

TÜRK FOLKLORUNDA YALAN

Ramazan SEZGİN

Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Türk Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı
Prof. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ
2024
Her Hakkı Saklıdır.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK HALK BİLİMİ (FOLKLOR) BİLİM DALI

Ramazan SEZGİN
ORCID ID: 0000-0002-1813-458X

TÜRK FOLKLORUNDA YALAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ

ERZURUM – 2024

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **"Türk Folklorunda Yalan"** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

☒ Tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.] **basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.**

İSTİSNAİ DURUMLAR*

☐ **Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ **Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre teze yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ **Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun/....../.... tarih ve sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

06.12.2024

Ramazan SEZGİN

Aslı Islak İmzalıdır

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Turkish Research

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ danışmanlığında Ramazan SEZGİN tarafından hazırlanan “Türk Folklorunda Yalan” başlıklı bu çalışma aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Halk Edebiyatı (Folklor) Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.
6.12.2024

Kabul– İmza

Jüri Başkanı

Doç. Dr. Nihangül DAŞTAN
Atatürk Üniversitesi

Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ
Atatürk Üniversitesi

Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Muhammet Emin ALTINIŞIK
Erzurum Teknik Üniversitesi

Aslı Islak İmzalıdır

Bu tezin *Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği* nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR
Enstitü Müdürü

Aslı Islak İmzalıdır

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
ÖN SÖZ.....	V
KISALTMALAR	VI
ŞEKİLLER DİZİNİ	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YALANA TEORİK AÇIDAN BAKIŞ

1.1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVEDE YALAN	9
1.1.1. Yalanın Tanımı.....	9
1.1.2. Yalan Söylemenin Sebepleri	16
1.1.3. Yalan Söyleyen: Yalancı.....	30
1.1.4. Yalanı Fark Etmenin Yolları	35
1.1.5. Sanatta Yalan ve Yalan Söyleme Sanatı	46
1.1.6. Patolojik Yalanlar.....	53
1.1.7. Görsel Yalanlar.....	60
1.1.8. Yalanın İşlevleri	68
1.1.9. Yalanla İlişkili Konular ve Kavramlar	76
1.1.10. Dünyada Yalan	97
1.1.11. Türklerde Yalan.....	104
1.2. FOLKLOR-YALAN İLİKİSİ.....	108

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK FOLKLORUNDA YALAN

2.1. HALK EDEBİYATI	129
2.1.1. Masallarda Yalanlar	129
2.1.2. Hikâyelerde Yalanlar.....	141
2.1.3. Efsanelerde Yalanlar	157

2.1.4. Fıkralarda Yalanlar	160
2.1.5. Tekerlemelerde Yalanlar	166
2.1.6. Âşık Yalanlamaları	173
2.1.7. Türkülerde-Şarkılarda Yalan	179
2.1.8. Yalan Hikâyeler	183
2.1.9. Halk Tiyatrosu	192
2.1.10. Kalıplaşmış Sözler	197
2.1.10.1. Yalan Esasında Sözler	198
2.1.10.2. Atasözlerinde Yalan	199
2.1.10.3. Deyimlerde Yalan	201
2.1.10.4. Yeminlerde Yalan	205
2.2. GÜNLÜK VE TÖRENSEL YAŞAMA DAİR YALANLAR	207
2.2.1. Genel Yalanlar	212
2.2.2. Aile Yalanları	230
2.2.2.1. Çocukların Söylediği Yalanlar	230
2.2.2.2. Ebeveynlerin Çocuklara Söylediği Yalanlar	234
2.2.3. Cinse Dayalı Gruplar	240
2.2.3.1. Kadınların Söylediği Yalanlar	243
2.2.3.2. Erkeklerin Söylediği Yalanlar	251
2.2.3.3. Kadın-Erkek Ortak Yalanlar	260
2.2.4. Nezaket Esasında Söylenen Yalanlar	267
2.2.5. Diğer Yalanlar	269
2.2.6. Mesleklerde Yalanlar	273
2.2.7. Halk Mutfağı	327
2.2.8. Halk Sanat ve Zanaatları	330
2.2.9. Halk Hukuku	331
2.2.10. Halk İnanışları	332
2.2.10.1. Falcı Yalanları	334
2.2.11. Halk Eğlenceleri	336
SONUÇ	339
KAYNAKÇA	342
ÖZ GEÇMİŞ	366

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK FOLKLORUNDA YALAN
Ramazan SEZGİN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ

2024, Sayfa: 365+VII

Jüri: Doç. Dr. Nihangül DAŞTAN (Başkan)

Prof. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ

Doç. Dr. Muhammet Emin ALTINIŞIK

İnsanoğlu geçmişten günümüze her daim yalana başvurmuştur. Yalan, en basit tanımıyla kandırmak ve aldatmak için söylenen söz ve davranışlar bütünüdür. Türk folklorunda göz ardı edilen bu konu, halk arasında geniş kullanıma ve yaygınlığa sahiptir. Bu anlamda halkbilimcilerin eğilmesi gereken konulardan birini oluşturmaktadır. Çalışma içinde yalan hakkında teorik bilgilere yer verilmiş, folklorla ilişkisinden bahsedilmiş ve Türk folkloru içinde yalanın yeri sorgulanmıştır. Bu anlamda halk anlatılarında yalanın yeri ve rolü incelenmiştir. Ayrıca daha önce örneğine rastlanmayan şekilde yalan sözleri olarak tanımlanan halk yalanları toplanmış, tasnif edilmiş ve anlamları açıklanmıştır. Halk arasında yaygın şekilde söylenen yalan sözlerine yer verilen çalışmadan başta halkbilimi olmak üzere antropoloji, psikoloji, sosyoloji gibi disiplinler faydalanabilecektir. Bunlara ek olarak çeşitli halkbilimi türlerinde yalanın yeri ve etkisi incelenmiştir. Çalışmada yer verilen yalan sözleri çoğunlukla halkbiliminin yeni araştırma sahası olan internet ortamından toplanmış, bunun dışında günlük hayatta karşılaşılanlara da yer verilmiştir. Toplumda söylenen yalanların konularına göre tasnif edilmesi ve bu şekilde çıkarımlarda bulunulması toplumun kültürü hakkında bilgi sahibi olmayı sağlayacaktır. Yalan, Türk halk kültürü içinde önemli bir yere sahiptir. Toplamları tanımak, değerlendirmek için bölge veya yöre halkı arasında yaygın şekilde kullanılan yalan yargılarına bakılabilir. Yalan, Türk folkloru içinde geniş bir alanı kapsamasına rağmen hâlâ yeterince çalışılmamış ve çalışılmayı bekleyen konulardan birini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Folklor, yalan, yalan sözleri, halk yalanları, tür.

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****LIES IN TURKISH FOLKLORE****Ramazan SEZGİN****Advisor: Prof. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ****2024, Pages: 365+VII****Jury: Assoc. Prof. Dr. Nihangül DAŞTAN (Chairman)****Prof. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ****Assoc. Prof. Dr. Muhammet Emin ALTINIŞIK**

Humanity has always resorted to lies from the past to the present. Lies, in their simplest definition, are the set of words and behaviors said to deceive and deceive. This subject, which is ignored in Turkish folklore, has a wide usage and prevalence among the people. In this sense, it constitutes one of the subjects that folklorists should focus on. Theoretical information about lies is given in the study, its relationship with folklore is mentioned and the place of lies in Turkish folklore is questioned. In this sense, the place and role of lies in folk narratives are examined. In addition, folk lies, which are defined as lies that have not been seen before, are collected, classified and their meanings are explained. Disciplines such as folklore, anthropology, psychology and sociology, especially folklore, can benefit from the study, which includes lies commonly told among the people. In addition, the place and effect of lies in various types of folklore are examined. The lie words included in the study are mostly collected from the internet, which is a new research field of folklore, and in addition, those encountered in daily life are also included. Classifying the lies told in society according to their subjects and making inferences in this way will provide information about the culture of the society. Lying has an important place in Turkish folk culture. In order to know and evaluate societies, one can look at the lie judgments widely used among the people of the region or region. Although lying covers a wide area in Turkish folklore, it is still one of the subjects that has not been studied enough and is waiting to be studied.

Keywords: Folklore, lie, words of lies, folk lies, genre.

ÖN SÖZ

Toplumlar, toplumsal ilişkileri ve düzeni devam ettirmek için daima yalana ihtiyaç duymuştur. Halk arasında sıklıkla kullanılan yalan, akademik çalışmalarda kendine pek yer bulamamıştır. Bu tez, folklor bağlamında yalan konusuna giriş ve başlangıç çalışmasıdır. Bu çalışma, folklorun dinamikliğini göstermenin yanında yalan sözleri/halk yalanları şeklinde alanyazına/literatüre yeni kazanımlar da sağlamıştır. Halk yalanları, halk bilincinin ürünü olduğundan halkbilimcinin ilgi ve inceleme alanına girmektedir.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, “Yalana Teorik Açıdan Bakış” başlığını taşımaktadır ve bu bölümde yalan hakkında birtakım teorik bilgilere yer verilmiştir. “Türk Folklorunda Yalan” başlığını taşıyan ikinci bölümde ise halkbiliminin muhtelif alanlarında yalanın kullanımı örnekler üzerinden açıklanmış ve halk arasında yaygın şekilde başvurulan yalanlar (halk yalanları) tespit, tasnif ve tahlil edilmiştir.

Yalan konusunda kaynak yetersizliğinden araştırmaya örnek olacak çalışma tespit edilememiştir. Bundan ötürü mevcut çalışmanın eksiksiz olduğunu savunamayacağım. Öte yandan, yalan konusunda halkbilimi alanında ilk tez çalışmasını ve en geniş çalışmayı hazırlamanın literatüre sağlayacağı katkıdan duyduğum heyecanı dile getirmeliyim.

Tez konusunu seçerken isteklerimi göz önünde bulunduran kıymetli tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ’e süreç içinde verdiği bilgi, öneri, desteklerden ve konuya farklı açılardan bakmamı sağladığından dolayı teşekkür ederim. Tez savunmamda değerli fikirlerini paylaşmak suretiyle yol gösteren Doç. Dr. Nihangül DAŞTAN ve Doç. Dr. Muhammet Emin ALTINIŞIK’a şükranlarımı sunarım. Halkbilimine adım attığım günden bu yana her daim güçlü desteğini hissettiğim ve bilgisine başvurduğum Doç. Dr. Adil ÇELİK’e duyduğum minneti ayrıca dile getirmem gerekir. Gayretlerime olan inançlarıyla beni cesaretlendiren ve tez sürecinde yardımlarını esirgemeyen dostlarıma bilhassa Hüseyin YILDIRIM, Mustafa YARAR ve Taha ALTUN’a teşekkürlerimi bir borç bilirim. Öğrenim hayatım boyunca maddi-manevi desteklerini eksik etmeyen sevgili aileme teşekkür ve minnetimi özellikle belirtmeliyim. Son olarak, “Çalışma çerçevesinde” bana yalan söyleyen herkese teşekkür ederim.

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Akt.	: Aktaran
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DSM	: The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders/Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı
Ed.	: Editör
GIF	: Graphics Interchange Formatın/Grafik Değişirme Biçimi
Haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hızret
Ör.	: Örnek
ss.	: Sayfa sayısı
TDK	: Türk Dil Kurumu
ty.	: Tarih yok
vb.	: Ve benzeri
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan(lar)

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Piyano çalan kadın.....	62
Şekil 1.2. Vücudunu saklayan kadın.....	63
Şekil 1.3. Vietnam savaşında napalm saldırısı.....	64

GİRİŞ

Yalan, insanın varoluşundan bugüne değin varlığını sürdüren ve her dönemde başvurulan sözlü kültür ürünüdür. Karşı tarafı, ifade edilene inandırarak aldatma, kandırma, dolandırma vb. amaçlar güden yalan, halk arasında yaygın şekilde kullanılır. Bu yaygınlık “Ben hiç yalan söylemedim.” diyecek kimsenin olmamasından anlaşılmaktadır (bunu söyleyenler de muhtemelen yalan söylemektedir).¹ Toplumda belli grupların kendilerine özgü yalanlarının ortaya çıkması veya bazı kalıp hâlini almış yalanların oluşması gibi durumlarla karşılaşmaktadır. Ayrıca çeşitli sözlü kültür ürünleri (masal, hikâye, efsane vb.), film ve diziler, türküler, reklamlar (vd.) içinde de yalanlara başvurulduğu görülmektedir. Bu anlatılarda yalan, kimi zaman yalanın ortaya çıkaracağı olumsuz sonuçlardan dolayı ders verme amacı güderken kimi zamansa eğlenceli, işleri kolaylaştırıcı ve farklı işlevlerde rol üstlenir. Yalan; olayları, konuları, işleri, anlatıları veya diğer pek çok unsuru şekillendirmektedir.

Doğruyu söylemek kolaydır, olan neyse o söylenir fakat yalan söylemek zordur çünkü ince zekâyla hazırlanmış iyi bir kurgu gerektirir. Bu kapsamda yalanın zekâ ile bağı bulunmaktadır. “Daha iyi yalan, daha büyük beyin demektir” (Leslie, 2014: 24).² Yalanın amacı karşı tarafı inandırmaktır ve her yalan söyleyen bunu başaramaz. Yalan, genel itibariyle kötü, olumsuz ve uzak durulması gereken unsur olarak kabul edilmektedir. Oysa bunları söyleyenler ve iddia edenler dahi yalana başvurmaktadır çünkü yalan bazı durumlarda ihtiyaç ve gerekliliktir. Kötü ve zarar verme amacı güden yalanlar olduğu gibi iyi amaçla söylenen masum yalanlar da bulunmaktadır. Bunlar için siyah/kara ve beyaz/pembe yalan gibi adlandırmalar yapılır. Ian Leslie, “Yalan doğası itibariyle kötü bir şey midir – yoksa onu nasıl kullandığınız daha mı önemlidir?” (2014: 244) diye sorar. Bu açıdan yalanı tamamıyla olumsuz olarak tanımlamak sağlıklı bir karar olmayacaktır. Türk

¹ Güney Kaliforniya Üniversitesi’nde Psikolog Jeralt Jallison, yaptığı araştırmada her bir insanın günde ortalama 200 kez yalan söylediğini ileri sürmektedir (Benlioğlu, 2021: 124). Leslie (2014: 28), herkesin doğuştan yalancı olduğunu dile getirir. Nesibe Bat (2017: 1), yalan söylemeyi insan olmanın bir parçası olarak görerek herkesin yalancı olduğunu belirtir.

² Bu kapsamda iletişim uzmanı Oğuz Benlioğlu, “İyi yalancılar da aslında iyi birer oyuncudur” (2017: 93) derken psikolog Claudia Mayer (2008: 152), becerikli bir yalancı olmanın zorluğundan bahsederek hayal gücü, konuşma kabiliyeti, taklit ve rol yeteneğinin bulunmasıyla birlikte hedefe odaklı olunmasının gerektiği; duygusal ve sosyal anlamda yüksek zekâyı sahip olunmasının icap ettiğinden söz eder. Mark Twain (2021: 112) ise hesaplanarak, üzerinde çıkarımlar yapılarak, gerçekmiş gibi yansıtılan yalanları “Akıllı yalan” olarak adlandırır. Paul Joseph Goebbels (2021: 272, savaşta askerlerin, düşmanın kafasını karıştırmak için “Akıllıca yalan”ı başvurabileceğini belirtir.

halkının önemli kısmının tabi olduğu İslam dini içinde pek çok şekilde yalan olumsuz unsur olarak görülmektedir. Halk arasında yaygın şekilde kullanılan “İmanla yalan bir arada bulunmaz” atasözü bu durumu açıklar niteliktedir. Bunlara rağmen yalanı halk arasında bu denli yaygınlaştıran cazibesi hakkında inceleme yapmak gereklidir.

Toplumun her kesiminde karşılaşılan yalan, geçmişten günümüze bu yaygınlığını sürdürür ve halk arasında muhtelif bağlamlarda yer alır: Ferhat’ın Şirin’e kavuşmasını engelleyen, bireyin canı sıkın olmasına rağmen bir başkasının “Nasılsın?” sorusuna verdiği “İyiyim” cevabı, (ödevini yapmayan öğrenciye) hocanın ödevin nerede sorusuna karşı “Hocam yapmıştım ama evde kalmış” ifadesi, kimi siyasilerin seçimlerden önceki vaatleri bu kapsamda değerlendirilebilir. Arkadaşına, paraya ihtiyacı olduğunu bildiren kişiye karşılık “Valla bende de yok, olsa verirdim” şeklinde alınan cevap da çoğu zaman yalanı oluşturur. Bunların yanında çeşitli sözlü ve yazılı anlatılarda yalanla karşılaşmak pekâlâ mümkündür. Seth Stephens-Davidowitz (2018: 85), herkesin yalancı olduğunu belirterek insanların arkadaşlarına, patronlarına, çocuklarına, anne-babalarına, doktorlarına, kocalarına, karılarına hatta kendilerine dahi yalan söylediklerini ifade eder. Bazı yalan örneklerine yer veren yazar, sevmeyip seviyorum diyenleri, sorun sende değil bende diyenleri, üzgün olmalarına rağmen mutlu olduklarını belirtenleri, kitabı okumamalarına karşın okuduklarını iddia edenleri yalancı olarak tanımlamaktadır.

Yalan, her dönemin özellikle de günümüzün vazgeçilmezleri arasındadır. Montajlar, sosyal medyanın sağladığı imkânlar neticesinde kişilerin, bedenlerine çeşitli eklemeler/çıkarmalar yapmaları, internet ortamında yalan hikâyeler anlatmaları veya “yalan-yanlış” bilgiler ileri sürmeleri ilgili konu içinde değerlendirilebilir. Annesinden korkan çocuğun yalan söylemesi, babasının “Sigara içiyor musun?” şeklindeki sorusuna “İçmiyorum” diyen çocuğun beş dakika sonra dışarı çıkıp gizlice sigara içmesi, öğretmenin sınıfa ödevi yapıp yapmadıklarını sormasıyla cevapların toplu hâlde geldiği o esnada ödevini yapmayan öğrencinin de kargaşadan yararlanarak “Yaptık hocam” demesi, kız arkadaşının “Aşkım bu akşam dışarı çıkalım mı?” teklifine karşılık erkeğin akşam arkadaşlarıyla halı saha maçı olduğundan “Aşkım bugün kendimi iyi hissetmiyorum, hastayım galiba” şeklinde cevabı, kızını soranlara karşı annenin “Bizim kızımızı ne doktorlar ne mühendisler istedi” sözü, üniversitede ekonomik anlamda zor zamanlar geçirmesine rağmen ailesinin “Paran var mı oğlum/kızım?” sorusuna -ailesinin maddi durumunun iyi olmadığı-

ğını bildiğinden- “Var anne/baba, zaten bir yere çıkmıyorum ki çok gitmiyor para” şeklinde cevabı, karıkoca arasında erkeğin evden çıkmak için bahane bulmaya çalışması ama bulamaması sonucunda “Canım ben dışarı çıkacağım” dedikten sonra karısının “Nereye gidiyorsun ben de geleyim, gezmiş oluruz” demesi üzerine erkek, arkadaşlarının yanına gidecek olmasına rağmen (eşinin, kaynanasının yanına gitmek istemediğini bildiği için) “Canım, annemin yanına gidiyorum, gel beraber gidelim” demesi, misafirin gelmeden önce gideceği evi araması ve evdekilerin o misafirden hoşlanmadıklarından veya o gün misafir istemediklerinden dolayı “Biz bu akşam evde yokuz” ifadesi gibi günlük hayatta sıklıkla kullanılan çok sayıda yalan mevcuttur. Bundan hareketle M. Fatih Hanoğlu ve Ahmet Akca (2017: 27)’ya göre birey, herkese gerçekleri söyleseydi “ya asosyal ya mahkûm ya hastanelik ya da ölü” olurdu.

Reklamlarda doğrular söylenseydi, kimse o ürünleri alır mıydı? İnsanlar nezaketen dahi olsa yalan söylemeyip doğruları söyleseydi (“Hiç güzel olmamış”, “Çirkin gözükyorsun”), doktor, anneniz hakkında hastanede en kötü durumda olan hasta olduğunu ve ilk önce onun öleceğini belirtseydi, öğrencilerden biri “Okulda en sevmediğimiz hoca sizsiniz, nefret ediyoruz, kötüsünüz”, öğretmeniniz “Kötü bir çocuksun, senden nefret ediyorum, sırf sınıfta sen varsın diye bu sınıfa girip ders anlatmak dahi istemiyorum”, kocanız, “Bugün iş yerinde bir kadınla tanıştım ve çok güzeldi”, karınız “Bugün iş yerinde bir erkekle tanıştım ve çok yakışıklıydı”, restoranda sipariş ettiğiniz yemek geldiğinde garson, afiyet olsun yerine “Zıkkım yiye zengin züppeleri”, iş yerinize her gittiğinizde mesai arkadaşlarınız “Seni sevmiyorum, zaten işini de düzenli yapamıyorsun, başarısız bir insansın, sen buradasın diye işe gelmek hatta yüzünü görmek dahi istemiyorum” dese; gidilen restoranda garson tarafından yemekhanenin iğrenç, yemeklerinse kötü olduğu, eğlence mekânına gidildiğinde oyunların hileli olduğu söylenseydi, giysi mağazasına gidildiğinde kıyafetlerin üzerinize yakışmadığı, fiyatların aslında çok düşük olduğunu ama daha fazla kâr elde etmek için yüksek fiyata sattıklarını söyleselerdi, intihar etmeyi düşündüğünüz bir anda arkadaşınız “Zaten hayatın hep kötüydü, muhtemelen bundan sonra da kötü olacaktır, senin gibi biri hayatından çıktı diye kimse üzülmez” demesi durumunda hissedilecek duygular pek iç açıcı olmayacaktır. Ayrıca toplumda birlikteliğin bozulmasına sebep olacak ve bu da toplumsal anlamda kaosun önünü açacaktır. Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere hayatta yalan gerekli bir unsurdur. Mayer (2008: 6)’a göre yalan, sadece bir başkasına zarar verme amacı taşırsa ahlaki açıdan utanç

kaynağı olur. Yalan psikolojisi uzmanı Paul Seager ve işyerindeki yalanlar üzerine çalışmaları bulunan Sandi Mann (2010: 10), çocuklara dış perisinden bahsederken ona yalan söylenenlerin, yalan olarak değerlendirip değerlendirilmediğini sorar ve cevabı, “Muhtemelen hayır” olur. Kimi durumlarda yalanın utanç kaynağı olmadığı ve mazur addedildiği görülmesine rağmen bu durumlar söylenenlerin yalan olduğu gerçeğini değiştirmez.

Halk arasında, sözlü kültür ürünlerinde, oyunlarda, büyülerde ve dahi halk hayatının hemen her noktasında başvurulmuş ve müstakil şekilde de kullanılan yalan, folklorla yakından ilişkilidir. Halk, iletişim esnasında da yalana sıklıkla başvurur. Yalan, bahsedilenlerin yanı sıra daha birçok açıdan halkbilimi inceleme sahasına girmesine rağmen bugüne kadar pek ilgi görmemiştir. İnsanların bir araya gelip örgüt oluşturabilmesi, bu şekilde bir arada yaşamaları ve bunu devam ettirmeleri için yalana ihtiyaçları vardır. Toplumda her daim doğru ve gerçeklerin söylenmesi, yapılan yanlışların ve hataların yüze vurulması, hissedilenler veya zihinden geçenlerin aynı şekilde söylenmesi insanî ilişkilerde sorunların ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Bu anlamda yalan, toplumsal düzenin inşasında rol oynamaktadır (Sezgin, 2023a: 370).

Leslie (2014: 364)’ye göre insandaki aldatma gücü atalarımızın Afrika savanlarında başkalarıyla ilişkiler kurma gereksiniminden doğmuştur. Aynı zamanda insanların oluşturduğu örgütü dağıtmak ve bozmak için de yalan kullanılır. Bu anlamda değerlendirilmesi gereken yalanın kullanım alanı ve şeklidir. Söz gelimi, eşinin yaptığı yemek beğenilmese dahi “Nasıl olmuş?” şeklinde gelen soruya “Harika olmuş, ellerine sağlık karıcığım” gibi bir yalan, sevgi, saygı, merhamet ve ilişkilerin bozulmaması dolayısıyla aile birlikteliğinin devamlılığı adına söylenmektedir. Diğer yandan örgütü, söz gelimi aileyi dağıtmak için de koca veya kadın hakkında çeşitli yalanlar söylenebilir hatta kanıt olarak gösterilecek görsellere montaj yapılabilir. Teknolojik olanakların gelişmesiyle sosyal medyada, mesajlaşma uygulamalarında ya da fotoğraf veya videolara yapılan montajlarla yalan söylenmektedir.

Yalan konusunda çalışma yapmanın zorluklarından biri kaynak yetersizliğidir. Bunun için titiz incelemeler ve araştırmalar yapılmış; yalanla ilgili çeşitli disiplinlerden kaynaklar bir araya toplanmış ve mümkün olduğunca ilk kaynağa ulaşmaya çalışılmıştır. Bu durum, yalan hakkında doyurucu ve tatmin edici bilgiler verme amacının bir sonucudur. Konuyla ilgili halkbilimi alanında birkaç makale ve kitap bölümü tespit edilmiştir. Bu

yönüyle çalışma, yalan konusunda halkbilimi alanında hazırlanan en geniş çalışma ve ilk tez çalışmasıdır. Mevcut çalışma, Türk folklorunda yalana giriş ve başlangıç çalışmasını oluşturduğu gibi bundan sonrasında yapılacak çalışmalara da kapı aralamıştır. Bugüne değin folklor-yalan ilişkisini ele alan kaynaklara bakıldığında üç çalışmayla karşılaşılmaktadır. Bunlardan ikisi, Mustafa Duman (2019; 2023) tarafından folklor ve yalan haber üzerine hazırlanmıştır. Diğerisi ise Ramazan Sezgin (2023a)'ın yalanın halkbilimi türü olarak önerilmesini konu edinen çalışmasıdır. Bunun yanı sıra halkbilimi bağlamında yalan hususunda hazırlanan birkaç çalışma bulunmaktadır. Özkan Daşdemir (2015), Erzurum ve çevresinde kuymağı kusturma amaçlı söylenen yalan geleneğinden bahsetmiştir. Özlem Demren (2015), Türk sözlü kültüründe yalancı çobanın yerini incelemiştir. Aysun Dursun (2015), Keloğlan masallarında yalan ve hilelin işlevlerinden söz etmiştir. Tuğçe Erdal (2016), Dede Korkut hikâyelerinde yalanları tespit edip değerlendirmiştir. Özlem Demren, Bahar Köse Karaca ve Çağdaş Demren (2020), günlük hayatta yalanın yerinden söz etmiş ve bu bağlamda Keloğlan'ı incelemişlerdir. Ahmet Keskin (2024), Dede Korkut anlatılarından birini oluşturan Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyunda yalan ve iftiranın psikomitolojik temellerini tahlil etmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde yalana teorik açıdan bakılarak hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. Neden yalan söylendiği, yalanın nasıl fark edilebileceği, sanat ve görsellerde yalanın kullanımı, patolojik yalandan söz edilmekle birlikte yalanın ilişkili olduğu konu ve kavramlarla ilişkisi açıklanmış, dünyada ve Türklerde yalandan bahsedilmiş ve yalanla folklorun ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ayrıca yalanın işlevlerinden de söz edilmiştir. İkinci bölümde ise yalanın, halk edebiyatı (hikâye, masal, efsane, âşık yalanlamaları vb.) içinde kullanımları ve yeri değerlendirilmiş, halk arasında yaygın olarak kullanılan yalanlar toplanıp belli tasnif (mesleklere, cinsiyete göre vb.) içinde ele alınmış, ayrıca yalanla ilgili atasözü, deyim, yemin ve yalan hikâye örnekleri paylaşılmıştır. Bunun yanı sıra çeşitli halkbilimi dallarında (halk mutfağı, halk inanışları vb.) yalanın kullanımlarından ve işlevlerinden bahsedilmiştir.

Yalan, kültürün parçası olmasıyla folklorun inceleme alanında değerlendirilmesi gereken bir konudur. Halkbilimi bünyesinde yalan folkloru kapsamındaki eksiklik ortaya konulan bu çalışmayla bir nebze olsun giderilmeye çalışılacaktır. Bunun sonrasında yalan hususunda çeşitli çalışmalar ve incelemeler yapılması gerekmektedir. Tez içinde yeri geldikçe çalışılması gereken konulara yer verilmiştir.

Çalışmada e-folklor (Güvenç, 2014) ve netlore, netnografi (Oğuz, Ölçer Özünel, Gürçayır Teke, Erdal ve Baki Nalcioğlu, 2018)’den yararlanılmıştır. Çalışmadaki verilere çoğunlukla “halkbiliminin yeni araştırma sahası” (Sezgin, 2022: 125; 2023b: 22) olarak değerlendirilen internet ortamından ulaşılmıştır. Veri bilimci Stephens-Davidowitz, insanların sevgililerine, arkadaşlarına, anketörlerine, doktorlarına ve kendilerine yalan söylerken Google’a doğru söylediklerini iddia etmektedir. İnsanlar utandıkları, sıkıldıkları hususları çevrelerinden saklamaya çalışarak yalan söylerken Google’da kimsenin görmeyeceği düşünülerek özel bilgiler doğru şekilde paylaşılır (2018: 25).³ Mevcut çalışmada da kalıplaşmış yalanlar konusunda örneklerin büyük çoğunluğu internet sahasından derlenmiştir. Bu şekilde çeşitli ve çok sayıda internet sitesi incelenmiş, bunun yanında günlük hayatta yapılan gözlemlerden faydalanılmıştır.⁴ Bu gözlemler reel ve sanal hayatı içine almaktadır. Bu şekilde günlük hayatta karşılaşılan yalanlar ve yalanla ilgili diğer unsurlara da yer verilmiştir. Dolayısıyla gözlem, internet taraması ve yazılı kaynaklar ve verileri ulaşma konusunda etkili olmuştur. Ayrıca teorik olarak sahip olunan düşünceler de konuyu aydınlatmada kullanılmıştır. Çalışmada ele alınan yalanları, halk arasında yaygın şekilde kullanılan ve bundan dolayı kalıp ifade hâlini almış olduğu söylenebilecek ve geniş bir kitle tarafından bilinen yalanlar oluşturmaktadır. Burada yaygın şekilde kullanılan veya belli bir grup, meslek, cinsiyet sahipleri tarafından başvuru alan yalanlara yer verilmiştir. Söz edilen verilerin analizi için temel olarak “Doküman/İçerik incelemesi yöntemi” (Toker, 2022) ve halkbilimi alanında yaygın şekilde başvuru alan “İşlevsel kuram”, “Yapısal inceleme”, Biçimsel inceleme” ve “Bağlamsal inceleme” (Çobanoğlu, 2020: 251-264; Dorson, 2011: 33-39; Ekici, 2016: 124-126) kullanılmıştır. Doküman inceleme-sinde halk edebiyatı ürünleri, yalan sözleri gibi unsurlardan yararlanılmıştır. Elde edilen yalanların söylenme sebepleri ve bağlamları açıklanmıştır. Alan Dundes (2006a: 41)’ın

³ Bu çalışma, insanların gerçek hayatta söyleyemediklerini, paylaşamadıklarını, ifade edemediklerini Google’a söylediklerini, onunla paylaştıklarını ve ona arattırdıklarını iddia etmekle birlikte Google aracılığıyla sosyal medya ağlarında kurulan çeşitli sitelerde anonim hesaplarla paylaşımlar yapıldığını belirtmektedir. Dolayısıyla internet ortamından alınan veriler genellikle gerçeğe daha yakinken günlük hayatta çeşitli konularda insanlardan alınan verilerin yalan olabileceği hatta yapılan araştırmaya göre yalan olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu ve bunun gibi sebeplerden ötürü mevcut çalışmada yer verilen kalıplaşmış yalanların büyük çoğunluğu internet sahasından toplanmıştır. Günlük hayat içinde insanlarla bu konuda konuşulmaya çalışılmasına karşın cüzi miktarda veri elde edilirken internet ortamı büyük bir malzeme sunmuştur. İnsanların yalanları söylememelerindeki en büyük sebeplerden birini “Beni yalancı sanmasın” düşüncesinin oluşturduğu görülmüştür. Bu durum, tanışık olmayan kişilerde de aynı etkiyi göstermektedir.

⁴ Yalan gibi titiz konuda insanların doğruları söyle(ye)meyeceğinden ve bu durumun da çalışmanın güvenilirliğini düşürüp sağlıksız ve geçerliği olmayan sonuçlara sebebiyet vereceğinden dolayı anket ve görüşme yöntemleri kullanılmamış, bunlar yerine gözlem yöntemi uygun görülmüştür. Söz edilen gözlem, belli bir alanla sınırlı tutulmamış, genel ele alınmıştır.

belirttiği üzere halk bilgisi unsuru doku (texture), metin (text) ve bağlam (context) esas alınarak tahlil edilmelidir. Çalışmadaki veriler de bu hassasiyetle incelenmeye çalışılmıştır.

Gerek Türkçe gerekse yabancı literatürde yeterince incelenmemiş ve eksik kalmış ilgili konu, özgün şekilde kısmen disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınmıştır. Çalışmada yalanın halkbilimindeki yerini ve önemini tespit etmek, Türk halkbiliminin eksik yanlarından birini gidermek, halk hayatında yaygın şekilde kullanılan ve halk kültürü ürünlerinde geçmişten günümüze başvurulanan yalanların tespitini yapmak, literatürde bu konuyla ilgili sınırlı sayıda çalışma yer aldığından literatüre katkı sağlamak, folklorun dinamikliğini, yeni konulara açık olduğunu ve canlı şekilde varlığını sürdürdüğünü ortaya koymak amaçlanmıştır.

Çalışmanın kapsamını Türk kültüründe yalan, yalanın yeri, yaygın şekilde söylenen yalanlar, Türk halkbiliminin muhtelif alanlarında yalanın kullanımı oluşturmaktadır. Bunun yanında yeri geldikçe ve gerektikçe yabancı kültürlerden de örneklere başvurulmuştur. Kimi konulardan -genişliğinden ve müstakil çalışmaları gerekli kıldığından dolayı- okuyucuya fikir vermesi adına yüzeysel şekilde bahsedilmiştir. Bunlara ek olarak yalan hakkında çeşitli teorik bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın çıktılarından bazıları, yalanın halk nezdinde oldukça geniş ve yaygın yer edindiği, bu yerin belli başlı toplumsal grupların yanı sıra kültür ve geleneklerde de önem taşıdığı şeklindedir. Yalanın, halkbilimi türü/ürünü olarak değerlendirilebileceği sonucuna da ulaşılmıştır. Ayrıca genel kabulün aksine yalanın birleştirici gücünün olduğu ortaya çıkmıştır. Bu güç; ortaklıklara vurgu yapmak, ortaya çıkması muhtemel olan kırılganlıklara ve sorunlara engel olarak toplumu bir arada tutmak ya da toplumsal ayrılıklara mani olmak, barışı sağlamak, toplumsal anlamda aynı gruptaki insanların benzer yalanları kullanmaları gibi durumlarda ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada yer verilen yalanlar, farklı çalışmaların hazırlanmasında da kullanılabilecektir. Yalan hakkındaki kaynakların bir araya toplandığı müstakil çalışmaya rastlanmamıştır. Bu şekilde mevcut çalışma hem bunu başarmış hem de yalanla ilgili farklı alanlardan (antropoloji, psikoloji, sosyoloji, felsefe vb.) kaynaklara başvurarak içeriği zenginleştirmiş, konuya farklı açılardan bakılmasına imkân tanımıştır. Bunlardan hareketle

Çalışmadan başta halkbilimi olmak üzere kültürel antropoloji, psikoloji, sosyoloji gibi disiplinler de faydalanabilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YALANA TEORİK AÇIDAN BAKIŞ

1.1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVEDE YALAN

1.1.1. Yalanın Tanımı

Teorik açıdan konuya yaklaşıldığında halk arasında yaygın şekilde ve çok çeşitli biçimlerde yalan söylenmektedir. Bu denli geniş çapta tüketilen ve üretilen yalanın ne olduğu konusunda birçok görüş bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu [TDK] Güncel Türkçe Sözlük'te yalan sözcüğü 1. “Doğru olmayan, gerçeğe uymayan söz, ktır”, 2. “Yalancı kimse”, 3. “Uydurma” (URL-1) anlamlarına gelir. Kâmûs-ı Türkî'de ise “asılsız söz veya iş, gerçek zıddı, kizb, dürûğ” (Şemseddin Sami, 2021: 1187) anlamlarını karşılamaktadır. Yalanı icra eden kişiye “yalancı” denilir ve Kâmûs-ı Türkî'de bu sözcüğün anlamlarına 1. “yalan söyleyen, kezzâb”, 2. “sahih ve doğru olmayan, sahte, kezzâb, ca'li, taklit” (Şemseddin Sami, 2021: 1188) şeklinde yer verilir. Yalan sözcüğünün “yalgan/yalkan/yalan” biçimlerinde kullanıldığını belirten Arzu Çiftoğlu Çabuk (2015: 291-296), bu kelimelerin Eski Türkçeden bu yana Türkçede var olduğunu ve Eski Anadolu Türkçesi'nde *yalgan*'ın yanı sıra *yalan* şeklinin de kullanıldığını belirtir. Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “yalgan” kelimesinin anlamını “yalan” olarak açıklamıştır (Atalay, t.y.: 37). Nesrin Bayraktar'a göre “yalgan” kelimesi “Eski Anadolu Türkçesi döneminden itibaren -g- seslerinin düşmesiyle birlikte *yalan* olarak görülmeye başlar” (2015: 319-320). Şinasi Tekin (2001: 68) “Yazı Yazmak Nereden Geliyor?” başlıklı yazısında “Eski Türkçede ‘yazı yazmak’ için *biti-* diye bir fiil, ‘hata etmek, günah işlemek’ için de *yaz-* diye ayrı bir fiil var” der ve 11. yüzyıldan itibaren Oğuzların konuşmalarında “yazı yazmak” anlamında “günah işlemek” anlamına gelen *yaz-* fiilinin kullandığını, “yalan” anlamındaki *yalgan* ifadesinin de bu kökten geldiğini vurgular. *Yalan* sözcüğü Türk Dil Kurumu Tarama Sözlüğü'nde “Yalancı, vefasız, sözünde durmaz”; Derleme Sözlüğü'nde “Yalan” ve “Yalancı” anlamlarında kullanılmıştır. Yalan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* içinde “1. Aldatmak maksadıyla bilerek söylenen gerçeğe aykırı, asılsız söz, 2. Asılsız, uydurma, gerçek tarafı olmayan” (Ayverdi, 2010: 1329) anlamlarını taşımaktadır.

Orhon Yazıtları'nda yalan yerine "iğid" sözcüğü kullanılmıştır. "Çığany bodunuğ bay kıltım, az bodunuğ üküş kıltım. Azu bu sabımda iğid bar gu?" ifadesini Talât Tekin "Fakir halkı zengin yaptım, az halkı çok yaptım. Yoksa bu sözümde yalan var mı?" şeklinde günümüz Türkçesine aktarmış ve "iğid" sözcüğünün anlamını "yalan, gerçek dışı" olarak vermiştir (1998: 36, 37, 103).⁵ Araştırmacıların geneli, yalanı çeşitli alanlardan (özellikleri, türleri vb.) değerlendirmişler de genellikle yalanın tanımı üzerine görüş belirtmekten kaçınmışlardır. Bu bölümde yalanın tanımı üzerine elde edilen bilgilere yer verilecek ve bunlardan hareketle yeni bir tanım yapılacaktır.

Jean-Paul Sartre (2011: 101, 102), yalanı yadsıyıcı ve olumsuz bir tavır olarak değerlendirmiş, bu olumsuzluğun bilincin kendine değil, aşkın olana yönelik olduğunu belirtmek suretiyle yalanı, "Aşkınlık davranışı" olarak tanımlamıştır. Maria Bettetini (2008: 12)'ye göre yalan, özgür bir kişinin kendi iradesiyle yaptığı eylemdir. Dietrich Bonhoeffer (1998: 76), yalan sözcüğünü kati surette yanlış olan şey şeklinde anlamak gerektiğini fakat şekilsel olarak yanlış olan her şeyi buraya dâhil etmenin doğru olmadığını belirtir. Dolayısıyla yalan olan şeyler yanlış olsa da biçimsel açıdan yanlış olarak değerlendirilen her şey yalan değildir.⁶

Michael Gilsenan (1998: 95) "Yalan, yalnızca başka birini aldatmaktan oluşur" der. Buna göre yalan, bir başkasını aldatma durumunda ortaya çıkmaktadır. Seager ve Mann yalanı, "Başarılı olsun ya da olmasın, söyleyenin aslında doğru olmadığını bildiği ve söylenen kişiye gerçek olmadığını bildirilmediği bir inanç yaratmak için sarfedilen kasti çaba" (2010: 11) şeklinde tanımlamaktadır. Dolayısıyla bir şeyin yalan olması için yalanı söyleyecek kişi, söyleyeceği şeyin doğru olmadığını bilmelidir. Bunun yanında yalan söyleneyecek kişiye de gerçeğin söylenmemesi gerekir. Lillian Glass, yalanı "kasti olarak yanlış bilgi verilmesi ya da doğru bilginin gizlenmesi durumu" (2015: 20) olarak tanımlar.

⁵ T. Tekin'in çalışmasında "iğid" (1998: 36, 103) olarak geçen bu sözcüğü, Çiftoğlu Çabuk ve Bayraktar "iğid" (2015: 293; 2015: 319) şeklinde aktarmıştır. Kaşgarlı Mahmud'un çalışmasında ise yalan anlamında kullanılan "İkit" sözcüğü geçmektedir ve "İkit söz" ifadesi de "Yalan söz" anlamını karşılamaktadır (Atalay, 1985: 51).

⁶ Bonhoeffer, bir şeye doğru veya yalan diyebilmek için bağlamlarına bakmak gerektiğini belirtir ve şu örnek üzerinden görüşünü açıklar: Bir öğretmen sınıfın önünde bir öğrenciye babasının eve sarhoş gelip gelmediğini sorduğunda -babası sarhoş geliyor olmasına rağmen- öğrenci bulunulan ortamdan dolayı ve aile kurumunun özeline haksız müdahalede bulunulduğundan ötürü yalan söyleyecektir. Öğretmenin aile kurumuna karşı işlediği saygısızlıktan ötürü öğrenci yalan söylemiştir. Bu durumda elbette öğrenci yalan söylemiştir fakat diğer yandan da ailenin özel bir kurum olduğu ve öğretmenin buna müdahalede bulunma hakkı olmadığından doğru bir hareket sergilenmiş olacaktır (1998: 76).

Dolayısıyla ona göre doğrunun bilinmesine rağmen bunun söylenmemesi, sessiz kalınması gibi durumlar da yalanı teşkil eder.

Mehmet Samsakçı (2015: 91-92), gerçek ya da doğru olmayanın yanı sıra gerçeğin ötesinde, üzerinde veya uzağında bulunan sözleri de yalan olarak kabul etmek gerektiğini dile getirir. Bu konuda sanat eserlerini örnek veren Samsakçı, (onların) gerçekle ilişkili olmasına rağmen gerçek üstü olduklarını dolayısıyla yalanı teşkil ettiklerini aktarır.

Fatma Öztürk Dağabakan (2012: 24-25), Warren Shibles, Oliver Hochadel ve Orsula Kochev'in tanımlamalarındaki ortaklıklardan hareketle bir şeyin yalan olabilmesi için kişinin o şeyi bilinçli şekilde ileri sürmesi, kastın bulunması ve söylenene kişinin kendinin inanmaması gerektiğini ifade eder.⁷ Kişinin söylediğine inanması durumunda söylediği şey her ne kadar yanlış olsa da yalan olmayacaktır çünkü söylenen, söyleyen kişi için doğrudur ve kişi, doğru bildiği şeyi söylemektedir. Dolayısıyla burada bir yalandan değil, yanlış ve yanlıştan söz edilebilir. Cem Akış, "Yalan, "doğru" olmadığı bilinerek söylenen şeydir" (1998: 230) diyerek bu konunun altını çizer. Buna göre yalan, söylenen kişi tarafından doğru olmadığının bilinmesi (yani bilinçli şekilde yapılan harekettir) suretiyle söylenendir. Arda Denkeli ve İtir Beyazyürek, "Doğruya yanlış, yanlışla da doğru demeyi gerektiriyor, yalan" (1998: 186) diyerek bir şeyin yalan olabilmesi için gerçeğe aykırı bir hareketin ve doğrunun zıddı olması gerektiğinden bahseder.

Yalan, kişinin kendi düşüncelerine ve toplumun gerçeklerine aykırılık gösteren, karşıdaki kişiyi aldatma gayesi güden, doğruluğu bulunmayan veya uydurulmuş olan, kişilerin bilinçli olarak ifade ettikleri ve kendilerinin inanmadıkları söz ve davranışlar bütünüdür. Bu sözlerin söylenmesi yalanı oluştururken, yalan eyleminin tam anlamıyla gerçekleşebilmesi için karşıdaki kişinin/kişilerin (kurbanın) buna inanması gerekir. Aksi takdirde söylenen yalanın pek önemi kalmayacaktır. Bununla birlikte yalanın oluşması için en az iki kişiye ihtiyaç vardır: yalan söyleyen ve yalan söylenen/yalana inanan.

Olumsuz olarak addedilse ve hoş olmayan bir davranış olarak görülse de yalanlar, günlük hayatta oldukça yaygın şekilde başvurulan sosyal davranışlardır. Yalanın çeşitli türleri bulunmaktadır. Bunlar arasında kuyruklu yalan, beyaz yalan, kara yalan, pembe yalan, masum yalan, zararlı/zararsız yalan, küçük yalan, eksik yalan sayılabilir ki bunların

⁷ Yalana modern bakış açıları ve değerlendirmeler için (bkz. Önder, 2023: 177-208).

birçoğu aynı anlamda kullanılmaktadır. Beyaz yalan, pembe yalan gibi ifadelerdeki yalanlar, kimi zaman faydalı kimi zamansa zararı önlemek amacıyla söylenir. TDK, beyaz yalanı, “Karşısındaki üzmemek veya zarar vermemek için söylenen masumca yalan” olarak tanımlar. Leslie (2014: 12), hoş giden yalanların beyaz yalan olarak adlandırıldığından söz eder.⁸ Masum yalan beyaz yalanla benzer bir anlamı karşılar. Erin M. Bryant (2008: 23), toplumun yalanı kınamasıyla beyaz yalanları kabul etmesinin ilginç bir durum oluşturduğuna dikkat çeker. Bryant, üniversite öğrencileri üzerinden yaptığı araştırmada tüm yalanların kötü olmadığı ve beyaz yalanların kabul edilebilir yalanlar olarak değerlendirildiği sonucuna ulaşmıştır. Yalanı; beyaz yalanlar, gerçek yalanlar ve gri yalanlar şeklinde değerlendirmektedir. Bu değerlendirmede etki eden beş faktör bulunmaktadır; niyet, sonuçlar, faydalanan kişi, doğruluk, kabul edilebilirlik.

Kara yalan, beyazın zıddı olarak zarar amacı güden yalanlar için kullanılır. Eksik yalan, asıl önemli noktaların çıkarılarak söylenen cümleleri karşılar ve birçok insan eksik cevap vermeyi yalandan saymaz (Benlioğlu, 2017: 27). Mesela, “Dün onunla ‘konuştun’ mu?” sorusuna “Tabii ki hayır” şeklinde cevap verilir; sesli şekilde konuşma gerçekleştirilmemiştir oysa mesajlaşmıştır/yazılmıştır. Bir diğer yalan türü olarak “Ciddi yalanlar” değerlendirmesi bulunmaktadır. Bella M. DePaulo, Matthew E. Ansfield, Susan E. Kirkendol ve Joseph M. Boden (2004) ciddi yalanları, genellikle yakın ilişkilerde söylenen ve önemli sonuçları olan yalanların oluşturduğunu vurgulamaktadırlar. Kendi çıkarlarını gerçekleştirmek, cezadan kaçmak, dış görünüşü değiştirmek, diğerlerini korumak ya da diğerlerine zarar vermek gibi amaçlarla söylenen bu yalanlar, büyük bir duygusal ve sosyal etkiye sebep olabilir. Çalışmada, ciddi yalanların bireysel ve sosyal ilişkilere etkisinin öneminden bahsedilmiştir. Prososyal yalanlar, yalan türlerinden biri olarak ileri sürülmektedir. Emma E. Levine ve Maurice E. Schweitzer (2014), bazı yalanların doğru- lardan daha etik olabileceği, prososyal yalanlar (başkalarına fayda sağlamak için söylenen

⁸ Mayer, İngiliz-Amerikan dilinde beyaz yalan ve onun zıddı olan siyah yalanın birbirinden ayrı anlamlar taşıdığını belirtmektedir. Bu ifadelerin ilk kez 1741’de Oxford English Dictionary’de kullanıldığını iddia eden Mayer’a göre yalan söylemenin gerçeklerden daha iyi sonuçlara hizmet ettiği yalanlara “Beyaz yalan” denilmektedir. Büyükanнемizim yapmış olduğu kekin kötü olmasına rağmen bize “Nasıl olmuş?” sorusunu yönelttiğinde ‘güzel’ olduğunu belirten cümleler sarf edilir. Örnekte olduğu gibi beyaz yalan; sevgi, saygı ve merhametin sonucunda söylenmektedir. Beyaz yalanın başarılı şekilde söylenememesi kötü sonuçlara sebebiyet verebilir. Mesela, ölümcül hastalığa sahip olan bir hastaya, doktorun, yakın zamanda iyileşeceğini söylemesi beyaz yalandır. Ancak hasta, doktorun yalan söylemedeki başarısızlığından kaynaklı olarak söylediklerinin doğru olmadığını anladığında psikolojik bir tuzağa çekildiğini fark edecek ve doktoruna, doktorluk mesleğine ve tıbbı şüpheyle yaklaşacaktır (2008: 17-19).

yalanlar) söyleyen bireylerin dürüst kişilerden daha ahlaki görülebileceği, iyilik ve dürüstlüğün ahlaki karakterin temel bileşenleri olduğu ama iyiliğin bir adım daha ileride bulunduğunu vurgulamışlardır.

Çiftoğlu Çabuk (2015: 314-315), bunların yanı sıra “ırak yalan” (“pek aşırı yalan”), “kuyruklu yalan” (“çok büyük yalan, birkaç tane arka arkaya söylenen yalan”) ifadelerinin de bulunduğunu, arada yalan söyleyenlere “yalançırac”, çok yalan söyleyenlere “key yalğan söylegen”, “yalan makinesi” adlarının verildiğini belirtir. Bayraktar (2015: 322-323) ise beyaz yalan, pembe yalan, kuyruklu yalan, katmerli yalan, koca bir yalan, yalan üstüne yalan ifadelerini verir ve katmerli yalan ile yalan üstüne yalanın yakın anlamalı olduğunu, “peş peşe söylenmiş yalanları ifade etmek” için kullanıldıklarını aktarır. Bet-tetini (2008: 103-104), bu gruba merhametli yalanları da ekleyerek, Noel Baba’nın varlığı hususundaki söylenenlerden ölümcül hastanın iyileşme ihtimaline, kırılan bir camın değiştirilmesinden suçlu olan müvekkili masum ilan etmeye kadar çeşitli yalanlar ile Platon’un yöneticilerinin yalanlarını bu grupta değerlendirir.⁹ Twain (2021: 115)’e göre “sessiz yalan” da yalan türleri arasındadır ve bu yalan türü sessiz kalmak suretiyle gerçeği saklamak şeklinde ortaya çıkar.

Yalan Söylememek Mümkün mü? adlı eserde dokuz yalan çeşidinden bahsedilmektedir: “Faydalı yalanlar”, “Histerik yalanlar”¹⁰, “Savunma için söylenen yalanlar”, “Telafi etmek için söylenen yalanlar”, “Kötülük için söylenen yalanlar”, “Dedikodu için söylenen yalanlar”, “İmalı yalanlar”, “Aşka gelip söylenen yalanlar”, “Patolojik yalanlar” (2006: 36). Aydın Engin, “İnsanlık tarihi, resmi yalanların tarihidir.” (1998: 151) iddiasında bulunmakta ve devletin söylediği yalanları resmî yalanlar olarak değerlendirerek resmî tarihin gerçeği çarpıtma durumunu eleştirmek için Almanya’daki Baader-Meinhof olayını örnek vermektedir. Öztürk Dağabakan (2012: 74-75), yalanın Türkçedeki anlam sınıflandırmasına yer vererek tür olarak sınıflandırılabilir özellikler arasında şunları gösterir: “Yalanın konuşma dilindeki eşanlamlıları”, “Suç oluşturan yalanlar”, “Ciddi yalanlar”, “Masum/zararsız yalanlar”, “Şaka yalanları”, “Psikolojik yalanlar”, “Abartılar”, “Argo.”

Gürol Irzık (1998: 199), bilimsel veriler konusunda söylenen yalanları “Bilimde

⁹ Platon, hekimlerin ve halkın faydasına olmasıyla devlet yöneticilerinin yalan söyleyebileceğini, bunların dışında kimsenin yalan söylememesi gerektiğini belirtir.

¹⁰ İlgi toplamak için söylenen yalanlar olarak tanımlanabilir.

yalan” olarak tanımlar. Bu kapsamda yaptığı anketleri kişinin kendinin doldurması, çalışması sonucunda ulaştığı bulguları çarpıtıcı, gerçeğe aykırı ve kendi düşüncesine uygun şekilde ortaya koyması gibi durumlar bilimsel yalan olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında elde ettiği bulgularda kendi hipotezinin aksine söylemler, kanıtlar bulunsa da bunları görmezden gelerek sadece kendi düşüncesini destekleyici bulgulara, kaynaklara, kanıtlara yer verilmesi bilimsel yalanı oluşturur. Irzık, bilimsel yalan hususunda Newton’dan örnek verir. Newton, sesin hızını hesaplarken havadaki nem oranını yüzde on almıştır ve bunu ölçüm veya ampirik gerekçe olmadan yapmıştır. Buna rağmen doğru sonuca ulaşmıştır. Yazar, Newton’un bilimsel yalan söylediğini ama bu yalan sayesinde faydalı sonuca ulaştığını aktarır (201-203). Ek olarak intihal de bilimsel-akademik yalan olarak değerlendirilebilir; başkasına ait olan sözü, düşünceyi, ifadeyi bireyin kendine aitmiş gibi göstermesi, okuyuculara/dinleyicilere/izleyicilere yalan söylemektir. Konuya halkbilimi esasında bakıldığında derlemecinin kaynak kişiden bilgi alabilmek adına, benzer şekilde kaynak kişinin de kendi, yöresi veya bilgi vereceği herhangi bir şey hususunda olduğundan iyi, güzel, prestijli gösterebilmek için yalana başvurduğu görülür. Bunun yanında halkbilimcinin elde ettiği verileri kendi görüşüne göre şekillendirdiği durumlar da bulunmaktadır.

354-430 arasında yaşamış ve Hristiyanlığın ilk düşünürlerinden olan (Aziz) Augustinus, yalanın her türlüşüne karşı çıkmış ve hiçbir şekilde yalan söylenmemesi gerektiğini savunmuştur. Augustinus, 395 yılına ait “Yalan Üzerine” yazısında yalanları şu şekilde sınıflandırır:

1. Dini öğretilerdeki: Hiçbir şekilde söylenmemelidir.
2. Birini haksız yere incitenler: Kimseye yararı yoktur fakat zararı vardır.
3. Bir kişiye yarar diğerine ise zarar verenler.
4. Yalan söylemenin ve aldatmanın verdiği zevk için söylenenler: Gerçek yalanlar.
5. Başkalarını memnun etmek için söylenenler.
6. Kimseye zarar vermemenin yanında birilerine fayda sağlayanlar: Söz gelimi, bir kişinin başkasına ait olan parayı gayrimeşru şekilde alacağını bildiğinden paranın yerini soran kişiye yalan söylemesidir.
7. Kimseye zarar vermeyip birine yarar sağlayanlar (hayat kurtarmak için söylenenler): Augustinus, insanların acıları kabullenip bu yalanlardan (6 ve 7. maddedeki) da uzak durulabileceklerini belirtir.

8. Kimseye zarar vermemesine rağmen birini fiziksel bozulmadan korumak için söylenenler: Örneğin, Yahudilerde elleri yıkamadan yemek yemek, fiziksel bozulma anlamı taşımaktadır (1998: 39-40).¹¹

Bu konuda Yudhijit Bhattacharjee (2017: 56), sınıflandırmaya gitmemekle birlikte yalanı ‘zararsız’ ve ‘ciddi yalan’ olarak iki şekilde ele alır. Kişisel yetersizliklerin gizlenmesi veya başkalarının duygularını incitmeme amacıyla söylenen yalanları zararsız yalan olarak kabul ederken evlilik dışı ilişkiyi eşten saklamak şeklindeki yalanı ciddi yalan olarak değerlendirir. Mayer (2008: 15-16), yalan söylemenin çeşitli şekilleri olduğunu ifade ederek durumu şu şekilde açıklar:

“İnsan yalan yere yemin edebilir, entrika çevirebilir, ihanet edebilir, 1 Nisan şakası yapabilir, geç kaldığını affettirmek için yalanlar destanı yazabilir, bir reklam sloganı bulabilir, bir roman yazabilir, fotoğrafları photoshopla güzelleştirebilir, göğüslerine silikon taktırabilir ya da peruk takabilir, kötü ruh haline rağmen suratını asmaz, yüzünde eğreti bir sırıtışla dişlerini gösterir ve kendi kendini kandırarak yalan söyler; gerçeği çarpıtır, gizler ya da kendini bir yalana teslim ederek hiç utanmadan abartabilir ya da küçümseyebilir; bir hayatı kurtarabilir ya da kurtarabilir, hatta gerçekleri söyleyerek de yalan söyleyebilir: Aldatan kadın kıskanç kocasına “Tabii ki onunla birlikte oldum ve muhteşemdi. Bugün onunla tekrar buluşacağım” der ve bunu derken de eşinin onu ciddiye almadığından emindir.”¹²

Bu anlamda yalan, insanları kandırmak için yapılan bir hareketin ürünüdür ve çeşitli türleri bulunmaktadır. Hayatın hemen her alanında bulunan ve insanlar tarafından yaygınlıkla başvuru alan, en basit tanımıyla karşıdaki kişiyi aldatmak için bilinçli şekilde

¹¹ Bu sınıflandırma hakkında ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için (bkz. Augustinus, 1998: 39-40; Bettini, 2008: 16-21; Öztürk Dağabakan, 2012: 14-16).

¹² Yalan tür ve şekilleri farklı açılardan değerlendirilmeye açıktır. Söz gelimi, Mayer, istatistikleri ve anketlerin yalan olabileceğini hatta sahteciliğin de insanlara yalan söylemek olduğunu belirtmektedir. Amerikalı işletme ekonomisi profesörü Aaron Levenstein, “İstatistikler, bikiniler gibidir. Açıkta kalan yerler heyecan vericidir, ama sakladıkları en kritik olanlardır.” demektedir (2008: 195). Anketlerde yalan söz konusudur. Kişilere halk arasında tasvip edilmeyen bir konu sorulduğunda, insanlar kötü olarak bilinmek istemeyecekleri için düşündüklerinin aksi yönünde cevaplar vereceklerdir: “Günlük hayatınızda yalan söyler misiniz?” sorusuna genellikle “Hayır” cevabının verilmesi gibi. Stephens-Davidowitz’e göre insanların anketlere yalan söylemesinin sebeplerinden biri karşı tarafa iyi görünme isteğidir. Bu açıdan internette yapılan anketlerin yüz yüze yapılan anketlerden daha doğru sonuçları sağlayacağından söz eder (2018: 87). Ayrıca kamuoyu araştırması öncülleri arasında gösterilen Elisabeth Noelle-Neumann’ın şu ifadesi konunun aydınlatılması yönünden değerlidir: “Sadece 2000 kişiye sorulan sorulardan 60 milyon kişinin ne düşündüğünü ortaya çıkarmaya çalışmak benim hâlâ çözemediğim bir bilmecedir. Bunu açıklayamıyorum. Öylesine bir şey” (Mayer, 2008: 213-214). Anketler hususunda Seager ve Mann (2010: 12), biri tarafından sokakta durdurulup yalan söyleyip söylemediğiniz sorulduğunda yabancı birine kötü olarak görülmek istenmediğinden yüksek ihtimalle doğru söylenmeyeceğinden bahsetmektedir. Ayrıca Mayer (2008: 101-113)’a göre taklit edilerek bir şey yapıp daha sonra üzerine -taklit edilen markanın- orijinal logosu koyularak sahtecilik yapılmaktadır ve bu da bir çeşit yalanı oluşturur.

söylenen söz veya yapılan hareket ve davranışlar bütünüdür. Bununla birlikte yalanın birçok türü bulunmaktadır. Bunlar arasında beyaz yalan, kara yalan, kuyruklu yalan, anket yalanı, bilimsel yalan, eksik yalan, sessiz yalan, ciddi yalan, prososyal yalan en yaygınları olarak değerlendirilebilir.

1.1.2. Yalan Söylemenin Sebepleri

İnsanoğlu neden yalana ihtiyaç duyar? Yalandan nefret edilmesine rağmen neden insanlar arasında hunharca yalan söylenir? İnsanları, doğrudan ziyade yalan söylemeye iten sebepler nelerdir? İnsan, neden kendine hep doğruların söylenmesine ister de başkalarına yalan söyler? Tarihte söylenen ilk yalan, insanlığın ortaya çıkışıyla aynı zamana denk gelir. İlk insan olan Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın yasak meyveyi yemesine sebebiyet veren şeytan, ilk yalanı söylemiştir. Kur'an-ı Kerim'in 7. suresi olan Araf Suresi'nin 19. ayetinde Allah, Âdem ve eşine bir ağacı işaret edip o ağaca dokunmamaları gerektiğini ifade etmesine karşılık 20. ayette şeytan, "Rabbınız size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî yaşayanlardan olursunuz diye yasakladı." (URL-2) diyerek yalan söylemiştir. İnsanlığın ortaya çıkışıyla var olan yalan, günümüze değin insanoğlunun bir parçası olması suretiyle varlığını sürdürmüştür. Yalan, söylendiği zaman kıyametin kopmadığının anlaşılmasıyla günlük hayat içinde vazgeçilmez bir hakikate dönüşmüştür (Öztürk Çetindoğan, 2015: 118).

Yalan söylemenin muhtelif sebepleri bulunurken hangi koşulda olursa olsun yalan söylenmemesi gerektiğini belirten kesin yargılar da bulunmaktadır. Bu yargılardan biri Augustinus'a aittir. Augustinus'a göre hiçbir şekilde yalan söylenmemelidir. Ağır bir hastalık içinde olan adam, oğlunun ölüm haberini aldığı anda buna dayanamayacaktır. Bu adam karşısındaki kişiye oğlunun yaşayıp yaşamadığını sorduğunda alacağı üç cevap vardır: "Öldü", "Sağ", "Bilmiyorum." Sağ ve bilmiyorum cevapları yalanı oluştururken, öldü cevabı doğru olmalıdır fakat acılı baba buna dayanamayarak ölebilir. Çevredekiler bu durumda cinayet işlediğini düşünecektir. Augustinus, bu örneği aktardıktan sonra "Gerçekten de üstüne hiçbir yalanın gölgesi düşmemiş olan o ısıltılı hakikati düşündüğümde, yalan söylemek istemiyorsak ve insanlar doğruyu işitince ölüyorsa, hakikate cinayet denmesi beni hiç etkilemez" (1998: 42) demektedir. İlerleyen kısımlarda adamın sağlığını düşünmek suretiyle oğlunun hayatta olduğuna dair yalan söylenmesiyle kötülüğün damla damla çoğalacağını ve sonraları kötü yalanlardan oluşan yığın hâlini aldığı anda buna karşı

koymanın imkânsız olacağını belirtir (43).

Immanuel Kant da yalan söylenmesine kati surette karşı çıkar ve her koşulda doğru söylenmesi gerektiğini vurgular. Kant'ın konu hakkındaki düşünceleri şu şekildedir:

“Sen, diyelim, cinayet işlemek için ortalıkta gezinen birisinin eylemine bir yalan yoluyla engel oldunsa, o zaman, bu durumdan çıkabilecek bütün sonuçlarla ilgili olarak, hukuksal açıdan sorumlu olursun. Oysa kesinlikle doğruluğun yanında kalmışsan, kamusal yargılama sende hiçbir suç bulamaz; önceden görülemeyecek sonuçlar ne olmuş olursa olsun. Şu herhalde olabilir ki, sen, katilin, peşine düştüğü kişinin evde olup olmadığı sorusunu, dürüstlükle 'evet'le yanıtladığında, onun aradığı kişi de fark edilmeden evden çıkmışsa, katilin eline düşmez, dolayısıyla da eylem yerine gelmez; ama yalan söyleyerek aradığının evde olmadığını söylediğinde, o gerçekte (sen fark etmeden), evden çıkmışsa, katil de, evden uzaklaşırken onunla karşılaşp eylemini yerine getirirse, bu durumda, sen, haklı bir biçimde, bu ölüme yol açmaktan dolayı yargılanabilirsin. Çünkü sen, bildiğin kadarıyla doğruyu söylemiş olsaydın, belki de katil peşine düştüğü kişiyi evde ararken, yardıma gelen komşularca yakalanır, eyleme de engel olunabilirdi” (1998: 49).

Kant, olaya bir açıdan baktığından aktardığı husus mantıklı gelmektedir. İlgili örnekte katile, aradığı kişinin sorusuna “Evet” şeklinde cevap verildiğinde kişi evden çıkmamışsa, bu kez de cinayete sebebiyet vermekle suçlanabilir. Eşiyle kavga eden kadının, eşinin tehditlerine karşılık o anda yakındaki akrabasının evine sığındığını düşünelim. Adam, o anın siniriyle eşini bulsa belki geri dönülemez bir olaya sebebiyet verecektir. Akrabanın evine gittiğinde ise akrabasının “Hayır, buraya gelmedi” demesiyle oradan uzaklaşacak ve adam, siniri geçtikten sonra eşi ile karşılaştığında verilecek zarar büyük oranda azalmış olacaktır. Bu durumda yalan, olumlu bir sonuca hizmet vermektedir. Kant'ın düşüncesi bu açıdan etkisini yitirir. Fakat görüşünün tamamen yanlış olduğunu iddia etmek mümkün gözükmemektedir. Bunların yanında gerekli yalanı dahi kabul etmeyen ve yalanın, insanlığa karşı işlenmiş suç olduğunu belirten Kant (1998: 48, 51), yalanın her zaman için başkasına zararının dokunduğunu, insana olmasa dahi hukuk kaynaklarını kullanılmaz hâle getireceğini, hiç kimseye zarar vermese bile “hak ilkesi”ne zarar vereceğine dikkat çeker. Ayrıca Benjamin Constant'ın doğru söylemenin sadece doğruluk üzerinde hakkı olanlara karşı bir ödev olduğunu belirtmesine karşılık doğruluğun koşulsuz bir ödev olduğunu vurgulamaktadır (Kant, 50). Kant, yalanı ahlak temelinde değerlendirmiştir.

Roy Forbes Harrod, faydacılık temelinde yalanı doğuracağı çeşitli olası sonuçlar

açısından değerlendirmişse de kesin bir sonuca varamamıştır. Harrod (1998), yalanın ortaya çıkması durumunda güven kaybı oluşturacağını ve bu şekilde faydalı olmayacağını; yalanın ortaya çıkmadığı her durumda yalan söylenmesiyle bunun hissedilebileceğini ve güven kaybı oluşturacağını belirtir.

Yalanı, meşru müdafaa kapsamında değerlendiren ilk kişi olan Arthur Schopenhauer aynı zamanda Kant'ın öğrencisidir. Schopenhauer'a göre bıçak veya silah kullanmak ahlaki açıdan uygun görülmemesine rağmen meşru müdafaa bunları meşru kılmaktadır ve kol gücüne dayalı olmak yerine ince zekânın silahı olan “yalan” için de bu durum geçerlidir. Yalanın meşru müdafaasının genellikle iyilik amaçlı olmayan ve izin verilmeyen merakı karşı olduğunu aktarır. Ayrıca doktorların yalan söylemesinin meşru olduğunu, başkasının suçunu üstlenen kişinin gönüllülükle yalan söylemesinin yerinde olduğunu, kişisel durumuna ve işine karışanların merakına karşılık kendini savunmak için yalan söylenebileceğini dile getirir. Schopenhauer, “Sana bunu söylemek istemiyorum” yanıtının tatmin etmeyeceği sorulara karşılık neden yalanla cevap veremeyeyim ki diye sormaktadır (Bettetini, 2008: 66-67). Schopenhauer bu bakımdan yalanı mantık temelinde düşünmüş, meşru müdafaa durumunda veya gerekli olduğu zamanda yalana başvurulmasında sakınca görmemiştir.

Gerçeği söylemek ahlaklı ve erdemli hareket olarak görülürken yalan, diğer insanların hakkına tecavüz etmek midir? Bu soru bakış açısına, duruma, bağlama göre cevap gerektirir. Örneğin, yemek sırasına geçen öğrencileri düşünelim. Bir kişi, önüne başkasını aldığı anda arkadaki öğrenci bu duruma itiraz edecektir. O durumda öğrencinin savunması “O zaten buradaydı, lavaboya gitmişti” şeklinde olacaktır. Bu “yalancı” ahlaklı hareket sergilemediği gibi arkadaki öğrencilerin hakkına da tecavüz etmektedir. Bir de (suçsuz yere) birine zarar verecek kişinin size onun yerini sorduğunu ve sizin de bildiğinizi düşünelim. Bu durumda yalan söylemek gerekliliktir. Aksi takdirde suça ortak olunacaktır. Bu, bir başkasının hakkına tecavüz etmekten öte bir konuyu oluşturmaktadır.

Gündüz Vassaf (1998: 182), yalanın ortaya çıkışını kişinin doğuşuyla ilişkilendirerek bireye ilk yalan söyleyen ve bireyin de ilk yalan söylediği kişi olarak anneleri hedef gösterir. Vassaf, bireyin hayatındaki ilk yalanın tanıtıcısı, söylenen kimi şeylerin yalan olduğunu anlamasını sağlayan, ilk yalanı yakalayan ve insanın zihnine yalanı yerleştiren ilk kişinin anneler olduğunu belirtir. Birey, hayatında ilk sakladığı şeyleri o görmesin diye

gizlemiş, tokken aç, açken tok gibi, çiş varken yok, yokken var gibi yapmış; tokum deyip yemek yenildiğinde, çişim yok denilip altına edildiğinde bunun farkına ilk varan kişiler anneler olmuştur. Vassaf bu şekilde insanoğluna ilk yalanı söylättiren, yalan söylemesine sebebiyet veren kişilerin anneler olduğunu ifade eder ve annelerin de çocuklarına yalan söylediğini dile getirir. Anneler tarafından çocuklarına dünyanın en güzel, en becerikli kişiler oldukları söylense ve çocuklarını doğar doğmaz sınıf birincisi olarak görseler de bu durum komşu çocuğundan aksi duyulana kadar sürmektedir. Bu durumda Vassaf (1998: 183), biri doğru da diğeri yalan mıdır diye sorar ve doğruların yalan olup olmayacağına sorgular. Burada annelerin çocuklarına dünyanın en akıllı, becerikli, başarılı, çalışkan çocuğı olduğunu söylemesi ve bu gibi sözlerle sevgilerini göstermelerine rağmen komşu çocuğunun kendi çocuğundan daha iyi notlara sahip olmasıyla veya başka bir alanda ön plana çıkmasıyla annenin, çocuğunu azarlamasından bahsedilir. Bu durumda anne, çocuğına “En akıllı, becerikli” diyerek yalan mı söylemiştir diye sorgulanır. Kısaca Vassaf, ilk yalanların anneler sayesinde öğrenildiğı ve onlardan duyulduğunu iddia eder.

İnsan, çocukluktan itibaren ailesinden, öğretmenlerinden, büyüklerinden yalan söylemenin olumsuz bir davranış olduğı, dürüst olmak gerektiğı hususunda telkinler almasına, toplum tarafından hoş karşılanmaması hatta kimi zaman yalanın yakalanmasıyla birlikte çeşitli şekillerde cezalandırma gibi hususlara rağmen yalana başvurmakta ve on-suz yapamamaktadır. Her insan gerçeğı öğrenmek istemesine rağmen başkalarına karşı yalan söyler. İnsanların gerçeğı öğrenmek istemesindeki arzusu karşı konulamaz bir durumdur. Öyle ki bir hasta, doktorun, hastalığı tam olarak söylememesi konusundaki kaygısından dolayı “Bana gerçeğı söyle doktor bey!” şeklinde çıkışta bulunarak ağır bir hastalığı dahi olsa gerçeğı öğrenmek ister. Gerçeğe bu denli düşkün olan bir toplumun neden yalan söylediğı hususunda çeşitli sebepler sıralanabilir. Bu kapsamda “Yalan söyleyenler kötü müdür? Sadece kötüler mi yalan söyler? Yalan söylemek her zaman olumsuz bir davranış olarak mı değerlendirilir?” şeklinde sorular akla gelebilir. Bettetini, “Peki, iyiler hiç mi yalan söylemez? Hayat kurtarmak için, vatanı kurtarmak için ya da şaka olarak bile olsa söylemez mi?” (2008: 22) diye sorar. Bu konuda çeşitli görüşler bulunmasına karşın genel olarak iki küs insanı barıştırmak, zarar verecek kişiye yalan söyleyerek zarara engel olmak vb. durumlarda söylenen yalanların iyiliğe hizmet ettiğı, beyaz/masum

yalanlar olarak tanımlandığı söylenebilir.¹³

Yalan söylemenin muhtelif sebepleri bulunmaktadır. Korku, yalanın tetikleyici unsurlarından biridir. İnsan, başına gelecek talihsiz olaydan korktuğundan ya da birinin ona sözlü veya fiziki şiddet uygulamaması için yalan söyler. Söz gelimi, evde annesinin en sevdiği porselen tabağını kıran çocuk, annesinden alacağı tepkiden korktuğundan bunu kendinin yapmadığını belirterek yalan söyleyebileceği gibi suçu kardeşinin üzerine atarak yalanla karışık iftiraya da başvurabilir. Benzer şekilde gecesini farklı bir kadınla geçiren adam, ertesi gün eşinin “Dün gece neredeydin?” sorusuna karşılık yalan söyleyecektir. Bu gibi durumlarda yalan söylemenin temel sebeplerinden birinin korku olduğu görülmektedir. İçlerindeki Rus casusları bulmak için Amerika Birleşik Devletleri’nde [ABD] girişilen projede iş arkadaşlarını, dostlarını, kardeşlerini ihbar ederek kendilerini korumak isteyen kişilerin en büyük aracı yalan olmuştur (Tamer, 1998).¹⁴ Bu durumda kişiler, korkunun yanı sıra kendilerini korumak için de yalana başvurmuştur.

Korku, mutluluk, heyecan, üzüntü gibi sebeplerden ötürü bir şeyleri gizlemek amacıyla da yalan söylenmektedir. Dolayısıyla gizlemek ya da gizleme gerekliliği kişiyi yalan söylemeye iten sebepler arasındadır. Doğum günleri, yıl dönümleri (evlilik vb. gibi), sevgililer, anneler/babalar günü ve benzeri kutlamalar için yapılan ve karşı tarafın haberinin olmaması gerektiğinden (‘sürpriz’) dolayı ona o günü unutmuş gibi davranmak veya sorulara yalan-yanlış şekilde cevaplar vermek bir şeyleri gizleme adına söylenen

¹³ Ahmet Şerif İzgören’in çalışmasından alınan aşağıdaki hikâye, iyiliğe hizmet eden yalana örnektir:

Hâkim yaşlı çifte sormuş: “Bunca yıldan sonra niçin ayrılmak istiyorsunuz?”

Yaşlı kadın cevaplamış: “Hâkim Bey bir ay öncesine kadar aklımda böyle bir şey yoktu. Eşim bana bir mine çiçeği hediye getirdi, ben de çiçekleri çok severim. Çiçek çok sulanması gereken bir çiçekmiş ve kocam düzenli aralıklarla sulanmadığında öleceğini söyledi. Ben kemik rahatsızlıkları olan bir insanım. Geceleri uykumdan kalkıp çiçeği sulamam gerektiği halde, bir gün fark ettim ki kocam bir kez olsun benim ağrıma rağmen gece kalkıp da çiçeği sulamadı. Bunun üzerine ben de bu kadar düşüncesiz bir insanla yaşamam gerektiğine karar verdim.”

Hâkim kadına hak vermiş ama âdettendir diye bir de adama sormuş: “Senin söyleyecek bir şeyin var mı?”

Yaşlı adam cevaplamış: “Eşimin anlattığı her şey doğru, tek bir şey dışında. Mine çiçeği çok sulandığında ölür. Karımın kemik rahatsızlığı var ve iyileşmesi için düzenli egzersiz yapması gerekir ama eşim bunu yapmadığı için ben bu yalanı buldum. “Çiçeği ölmesin” diye her gece kalkmak zorunda kaldı. O her uyanıldığında ben de uyanık olurdum, işini bitirip uyuduğunda gidip çiçeğin suyunu boşaltır, peçetelerle toprağını kuruturdum. Sonra da yatağa gelip, bana hayatı bahşeden, canımdan çok sevdiğim eşimi doyasya seyrederdim...”

Hâkim çifti boşamamış” (2002: 198-199).

¹⁴ 20. yüzyılın ilk yarısında ABD’de hükümet içinde ülkeyi Ruslara satmak isteyenlerin kimler olduğunu ortaya koymak için soruşturma başlatılmıştır. Bu soruşturma etrafında gelişen olaylar neticesinde iş arkadaşları, dostlar hatta kardeşler dahi birbirlerini ihbar etmeye başlamış, bu dönem “İhanet Yılları” olarak isimlendirilmiştir ve bu süreçte yaygın şekilde başvuru alan araç ‘yalan’ olmuştur (bkz. Tamer, 1998).

yalanlar arasındadır. Bununla birlikte uzaktan gelen arkadaş gelmeden önce haber ver-meyerek veya daha geç geleceğini ya da gel(e)meyeceğini söyleyerek kendini bekleyen kişiyi kandırıp ona sürpriz yapabilir. İnsanlar, mutsuzluk ve başarısızlıklarını gizlemek için de yalan söyler.¹⁵ Diğer yandan yaşanan hayal kırıklıkları, acı ve üzüntüleri aşmak amacıyla kendini kandırmaya ihtiyaç duyan insanlar da bulunmaktadır. Mayer (2008: 55)’a göre bireyin kendine yalan söyleyememesi depresyona sebep olabilir. Hannah Arendt (2018: 49), kendine yalan söyleyen kişilerin sadece karşılarındaki bireylerle değil, gerçek dünyayla olan irtibatlarını da tamamen kaybedeceklerinden söz eder. Leslie (2014: 13, 14) ise kişinin kendine yalan söylemesinin bir gereklilik olduğunu ve hayata dair mut-lulukları getirdiğinden söz ederek yalansız kalmanın kişiyi hastalığa ve depresyona sü-rükleyeceğini belirtir. Bilhassa yalan söylemeyle birlikte kimi hastalıkların yenildiği ve mücadele ruhunun oluştuğu görülmektedir. Mesela, kansere yakalanıp ölmek üzere olan kişi, bu hastalığı atlatacağına ve bir daha yakalanmayacağına yönelik kendine yalan söy-leyerek hastalığı atlatabilmektedir (Leslie, 172). Ayrıca birinin üzülmesine sebebiyet ver-memek için de yalana sıkça başvurulur. Örneğin, askerde olan kişi sağlık, sıhhat ve raha-tının yerinde olduğunu söyleyerek ailesinin bilhassa annesinin üzülmesinin önüne geç-ecektir. Bu gibi hususlar başta olmak üzere çeşitli konularda bir şeyleri gizlemek için yalan söylenmektedir.

Amerikalı filozof Henry Sidgwick, korunma amacı ile yalan söylenebileceğini be-lirtir ve haklarımıza yönelik tecavüzden en iyi yalan aracılığıyla korunulabileceği, kimi durumlarda yalan söylemeyecek olmanın tuhaf olduğunu dile getirir. Ayrıca avukatların belli sınırlar dahilinde doğrudan uzaklaşmasını genel olarak haklı bulduğunu ifade eder (1998: 53). Dursun (2015: 5), karşılıklı ilişkilerde sorunun üstesinden gelmek ve zor bir durumdan kurtulmak için yalana başvurulduğuna dikkat çeker. Önceki sayfalarda verilen çocuğun porselen tabaklarını kırması örneği bu durum için de geçerliliğini korumaktadır. Çocuk, içinde olduğu zor durumu yani annesinden alacağı olumsuz tepkiyi bertaraf etmek için yalan söylemektedir. Benzer şekilde adam, eşiyle sorun yaşamamak için yaptığı ha-reketin oluşturacağı sorunun üstesinden gelmek adına yalana başvurmayı tercih eder. Carl Gustav Jung (2009: 57), zor durumdan kurtulmak için “kolay yolu seçerek” Freud’a karşı

¹⁵ Sosyal medyada insanların, sadece mutlu ve başarılı oldukları paylaşımlara yer vermesi bunun etkileri arasındadır. İnsanların kendilerini kandırma konusunda değerlendirme için (bkz. Leslie, 2014: 137-198; Mayer, 2008: 48-66).

yalan söylediğinden ve bunun ahlaksız bir davranış olduğundan söz etmektedir. Dolayısıyla yalan, zor durumdan kurtulmak için de söylenmektedir.

Kandırma veya aldatma ise yalan söylemenin temel sebeplerindendir. Aslında yalana genel itibariyle bakıldığında karşıdaki kişiyi aldatma söz konusudur. Bu aldatmaların birçok sebebi olabilir. Aldatma durumunda karşıdaki kişinin mevzubahis edilecek konu hakkında bilgisiz (veya yeterli bilgi sahibi olmamasından) olmasından hareketle onu yanıltma amaçlanmaktadır. Mesela, derse gitmeyen bir arkadaşına, dersin hocasının onu dersten bıraktığı şeklinde yalan söyleyerek kandırmak, kandıran kişiye zevk verecek, karşıdaki kişi ise bu yalana aldanarak mağdur duruma düşecektir. Çocuklara karşı iki-üç demir paranın verilip bunun daha çok olduğu söylenerek ellerindeki kâğıt paranın (banknot) alınması da söz konusu duruma örnek niteliğindedir.

Yalan söylemenin sebeplerinden biri de şöhret kazanmaktır. Geniş kitle tarafından tanınan ve hayranlık duyulan kişi, şöhret sahibi olarak tanımlanmaktadır. Bu yüzden şöhret sahibi ve şöhret sahibi olmak isteyen kişiler toplumun ya da hitap ettikleri kitlenin değerlerine ve beklentilerine uygun hareket ederek kendilerini olduğundan farklı göstermeye çalışabilirler. Bu kişiler; yaşamlarının yanı sıra toplumun beklentilerine karşılık vermek, daha fazla beğeni kazanmak ve popülerliklerini artırmak gibi amaçlarla yalana sıkça başvurmaktadır.

Francis Bacon, insanların yalanı sevmesinin sebebini sorgularken yalanın kişiye zevk verdiğini belirtir ki bu, insanların yalan söylemesi hususunda geçerli bir sebep olarak düşünülebilir. Bacon, işin içine biraz yalanın katılmasıyla durumun zevkinin artacağından söz eder. İnsan zihninin boş ve abartılı ümitlerden, yanlış değerlendirmeler ve beyhude fikirlerden arındırılmasının insanlara memnuniyet veren unsurlardan uzaklaşması olarak yorumlamaktadır (1998: 45). Bununla birlikte birine yalan söylemek ve onun aldandığını görmek, kişinin kendini ondan daha üstün görmesini sağlamaktadır. Bu durum, yalanın verdiği zevkler arasında ele alınabilir. Gilsenan, yalan söylemeyi üstünlük duygusuyla ilişkilendirir ve yalan söyleyenin ilerleyen süreçlerde yalanını itiraf ederek başarısını göstermesiyle “Sana yalan söyledim, sen de yalanımı yuttun!” düşüncesinden hareketle üstünlük duygusunun söz konusu olduğunu dile getirir (1998: 95). Gülme konusunda “Üstünlük kuramı”nda, karşıdaki kişiye üstün gelmek amaçlanır ve üstün gelmesiyle birlikte gülme ortaya çıkar (bkz. Morreall, 1997: 8-23). Yalandaki söz konusu

durum da bahsi geçen hususla ilişkili olarak ele alınabilir.

Amerikalı yalan araştırmacısı Paul Ekman (2021a: 262), iğrendirici şeylerin bireyleri çokça cezbedtiğini belirtir. Yalan hususunda da benzer durum söz konusudur. İnsanoglu, belirli dinler tarafından hoş görülmeyen ve çoğu zaman yasaklanan ayrıca (toplumsal anlamda) ahlak yasaları tarafından reddedilen kimi unsurları cezbedici, etkileyici bulmaktadır. Küfür bunlardan biridir. Yalan da bu bağlamda değerlendirilebilir. Yalan her ne kadar birçok din tarafından günah olarak addedilse ve toplumda hoş karşılanmasa hatta yalanın fark edilmesiyle birlikte çeşitli cezalar verilse de insanlara oldukça hoş gelmekte ve onları cezbetmektedir. Bunun sonucunda ise yalandan duyulan zevk ortaya çıkmaktadır. Ekman (2021b: 350-351), cezayı önlemek, ödül elde etmek, fiziksel zarar tehdidinden kurtulmak, beğeni kazanmak, sıkıntılı bir ortamdan uzaklaşmak, utancı bertaraf etmek, bazı bilgileri gizli tutabilmek gibi sebeplerle yalan söylendiğini açıklar.

Kişi, kendi görüşünü meşrulaştırmak/kabul ettirmek için de yalan söyleyebilir. Söz gelimi, uzaylıların var olduğunu iddia eden biri, ortamda kendine inanılması ve görüşünün geçerlik kazanması için Amerika’da yapılan çalışmanın bunu açıkladığını yahut NASA (*National Aeronautics and Space Administration*/Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi)’nın bunu belirttiğini ileri sürebilir. Bu hususta Amerika’nın örnek verilmesi yalanın tutarlılığı açısından etkili olacaktır. Eğitim-öğretim kalitesi düşük ve az gelişmiş bir yer örnek olarak verilse yalanın inanılma oranı düşmüş olacak ve yalan, amacına hizmet edemeyecektir.

Öztürk Dağabakan (2012: 13), Platon’un düşüncelerini yalanın bazı durumlarda fayda sağladığı ve nefreti hak etmediği, halkın iyiliği, devleti yönetenlerin devlet düşmanlarına karşı vatan sevgisini aşılacak için yalan söylenebileceği şeklinde yorumlamaktadır. Resmî yalanlar olarak adlandırılan devlet görevlilerinin söylediği yalanlarda ülkenin çıkarı güdölmektedir. Bu gibi durumlarda yalan, “ilaç” işlevi görmektedir (Platon, 2016: 197). Platon (2012: 13), bazı durumlarda yalan söylenebileceğini belirtse de Aristo yalanın her türlüşüne karşı çıkmıştır. Twain ise “Eğer iyiliğe yol açacaksa insan her zaman yalan söylemeli” (2021: 116) demektedir. Klinik psikolog Harriet Lerner’in tespiti de bu noktada önem taşımaktadır: “İnsanlar hâlâ, koruyucu amaçlı olacağına ya da iyiliğe hizmet edeceğine inanıyorlarsa, yalanı onaylıyorlar” (2013: 22). Dolayısıyla iyiliğe sebebiyet vermek amacıyla da yalan söylenmektedir. Yalan, halk arasında kötü üne

sahip olsa da olumlu olayların gerçekleşmesini de sağlamaktadır. Küs olan iki arkadaşı barıştırmak adına söylenen yalanlar bu kapsamda ele alınabilir.

Öztürk Dağabakan (2012: 29)’a göre avantaj sağlama, korku, nezaket, utanç, intikam, başkalarını koruma, birilerinin planını bozma, hatayı veya yasaklanmış olan eylemi saklamak için yalan söylenir; eleştiri ve cezadan kurtulmak amacıyla bu yalanlara başvurulur. Farklı bir çalışmada ise çıkarları korumak, kabahati ve kötü niyeti örtmek, insanları hoşnut etmek, küçük düşmemek, esprilere ilginçlik katmak ve kimi zamanlarda da gerekli olduğu düşünüldüğünden dolayı yalan söylendiği belirtilir. Çocuklarsa ebeveynlerinin söylediği yalanlara şahit olarak yalan söylemeyi öğrenmektedir. Avukatlar, müvekkillerinin ceza almasına engel olmak, gazeteciler iyi bir habere ulaşmak, hükümetler sorumlu oldukları toplumun kaosa düşmesini engellemek ya da sonraki seçimleri kazanabilmek adına yalana başvurmaktadır (*Yalan Söylememek Mümkün mü?* 2006: 30-36).

Akaş’a göre oyun içinde yalan söylemek mümkünken, karşı tarafın inandırılması durumunda oyun kazanılır, inanılmaması durumunda ise bir şey olmaz. Ayrıca yalanın, oyunun doğal parçası olduğunu, beceriksiz yalancıya verilecek en büyük cezanın oyundan atılması olacağını belirtir (1998: 233).¹⁶ Buna göre yalan, bazı durumlarda gereklilik oluşturur ve bu şekilde toplumsal bir görev üstlenir. Bu konuda İngiliz şair William Blake, “Kötü niyetle söylediğiniz bir gerçek, uydurabileceğiniz bütün yalanlardan daha acımasızdır (*Yalan Söylememek Mümkün mü?* 2006: 196) demektedir.

Bhattacharjee, neden yalan söylendiği hususunda çeşitli görüşler ortaya atar. Bunlardan biri “Ego tatmini için yalan”dır. Örneğin, Mark Landis, eserlerinin satılması hususunda başarısız bir sanatçı olmasına rağmen yıllar boyunca ünlü ressamların eserlerinin sahtelerini yapıp hayırsever gibi davranmak suretiyle çalışmalarını sanat müzelerine bağışlamış ve insanlar tarafından saygınlık görmenin hazzını yaşamıştır (2017: 52). Bhattacharjee (2017: 54, 58-67)’ye göre imaj şişirmek, hatalı davranışları gizlemek, kişisel çıkar sağlamak, ülke için, eğlendirmek, stratejik avantaj kazanmak, hikâye yazmak, yükselmek amacıyla yalana başvurulmaktadır.

¹⁶ Poker tarihinin en çok kazanan oyuncusu (32 milyon dolardan fazla) olarak tarihe geçen Daniel Negreanu, “Eğer pokerde kazanmak istiyorsanız, aldatma kesinlikle gerekli” (Bhattacharjee, 2017: 63) demektedir. Yalan, mimiklere de yansır. Poker oyununda takınılan ‘ifadesiz yüz’ü tanımlamak için kullanılan “Poker Face”, bu oyunda aldatma amacıyla kullanılan temel yöntemlerden biridir.

Sürekli gerçeğin söylendiği dünya sadece hayal edilebilir; böyle bir dünyada evlilikler, arkadaşlıklar ve belki insanlık bile uzun süre ayakta kalamayacaktır (Seager ve Mann, 2010: 12). Yalanlar, sosyal uzlaştırıcı işlevini yerine getirmektedir. Dolayısıyla toplumsal gereklilik olduğundan ve ilişkilerin bozulmadan devam edebilmesi yani toplumsal birlik için yalan söylenmektedir. Mayer (2008: 38), yalan söylemeye sebep olan durumlardan birinin sosyal roller olduğuna dikkat çeker ve her bir kişinin girdiği role göre hareket etmesi gerektiğinden dolayı çeşitli yalanlar söylendiğini aktarır. Söz gelimi, günlük hayatta insanlar, karşı tarafı aldatmak için yalandan gülmektedir.¹⁷ Yalandan gülmeyenin yanı sıra yalandan ağlama da halk arasında karşılaşılan aldatma yöntemleri arasındadır. Bu duruma etkilemek, yapılan hataları veya yanlışları en az zararlarla atlatmak, istediğini yaptırmak isteyen çocuklar ve kadınlarda daha fazla rastlanmaktadır.¹⁸ Bahse konu olan durum “Duygusal şantaj” olarak tanımlanabilir. Mayer (2008: 23)’a göre özel yaşamın korunması amacıyla da yalan söylenmektedir. Mesela, “Şu an ne düşünüyorsun?” sorusuna doğru cevap veren sayısı oldukça azdır.

İsmail Gezgin (2022: 181-182)’e göre toplumdan onay alabilmek adına yalana başvurulur. Halk arasında en büyük cezalandırma yöntemlerinden biri olan “kınanma” durumuna maruz kalmamak, toplumdan ötekileştirilmemek ve toplum içinde kabul görmek adına yalan söylenmektedir. Kurtlar Vadisi adlı dizide genel eve giden Süleyman Çakır ve Polat Alemdar, yanına aldıkları kızlarla herhangi bir ilişki yaşamamasına rağmen onlara yüklü miktar para verip yalan söylemelerini, görüşmenin oldukça güzel geçtiği şeklinde beyanda bulunmalarını ister (URL-3). Erkekler için bazı konular tabu niteliğindedir; cinsellik, araba sürmek, spor vb. Erkekler bu konularda yalan söyleyebilir veya söyletebilirler. Bu anlamda yalan, toplum tarafından kınanma dürtüsüne karşılık bir hareket olarak kullanılmaktadır. Burada şunu belirtmekte de fayda var, yalanın söylenmesi gibi söylenen yalanın kınanması hususunda da bağlam etkilidir. Örneğin, siyasette yalan gerekli bir unsur olarak görüldüğünden orada yalan söyleyenler pek kınanmaz veya pek umursanmazken toplum içinde yalan söyleyenler kınanmakta hatta çoğu zaman ötekileştirilmektedir.

Emine Gürsoy Naskali, neden yalan söylendiği konusuna belirli başlıklar altında

¹⁷ Sosyal rollerin yalan üzerindeki etkisi için (bkz. Mayer, 2008: 37-48).

¹⁸ Halk arasında “Erkek adam ağlamaz”, “Karı mısın ağlıyorsun?” şeklindeki kalıp yargılardan ötürü erkeklerin ağlayarak isteklerini yerine getirme durumuyla pek karşılaşılmaz.

cevap vermiştir. Çalışma içinde 10-18 yaştaki insanlardan derlediği 295 yalan konulu hikâyeye yer vermiştir. Bu hikâyeler gündelik hayatta kişilerin yaşadığı olayları yansıtır niteliktedir. Çalışmada her başlık için çeşitli hikâye örnekleri bulunmaktadır. Konunun tam anlamıyla anlaşılabilmesi için tasnife olduğu gibi yer vermek faydalı olacaktır.

- I. Kusuru kapatmak için söylenen yalanlar: Kusuru, ihmali kapatmak, yanlış davranışları saklamak, anne, baba, öğretmen gibi kimselerin tepkisinden korkulduğu için, kızmasınlar diye söylenen yalanlardır.
- II. İstedğini yapmak için söylenen yalanlar: İstedğini yapmak, üstünlük sağlamak, iradesini uygulamak, karşı tarafı kontrol etmek, karşı tarafı engellemek, kendini daha iyi göstermek, ilgi çekmek, kazanmak, kaybetmemek, rahat etmek, dırdırdan kurtulmak, engelleri aşmak, sıkıntıdan kurtulmak, gezmeye gitmek, eğlenmek, arkadaşla buluşmak, şaka yapmak, korkutmak, rövanş ve intikam için söylenen veya yalan söylemeyi âdet edinmiş kimselerin söylediği yalanlardır.
- III. Korumak için söylenen yalanlar: Bu yalanlar karşı tarafı kırmamak, üzmemek, kendini veya başkasını korumak, yardım etmek, yakınının açığını ele vermemek, karşı tarafı mutlu etmek, sevindirmek, mahremiyeti korumak, karşı tarafın iyiliği için veya nezaket icabı söylenen yalanlardır (2015: 137-138).

Gürsoy Naskali'nin bu sınıflandırmasından anlaşılmaktadır ki yalan, olumsuz olaylara sebep olduğu kadar olumlu olayların gerçekleşmesi, olumsuz olayların önüne geçilmesi veya bir olayın daha fazla zarar vermesine engel olmak amacıyla söylenmektedir.¹⁹

İnsanların kişisel çıkarları için yalan söylemesi, kişinin kendini düşünerek kazanç sağlamasıyla açıklanabilir. Eğlenme ve eğlendirme amacıyla söylenen yalanların en bariz örneklerini şaka amaçlı yalanlar oluşturur. Mesela, yarın partiye katılacak birine, arkadaşı “Yarın partiye geleceksin, değil mi?” diye sorduğunda “Hayır gelmeyeceğim (!)” diyebilir. Bu durumda şaka yapma amacı vardır. Dolayısıyla yalan söylemenin sebepleri arasında şaka da önemli paya sahiptir. Bunun yanında çeşitli oyunlarda başvurulmuş ve avantaj yakalama amaçlı söylenen yalanlar bulunur. Hikâyelerde, şiirde ve genel itibarıyla anlatılarda yalana sıkça başvurulmaktadır. Bhattacharjee (2017: 57)'e göre yalan söylemenin dört ana sebebi bulunur: 1. Kişisel itibarı artırmak, 2. Kendini korumak, 3. Başkalarını etkilemek, 4. Belirsiz. Diğer yalanların da bunlardan hareketle ortaya çıktığı belirtilir.

¹⁹Awuinalı Thomas, Simone Dietz, Warren Shibles, Jeannette Schmid'in sınıflandırmaları için (bkz. Öztürk Dağabakan, 2012: 16, 28-31).

Hanoğlu ve Akca, yalan söylenmesinin sebeplerini şu şekilde vermiştir:

“Gurur ve kibir nedeniyle, acıyı erteleme ihtiyacından, anlaşılamama kaygısından, alışkanlık ile, alay etmek ve kızdırmak için, zor gelen bir işi yapmaktan kurtulmak için, bilmiyorum dememek için, yaşanan veya tanık olunan olayları abartmak için, kötülük yapmak veya aldatmak için, gösteriş yapmak için, çıkar ve gelir sağlamak için, bir tartışmada haklı çıkmak veya üstün gelmek için, “beyaz yalanlar” aldatmacası ile, yapmayacağını/yapamayacağını bildiği bir şeyi vaat ederken, ya da insanlardan korkup çekinerek söylenir” (2017: 37-38).

İlgi çekmek için de yalan söylenmektedir. Bu durum kimi zaman muhatabı şaşırtmak şeklinde ortaya çıkar. Halk arasında belli seviyede ün kazanmış biriyle ilişkisi olduğunu bildiren kişinin amacı dikkat ve ilgi çekmektir. İnsanlar hikâyelerini çekici kılmak ve dikkat çekmek amacıyla da yalana başvurur. Hikâyelerin bazı yerleri değiştirilerek anlatılır ya da bazen de anlatılan hikâyeye hiç yaşanmamıştır. Söz konusu durumun örneklerine magazin haberlerinde sıkça rastlanmaktadır. Ayrıca bireye karşı duyulan nefret de o kişi hakkında yalan söylemeyi tetikleyen unsurlardan biridir. İlgili kişi hakkında olumsuz yakıştırmalar yapılması bu duruma örnektir. Toplumu rahatsız edecek durumların, konuların, olayların önüne geçmeyi amaçlamak yalan söylemenin sebeplerinden birini oluşturur. Devlet görevlilerinin toplumun yararını gözeterek söyledikleri yalanlar bahsi geçen hususu aydınlatır niteliktedir.

İnsanların yüzlerine karşı her zaman doğruların söylenmesi insanları kırması ve üzmesinin yanı sıra toplum içinde çeşitli çatışmalara sebebiyet verecektir. Söz gelimi, arkadaşın aldığı hediye, beğenilmese dahi beğenildiği belirtilir. Gerçeği söylemek; onun üzülmesine ve belki sizden uzaklaşmasına hatta arkadaşlığını kesmesine veya en azından olumsuz bir durum veya ortamın oluşmasına sebebiyet verecektir. Dolayısıyla yalan söylemenin sebeplerinden biri de karşı tarafın bunu (kendine yalan söylenilmesini) istemesidir.²⁰ Bir kişinin kocaman burnu varsa, bu konuda doğruyu duymak yerine burnunun yüzüne çok yakıştığının söylenmesini tercih edecektir (A. Pease ve B. Pease, 2008: 233). “Nasılsın?” diye soran biri (genel itibarıyla düşünüldüğünde) yanınıza oturup dertlerinizle dertlenip anlatacaklarınızı dinleyip size her koşulda yardımcı olmak amacıyla bu

²⁰ Bu durumun zıddı olarak, kendine yalan söylenilmesini istemeyen kişiler için B. Traven şu öneride bulunmaktadır: “Eğer size yalan söylenmesini istemiyorsanız, soru sormayın. Sorular olmasa, yalanlar da olmazdı” (Bacon, 1998: 46).

soruyu sormamaktadır. Sizden almak istediği, almayı ümit ettiği yanıt “İyiym, sen nasılsın?” şeklindedir. Bir diğer örnek olarak çeşitli kurumlarda işe alımlarda “Neden bizi seçtiniz?” türündeki sorulardır. Başvuran kişi, ilan açıldığını gördüğünden, işe ihtiyacı olduğundan dolayı başvurmuş olmasına rağmen orada doğru söylememesi, süslü ve karşı tarafı tatmin edecek şekilde cevaplar vermesi gerektiğini bildiğinden “Kurumuzda çalışma ayrıcalığına sahip olmak istiyorum.” gibi makul bir yalan söyleyebilir.

Kalp kırmamak adına da yalan söylenmektedir. Mesela, yapılan yemekler güzel olmasa dahi yapan kişinin darılmaması için çok güzel olduğu belirtilmektedir. A. Pease ve B. Pease, bir kişiye yalan söylenmesine o kişinin kendinin sebep olabileceğini de belirtir. Örneğin, kolay incinen kişiye çoğu kimse gerçek düşüncelerini açıklamayacaktır (2008: 240).

Bu doğrultuda yalan söylemenin en temel sebeplerinden birini mutlu etmek oluşturur. Gücsüz olana güçlü olduğunu, çirkin olana güzel olduğu, beğenilmeyen hediye, yer, yemek veya herhangi bir şeyin beğenildiğinin söylenmesi gibi durumlarda amaç birilerini mutlu etmektir. Birini övmek veya iltifat etmek için de yalan söylenir. Bu övme, karşılık beklediğinden olabileceği gibi birini mutlu etmek, öz güven kazanmasına yardımcı olmak gibi sebeplerle de yapılabilir. Mesela, çocuğuyla bilek güreşi yapan bir baba, bilerek/yalandan çocuğuna yenilerek onun mutlu olmasını, kendini güçlü hissetmesini ve öz güven kazanmasını sağlayacaktır. Övgü, birinin gözüne girmek amacıyla da gerçekleştirilir. Örneğin, patronun veya öğretmeninin yaptığı espriye herkes güler.

Yalan söylemenin sebeplerinden biri de küçük düşmemektir. Örneğin, bir ortama girilip meslekler sorulduğunda hepsi halk tarafından değer atfedilen meslekten bir diğeri de ezilmemek için yalana başvuracak ve olmadığı mesleği söyleyecektir. Bazen gereksiz sorularla boğuşmaktan, konunun uzamasının önüne geçmek için yalan söylenmektedir.

Yalan bazen de iyi imkânlardan faydalanmak için söylenmektedir. Mesela, servise binildiğinde ön koltuğa veya tekli koltuklara oturarak rahat seyahat etmek adına “Rahatsızım”, “Arkada oturunca midem bulanıyor”, “Araba tutuyor” gibi yalanlara başvurulur.

Dongen ve Fainzang’ın dediği gibi “Yalan söylemek için her türlü nedenimiz ve açıklamamız var gibi gözüküyor” (2002: 3). Olumsuz sonuçlara sebebiyet veren yalanlar

olduğu gibi masumane amaçlarla söylenen yalanlar da bulunmaktadır. Bu bakımdan yalanın, tümüyle olumsuz olarak nitelenmesi yersiz bir tutum olacaktır. Yalanın olumlu veya olumsuz eylem olduğuna söylenme sebeplerinden hareketle kanaat getirilir. Yalan söylemek rahattır, zahmetsizdir ve eğlencelidir. Bu yüzden insanlar tarafından sıklıkla tercih edilir. Bir sohbet esnasında yalanın, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi içinde bulunması gerektiği söylemine rastlanmış; insanın kendini koruması, yaşamını devam ettirmesi gibi durumlarda yalanın etkisinin göz ardı edilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Yalan söylemenin sebepleri arasında toplumsal, ailesel ve kişisel baskılar bulunur ve bu baskılardan kurtulmak için yalan söylenir. Bhattacharjee (2017: 69), ortak yaşam içinde yalanları engellemenin bir yolu olmadığını belirtir ve teknolojinin yeni aldatmaca olanakları sağlayarak yalan söyleyen ve güvenenler arasındaki çatışmaya 21. yüzyıla özgü bir dönemeç aldığını ifade eder.

Yalan söylemenin çok sayıda sebebi bulunmaktadır. Bunlar arasında en yaygın ve dikkat çekici olanlara yer verilmiştir. Özetle; bir şeyleri gizleme, koruma ve korunma, zor durumdan kurtulma, kandırma veya aldatma, şöhret kazanma, zevk alma, eğlenme ve eğlendirme, cezayı önleme, beğeni kazanma, kişisel hayatın gizliliğini koruma, ödül kazanma, görüşü kabul ettirme, iyiliği sağlama (küs olan iki kişiyi barıştırmak vb.), kötülük yapma veya kötülüğe engel olma, nezaket gösterme, mütevazı olma, hatayı veya yanlış örtme, toplumda kabul görme/ötekileştirilmeme, sürpriz yapma, toplumsal birliği sağlama, düzen ve disiplin sağlama, çıkar gütmeye, biri(leri)ni etkileme, istediğini yapma veya yaptırmaya, kınanmama, bir şeylerden kaçınma (mesela, iş), ilgi çekme, üzüntüye engel olma ve mutlu etme, iltifat etme gibi amaç ve sebeplerle yalana başvurulmaktadır. Bunun yanında belli duygular da yalan söylemeye sebep olmaktadır. Korku, üzüntü, heyecan, utanma, kızgınlık bu duygular arasında ön plana çıkanlardır. Yalanın söylenme sebepleri çoğu zaman bağlamına ve kişisine göre değişiklik göstermektedir. Söz gelimi, doktorun hastasına, esnafın müşterisine, çocuğun annesine karşı söylediği yalanlar farklı bağlam ve kişileri içermekle birlikte her birinin farklı amaç ve sebepleri olabilmektedir. Hiçbir durumda ve şekilde yalan söylenmemesi gerektiğini belirtenler kadar yalanın meşru müdafaa kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini belirtenler de bulunmaktadır. Kimi durumlarda ise yalanın amacına bakılır; iyiliğe hizmet eden bir yalansa (küsleri barıştırmak gibi) kabul edilir, kötülük oluşturuyorsa (karı-koca arasını bozmak gibi) reddedilir.

1.1.3. Yalan Söyleyen: Yalancı

Yalan söyleyen kişiye ‘yalancı’ denilmektedir. Yalancı sözcüğü, kişinin tek bir yalanından dolayı anlık olarak kullanıldığı gibi genel itibarıyla sözlerinde yalan barındıran kişiler için de (onun özelliğini belirtmek amacıyla) kullanılmaktadır. Bu durumların aksi yönünde hareketler sergileyen yani sözlerinde yalan bulundurmeyen kişiler ise ‘dürüst’ olarak tanımlanmaktadır. Müşerref Öztürk Çetindoğan (2015: 118), yalan söyleme yetisinin doğuştan gelmediğini, sonradan öğrenildiğini belirtir. Bununla birlikte A. Pease ve B. Pease (2008: 235), kandırma yeteneğine sahip olup bunu çocukluktan bu yana yapan kişileri “Doğuştan yalancı” olarak tanımlar. Mayer (2008: 78) ise yalan söylemeyi öğrenemeyen kişinin hiçbir zaman olgunlaşamayacağını ileri sürer. Dolayısıyla her insan biraz yalancı olduğuna ve olması gerektiğine dikkat çekilir.

Ekman, yalancının karşıdaki kişiyi (“kurbanı”) kasıtlı olarak yanıltması ve kurbanı yanlış bilgilendirmek istemesi gerektiğini aktarır. Bununla birlikte yalancı, yalan söylemeyi ya da doğru söylemeyi seçebilmeli ve aralarındaki farkı ayırt edebilmelidir (2021b: 22). Dolayısıyla yalanın oluşması için yalancının bu eylemi bilinçli şekilde gerçekleştirmesi zorunluluktur. Ekman, yalancının yalan söylediği kişiyle ortak değerleri paylaşmadığı durumda pek suçluluk duygusu hissetmediğini söyler ve haksızlık yapan kişilere söylenen yalanlardan daha az suçluluk duyulduğunu vurgular. Örneğin, eşinin, kendine soğuk davranması ve yatağa gelmemesi gibi durumlarda yaşadığı farklı bir aşk konusunda eşine yalan söyleyen adam, bundan ötürü pek suçluluk hissetmeyecektir (65). Bunun yanı sıra yalancı kişiler, karşıdaki kişinin kimliğini veya adını bilmedikleri zaman söyledikleri yalandan daha az suçluluk duymaktadır. Aynı zamanda kötü biri için de dürüstlüğü hak etmediği düşünülerek yalan söylendiğinde suçluluk hissedilmemektedir (Ekman, 69-70). Güçlü ve inandırıcı şekilde yalan söylemek özel bir yetenek gerektirir ve bu yetenek kolayca geliştirilmez. Yalan söylemek için doğuştan gelen yeteneklere sahip olmayan yani doğal yalancı olmayan kişi hiçbir zaman iyi bir şekilde yalan söyleyemeyecektir (Ekman, 384).²¹

Sartre (2011: 101)’ye göre yalancı, doğrunun farkında olmalıdır ve insan, bilmediği

²¹ Ekman (2021b: 387, 388), insanların yalan söylemelerinde kusurların bulunmasını insanların varlığı açısından gerekli bir unsur kabul ederek, herkesin mükemmel şekilde yalan söylediği ya da hiç kimsenin yalan söyleyemediği bir dünyada hayatın ne hâlde olacağının düşünülmesini ister. Bununla birlikte yalan söylenmediğinde hayatın daha güç olacağı ve ilişkileri sürdürmenin zorlaşacağını belirtir.

bir şey hakkında yalan söyleyemez; bireyin, yanlış içinde bulunduğu konuda yanlış yayması yalan olarak kabul edilemez. Buna göre kişinin bildiği şey yanlış olsa da kişi onu doğru olarak biliyor ve bu şekilde ifade ediyorsa bu, yalanı oluşturmaz. Yani her yanlış şey yalan değildir. Sartre (2011: 102)'ye göre yalancı, yalan projesinin farkında olmalı, söylediği yalanı ve değiştirdiği hakikati tamamıyla kavramalıdır.

Bettetini (2008: 61)'ye göre yalan söyleyen kişi, kendini doğrulamaya çalışır ve yalan söylemekle suçlandığı durumda canla başla savunma yapar; oysa dürüst insan, kendini savunmaya ihtiyacı olup olmadığına rahat şekilde karar verebilir. Bundan dolayı yalan, beceri gerektirir. Kişinin kendini yoğun şekilde savunmaya başlaması, yalan söylediğinin anlaşılması noktasında belirleyicidir. Başarılı şekilde yalan söyleyen kişiler halk arasında “Usta yalancı” veya “Profesyonel yalancı” olarak tanımlanır. Bir konuda ustaca yalan söyleyebilmek o konuda iyi ve bilgi sahibi olmayı gerektirir. Kişi, -yalanına inanılmasını hedefliyorsa- yapay hâle bürünmeden doğal şekilde yalanını ifade etmelidir ve bu kişinin yalanı tutarlı olmak zorundadır. Tutarsızlık; yalanı ve yalancıyı ele veren başat unsurdur. Söz konusu usta yalancılar,²² bunların tümünü dikkate alırlar. Ayrıca usta yalancı, karşı tarafın yalan söyleyip söylemediğini anlama konusunda da başarılıdır. Bununla birlikte adı, yalancı veya usta yalancı şeklinde anılan kişinin sözlerine güvenilmeceğinden söylediklerine kuşkuyla bakılır. Bettetini (2008: 62), usta yalancıya inanmadığına, oysa yalanı söyleyen kişi yalancı olarak bilinmiyorsa onun söylediği yalana kolayca inanılabileceğine dikkat çeker.²³ Bu durum, yalancı olarak bilinmeyen kişiler için avantajken, usta yalancılar için dezavantajdır. Dolayısıyla yalan, -kullanan kişiye bağlı olarak- insanı “rezil de edebilir, vezir de.”

Sokrates ve Hippias'ın konuşmalarında Hippias'ın hesaplama, geometri ve astronomi konularında en bilgili kişi olduğundan bu konularda doğruyu da yalanı da en iyi şekilde söyleyebileceği belirtilir (Platon, 2011: 31-39). Bir konuda yalan söyleyebilmek için o konuda iyi olmak gerekmektedir. Bir kişi kendi ustalık ya da uzmanlık alanında daha başarılı yalanlar söyleyecektir. Platon (2011: 45), bilinçli şekilde yalan söyleyenin

²² Usta yalancılar olarak bahsedilenlerin kimi özellikleri hakkında (bkz. Hanoğlu ve Akca, 2017: 56-58).

²³ Söz edilen hususlar, içinde bulunulan bağlam için geçerlidir. Çünkü kişiye usta yalancı tanımı, onun yalan söyleyip başarıya ulaştığını gören kişiler tarafından verilmektedir. Yukarıda bahsedilen husus, içinde bulunulan bağlamın dışına çıkıldığında geçerliğini yitirecektir.

(o konuda bilgiye sahip olduğundan dolayı) bilinçsiz şekilde yalan söyleyenden daha üstün olduğunu vurgular. Bir konuda en iyi olan kişi, o konuda yalanı da doğruyu da en başarılı şekilde söyleyebilir.

Twain, “Yalan söylemiyorsanız, hiçbir şeyi hatırlamak zorunda kalmazsınız” (2021: 125) demektedir. Twain’e göre yalanın arkasında kurgu bulunur, bu kurgunun eksiksiz şekilde hazırlanmış olması gerekir ve yalanın icrasından sonra da bu kurguya sadık kalınmalıdır. Birine yalan söylemeden önce, karşıdakinin yalanı anlamaması için kısa veya uzun şekilde kurgular oluşturulur. Yalancının, bu kurguları hemen hemen bütün ihtimalleri göz önünde bulundurarak oluşturması, yalanın anlaşılmasında elzemdir. Algernon Sidney “Yalancıların iyi belleklerinin olması gerekir” (Tamer, 1998: 150) diyerek bu görüşü destekler. Samuel Butler ise “Herkes doğruyu söyleyebilir, ama doğru dürüst yalan söyleyebilmeyi bilmek için kafalı bir adam olmak gerekir” (Akaş, 1998: 235) demektedir. Buna göre sağlıklı bir yalancının becerikli ve zeki olması gerektiğinin altı çizilir. Twain, terbiyenin yalanlardan oluştuğunu belirtir: “Terbiye dediğimiz şeyin en yüksek mükemmellik mabedi, temelinden kubbesine kadar yalnızca zarif, iyi niyetli, bencilikten uzak yalanlardan kurulmuştur” (114). Benzer şekilde Graham Greene’de “İnsan ilişkilerinde, yumuşak kalplilik ve yalan, bin doğruya bedeldir” (Gilsenan, 1998: 125) demektedir. Bu durum çalışma içinde “Nezaket Esasında Söylenen Yalanlar” başlığı altında yer verilen yalanları kapsamaktadır. Karşıdaki kişiye karşı nazik olabilmek, onu kırmamak adına söylenen yalanlar terbiye kapsamında değerlendirilmiştir.

Yalancı, dürüst kişiden daha zor bir durumu yönetmektedir. Doğru söylenirken var olan, gerçekleşen durum olduğu gibi dile getirilirken yalan da var olmayan bir olgu oluşturulur, bu durum ayrıntılarıyla düşünülür; söylemeden öncesi, söylenme esnası ve söylendikten sonrası gözetilir. Yalan söylenirken -tabir yerinde olursa- “ince eleyip sık dokumak”, olayların gidişatını hesap etmek, durumları değerlendirmek, insanların inanması için uğraş sarf etmek gerekir fakat doğru söylerken bunlara gerek duyulmaz. Dolayısıyla kişinin yalan söylemesi, doğruyu söylemesinden daha zordur. Doğu Erdener, yalanın titizlik, ustalık, beceri, zekâ gerektirdiğini ve yalan söylemenin ne denli zor olduğunu şu şekilde açıklar: “Çünkü yalan, üzerine titizlikle çalışılması gereken bir eylemdir. Kurulacak senaryo, bunun iç tutarlılığı, ifade edilmesi, kelime seçimi ve cümle yapısı, yüz mimikleri, kontrol edilecek olan ünlemler ve dinleyici kişi ya da kitlenin ikna edilmesini, yani belli bir ustalık gerektiren bir eylemdir. Tüm bunlar insanın milisaniyelerle çalışan

algı ve konuşma üretimi sistemi için ciddi bir gayret gerektirmektedir” (URL-4). Yalancının bütün bunlara hakim olması üstün bir beceriye sahip olduğunu göstermektedir.

Yalan söylemenin belli aşamaları bulunmaktadır. Yalancı, yalanına inanılması için bu aşamaları sağlıklı şekilde yerine getirmelidir. Yalan söyleyen kişinin dikkatli olması gerektiğini bildiren Öztürk Dağabakan’a göre doğruyu söyleyenin zihnindeki, kendi doğrusunu söylemesiyle eylemi son bulur; yalan söyleyenin eylemi ise asıl olarak bundan sonra başlar çünkü yalancı, yalanı söylemesinin ardından bunun ortaya çıkmaması için yoğun çaba göstermelidir. Yaratıcılıkla birlikte ortaya çıkacak sorunu halletme esnasında gerçekleştirilecek bu çabalar kişide; formül bulma, çözüm üretme, yorum gibi yeteneklerin bulunmasını zorunlu kılmaktadır. Buna istinaden hafıza da önemli faktörü oluşturur ve yalanın her aşamasında kullanılması gereken hafızanın yeterli olmadığı durumlarda yalanın başarıya ulaşma oranı azalır. Yalan söyleyen kişinin hafızası yeterli değilse, unutkanlık söz konusuysa ve bilgi birikim hususunda eksiklikler varsa yalan öncesi, esnası ve sonrası aşamalarında kişi, kendini ele verecektir (2012: 47). Yalan söyleyen kişi, bunlarla birlikte dili de iyi kullanmalıdır; yalan söylerken heyecanlanan, rahat olmayan kişinin konuşmalarında aksamalar yaşanacaktır ki bu durum yalanın başarısızlıkla sonuçlanmasına sebebiyet verebilir. Yalanın başarıya ulaşabilmesi için söz konusu hususların tümü elzem bir rol üstlenmektedir.

Yalancılık hususunda Twain (2021: 113), herkesi yalancı ilan eder ve insanların her zaman ve durumda (uyanıkken, uykudayken, rüyada, sevinirken, üzülürken vb.) yalan söylediğini, dilleri ile olmasa da elleri, gözleri, ayakları, davranışlarıyla yalan icrasını gerçekleştirdiğini ve bunu bilinçli şekilde yaptıklarını belirtir. Bu bakımdan jest-mimikler, el-kol hareketleri, davranışlar hatta sessiz kalmak dahi yalan söylenmesinde etkilidir.

Twain, yalanı, herkesin söylediğini dolayısıyla evrensel olduğunu ve herkesin de mutlak surette yalan söylemesi gerektiğini belirterek yalanın iyi amaçla, kişinin iyiliği düşünülerek söylenmesi; hain, incitici, zalim ve kötü yalanların ise söylenmemesi gerektiğinden bahseder. Bununla birlikte yalanın zarif, sağlam, sarıh, kafa dik bir şekilde kekelemeden ve utanarak değil, gururla söylenmesi gerektiğini vurgular (2021: 117). Dolayısıyla faydalı yalanlar ön planda tutulur ve yalanın profesyonel şekilde icra edilmesi gerektiği belirtilir. Yalan söylenirken belli bir yetenek, beceri gerekmele birlikte dil kusursuz şekilde kullanılmalı, sanki doğruyu söylüyormuşçasına tutum içinde bulunulmalıdır.

Friedrich Nietzsche (1998: 56-57), insanların hayal kurarak kendilerini yalanın içine bıraktıklarını ve hayalin verdiği o haz ile doğruluk güdüsünün faaliyete geçmediğinden söz eder. Bundan hareketle insanın kendi kendine de yalanlar söylediği sonucu çıkarılır. İnsanın hayallere dalması, kişinin kendini kandırması olarak kabul edilebilir ve bu şekilde de kendi kendini yanıltmış, kendi kendine yalan söylenmiş olur. Bu durum kişiyi mutlu etmektedir. Nietzsche'nin şu ifadesi bu durumu netleştirmektedir: Nietzsche, Atinalıların bazılarının mitlere inandığı örneğini verdikten sonra "İnsanın oysa baş edilemez bir kendini aldatılmaya bırakma düşkünlüğü vardır ve büyülenmiş gibi mutlanır" (1998: 64). Buna göre insanın kendi kendini kandırmasıyla mutluluğa erişmiş olma sanısı bulunduğu belirtilir. Arendt (2018: 47), yalancının başarılı olması ve fazla sayıda insanı ikna etmesiyle kendi yalanlarına inanma ihtimalinin de o denli artacağını dile getirir.

Mehmet Ergüven (1998: 91), yalancının öncelikle dünyayı oyuna çevirmek suretiyle işe başladığını ve onun oyununun, karşıdaki kişinin oyuna gelmesi üzerine kurulu olduğunu bildirir. Buna göre yalan karşıdaki kişi inandığı sürece işlevini yerine getirmektedir. Ayrıca yalancının yalanı kullanabilmek için yalanı, yalancıktan karalayan kişi olduğu aktarılır. Buna göre yalancı, yalan söyleyebilmek için kendine güvenilmesini sağlamalıdır. Bunu yalanı ve yalancıyı kötüleyerek güven kazanmak suretiyle yerine getirecektir. Yalancı, genellikle öteki için kullanılan bir sıfattır. İnsanlar, kendilerinin yalan söylediğini kabul etmezken ötekilerin yalancı olduğunu belirtir. Adil Çelik (2019: 312) de yalan söylemenin stereotipler arasında değerlendirildiğine dikkat çekmektedir. Kısaca, yalan söyleyen kişi için "yalancı" ifadesi kullanılır. Yalan söylemedeki başarılarla ve maharete göre "usta yalancı" da denilmektedir. Yalancının, icrasını gerçekleştirme noktasında da çeşitli durumlar etkilidir; bazı durumlarda mazur görülürken kimilerinde kabul edilemez olur. Genel itibarıyla mücbir sebeplerden (örneğin, savaşta) ve iyiliğe hizmet eden konulardan (mesela, iki kişiyi barıştırmak) ötürü belli ölçüde yalan söylenmesinde mazur bulunmamaktadır. Bütün bunlardan yola çıkarak yalancının kimliği ve anatomisi hakkında temel olarak şunlar söylenebilir: Yalancının, bilinçli bir kişi olması ve özgürce yalan söyleyebilmesi gerekmektedir. Yalancının hafızası güçlü olmalıdır, analitik düşünebilmelidir. Aynı zamanda jest-mimik hareketlerini kullanmada başarılı olmalıdır.

1.1.4. Yalanı Fark Etmenin Yolları

Kimi durumlarda yalan gerekli olduğu gibi bazı zamanlar yalanın tespiti de gereklidir. İnsanoğlunun güvene duyduğu ihtiyaçtan dolayı yalanın tespiti noktasında tarih boyunca çeşitli yöntemler izlenmiş/denenmiştir. Bunlar arasında ilklerden biri olarak Hz. Süleyman menkıbesi gösterilebilir. Halk arasında anlatılan meşhur menkıbede Hz. Süleyman'ın huzuruna iki kadın bir çocukla getirilir ve her iki kadın da çocuğun, kendinin olduğunu iddia eder. Hz. Süleyman, bir süre düşündükten sonra çocuğun ortadan ikiye bölünmesine ve her kadına çocuğun bir parçasının verilmesine kanaat getirir. Kadınlardan biri bu hükmü kabul eder, diğeri ise suskun kalır. Hz. Süleyman, adamlarına çocuğu ikiye bölmelerini emreder. Adamlar, çocuğu ikiye bölmek için harekete geçtikleri sırada suskun kadın, çığlık çığlığa bağırarak çocuğun öteki kadının olduğunu, kendinin yalan söylediğini ifade eder. Hz. Süleyman'ın beklediği de bu itiraftır ve çocuğu bu kadına verir. Çünkü çocuğunun ikiye bölünmesine razı olmadığı için annesinin o olduğuna kanaat getirir ve diğer kadın cezalandırılır.

Yalanın yakalanması konusunda yöntemlerden biri de Hintlere aittir. Yalan söylediğinden şüphe edilen kişi, eşeğin bulunduğu karanlık odaya atılıp şüphelinin, eşeğin kuyruğunu çekmesi istenir ve bu sırada eşek ile şüpheli yalnız bırakılır. Eğer eşek anırırsa şüpheli yalancı, anırmazsa şüpheli suçsuzdur. Diğer taraftan eşeğin kuyruğuna kömür is sürülmüştür ve karanlık odadan çıkan kişinin ellerine bakarak, gerçekten eşeğin kuyruğunu çekip çekmediği anlaşılır. Gerçekten çektiyse elleri kömür karası olmalıdır. Bu şekilde kişinin yalanı ortaya çıkarılmaktadır (Benlioğlu, 2017: 40). Antik Yunanda yalanı yakalamak adına -yalan söyleyen kişinin nabzının hızla atacağı düşüncesinden hareketle insan nabızı kullanılmıştır (Seager ve Mann, 2010: 15). Çinlilerde yalan söylediği düşünülen kişinin ağzına bir miktar pirinç koyup ona sorular sorulur ve bir süre sonra pirinci çıkarması istenir. Pirinç ıslaksa yalan söylemediği, kuruyorsa yalan söylediğine yorulur. Buradaki mantık, kişinin endişeli, telaşlı ve söylememesi gereken bir şey söylediği durumlarda salya üretimi azalır ve ağzın kuru kalmasına sebebiyet vermesi üzerine kuruludur (Benlioğlu, 2017: 176).

Gözünü karşıdaki kişiden kaçırmak,²⁴ bulunduğu yerde sürekli hareket etmek, hızlı

²⁴ Gözlerin karşı tarafın gözlerinin içine bakmaması durumunda yalan söylediğinin iddia edilmesi görüşüne Benlioğlu (2017: 118) da katılmamakta ve bu durumun hemen herkes tarafından bilindiğini, bundan dolayı

göz kırpma, daha fazla gülmeye çalışma ve konuşma esnasında kimi zaman gözleri kapalı tutma eğilimi, yüze (özellikle ağız) dokunma, dudakları emme veya ısırma, kaşların çatılması, bir nesnenin ele alınarak oynanması, konuşma esnasında daha fazla omuz silkme vb. durumlar yalanın tespiti noktasında oldukça düşük değer taşıyan ipuçlarıdır (Seager ve Mann, 2010: 24). Seager ve Mann, güvenilir ipuçları olarak göz bebeklerinin büyümesi, yüz ifadesinde memnuniyetsizlik, jestlerde azalma, gergin görünüm, dudakların birbirine bastırılması, ayak ve bacak hareketlerinde azalmayı gösterir. Ayrıca bunlar arasında bir ya da iki ipucunun bulunması karşı tarafın yalan söylediğinin işareti değilken ortada ne kadar çok ipucu varsa yalan söylenmiş olma oranının da o denli arttığı belirtilmektedir. Bu konuda bir diğer öneri dürüstlük ölçüsüdür; dürüstlük ölçüsü, birinin dürüst olduğu zamanda davranışlarının bilinmesi ve bir anda davranışlarında ani değişim gerçekleştiğinde şüpheli bir durumun ortaya çıkmasıdır (37-39). Kişinin dürüst olduğu ve şüphelenildiği andaki durumları karşılaştırılır.

En sevilen film konusunda söylenen yalanların tespiti noktasında yapılan araştırmada televizyondan izleyenlerin %52, gazeteden okuyanların %64, radyo dinleyicilerinin %74 oranında başarılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Radyodan izleyenlerin bu başarıyı yakalamalarını sağlayan durum, beden dilindeki güvenilmez ipuçlarının dikkatleri dağıtmamış olmasıdır. Gazeteden okuyanlardaki düşüşün sebebi ise kelimelerin ağızdan nasıl çıktığının (tonlama, duraksama vb.), duyulamamasından kaynaklanır (Seager ve Mann, 2010: 41-42). Beden dili, yalanın tespiti noktasında önemli olduğu gibi yanıltıcı bilgiler de vermektedir. Bu yüzden beden dilini analiz edecek kişi, alanının uzmanı olmalıdır. Yalanın anlaşılması noktasında insan sesi, kelimelerin ağızdan çıkışı gibi unsurlardan faydalanmak da etkili yöntemdir. İnsanın sesinden, yaptığı vurgudan ve tonlamadan üzgün, mutlu, sikkın, sinirli vb. olduğu şeklinde pek çok duygu anlaşılır. Telefonda konuşulan kişinin ruh hâli, konuşma üslubu, tonlaması ve diğer unsurlardan anlaşılabilir çoğu zaman “Senin canın mı sikkın?” sorusuyla karşılanır.

Seager ve Mann, yalanın fark edilmesi konusunda sesli ve sözel ipuçları şeklinde ayırım yapmıştır. Güvenilir sözel ipuçları; cevaplardaki detay eksiklikleri, verilen cevapta

yalan söyleyen kişilerin göz temasını kaçırmamaya çalışabileceğini belirtir. Halk arasında “Gözlerimin içine baka baka yalan söylemiş” şeklinde yaygın olarak kullanılan ifade de gözlerin içine bakılarak yalan söylenebileceğini göstermektedir. Gözlerin içine bakıp bakamama durumunun kültürle de ilişkisi bulunmaktadır; Batı toplumları gözlerin içine bakarak konuşurken Doğu toplumları bunun tam aksidir. Bunun yanında gözlerin içine bakılmamasının farklı sebepleri (korku, utanma vb.) de olabilir.

doğrulanabilir bilgilerin yoksunluğu, cevabın akla yatkın olmaması, cevabın mantıklı ve tutarlı olmaması, cevap içinde kişinin adının olayda zikredilmemesi, geçmiş zaman kipine aşırı rağbet gösterilmesi, yaygın kelime ve kalıpların sık kullanımı, cevap vermek istememe, olumsuz ifadelerin normalden daha fazla kullanımı, anlatım esnasında hatalı söylemlerin düzeltmelerinin doğallığında yapılmaması, anlatılan olaylarla ilişkili olarak hafıza eksikliğini kabul etmeme şeklinde sıralanmıştır. Güvenilir sesli ipuçları olarak ise; normalden daha fazla cevap verme süresi, normalden daha kısa yanıtlar, kişinin kendi konuşma süresini kısaltması, konuşma hızındaki ani artış, daha yüksek ses aralığı, kaynak konusunda çelişkilerin yaşanması, sesteki gerilimin artması seçeneklerine yer verilmiştir (2010: 59-60).

Yalan ve yalancı tespitinde kesinlik diye bir durumun söz konusu olmadığını çalışmanın muhtelif bölümlerinde vurgulayan Seager ve Mann (2010: 156-159), yalan yakalama konusunda en iyi on tavsiyeyi şu şekilde sıralamıştır:

1. İpuçlarını bilin.
2. Bir insanın ne dediğini ve bunu nasıl söylediğini dinleyin.
3. Yalanı, yalancı için mümkün olduğu kadar duygusal ve kişisel olarak önemli kılın.
4. Benzerlik efektine kapılmayın (biriyle aramızda benzerlik kurduğumuzda, onun yalan söylediğine daha zor ikna olunur).
5. Etkileşime girmekten çok gözlemleyin.
6. Dürüstlük ölçüsünü kullanın.
7. Bir yalancıya yalanlarını hazırlaması için zaman tanımayın.
8. Bir yalan yakalayıcısı olarak rolünüze yeterli hazırlığı yapın.
9. ‘Doğruluk ön yargısının tutsağı olmayın (“O bana yalan söylemez” demek yerine ara sıra şüpheli olmak gerekir düşüncesine dayanmaktadır).
10. Yalanı yakalamaya çalışırken içinde bulunulan durumu ve kişiyi hesaba katın.

Yalanın tespiti alanında önemli çalışmalara imza atan Ekman, yalan söyleyen herkeste davranış değişikliğine rastlanmadığını; bir kişinin yalan söylediğine dair kati surette belirti olduğunu söyleyen kişinin yanıldığını veya şarlatan olduğunu belirtir. Ayrıca kimi

zaman yalan söyleyen kişinin yalanının ortaya çıkarılması hususunda tavırların önemini yitirdiğini, tanık veya fiziki kanıt gibi farklı kaynaktan edinilen tartışmasız kanıtın yalanı ele vermeye olanak tanıdığını dile getirir (2021a: 314-315). Ekman, yalan söylendiğini gösterecek kesin delillerin bulunmadığını belirtmekle birlikte yalanı ele verecek ipuçlarını tespit etmeye yarayacak yöntem ve taktikleri paylaşmıştır. Mesela, gülümsemeyi, aldatmanın başarıya ulaşmasında etkili yöntem olarak görür (2021b: 31).²⁵ Ekman'a göre ağızdan kaçırma, sayıp sövmeye gibi durumlarda gizlenen bilgiler açığa çıkabilir; dolaylı konuşmalar, duraksamalar, konuşma esnasında yapılan hatalar gibi durumlar, daha sessiz şekilde konuşmaya çalışma, ağız kuruluğu, sık sık yutkunma, aşırı terleme ve soluma düzeninde değişiklikler karşı tarafın yalan söylediği konusunda şüpheye yer açacak ipuçlarıdır (2021b: 79-126). Yüz ifadeleri de çok sayıda aldatma belirtisi barındırmaktadır. Mikro ifadeler, geri çekme ifadeleri, güvenilir yüz kaslarında sızıntı, göz kırpma, göz bebeğinin büyümesi, gözyaşları, kızarma, rengin atması, asimetri, zamanlamada hata, konumlama hataları ve sahte gülümsemeler gibi belirtilerin bazıları gizlenen bilgiyi belli ederek sızıntı oluşturur, bazıları bir şeylerin gizlendiğini gösteren aldatma belirtileri sağlar, diğerleri ise bir ifadenin sahte olduğunu ortaya çıkarır (Ekman, 2021b: 166). Ekman, yalanı belirlemeye çalışırken yapılan hatalar konusunda uyarılmaktadır. Yalancıya inanmak bunlardan biriyken daha da önemlisi doğru söyleyene inanmamaktadır. Bu durum arkadaşlığın, işin veya evliliğin sonunu getirebileceği gibi yıllarca boş yere hapiste yatılmasına da sebebiyet verebilir (2021b: 168).

Yalancının yalanının anlaşılması hususunda birçok görüş vardır ve Ekman, bu görüşlere yer vererek bunlar hakkında değerlendirmelerde bulunur. Açıklamalardaki çelişkiler çoğu zaman yalanın işareti olarak kabul edilir ancak doğru söylenen hususlarda da çelişkiler olabilir (2021a: 305). Kişinin o andaki heyecanı, kafasının dalgınlığı ya da zihninde farklı şeyler düşünmesi gibi hususlar çelişkili ifadelerin oluşmasına sebebiyet verecek unsurlar arasında değerlendirilebilir. Ekman (306), karşıdaki kişiye soru sorulduğunda hızla cevap vermesi beklentisine karşılık gösterilen tereddüdün yalan söylemenin işareti olarak kabul edildiğini fakat çelişkilerle tereddütlerin yalanla alakasız olarak başka

²⁵ Ekman, hiçbir hareket, mimik veya kas seğirmesinin bir kişinin yalan söylediği anlamı taşımadığına, bunların aldatma belirtileri arasında olduğuna ve asıl duyguların sızıntısına sebep olduklarına dikkat çeker. Bununla birlikte yalan tespiti yapılırken sözcükler, duraksamalar, ses tınısı, ifadeler, kafa hareketleri, vücut hareketleri, duruş, solunum, yanakların kızarması, rengin atması, terleme vb. durumlar birlikte incelenmesi gerektiğinden yalan tespiti kolay bir konu değildir (2021b: 79, 80).

şeyin düşünülmesi sonucunda da ortaya çıktığını ve bunların yalan belirtileri değil, dikkat edilmesi gereken sorunlu bölgeler olarak değerlendirilmesi gerektiğinden söz eder. Üzerine düşünülmesini gerektiren sorulara karşılık duyulan tereddütler her daim yalan olarak değerlendirilemez. Söz gelimi, ‘geçen sene bu vakitler ne yaptığı’ sorulan kişinin doğru yanıt vermesi için düşünmesi ve bu anda tereddüde düşmesi olağandır. Ekman (306), kişide oluşan davranış değişikliğinin yalana yorulduğunu belirterek bu durumda davranış değişikliğinin nedeni hususunda alternatif açıklamaların değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çeker.

Ekman (2021a: 310), insanların yalan söylediğinde en sık rastlanan duyguların korku, suçluluk ve memnuniyet olduğundan söz eder. Yakalanma korkusu, yalan söyleyenlerin en sık hissettiği durumlardan biridir. Fakat bu her zaman olmaz, karşıdaki kişiye daha önce sıklıkla yalan söylediğinde karşı taraf her defasında inanmışsa yalan söyleyen kişi oldukça rahat olacak ve korku en az düzeyde bulunacaktır (bu durum yalanın tespitini zorlaştırmaktadır). Suçluluk, her yalan söylendiğinde değil, bazı durumlarda bulunur. Söz gelimi, polise yalan söylenirken ya da pazarda pazarcının söylediği kimi yalanlarda suçluluk duygusu bulunmaz. Bir diğer durum ise Ekman’ın *aldatma hazzı* olarak isimlendirdiği memnuniyet duygusudur. Yalan söylenen kişi üzerinde kontrol sahibi olma riski ve zorluğundan alınan zevk olarak tanımlanan bu duygu, kişilerin yalan söylediğinde rastladığı duygulardan biridir. Bunun yanında hedefe karşı duyulan kızgınlık ve iğrenme hisleri de yalan söylemeye iten sebepler arasındadır (2021a: 310-311). Yalan söylenmesini, bireyin kendini iyi hissetmesini sağlayan başarı olarak belirten Ekman (2021b: 75-78), bu şekilde kendini, karşı taraftan üstün görme, karşıdaki kişinin zor kandırılma konusunda şöhret sahibi olması gibi durumlarda yalanın haz verdiğine dikkat çeker.

Yalanın fark edilmesi hakkında insan davranışları üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Amerikalı psikolog David Lieberman de birtakım öneriler sunmuştur. Lieberman, beden dili anlamında göz temasından kaçınanlar, eller, kollar ve bacaklarını bedenine yapıştırarak az yer kaplamaya çalışanların, ellerini yüzüne veya boynuna doğru götürmelerinden kaçamak şekilde omuz silkenlerin yalan söylediğinden şüpheleneceğini dile getirmektedir. Duygusal durum anlamında söylenen sözler ile el-kol hareketlerinin zaman bakımından uyumsuz olması, jestlerle sözlü olarak söylenenlerin tutarsızlığı, başın mekanik şekilde hareket ettirilmesi, coşkulu el-kol hareketlerinin zamanlamasıyla süresinin kopuk

olması ve şaşırmış, korkmuş veya mutluymuş rolleri yapılırken beliren ifadenin ağız bölgesiyle sınırlı kalması yalanın işaretleri arasında değerlendirilmektedir. Kişisel etkileşim anlamında duyduğu rahatsızlıktan ve ortamdan uzaklaşmak istediğinden dolayı bakışların kapıya doğru çevrilmesi, kendini suçlayan kişinin yüzüne bakmak istemediğinden ötürü başını döndürmesi veya bedeniyle geri çekilmesi, sırtının kamburlaşması, konuştuğu insanla fiziksel temasının çok az veya hiç olmaması, işaret parmağını ikna etmek istediği kişiye yöneltmemesi ve kendini itham eden kişiyle arasında bazı nesneler koymayı denemesi yalandan şüphelenilmesini gerektirmektedir. Sözlü içerik bağlamında kişinin, konuyu anlatmak için karşısındaki kişinin cümlelerini, kelimelerini ya da ifadelerini kullanması, karşıdakini inandırmak için fazladan bilgi vermesi, konuyu kavıyormuş izlenimi vererek ağırdan almaya çalışması, asıl niyetinin dil sürçmeleri şeklinde ortaya çıkması, sorulan soruya doğrudan cevap vermemesi ve genelleme yaparak cevap vermesi yalandan şüphelenilmesi durumuna yol açmaktadır. Konuşma tarzı hususunda kişiye, inançları ve alışkanlıkları sorulduğunda geç cevap vermesi, sorulan soruya aşırı tepki göstermesi, iyelek eklerini kullanmaktan sakınması, karışık ve anlamsız cümleler kullanması, onaylanma ihtiyacıyla cevap cümlelerinin kurulması yalancıyı ele veren unsurlar arasındadır. Yalancının psikolojik profili konusunda; yalancılıkla suçlayan kişinin yalancı olabileceği, söylediklerinin anlamından ziyade nasıl görüldüğüyle ilgileneceği, uydurma hikâyede üçüncü şahısların bakış açılarından ve hikâyenin olumsuz yönlerinden bahsetmeyeceği, yalan söyleyen kişinin bütün sorulara cevap verirken soru sormayacağı ifade edilmektedir. Yalanın genel göstergeleri olarak ise konunun değiştirilmesiyle kişinin rahatlayıp gerginliğinin azalması, haksız yere suçlandığında sinirlenmemesi, “Gerçeği söylemek gerekirse?”, “Dürüst olmak gerekirse”, “Neden yalan söyleyeyim ki?” gibi cümleler kullanması, sorulan soruya soru bitmeden cevap vermesi (daha öncesinde söyleyeceği cevapları hazırladığını gösterir), sorunun tekrar edilmesini istemesi ya da soruya soruyla karşılık vermesi, anlatılanların mantıkla uyuşmaması, “Yanlış anlamamı istemem ama...” vb. şekillerde konuşmaya başlaması, ilgiyi dağıtmak için şaka yapması veya dalga geçmesi, kullanılan rakamların aynı veya birbirinin katı olması, endişeden dolayı istem dışı tepkilere yer vermesi, şüpheli bir olayı desteklemek için aşikâr gerçekleri kullanması, ayrıntılı olarak anlatılması gereken konuları sıradan olaymış edasıyla anlatması, başkasının davranışını şiddetle kınayarak kimsenin o davranışı kendinin yapacağından şüphelenmeme-

sini amaçlaması, hikâyeyi inanılmaz derece olması ve bu yüzden inanılması (yalan söyleseydi daha mantıklı bir şey anlatırdı diye düşünülür) gösterilebilir (2004: 22-59). Ayrıca Lieberman (2020: 35-36), kişi doğru olan bir olayı anlatırken “biz” ve “ben” ifadelerini kullanmak suretiyle kendini olaya dahil ederken yalan bir olayda kendini olaya dahil etmeyerek anlattığını bildirir.

Mayer, insanın her gün yalanlarla karşılaşacağının farkında olmasına rağmen karşılaştığı söylemlerinin her zaman doğru olduğuna inandığını çünkü güvensizliğin ruha ve bedene zarar vereceğini belirtir (adrenalin derecesi yükselir, kalp hızlı atmaya başlar, sürekli kötü düşünceler ve şüphe üretilir, endişeler meydana gelir, uykular kaçır vb.). Bu şekilde hep bir yalanın keşfi içinde olduğundan dolayı daha önemli konularda dikkatin toplanması hususunda zorluklar yaşanacaktır. Ayrıca Mayer, yalanları fark etmenin güçlüklerinden birini de hepimizin yalan duymayı istemesinin oluşturduğunu bildirir (2008: 254). Yalanın tespit edilmesi zor bir durumdur. Bu durumu zorlaştırırsa yalanın tespit edilebileceği kesin kanıtların veya işaretlerin bulunmamasıdır. Seste titreme, hızlı konuşma, boğazda kuruma, ayakların sabit durmaması, göz temasından kaçınma, kekeleme, dudakları yalama, kolları bağlama, avuç içini gösterme, iç geçirme, sık şekilde göz kırpması, ses tonunu yükseltme, yüzde kızarma, özellikle burunda kaşınma, derin nefes alma gibi durumlar, popüler olarak bilinen yalan söyleyenin tespit etme hususlarıysa da bunlar kesin değildir. Mayer, bu sebepleri sıraladıktan sonra gerginlik veya suçlanmaktan korkmanın da bu şekilde durumların yaşanmasına sebebiyet vereceğini açıklar. Yalancıyı ele veren hareketler arasında en bilinenleri gerginlik ve heyecandır ancak yalan söylerken vicdan azabı çekmeyenlerde bu duygulara rastlanmaz. Beden dilinin, yalanın anlaşılmasında pek etkili olmadığını, yanıltma payının yüksek olduğunu bildiren Mayer, gülüşlerin sahteliğine de değinir ve sahte gülüşlerin birkaç saniye erken gerçekleşip biraz erken kaybolduğunu aktarır (256-262). Lieberman (2004: 25) ise yalandan gülen kişinin sadece dudaklarının güleceğini ifade eder. Gerçek gülme durumunda dudaklarla birlikte dudağın üzerinde yer alan yanak kısımları da yukarı kalkar, göz altı torbalarında dolma gerçekleşir ve gözlerin yan taraflarında çizgiler oluşur. Bununla birlikte Lieberman, “Kelimeler sizi kandırabilir ama beden asla yalan söylemez.” (2004: 22) demektedir.

Benlioğlu (2017), yalanı yakalama veya yalanı fark etme konusunu beş temel başlıkta toplamıştır: 1. “Resmet ve temel al”, 2. “Ânı yakala-mikro ifadeler”, 3. “Davranış

değişikliklerini gözlemle”, 4. “Aç kulağını dinle”, 5. “Rahatsız edici sorular sor.” Bunların baş harflerinden hareketle bu yönteme “Radar” ismini vermiş ve bu formülü “Yalan Radarı” olarak isimlendirmiştir. Benlioğlu (2021), bir başka çalışmasında mikro ifadeler²⁶ yoluyla yalanın fark edilebileceğini bildirir. Mimik kayması, asimetrik ifade, göz teması, göz bebekleri, gözleri kaçırma, gözleri kapatma, göz kırpma, sabit bakış bu kapsamda ele alınabilir. Mimik kayması, söylenen söz ile beden hareketinin uyumsuzluğu sonucunda ortaya çıkar. Mesela, kişi belli bir konuda “Hayır” derken kafasını ‘evet’ yani onaylıyor şeklinde sallar. Asimetrik ifade, belli bir duyguyu yalnızca yüzün bir kısmının göstermesidir. Göz teması konusunda kişi karşı tarafla ne kadar çok göz teması kuruyorsa o denli çok yalan söylemektedir. Bunun istisnası, yalan söyleyen kişiye soru sorulduğunda yalanın kabul görmediğini düşündüğünden stres seviyesinde artış yaşanarak göz temasından kaçınması durumudur. Göz bebekleri konusunda özellikle kadınlarda olmak üzere yalan söylendiğinde fark edilebilir derecede büyüme meydana gelmektedir. Gözleri kaçırma durumunda kişi yalan söylerken gözlerini 0,5-2 saniye arasında sol aşağı kaçıırır ve sonrasında hemen geri göz temasına döner. Gözleri kapama durumunda soru sorulan kişinin gözlerini iki saniyeden daha uzun süre kapattıktan sonra yanıt vermesi yaşadığı durumdan rahatsız olduğunu gösterir ve bu durum yalan söyleyebileceğine işarettir. Göz kırpma sayısı, yalan söylenilirken -stres seviyesinde artış gözlemlendiğinden- normal durumdakine göre daha fazladır. Sabit bakış durumunda kişi konuşurken karşı taraf sabit bakışla bakarak bilgi toplar veya vereceği cevabın hesabını yapar (Benlioğlu, 2021: 128-133). Jestlerdeki yalan tespiti hususunda göze dokunma, burna dokunma, dudaklara dokunma, dudakları yalama, alın terlemesi, alnı okşamak, alında çıkan damar, elin başın arkasını okşaması, kulak memesiyle oynamak, saç ya da sakalı çekmek, tek taraflı omuz silkme, vücudun üst tarafının donması (yalan söylerken vücut hareketsiz kalmaktadır), aynalama yapılamaması (karşı tarafın sergilediği hareketlerin aynılarını sergileyemezler) durumları

²⁶ Mikro ifadeler, insanların fark edemeyeceği derecede kısa sürede yüzde oluşan mimik hareketleridir. Mesela, konuşma esnasında kişi yalan söylüyorsa bir anda yüzünde değişim olacak ve hemen eski hâline dönecektir. Ekman (2021b: 374), bu sürenin kısalığını belirtmek için göz kırıldığında o anın kaçırılabilirliğini söyler. Benlioğlu ise mikro ifadeleri, insanların duygularını mimikleriyle dışa vurmaları durumu olarak tanımlamakta ve bu duyguların 40 milisaniye ile 500 milisaniye arasında değişmek suretiyle yüzde kendini gösteren mimik hareketleri olduğunu belirtmektedir. Ayrıca mikro ifadelerin yedi temel duygu başlığında bulunduğunu ve bunların öfke, tiksime, mutluluk, korku, şaşkınlık, üzüntü ve küçümseme olduğunu dile getirir (2021: 19). Ekman (10), insan mimikleri veya mikro ifadelerin evrensel olduğunu, jestlerin ise kültürden kültüre değişiklik gösterdiğini vurgular. Mikro ifadelerin ilk ortaya çıkışı Charles Darwin’e (1809-1882) dayandırılmasına rağmen onun öncesinde Erzurumlu İbrahim Hakkı (1703-1780) da *Marifet-name*’sinde yüz kasları ve bunların işleyişlerinden bahsetmiştir (Benlioğlu, 39-40).

etkilidir (Benlioğlu, 2021: 133-137).²⁷

Konuşma tarzından hareketle kişinin yalan söyleyip söylemediğinin tespiti konusunda da görüşler mevcuttur. Yalan söyleyen kişi ses tonunu düşürür ve daha hızlı konuşmaya başlar. Sorulan soruyu tekrar ederek cevap verir ve bu şekilde söyleyeceği yalan için vakit kazanmayı amaçlar. Soruya soruyla karşılık vermek de benzer amaca hizmet etmektedir. Yalan söyleyen kişiler inandırıcılıklarını artırmak için destekleyici cümlelere başvurmayı ihmal etmezler. Bunlar “Açık konuşacağım”, “Doğruyu söylemek gerekirse”, “Açık yüreklilikle ifade etmek gerekirse” şeklindedir ve bunların arasına yemin etmek de dahil edilebilir. Kısa ama duyulabilir derecede sesli nefes alma durumu yalan söylendiğinin işaretlerinden biridir. Anlatılan hikâyelerdeki tutarsızlıkların tespit edilmesiyle karşı tarafın yalan söylediğine kanaat getirilebilir. Ayrıca gerçeği söyleyen kişiler hikâyelerini somut olaylarla ifade ederken yalan söyleyen kişiler soyut ifadeleri kullanır (Benlioğlu, 2021: 139-145). Hanoğlu ve Akca da yalancıların, kendilerine inanılmasını sağlamak adına normalden daha fazla “İnan ki, yemin ederim ki, gerçekten, dürüst olmam gerekirse, Allah kalbimi biliyor, bütün içtenliğimle söylüyorum, Allah inandırır...” (2017: 44) gibi ifadeleri kullandıklarını ileri sürerler.

Duygu araştırmacı Julian Paul Keenan’a göre kadınlar, yalan tespitinde erkeklerden daha başarılıdır fakat devam eden ilişkisi olan kadınlar, doğru erkeği seçtiklerini düşünerek yalan radarlarını, antenlerini kapatır ve bu şekilde yalanları görmezden gelirler (Mayer, 2008: 255-256). Seager ve Mann (2010: 89), kadınların, yalan yakalama konusunda partnerlerinden daha iyi olduklarını ve ilişkileri ilerledikçe (arkadaşlık, sevgililik, evlilik vb.) yalanı yakalama konusundaki becerilerini geliştirdiklerini belirtirler. Benlioğlu (2017: 42) da yalan yakalama konusunda kadınların daha becerikli olduğunu söyler. Bu yalanlar olaylara ilişkin yalanlardan ziyade duygusal yalanlar konusunda geçerlidir.

İzgören (2010: 24, 80), yalan söylerken erkeklerin gözlerini aşağıya doğru kaçırırken kadınların yukarı bakmayı tercih ettiğini; elin yüzde dolaşmasının da yalan işareti olabileceğini dile getirir. Çocukların yalan söylediklerinde iki elleriyle ağzını kapattıkları, biraz daha büyüdüklerinde tek elle ağızlarını kapattıklarından bahseden İzgören, yirmili ve otuzlu yaşlarda ise elin yüz dolaylarında gezdiğini, bıyıklara, ağza dokunduğunu ifade

²⁷ Yalan tespiti noktasında kadın ve erkeklerin sıklıkla sergilediği jest ve mimik hareketleri için (bkz. Benlioğlu, 2021: 137-138).

etmektedir. Yalan söyleyen kişinin ellerini saklaması (arkasına götürmesi ve cebine koyması gibi) yalana dair işaretlerden birini oluştururken avuçların açık olması “Senden bir şey saklamıyorum” demenin en iyi yolu olarak tarif edilmektedir. Göz bebeklerinin büyümesi yalancıyı ele veren bir diğer unsurdur (143-147). Bundan dolayı poker oyuncuları birbirlerinin gözlerini takip eder ve gözlerindeki durumu belli etmemek için güneş gözlüğü kullanırlar. Glass’a göre yalanların tespitinde yüz dili, beden dili, ses kalıpları ve konuşma kalıpları önemlidir fakat bunun yanı sıra içgüdülere ve hissiyata da güvenilmedir. Ayrıca yalan tespitini bağlamı hesaba katarak yapmak gerektiğinden söz etmektedir (2015: 175). Bunların yanı sıra sanal âlem/internet ortamı da yalanların sıklıkla söylendiği ve anlaşılmasının zor olduğu alanlardan birini oluşturmaktadır. Sanal âlemde söylenen yalanların tespiti için yöntemlerden bahseden Glass (63-80), bunları şu başlıklar altında vermiştir: “Gerçek olamayacak kadar iyiler”, “Aşkını hemen ilan ederler”, “Ebedi mağdurların hüznü hikâyeleri ve trajik dertleri”, “Birden fazla tutarsızlık”, “Alaycılar, pislik gibi davrananlar ve ölüm tehdidi savuranlar”, “Çok fazla detay”, “Kısa kesilmiş cevaplar ve çok fazla soru”, “Şaka olarak söylenen ‘fazla mütevazı’ yorumlar”, “Mali konulara çok fazla odaklı”, “Benmerkezcilik ve narsisizm”, “İmla ve dilbilgisi hataları”, “Tuhaf isimler ve takma adlar”, “Konuyu hemen sekse bağlayanlar”, “Suçluluk psikolojisi”, “Yalan söyleyen fotoğraflar.” Ayrıca “Kediballığı yöntemi”nden söz eden Glass (75-80), bunun başka biriymiş gibi davranmak suretiyle romantik ilişkiler kurarak başkalarını duygusal olarak baştan çıkarma olgusunu tanımladığını ve bu duruma karşı uyanık olunması gerektiğini vurgular.

Kısaca, yalanı tespit etme veya yakalama konusunda kesin bir yöntem bulunmamaktadır.²⁸ Kişinin yalan söylediğine dair kimi ipuçları söz konusudur ve bu ipuçları ne

²⁸ Yalanın tespiti için “Yalan makinesi” (*poligraf*) adı verilen alet bulunmaktadır ancak bu makine, yalanı kesin surette saptayamadığı gibi yanlış saptamalara da sebep olmaktadır. *Poligrafın* yanlış sonuçlar verebileceği, doğrudan yalanı ölçmediği konusunda araştırmacılar hemfikirdir. Kan basıncı, solunum, nabız hareketleri vb. bedensel unsurlardan hareketle kişinin yalan söyleyip söylemediğine kanaat getiren *poligraf*, yalanı ortaya çıkarmaktan ziyade heyecanı ve stresi ölçer. İnsanların, yalan söylemenin dışında çeşitli olaylar karşısında da heyecan, korku, endişe duygularına kapılacaklarını belirten kimi araştırmacılar, bu aletin sonuçlarının doğruluğuna şüpheyle yaklaşılırlar. Kişilerin sosyal olmalarından kaynaklı korkuları nabızın yükselmesine sebebiyet verebileceği gibi bulunulan ortam, karşı tarafın hâl ve hareketleri, ortamdaki herhangi bir nesne, suçsuz kişinin suçlanmasıyla kişide oluşacak korku veya endişe de buna sebep olabilir. Ayrıca profesyonel yalancıların yalan söylemeye yatkınlıkları ve bu durumda sakin kalmayı başarmalarından dolayı yalanları esnasında herhangi bir heyecan, korku vs. duymamaları gibi faktörler sonuçların yanıltıcı olmasında etkili olacaktır. “Gariptir ama, yalanın ortaya çıkarılmasında makineler, insanlardan daha başarılı olamıyor” (*Yalan Söylememek Mümkün mü?* 2006: 163). Bu makinenin kişiler üzerinde kullanımının ahlaka aykırılık teşkil ettiği, kişinin hukuki haklarına tecavüzü gerçekleştirdiği, makinenin kullanımından ziyade oradaki uzmanın etkili olduğu gibi eleştiriler de bulunmaktadır (Tosun ve Gürelli, 1964: 532-

538). Ekman (2021a: 100), yalan makinelerinin nabızla çalıştığını, yalan söylemekle suçlanan masum kişilerin korkusunun makinenin hatasız çalıştığının söylenmesiyle azaltılmasının amaçlanmasıyla makinenin tamamen hatasız olmadığını ve bundan kaynaklı olarak suçlu ve masumların aynı korkuyu yaşadıklarını aktarır. Mesela, bir astsubay, astsubay komşusunun karısının ölüsünü çıplak şekilde bulan ilk kişi olmuştur. Yalan makinesi testinde kadını öldürenin kendi olmadığını söylediye de üç kez başarısız olmuştur. Aslında doğru söylemesine karşın makine aksini ibraz etmektedir. Makinenin böyle bir ibrazda bulunmasının sebebi, astsubayın o kadını sürekli çıplak olarak görmeyi hayal etmesi ve ona karşı cinsel fantezi duymasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda astsubayda bulunan suçluluk duygusu, makinenin -onun- yalan söylediğine kanaat getirmesine sebep olmuştur (Ekman, 2021a: 312-313).

Poligraf testleri, yalanı tespit etmek yerine sadece yalan belirtilerini algılar. *Poligraf*taki kablolar terleme, nefes alma ve kan basıncındaki değişiklikleri ölçse de bunların kendisi birer aldatma belirtisi değildir (Ekman, 2021b: 48). Ekman (2021b: 521) *poligraf*tan hareketle birinin yalan söyleyip söylemediği konusunda kesin yargılara varılmaması gerektiği üzerinde durmaktadır. *Poligraf*, suçsuz kimselerin de o anda üzerine yönlendiren suçlamalar ve oluşacak stresten ötürü yalancı olarak değerlendirilmesine sebep olabilir (Ekman, 2021b: 209, 212, 265). Hatta bazı masum kişiler baskı altında kaldıklarından eziyetten kurtulmak için sahte itirafta bulunabilir (Ekman, 2021b: 50). *Poligraf*ın “yalan makinesi” olarak değerlendirilmesini doğru bulmayan Ekman (2021b: 265), onun sadece duygusal hareketlenmeyi ölçtüğüne dikkat çeker. Bu durum Paul Ekman’ın hayatından esinlenilerek hazırlanan *Lie To Me* dizisinin 1. sezon 3. bölümünde (“Moral Waiver”) işlenmiş ve yalan makinesinin aslında geçersiz olduğu ve rahatlıkla aldatılabileceği gösterilmiştir. Yalanın fark edilebilmesi amacıyla kullanılan bir alet daha bulunur. Kimi araştırmacılar bundan yalan makinesi kimileri *poligraf* bazıları yalan dedektörü şeklinde bahseder. Mayer (2008: 276), bu aletin %86’lara kadar doğru tahminlerde bulunduğunu belirten kaynaklara karşılık gerçek oranın yüzde sıfır olduğunu ifade eder. Ayrıca makineye yalanı ortaya çıkardığı şeklinde bir kabiliyetin yüklenmemesi gerektiği ve insanın, aletin sunduğu ve ortaya çıkardığı verilerden daha fazlasına sahip olduğunu belirtir (279). Deneyi yapan kişiler kontrolün kendilerine ait olduğunu bildirir ve bu şekilde deneye etkilemeye çalışır, küçük denemeler yapıp makinenin yalan söylendiğinde bunu tespit ettiğini gösterir. Denek ise bu kadar küçük durumda dahi yalanın tespit edildiğini görmesi üzerine suçlamalarla ilgili durumda kalp atışlarının daha da hızlanacağını tahmin ederek yalanlarının peyda olacağını düşünür (281). Mayer, dedektörün kati surette güvenilir sonuçlar vermediğini, bunu makineyi icat edenlerin de kabul ettiğini dile getirir. Ayrıca yalan söylerken vicdanı rahat olan kişilerin vücutları, yalana karşı herhangi bir tepki üretmeyeceğinden dolayı herhangi bir refleks sergilemeyecek ve bu şekilde de keşfedilmeyeceklerdir. ABD’de bu aletin verdiği yanlış sonuçlardan dolayı ya da testin yanlış uygulanmasından kaynaklı olarak masum insanlar hapse atılmıştır (283). Bu alet, kimi ülkelerde özel hayata müdahale ettiği düşünüldüğünden yasaklanmış (Almanya) olmasına karşın bazı ülkelerde (Japonya) hukuk sisteminde kullanılmaktadır. İnternette yalan makinesini yanıltmak amacıyla yöntemler bulunduğunu belirten Mayer, basit sorular karşısında belli heyecan duyulurken asıl sorular karşısında sakin kalınması gerektiğinden söz etmektedir (286). Ayrıca kimi soruların (cinsellikle ilgili vs.) ve polis veya diğerlerinin sorduğu bazı soruların kişinin özel hayatında hassas bir noktaya değinmiş olması, kişiler üzerinde nabızının yükselteceğinden aletin yanlış sonuçlar vermesine sebep olacaktır (288).

Seager ve Mann, VSA (Voice stress analyser – ses gerilim çözümleyicisi)’dan bahsettikten sonra *poligrafa* geçiş yapmaktadır. VSA’nın diğer adı psikolojik gerilim değerlendiricisidir; bu aletle kişinin sesinden stres altında kalıp kalmadığı anlaşılmakta ve bu şekilde yalan söyleyip söylemediğine kanaat getirilse de bu aletin işe yarayıp yaramadığına yönelik çeşitli iddialar bulunmaktadır. Normalde konuşma esnasında belli düzeyde bulunan kas titreşimlerinin frekansları gerilim anında düşer ve VSA’nın ölçtüğü gırtlak kaslarındaki bu değişimdir. Seager ve Mann, bu cihazın psikolojik gerilimi ölçtüğü, yalan tespitinin ölçülmesi gerektiği ve bu iki konunun aynı şey olmadığını dile getirir (2010: 118-120). “Poligraf, gerilime bağlı olarak meydana gelen fizyolojik değişiklikleri (kalp atışı, nefes alma hızı/derinliği, terleme) ölçer” (Seager ve Mann, 2010: 122). Bu durumda kişinin yalan söyleyip söylemediğini doğrudan ölçmemekte, VSA’da olduğu gibi kişinin yalan söylediğinde gerilmesi sonucunda bunun makine ile ölçülmesi teorisine dayanır ve burada VSA’da olduğu gibi gerilimin tek sebebinin yalan söylemek olmayabileceği sonucuna ulaşılır. Ayrıca bazı insanların (söz gelimi, psikopatların) yalan söylediği zaman gerilim hissetmeyebileceği gerçeği vardır. Bunun yanı sıra suçsuz olunmasına rağmen makineye bağlanıp burada çıkan sonuçlar sebebiyle cezaevine düşme korkusundan dolayı gerilim yüksek çıkabilir (Seager ve Mann, 122). Seager ve Mann (127), poligrafın birçok şekilde alt edilebileceğini ve yanıltmaz olmayan bu makinenin sonuçlarından insanın yalan söylediğine karar verilmemesi gerektiğini ileri sürer. Bu konuda yeni çalışmalar da yapılmaktadır. Bunlardan biri kafaya yerleştirilen alıcılarla beyin dalgalarını izlemeye dayanır. Bir diğeri ise fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI – Functional Magnetic Resonance Imaging) kullanılarak beyindeki hücrelere oksijen taşıyan kanın hareketini izlemekle sonuç almayı hedeflemektedir (Seager ve Mann, 128).

denli artarsa karşıdaki kişinin söylediklerinin yalan olma ihtimali de o derece artar. Bu-
raya kadar verilen özelliklerle karşılaşıldığı durumlar, kişinin yalan söylediğini değil, ya-
lan söyleme ihtimalinin olduğunu gösterir. Bununla birlikte Sigmund Freud, sözle olmasa
dahi bedenin gizlenenleri açığa vurması konusunda “Gören gözleri ve duyan kulakları
olan biri, hiçbir fâninin sır tutamayacağına inanabilir. Dudaklarından söz dökülmesi bile
parmak uçlarıyla konuşabilir; ihanet bütün gözeneklerinden dışarı sızar” (2017: 84) de-
mektedir. Freud’un bahsettiği husus halk arasında yalan söylenen ya da yalan söylendi-
ğinden şüphelenilen durumlarda başvurulmuş “Gerçeklerin bir gün ortaya çıkmak gibi kötü
bir huy vardır” sözünü hatırlatmaktadır.

1.1.5. Sanatta Yalan ve Yalan Söyleme Sanatı

Sanatın yalana başvurduğu ve yalanın da bir çeşit sanat olduğu görüşü muhtelif
araştırmacılarca kabul edilmiştir. Bu araştırmacılara göre yalan ve sanat birbiriyle ilişki
hâlinindedir. Ahmet Hamdi Tanpınar (1969: 224), Şeyhülislam Yahya Efendi’nin İs-
tinye’den bahseden bir gazeline yer verdiğinde onun, İstanbul’da yalısı olup olmadığını
düşünürken “Sanatın yalanı daima hakikatlerin hakikatidir” beytinden hareketle sanatla
gerçek hayatı karşılaştırmanın anlamsız olduğunu fark eder. Samsakçı’ya göre Tanpınar,

Lieberman, yalan dedektörünün çalışmadığına inanıldığında o dedektörün çalışmayacağını belirtir. Bu du-
rum testin çalışmamasından değil, testin inanca dayalı olmasından kaynaklanır. Korku olmadığından ma-
kinenin de bunu ölçemeyeceğini ileri sürer (2020: 148). Leslie (2014: 113), yalanın tamamıyla güvenilir
olan fizyolojik belirtisinin bulunmadığından dolayı makineye bağlanan dürüst kişinin gerginliği de dahil
olmak üzere ölçülen bütün belirtilerde farklı sebeplerin söz konusu olabileceğini ve dolayısıyla makinenin
güvenilir sonuçlar vermediğini dile getirir. Benlioğlu (2017: 102)’na göre teknoloji ne denli ilerlerse iler-
lesin, insanın kendi becerileriyle yalanı yakalaması her daim en iyi yöntem olacaktır. Türkiye’de yalan
makinesi ilk kez 1985’te dönemin İçişleri Bakanı Yıldırım Akbulut tarafından tanıtılmıştır (Benlioğlu, 54).
Yalan makinesi ile ilgili anlatılar da bulunmaktadır: Kızının sürekli yalan söylemesinden şikâyetçi olan bir
baba, yalan makinesi almış ve bu makine biri yalan söyleyince ötmekteymiş. Kızı bir gün okuldan geldi-
ğinde ona, yazılıdan kaç aldığını sormuş ve kızı, ‘beş’ deyince makine ötmüş, dört, üç, iki demiş ve makine
yine ötmüş. Bu duruma sinirlenen baba, “Kızım yine mi bir aldın, ben senin yaşındayken hep beş alırdım”
dediğinde makine güm diye patlamış (*Yalan Söylememek Mümkün mü?*, 2006: 176).

Yalan yakalama ya da yalancıyı bulma amacıyla Seager ve Mann’ın (2010), Ekman’ın (2021a; 2021b),
Lieberman’ın (2004; 2020), Benlioğlu’nun (2017; 2021), Glass’ın (2015) çalışmalarına bakılabilir. Seager
ve Mann, psikolojik açıdan konuyu ele alırken Ekman, mikro ifadeler üzerinden konuyu aydınlatmaya ça-
lışmıştır. Lieberman ise konuyu diğerlerinden farklı bağlamda ele almış ve mikro ifadelerden yok denecek
kadar az yararlanarak daha çok kendinin ortaya koyduğu yöntemlerden hareketle yalanın tespiti noktasında
önerilerde bulunmuştur. Lieberman, *Aklındaki Okuyabilirim* (2020) adlı eserinde karşıdaki kişinin dü-
şüncelerini çözümleyerek yalan söyleyip söylemediği üzerinde durmaktadır. Benlioğlu’nun ise mikro ifa-
deler üzerine müstakil çalışmasının yanı sıra yalanın tespit edilmesi noktasında diğer konulara yer verdiği
bir çalışması da mevcuttur. Ayrıca Lieberman (2004)’in eserinde sık sık vurguladığı bir nokta da “İnsan
kurallara sığmaz” şeklindedir. Dolayısıyla yalanın yakalanması, tespit edilmesi, fark edilmesi noktasında
her ne kadar kurallar konulsa da insanın kurallardan daha fazla olduğu dile getirilmektedir. Yalanın anla-
şılması noktasında araştırmalar, kimi araştırmacılar ve örnekler için (bkz. Leslie, 2014: 75-103).

yalanın, sanatı asıl doğuran şey olduğuna inanmaktadır. Yalan; menfaat ve aldatma gibi amaçlarla söylenmediğinde gerçeğin aksine doğurgan, eğlenceli, hareketli, yaratıcı ve zevkli bir eylemdir ki; bunların birçoğu sanatın temel amaçları arasındadır (2015: 93, 96).

Yalandan “büyük bir kıymet” şeklinde bahseden Ahmet Hâşim, eski Yunanlarda yalanın Hermés isminde genç ve güzel bir ilâhın şekliyle temsil edildiğini belirtir. Ona göre Hermés’in ağzından akan altın zincirler, dinleyeni söyleyenin ağzına bağlayan sözle yalanın sihirli bağlarıdır (1988: 191). Sanat eserlerinde yalanın sözünden bahseden Ahmet Hâşim’e göre gerçekleşmiş olayların gerçekleştiği şekilde anlatılması gayet kötü eserleri meydana getirir; bundan ötürü yalanın ilâhî nefesi onların üzerinden geçmedikçe ne ses ne renk ne tas ne tunç sanat eseri hâline gelecektir. “Güzel”, “yalan”ın çocuğudur” (191-192). Ahmet Hâşim, yalan hakkında şu bilgileri verir: “Yalanı en güzel kullanmış olanlar eski Şarklılardır. Onun içindir ki, bugünkü sukutuna uğramadan evvel Doğu masalı ve Doğu âdetleri yalanın altın çiçekleri idi. Doğu’nun içerilerine girdikçe, “yalan”ın daha büyük nispette hayatta rol aldığı görülür. İnce ve artist Japonların âdetlerinde karşındakine “hayır” demek yoktur” (191-192). Bu bakımdan Ahmet Hâşim, yalanın sanat-taki yerinden söz eder ve yalanla kültür arasında bir bağ kurulabileceğini gösterir.

Yalanın gerçeğin zıddı olmasının yanı sıra üstü veya ötesi de olabileceğini belirten Samsakçı, henüz gerçekleşmemiş bir konunun gerçek(leş)miş gibi gösterildiği durumları yalan olarak değerlendirir. Yalanın, sanat eserinin doğasında bulunduğunu ve sanatta söylenenlerin veya vurgulananların dikkat çekici hâle getirilmesinde yalanın kullanıldığı dile getirilir. Ona göre gerçeğin bozulmadığı, abartılmadığı, gölgelenmediği ya da bir tarafının vurgulanmadığı sanat eserinden bahsedilemeyecektir (2015: 94). Sanat, edebiyat veya estetiğin mevzubahis olduğu konularda edebiyatçıların yalana büyük kıymet verdiğini aktaran Samsakçı, Yunanlı yazar ve şair olan Konstantinos Kavafis’in “Sanat Her Zaman Yalan Söylemez mi?” adıyla Türkçeye çevrilmiş olan günlükleri içinde aslında hiç kırdan yaşamamış olmasına rağmen kırlardan övgüyle söz eden şiirler yazdığını belirtmekte ve “Sanat her zaman yalan söylemez mi zaten? Hatta en çok yalan söylediği zaman, en yaratıcı olduğu zaman değil midir?” (2015: 95) diye sormaktadır. Bu şekilde sanatta yalanın kullanımını yaratıcılıkla bağdaştırır ve sanat eserindeki yaratıcılık, etkileyicilik ne denli fazlaysa o denli çok yalan olduğunu dile getirir. Bir başka deyişle sanat eseri ne kadar yalan söyleyebiliyorsa o denli yaratıcıdır.

Halk arasında “Yalanı becerebilen söylesin” şeklinde bir söz bulunmaktadır. Bu dahi yalanın sanatla ilişkisini belli düzeyde açıklamaktadır. Sanatın ve yalanın ortak bir faktörü olan “beceri”ye vurgu yapılarak onun hazzını yaşama hususunda insanların beklentilerinin bulunduğu ortadadır. Bettetini (2008: 75), ‘yalan söyleme sanatı’ olarak adlandırılması gereken yetenekten söz eder. Wilde (2015), yalanı sanat olarak görmektedir. Kimi yalanların artık kalıplaşmış ifadeler hâline geldiği söylenebilecekken bunlara hâlâ inanılmaktadır. Söz gelimi, kira sahibinin “Almanya’dan oğlum gelecek” yalanı, halk arasında yaygın şekilde bilinmesine karşın günümüzde hâlâ inanıldığı durumlar söz konusudur. Öyleyse bu yalanlara inanılmasının altında söyleyen kişi, bu kişinin kullandığı dil, jest ve mimikleri ile üslubunun etkilidir. Yalan, dilin ürünü olmasına rağmen sayılan diğer unsurlar da yalanların en önemli besleyicileridir. Yalan söylemek, rol yapmaktır. Bu rolü başarılı şekilde yapanlar inandırıcı olabilir ki inandırıcı olmak yalanın temel amacıdır. Yalan, insanların gerçekte olmayan bir şeyi gerçekmiş gibi sunmasıyla ortaya çıkar. Rol yapmak da bunu gerektirir. Dolayısıyla yalan söylenirken sergilenen rol ne kadar başarılı olursa yalan da o denli amacına hizmet etmiş olacaktır.

Eski bir Arap atasözünde şairler için “En iyisi en yalancı olanıdır” (Akpınar, 2014: 51) denilir. Divan şiirlerinde âşık, sevgili ve rakip yerine göre yalancı olarak kabul edilmiştir (Akpınar, 46). Klasik şiirde şair, sevgilisi ve kendi dışındaki herkes olarak ifade edilen ‘rakib’i, şairle sevgilinin bir araya gelmemesi için sürekli iftira atmasından dolayı “yalancı” olarak niteler (Samsakçı, 2015: 98). Klasik şiir ve yalan mevzubahis olduğunda akla ilk olarak Fuzûlî’nin beyti gelir: “Ger dirse Fuzûlî güzellerde vefâ var / Aldanma ki şâir sözü elbette yalandır.” Bu beyte çeşitli yorumlamalar getirilmiştir. Bunlardan biri Abdulhak Hâmid’in Ali Kemal’e gönderdiği mektupta yer almaktadır ve -Fuzûlî’nin- güzellerin vefasızlığı, güzellik ömrünün vefasızlığından söz etmek için kullandığı belirtilir (Çoruk, 2016: 32). Kimi araştırmacılar da şairin en büyük malzemesinin yalan olduğu anlamını çıkarmaktadır (bkz. Çakmakçı, 2019: 1275). Mesela, Aristoteles, şairlerden büyük yalancılar şeklinde söz eder (1982: 154).

Kur’an-ı Kerim’de 26. sure olan Şuara Suresi’nin 225 ve 226. ayetlerinde -bir önceki ayette bahsedilen şairlere atıfta bulunup- “Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve gerçekte yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmez misin?” (URL-5) şeklindeki ifade şairlerin yalancı olduklarının düşünülmesine sebep olmaktadır (bu konuda bir değerlendirme için bkz. Samsakçı, 97). Samsakçı, Fuzûlî’nin yalan hakkındaki beytine atıfta

bulunarak, bunun Kuran’da şairler hakkında söylenenlere yapılan telmih, imâ ve ihâmımlarla kendilerini küçümsemek pahasına da olsa şiirin bir tür yalancılık olduğunu ve kendilerine inanılmaması gerektiğini söylemektedir (97-98). Akpınar (52), Kur’an’da şairler hakkında geçen bazı ayetlere yer verdikten sonra bu ayetlerde şairlerin hayal dünyasında yaşadıkları ve onların her söylediklerinin doğru olmayabileceğiyle şairlere itibar edilemeyeceğinin belirtildiğini ifade eder. Akpınar, Kur’an’da şair, şiir ve yalanın bir arada geçmesine atıfta bulunarak şunları söyler: “Kutsal Kitaptaki şiir ve şair için buyru-lan menfi ifadelerin müşrikler için olduğu bilinse de; şiirlerde, bu âyetlere dayanarak, hayal dünyasında yaşayan, uydurma söz söyleyen şairin sözüne itibar edilemeyeceği dile getirilmiştir. Zaman içinde de bu anlayış, “şair sözü yalandır” kalıplaşmış ifadesiyle edebiyat geleneğinde şairlerin vazgeçilmez ortak mazmunları arasında yerini almış olmalıdır” (52).²⁹ Klasik şiirde yalan, din ve ahlak meselesi olarak tartışılmadığından şiirin yalan, şairin yalancı olduğu görüşü kimseyi rahatsız etmemektedir (Samsakçı, 98). Özgül (2015: 282) ise Nizâmî-i Gencevî’nin “Der-şi’r me-pîç der-fen-i û / Çün ekzeb-i üst ah-sen-i û” (Şiir fenninde şunu unutma: Onun en güzeli en yalan olanıdır) beytini aktarır.

Modern edebiyat kapsamında bakıldığında Nurullah Ataç öncelikle yalancı sözcüğünün tanımını yaparak (“Yalancı, karşısındakini kandırmak, aldatmak için söz söyleyen adamdır”), sonrasında masal anlatan, roman yazana -kendilerine inanan olmadığı için- yalancı denilemeyeceğini belirterek şairleri de bu kefedeki değerlendirir (1989: 105). Buna göre yalanın oluşması için söylenenlere veya anlatılanlara inanılması gerekir. Kendi de roman yazıp roman çevirisi yapmış olan Şemsettin Sami, roman okumayı sevmediğini şu sözlerle dile getirir: “İnsan hiç yalan okur mu?” (Agâh Sırrı Levend, 1969: 50). Romanların yalan söylediğini belirten farklı yazarlar da bulunmaktadır. Perulu ünlü roman yazarı Mario Vargas Llosa (1986), romanların gerçekten yalan söylediğini, yalan söylemeden edemediklerini ancak bu şekilde gerçeği, başka kılığa büründürerek dile getirdiklerini belirtir. Yazarların romanlarda söylediği yalanları değerlendiren Llosa (37)’ye göre yazarlar, onları kendi yaşayamadıkları için yaratmıştır ve romanlardaki yalanlar, yaşamın yetersizliklerinin yerini doldurmaktadır. Bu şekilde Llosa, romanlarda yalan söylendiğini,

²⁹ Bunlardan hareketle olduğu düşünülen ve divan edebiyatı beyitlerinin çok defa şairi yalancı, onun sözü olan şiiri de yalan olarak gösterdiği, şair sözünün yalan olmadığı belirtilmesi, şairin her söylediğinin yalan olmadığı, şairin yalanının şiire incelik katmak amacıyla olduğu konusunda ve “yalan dünya” ifadesine yer veren şair ve şiirler için (bkz. Akpınar, 2014).

söylenmesi gerektiğini belirtmekteyse de roman yazarları için yalancı ifadesini kullanmaktan kaçınmıştır.

Samsakçı'ya göre edebî türler içinde yalanla ilişkisi en güçlü seviyede olan romandır. Romancı, gerçek hayattan her ne kadar malzeme alsada okuru, kurduğu ve kurguladığı dünyanın içine çekmek için gerçek üstü ve ötesi motiflere yani yalana yer vermelidir. Okur da bu uydurma malzeme ve ögeye inanmalıdır (2015: 99). Ayrıca okuyucunun “böyle şey olmaz, akıl ve mantık bunu kabul etmez” dediği durumda romanın sisteminin çökeceğinden söz eder. Samsakçı (102), çeşitli oran ve dozlarda olmasına karşın her hâlükârda yalan barındıran roman türünde esas olanın gerçeğe uygunluk olmadığını, yazar-okur ittifakı ve okurun metne olan inancının sonuna kadar sürmesinin hayati bir değer taşıdığını belirtmektedir. Kurmaca anlatıların hayal, yalan, uydurma oldukları düşüncesinden hareketle romanların hayal, yalan ve uyduruk olanı barındıran metinler olduğu söylenmektedir (bkz. Çıkla, 2002: 114). Peyami Safa'nın romanlarında yalan, çoğu zaman ilk sıraları almıştır. “Yalan, Safa'nın bütün roman kahramanlarının ızdıraplarının temel kaynağıdır” (Büyükkavas Kuran, 2015: 361). Bunun yanında Safa, “sanatta yalanı, ana malzeme olarak” kabul eder (Büyükkavas Kuran, 367). Ahmet Mithat Efendi'nin *Fahim Bey ve Biz* adlı romanında Fahim Bey; Recaizâde Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* adlı romanında ise Keşfi Bey ile yalancı karakterler olarak karşılaşılmaktadır.

Mayer (2008: 119), psikiyatrist A. Delbrück'ün kronik yalan ile edebiyat ilişkisinden söz ettiğini, bunun yanı sıra Goethe'nin de çocukluğunda hayali şeyler ve sahte hikâyeler uydurarak bunları arkadaşlarına anlattığından bahseder. Bu konuda Gogol (t.y.)'un “Bir Delinin Hatıra Defteri” en iyi örneklerden birini oluşturmaktadır.

Özgül (2015: 277-278), Platon'un devletine şairleri almamasının altında yatan sebebin onların doğruları söylemediği olduğunu dile getirmektedir. Platon'un “Devlet”inde ilgili kısım şu şekilde geçmektedir: “Bu durumda her şeyi taklit etmek konusunda usta, her kılığa giren bir insan ülkemize gelir ve insanların karşısında şiirlerini okumak isterse ona böylesine kutsal ve muhteşem şiirine saygı duyduğumuzu ancak ülkemizde kendisi gibi şairlere yer olmadığını, bunun da yasak olduğunu söyleriz” (2016: 119-120). Ayrıca Özgül, “Kooduk” (hikâye) ve “Kooçun” (anekdot) ile “Tale” kelimelerinin etimolojik tahlillerini yaptıktan sonra Doğu ve Batı'nın geçmişlerinde hikâye oluşturma ile yalanla eşdeğer görüldüğü bir devrenin bulunduğunu açıklar. İslâmiyet sonrasında şiir için iki

yolun seçilebileceğinden bahseden Özgül; bunlardan birini doğrular tercih edilerek dinî, tasavvufî, hikemî şiirlerin diğerini ise güzel olanın seçilmek suretiyle ve yalan olduğu hissettirilerek “*profane*” şiirlerin oluşturduğunu dile getirir. Bu şekilde şair bir yandan poetikasındaki tercihinin açıklarken diğer yandan da yazdıklarının dinî, ahlaki ve terbiyevi sorumluluklarından sıyrılmaktadır (279-282).

Wilde, çağdaş edebiyatın bayağılaşmasını yalanın sanat, bilim ve sosyal keyifler açısından değerini yitirmiş olmasına bağlar ve antik tarihçilerin gerçek kisvesi altında enfes kurgular sunduğunu, modern zamandaki romancıların ise kurgu adı altında sıkıcı gerçekleri anlattığını dile getirir. Şiir yazmayı ve yalan söylemeyi birer sanat olarak kabul eden Wilde, bunların da kendilerine has teknikleri, biçim ve renkte kullanılan sırları, gizemli kurnazlıkları ve incelikli sanatsal yöntemlerinin olduğunu; bunun devamında -bir sorun olarak- şiir yazmanın ayağa düştüğünü, yalan söylemenin de gözden düştüğünü söyler. Ona göre yalanın sanattaki işlevi, yaratıcılık ve güzellik katmasıdır (2015: 14-15). Yalancılığı sanat olarak gören Wilde, bu sanatın canlandırılması gerektiğine dikkat çeker ve yalan söylemeyi sanatın asıl amacı olarak niteler (47, 52). “Yalan söylemenin ayıplanmayacak tek biçimi yalan için yalandır” ve bunun da en gelişmiş hâli sanat aracılığıyla söylenendir (Wilde, 49). Wilde çalışmasının bu bölümünde, sanatın yalanla var olduğu, bu şekilde insanlara zevk verdiği, günümüzde sanatta gerçekliğe yaklaşıldığı için de yeterince zevk veremediğini, sanatta yalanın tekrardan canlandırılması gerektiğini vurgular. Eserinin adından (*Yalanın Yozlaşması*) da anlaşılacağı üzere günümüzde yalanın yozlaştığını iddia etmektedir. Twain (2021: 114), nazik yalanların tatlı ve sevgi dolu sanatı oluşturduklarını ve zenginleştirilmesi gerektiğinden söz etmektedir.

Akaş (1998: 233-234), oyun türü olarak değerlendirdiği sanatın, yalanı temel aldığı, sözün bulunmadığı mimari ve fotoğraf gibi sanatlarda yalan söylendiği, gösterilenin ya da saklananın kişinin tercihine bağlı olduğu, sinema ve tiyatrunun gerçek olmadığı hâlde gerçekmiş gibi yapılan sahnelerden oluştuğu, edebiyatın ise katışıksız şekilde yalanı oluşturduğunu dile getirmektedir. Burada sosyal gerçekçilik akımından söz etmek gerekir. Sosyal gerçekçilik, toplumsal sorunların gerçekçi şekilde ele alındığı edebiyat ve sanat akımıdır. Dolayısıyla edebiyat ve sanatı tamamen yalan olarak nitelemek doğru olmayacaktır. Edebiyat ve sanatın arka planında gerçekler yatmasına rağmen okuyucuya bu gerçeklerin belli semboller, motifler aracılığıyla aktarılması, kurgu oluşturulması veya

sanat estetiğiyle yoğrularak sunulmasının yalanı oluşturduğundan söz edilir. Özetle gerçekler, doğrudan aktarılacak yerine sanat ve sanatçının süzgecinden geçirilerek aktarıldığından yalanı oluşturduğu belirtilmektedir. Wilde ve Akas’ın da bu hususu dile getirmeye çalıştıkları düşünülmektedir.

Geoffrey J. Warnock (1998: 78), insanlara yalan söylemenin çok zor olmadığını ve bu yalan söylenirken samimi olmak gerektiğini ileri sürer; bunun da bir sanat olduğunu ifade eder.

John Berger, *Görme Biçimleri* adlı eserinde düşük yaşamı gösteren resimleri “Gündelik resimler” olarak adlandırmakta ve bunların soylu değil, kaba olduğunu belirtmektedir. Bu resimlerin içinde yaşanan dünyadaki erdemliliğin toplumsal ve parasal ödüllerle değerlendirilebildiğini kanıtlama amacı güttüğünü aktaran Berger, bunları edinenlerin kendi erdemliliklerini doğrulamış olduklarını dile getirir. Bahsedilen resimlerin kentsoylular tarafından alınarak bunlardaki ahlak derslerini kendilerine yakıştırdıklarını ve şu duygusal yalanı inandırıcı hâle getirdiklerini aktarır: “Zengin olanlar dürüst ve çalışkan insanlardı. Hiçbir işe yaramayanlarsa, haklı olarak, hiçbir şeye sahip olamıyorlardı” (1995: 103). Dolayısıyla insanlar, resimler aracılığıyla kişilikleri hususunda yalan söyleyebilmektedir.

René Magritte, 1926 ve 1966’da iki ayrı pipo resmi yapmış ve bunların altına “Bu bir pipo değildir” yazmıştır. Magritte, burada pipo resminin, piponun kendi olmadığını açıklar (Ada, 1998: 217). Bu olay Picasso’nun Balık adını taşıyan tablosunu inceleyen kişinin “Bunun neresi balık?” diye sorması üzerine Picasso’nun “O balık değil, resim” şeklinde cevap vermesi olayını hatırlatır. Her iki durumda da resimlerin aldatıcılığıyla karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla bu resimler, insanlara yalan mı söylemektedir sorusunu akla getirir. Belki de resimlerin yalan söylemesine sebep olanlar, ressamlardır. Her ne şekilde olursa olsun sanat ve yalanın ilişkili konu olduğu söylenmelidir. Bu konuda Pablo Picasso’da “Sanat, gerçeği fark etmemizi sağlayan bir yalandır” (“*Art is a lie that makes us realize the truth*”) demektedir (Samsakçı, 2015: 91).³⁰

³⁰ Burada alımlama estetiği kuramından kısaca bahsetmek yerine olacaktır. Okur merkezli bir kuram olan alımlama estetiği, “Sanat eserin anlamlandırılmasında yazarın/dönemin/eserin dikkate alınmasına; fakat okurun göz ardı edilmesine bir tepki olarak doğmuştur” (Gülbüz, 2021: 172). Buna göre sanat eseri, bir muhatap tarafından alımlandırıldığında/anlamlandırıldığında kıymet ve anlam kazanmaktadır (Gülbüz, 153). Alımlama, üretilen eserin anlamlandırılmasını esas alır. Kişiye göre farklı anlamlar kazanması da söz

Konu üzerine eğilen birçok araştırmacı yalanın sanat olduğunu ayrıca sanat içinde de yalana sıkça başvurulduğunu belirtir. Yalanın sağlıklı şekilde icrası hususunda yetenek, beceri, dili iyi şekilde kullanma, hitabet ve diksiyonun iyi olması vb. hususlar dikkate alındığında yalanın başlı başına bir sanat olduğu; bunun yanı sıra sanatçıların da eserlerinde yalandan yararlandığı söylenebilir. Bu şekilde sanat ile yalan ilişki içindedir: Sanatta yalan kullanılırken üzerinde düşünülerek kaliteli, güçlü, inandırıcı yalan söylemenin de bir çeşit sanat olarak değerlendirilebileceği ortadadır.

1.1.6. Patolojik Yalanlar

Patolojik yalan, bireyin gerçeğe dayanmayan ya da abartılı anlatımlarda bulunması ve bunların kronik hâl almış olması durumudur. Patolojik yalan üzerine birçok görüş bulunmaktadır fakat bu konu üzerinde uzlaşım sağlanamamıştır. Patolojik yalanın kimi özellikleri şunlardır: Gerçek olmayan hususlar tekrar tekrar söylenmektedir, yalanlar uzun süre boyunca tekrarlanır ve bu şekilde yaşam tarzı hâlini alır, maddi anlamda bir ödül veya sosyal ilerleme ana sebepler olmasından ziyade bu kişiler için yalan söylemek başlı başına bir amaçtır, bu yalanlar dışsal sebeplerden ziyade içsel sebeplerden hareketle oluşturulur ve genellikle karmaşık olaylar şeklinde örülür (Dike vd., 2005: 343). Patolojik yalancı; yalanlarına belli ölçüye kadar inanır, sağlıklı bir muhakeme gücünün sahibidir, patolojik yalan söylemenin bilinçli eylem olup olmadığı ve patolojik yalancıların yalanları üzerinde kontrol sahibi olup olmadıkları sorgulanabilir konulardır. Bu yalanların söylenmesinde maddi kazanç güdülmemekle birlikte psikolojik amaçları belirsizdir. Patolojik yalanlar plansız meydana gelir yani dürtüseldir. Patolojik yalancı yalanlarının tutsağı olabilir, anlattıklarının bir kısmının yalan olduğunu kabul edebilir; bu türden yalanlar suç davranışlarıyla ilişkilendirilebilir, yalan söylemenin kendi, başlı başına amaç olarak görülebilir (Dike vd., 344).

Patolojik yalanların birçok farklı türü bulunsa da bunlar arasında en yaygın olarak

konusudur. Sanatçı kimi zaman sanat eserinde belli boşluklar bırakır ve eserden faydalanacak kişi, bu boşlukları kendi bilgisi, hayal gücü, kültürel ortamı, psikolojisi, kimliği, inancı vb. doğrultusunda doldurur (Gürbüz, 155). Kişi, bu alımlamayı yaparken sanatçının belirlediği sınırlara ve yönlendirmelere bağımlıdır (Gürbüz, 156). Bundan hareketle sanat eserinin tek bir anlamı yoktur ve ilgililerine göre anlam değişikliğine uğrayabilir. Tarihsel, toplumsal ve kültürel şartlar okuyucunun alımlamasını şekillendirmektedir (bkz. Kavalcı, 2017).

bilineni mitomani'dir. İlgili bölüm de -diğerlerinden de bahsedilmiş olmasına karşın- mitomani esasında şekillendirilmiştir. Popüler kültürde “yalan söyleme hastalığı” olarak bilinen mitomani, hakkında çeşitli görüşler bulunmasına rağmen üzerinde pek durulmamıştır. Mitomani üzerine tartışmalar 1891'de Alman psikiyatr Anton Delbrück tarafından *pseudologia fantastica* (düşlemsel yalan)³¹ teriminin ortaya atılmasıyla başlar. Bu tür yalanlara patolojik yalan (*pathologic lying*), hastalıklı yalan (*morbid lying*), konfabulasyon, mitomani gibi adlar verilmektedir. Kimi araştırmacılar bahsi geçen terimlerin tümünü aynı anlamda kullanırken kimileri bunların farklı anlamlar taşıdığını ifade etmekle yetinmektedir. Charles C. Dike, Madelon Baranoski ve Ezra E. H. Griffith (2005: 343) patolojik yalan, düşlemsel yalan, mitomani ve hastalıklı yalanın genel olarak birbirlerinin yerine kullanıldığını, bunların tümünün aynı anlamı taşıyıp taşımadığının tartışmalı olduğunu ve kendilerinin yapmış olduğu çalışmada da bu terimler arasında ayrım yapmadıklarını belirtirler. Düşlemsel yalan, kimi araştırmacılar tarafından mitomani yerine kullanılsa da bazıları bunların birbirinden farklı olduğunu ileri sürmüştür. Düşlemsel yalan, gerçeğe dayalıdır fakat gerçeğin çarpıtılması, abartılması veya değiştirilmesiyle ortaya çıkmaktadır (Arslan ve Evlice, 1995: 71). Halime Arslan ve Yunus Emer Evlice (1995: 70)'ye göre söz konusu yalanlarda gerçeklerden yola çıkılması ve öykülerin değişiklik göstermemesi mitomaniden ayrılan yanları oluşturmaktadır. Mitomanide, anlatılan öyküler farklı ortamlarda farklı şekillerde dile getirilebilirken düşlemsel yalanda böyle bir durum söz konusu değildir. Ferdinand Dupré tarafından düşlemsel yalanın tanımı için üç temel ölçüt geliştirilmiştir: 1) Anlatılar gerçek dünya ile bağlantılı olmalıdır. 2) Öykülerde herhangi bir değişiklik yapılmadan sürdürülmelidir. 3) Öykülerde konu değişse dahi kahraman veya kurban kişinin kendi olmalıdır (Dupré, 1909'dan akt. Arslan ve Evlice, 1995: 71). Dupré sonrasında yapılan çalışmalarda dört özellik dikkat çekmektedir. Bunlar: 1) Herhangi bir fayda sağlamamalarına karşın yalan söyleme/hikâye anlatma. 2) Anlatılan öyküler dramatik, karmaşık, ayrıntılı, renkli ve fantastiktir. 3) Hikâyeler, anlatan kişiyi kahraman veya kurban olarak ön plana çıkararak hayranlık, kabul ve sempati kazanmasını sağlamayı amaçlar. 4) Söylenen yalanlarla bilinçli bir aldatma amaçlanmaktadır ve bu şekilde kişiler, kendi yalanlarına inanıp hayatlarını bu yalanlar doğrultusunda düzenleyebilmektedir (Thom, Teslyar, Friedman, 2017: 2-3). Robyn Thom ve diğerleri,

³¹ Çalışmanın ilerleyen kısımlarında *pseudologia fantastica* için ‘düşlemsel yalan’ ifadesi kullanılacaktır.

bu çalışmada düşlemsel yalanın özelliklerini belirtmişlerdir. Mayer de Delbrück'ün ortaya koyduğu psödolojik fantezi isminin, mitomani kavramının karşılığı olduğunu dile getirir. Ayrıca kronik yalancıların, yalan söylemelerinde (avantajlı konuma geçmek, cezadan kurtulmak vb.) amaç bulunmaz. Bu kişiler, yalan söylemek amacıyla yalana başvurmalarının yanı sıra hileye, rol yapmaya ve hayal kurmaya bağımlıdır (2008: 116).³² *The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* [DSM-5]'te doğrudan bahsedilmemekle birlikte yanıltıcı belirtilerin bulunması, açık dış ödüller olmasa dahi yanıltma davranışının belirgin olduğu durumlar, yapay bozukluk bahsi geçen konu içinde değerlendirilmiştir (*DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı*, 2013: 167-168). Bu görüşlerin mitomani ile uyum sağlaması, DSM-5'e göre mitomaninin yapay bozukluk olduğu düşüncesini doğurmaktadır.

Delbrück, beş hastadan oluşan seride anlatılanları; sıradan yalanlar, yanlış anılar veya sanrılara atfedilemeyecek olduğundan bu hastaları tanımlamak için *psödologia fantastica* terimini ortaya atmıştır (Thom vd., 2017: 2). *Mytohomanie* terimi ise Dupré tarafından 1905'te "Gerçeğin uydurmaya, yalana ve hayali masalların yaratılmasına dönüştürülmesine yönelik yapısal eğilim" (Bloch vd., 1999: 564) şeklinde tanımlanmıştır. Gönüllü ve bilinçli olarak gelişen bu patolojik eğilim, gerçekleşmemiş olmasıyla birlikte başkalarını gerçekleştirmiş olduklarına inandırdıkları olayda kendilerini avantajlı hâlde gösterilmesine yol açan bir tür dengesizliktir (Bloch vd., 1999: 564). Emet Gürel ve Canan Muter'e göre mitomani terimi; "Toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren ve hayalî niteliği olan hikâye anlamına gelen 'myth' ile kişinin normal halinden farklı ve abartılı davranışlar sergileme dürtüsü anlamına gelen 'mania' kelimelerinin bileşiminden oluşmaktadır" (2007: 554). Dolayısıyla mitomani, -kısaca- doğayı ve evreni anlamlandırma gayretinin ürünü olarak kabul edilen mitlerle ilişkilidir. Samsakçı da mit'in kök anlamının yalanı karşıladığı, yalan söyleme hastalığı olarak ifade edilen davranış bozukluğuna bu durumdan dolayı mitomani denildiği şeklindeki görüşlerin varlığından haber edip Türkçede mit için en uygun kelimenin "uydurma" olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca Samsakçı, mitin yalanla ilişkilendirilmesinin insanlığın antik ve beşerî dönemden çıktıktan sonra, dinî ve semavi inanç sistemlerinin devreye girmesiyle gerçekleştiğini açıklar (2015: 92-

³² Bu konuda hâlâ net bir çalışma bulunmadığından mevcut çalışma içinde de mitomani, patolojik yalan ve kimi yerlerde de düşlemsel yalanla aynı anlamda kullanılacaktır. Bunların aynı anlamda kullanılmasının bir diğer sebebi de başvurulacak çalışmalarda bu şekilde yer verilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

93). Bize göre mit, yalan değildir. Bir şeyin yalan olabilmesi için anlatıcının ya da söyleyenin onun gerçek olmadığını bilmesi gerekir. Oysa mitlerde anlatan kişiler onun gerçek olduğuna inanarak anlatmaktadır. Eğer anlatılanlar doğru değilse yanlış olur fakat yalan olmaz. Diğer taraftan anlatan ya da söyleyen kişi, böyle bir şeyin olmadığını biliyorsa ve hedefi karşı tarafı kandırmak olduğundan “kendinin inanmadığı” şeyleri anlatıyorsa bu durumda mit, yalanı teşkil edecektir. Ancak bundan daha önce tartışılması gereken konu, bu durumda anlatılanların mit olup olmayacağıdır.³³

Peter Conrad “Bir zamanlar bu sözcük, hakikatlerin içini boşaltan öykülere atıfta bulunuyordu. (...) Günümüzde yaygın kullanımında, oldukça eğlenceli bir yalan silsilesine atıfta bulunuyor” (2020: 15) diyerek konuya farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Conrad (2020), mitlerin günümüz toplumundaki yerini ve insanlar üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında mitlerin sadece geçmişin anlatıları değil, modern hayatın, kültürün ve kişisel kimliğin parçası olduğunu da savunur. Toplulukların kimliğini, inançlarını ve dünya görüşlerini biçimlendiren mitler, günümüzde yeni şekillerde ortaya çıkarlar. Mitler, çoğunlukla gerçeklikten türemiş olmasına rağmen modern toplumda yalanlarla iç içe geçmiştir. Bunu üreten ve kullananlara başlıca örnek olarak politikacılar ve medya gösterilebilir. Yalan, günümüzde mitlerle birleşerek kitlelerin yönlendirilmesinde kullanılır hâle gelmiştir. Conrad, mitlerin modern toplumda ne şekilde üretildiğini, insanlar üzerinde oluşturduğu etkiyi ve bunlardan yola çıkarak mitlerin yalanla olan karmaşık bağını incelemiştir. Bu şekilde mitlerin anlam arayışı sağladığını ve kitleleri yönlendirici olarak kullanıldığını belirtir.

Bu konuda bilgilere yer verdikten sonra asıl konuya tekrar dönecek olursak mitomani, hayal gücüyle ortaya konulan, belli bir amaca hizmet eden; yaşanan olayları kendi lehine çevirerek, olmadığı gibi anlatma ya da yaşanmamış olayları yaşanmış gibi ileri sürerek kendini ön plana çıkarma durumudur. Mitoman kişi, ruhsal anlamda doyum sağlayarak, iç rahatlığı erişmek amacıyla yalan söylemektedir. Psikanalist Otto Fenichel, düşlemsel yalan konusunda bu olgunun acı verici anıları düşünmekten kaçma yöntemi olduğunu belirtmektedir. Birilerini gerçek olmayan şeylerin gerçek olduğuna inandırmak mümkün olduğuna göre hatırası kişiyi korkutan, rahatsız eden gerçek şeylerin de yalanlanması, doğru olmaması mümkündür anlayışı yer almaktadır (Fenichel, 1954: 133’ten

³³ Mit ve gerçeklik ilişkisi hususunda irdelenmesi gereken çalışmalardan biri için (bkz. Batuk, 2009).

akt. Dongen ve Fainzang, 2002: 3; Fenichel, 1974'ten akt. Arslan ve Evlice, 1995: 70). Ayrıca Fenichel, düşlemsel yalanın savunma yöntemi olarak kullanıldığını; hoş gitmeyen doğruların, gerçeklerin yadsınarak hoş gidenlerle yer değiştirilmesi olduğunu belirterek “İnsanları gerçek olmayan şeylerin gerçek olduğuna inandırmak olanaklıysa, kişiyi rahatsız eden gerçek anıların yalanlanması da olanaklıdır” (Fenichel 1974'ten akt. Arslan ve Evlice, 1995: 70) demektedir. Mayer (2008: 121) de kronik yalancının acı verici olan deneyimlerini göz ardı edip istediği gerçekleri ortaya koyarak kendini ileri taşıdığını belirtir.

Thom vd.ne göre düşlemsel yalancı (psödolog), gerçeği reddedip yerine yeni gerçeklik getirmekte ve yaşadığı sıkıntıları gidermek, olduğu kişiliği değiştirmek amacıyla yalana başvurmakta olup kimi zaman anlattıkları yalanlara kendi dahi inanırken kimi zaman da bunları kabul etmektedir. Oldukça güçlü konuşma yeteneğine sahip kişi olarak tasvir edilen mitoman, kendini yetersiz ya da diğerlerinden daha az başarıya sahip olan, yeteneksiz vb. gördüğü durumlarda kendi hakkında çeşitli başarı ve zekâ hikâyeleri anlatarak, kendini ön plana çıkarmaya çalışır (2017: 342, 343). Hasan Cuşa'ya göre mitoman kişi, hayal dünyasını kullanarak gerçek dışı ama gerçekmiş gibi hikâyeler uydurur ve bu durum, onun kıvrak zekâyâ sahip olduğunu gösterir. Mitoman, her konuda yalan söyleyebildiğinden yaşanmamış olayı yaşanmış, olmuş olayı olmamış gibi anlatabilmektedir (2019: 433).

Hayrani Altıntaş, mitomaniyi “Yalan söylemeye ve hayali hikâyeler uydurmaya yönelik bir temayüldür” (1989: 56) şeklinde tanımlar. Altıntaş, mitomaninin daha çok çocuklarda görüldüğünü, hayal güçleri sayesinde geniş hikâyeler uydurduklarını ve çocukların mahsustan hasta olup etrafındakilerin dikkatini çekmeye çalıştıklarını belirtir. Mitomani ilerleyen yaşlarda kayboluyorsa, burada anormal durum bulunmamaktadır. Yetişkinlikteki mitomani ise psikolojik dengesizlik olarak tanımlanır. Gururlu, aşağılık duygusuna sahip insanlarda daha fazla görüldüğü ve bu kişilerin kendilerini övdüğü, kendilerini küçültecek olayları lehlerine çevirip anlattıkları, bu şekilde kendilerine güç ve önem kazandırmaya çalıştıkları ifade edilir (Altıntaş, 57). Kişinin kendini ön plana çıkarması, kendini aşırı beğenmesi, insanlardan takdir alabilmek amacıyla olmamış şeyleri olmuş gibi gösterme ve kendi lehine olan anlatılar anlatma gibi davranışlar sergilemesinin narsistlikle ilişkisi olduğu belirtilmektedir.

Mitomani aynı zamanda “masalcılık” olarak tanımlanır. Afşar Timuçin, çocuklarda ve yetişkinlerde masalcılığı birbirinden ayırmak gerektiği ve çocukların masalcılık eğiliminin eğitimden geçirilmesi lüzumu üzerinde durmaktadır. Çocuklar, yaptıkları masallamaların bilincinde değildir fakat yetişkinler, yaptıkları masallamaların bilincindedir, bu da hastalık belirtisini teşkil etmektedir (2004: 356). Duru Gündoğar ve Serpil Demirci (2007: 174) ise konfabulasyondan “masallama” şeklinde söz eder ve hastanın öykülerini anlatırken hekimi aldatmayı amaçlamadığını, çıkar sağlamadığını ve bu şekilde hareketler sergilediğinin farkında olmadığını; hastada bellek bozukluğu söz konusu olsa da hastanın bunun bilincinde olmadığını açıklar.³⁴ Mitomani ile karıştırılan konfabulasyonda istem dışı şekilde yalan uydurma söz konusu iken (Gündoğar ve Demirci, 173-174) mitomanide bilinçli şekilde yalan söylenir. Gündoğar ve Demirci (177), konfabulasyonun sanrı, mitomani ve patolojik yalan söylemiyle örtüşen kavram olduğuna dikkat çekmektedir. Arslan ve Evlice (1995: 70), konfabulasyonun bellek bozukluğu olmasıyla mitomani; kişinin gerçeğe karşı karşıya kaldığında gerçeği kabul etmesiyle de sanrıdan ayrıldığını belirtir.

Yalanla ilgili olarak değerlendirilebilecek çok sayıda psikolojik rahatsızlık bulunur. Bunlar temaruz, konfabulasyon, Ganser sendromu, Munchausen sendromu, sınırda kişilik bozukluğu, histriyonik, narsistik, sanrı şeklinde sıralanabilir. Temaruzda, yasadışı şekilde uyuşturucu elde etmek, işten, askerlikten ya da adli soruşturmadan kaçınmak amacıyla kasıtlı olarak söylenen yalanlar söz konusuyken, patolojik yalan söylemede amaç genellikle belirsizdir. Konfabulasyonda, bilinçte oluşan hafıza tahrifleri söz konusudur ve bu tahrifler uydurma ve yanlış görüşler ileri sürülmesinden meydana gelir. Patolojik yalanda bellek ya da hafıza kaybından kaynaklanan yalanlar söz konusu değildir. Ganser sendromunda, kişiye sorulan kolay sorulara yaklaşık fakat hatalı cevaplar verilirken; patolojik yalanda ayrıntılı yanıtlar verilmekte ve cevabı bariz olan sorulara kasıt güderek yakın ama hatalı cevaplar vermek amacıyla yalana başvurulmamaktadır. Munchausen sendromunda kişi, kendini hasta göstermek amacıyla yalan söyler fakat patolojik yalanda böyle bir amaç güdülmez. Sınırda (*Borderline*) kişilik bozukluğunda kişi, kimlik karmaşası yaşar, tutarlı hareketler sergileyemez ve sıkça öfke nöbetleri geçirir hatta intihara meyledebilir. Patolojik yalancı, son derecede tutarlı ve istikrarlı görüşlerin sahibidir ve

³⁴ Türkçedeki “Maval okumak” (“Bana maval okuma”) deyimini, yalan söylemek ve masal okumak anlamlarını taşımaktadır.

intihara meyli bulunmamaktadır. Antisosyal kişilik bozukluğunda, patolojik yalancılıkla birtakım benzer durumlar söz konusu olsa da çıkar amaçlı hareket etmeleriyle patolojik yalancılıktan ayrılır. Histriyonik kimseler ilgi odağı hâline gelmek amacıyla yaşadıkları olayları abartarak servis etme amacıyla yalana başvurmakta, dolayısıyla amaca hizmet eden yalanlar üretmektedirler. Histriyonik kimseler tarafından dikkat ve ilgi çekmek amacıyla tutarsız yalanlar söylenmesine karşın patolojik yalanlarda bir ömür boyu sürecek hatta yaşam biçimi hâline almış olan yalanlarla karşılaşılır. Narsist kişilik bozukluğuna sahip kişiler kendi amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla diğer insanları kullanmak suretiyle yalana başvurmakta, başkalarının duygu, düşüncelerini önemsemeden kendilerini ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Mitomanlar, yeteneklerini abartarak insanlardan takdir toplamanın yerine gerçek hayatın yükümlülüklerinden kaçıp sıkıldıklarından ve kendilerini bunalıma sokan gerçekleri hayallerle değiştirmek istediklerinden dolayı yalanı kullanırlar ve insanları kullanmak gibi amaçları yoktur. Sanrılarda kişi, yanlış inançlara bağlıdır ve bu inançların aksi yönünde kanıtlar sunulmasına rağmen bunlardan vazgeçmemektedir. Patolojik yalanda ise anlatılanların yanlışlığı hususunda kanıtlar sunulduğunda bunların bir kısmının yanlış olduğu kabul edilir (Dike vd., 2005: 344-346).

Dike vd., bazı kişilerin neden patolojik yalancı oldukları, bunun ruhsal bozukluk olup olmadığı ve tedavisinin bulunup bulunmadığı gibi hususların net olmadığını belirterek patolojik yalancının yeterince araştırılmadığına dikkat çekmektedir. Patolojik yalan hakkında ayrıntılı bilgi vermek için klinik kanıtlara ihtiyaç duyulduğunu aktaran Dike vd. (2005: 346, 347), patolojik yalancının tedavi edilmesi için mevcut seçeneklerin yeterince araştırılmadığını; hali hazırda patolojik yalan söylemeyi tespit edecek testlerin bulunmadığını belirtir. Don Grubin (2005) tarafından patolojik yalan söyleme üzerine yapılan araştırmada ise bu konudaki çalışmaların yetersiz olduğu, patolojik yalancıların tam olarak belirlenmemiş olması, patolojik yalancının yalan makineleri kullanılarak belirlenebileceğinden bahsedilmiştir. Dike vd. ile Grubin bu görüşleri 2005 yılında ileri sürmelerine rağmen o günden bugüne pek değişiklik yaşanmamış ve bu konuda gelişim sağlanamamıştır. 2017’de Thom vd. de bu konuda klinik araştırma olmamasından kaynaklı uygun yönetim stratejisinin tartışmalı olduğu ve belirsizliğini koruduğunu ifade etmektedir.

Mitoman karakterlere sadece gerçek hayatta değil, anlatı karakterleri içinde de rastlanmaktadır. Türk edebiyatında iki roman üzerine bu şekilde çalışma hazırlanmıştır. Bunlardan biri Rezaizâde Mahmut Ekrem’in *Araba Sevdası* (Cuşa, 2019) adlı romanı iken bir

diğeri Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Fahim Bey ve Biz* (Karataş, 2021) romanıdır. Recaizâde Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* hakkında Tanpınar, "Arabadan sonra hikâyede en mühim yeri yalan alır. Bihruz Bey'in gençlik aşkı veya eğlenme hevesi arkadaşı Keşfi Bey'in bir yalanıyla harap olur. (...) Keşfi Bey yalancı ve tabir caizse hasbî yalancıdır" (1988: 493) demektedir. *Araba Sevdası* kahramanlarından Keşfi Bey ile yalancı bir karakter olarak karşılaşılır. Yazarın belirttiği üzere Keşfi Bey, küçükken ailesinden sürekli yalanlar duyduğundan dolayı sıkça yalan söylemekte ve o, söylediği yalanlarla insanlara zarar verme amacı gütmemektedir (Recaizâde Mahmut Ekrem, 2016: 122). Keşfi Bey'in arkadaşları ona, "Mademki yalan uydurmakta bu kadar ustasın, bunu iyi bir yolda kullanmış olmak için romancı veya hiç olmaz şair ol!" (Recaizâde Mahmut Ekrem, 2016: 122) derler. Ayrıca *Araba Sevdası* üzerine mitomani açısından çalışma hazırlayan Cuşa (2019) da Keşfi Bey'i mitoman olarak değerlendirir. Abdülhak Şinasi Hisar'ın ortaya koyduğu Fahim Bey karakteri ise kendi kendine yalanlar uydurup kimi zaman bunlara kendi de inanıp ve hayatını bu yalanlara göre kuran bir kişidir (Karataş, 2021).

Romanların, bilimsel kitaplardan fazla sattığı bilinen bir gerçektir. Romanların, bilimsel bilgilerin yer aldığı kitaplardan daha fazla satması, insanların gerçeğin peşinde olmadıklarını ve kendilerine yalan söylenmesine izin verdiklerini mi göstermektedir? Rolf Dobelli, "Hikâyeler bizi çeker, soyut gerçekler ise bizi iter. Bu bir lanet gibidir (...) (bu aynı zamanda büyük bir şanstır, yoksa sadece araştırmaya, gerçeklere dayalı kitaplar olur, romanlar olmazdı)" ve "Düşünmede amacımızın aslında gerçekler olmadığını kitap piyasası gösteriyor. Romanlar kurmaca olmayan kitaplardan çok daha fazla satıyor; oysa kurmaca olmayan kitaplar çok daha fazla gerçek bilgi içeriyor" (2013: 46, 170) demiştir. Roman yazarları mitoman olarak değerlendirilebilir mi? Ya da edebiyat bağlamında uydurma anlatılar oluşturan kişiler? Bu sorulara ancak mitomani üzerine daha detaylı araştırmalar yapıldığı vakit cevap verilebilecektir. Bunlarla birlikte halk arasında "Yalan söyleme hastalığı" olarak bilinen ve bu şekilde tanımlanan mitomani hakkında derli toplu çalışma bulunmasa da bu davranış bozukluğunun yalanla yakın ilişkiye sahip olduğu açıktır. Patolojik yalan ve yalancıların toplumda yaygın olduğu gözlemlenmektedir.

1.1.7. Görsel Yalanlar

Görsel yalanlar; fotoğraf, video, caps, karikatür, kartpostal gibi unsurlarda söylenen veya bunları oluşturan kişilerin söylediği yalanlardan oluşmaktadır. Görsellerin insanları

yanılacak şekilde oluşturulması veya düzenlenmesi, manipüle edilmesi, montaj yapılması, ait olduğu bağlamdan koparılarak farklı bir mesaj iletecek hâle getirilmesi gibi durumlar görsellerle söylenen yalanları oluşturmaktadır. Bunlar arasında en sık rastlanan görsel yalan türü fotoğraf ve videolardır. Fotoğraf ve videolar, çoğu zaman gerçeği/gerçekliği belgelemek için tercih edilse de bunlar günümüzde teknolojik araçlar kullanılarak manipüle edilebilmekte ve insanlara karşı yalan söylemektedir. Bu bölüm; fotoğraf, video, caps, karikatür ve kartpostal üzerine kuruludur. Ek olarak emoji, çıkartma ve GIF (Graphics Interchange Formatın/Grafik Değiştirme Biçimi) gibi görsel ürünlerle de yalan söylenebildiği belirtilmiştir.

Fotoğraflar, çoğu zaman görülmek isteneni gösterir çünkü insanlar görmek istediklerinin fotoğraflarını kaydeder. İnsanlar, görmek istediklerini ya da diğerlerinin görmelelerini istediklerini yahut daha sonra görülmek lüzumu olan unsurların fotoğrafını çeker. Fotoğraf çekiminde fotoğraf karesi içine çeken kişinin yer vermek istediği unsurlar alınır ve diğerleri dışarıda bırakılır. Söz gelimi, annesine ders çalıştığını ispata çalışan bir çocuk, masası üzerinde açık duran kitap, defterlerinin fotoğrafını çekip gönderecektir; oysa bilgisayarında açık bir oyun bulunduğundan dolayı onu fotoğraf karesine dahil etmeyecektir. O ortamda var olan diğer şeyler fotoğrafa dahil edilmediği gibi bu durumda insanlar, karşıdakinin görmeyi beklediği şeylerin fotoğrafını çekecektir. Fotoğraflar önemli yalan söyleme mekanizmalarıdır. Özellikle günümüzde fotoğrafta istenen unsurların kaldırılıp yerine farklı unsurlar getirilmesi (montaj) veya gerekli ortam oluşturularak (gerçek ortam değil/yapay ortam) amaçlanan ortamın yansıtıldığı görülmektedir. Ayrıca fotoğraf çekilirken gülümseyen insanlar ('peynir' vb. denilerek) 'yalancık' gülümsemektedir. Bunun yanında belli bir arabayla veya eşyayla fotoğraf çekilip kendilerininmiş gibi bir algı oluşturulur. Bu şekilde o fotoğrafları görececek kişilere yalan söylenmiş olur. Fotoğraflar propaganda aracı olarak da kullanılmaktadır. Bu da fotoğraflarda yalanla ilgili bir durumdur. Dünyaca ünlü Düsseldorflu ünlü sanatçı Andreas Gursky de fotoğrafların yalan söyleyebileceğini belirtir (Mayer, 2008: 167). Orhan Cem Çetin, konuyla alakalı olarak bir anısını şu şekilde aktarır:

“Askerliğimi, Polatlı Topçu ve Füze Okulu'nda çevirmen olarak yapıyorum. Okul Komutanı Tuğgeneral Mehmet Karateke o aralar bir Amerika gezisine gidiyor. Dönüşünde, müt-hiş miktarlarda kitap, broşür, mektup vs. ellerimden öpüyor. Sık sık komutanın ofisine çağırılıyorum. Binanın girişinde duvar boyutunda bir siyah-beyaz fotoğraf var. Fotoğrafta yerel

giysiler içinde bir kadın, omuzunda 203 mm'lik, yani en büyük boy bir top mermisi taşıyor. Sanırım bu görüntü bir zamanlar 25 kuruşların üzerinde de kullanılmıştı.

Bu, söz konusu merminin ağırlığını bilenler için akıl almaz bir görüntü. Fotoğrafın hikâyesini bana şöyle anlattılar:

Bu kadın, Kurtuluş Savaşı sırasında 203'lük mermileri hiç zorlanmadan cepheye taşıyor. Ve insanüstü kuvvetiyle nam salıyor. Savaşın sonra madalya vermek için arayıp buluyorlar, şimdi adını anımsayamadığım bu efsane kadını. Bir de fotoğrafını çekmek istiyorlar mermiyle birlikte. Ne var ki, kadın kim bilir kaç tanesini gıkını çıkartmadan taşıdığı mermilerden birini, fotoğrafçının karşısında ne kadar uğraşırsa da yerinden bile kıpırdatamıyor.

Merminin tahtadan bir modeli yaptırılıyor alelacele de tarihe geçen bu fotoğraf ancak o zaman çekilebiliyor” (1998: 128-129).

Bu şekilde fotoğrafta insanlara yalan söylendiği görülmektedir. Asıl merminin yerine tahta modelinin koyulması suretiyle gerçekleştirilen insanları aldatma aslında insanlara artistik şekilde yalan söylemenin temsidir.

Çetin, aşağıda sunulan görsele yer vererek şu soruyu sorar: “Galatasaray Lisesi'nin yanındaki sokakta tezgâh açan Vahan Amca'dan satın aldığım bu fotoğraftaki hanımefendi sizce piyano mu çalıyor?” (1998: 130). Çetin'in bu sorusu, fotoğrafta piyano çalmak yerine piyano çalıyor gibi görünmenin amaçlandığını göstermektedir. Günlük hayatta da insanlar birçok fotoğrafta bu gibi pozlar vermektedir. Örneğin, gitar çalmayı bilmeyen kişi, gitar çalıyor edasıyla gitarı alıp bir elini gitarın tellerine dokundurarak gitar çalabildiği şekilde hava oluşturur. Bu durumda çektiği fotoğrafı ise sosyal medyada paylaşarak pek çok kişinin kendini gitar çalabiliyor şeklinde bilmesini sağlar.

Şekil 1.1. Piyano çalan kadın

Çetin, bir başka görsel (Şekil 1.2.) hakkında ise şunları aktarır: “Arkadaşım Hasan

Aydın'ın hediye ettiği bu fotoğraftaki hanımefendi sizce bacaklarını bize mi gösteriyor, yoksa fotoğrafçıya mı? Ya da arkadaşım Hasan Aydın'ın hediye ettiği bu fotoğraftaki hanımefendi sizce fotoğrafçıdan mı utanıyor yoksa bizden mi?" (1998: 130-131).

Şekil 1.2. Vücudunu saklayan kadın

Görseldeki kadının kimin için vücudunu sakladığı veya sergilediği belli değildir. Bilinçli olarak yapılan bu davranışlar, kadının hareketlerine tam bir mana getirilmesinin önüne geçmektedir. İlgili fotoğrafta kadın, utanma pozu vermektedir fakat gerçekte böyle bir durum söz konusu değildir. Bununla birlikte çeşitli fotoğraflarda dünyaca ünlü mankenlerin yapmacık pozlarla (dudak ısırma, bacak hareketleri, cezbedici bakışlar ve kimi estetik hareketler gibi) seksi görünerek karşı tarafın dikkatini çekmeyi amaçlamaları da bu kapsamda değerlendirilebilir.

Vietnam savaşında napalm saldırısına yer verilen fotoğrafta birkaç asker, çocuk ve bu çocuklar arasında çıplak şekilde (fotoğrafi çeken kişiye doğru koşan) kız çocuğu yer alır. Fotoğrafın gösterdiği kadar göstermediği kısımlar da söz konusudur. Yani o çıplak çocuk, fotoğrafçının üzerine çaresiz şekilde giderken fotoğrafçının geri geri gitmesi ve giderken fotoğraf çekmesi, ayrıca çevrede farklı fotoğrafçıların ve kameramanların bulunmasından bahsedip fotoğrafın gerçeğinin bu olduğu, sadece görünenden ibaret olmadığı belirtilir (Rifat, 1998: 179-181).

Şekil 1.3. Vietnam savaşında napalm saldırısı³⁵ (Ut, 1972’den akt. Rifat, 1998: 180).

Ekman, bir fotoğrafa yer verip şunları söyler: “Aşağıdaki fotoğrafta, sağda görülen ayrılıkçı gösterici, Kanadalı polis memuruna yumruk atmaktadır; soldaki gösterici ise saldırmaya hazır durmaktadır. Fotoğraflanan bu anın öncesini bilmiyoruz. Polis memuru öncesinde göstericilere saldırdı mı, bundan haberimiz yok. Gösterici kendini mi savunuyordu, yoksa şiddete mi kışkırtılmıştı?” (2021a: 169). Ünlü Amerikalı fotoğrafçı Lewis Wickes Hine, “Fotoğraflar yalan söylemez ama yalancılar fotoğraf çekebilir” demektedir. Burada fotoğrafların değil, fotoğrafçının yalan söyleyebileceğinden bahsedilir. Fotoğrafçı, ortamdaki bir kareyi fotoğrafa dahil etmeyerek bunu başarabilir.

Gelişen teknolojiyle birlikte günümüzde görsellere, videolara montajlama yapılarak insanlara yalan söylendiği görülür ve bu şekilde insanlar aldatılır. Fotoğraflardaki yalana diğer örnek ise montajdır. Bilgisayar veya cep telefonu programları sayesinde kısa sürede hazırlanan montajlı görsellerle kitleler kandırılmaktadır. Mesela, siyasi konularda tartışmalara yol açan montajlarda kitleleri etkilemek ve görüşlerini değiştirmek amaçlanır. Bu amaçları gerçekleştirmek için araç olarak ‘yalan’ kullanılır. Mayer (2008: 173), Nisan 2003’te Saddam’ın heykelinin devrileceği sıra çekilen fotoğraflarda heykelin etrafında bir yığın Iraklı’nın bulunduğunun görüldüğünü fakat daha sonra bu fotoğrafların sahte

³⁵ 1972’de Vietnam Savaşı sırasında gerçekleşen napalm saldırısı esnasında fotomuhabir Nick Ut tarafından çekilerek “Napalm kızı” adıyla ünlene ve savaşın sembolü hâlini alan Vietnamlı Phan Thi Kim Phuc’un fotoğrafı. Fotoğrafi çeken Ut, çektikten hemen sonra Kim’i alıp tedaviye götürmüştür. Kim’in tedavileri günümüze değin devam etmiştir ve şu an Birleşmiş Milletler [BM] iyi niyet elçisidir. Fotoğrafta, düştüğü yerde büyük yangınlara sebep olabilen ve yanıcı sıvılardan oluşan napalm bombalarından dolayı kıyafetleri yanan ve vücudunda yanıklar oluşan Kim’in 9 yaşında kaçarken ki hâli görülmektedir (URL-6, URL-7).

olduğu, montajdan geçtiği ve aslında heykel devrilirken çok az insanın orada bulunduğunun kanıtlandığını belirtmekte, bu şekilde fotoğrafların savaş propagandası için oldukça uygun olduğunu ifade etmektedir. Daha önceleri photoshop uygulamalarını sadece profesyoneller kullansa da günümüzde hemen herkes rahatlıkla kullanmaktadır.³⁶ Dolayısıyla günümüzde hemen herkes bu yöntemle diğerlerine yalan söyleyebilmektedir. Söz gelimi, günümüzde en sık duyulan “Fotoğraflarda görüldüğün gibi değilmişsin” şeklindeki ifade, fotoğrafların söylediği yalanları gözler önüne sermektedir. Fotoğraflara uygulanan efektler, üzerinde yapılan çeşitli düzenlemeler de bu açıdan değerlendirilebilir. Fotoğraflar üzerinde oynamalar yapılmasıyla medya çalışanlarının haberleri değiştirerek ilgi çekici hâle getirdiklerini belirten Mayer (2008: 171), magazin ve moda dergilerinin kapaklarında çeşitli manipülasyonlara rastlandığına dikkat çeker. Kişilerin güzelleştirilmesi, mükemmel vücuda sahipmiş gibi gösterilmeleri, kusurlarının giderilmesi gibi durumlardan hareketle fotoğrafların kimi zaman insanları kandırdığı söylenebilir. Bunlardan hareketle fotoğrafların ve/veya fotoğrafçıların yalan söyle(yebil)diği sonucuna ulaşılmaktadır. Fotomontajlar sayesinde görsel dille insanlara yalan söylense de Ahmet Özgür Güvenç (2018: 107), dijital fotoğrafçılıkla montajlı çeşitli fotoğraflar ileri sürülmesine karşın bunları keşfedecek programların da ortaya konulduğunu belirtir.

Videoların oluşturulmadan öncesi, oluşturulma esnası ve oluşturulduktan sonrası da dahil her anı yalanla ilişkilendirilebilir. Video çekimine başlamadan önce yapay bir ortam oluşturulabilir. Buna ek olarak var olan ortamdaki durumlar, kaydeden/çeken kişinin aleyhinde ya da onu veya başkasını rahatsız edici nitelikte olabilir. Bu yüzden videonun oluşturulmadan öncesi bilinçli şekilde kayda alınmayıp hitap edilecek kişileri kandırma, aldatma gayesi güdüyorsa ilgili video veya videoyu çeken kişiler yalan söylemiş olurlar. Mesela, bir kavganın kaydedildiğini videoyu düşünelim. Videoyu çeken gruba saldırma amacıyla yaklaşan kişilerin görüntüsüyle başladığını varsayalım. Biz izleyiciler, kavganın öncesiyle ilgili herhangi bir bilgiye sahip olamayacağımız için fiziksel kanıt niteliğinde olan videoya inanmak durumunda kalacağız. Oysa videoyu çeken grup kaydı başlatmadan önce karşı tarafa küfretmiş, hakarete bulunmuş, sataşmış ya da onları tahrik etmiş olabilir. Videonun oluşturulma esnasında da videoyu çeken tarafın aleyhine olacak

³⁶ Photoshop hazırlanarak yalan söylenmesine bir örnek için (bkz. Mayer, 2008: 176).

unsurlar videoya dahil edilmeyebilir. Kişi, bu manipüle yöntemiyle birçok konuda kendini haklı çıkarmayı yeğleyebilir. Video oluşturulduktan sonra ise üzerinde çeşitli düzeltmeler, montajlamalar, eklemeler-çıkarmalar, efektler gibi unsurlarla izleyiciler aldatılabilir. Bireylerin kayıt altına aldığı videoların yanı sıra yaşanan teknolojik gelişmelerle herhangi biri adına yapay videolar da oluşturulabilmektedir. Örneğin, ölmüş bir sanatçının günümüzdeki parçayı seslendirdiği videoyla karşılaşmak mümkündür. Bahsi geçen video ile insanlar aldatılabilecektir. Bu anlamda videolarda montaj ve kesme, deepfake teknolojisi (yapay zekâyla bir kişinin yüzü ve sesi farklı videolara aktarılabilir), filtreleme ve efektler, ses üzerinde oynamalar ile izleyicileri yanıltma amaçlanabilir. Bu şekilde videolarla birçok aldatma ve kandırma işlemleri yapılabilecekken bunlar arasında en yaygını yalan haber ve dezenformasyonun yayılmasına hizmet etmeleri şeklinde olacaktır. Bu videoların sosyal medya gibi alanlarda paylaşılması milyonlarca belki milyarlarca izleyiciye erişerek yalanın çok geniş kitlelere ulaşmasına ve ortaya konulacak tepkiden dolayı geri dönülemez sonuçların oluşmasına sebebiyet verebilir.

Capsler de görsellik alanında önemli ve yaygın ürünlerden birini oluşturmaktadır. Evrendeki tüm görsellerin kullanılabilmesine olanak tanıyan capsler, eğlenme amacı güderek görsellerin orijinallerine ya da üzerinde oynanmış formatlarına kısa yazılar eklenmesiyle oluşturulur (Güvenç, 2018: 109). Güvenç (109), caps adı verilen bu görsellerin eğlendirme amacının yanında reklam yapmak, düşüncüyü aktarmak, dolandırmak, kandırmak ve korkutmak gibi amaçlarla hazırlandığını belirtir. İnsanlar, çeşitli görselleri alarak bunlara alakasız, eleştirel veya komik yazılar ekleyerek amaçlarını yerine getirmektedir. Eklenen görselde yer alan kişinin bahsetmediği hususlar, birilerini aldatmak amacıyla söylenmiş gibi gösterilir ki bu durum yalanı oluşturur. Bunun bir başka örneğini siyasilerin görsellerine yer vererek, onların söylemediği hususları görsel üzerinde mevzubahis ederek karşı çıktıkları siyasileri kötülemek, desteklenen siyasileri ise iyi göstermek amacıyla hazırlanan capsler oluşturur. Buradaki yalanın amacını eğlenme, eğlendirme, hoş vakit geçirme ve provokasyon oluşturmaktadır. Bazı capslerde gerçekliğin çarpıtılması ya da yalan-yanlış bilgilerin mizah amacıyla sunulması yalanın oluşmasına sebep olabilir. Capsler aracılığıyla söylenen yalanlara bir olayı gerçeklikten uzaklaştıracak kadar abartma ve kasıtlı olarak bir olayı ya da kişiyi kötü veya iyi şekilde tanıtmaya örnek gösterilebilir. Bunun yanında capslerde yalan, ironi ya da alay aracılığıyla verilecek mesajı güçlendirmek için kullanılabilir.

Yaygın şekilde başvurulanan görsel ürünlerden biri de karikatürlerdir. TDK karikatürü, “İnsan ve toplumla ilgili her tür olayı konu alarak abartılı bir biçimde veren, düşündürücü ve güldürücü resim” (URL-1) olarak tanımlar. Karikatür; bir kişi, olay ya da durumun abartılı şekilde resmedilmesi suretiyle mizahi veya eleştirel mesaj veren çizimleri tanımlamaktadır. Genellikle toplumsal, kültürel, siyasi konularda eğlendirmek, eleştiride bulunmak, protesto etmek gibi işlevleri yerine getirir. Karikatürlerde belli bir olay ya da kişi abartılı çizimlerle anlatılsa da bunları yalan olarak değerlendirmek güçtür. Çünkü bunlar çoğunlukla gerçek olay ve kişilere yapılan göndermelerin ürünüdür ve algılamayı güçlendirmek için yapılır. Bunun yanında bazı karikatürler, ilgilileri yönlendirmek için kasıtlı yalanlara, yanlış bilgilere yer verirler. Mesela, kişinin yapmadığı bir olay, o kişiyi karalamak veya aklamak için yapmış gibi empoze edilebilir. Ayrıca yalan, karikatürlerde belli bir konu olarak kullanılabilir. Yalanın karikatürle oluşan ilişkisi söz konusu hususlara dayanmaktadır.

Görsel yalanlar kısmında kartpostallara da yer vermek gerekir. Günümüzde nostalji, özel günler ve etkinliklere katılım, sanat veya koleksiyon amaçlı kullanılan kartpostalların çok çeşitli türleri bulunmaktadır. Bunlar arasında dikkat çeken ve konu açısından da önem taşıyan savaşlarda düşman tarafını aldatmak, kandırmak ve onların moralini bozmak gibi amaçlarla hazırlananlardır. Bu kartpostalları hazırlayan kişiler, kendi taraflarını oldukça güçlü ve heybetli resmederken karşı tarafı zayıf ve çelimsiz şekilde resmetmekteydi. Savaşın durumunun iyi olduğu ya da savaşın bittiği şeklinde kartpostallar düşman askerlerine uçaklardan atılarak onların savaşı bırakmaları ve evlerine dönmeleri amaçlanmaktaydı. Bunun yanında millî duyguları yükseltmek, askerlerin ve ailelerinin moralini artırmak ya da düşmanla ilgili yanlış algılar oluşturmak için kullanılmaktaydı. Söz edilen kartpostalların amacı propaganda ve manipüle etmektir (bkz. Friedman, 2021; Polat, 2012).

Bunlara ek olarak duygu ve düşüncelerin ifadesini sağlayan emoji, çıkartmalar ve GIF’ler (hareketli görsel) de görsel olarak yalan söylemeyi sağlayan unsurlardandır. Söz edilen ürünler, günümüzde iletişim esnasında sıklıkla başvurulanan görsel ürünlerden olup karşıdaki kişiye yalan söylemek amacıyla da kullanılmaktadır. Sahip olunan duygu ve düşüncelerin aksine emoji, çıkartma ve gif göndererek karşıdaki kişi aldatılabileceği gibi bunlar aracılığıyla sahte yönlendirmeler (manipüle) de yapılabilir.

Günümüzde teknolojinin gelişmesi, yeni manipüle yöntemleri sunması ve bunların anında milyonlarca hatta milyarca kişiye ulaştırılması görsel yalanların yayılımı açısından dikkat çekicidir. Fotoğraf, video, caps, karikatür, kartpostal görsel yalanlar arasında en sık kullanılan türlerdendir. Fotoğraf ve video gibi görsel yalanlar, kanıt sunduklarından dolayı kimi zaman sözlü yalanlardan daha etkili olmaktadır. Capsler, özellikle sosyal medyada büyük bir yaygınlık kazanmıştır. Karikatürler, geçmişte dergi ve gazetelerde kullanılırken günümüzde internet ortamına aktarılmalarıyla daha geniş kitlelere ulaşmaktadır. Kartpostallar, özellikle savaşlarda aldatma amacıyla başvurulmuş yöntemlerden birini oluşturmaktaydı. Duygu ve düşünceleri ifade etme amacıyla kullanılan emojiler, çıkartmalar ve GIF’ler de görsel yalan söylemeyi sağlamaktadır.

1.1.8. Yalanın İşlevleri

Yalanın çeşitli kullanım amaçları/işlevleri/fonksiyonları bulunmaktadır. “Güvenin en büyük ve önemli unsur olduğu toplumda yalanın böylesine yaygın şekilde kullanılmasının sebepleri nelerdir?” sorusundan hareketle bu bölüm ortaya konulmuştur. İşlev; bir şeyin hangi amaçlarla kullanıldığını, hangi alanlarda kolaylık sağladığını, hangi iş, işlemleri veya gereksinimleri yerine getirdiğini, hangi ihtiyacı karşıladığını ifade etmek için kullanılmaktadır. İşlev; bir ürünün, yapının, sistemin veya unsurun faydalarını, katkılarını, yararlarını ortaya koymaktadır. İşlev, bir bakıma “Neden?” sorusunun cevabıdır. Yapılanların neden yapıldığı sorgulanarak işleve ulaşılabilir. Halkbilimi açısından düşünüldüğünde yapılan, gerçekleştirilen, uygulanan, söylenen, anlatılan kültürel ürünün neden yapıldığı sorusu sorulduğunda alınacak cevap(lar) ilgili kültürel ürünün işlev(ler)ini oluşturmaktadır. İşlevin birden fazla anlamı bulunmaktadır fakat yapısal işlevselci anlamda işlev, “belirli bir sistemin çevre koşullarına göre adaptasyon ve uyarlanmayı sağlamaya dönük fayda sağlayan gözlemlenebilir sonuçlardır” (Merton, 1968: 105’ten akt. Aça ve Yolcu, 2017: 50). Bu anlamda işlev, fayda sağlar ve ilk olarak ihtiyacın karşılanmasına yönelir.

Cevizci, işlevselciliği “Sosyal bilimlerde, bir toplumsal kurum ya da pratiğe dair açıklamada, onun kökenini değil de, yerine getirdiği işlevini, o kurum ya da pratiğin, bir parçası olduğu daha büyük bir sosyal bütünün işleyişine, gelişimine ya da bekasına yaptığı katkıyı temele alan öğretisi” (2005: 719) olarak tanımlar. İşlevselcilik ile halkbilimi çalışmalarının hangi gereksinimleri yerine getirdiği konusu önem kazanmaya başlamış ve

ilgili ürünlere bu açıdan yaklaşılmıştır. İşlevsel teori, halkbilimi ekseninde düşünüldüğünde folklor ürünlerinin hangi amaçla yapıldığını ve hangi işlevleri yerine getirdiğini ön plana çıkarmaktadır. Halkbilimi ürünlerinin, kullanıldığı/icra edildiği toplumlarda hangi amaçları karşıladığı konusu üzerinde durulmaktadır. Halk bilgisinden görülen faydalar aynı zamanda o ürünün işlevini oluşturmaktadır. “Faydanın olduğu yerde işlevsellikten de söz edilmelidir” (Güvenç, 2022: 64). Halk edebiyatı yaratmaları bağlamında konuyu değerlendiren Metin Ekici (2016: 124)’ye göre bu yaratmaların anlatılması veya söylenmesindeki temel neden, anlatıcı veya icracının onu yaratma, aktarma ve kullanma nedenleri, dinleyicilerin o yaratmayı dinleme, anlama ve kullanma nedenleri ve bunların dışındaki nedenler, işlevsel halkbilimi yönteminin temel sorunlarıdır.

İşlevsel teori, folklor ürünlerinin sağladığı yararları ortaya koymaktadır. William R. Bascom (2014)’a göre folklorun dört temel işlevi bulunur: “Eğlenme, eğlendirme, hoşça vakit geçirme”, “Toplumsal kurumlara ve törenlere destek verme”, “Eğitim ve kültürün genç kuşaklara aktarılması”, “Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma.” İlhan Başgöz (1996), beşinci işlev olarak “Protesto”yu gösterir. Folklorun işlevleri bu kadarla sınırlı olmadığı gibi geliştirilmeye muhtaçtır. Bu noktada Güvenç (2022)’in halk hikâyelerinin işlevleri olarak belirttiği işlevler, folklorun işlevleri olarak da değerlendirilebilir.³⁷

İşlev hakkında verilen malumatlardan sonra yalanın işlevleri paylaşılacak, bu işlevler hakkında bilgi verilecek ve açıklama yapılacaktır.

Sosyalleşme: Toplumu oluşturmak, birliktelik sağlamak ve bu birlikteliği sürdürmek için yalandan faydalanılmaktadır. Yalan, toplumsal ilişkilerin oluşması ve gelişmesinde etkilidir. Bunun yanı sıra ortamda hâkim olan konu hakkında bireyin bilgisi bulunmuyorsa yalana başvurarak bilgisi varmış gibi yapıp sohbete dahil olarak âdeti “Ben de varım, buradayım” demek suretiyle toplumda kabul görmeye çalışabilir. Bu noktada daha önce tecrübe edilmeyen konular edilmiş ya da başkasının başından geçmiş olaylar kendi

³⁷ Pozitif işlevlerin yanında negatif/olumsuz işlevler de vardır. “İşlev, yalnızca topluma olumlu katkılar yapan bir anlam taşımamaktadır. Örneğin, Merton, işlevi, sistemin uyum sorununa çözüm getiren birtakım sonuçlar olarak görürken, “bozuk işlev”i ise, uyum ve bütünlüğü azaltan ya da bozan sonuçlar olarak tanımlamaktadır” (Merton, 1968: 105’ten akt. Aça ve Yolcu, 2017: 51). “Merton “bozuk işlev” terimini kullanarak, Parsons’un toplumun bütünü için mevcut kurumların tümünü sağlıklı işlev olarak görme eğilimini reddetmektedir. Ona göre toplumda bozuk işlevler de vardır. Örneğin, dinin bütünleştirici işlevi olmasının yanında, toplumsal çatışmaları tetikleyebilecek birtakım bozuk işlevleri de vardır” (Aça ve Yolcu, 2017: 51-52). İşlev ve bozuk işlev ayrı hususlar olduğu için burada sadece işlevlere yer verilecektir. Oysa yalanın birçok bozuk işlevi de bulunmaktadır. Burada akılları karıştırmamak, konuyu bulandırmamak ve konu dışına çıkmamak adına işlevlerden bahsedilecektir. Yalandaki bozuk işlevler ayrıyeten çalışılabilir.

başından geçmiş gibi anlatılır. Olayı değiştirerek veya kendi lehine çevirerek anlatmak da bu kapsamda ele alınabilir. Söz konusu bahislerin tümü, yalanın sosyalleşme işlevi esasında değerlendirilebilir.

Örgütlenme: Yalan, insanların örgütlenmesini sağlar. Eski anlatılardaki olağanüstülüklerden bahseden Wilde, bu hikâyelerin toplumsal ilişkilerin kurucuları olduğunu ve bunları anlatanların da yalancı olduğunu belirtir. Yazara göre, yalancının tek amacı cezbetmek, neşelendirmek, zevk vermektir ve yalancıyı sadece toplum değil, sanat da sever (2015: 31). Çelik (2019: 903) de anlatıları, insanoğlunun örgütlenmesini sağlayan temel araçlar olarak değerlendirir. Bu şekilde icracıları “yalancı” olarak değerlendirilen bu anlatılar (yalan, yalan hikâyeler) da insanların bir araya gelmesini sağlar ve örgütlenme işlevini yerine getirir. Bunun yanında nezaket esaslı yalanlarla toplum üyelerinin bir arada bulunması sağlanmakta, birbirinden uzaklaşması engellenmektedir. Yalan kimi zaman ve durumlarda toplumsal görev olarak görülmektedir; insanları barıştırmak, birini zor durumdan kurtarmak gibi konular bu kapsamda ele alınabilir.

Psikolojik/Rahatlama: Bu işlev kapsamında yalana genellikle zor durumdan kurtulmak için başvurulur ve o durum aşılaraq rahatlama sağlanır. Benzer şekilde kişi, kendine veya başkasına faydalı olma düşüncesiyle de yalana başvurur. Örneğin, annesinin en sevdiği porselen takımını kıran çocuk, annesinden alacağı olumsuz tepkiden ötürü kendinin kırmadığı ve kardeşinin kırdığı şeklinde yalan söyleyecektir. Bunun yanında kişi, başına bela geleceğini bildiğinde bu beladan kurtulmak için yalan söyleyebilir. Bu durum, Bascom (2014)’un folklorun işlevleri bünyesinde yer verdiği bireysel ve toplumsal baskılardan kurtulma işlevi içinde değerlendirilebilir. Yalanın psikolojik/rahatlama işlevi; gerçeklerin ağırlığından, sorumluluğundan ve oluşturduğu olumsuz etkiden kurtulmak isteyen kişilerin kendilerini veya başkalarını kandırmaya çalışmaları durumlarında da ortaya çıkmaktadır. Bir başkasının rahatlama sağlama, heyecanını veya korkusunu yenmek için söylenenler yalanın rahatlatma işlevi olarak değerlendirilebilir.

Eğitim: Bir kimseye yalan söyleyerek onu yanlıştan çevirmek, istenileni yaptırmak, terbiyeli olmasını sağlamak gibi durumlar bu kapsamda değerlendirilebilir. Annelerin çocuklarına “Baban, ‘çabuk eve gelsin’ diyor”, “İkindiden sonra cinler meydana çıkıyor”, “Bak amca kızıyor” gibi söylemleri bu işlev esasında ele alınabilir. Kimi durumlarda çocuğunun yalan söylediğine rastlayan ebeveynler, çocuklarını yalanla uyarak/korkutarak

yalan söylemesini engellemeye çalışır. Wilde, bu konuda şöyle der: “Halihazırda gençlerin gelişimi için yalan söylemeye devam ediyoruz, ki bu esasen, ev eğitiminin temelidir. (...) Bütün iyi annelerin de kabiliyeti vardır gençlerin eğitimi için yalan söylemeye” (2015: 48). Bununla birlikte anlatılarda ahlaksal mesajlar vermek için de kahramanlara yalan söyletip daha sonra başlarına gelen olumsuz durumlardan dinleyicilerin/okuyucuların ders çıkarması amaçlanmaktadır. Söz konusu işlev, folklorun eğitim işlevi (Bascom, 2014) içinde ele alınabilir.

Var olma kaygısını giderme: İnsanoğlu; ilgi çekmek, takdir edilmek ve var olduğunu göstererek ortamda baskın olmak için yalana başvurmaktadır. Nietzsche, “Birey, kendisini başka bireyler karşısında ayakta tutmak istediği kadarıyla, doğal durumlarda zihnini çoğunlukla sadece aldatma için kullanır” (1998: 57) demektedir.

Gerçek olmadığına dair mesaj verme: Yalan, bazı anlatıların girişinde ve kimilerinin içinde kullanılarak bu anlatıların gerçek olmadığına dair mesaj verir. Bu bakımdan anlatıların gerçekdışı olduğunun anlaşılması için yalana başvurulur. Daha önce bahsedildiği gibi (bkz.: “Sanatta Yalan ve Yalan Söyleme Sanatı”) yalanın sanata özgü işlevlerinden biri yaratıcılık ve güzellik katmasıdır. Bu şekilde anlatılarda yalana yer verilmesi ya da yalanın kullanılması anlatıları daha çekici ve estetik kılmaktadır.

Gerçeği ortaya çıkarma: Yalan, gerçeğin ve doğrunun ortaya çıkması konusunda önemli etki göstermektedir. Örneğin, Erzurum’da yaşayan iki arkadaş Çifte Minareli Medrese’nin önünde buluşma konusunda anlaşırılar. İlgili mekâna yaklaşmış olan kişi, arkadaşının durumunu merak ettiğinden dolayı onu arar ve aranan kişi, oraya varmış olduğunu belirtir. Bunun üzerine arayan kişi, “Ben de oradayım ama seni göremiyorum” der (bu durumda iki taraf da yalan söylemiş olur) ve karşı taraftan “Beş dakikaya orada olurum yani” vb. bir cevap alır. Bu şekilde birinci kişi, karşı tarafın yalanına yalanla karşılık vererek doğruya ulaşır ve gerçeği ortaya çıkarmış olur. Bu konuya diğer örnek, eve gelen herhangi bir kişi yemeği kimin yaptığını sorunca, o anda ortamda olmayan kişinin adı verilir (beğenmediyse bunu açık şekilde belirtmesi ve rahatça gerçeği söylemesi için) ve gerçeği söyledikten sonra yemeği yapan asıl kişi kendini aşikâr eder. Gerçeği ortaya

çıkarma amacıyla yalan söylendiği gibi gerçeği örtme amacıyla da söylenmektedir.³⁸

Tatmin olma-etme: Marcel Proust, “Yalanlar insanlık için elzemdir. Belki tatmin arayışı kadar önemlidir ve zaten bu arayışın sonucunda ortaya çıkarlar.” (Vassaf, 1998: 184) diyerek yalanın tatmin arayışının ürünü olduğunu ve insanlarda bu işlevi yerine getirdiğini belirtir. Dolayısıyla tatmin olmak veya etmek için de yalan söylenmektedir. Söz gelimi, giydiği kıyafetin ya da o anki dış görünüşünün nasıl olduğu sorulduğunda çok güzel olduğu vb. şeklinde yorumlar duymak istenir ki, çoğunlukla da bu şekilde yanıtlar alınır. Bunun yanı sıra günümüzde sıklıkla karşılaşılan fotoğraf çekimleri de bu kapsamda değerlendirilebilir. Arkadaşına fotoğraf çektiren kişi, çekilen fotoğrafları bir türlü beğenmediğinde arkadaşı, ‘Fotoğrafın güzel olduğunu, çok güzel çıktığını’ söyleyerek karşındaki kişiyi tatmin etmeye ve fotoğraf çekirme işinden vazgeçirmeye çalışır.

Savunma: Akaş (1998: 233), kişinin kendini veya yaşamını saklayamadığı durumlarda hedef şaşırtma amaçlı yalanı, silah olarak kullanabileceğini belirtir. Dolayısıyla bireyin kendini savunma aracı olarak yalana başvurusu toplumsal hak olarak görülür. Kişi, hakkında vermek istemediği bilgi için karşı tarafa yalan söyleyebilir. Örneğin, “Bu işten ne kadar maaş alıyorsun?” diye sorulduğunda -kişi bunu bilmesine rağmen- “Daha maaşlar yatmadı, o yüzden bilmiyorum” şeklinde yanıt verdiğinde özel hayatını savunma amaçlı yalana başvurmuş olur. Bununla birlikte tartışmalar esnasında da kişiler kendilerini savunmak için yalanı kullanmaktadır. Koruma ve korunma da bu bahiste değerlendirilebilir. Yalan, başa gelebilecek olumsuz olaylardan korunmak adına kullanılır. Birey, kendini veya yakınlarını/sevdiklerini korumak için yalana başvurabilir. Yalan, zararı önleme ve fayda sağlama adına da kullanılmaktadır.

İkna etme: İnsanlar, yalanlara başvurarak karşıdaki kişiyi ikna etmeye çalışırlar. Mesela, mağaza görevlileri ürünlerinin kaliteli, sağlıklı, uygun fiyata vb. olduğu şeklinde

³⁸ “Rosenhan Deneyi” olarak literatüre giren bu çalışmada Rosenhan, hastanelerde deli ve akıllı, normal ve anormal olanların ayrımının tam olarak yapılmadığını öngörmekte ve bunu ortaya çıkarmak için uğraşmaktadır. Sekiz kişi, farklı hastanelere giderek çeşitli yalanlar (tuhaf sesler duyduklarını vs. söylerler) vasıtasıyla hastane görevlilerini hasta olduklarına inandırıp hastanelerin psikiyatri bölümüne alınırlar ve belirli süre kaldıktan sonra oradan çıkmak için normal davranırlar. Bu deney sonrasında teknik bir hastanede ikinci araştırma yapılacaktır ve hastane çalışanları kendilerine üç ay boyunca sahte hastaların gönderilebileceği hususunda bilgilendirilirler. Bu süreçte 193 hastadan 41’i sahte hasta olarak kabul edilir fakat Rosenhan, o süre boyunca hastaneye hiç sahte hasta göndermediğini belirtir. Bu şekilde çeşitli yalanlar, gerçeğin ortaya çıkması için kullanılmıştır (Rosenhan, 1973).

yalanlara başvurup müşteriyi ikna ederek onlara satışı gerçekleştirmeye çalışır. İki arkadaş barıştırmak isteyen kişi, her iki tarafa da aynı yalanları söyleyip aynı mekânda buluşmaya ikna edip kendi gitmeyerek onların baş başa kalmasını sağlayıp barışmalarına yardım edebilir. Bunun yanında annelerin, çocuklarının yemeklerini yemesini sağlama adına söyledikleri yalanlar (“Yemezsen arkandan ağlar”), tamircinin karşı taraftan istediği parayı alması için söylediği yalanlar (“Sadece malzeme parasını alıyorum”) da bu kapsamda değerlendirilebilir.

Konuyu kısaca ifade etme-geçişirme: “Konunun uzun uzun anlatılmak istenmediği veya herhangi bir sebepten ötürü karşı tarafın bilmesinin istenmediği durumlarda kullanılan “Bir şey yok”, “İyiyim” vb. yalanlar bu kapsamda değerlendirilebilir” (Sezgin, 2023a: 373).

Kültürel gereklilikleri yerine getirme: Kötü ruhları kandırmak için yapılan uygulamalar, belli geleneklerin uygulanması (makasın kesmemesi vb.) gibi durumlar bu kapsamda değerlendirilebilir. “Halk İnanışları” bölümünde verilmiş olan Satı-Satılmış örneği ve “Halk Mutfağı” kısmında paylaşılan kuymağı kusturmak için yalan söyleme geleneği bu işlev esasında düşünülebilir.

Manipüle: İnsanların zihinlerini etkileyerek duygu, düşünce ve davranışlarını yönlendirmek amacıyla yalana başvurulur. Yalan; bir şeyi iyi veya kötü göstermek, birini oyalamak için kullanılır.

Nezaket: İnsanlar; nazik ve mütevazı olmak, onları kırmamak bilakis memnun etmek gibi durumlar için yalanı kullanmaktadır. Örneğin, alınan bir hediyeden memnun kalınmasa dahi “Çok güzel bir hediye, pek memnun kaldım, düşünmen yeter” denilir.

İsteği gerçekleştirme: Örneğin çocuk, eğlenceye harcamak adına ailesinden para alabilmek için okulda hocaların belli bir konudan dolayı para istediğini söyleyebilir. Ya da sevgilisiyle buluşacak kız, ailesinden izin alabilmek için kız arkadaşlarının yanına gideceği şeklinde yalana başvurabilir.

Kendini haklı çıkarma: Kişi, ortaya attığı görüşü sağlamlaştırmak, desteklemek ve bulunduğu bağlamda haklı gözükmek için “yalan-yanlış” veya kendinin uydurduğu bilgiler ileri sürebilir. Birey, yalanı kişisel ve ideolojik düşüncelerini meşrulaştırmak adına kullanabilir. Bu anlamda yalana kişisel çıkarlar uğruna başvurulmaktadır.

Kusurları kapatma: Yalan, insanların diğer insanlardan gizlemek istediği kusurları, hataları veya yanlışları konusunda yardımcı olur. Birey, yaptığı veya yapmayı planladığı şeyden dolayı toplum tarafından kınanacağını düşündüğünde bunları gizlemeyi tercih edecektir. Diğer yandan yapılan makyaj ve belli başlı bakımlar da bu kapsamda ele alınabilir. Makyaj, bedendeki kusurları kapatmak veya olduğundan daha güzel görünmek amacıyla yapıldığında bu işlevi yerine getirir. Çeşitli fotoğraf düzenleme uygulamalarının kullanılarak fotoğrafın güzelleştirilmeye çalışılması da bu çerçeveye dahil edilebilir.

Eğlenme ve Eğlendirme: Bu işlev, şakalarla gün yüzüne çıkmanın yanı sıra yalan söyleyerek karşıdakini kandırmanın/aldatmanın verdiği haz esasında da etkili olmaktadır. Ayrıca yalan söylenerek kurgulanan kimi sürprizler (doğum günü, evlilik yıl dönümü vb.) bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu işlev, Bascom (2014)'un folklorun işlevlerinden biri olarak gösterdiği “Eğlenme, eğlendirme ve hoşça vakit geçirme” esasında ele alınabilir.³⁹ Eğlendirme kapsamında ayrıca değerlendirilmesi gereken konulardan biri de “Güldürme”dir. Yalan, çeşitli şekillerde (mesela, şaka veya ironi yaparak) gülmeye sebebiyet verir.

Provokasyon: Özellikle siyasi arenada tarafların birbirlerini ‘kışkırtmak’ adına çeşitli yalanlara başvurusu söz konusu işleve örnek teşkil etmektedir. Günlük hayatta da bu alandaki yalanlarla sıkça karşılaşılır.

Kendini iyi hissetme: Yalanın, söylenen kişi üzerindeki etkilerinden biri de kendini iyi hissettirmesidir. Karşıdaki kişi şişmansa ona zayıfladığının, üzerindeki elbiseyi çok seven kişiye karşı ona yakıştığının söylenmesi, yüzünde sivilce çıkan birine bu hâliyle de çok güzel olduğunun bildirilmesi şeklinde örnekler verilebilir. Birey bazen kendini iyi hissetmek için kendi kendine de yalana başvurabilir. Bu durumda yalan, kişisel çıkar uğruna veya başkalarının fayda sağlamak için kullanılabilir. Ayrıca söz konusu durumun manevi destek sağladığını da belirtmek gerekir.

Menfaat ve kazanç elde etme: Bireyler, maddi veya manevi kazanç elde etmek için yalana başvurulabilir. Mesela birey, iş görüşmesinde özelliklerini abartarak ya da elde etmediğini tecrübeleri edinmiş gibi anlatabilir. Gelirini düşük göstererek vergi ödemekten kaçınan işletme daha fazla kazanç elde etmek için yalanı kullanır. Belli bir ürünün

³⁹ Bu işlev, Güvenç'in “Oyun işlevi” olarak bahsettiği hususla ilişkili sayılabilir. Güvenç (2022: 68), oyun işlevinin insanda keyif ve doyum sağladığını belirtir.

gerçek olmayan özelliklerini gerçekmiş gibi ileri sürüp yanıltıcı reklama yer vermek bu bahiste değerlendirilebilir. Şöhret kazanma da bu işlev altında ele alınabilir.

Güvenç (2022), “Halk Hikâyelerinin İşlevleri” adlı çalışmasında halk hikâyeleri konusunda yeni işlevlerin tespitini yapmıştır. Bu işlevler ‘folklorun işlevleri’ olarak da değerlendirilebilir.⁴⁰ Güvenç’in sunduğu bu işlevler arasında şu ana kadar sunulanların içine dahil edilemeyecek olanlar yalan bağlamında gözden geçirilecektir.

Ben merkezli işlev: “(...) bireyin ruh hâline göre yeri geldikçe kendi içine kapanarak kendiyile hesaplaşması veya elinde olmayan nedenlerden ötürü yalnız kalması nedeniyle çeşitli etkenlere bağlı olarak kendiyile iletişime geçmesi durumudur” (Güvenç, 2022: 66). Bu kapsamda -daha önce bahsedilen kendi kendine yalan söyleme hususundan hareketle- kişi kendi kendine kaldığında kendiyile iletişim hâlindeyken kendine yalanlar söyleyebilmektedir. Başkalarına söylediği ve başkalarının anlayışla karşılamadığı, anlamadığı ya da haklı bulmadığı bir konuyu, kişi kendi başına kaldığında kendine yalan söyleyerek kendini inandırmaktadır. Bu durum, yaşanan birtakım zorlukların üstesinden gelmek için de kullanılmaktadır.

Araç işlevi: “İletişim, bireyin amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla kullandığı bir araçtır. Burada, herhangi bir davranış oluşturma amacına ulaşmak için iletişimin araç olarak kullanılması kastedilmektedir” (Güvenç, 2022: 67). Bu kapsamda anlatılarda kişilerin ders çıkarması ve olumsuz davranışlardan uzak durması için yalana yer verildiği görülür. Halk arasında sıkça anlatılan “Yalancı Çoban” hikâyesi bunun bir göstergesidir. Söz konusu unsurlar, istenen (ahlaklı, terbiyeli vb.) bir davranış veya durum oluşturmak için kullanılır.

Benliğin geliştirilmesi işlevi: Kişi, yalan söyleyerek özellikle de söyleyeceği yalanın ortaya çıkmaması için yaptığı kurgunun eksiksiz olması için çaba gösterir, etraflıca düşünür ve söyleyeceği yalana bu şekilde karar verir. Ayrıca yalan söyledikten sonra da bunun ortaya çıkmaması için kurguyu devam ettirir. Bu durum kişide düşünce yapısının ve kurgu kurma becerisinin gelişimini sağlayarak benliğin gelişimi hususunda etkili olur.

Eş güdüm işlevi: “İlişki, düzen ve uyum sağlama yolu” (Güvenç, 2022: 72). Bu

⁴⁰ Güvenç (2022), burada “Psikolojik İşlev”, “Ben Merkezli İşlev”, “Araç İşlevi”, “Oyun İşlevi”, “Benliğin Geliştirilmesi İşlevi”, “Toplumsal İşlev”, “Haberdar Etme İşlevi”, “Eş Güdüm İşlevi”, “Kuşaklararası Aktarma İşlevi”, “Eğlence İşlevi”, “Ekonomik İşlev” şeklinde işlevlere yer vermiştir.

durumda ortama uyum sağlamak için ortamda konuşulan konu hakkında kişinin bilgisi olmasa dahi “X konu hakkında bilgin var mı?” diye sorulduğunda “Evet, biliyorum onu” diye yanıt vermesi yalanı oluşturur. Bu örnekler muhtelif şekillerde çoğaltılabilir. Dolayısıyla yalanın eş güdüm işlevinin bulunduğu belirtilmelidir.

Yalanın çeşitli işlevleri bulunur ve bunlar, çoğaltılmaya müsaittir. Yer verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere yalan, muhtelif nedenlerle söylenmekte ve çeşitli işlevleri yerine getirmektedir.

1.1.9. Yalanla İlişkili Konular ve Kavramlar

Hayatın hemen her alanında faaliyet gösteren yalan, kimi zaman bazı konularla ve kavramlarla karıştırılmaktadır ya da aralarındaki ilişkiden dolayı aynı şey sanılmaktadır. Bundan ötürü söz konusu hususları aydınlatma ihtiyacı doğmuştur. İlgili konu ve kavramların seçiminde halk arasında ve internet sahasında yalanla yakından ilgili olduğu görülen, en çok karıştırılan ve aynı anlamı taşıdıkları zannedilenler esas alınmıştır.

Yalan, Dil ve İletişim İlişkisi

Dil, yalanın meydana gelmesinde aracı rolü üstlenir. İletişimin sağlanmasında etkili olan dilin, yalanla ilişkisi hakkında çeşitli görüşler ileri sürülür. Öztürk Dağabakan, Herald Weinrich’in düşüncelerinden hareketle yalanla kelimeler arasında direkt bağ bulunmadığını, sözcüklerle yalan söylenmediğini; yalanın, sözcüklere eklenen düşünceler ve fikirlerden hareketle meydana geldiğini belirtir. İnsanın zihninde oluşturduğu düşünceleri doğru veya yalanlarla aktarma durumu dil ile gerçekleşir (2012: 38-41).

Kimi araştırmacılar dilin amacının doğruları ve gerçekleri iletmek olduğu, dil aracılığıyla yalan söylenmesini dili, amacından saptırarak kötüye kullanılması şeklinde açıklamaktadır. Augustinus, Aquinalı Thomas ve Kant gibi yalan karşıtları dilin görevinin gerçekleri iletmek olduğunu ve aksinin dili kötüye kullanma olarak değerlendirileceğini bildirmelerine karşı Simone Dietz, dilin görevlerinin sadece doğruları iletmek olmayıp şarkı söylemenin, emir vermenin, selamlaşmanın, not alma veya masal anlatmanın da dilin amaçlarından olduğunu ve bu gibi söylemlerin (dil sadece doğruları iletmesi) dilin gerçeklik özelliğinden uzak olduğunu vurgular (Öztürk Dağabakan, 2012: 50). Yalan söylenirken de iletişim gerçekleştiğinden dolayı bu durumun iletişimine zarar vermeyecektir. Yalana başvuran kişinin amacı karşıdakini aldatmaktır ve bunu yaparken dili kullanır.

Karşıdaki kişi, bu bilgileri alarak kavradığında iletişim gerçekleşmiş olur. Öztürk Dağabakan, yalanın iletişimi zedelediği görüşünü savunanlara karşı kendi inandığı şeyin yanlış olmasına rağmen yalan söyleme gayesiyle inandığı şeyin aksini söyleyerek (yani farkında olmadan doğru olanın söylenmesi) de iletişime zarar verilir mi diye sorar. Bu durumu, Antalya'yı Karadeniz Bölgesinde zannedip bunun doğru olduğuna inanan birinin, karşıdaki kişiyi aldatmak için Antalya'nın Akdeniz'de olduğunu belirtmesiyle örneklendirmektedir. Ona göre günlük uygulamalar içinde yer verilen konuşmalar farklı dil oyunlarından meydana gelir ve yalan da bu dil oyunlarından biridir (51-52).

Bilindiği üzere iletişim sadece dille sağlanmaz; jest-mimikler, kıyafetler gibi beden dili unsurları da iletişim olanaklarını meydana getirir. Dolayısıyla beden diliyle iletişim kurulması suretiyle de yalan söylenebilir. Mesela, avukat olmayan bir kişi avukat cübbesi giyerek birilerine karşı kıyafetiyle yalan söyleyebilir. Belli başlı göstergeler de bu açıdan değerlendirilebilir. Örneğin, Pinokyo'nun burnu yalan söylenmesi noktasında gösterge olarak kabul edilebilir. Bu şekilde yalan söylemeyle burnun uzaması ilişkilendirilmiş ve toplum içinde yalan söylendiğinde burnun uzayacağı şeklinde ikazlarda bulunulmuştur.

Araştırmalar, dilin kullanılmaya başlamasının akabinde yalan söylemenin ortaya çıktığını gösterir (Bhattacharjee, 2017: 56). Akaş (1998: 234) insan iletişiminin temelinde yalanın bulunduğunu, söze başvurulmasıyla istenmeden yalan söylendiğini belirtir. Dolayısıyla dil ile yalanın yakın ilişkisi vardır. Dil, yalanın ortaya konulmasında araç görevi üstlenmektedir.

Yalan-Sosyopsikoloji İlişkisi

Yalan, hayatın gerçeklerinden biridir ve yalanın lüzumlu görüldüğü anlar vardır. İnsanları kırmamak, üzmemek, mutlu etmek, sevindirmek, şaşırtmak, korkutmak, sinirlendirmek, sakinleştirmek, neşelendirmek, romantizm oluşturmak, etkilemek gibi sebeplerle de yalan söylenir. Twain, “İncitici bir gerçeğin, incitici bir yalana göre hiçbir üstünlüğü yoktur. İkisi de asla ağızımızdan çıkmamalıdır” (2021: 114) demektedir. Bu şekilde insanları üzecek durumlarda gerçeğe başvurmak yerine yalana başvurma gerektiği üzerinde durur. Leslie (2014: 264)'ye göre insanların doğruyu anlatmalarının ve yalansız yapamayışlarının sebebini sosyalleşmeye dayalı yaratılışları oluşturmaktadır. Peki, insanlar doğruyu söylemeden alıkoyan ve yalana başvurma önünü açan ruh hâli ve toplumsal durum nasıl ortaya çıkar? Bunun yalanla nasıl bir ilişkisi vardır?

Olumsuz bir durum olarak addedilen yalan, toplumda yaygın ve kimi zaman zorunlu şekilde kullanılmaktadır. Örneğin, yeni kıyafet alan arkadaşına, o kıyafet beğenilmese dahi, çok güzel olduğu, üzerinde çok iyi durduğu ve yakıştığı belirtilirken ne denli samimi olunmakta ya da gerçek söylenmektedir? Gidilmek istenmeyen bir davet alındığında çeşitli yalanlar ('misafir gelecek', 'önemli bir işim var' vb.) söylenir. Karşıdaki kişiyi kırmamak ve emeğine saygı göstermek amacıyla beğenilmemesine rağmen yaptığı yemeğin harika olduğu; gidilen davetin sıkıcı olmasına karşın orada zevk duyulduğu veya güzel bir gün geçirildiği söylenmektedir. Bahsedilenlerin tersi yani doğrular olarak yeni alınan kıyafetini gösteren arkadaşına, bunun kötü olduğu ve yakışmadığı, evine davet eden kişiye kendiyle zaman geçirmekten rahatsız olunduğu, bu yüzden davetine icabet etmek istemediği, yemeklerinin çok kötü olduğu söylenebilir. Bu şekilde karşıdaki kişilerle sorunlar yaşanacak, kaos ortamı oluşacak veya ilişkiler bitme derecesine gelecektir. İnsanlar, bu gibi durumlarda sosyal ilişkilerin bozulmaması, toplum düzenine zarar gelmemesi için yalana başvurur. Öztürk Dağabakan'a göre ilgili konularda kimse doğruyu söylemez. Bu yalanlar birlikte yaşamının gerekliliğinden doğmakta; doktorun ölümcül hastalığı olan hastaya, morali bozulmasın, yaşama arzusu zarar görmesin diye gerçeği söylemek yerine onun iyileşeceği şeklinde başvurduğu yalan da iyi niyetle söylenmektedir (2012: 28). Doktorların, kanser olan hastalarına karşı umutlu konuşmaları onların hastalığa katlanma güçlerinde olumlu etki oluşturur. Siyasette kullanılan yalanla ekonomide kullanılan yalanlar da benzer işlevi taşır (Dongen ve Fainzang, 2002: 5). Buraya kadar verilen örnekler, yalanın sosyal hayat içindeki ilişkisi üzerinde durduğu gibi karşı taraftaki kişinin psikolojisini düşünerek hareket etmeye de örnek teşkil etmektedir.

Kimi insanların bazı durumlarda yalan söylemesinin gereklilik olduğunu belirten Akaş, toplumsal sistemlerin sadece yalan üzerine kurulmadıklarını fakat yalanı tamamıyla yok sayamayacaklarını ve yok edemeyeceklerini ileri sürer. Buna göre yalan, sosyal hayatın vazgeçilmezleri arasındadır. Akaş, bireylerin parçası oldukları toplum içinde yalan olasılığını yaşatma yükümlülüğünün bulunduğunu, bunun insanların robota dönüşmesini engellediğini ve toplumsal görev olduğunu dile getirir (1998: 234).

Dünyanın anlaşılabilmesi için edinilen bilgilerin çoğu başkalarından gelmektedir; insanların söylediklerine tam olarak güvenilmeseydi, sosyal ilişkiler kurulamazdı. Psikolog Tim Levine, buna "Gerçeklik kusuru teorisi" adını verir ve "İnanmaktan o kadar çok

şey kazanıyoruz ki, arada kandırılmamızın getirdiği zarar görece küçük kalıyor” (Bhattacharjee, 2017: 65) demektedir. İnsan, karşıdaki kişinin söylediklerini sorgulamadan inanır. Kendine her söylenenden şüphelenmesi hâlinde toplumsal yaşantı ciddi tehlike altına girecektir. Bu durum ilerleyen zamanlarda toplumsal anlamda ruhsal bozukluklara sebebiyet verecek, bu da toplumun gelişmesini engelleyecektir. Güvenmeye yönelik şekillenmiş olması, insanoğlunu kolay kandırılır hâle getirir. Frank Abagnale, “Eğer birilerine “Pilotum” derseniz, onlar da “Belki de pilot değildir. Neden pilot olduğunu söylesin ki?” diye düşünmüyor” (Bhattacharjee, 65) diyerek toplum içindeki söylenenlere olan inancı vurgular. Psikolog Robert Feldman, bu durumu “Yalancının avantajı” olarak isimlendirerek insanların yalan beklemediğini, yalan araştırması yapmadıklarını ve çoğunlukla duymak istediklerini duyduklarını belirtir. İnsanlar, hoşuna giden yalanlara kanmaya eğilimlidir. Mesela, beğenerek alınan eşyaların başkaları tarafından da beğenilmesini ister ve beğendiklerini söyleyenlere karşı herhangi bir şüphe güdülmez. Araştırmacılar, kişinin dünya görüşünü destekleyen yalanlara inanmaya eğilimli olduklarını söylemektedir (Bhattacharjee, 68).

Freud (1995: 107), çocuklarla yetişkinleri yalan söylemesi açısından karşılaştırmış ve çocukların ortada sebep yokken yalan söylemeyeceğini ve büyüklerden daha çok doğruluk sevgisine bağlı olduklarını belirtmiştir.⁴¹ Alfred Adler, çocuğun sosyal ilişkilerden uzak kalmasıyla aşağılık duygusunun devreye girdiği, bu duygunun ise aşağılık kompleksi ya da gurura dayanan üstünlük kompleksi şeklinde ortaya çıktığını ifade eder. Ayrıca kendilerini beğenen çocuklarınsa yalancılığa eğilimli olduklarını dile getirir. Çocuğun ilgi çekmek amacıyla başvurduğu hareketlerin arasında yalan da bulunmaktadır (2009: 30-32). Adler (2000: 152), yalan söylemenin aşağılık kompleksinden kaynaklandığını, bu kişinin gerçeği söyleyecek cesaretinin olmadığını belirtir. Dolayısıyla öz güven eksikliği, korku gibi durumlar yalanın söylenmesine meydan hazırlamaktadır. Jung (2009: 267)’a göre şehvet, imrenme, iştah gibi günahlarla birlikte yalan da bilinçdışının karanlık tarafını oluşturmaktadır.

Yürümeyi ve konuşmayı öğrenmekte olduğu gibi yalan da gelişimin en önemli parçalarından birini oluşturur. Psikolog Kang Lee’ye göre yalan söylemesi, çocuğun bilişsel

⁴¹ Stefan Zweig (1991: 116), Freud’un yalan söylemeyi bilmediğini hatta kendi kendine yalan söylemeyi dahi reddettiğini iddia etmektedir. Ayrıca Zweig (58), rüyayı yalancı olarak değerlendirir ve bunu, insanın kendini kandırması olarak tanımlar.

gelişiminin sağlıklı şekilde ilerlediğini gösterir (Bhattacharjee, 2017: 56). Lee'nin yaptığı araştırmada yaş ilerledikçe çocukların yalan söyleme becerilerinin gelişmiş olduğu görülmekle birlikte bunu sağlayan en önemli etkenin çocuğun empati kurması, bir diğerinin ise beynin yönetsel fonksiyonu (planlama, dikkat ve otokontrol) olduğu belirtilmektedir (Bhattacharjee, 60-61).

Hasta tedavilerinde kullanılan psikolojik yöntemlerden olan plasebo etkisi, doktorların hastalarına söylediği yalan olarak değerlendirilebilir. Leslie (2014: 202), plasebonun sağlam bilimsel temellere dayanmayan ve hastaları mutlu etmeye yönelik tedaviler için kullanıldığını dile getirir. Hasta tarafından plasebonun alınmasıyla birlikte beyne iyileşme vaktinin geldiği şeklinde sinyaller gider ve iyileştirici kimyasallar devreye girer (Leslie, 2014: 206). Leslie (2016), plasebo hapının hiçbir etkisinin olmadığını ve aslında etkili olanın inanç olduğunu belirtmekle birlikte ona inanılmaması durumunda yalanın kişiyi iyileştiremeyeceğini dile getirmektedir.⁴² Bunlarla birlikte ilgili durumda insanlara faydası düşünülerek yalan söylendiği belirtilmelidir.

Twain, bir zamanlar uzak bir ülkeye gittiğini ifade edip oradaki kadınların yalancılıklarından söz ettikten sonra erkeklerin de yalancı olduğunu hatta “Nasılsın?” sorularının dahi yalan olduğunu, karşıdaki kişi cenazeci değilse, nasıl olduğunuzun kimsenin umurunda olmadığını belirtir. Karşıdaki cenazeci ise ona durumunuzun iyi olmadığını söyleyerek yalan söylemiş olursunuz ve bu durum size bir şey kaybettirmezken karşıdakini memnun etmiş olur. Devamında toplumun yalan konusundaki durumunu analiz eder: “Bir yabancı çıkagelir, sözünüzü keserse, içtenlikli bir sesle, “Sizi gördüğüme sevindim,” derken içinizden, “Keşke yamyamların elinde olsaydın ve yemek saati gelmiş olsaydı,” diye düşünürsünüz. Gitmeye kalkıştığında, “Gitmeniz şart mı?” diye sorarsınız, arkasından “Yine gelin!” diye seslenirsiniz ama kimseye bir zarar vermiş olmadığınız gibi, kimsenin canını da yakmamışsınızdır; oysa gerçeği söylemek her iki tarafı da mutsuz ederdi” (2021: 113-114).

Bunlardan hareketle yalanın, psikoloji ve sosyolojiyle yakından ilişkili olduğu gö-

⁴² Hastaların aldatılmasının kabul edilip edilemeyeceği konusunda birçok doktor bu durumun kabul edilebilir olduğunu dile getirmektedir. Doktor, bunu hastanın iyiliği için yapmasına rağmen iyileşmesi ümidiyle tesiri olmayan ilaç vermesi aldatma olarak sayılmalıdır. Eğer tamamen dürüst olunsaydı, “Sana verdiğim ilaç semptomları giderebilecek bir madde içermiyor ama tüm ihtiyacın biraz inanç” demesi gerekirdi ve bu durum hastanın iyileşmesini sağlayacak etkinin altını oyardı (Leslie, 2014: 217-218).

rülmektedir. Kişinin, toplum içinde huzuru sağlaması, kaosun önüne geçmesi, karşıdaki-
nin psikolojik durumunu da hesap ederek yalana başvurması gibi hususlar yalan ile sosyo-
psikoloji ilişkisini ortaya koymaktadır. Karşıdakini üzmemek, kırmamak adına olduğu
gibi toplumdaki birlikteliğin bozulmaması ve yeni birliktelikler kurma gibi amaçlarla da
yalan söylenmektedir ki bu da yalanın sosyo-psikolojisi içinde değerlendirilebilir.

İnanç, İnanışlar ve Yalan

Yalana inanılmasıyla birlikte (yalan) amacına ulaşmış olur. Bu yüzden yalanın
inançla olan ilişkisi oldukça önemlidir. Söylenen yalan, ne denli pop lerleşirse o denli
etkisini yitirir. Mesela, son zamanlarda yaygınlaşan “Kuzenim yazmış”⁴³ yalanı, popüler
olmasından dolayı yalanı teşkil ettiği anlaşılmış ve inandırıcılık vasfını büyük ölçüde yi-
tirmiştir. Bundan ötürü daha az kullanılır hâle gelmiştir. Yalanın inandırıcılığı konusunda
dilin kullanımı, jest-mimik, diksiyon, hitabet (vb.) elzem görevler üstlenmektedir. Bun-
ların sağlıklı şekilde kullanımı yalana inanılması noktasında kuşkuvarın büyük oranda or-
tadan kalkmasını sağlayacaktır. Yalana inanılmasını etkileyen başka faktörler de bulunur.

Yalanı söyleyen kişi de yalana inanılması konusunda etkilidir. Yalanı söyleyen ki-
şinin statüsü ne kadar yüksekse yalanın inandırıcılığı o derece artar. Dolayısıyla kişinin
statüsü ile yalanın inandırıcılığı arasında paralellik bulunur. Benzer şekilde toplumda öte-
kileştirilen kesimlerin yalan söylediğine daha kolay inanılmaktadır. Ayrıca iki kişi ara-
sında kim daha ustalıkla şekilde yalan söylerse o daha inandırıcı olur. Her iki tarafın da
yalan söylediği durumda  vredeki kişileri inandırmak asıl gayedir ve bu durumda sağ-
lıklı yalan söyleyen kişiler onları inandıracak ve suçtan ya da cezadan kurtulacaktır. Bu-
nunla birlikte bağlam ve cinsiyet faktörü de yalana inanılması konusunda kimi açılardan
belli oranda etkili olmaktadır.

Yalana inanılması konusu yalanın failinin sosyopsikolojik durumuyla da ilgilidir.
Kimi yalanlar, insanların inanmak istedikleri veya inanacak kişilerin hazır bulunduğu ya-
lanlar olduğu için son derece etkilidir. Mesela, kişinin desteklediği siyasi partinin ya da
takımın, rakibi olan parti veya takım hakkında olumsuz haberin ortaya atılmasına büyük

⁴³ “Kuzenim yazmış” ifadesi yakın zamana kadar yaygın şekilde kullanılan yalanlardan birini oluşturmak-
taydı. Karşıdaki kişinin tepkilerini ölçmek, düşüncesini öğrenmek vb. amaçlarla yazılan bir mesajda olum-
suz tepki alındığı durumlarda söylenerek bu tepkiden korunmak amaçlanmaktaydı.

ölçüde inanılmaktadır.⁴⁴ Özellikle sosyal medyada bu durum oldukça yaygındır. Kişi, kendinin söylediği yalana da inanabilir. Bu husus halk arasında “Köyün başında bir yalan söyledim, sonunda ben de inandım” şeklinde açıklanır. İnsan bazen, yalanla mutlu olmayı doğruyla üzülmeye tercih etmektedir. İnsanoğlu kimi yalanlara inanma eğilimi gösterir. Bhattacharjee (2017: 68-69); zenginlik, güç ve statünün yalana daha kolay inanılmasını sağladığını ve yalanları ortaya çıkarmak için verilen uğraşların onlara olan inancı artırabileceğinden söz etmektedir. Ortaya atılan bir şeyin yalan olduğunu ispata çalışmak, antitezler üretmek yalanı güçlendirebilmektedir. Bunlara ek olarak insan bazen tartışmamak, uğraşmamak gibi sebeplerden ötürü ortaya atılan yalana inanmış gibi yapabilir.

Paul Joseph Goebbels yalana inanılması hakkında “Yalan atın, mutlaka inanan çıkacaktır.” der ve yalanın inandırma etkisinin yüksek olması için şu şekilde yol gösterir: “Büyük ve basit bir yalan atın. Sonra bunu sürekli tekrar edin. Bir süre sonra toplum bunu gerçek sanır.” (Erdem, 2021: 41-42). Goebbels’e göre tekrar, yalana inanılması hususunda en etkili yöntemi oluşturur.

Yalanlara doğrulardan daha fazla inanıldığı düşünülebilir. Zira, Arendt’in de belirttiği gibi kandırmalar mantığa ters düşmez ve yalanlar, çoğu zaman gerçeklerden daha kabul edilebilir, daha akla yatkındır çünkü yalancı, hedefteki kişinin duymak istediklerini ve beklentilerini dile getirir. Yalan söylerken yalanın inandırıcı olmasına özen gösterilir fakat gerçeklerde, beklenmedik ve rahatsız edici durumlar söz konusudur (2018: 15). Bu yüzden yalanlara inanılır ve çoğu zaman inanılmak istenir çünkü onlar, insanların inanaabileceği şekilde dizayn edilmiştir. Oysa gerçekler can sıkıcı, üzücü veya rahatsız edici olduğundan çoğu zaman bunlara inanılmak istenmemektedir.

İnanışlar esasında bakıldığında hemen her dinde yalan, büyük günahlar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla İslamiyet, Hristiyanlık, Yahudilik gibi dinlerde yalan söylemek, yalancı şahitlik büyük günahlar arasında kabul edilmektedir.⁴⁵ “Yalanın günah, yalancı-

⁴⁴ Psikolog Briony Swire-Thompson’ın 2015’te meslektaşlarıyla yaptığı araştırma bu durumu kanıtlar niteliktedir. İki bin Amerikalıya, “Aşı otizme yol açıyor” ve “Donald Trump aşının otizme yol açtığını söylüyor” şeklinde iki görüş sunulmuş ve Trump yanlısı katılımcılar, Trump’ın adıyla yer verilen bilginin doğru olduğu şeklinde görüş belirtmişlerdir (Bhattacharjee, 2017: 68).

⁴⁵ Yahudilik inancındaki “On Emir”den biri yalan tanıklıkta bulunulmaması üzerinedir. Leslie (2014: 245), yalancı şahitliğin yasaklandığı ama yalanın açıkça yasaklandığına dair kanıtın bulunmadığını belirtir. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet dinlerinde yalan hakkında bilgi için (bkz. Leslie, 2014: 244-256; Glass, 2015: 20-23; Öztürk Dağabakan, 2012: 31). İslamiyet’te yalan ve yalancı hakkında bilgi için (bkz. Önder,

nın günahkâr sayılması ise, tek tanrılı dinlere geçildiğinde gündeme gelir” (Öztürk Çetin-doğan, 2015: 119). Tasavvufi açıdan yalana yaklaşıldığında da benzer durumla karşılaşılır.

Temel anlamda bireyin ruhsal olgunluğa erişmesini ve Allah’a yakınlaşmasını amaç edinen tasavvufta yalan, genel itibariyle olumsuz davranış biçimi olarak kabul edilir. Tasavvuf, söz edilen amaçlar uğruna dürüstlük, samimiyet ve içsel temizliği ön planda tuttuğundan yalanla birçok açıdan çelişmektedir. Doğru söylemenin ve dürüst olmanın vurgulandığı tasavvufta kişinin kendini tanıması, kalbini arındırması ve Allah ile samimi ilişkiler kurması hedeflenmektedir. Yalanın bu samimiyeti ve içtenliği engellediği, kişinin manevi gelişimini olumsuz etkilediği düşünülür.

Bunların yanında tasavvufta yalanın farklı anlamlarda değerlendirildiği durumlar varsa da bunlar nadir ve istisnadır. Mesela, bazı sufiler tarafından iyilik amacıyla kullanılan gerçek olmayan bilgi veya davranış (diğer bir deyişle yalan), geçici çözüm olarak kabul edilir. Bu durumlar arasında iyiliği ve barışı sağlama, şiddeti önleme, manevi eğitim ve terbiyeyi gerçekleştirme ön plana çıkmaktadır. İyiliği ve barışı sağlamada kalp kırmamak, çatışmayı önlemek veya iki kişi arasında barışı sağlamak; şiddeti önlemede ise insan(lar)ı zarardan korumak, kişinin veya toplumun güvenliğini sağlamak amaçlanır. Manevi eğitim ve terbiyede kişinin ruhsal anlamda olgunlaşması ya da kendini geliştirme adına gerçek olan yerine daha olumlu bir yaklaşım tarzı benimsenebilir. Bu istisnai durumlar dikkatle ve bilinçli olarak ele alınmalıdır. Tekke-tasavvuf edebiyatı esnasındaki ürünler ve bu edebiyat bünyesinde değerlendirilebilecek öğreti, hikâye, kıssa, şiir vb. mahsuller bu kapsamda değerlendirilebilir. İlgili konudaki durumlar yalandan ziyade sembolik ve mecazi anlatım, manevi derinlik gibi açılardan da ele alınabilir.

Bahsi geçen konu oldukça geniştir ve titiz şekilde değerlendirilmelidir. Bundan ötürü müstakil çalışmayı gerekli kılar. Bu konuda hazırlanacak çalışmada tekke-tasavvuf edebiyatı esnasındaki kaynaklar incelenebilir, bu husustaki örnekler yalan bakımından gözden geçirilebilir (söz gelimi, Yusuf-Züleyha kıssasında Yusuf’un gömleğinin yırtılması). Mevcut çalışmada konuya değinmekle yetinilmiştir.

2023: 144-177; URL-14). Müslümanların dini kitabı olan Kur’an’da yalanla ilgili bazı ayetler ve *k-z-b*- (yalan söylemek) kökünden türeyen kelimeler için (bkz. Günaydın, 2015).

Dinî değerler üzerine yemin etmesine rağmen yalan söyleyen insanlar da bulunmaktadır. Halk arasında bunlardan “Yalanına Allah’ı da şahit ediyor” şeklinde bahsedilir. Bu ifade, doğrunun söylenmemesine rağmen söylenene inandırmak için yemin edilmesi durumunu açıklamaktadır. Yalana inanılması, yalanın amacını gerçekleştirmesini sağlayan elzem bir unsurdur. Yalana inanılmadığı takdirde yalan, amacına hizmet edememiş olacaktır ve bu şekildeki yalanın pek kıymeti bulunmamaktadır.

Yalan-Siyaset

Siyasette söylenen yalanlarda oy toplayabilme ve seçimleri kazanma, devlet liderlerinin başarısızlıklarını gizleme, yaptıkları gayri meşru işleri kendi vatandaşlarından veya dünya kamuoyundan saklama, yasa dışı yapılanların inkâr edilmesi, ülkenin yaşadığı çeşitli zorluklar (örneğin, ekonomik kriz) içinde halkın itiraz ve tepkilerinden sakınma, savaş suçlarını örtbas etme, güçsüzlük göstergesi olan unsurları halka ve diğer devletlere belli etmeme, savaşların ortaya çıkışlarına dair tarafların sorumluluğu üzerinden atma çabası gibi hususlar etkili olabilir. Aynı zamanda muhalefet ve iktidar birbirlerini eleştirmek istediğinde de yalanlara başvurulabilir.

Yalanla siyaset ilişkisi oldukça eski zamanlara dayanır. Yalanla siyaset ilişkisine ilk değinen kişi olan Platon, yalan söylemenin tanrılar için faydasız fakat insanlar için ilaç gibi çare olabildiğini belirttikten sonra “O hâlde yalan söylemek yalnızca devlet yöneticilerinin yetkisinde bulunmalıdır; böylece onlar devletin çıkarları için düşmanlara ya da öz yurttaşlarına yalan söyleyebilirler. Onlardan başka hiç kimse bundan yararlanamaz” (2010: 146) demektedir. Ayrıca devlet içinden birinin yalanı ortaya çıktığında bu kişinin cezalandırılması gerektiğini şu sözle açıklar: “Çünkü yalan, öyle şiddetli bir fırtınadır ki devlet denen gemiyi bile batırır” (2010: 146).

Platon, gerekli yalanlardan bahsederken yöneticileri ve yönetilenleri inandırmak amacı güdüldüğünü dile getirir. Bu yalan, insanların topraktan geldiği, annelerinin bu toprak olduğu, dolayısıyla tüm yurttaşların kardeş olduğu fakat Tanrı’nın bazı yurttaşların hamuruna altın, bazılarının gümüş, bazılarının da tunç ve demir kattığını; altın katılanların devlete yönetici olacağı, gümüş katılanların yöneticilerin yardımcıları olacakları, tunç ve demir katılanların ise ekip biçme işiyle uğraşacak kişiler olduğu ve onlardan doğacak çocukların da kendileri gibi olacağı şeklinde yalan söylenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu şekilde yurttaşların hem devlete hem de birbirlerine karşı sadık olması amaçlanmaktadır.

(2010: 194-196). Kısaca Platon, yöneticilerin devlet ve vatandaşların çıkarlarını düşünerek yalan söyleyebileceklerini ve bu yalanların birer ilaç niteliğinde olacağını ileri sürer. Bu husus kimi zaman devletin imajını koruma amaçlı siyasilerin veya liderlerin yalan söylediğini göstermektedir. Goebbels (2021: 16) bu hususta bütün partilerin, destekçilerine yalan söylediğinden ve bu şekilde onlara (destekçilerine) ihanet ettiğinden bahseder. Siyasette yalanı değerlendirilen Hannah Arendt (2018: 12), siyasi emeller uğruna meşru araçlar olarak kullanılan kasıtlı sahtekârlık ve açık yalandan bahsederek doğruculuğun hiçbir zaman siyasi erdemler arasında olmadığını, yalanın ise bu konuda savunulduğunu vurgulamaktadır. Arendt (17), siyasetin bir yarısını “imaj-yaratma” olarak tanımlarken kalan kısmının ise insanları bu imajlara inandırma sanatından ibaret olduğunu dile getirir.⁴⁶ Amerika’da politikacılar hakkında yapılan bir şaka, onların yalancı oldukları düşüncesini net şekilde yansıtır niteliktedir: “Bir politikacının yalan söylediğini ne zaman anlarsın? -Ağızlarını açtıklarında!” (Ekman, 2021b: 343). Ayrıca Arendt (75)’a göre yalan, önceden siyasetin çıkarlarına hizmet ederken şimdilerde siyaset, modern yalanın bünyesinde yer almaktadır.

Bu konu üzerine hazırlanan müstakil çalışmada liderlerin neden yalan söylediği sorgulanmıştır. Siyaset bilimci John. J. Mearsheimer (2018: 6), uluslararası söylenen yalanların her zaman kötü davranış olarak değerlendirilemeyeceğini; aslında zekice, gerekli ve bazı durumlarda faziletli dahi olabildiğini söyler. Liderler, diğer ülkelerden ziyade kendi halklarına daha çok yalan söyler ve bazen kendi ülkelerini korumak amacıyla yalan söylemelerinin ahlaki görev olduğunu düşünürler (13, 14). Ona göre liderlerin kendi vatandaşlarına söylediği yalanlar, bu yalanlardan umulan sonucun alınamaması durumunda en tehlikeli yalanlar olacaktır. Liderler temelde iki sebepten ötürü yalan söylemektedir: millî menfaatlere hizmet ve kişisel ya da dostlarının menfaatlerini korumak (18, 20). Mearsheimer, liderlerin söylediği yedi tür yalandan bahseder: “Devletlerarası yalanlar”, “Korku tellallığı”, “Stratejik yalanlar”, “Milliyetçi efsane yaratma”, “Liberal yalanlar”, “Sosyal emperyalizm”, “Adi kılıflar” (29-32). 2003’te Amerikan’ın Irak’a girmesinin temelinde de Saddam Hüseyin’in kitle imha silahları kullandığı ya da bulundurduğu şeklinde yalan söz konusudur (Mearsheimer, 11-14, 116). Irak’ı işgal etmeye karar veren ABD, başta

⁴⁶ Arendt (2018), “Siyasette Yalan” başlığını taşıyan çalışmasında Vietnam Savaşı’nı esas alarak sızdırılan Pentagon belgelerinden hareketle çıkarımlarda bulunmuştur. Çoğunlukla imaj yaratmak için yalan söylenmesinden söz etmiş, bu konu geniş şekilde açıklanmıştır.

kendi halkını sonrasında da dünya kamuoyunu bu duruma hazırlamak ve bu şekilde işgali meşrulaştırmak için pek çok yalan söylemiştir (bkz. *Yalan Söylememek Mümkün mü?* 2006: 113-117). Mearsheimer, kendi halklarına yalan söyleyen liderlerin kim olduklarını şu şekilde açıklar: “Unutmayalım ki kendi halklarına yalan söylemesi en muhtemel liderler, uzak yerlerde keyfi savaşlar yapmaya kararlı demokrasilerin başındaki liderlerdir” (118).

ABD’nin Irak’a girişini kolaylaştıran diğer yalan da şu şekildedir: Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesinin akabinde Kuveytlilerin parasıyla Amerikan halkla ilişkiler şirketi kurulur ve şirketin amacı ABD müdahalesini kamuoyu nezdinde meşru hâle getirmektir. Şirketin aracılığıyla ABD Kongresine genç bir kız çıkarılır ve genç kız, Irak askerlerinin tecavüzlerini, bebekleri öldürdüğünü ağlayarak anlatır. Dönemin başkanı olan George Bush bu haberi kaynak göstererek artık savaşın gerekli olduğunu belirtir ve süreç boyunca altı kez bu kızın konuşmasına atıfta bulunarak kamuoyunu arkasına alır. Bunun sonrasında Irak halkına bombalar yağdırır. İki sene sonra o genç kızın ABD’deki Kuveyt elçisinin kızı, şirketin yönetim kurulu başkanıninsa Bush’un sağ kolu olduğu ortaya çıkar (Yıldırım, 24.09.2001). Güncel bir olayla örneklendirilecek olursa 2023’te yaşanan İsrail-Filistin çatışmasında ABD başkanı Joe Biden, önceki başkanlarında olduğu gibi benzer bir yalana başvurarak Filistin yanlısı Hamas’ın bebeklerin/çocukların kafalarını kestiği görüntüleri ve bunları doğruladığını belirtmiş; Beyaz Saray yetkilisinin CNN’e yaptığı açıklamada ise Biden’ın bahse konu olan şekilde resimler görmediğini ve bunların doğrulanamadığını ifade etmiştir. Kısa süre sonra İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu’nun sözcüsü olan Tal Heinrich, aynı iddiada bulunmasına rağmen CNN, sözcünün de iddialarını doğrulamadığını belirtmiştir. Söz konusu haber, İsrail medya kaynaklarından çıkmış ve Anadolu Ajansı’nın İsrail ordusu yetkilileriyle konuşmasıyla iddianın yalandan ibaret olduğu tespit edilmiştir (URL-8, URL-9). Bu şekilde haberlerin çık(arıl)masının sebebi -önceki örnekte olduğu gibi- yapılacak savaşı, işgali veya saldırıyı meşrulaştırma çabasıdır. Nitekim, bu haberlerden sonra İsrail’in Filistin’e yönelik saldırıları hızla artış göstermiştir. Benzer bir olay 17 Ekim 2023’te gerçekleşen Filistin’deki El-Ehli Baptist Hastanesi’nin vurulması konusunda da geçerlidir. Bahse konu olan hastanenin vurulmasıyla içlerinde çocuk ve kadınların da çok sayıda olduğu 500’den fazla insan vefat etmiştir. Bu hastane İsrail tarafından vurulmasına rağmen dünya kamuoyundan gelen tepkiler gibi sebeplerden

ötürü İsrail yetkilileri ve ABD başkanı Biden, bu saldırıyı Hamas'ın yaptığını ileri sürmüştür. Yapılan incelemeler bunun bir yalandan ibaret olduğunu göstermiştir (URL-10, URL-11, URL-12).

Siyasilerin son zamanlarda daha fazla yalan söylemesi konusunda siyaset bilimci Thomas Geiger ve Alexander Steinbach, 1996'da bu durumun siyasilerin kuralları daha çok ihlal ettiği şeklinde yorumlanamayacağını ve medyanın aşırı derecede değişen bakış açısıyla ilgili olduğunu aktarırlar (Mayer, 2008: 221). Mayer (219), politikacıların yalancı ve sahtekâr oldukları şeklindeki ön yargının yaygınlaşmasını sağlayan unsurun medya olduğunu dile getirir. Ayrıca yalancı politikacıların halkın geri kalanından daha fazla yalancı olmadıklarını, bu konuda diğer insanlarla aynı olduklarını; ortada tek farkın onların söylediği yalanların televizyonlarda yer verilerek herkes tarafından bilinmesinin sağlanması olduğunu belirtir (233). İşsizliğin yok edileceği şeklindeki söylemin politikacıların en büyük yalanı olduğunu dile getiren Mayer (244-245, 248), iktidarı kazanmak için yalan söyleme gerekliliğinden bahsetmekte ve seçim araştırması yapan kişilere göre bir partinin yalana başvurmadığı sürece seçilme ihtimalinin çok düşük olduğunu; yalansız seçim kampanyasının mümkün olmadığını, her seçim kampanyasında rakiplerin söylemlerinin yalancılıkla suçlanmasının da yalan ritüelinin parçası olarak normal karşılanan bir durumu oluşturduğunu bildirir. Seçim kampanyası yapanların yalan söylemesinin birçok sebebi bulunur; bunlardan biri de siyasi çalışmanın pek karmaşık iş olması ve seçmene bunu anlatmanın güçlüğüdür (247).

12 Nisan 1986'da yaşanan Çernobil faciasından sonra Türkiye'deki çayda radyasyon olduğu iddia edilmeye başlanmıştır. Dönemin Sanayi ve Ticaret Bakanı Cahit Aral “Çayda radyasyon olsa ben içer miyim?” diyerek çayda radyasyon olmadığını belirtmiş ama yapılan araştırmalarda çayda radyasyona rastlanmıştır. Yıllar sonra emekliliği zamanında bir gazeteciyle yaptığı röportajda çayda radyasyonun tehlikeli boyutlarda olduğunu fakat gerçeği açıklamalarının kamuoyunda infiale sebep olacağını itiraf etmiştir (*Yalan Söylememek Mümkün mü?* 2006: 133-134). Türkiye Cumhuriyeti eski Başbakanı Yıldırım Akbulut da “İncirlik Üssü'nü Amerikalılara kullandırdığımızı söyleseydik de bombalara hedef mi olsaydık?” itirafında bulunmuştur. Bunların yanı sıra “Yol yaptıracam”, “Köprü yaptıracam”, “Hastane yaptıracam” gibi kalıplaşmış siyasi yalanlar da bulunmaktadır.

Güç ve itibar, bireylerde olduğu gibi devletlerde de söylenen yalanları inandırıcı kılma konusunda etkilidir. Güçlü olanın söylediğine çoğu zaman sorgulanmadan inanılır. Bu üst düzey meslekte çalışan birey, toplumda baskın olan kişi veya süper güç bir devlet olabilir. Kimi zaman ise söylenenlerin yalan olduğunun ispat edilmesi güç olduğundan onlara inanmaktan başka çare kalmaz. Bunlara inanmayanlar da genellikle ciddiye alınmaz. Söylenen yalanlara inanılması konusunda kitle iletişim araçlarının (medyanın) gücünü elde bulundurmak büyük önem taşımaktadır. Bu hususta güç kimin elindeyse medya da çoğunlukla onun elindedir veya medyayı elinde bulunduran kesim güçlü olmaktadır. Sonuç olarak yalan söylemek, siyasetin bir gereği olarak görülür. Siyaset ve yalan arasında yakın ilişki olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Yalan-Aldatma

Aldatma ve kandırma mevzubahis olduğunda akla gelenler arasında öncelikli sırayı yalan almaktadır. Oysa her aldatma yalanı oluşturmaz. Aynı zamanda yalanla karıştırılan kelimelerin başında “Kandırmak”, “Aldatmak”, “Oynamak” sözcükleri gelir. Kandırılma ve aldatılma, yalanın söylenmesinden sonra karşı tarafın inanması ile gerçekleşen durumu belirtmek için kullanılır. Aldatma, yalanın kendini değil, amaçlarından birini oluşturur. Oynamak ise ‘sen beni aldattın’ demenin farklı bir şeklidir (örnek: “Sen benim duygularımla oynadın!”). Aldatmak, kandırmak, oyun oynamak ifadeleri yalanın eş anlamlıları olarak değerlendirilemezse de yalanla aralarında yakın ilişki bulunmaktadır. Charles F. Bond Jr. ve Michael Robinson (1988), aldatmanın sadece insanlarda değil, bitkilerde ve ateşböceği, ahtapot ve şempanze gibi hayvanlarda da yer aldığını belirtirler. Aldatma ve aldatmanın tespitini sağlama yeteneklerinin süreç içinde evrimleştiği ve aldatmanın genetik olarak aktarılabildiğine dikkat çekilir. Ayrıca aldatma, hayatta kalmak için gerekli bir unsur olarak tanımlanır.

Sartre (2011: 101), kişinin kendini aldatmasının genellikle yalanla aynı şey olarak düşünüldüğünü, insanların kendini aldatışı ya da kendine yalan söylediklerinin toplum tarafından bildirildiğini ileri sürer. Bu şekliyle Sartre, yalan ile aldatmanın toplumda aynı şey olarak görüldüğünü aktarır. Sartre, görünürde kişinin kendini aldatmasının yalanla aynı yapıya sahip olduğunu belirtse de bu durumda kişinin hakikati kendinden gizliyor oluşunun durumu değiştirdiğini, çünkü yalanın oluşması için aldatan ve aldatılana ihtiyaç

varken burada söz konusu durumun bulunmadığını, bu durumda yalan söylenenle söylenenin aynı kişi olduğunu ayrıca burada bir bilinç gerektiğini belirtir (102-103). Sartre (106), kişinin kendine yalan söylemesiyle kendini aldatması hususunu tartıştıktan sonra bunun bilinç düzeyinde gerçekleştiğinden söz eder. Daha önce de belirtildiği üzere karşı tarafın yalana inanmasıyla yalan, amacını yerine getirebilecektir. Kişinin kendini aldatması konusunda hem söylenen yalanın hem de kendini aldattığının farkında olması, yalanın amacına hizmet etmekten uzaktır.⁴⁷ “Kendini aldatmada ne kinik yalan ne de aldatici kavramların ustalıklı hazırlanışı vardır” (Sartre, 128). Sartre’nin burada bahsettiği husus aldatmadan ziyade kendini aldatmayla yalanın karşılaştırılması üzeredir.

Kişinin kendini kandırması kimi zaman mutluluk, huzur ve rahatlama verir. Test çözerken ilk soruyu çözdükten sonra cevap anahtarına bakarak doğruluğunu teyit etmeye çalışan kişinin ikinci sorunun cevabına da gözünün ilişmesi ve ikinci soruyu direkt işaretleyip doğru yaptığı için mutluluk duyması bu duruma örnektir. Bu durumda kişi kendini aldatır fakat kendine yalan söylediğini iddia etmek güçtür çünkü o soruyu cevap anahtarından bakarak işaretlediğinin farkındadır. Nörobilimci Sam Harris (2014: 119-120), kişinin kendini aldatmasının, gerçeği görüp bilinçdışı yoldan onun farklı olduğuna mı inanılıyor yoksa gerçek görülmediğinden dolayı mı bu durum gerçekleşiyor diye sorarak, bu konunun aydınlatılmadığını ve bireyin kendini aldatmasının yalan olarak değerlendirilmesinin şüpheli olduğunu dile getirir. Harris (2014: 15, 16), aldatmanın çeşitli şekillere bürünebileceğini ama her aldatmanın yalan olarak değerlendirilemeyeceğini, doğrularla da insanların aldatılabileceğini belirtir. Örneğin, doğrunun alaylı şekilde söylenmesiyle karşı taraf şaka yapıldığını ya da kendiyi dalga geçildiğini düşünecek ve söylenen doğru olmasına rağmen ona inanmayarak aldanmış/aldatılmış olacaktır. Şeyma Gülşüm Önder, aldatmanın her daim yalanla yapılmadığını ve yalanın da her zaman aldatma niyetiyle söylenmediğini ileri sürer. Bazen bir şeyin olduğu gibi gösterilerek de karşı tarafın aldatılabileceğini veya bireyin, -aldatma amacıyla değil- maddi-manevi çıkarı adına yalan söyleyebileceğini bildirir. Bu anlamda yalan ve aldatma için kimi durumlarda birbirinin amacı veya aracı olduğunu kimi zamanlarda da aralarında sebep-sonuç ilişkisinin bulunduğunu ifade eder (2023: 101). Buna göre her aldatma yalan, her yalan da aldatma

⁴⁷ Sağlıklı bir bireyin kendine yalan söylemesi her ne kadar mümkün değilse de kendi oluşturduğu kurguya inandığı, inanmak istediği ve kendi istediği şekilde varsaydığı durumlar bulunmaktadır. Bu durum davranış bozukluğunun getirisidir.

değildir. Sessiz kalmak suretiyle birine yalan söylenmeden de aldatılabileceğini ifade eden Denkel ve Beyazyürek (1998: 185-186, 189), aldatma amacı taşımayan beyaz yalanların bulunduğu söz eder. Dolayısıyla yalanla aldatma aynı şey olmadığı gibi aynı anlamda da kullanılamayacaktır.

“Yedi Kardeşler” (Boratav, 2009: 109-113) adlı masalda yedi erkek kardeş ebeye, annelerinin kız doğurursa kırmızı, erkek doğurursa kara bayrak asmasını söylemiştir. Ebe, bu oğlanları pek sevmediğinden kız doğmasına rağmen kara bayrak asmıştır. Burada hem aldatma hem de sözsüz iletişim esasında yalan olarak değerlendirilebilecek durum vardır. Bu şekilde yapılan hareket her ne kadar yalanı teşkil etse de bu hareketin sonucunda aldatma/aldatılma gerçekleşmiştir. Ortada yalan olmasına rağmen aldatma, bu yalanın kendini değil, amacını oluşturmaktadır. “Fesliğenci Kız” (Boratav, 2009: 128-135) masalında da Bey-oğlu gideceği yerleri (Lebbi, Çini, Hindistan) kıza haber verir, kız da erkek kıyafetleri giyerek erkek hâline bürünür ve Bey-oğlu’nun gittiği yerlere daha öncesinden giderek onunla oyunlar oynar ve kaybettiğinde o gün için Bey-oğluna bir cariyesini vereceğini söyleyip o günün gecesinde cariyeye kılığına girerek onunla birlikte olur. Bu anlatıda aldatma durumu söz konusudur (Fesliğenci Kız, Bey-oğlunu aldatmaktadır) ve bir önceki anlatı için söylenenler bunun için de geçerliğini korumaktadır.

Tuğçe Erdal (2016: 104), her yalanın aldatma amacı taşımadığını ve yalan söylenmeden de insanların aldatılabileceğini savunur. Bu hususta Dede Korkut hikâyelerinden birini temsil eden “Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boyu”ndan bir örneğe yer vererek konuyu açıklar. Anlatıda kâfirin eline düşen Burla Hatun, namusunu, eşini ve obasını düşündüğünden kimliğini saklamaya çalışır. Kâfirlerin başı olan Şöklü Melik ise Burla Hatun’un oğlu Uruz’un etinden yemek pişirip bunu kadınlara yedirmeyi ve hangisi yemezse onun Salur Kazan’ın eşi olduğunu tespit edeceğini söyler. Bunun üzerine Uruz, annesine sesini çıkarmamasını ve hatta tespit edilmemek için o etten en çok kendinin yemesini söyler. Bu durumda herhangi bir yalan söz kullanılmadan hedefteki kişiyi aldatmanın amaçlandığı görülür.

Kısaca, aldatma, yalanın amacına ulaşmasıyla ortaya çıkan durumu ifade etmek için kullanılır. Bundan dolayı Mearsheimer, “Yalan tabii ki bir aldatma biçimidir; fakat her aldatma yalan değildir” (2018: 16) demektedir. Örneğin, belli bir ürün satılacağı sırada ürünün olumlu yanları vurgulanarak, güр sesle anlatılırken olumsuz yanlarının hafif ses

ve önem verilmeyen üslup takınılarak anlatılmasının amacı aldatmadır fakat burada belirgin yalandan söz edilemez. Diğer yandan Ekman, pek çok insanın yalan söylemeden aldatabildiğini (örneğin, farkında olmadan yanlış bilgi verenler) belirtmektedir. Gizlemek ise hem bir yalan hem de aldatma biçimidir (2021b: 21, 24, 27). Ekman (38), bunların yanı sıra yanlış yönlendirme, gerçeği büyük bir abartı veya şaka kılıfına büründürerek anlatma, olayların kimi yönlerini gizleyerek anlatma gibi durumların aldatmayı oluşturduğunu bildirir. Aldatmayı fark etmenin ise sızıntı (yalan söyleyen kişinin yalanını istemeyerek belli etmesi) ve aldatma belirtisi (yalancının tavırlarıyla yalan söylediğini belli etmesi) yoluyla tespit edilebileceğine dikkat çekmektedir. Doktor, hastasının ölümcül bir hastalığını (ondan) gizlerse ona yalan söylemiş olacağı gibi yeminli ifade veren kişinin “Hatırlayabildiğim kadarıyla”, “Hafızam zayıf” gibi söz öbeklerini kullanması da gizlediği şeyi daha sonra ortaya çıkarması için açık kapı bırakmaktır (Ekman, 24, 25).

Sözlü şekilde yalan söylenmese de davranışlar, hareketler, jest-mimiklerle artistik şekilde yalan söylenmektedir. Dolayısıyla her yalanın aldatma amacı taşıdığı hatta doğruların esprili dil kullanılarak ifade edilmesinin de bir tür davranışsal yalanı oluşturduğu söylenmelidir. Çünkü yalan sadece sözlerden oluşmamaktadır. Bilinçsiz şekilde yanlış bilgi vermek ise yalanı değil, hatayı oluşturur ve aynı zamanda aldatmayı olanaklı kılar. Bu şekilde yalan ile aldatmanın farkı daha belirgin olmaktadır. Aldatma, yalanla oldukça yakın ilişkiye sahiptir ve aynı zamanda yalanın temel amaçlarından birini oluşturur fakat yalanla aynı şey değildir.

Yalan-Hata

Bireyin bilinçli olarak yanıltıcı bilgi vermesi yalanı oluştururken yanlışlığı, zihninin bulanması sonucu bilinçsiz olarak yanıltıcı bilgi vermesi hatayı oluşturur. Yalan söyleyen kişi, söylediğinin yalan olduğunu bilirken hatada kişi, söylediğinin doğru olduğunu bilmektedir/düşünmektedir. Karşıdaki kişiye söylenen söz, verilen bilgi hususunda yanlışlık da hatayla yakın anlam taşıdığından bu kısımda değerlendirmek yerinde olacaktır. Hata için söylenenler yanlışlık için de geçerlidir. Yanlışlık konusunda da bilinçli olarak yapılan bir eylem söz konusu değildir. Buna karşın yanıltmak konusu biraz daha farklılık oluşturur. Yalanların güttüğü yanıltma amacından hareketle bunun bilinçli olarak yapıldığı söylenebilir. Bununla birlikte her yanıltma yalan olarak değerlendirilemeyecektir.

Örneğin, bilinçsiz şekilde yanlış bilgi vermekle de karşı taraf yanıltılabilmektedir. Yanıltma, bu açıdan aldatmayla yakinen ilişkilidir. Kısaca yalan, bilinçli ve kasıtlı şekilde söylenmelidir. Bunun aksi yanılmayı dolayısıyla hatayı oluşturur.

Yalan-Yanlış

Yalan yanlış, Türkiye Türkçesi'nde kalıp hâlini almış bir ikilemdir. “Yalan yanlış konuşuyor” denildiğinde kişinin, söylediklerinin gerçeği yansıtmadığı anlatılmaya çalışılır. TDK, yalan yanlış ifadesini “Gerçek olmayan, yanlış şeylerle dolu”, “Üstünkörü, karmakarışık”, “Doğru, düzgün olmasına önem verilmeyerek” şeklinde açıklamıştır. TDK, yanlış hususunda “Bir kurala, bir ilkeye, bir gerçeğe uymama durumu, yanlış, hata”, “Bir kurala, bir ilkeye, bir gerçeğe uymayan, aykırı olan, hatalı”, “Hatalı bir biçimde” (URL-1) anlamlarına yer vermektedir. Yanlışın kökünde yanılmak vardır. Yanılgı, bilinçsizce veya farkında olmadan gerçekleşen bir durumdur. Bu yüzden yanılgı, yalanı oluşturmaz çünkü yalanda bilinçli yapılan bir hareket söz konusudur. Yalanda birey, karşıdaki kişiyi bilerek ve farkında olarak aldatmaktadır.

Yalanla yanlışın farkını örnekle açıklamak yerinde olacaktır. Mesela, test çözerken soru yanlış olabilir ama yanlış olduğu için yalan değildir. Ya da her yalan, yanlış bir hareket değildir, iyi sonuçlara ulaşmak için söylenen yalanlar da bulunur. Platon, “Düşüncede ve sözde yanlışın ortaya çıkmasına neden olan şey, var olmayı düşünmek ve söylemektir” (2015: 118) der. Platon’un bu geniş çaplı açıklamasındaki özellikler yalan ile örtüşmektedir. Dolayısıyla yalan ile yanlış farklı şeylerdir fakat kimi zaman birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Bunlarla birlikte bazı yanlışlar kullanım bağlamlarına göre bazen yalanı oluşturabilir. Mesela, yanlış olduğu bilinen bir şeyin karşıdakine onu aldatmak için söylenmesi yalanı oluşturur.

Yalan-İftira

Yalan ve iftiranın yakın ilişkisi bulunmaktadır. Bettetini, iftira için “Sürekli varsayımların altına sığınıp akıllara sinsice kuşku sokarak, gerçek olaylar üzerinden belirli yorumlama anahtarlarını vermek, hepimizin bildiği gibi cümleler ve olaylar arasında bağlantılar kurup önermek, her şeyin yerine oturduğu senaryolar üretmek yeterlidir” (2008: 128) demektedir. Varsayımlara dayanması hususu yalanla örtüşmemekle birlikte iftira, yalan bahsi içinde değerlendirilebilir. Öztürk Dağabakan (2012: 86-87), iftiranın birini veya bir şeyi daha kötü göstermek amacıyla söylenen yalanlar olduğu ve bunların kötü

amaçlar güttüğünü aktarır. Dede Korkut'un da belirttiği üzere “Bakımlı güzel evleri harap eyler iftira sözü” (Ekici, 2019: 180).

Sözlükte iftira, “Bir kimseye kasıtlı ve asılsız suç yükleme, kara çalma, bühtan” anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla iftira, kişiye karşı temeli olmayan söz söyleyerek karşı tarafa olumsuz bir özelliğin yakıştırılmasıdır. Yalanda da benzer durum söz konusudur fakat yalan için her daim olumsuz özelliklerin belirtildiği söylenemeyecektir. İftira, bir insana onu karalamak için söylenirken yalan hemen her konuda söylenebilir. Bununla birlikte her yalan, iftira değildir (Önder, 2023: 103).

Biri üzerine suç atmayı ifade eden iftira sözcüğü genel itibarıyla “İftira atmak” şeklinde kullanılır. Bundan hareketle kişiye iftira atmak için dahi yalana başvurulabilir. İftirada doğruluk veya yanlışlık belli değildir. Söz gelimi, “Özgür benim kalemimi çaldı” denildiğinde Özgür’ün kalemi çalıp çalmadığı konusunda elde bilgi veya belge yoktur; Özgür gerçekten kalemi çalmış veya çalmamış olabilir. Dolayısıyla bu düşünce bir varsayıma dayanır. Yalanın oluşması içinse söylenenin yalan olduğunun bilinmesi, gerçek veya doğru olmadığından emin olunması gerekir. Birine iftira atmak için yalanı aracı olarak kullanmak mümkündür. Örneğin, Özgür’ün kalemi çalmadığı bilinmektedir fakat ona iftira atmak için “Özgür benim kalemimi çaldı” denilebilir. Bunun yanında Bülbülname konulu hikâyelerden birini teşkil eden Hikâye-i Bülbül’de Bülbül’e iftira atılması maksadıyla başta Kuzgun olmak üzere diğer birçok hayvan tarafından Bülbül hakkında yalan söylenir ve yalancı şahitlikte bulunulur. Bu durumda birine iftira atmak için yalanın kullanıldığı görülür. İftira atanlar ilerleyen kısımlarda yalancı şahit olarak isimlendirilir (Daşdemir, 2021). Söz konusu örnekten de anlaşılmaktadır ki yalan ve iftira yakından ilişkilidir. Bununla birlikte ikisinin aynı şey olduğu söylenemeyecektir. İftiranın, kimi açılardan yalanın alt dalı olarak değerlendirilmesi olağandır.

Yalan-Şaka

Yalanın şakayla yakın ilişkisi bulunur. Öyle ki yalanın türleri içinde dahi çeşitli araştırmacılar şaka yalanları vb. başlıklara yer vermiştir. Şakayla yalan aynı şey olmasa da şaka yapmanın en büyük aracı olarak yalanı göstermek yanlış olmayacaktır. Bhattacharjee (2017: 57), aktardığı grafikte yalanın sebeplerinden birini mizahın yani insanları güldürmenin oluşturduğunu belirtmiştir. Pier Lombardo yalanı üç şekilde sınıflandırır:

şaka yollu yalan, yararlı veya yarar amaçlı yalan, sırf kötülük için söylenen yalan (Bettini, 2008: 54). Bu şekilde her ne kadar şaka yapabilmek için yalan söylene de her şaka yalan olarak, her yalan da şaka olarak değerlendirilemez. Şakada eğlendirme, güldürme amacı bulunur ve bu şekilde şaka içinde yalana yer verilerek, komiklik oluşturma amaçlanır. Kimi şakaların ve yalanın ortak özelliği ise kandırmanın amaçlanmasıdır. Güldürme ve komiklik hususunda yalanla şakanın ilişkisi bulunmaktadır. Halk arasında “Şaka bir yana” şeklinde kullanılan ifade o ana kadar söylenen yalanların bir kenara bırakılması suretiyle gerçeklerin konuşulmaya başlanması arasındaki geçişi sağlamaktadır.

Seager ve Mann (2010: 84), şaka yollu cevapla yalanın başarı şansının yükseltildiğini belirterek eşiniz eve gelip sigara içip içmediğiniz konusunda sorguya çektiğinde - alaylı bir tarzda- “Hayır içmedim, içemedim, çünkü eve gelir gelmez senin beni bir yalan makinesine bağlayacağından adım gibi emindim!” şeklinde yanıt vererek onun soracağı bir dizi soruyu unutmakla birlikte gülerek konuyu kenara bırakmasını sağlandığından bahseder.

Şaka yapmak için kullanılan malzemelerden birini -belki en önemlisini- yalan oluşturmaktadır. Buna karşılık her şaka yalan olmadığı gibi her yalan da şaka değildir. Yalan, şakaların büyük kısmının gerçekleştirilmesi için bir araçtır. Şakanın başlı başına yalanın alt dalı olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Örneğin, cuma günü birinin ensesine vurup “Bugün cuma, enseni kapa” denildiğinde alınan olumsuz tepki sonrasında “Şaka yaptım, sende şakadan hiç anlamıyorsun” gibi söylemlerde bulunulur. Bu durum şaka olarak değerlendirilse de yalanla pek ilişkisi bulunmamaktadır.

Yalan-Abartı

Abartı; daha inandırıcı olmak, bir şeyin gerçeği yansıtmadığını belli etmek, vurgu yapmak, ikna etmek, eğlence ve etkili anlatım sağlamak gibi amaçlarla kullanılır. Bu anlamda abartının hem gerçekle hem yalanla bağı vardır. Gerçek bir olaya gerçek olmayan fakat gerçekten olabilecek kimi eklemeler yapılır. Bu durum abartıyı meydana getirir. Söz gelimi, “Dün gece bahçemize uzaylılar gelmiş ve bahçedeki meyve ağaçlarını hırpalayarak üzerindeki meyveleri alıp götürmüşler” şeklinde bahsedilen olayda ağaçların hırpalanması, meyvelerin alınması gibi durumlar gerçeği yansıtmaktadır. Buna karşılık uzaylıların geldiğine dair durum kanıtlanabilir değildir. Ayrıca uzaylıların gerçek olup olmadığı bilinmediğinden burada abartıya yer verilmiştir. Aynı kişi bahçede ve/veya

ağaçlarda hiçbir hasar ve eksiklik yahut bir iz dahi bulunmamasına rağmen bahçeye birilerinin girip ağaçlarını hırpaladığını ve meyveleri alıp götürdüğünü söyleseydi bu yalanı oluştururdu.

Öztürk Dağabakan (2012: 87), abartının gerçeğin aşırı derecede büyütülme veya küçültülmesiyle ortaya çıktığını belirterek abartıda, yalan anlamının bulunmasına karşılık, daha geniş yorum alanı içerdiğini belirtir. Öğün (2006: 23) ise bulunan hakikatlerin abartılarak belli derecede yalanlaştırıldığını dile getirmektedir. Bununla birlikte -abartının seviyesiyle de alakalı olmakla beraber- kimi abartılar, gerçekten neredeyse kopmuş ve farklı anlama hizmet eder hâle gelmiştir. Bu şekildeki abartılar yalan olarak değerlendirilebilir. Ayrıca karşıdakini kandırma amacıyla yapılan abartılar da yalanın kapsamı içinde yer alır.

Yalan-Hile

TDK tarafından “Birini aldatmak için yapılan düzen; dolap, dümen, oyun, ayak oyunu, fen, fent, fesat, nakış” olarak tanımlanan hile, çoğu zaman yalanla iç içe bir kavramdır. Yalan, hileyi gerçekleştirmede kullanılan en temel araçtır ve hilenin inandırıcı olmasını sağlar. Hile ise söylenen yalanı eylemle desteklemektedir. Yalan ve hile, birbirlerini tamamlasalar da çoğunlukla hile, yalan içinde değerlendirilmelidir. Hilenin yaptığı aldatmaca ve kandırma durumu aslında karşıdaki kişiye söylenen yalanı oluşturmaktadır. Bu anlamda yalan ve hile birbirleriyle güçlü bağları bulunmasının yanında çoğunlukla birlikte işleyiş göstermektedir. Yalanda gerçekleşmeyen, olmayan bir şey üzerinden de hareket edilebilir. Hilede bir durum veya olay manipüle edilerek karşıdaki kişi aldatılmaya çalışılır.

Hile, kimi zaman mazur görülürken kimi zaman kınanmaya yol açmaktadır. Söz gelimi, savaşta düşmanı yanıltmak için başvuru hileler, stratejik hareket olarak ele alınabilir. Savaşta yanlış bilgi yaymak ve düşmanı yanlış yöne sevk etmek bu hilelere örnek olarak verilebilir. Oysa ticarete bir ürünün daha ağır göstermek için başvuru hileler kınanmaya sebep olacaktır. Verilen bu örnekler, karşıdakileri aldatma gayesiyle yapıldığından aynı zamanda yalanı oluşturmaktadır. Yalan, hileden daha geniş kapsamlı olmasıyla ona çoğu zaman bünyesinde yer verebilir. Bu anlamda hemen her hile yalanı içerirken her yalanda hile bulunmaz.

Yalan-Dedikodu

Dedikodu, en genel tanımıyla birinin arkasından konuşmaktır (bkz. Sezgin, 2024). Bu konuşma esnasında dikkat ve ilgi çekmek, başkalarını küçümseyip kendini ön plana çıkarmak, dedikoduyu eğlenceli ve etkili hâle getirmek, duygulanmak (öfke, kıskançlık, intikam vb.), grup içinde kabul görmek ve popüler olmak ya da aleyhteki durumu lehe çevirmek gibi sebeplerle yalana başvurulabilir. Dedikodu içinde yalana başvurulsa da dedikoduların tamamı yalan değildir. Yine de halk nezdinde dedikodu içinde yalana yer vermek yaygın bir durumdur.

Yalan-Gerçek

Ortamda bir gerçeğin bulunması, yalanın ön koşuludur çünkü bir konuda söylenen şeye yalan diyebilmek için gerçeği bilmek gerekir. Bu konuda Bettetini (2008: 28), gerçeğe dair önceden yapılmış anlaşmayı, yalanın ortaya çıkmasını hazırlayan koşul olarak değerlendirir. Buna göre toplum içinde gerçek olarak kabul edilenin aksine bir şey söylenmesiyle yalan meydana gelmektedir.

“Yalan yere yemin etmek” ifadesi de yalanın gerçekle ilişkili olduğu konulardan birini oluşturur. Söylenenin gerçek olduğunu belirtmek için yemin edilmesine rağmen karşıdaki -inanmadığı takdirde- bu deyimini kullanmaktadır. “Daha sonraları yalan hep, halkı kandırmanın yanı sıra Tanrı’yı yanlışla tanık etmeye çağırarak O’na hakaret etmek olarak anlaşılan ve daha ağır bir günah olan yalan yeminle bağdaştırıldı” (Bettetini, 2008: 55). Ayrıca yalan yere yemin eden kişi mi kurbandır yoksa yalan yere yemin etmeye zorlayanlar mı diye soru sorulur ve bu durumun bizler için zorlayanlar olduğunu ifade etse de Orta Çağ’da durumun bu şekilde olmadığını belirtir (Bettetini, 56). Ayrıca Bettetini (140-141), yalanın bilerek oluşturulduğundan dolayı tamamen mantığa uygun ve çelişkisiz olduğunu, hedefteki kişinin beklentileriyle yakınlığından dolayı inandırıcı bulunduğunu da aktarır. Bu kapsamda çeşitli tezlerle, güven veren ifadeler ve üslupla desteklenerek söylenmesi yalanın kusursuz olmasını sağlayarak gerçekten daha çok inanılması konusunda etkili olur. Ergüven (1998: 91), gerçeğin en iyi rakibinin yalan olduğunu ve bu şekilde gerçekle yalanın birbirlerine zıt olduğunu dile getirir. Diğer yandan Leslie (2014: 25), gerçeği anlatmak suretiyle yalan söylenebildiğini ileri sürer. Mesela, gerçek bir olaydan bahsedilirken o olayı abartıyormuş üslubu takınma, gülme, jest-mimikle alaycılık durumu sağlanarak aslında anlatılanların gerçek olmadığı edası oluşturularak hedefteki kişi

aldatılmaktadır. Ekman, gerçeği yalan üslubuyla söylemenin karşı tarafı aldatmaya hizmet ettiğini aktarır. Örneğin, telefonda sevgilisiyle konuşan kadına, kocasının kimle konuştuğunu sorması üzerine -jest ve mimikler dalga geçer tarzda- sevgilisiyle konuştuğunu, her gün konuştuklarını, defalarca birlikte oldukları şeklinde gerçeğin abartılarak söylenmesiyle karşı tarafı komik duruma düşürecek ve şüphesinin son bulmasını sağlayacaktır (2021b: 33). Yalan, gerçeğin karşıtıdır ve kimi zaman bir şeyin yalan olabilmesi için ortada gerçeğin bulunması gerekir.

1.1.10. Dünyada Yalan

Dünyada yalanın varlığı ve kullanılışı gibi çeşitli milletlerin yalana bakış açıları da farklılık göstermektedir. Yunanlıların hiçbir zaman tanıklık ve doğruluğa karşı saygı beslemediğini belirten Cicero'nun sözünü aktaran Bettetini, onların muhtelif yönlerden (bilgili, seçkin vb.) ön planda olmalarının yanı sıra yalancı olduklarını da ifade eder. Yunanlıların tiyatrodaki başarılarına yer veren yazar, Olimpos'taki tanrıların doğrulukla ilgili olarak hiçbir yasa belirlemediklerini ve doğru olmayı da istemediklerini dile getirir. Ayrıca Homeros, *İlyada*'da da teorik açıdan yalanı eleştirmiş olmasına rağmen *Odissea*'da Athena'nın yalan söylemedeki ustalığını övdüğü yalancı bir kahramanı ortaya çıkardığını bildirir (2008: 71-84). Bununla beraber Platon (2010: 28-29), Homeros'un Odysseus'un anne tarafından dedesi olan Autolykos'u "Hırsızlıkta ve yalan yere yeminde üstüne yoktu." diyerek övdüğünden bahsetmektedir. Mayer (2008: 25), Antik Yunan'da yalan ve yalancıların olumlu anlam taşıdığını, yalancının kötü, yalan söylemenin günah olmasının Hristiyanlıkla geldiğini belirtir. İbrahim Kafesoğlu (2016: 332), eski Yunan anlayışında yalancılık ve hırsızlıkta sakınca görülmediği ayrıca bunlar yapılırken utanma duygusunun hatıra gelmediğine dikkat çeker. Yunanlılarda şahsi çıkarlar için yalan söylendiğini belirten Wilde, bu yalanların günümüzde hor görülmesine karşın antik zamanlarda revaçta olduğunu aktarır ve Odysseus, Athena'ya sinsi planlarını anlattığında Athena kahkahalarla gülerken "Euripides'in lekesiz kahramanının alnı yalanın görkemiyle ışıldar ve Horatius'un en güzel şiirlerindeki genç gelin, geçmişin asil kadınlarının arasında yerini alır" (2015: 48) demektedir.⁴⁸

⁴⁸ Aristoteles'in yalandan bahsetmesi, Stoacıların onunla uğraşması, Aulus-Gellius'un ona değinmesi, Cicero'nun onu aktarması yalancı paradoksunun Yunanlılar arasında popüler olduğunu göstermektedir

Antik Yunan ve mitlerinde yalan hakkındaki durum genel olarak şöyledir:

“Antik Yunan felsefecilerine göre yalan, olumsuzlanan bir durum değildir. Öyle ki, Homeros’un destanlarında yalanlarıyla devleri oyuna getiren, Akhilleus’un savaşa gitmesi için hileler bulan Odysseus, kurnaz oluşuyla ve sıra dışı aklıyla hayranlık duyulan kahraman olur. Yalancılık, akıllı olmayı gerektirir ve söylenen yalana çevresindekileri inandırmak her yiğidin harcı değildir. Mitlerde de tanrıları, insanları aldatan tanrılar yalancılıkla eleştirilme-yip yine kurnazlıklarıyla yüceltilirler. Oysa insanın insana ve özellikle insanın tanrılara yalan söylemesi hoş karşılanmaz, mutlaka cezalandırılır. Tanrılara yalan söyleyenler Zeus’un gazabına uğrayarak Hades’in en karanlık katı olarak anlatılan Tartaros’a gönderilir – ki Tartaros, asla affedilmeyeceklerin ya da bir daha gün yüzü göremeyeceklerin diyarındır. Sisypheos Zeus’u iki kez kandırmış, yalanlarıyla Hades’ten bile kaçmayı başarmış fakat sonunda bir kayayı dağın tepesine çıkarmakla cezalandırılarak Tartaros’a gönderilmiştir. Efsaneye göre, kaya tam zirveye geldiğinde yeniden aşağıya yuvarlanır ve Sisypheos bu mahkûmiyetiyle, ölümün bilinmezliği karşısında yaşamın absürtlüğünün dile getirilişi olarak simgeleştirilir” (Öztürk Çetindoğan, 2015: 119).

Mayer, Çinlilerin nezaket esaslı yalan söylediklerini aktarır. Çinlilerde rica edilen şeye karşılık direkt “hayır” cevabının verilmediği, karşıdaki kişinin sizinle aynı fikirde olmasa dahi olumlu yanıt verdiği belirtilmektedir. Mesela, Çinli bireyle restoranda buluşma ayarlandığında, bu restoran Çinli bireye pahalı gelmesine rağmen bu buluşmayı reddetmez, başka öneride bulunmaz aksine memnuniyet duyduğunu söyler ama buluşma yerine asla gitmez. Çin’de birine adres sorulduğunda adresi bilinmese dahi rastgele bir tarif yapılır. Çünkü adresi bilmemek onlar için küçümsenmek anlamına gelir. Bu şekilde kültürlerin yalan üzerindeki etkisi görülür. Mayer, bu gibi hususlardan hareketle Asyalıların çatışmadan kaçınmak ve sorunsuz ortam yaratmak için yalan söylemeyi göze alacaklarını belirtir. Ayrıca Avrupa halkı için doğrudan ve nezaket yalanından mahrum olan tutumlar, Asyalılar için son derece kaba olarak kabul edilir. Mayer, yalan söylemenin/kandırmanın İngiliz ve Amerikan okullarında okuldan atılma derecesinde haksız eylem olarak görülürken Almanya, Fransa, İspanya ve İtalya’da birini kandırırken veya birine yalan söylerken gösterilen yaratıcılığın öğretmen tarafından -cezalandırmak yerine- zekice bulunduğunu vurgular (2008: 94-100).

Dünyada yalan hakkında en bilinen eser Carlo Collodi tarafından meydana getirilen

(Koyré, 1998: 219). Yalancı paradoksu iki farklı biçim olarak gösterilebilir: a) Epimenides ve kimi yazarlarca eksik olduğu düşünülen biçim, b) sadeleştirilip yoğunlaştırılan ve aynı yazarlar tarafından eksiksiz olarak değerlendirilen biçim: “Yalan söylediğimi söylersem, doğru mu yoksa yalan mı söylerim?” (Koyré, 223).

Pinokyo adlı hikâyedir. Hikâye; Goppetto tarafından ortaya konulan *Pinokyo* adlı kuklanın, babası (Goppetto) ve -annesi olarak gördüğü- *Peri*'nin sözlerini dinlememesi sonucunda başından geçen talihsiz olayları konu edinmekte ve okuyuculara ebeveynlerin sözünden çıkılmaması, haylazlık edilmemesi ve yalan söylenmemesi gerektiği şeklinde mesaj vermektedir. *Pinokyo*, çocuklara ahlaklı olmayı öğütlemek için anlatılan ve dünya klasikleri arasına girmiş hikâyelerden birini oluşturmaktadır. Hikâyede *Pinokyo*'nun ebeveynlerinin sözlerini dinlememesi, haylaz ve yaramaz arkadaşlarının sözleriyle hareket etmesi, bunun sonucunda başına tehlikeli işler açması gibi durumlar mevzubahis edilir. Buna karşın okuyucuların asıl dikkatini çeken *Pinokyo*'nun (hikâyenin sadece birkaç yerinde geçen) yalan söylediğinde burnunun uzaması şeklindeki semboldür.⁴⁹ Bettetini, *Pinokyo*'nun kayda değer yalancı olmadığını, çocukların yapabilecekleri yanlışları yapan biri olduğunu dile getirir. Oysa kuklanın Gebetto'ya ihanet ederek marangozu, bütün dünyada kendini aramaya sürüklemesi ve balinanın midesinde karşılaşmaları daha büyük suç olmasına rağmen dikkatler yalanın üzerine yöneltilmiş ve bunun daha büyük suç olduğu edası yaratılmıştır (Bettetini, 2008: 44, 45). *Pinokyo* kitabında *Peri* karakteri yalan hakkında *Pinokyo*'ya “Sevgili çocuğum... yalanlar hemen anlaşılır, çünkü iki çeşittirler. Kısa bacaklı ve uzun burunlu yalanlar vardır. Anlaşılan senin yalanın uzun burunlu olanlardan” (Collodi, 2021: 55-56) demektedir. Bettetini bu cümleyi şu şekilde açıklar: “Yalanlar temelde kısa süre içinde ortaya çıkarlar çünkü, ya bacakları kısadır yani uzaklara kaçamazlar; ya da burnun uzamasıyla hemen kendilerini ele verirler” (45).

Dünya edebiyatında Celio Calcagnini, Celio Malespini, Giuseppe Battista ve Pio Rossi, “yalana övgü yazıları” ve “yalan sözlükleri” yazmışlardır ve “Doğruluk nefretin anasıysa, şefkati doğuran da yalandır.” ifadesi, bu eserler arasında geçen sözlerden birini oluşturmaktadır (Bettetini, 2008: 92).⁵⁰ Doğruluğun nefreti, yalanınsa şefkati doğurduğu belirtilir. Bu şekilde daha önce değinilen nezaket, terbiye gibi konularda yalana başvurulması hususu akla gelmelidir. Yalan, karşıdaki kişiyi/kişileri aldatmak, eğlenmek vb. sebeplerden ötürü söylendiği gibi nezaket amacıyla da kullanılmaktadır. Bettetini (2008: 92-93), Pio Rossi'nin sözlüğünden yalanın tanımı hususunda “Doğru yalnız bir tanedir,

⁴⁹ *Peri*'ye altınlarının yeri konusunda yalan söylemiştir (Collodi, 2021: 55-56); *Pinokyo*'yu tanımayan bir adama *Pinokyo*'nun oldukça iyi biri olduğunu söylediği yalan vardır ki sonrasında burnunun uzadığını fark etmesiyle *Pinokyo*'nun kötü biri olduğunu belirterek doğruyu söyler (Collodi, 96-97). Ayrıca kendinin yalan söyleyen biri olduğunu da kabul eder (Collodi, 81).

⁵⁰ 15-17. yüzyıllarda yaşamış bu isimlerin eserlerine ulaşamamış, yazarın verdiği bilgilerle yetinilmiştir.

yalansa sonsuz” ve yalanlar “değerli” olmak için doğruya benzemek zorundadırlar.” şeklinde aktarımda bulunur ve Rossi’nin yalan tanımını “gerçeğe yakınlık, şiir ve kadının zaafları” üzerine kurduğunu bildirir. Piskopos Galeazzo, *Galetheus*’un 13. Bölümünde belirttiğine göre asla yalan söylenmemelidir, yalancılar güvenirliliklerini yitireceklerdir ve bir süre sonra konuşmaları umursanmadan dinlenecektir (Bettetini, 96).

Türk folklorunda da yaygın olarak anlatılan “Yalancı Çoban”, aslen Ezop Masalları içinde yer alır. Demren (2015: 115-120), Türk folklorunda bu anlatıya kurgusal açıdan benzeyen çeşitli anlatılar derlemiş, bunların “Yalancı Çoban” anlatısıyla büyük benzerlikler göstermesinden dolayı varyantı olabileceğini belirtmiştir. Yalancı Çoban anlatısında yalanın zararları üzerine ahlak dersi verilmesi amaçlanır. Yalan söylemenin cezası olarak çobanın başına gelenler üzerinden dinleyicilere/okuyuculara ders verilir. Bettetini (2008:62), bu hikâyenin verdiği mesajı “Sıkça yalan söyleyene dürüst davrandığında da inanılmaz.” şeklinde aktarır. Nurullah Ataç, bu anlatının çevirisini şu şekilde yapmıştır:

“Çobanın biri davarlarını köyden hayli uzağa götürürmüş. Adet edinmiş, köylüleri korkutmak için ikide bir: "Kurt geldi, davarlara saldırıyor!" diye bağırırmış; köylüler de korkar, koşuşup gelirler, kurt murt olmadığını görünce kızıp dönerlermiş. Bir gün sahiden kurt gelmiş, hem de bir kurt değil, birkaç tanesi birden gelmiş. Çoban avazı çıktığı kadar bağırır, bağırır, ama gene oyun ediyordur diye aldıran olmamış, kurtlar bütün sürüyü perişan etmişler.

Yalancı yalan söyler de ne kazanır? Bir daha doğruyu da söylese kimseyi inandıramaz. Bu masal onu gösteriyor” (1998: 159).

Wilde’in eserini çeviren Peren Demirel, konunun hasıl olmasıyla Amerika’da çocukların yalan söylememesi için anlatılan hikâyeye yer verir: “İddiaya göre, George Washington küçükken yeni sahip olduğu baltasıyla babasının en sevdiği kiraz ağacını kesmiş, akşam kendini sorgulayan babasına, “Yalan söyleyemem, ben kestim,” diyerek yaptığını itiraf etmiştir. Babası oğlunun dürüstlüğünden çok etkilenmiş ve onu affetmiştir” (2015: 30). Glass (2015: 24), dişi düşen çocuğun üzülmemesi için dişi perisinin yastığının altına para bırakacağı, Noel Baba’nın hediye getireceği, bebeklerin nereden geldiği konusundaki yalanları modern Amerikan kültürünün bir parçası olarak tanımlar.

Araplarda, kişinin yalancılığını belirtmek için “O Seccah’tan⁵¹ daha yalancıdır” ya

⁵¹ “Seccah: Peygamberliğini ilan etmiş Arap kadını. Ancak daha sonra Halife Ebubekir tarafından “ikna” edilerek davasından vazgeçmiş ve Müslümanlığı kabul etmiştir” (Hariri, 1998: 31).

da “Kumrunun boynunu halkalıyan, devekuşunu kanatlandıran Allah’a yemin ederim ki O, Yemane’de⁵² “Peygamberim” diye saçmalar düzen! Ebusümame’dan⁵³ daha yalancıdır” (Hariri, 1998: 31) gibi ifadeler kullanılır.

Grimm Kardeşler’in “Kurul Sofram Kurul” (1999: 4-16) adlı masalında keçinin yalan söylemesiyle karşılaşılır ve babanın, evlatlarının sözünü dinlemek yerine başkasının sözünü dinleyerek evlatlarını cezalandırılmasının yanlış olduğu şeklinde ahlak dersi verilir. Dünyada yaygın olarak bilinen ve Grimm’lerin masalları içinde yer alan “Kırmızı Başlıklı Kız”da (1999: 16-19) da kurdun yalan söyleyerek kızı aldatması söz konusudur ve bu suretle çocukların dışarıda gördükleri yabancıların sözlerine inanmaması gerektiği mesajı verilir. Bahsi geçen anlatılardan anlaşılacağı üzere yalan, ahlaki mesajlar vermek için de kullanılmıştır.

İngiltere’nin Yorkshire kentinden derlenen ve yalanla ilgili anlatılan bir hikâye şu şekildedir:

Bir zamanlar beş adam vardı. Birinin gözleri yoktu, ikincisinin bacakları yoktu, üçüncüsü dilsizdi, dördüncünün kolları yoktu, beşincisi çıplaktı.

Kör adam, "Eh, çocuklar, bir kuş görüyorum!" diye haykırdı.

Aptal adam, "Vuracağım!" dedi.

Bacaksız adam, "Peşinden koşacağım!" dedi.

Silahsız adam, "Ben alırım!" dedi.

Çıplak adam, "cebime koyacağım!" dedi.

Yorkshire çocukları korusu: "Eh! Bu bir yalan!" (URL-13).

Goebbels (2021: 71), Yahudilerin düşmanına karşılık vermek için her gün yeni yalanlar uydurduklarını ve bu şekilde düşman tarafın kendilerini savunmak için çokça zaman harcadığını, saldırmaya vakit bulamadıklarını belirtir. Bu şekilde Yahudilerin yalancı oldukları vurgulanır. Goebbels (2021: 176-194), İngilizlerin “politik düzeyde” pek yalancı olduklarını belirtmekle birlikte bu yalanlarını basın organları aracılığıyla servis ettiklerini ve bir süre sonra bu yalanlara kendilerinin de inandıklarını ifade etmektedir. Ayrıca yalancılık, İngiltere’de yönetici sınıfın iliklerine kadar işlemiştir (Goebbels, 240).

⁵² “Bugünkü Bahreyn sınırları içinde bir bölgenin adı. Peygamberlik iddiası ile ortaya çıkan Müseylimetül-kezzap adlı bir düzenbaz yüzünden Muhammed tarafından bir sefer düzenlediler ve adamı öldürdüler. İslam tarihinde bu olay “Yemane vakası” diye anılır. “Yalancı peygamberler” anlamına gelir” (Hariri, 1998: 31).

⁵³ “Müseylimetülkezzab’ın bir başka adı. Hilebazlık ve yalancılığı ile ünlenmiş ve peygamberliğine kendi kabilesini inandırarak, kendisine “Rahmanül Yemane” dedirtmiştir” (Hariri, 1998: 31).

İngilizlerin yalan politikası hakkında da bilgi veren Goebbels, “İngilizler hâlâ, yalan söyleyeceksen sonuna kadar git ve yalanını asla itiraf etme, prensibini izliyorlar. Yalanlarına da öyle sıkı sıkıya tutunuyorlar ki sık sık aptal duruma düşüyorlar” (254) demektedir.

George Orwell (2022: 31-48), Sovyet Rusya, Almanya ve İngiltere ağırlıklı olarak yaşanan dönemdeki baskıcı rejimler tarafından yalan söylenmesi üzerinde durmuştur. Totalitarizmden kaynaklı yalan yazımların ve söylevlerin oluştuğunu vurgular. Orwell’ın İngilizlerden bahsederken sarf ettiği düşüncesi bu durumu özetlemektedir: “Söylememize izin verilen yalnızca iki şey vardı ve ikisi de düpedüz yalandı” (42).

Arendt (2018: 73-75), yalanla tarih kayıtları ve tarihte yaşananların değiştirilebileceğine ve bunun kasıtlı yapıldığına dikkat çekmektedir. Bu şekilde Shenkman’ın ileri sürdükleri anlam kazanmaktadır. Richard Shenkman, *İnsanlık Tarihinde Büyük Yalanlar* adlı eserinde dünya tarihine yön veren kişi ve olaylar hakkında söylenen yalanları ve bunların gerçeklerini ortaya koymaktadır. Ona göre okulda veya sinemada öğrenilen tarih uydurulmuştur ve saptırmadır (1996: 7). Shenkman, dünyada çeşitli ünlü olaylar hakkında bilgi vermektedir. Homer tarafından aktarılan Truva Savaşı’nın gerçekleşmediği, aslında böyle bir savaşın olmadığı hatta Homer’in dahi yaşayıp yaşamadığının belli olmadığını ileri sürer (13-14). Platon, Sokrates’in huzur içinde öldüğünü bildirirse de bilinenlere göre o, baldıran zehri içerek ölmüştür ve bu zehri içenler acı içinde kıvranarak ölmektedir (15). Sezar hususunda adının Jül Sezar değil, sadece Sezar olduğu ve sezaryen ameliyatının adını, Sezar’dan aldığı doğru olmadığı; ayrıca o dönemlerde Roma’da imparator ünvanı bulunmadığından kendinin imparator olmadığı, ölürken de “Sen de mi, Brütüs?” demediği “Ve sen, Brütüs oğlum!” dediğini dile getirir (19-20). Kleopatra -bilinenin aksine- Mısırlı değil, Yunanlıdır. Kleopatra güzelliği ve aşk yaşamı ile ün salmış olsa da aslında oldukça çirkindir. Onun âşıkları Sezar ve Antonius’tur. Onları da güzelliği ile değil, sevimliliği ve aklıyla avucuna almıştır. Ayrıca Sezar ona âşık olmuşsa da amacı onun servetini ele geçirmektir (21-23). (İmparator) Neron, Roma’yı onun yakmamış ve Roma yanarken keman çalmamıştır (25-26). Fransız bilim adamı Louis Pasteur’un yöntemleri hakkında; Batılı devletlerin tarihlerindeki seks konusunda yalan söyledikleri, İngilizlerin gelenek yarattıklarını vurgular (55; 57-68; 71-73). İskoçların geçmişten günümüze kareli etek giydiği düşüncesinin yaygın olmasıyla birlikte bu millî giyecek olarak görülse de aslında bunun tarihinin 18. yüzyıla dayandığı ve 1727’de Thomas Rawlinson adlı İngiliz

tarafından tasarlandığından, bunun öncesinde dizlerine kadar uzun olan ve kareli kumaştan yapılan gömlek giydiklerinden söz eder (107-109). Yoksullar ekmek bulamadığında “Pasta yesinler” sözünü Maria Antoinette söylememiştir (116). Napolyon’un boyu bir metre elli beş santim olduğu söylenmesine rağmen bu, kral ayağı denilen ölçü sistemine göre hesaplanmıştır. Günümüz ölçüsüne göre onun boyu bir metre altmış beş santimdir (121). Kral Arthur diye birinin yaşayıp yaşamadığı belirsizdir ve onun olduğu iddia edilen mezarlar turist çekmek ve reklam amaçlıdır (139-141). Dünyada zenginden alıp fakire veren kahraman olarak tanınan Robin Hood diye birinin olmadığı belirtilir. İngiltere tarihinde zenginden alıp fakire veren pek çok kişi bulunsa da bunlar arasında Robin Hood adında biri bulunmamaktadır ve bu anlatı tarih boyunca sürekli değişiklik göstermiştir. Ayrıca Hood’un ormanda karşılaştığı kişileri dövüp kolunu bacağını kopardığı, rahiplere karşı duyulmak istenmeyecek derecede şeyler yaptığı ifade edilmektedir (143). Birinci Dünya Savaşı, aslında ‘birinci’ değil, sekizinci dünya savaşıdır ve -bilinenin aksine- bu savaş uçağın kullanıldığı ilk savaş değildir. İlk uçak 1912’de Meksika İhtilali’nde kullanılmıştır. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı ilk kimyasal silahın kullanıldığı savaş da değildir, öncesinde Büyük İskender’in ordusu düşmana kireç atmış, Barbary korsanları öldürücü gaz elde etmek için uyuşturucu yakmış, İspanyollar 17. yüzyılda kanla dolu sis bombası atmıştır. Buna ek olarak Almanların savaştan sonraki zayıflıkları fazlaca abartılmıştır çünkü yenilmiş Almanya, galip Fransa’dan daha güçlüydü (163-165).⁵⁴ Samuel Butler, “Tanrı geçmişi değiştiremez ama tarihçiler değiştirir.” (Shenkman, 193) diyerek konuyu bir anlamda özetlemektedir.

“1 Nisan Şaka Günü”, bu bölümde değerlendirilmesi gereken bir diğer konudur. Batı kökenli gün olmasına karşın Türkler arasında da kayda değer çoklukta âdetleri yerine getirilmektedir. Bu günün ortaya çıkışı üzerine çeşitli teoriler yer alır ve kökeni hakkında elde kesin bilgi mevcut değildir.⁵⁵ Şaka adı altında çok çeşitli yalanlar söylenen ve bu

⁵⁴ Yüzyıl Savaşları, Rousseau, Voltaire, Gandhi, Dracula, Frankenstein, Noel Baba, Tevrat, Musevilik, Hz. İsa, Hristiyanlık, Nazizm, İkinci Dünya Savaşı, Hitler, Mussolini, Churchill hakkında söylenen ya da yansıtılan yalanlar ve daha fazlası için (bkz. Shenkman, 1996).

⁵⁵ Bu teoriler arasında takvim değişikliğe ile ilgili olanlar daha dikkat çekicidir. Bununla ilgili olarak 1564’te 9. Karl tarafından Fransa takviminde reform yapılarak yılbaşının Mart sonundan 1 Ocak’a kaydırılmasıyla yeniliğe ayak uydurmayıp eski tarihte yılbaşını kutlamaya devam edenlerle dalga geçilmesi, şakalar yapılması, bu günün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bir başka açıklamada ise takvim değişikliği ile ilgili konunun İngilizlerle alakalı olduğu açıklanmaktadır. Yeni yılın başlangıcında bir şenlik düzenlenmekte ve bu şenlik sekiz gün sürmektedir. 25 Mart’ta başlayıp 1 Nisan’da son bulan şenliğin ilk ve son günleri esastır. İngilizlerde Nisan ayının ilk gününde insanların birbirlerini aptal yerine koymalarına ilişkin bir gelenekten

şekilde eğlenilen “1 Nisan Şaka Günü”, başlarda Avrupa’da kutlanmasına karşın ilerleyen süreçlerde ve günümüzde hemen tüm dünyada kutlanır hâle gelmiştir.

Dünyada yalan konusuna genel olarak bakıldığında yalanın kötü bir unsur olduğu, kimi zaman iyi amaçlı yalanların bulunduğu ya da belirli mesleklerin yalan söyleyebileceği gibi fikirler ön plana çıkmaktadır. Bunlar arasında yalanın her türlüşünü olumsuz gören yazarlar daha baskındır. Bettetini (2008: 104), iyi amaçlı yalanı açık biçimde meşru sayan çok az sayıda filozofun bulunduğu hatta sadece Platon’u sayabileceğini belirtir. Dünyadaki çeşitli anlatılarda yalanın ahlaki açıdan mesajlar vermek suretiyle kullanıldığı görülmektedir. Dünyada “yalan” hususunda ön plana çıkan milletlerin başında Yunanlar gelir ve genel itibariyle Antik Yunan’dan bahsedilir.⁵⁶

1.1.11. Türklerde Yalan

Toplumsal anlamda hoş karşılanmadığından ve yalanın ortaya çıkmasıyla muhtelif cezalar söz konusu olduğundan Türklerde yalan, yaygın bir konu değildi. Kafesoğlu (2016: 332), dünya tarihinden aktardığı bilgiler içinde alp’tan bahsederken alplığın devamını sağlayan eski Türk topluluklarında yalancılıktan şiddetle nefret edildiğini belirtir. Bunun devamında devletlerarasında gerçekleştirilen antlaşmalarda sadece söz verildiği ve bu sözün diğer toplulukların yazılı taahhütlerinden dahi üstün olduğu, eski Türklerden günümüze ulaşan ve millî gelenek hâlini almış olan “Söz namustur” ifadesinin Türklerin ahlaki bir meziyeti olduğuna dikkat çeker. Türklerin utangaç olduğunu vurgulayan Kafesoğlu (332), yerli (kitâbeler), Çin, Bizans, Latin vb. kaynaklarından hareketle Türklerin savaşta değil; rahat yatakta ölmekten, ihtiyarlanıp hastalanmaktan, esir olmaktan, köle

bahsedilir. 1 Nisan’da gerçekleştirilen bu gelenek günümüzde de varlığını devam ettirmektedir ve bu durumun yukarıda Fransa için belirtilen hususla da alakalı olduğu ifade edilmektedir (URL-15). Benzer bilgilere yer veren Mayer, bunların yanı sıra Avrupa ve Amerika’da bu günün daha geniş çaplı kutlandığını belirtmektedir. Üniversiteler, haber kanalları, televizyonlar, kimi web siteleri bu günde çeşitli şakalar yapmaktadır. Söz gelimi, 2006’da Bochum’daki Ruhr Üniversitesi, sanal balıkların yüzerken çok fazla elektrik harcadığını belirterek üniversitenin bilgisayarlarında bu şekildeki ekran koruyucularını yasaklayacağını; bu sayede 220 bin Euro tasarruf yapılacağını açıklamıştır. Mayer’ın belirttiği diğer hikâyelere göre 1 Nisan, 30 gümüş para için İsa’yı Romalılara ele vererek ihanette bulunan Yahuda İskoryat’ın doğum ya da ölüm günüdür. Diğer bir hikâyeye göre Şeytan, o gün cehenneme girmiştir ve bu yüzden dikkat edilmesi gereken ve uğursuzluk taşıyan bir gün olarak geçmektedir. Aynı zamanda Mayer, bu günün yalan söyleme zevkini ortaya çıkardığını vurgular (2008: 32-35). Yalan söylemenin zevk ve haz verdiği konusunda Benlioğlu (2021: 128), yalan söyleyenin diğer kişileri aldatarak onlardan daha zeki olduğunu düşünmesiyle ortaya çıkan mutluluk durumundan bahseder.

⁵⁶ Dünyada ön plana çıkan muhtelif isimlerin yalanları için (bkz. Ekman, 2021b: 317-344; Bhattacharjee, 2017: 60-69).

konumuna düşmekten, kadınlarının düşmanlarının eline geçmesinden, gösterişli hayat sürmekten, böbürlenmek ile başarılarından dolayı öğünmek ve öğülmenin (övülme) yanı sıra yalan söylemekten utandıklarını dile getirir. Türklerde devlet adamı, idareci vb. yetiştirilmesinde millet sevgisi ve Tanrı korkusunun yanında doğruluk ilkesi de esas alınmaktadır (Kafesoğlu, 334). Bu gibi hususlar yalanın Türkler arasında olumsuz bir duruma karşılık geldiğini gösterir. Ayrıca Direkler'deki 2. Bulgar kitabesinde "Doğru insanı ve yalancıyı Tanrı bilir" (Gök-Tanrı dininden bahsedilir) ifadesi yer almaktadır (Kafesoğlu, 296-297). Dolayısıyla Tanrı korkusu da yalan söylememenin sebeplerinden birini oluşturmaktadır.

1717-1718 yılları arasında İstanbul'da elçilik görevinde bulunan George Montagu'nun karısı Lady Mary Montagu, Osmanlı toplumunda ticaret ahlakı ile ilgili olarak şunları yazmıştır: "İngiltere'de yalancılar yaptıklarıyla övünürler. Burada Osmanlı'da ise birinin yalan söylediğinden emin olunduğu zaman yalancının alnına kızgın demir basılıyor. Şayet aynı kanun İngiltere'de uygulanmış olsaydı, nice güzel yüzün bozulduğu, nice imtiyazlı sınıf mensubunun kaşlarına kadar inen peruklarla dolaşmaya mecbur kaldıkları görülürdü" (Benlioğlu, 2017: 39).

Yusuf Has Hacı, Kutadgu Bilig'de yalanın insan için kötü olduğu, ondan uzak durulması gerektiği, yalan sözle kişinin kendi itibarına zarar verdiği, devlet adamının en kötü durumunun adının yalancıya çıkması olduğu, yalancıların vefasız ve kötü kimse olduğu, yalancıya iş verilmemesi, şeref ve itibarı korumak için yalan söylenmemesi, yalanın cezalandırılması gerektiği, doğru ile yalanı ayırmayan hâkimin muvaffak olamayacağı çeşitli beyitlerde bildirilmiştir. Bu konuda 338, 848, 1326, 1668, 1671, 2037, 2039, 2041, 2042, 2062, 2324, 2508, 4107, 4297, 5074, 5075, 5077, 5877, 5878, 5887. beyitlere bakılabilir (Arat, 1947).

Edip Ahmed Yüknekî, Atabet'ül-Hakayık'ta gereksiz konuşan ve yalan söyleyen kişinin mert ve yiğit olamayacağı, yalan söyleyenlerden uzak durulup ömrün doğrulukla geçirilmesi gerektiği, doğru sözü bala, yalan sözü soğana benzetip soğan yiyerek ağzı acıtmak yerine bal yenilmesi gerektiği, yalan sözün hastalık, doğru sözün şifa olduğu belirtilmiştir (Edip Ahmed Yüknekî, 2019: 165-166; Arat, 1992: 88). Ayrıca eserde Edip Ahmet Yüknekî, Hz. Muhammed'in sözü olarak belirttiği şu ifadeye yer vermektedir: "Bu peygamber aleyhisselâm sözüdür: Yalan derd ve doğruluk şifadır." (Arat, 1992: 53).

Bu şekilde yalan söylenmemesi ve ondan uzak durulması gerektiği şeklinde öğütte bulunur.

Yunus Emre Divanı ve Risâletü'n-Nushiyye eserlerinde de yalan uzak durulması gereken bir unsur olarak anlatılmış ve birtakım nasihatlerde bulunulmuştur. Yunus Emre Divanı'nda yalanın kişiye ve topluma zarar verdiğinden doğrunun ise kişiyi Allah'a yaklaştırdığından söz edilmektedir. Kişinin ahlaklı ve erdemli biri olması için yalandan uzak durması gerektiği anlatılmaktadır. Ayrıca dünyanın geçiciliğini vurgulamak adına "Yalan dünya" ifadesinin kullanıldığı görülmektedir (bkz. *Tam ve Tekmil Yunus Emre Divanı*, 1968). Yunus Emre'nin Risâletü'n-Nushiyye eseri günümüz Türkçesine 'Nasihatler Kitabı' olarak aktarılabılır. Bu eserde çoğunlukla ahlaki konular üzerine nasihatlerde bulunur. Bu konulardan biri de yalandır ve bu eserin son bölümünde yalan ile dedikodunun zararlarından bahsedip uzak durulması gerektiğinin altını çizer. Yunus Emre, bu eserde yalanın kötülüğünden bahseder; yalanın insanı Allah'tan uzaklaştıracağını, doğruluk ve dürüstlüğü ise Allah'a yaklaştıracığını belirtir. Yalandan nefsin ürünü olarak bahseden Yunus Emre, nefis terbiyesinin gerçekleştirilmesi ve hakikate ulaşmak için yalandan uzak durulması gerektiğini vurgular (bkz. Günay ve Horata, 2019; *Yunus Emre Divanı*, 2021).

Abdulkadir İnan (1948), "Eski Türklerde ve Folklorda Ant" adlı çalışmasında Türkler arasında yalan söylenmeyeceğine dair çeşitli yeminler edildiğini belirtir. Bu yeminler bazen ürkütücü boyutlara ulaşmaktadır. Bunlardan kimileri şöyledir: "Eğer yalan söylersem bunun gibi kambur olayım"⁵⁷, "Eğer yalan söylersem bu yağ karnımı delsin! Ayı beni yesin! Ayı kafasını ısıracağım gibi o da beni ısırır!"⁵⁸, "Yaratıcı Ak efendi (Ürüng Ayii Toyan) dedemiz ve Cegesey efendi babamız, eğer ben yalan söylüyorsam, lütuf ettiği evlat ve hayvanlardan mahrum etsin! Eğer söylediklerim yalan ise gören iki gözüm kör olsun! İşiten iki kulağım tıkansın! Söyler dilimden mahrum etsin! Tutar ellerim tutmaz olsun! Yürür ayağım yok olsun-ben de torba gibi sürükleneyim", "Yalan söylersem canım çıksın", "Yalan söylüyorsam gözüm kör olsun, evladımın ölüsünü öpeyim." Kaşgarlı Mahmud, "temür" kelimesini açıklarken Türklerdeki ant/yemin sözlerinden biri olan "Gök girsin kızıl çıksın" ifadesine yer vererek şu bilgileri aktarır: "Bu savın başka bir

⁵⁷ İnan (1948: 281), 14. asır bilginlerinden olan Ebu Hayyan'dan aldığı bilgilerle Türklerin şehadet parmağını tırnağına yetiştirecek şekilde büktüğünü ve o şekilde yemin ettiği belirtir.

⁵⁸ "Yakutlarda en maruf ant "Ayı andı"dır. Ant içecek olan Yakutun evine ayı kafası getirilir ve yanan ocağın önüne konur. Ateş üzerinde bir kapla yağ bulunur. Ant içecek adam ateşi karşı dizleri üzerine oturup" bu yemini eder (İnan, 1948: 281).

anlamı daha vardır; Kırgız, Yabaku, Kıpçak ve daha başka boyların halkı ant içtiklerinde yahut sözleştiklerinde, demiri ululamak için kılıcı çıkararak yanlamasına öne korlar “bu kök kirsün kızıl çıksun” derler, “sözünde durmazsan kılıç kanına bulansın; demir senden öcünü alsın” demektir. Çünkü onlar demiri büyük sayarlar” (Atalay, 1985: 361-362).⁵⁹ Kaşgarlı Mahmud, ölmüş kimsenin ardından yalan söylemenin hoş görülmediğini de aktarır (Atalay, 416).

Bu bilgilerden hareketle Türklerde yalanın büyük utanç kaynağını teşkil ettiği ve doğruluğun elzem görev üstlendiği söylenebilir. Bu bakımdan Kafesoğlu, İnan ve Kaşgarlı Mahmut’un verdiği bilgiler birbirini destekler niteliktedir. Bunlardan hareketle yalanın Türkler arasında hoş karşılanmadığı görülür. Türk milletini ve kültürünü yansıtan en değerli eser olarak değerlendirilebilecek Dede Korku Hikâyeleri’ne bakıldığında da bu durum göze çarpmaktadır. Nitekim Saim Sakaoğlu, bu hususta şunları söylemektedir: “Dede Korkut Hikâyelerinde iki yüzlülük yoktur. Bütün beyler ve kadınlar merttirler. Yalan söylemezler, hikâyelerin tek yalancısı Yalancıoğlu Yaltacuk ise konu gereği Bamsı Beyrek hikâyesinde karşımıza çıkar” (2011: 119).⁶⁰

Türkler arasında yalan, tarihte olduğu gibi günümüzde de hoş karşılanmamakta ve cezalandırılmaktadır. Bu durum Gürsoy Naskali’nin derlediği hikâyede de görülür. Söz konusu hikâyede kişi, babasına yalan söylemekte ve babası bu yalanı öğrendiğinde oğlunun bacaklarına oklava ile vurarak (bu vurmanın şiddetli olduğu düşünülür çünkü hikâyede oklavanın bacakta şişliğe yol açtığı ve izler bıraktığı belirtilir) sinirli şekilde bakmakta ve “Bir daha yalan söylersen senin kemiklerini kırarım” şeklinde sert uyarıda bulunmaktadır. Bunun üzerine olayın faili bir daha ailesine hiçbir şekilde yalan söylemediğini aktarır (2015: 152). Eskiden olduğu kadar yaygın ve ağır olmasa da günümüzde de Türkler arasında yalana karşı cezalar söz konusudur.

Türk masal tipi olan Keloğlan, zor durumdan kurtulmak ve karşılaşılan engelleri aşmak için yalana başvurur. Keloğlan, halkın temsilcisi konumunda olmasıyla dinleyiciler/okuyucular tarafından bu durum ayıptan ziyade zekâ göstergesi olarak kabul edilir. Keloğlan, Türk folklorunda yalanlarıyla değil, zekâsıyla ön plana çıkan bir tiptir.

⁵⁹ İnan (1948: 281), “Sözümde durmazsam” ifadesinin “Yalan söylersem” anlamında kullanıldığını belirtir.

⁶⁰ Hikâyelerde belirgin olarak tek yalancı Yalancıoğlu Yaltacuk’tur fakat hikâyeler daha ayrıntılı şekilde incelendiğinde farklı yalanlarla da karşılaşılır. Dede Korkut hikâyelerinde yalan unsurları “Hikâyelerde Yalanlar” bölümünde incelenmiştir.

Türklerde Böğü Kağan, 762’de devletin resmî dini olarak Maniheizmi kabul etmiştir. Eski Uygurca tövbe duasında görüldüğü üzere Maniheizm’de yalan söylemek on büyük günah arasındadır (Özbay, 2015). Bacon, yalanın utanç verici olmasının sebebini Mountaigny’nin sözüyle açıklamaktadır ki bahsi geçen kişi, yalanı din bağlamında değerlendirek “Bir düşünülürse, bir kimse için yalan söyledi demek, onun Tanrıya karşı cesus, insanlara karşı korkak olduğunu söylemektir” (1998: 45-46) der. Türklerin ilerleyen zamanlarda İslam dinini kabul etmesiyle birlikte İslam dininin de yalana karşı sert duruşundan hareketle geçmişten günümüze Türkler arasında yalan her daim hoş görülmeeyen bir unsur olarak yer almıştır. Türkler arasında verilen bu malumatlardan hareketle Türklerin hiçbir zaman hiçbir şekilde yalan söylemediği sonucu çıkarılmamalıdır. Elbette lüzumlu olduğu durumlarda (ör. savaş, zor durumdan kurtulmak gibi) yalana başvurulmuştur ve günümüzde de söylenmektedir fakat Türk halkının genel olarak yalana karşıt duruş sergilediği görülmektedir.

1.2. FOLKLOR-YALAN İLİKİSİ

Dil, kültürün en önemli ögesini oluşturmaktadır. Mehmet Kaplan, dil-kültür ilişkisi konusunda şunları söyler: “Dil kültürün temeli olduğuna göre, bir milletin dil ile ifade ettiği sözlü, yazılı her şey, kültür kavramına girer. Sabahtan akşama kadar evde, sokakta, çarşıda, iş yerinde konuşan halk, farkında olmadan dil tarlasını eker, biçer. Dilin duygu ve düşünceyle dolmasının sebebi, günlük hayata çok yakın olmasıdır” (2015: 142). Kaplan, *Kültür ve Dil* adlı eserinde, dil ile kültürün ilişkisini sorguladığı bölümde verdiği bu malumattan hareketle dilin ürünlerinden birini de yalanın oluşturduğu ve kültür bahsinde değerlendirilmesi gerektiği belirtilmelidir. Halkın, Kaplan’ın belirttiği ve belirtmediği mekânlarda dil tarlasını ekerken kullandığı ürünlerden biri de yalandır. “Kültürün ve bilginin yayılması, aktarılması açısından büyük önem taşıyan dil” (Sezgin, 2021: 138-139), yalan için de elzem rol üstlenir. Bu anlamda yalan-kültür-folklor ilişkisini sorgulama gerekliliği doğmaktadır.

Dongen ve Fainzang (2002: 2), insanların kişisel, sosyal ve kültürel nedenlerden dolayı yalana başvurduğundan söz etmektedir. Bütün insanların söylediği ve sergilediği ortak olgu olarak tanımlanan yalan, her bir toplumda farklı bağlam veya anlama sahip olmakla beraber bu farklılıklar yalanı, evrensel olduğu kadar kültüre özgü de kılmaktadır

(Demren vd., 2020: 968).⁶¹ Sezgin de yalanın içinden çıktığı kültürün özelliklerini taşıdığını ve yansıttığını belirterek toplumdan topluma yalan söylenen konuların değişiklik gösterdiğine dikkat çekmektedir. Mesela, Türk aile yapısında gelin-kaynana ya da iki aile arasının bozulmasını istemeyen damadın veya gelinin başvurduğu yalanlar Batı literatüründe karşılık bulmamaktadır (2023a: 370).

Dongen ve Fainzang (2002: 4)'e göre yalanın duygularla (nefret, sevgi, şefkat, utanç, suçluluk, umut, korku vb.) olan ilişkisi incelenerek kültürün psikodinamikleri ortaya çıkarılabilir. Yalanın psikodinamik ve sosyal bir süreç olduğunu belirten Demren vd. (2020: 968), -yalanların- toplumlarda farklı anlamlarda ve bağlamlarda yer aldıklarını, insan ilişkileri ve etkileşimleri konusunda farklı rollere sahip olduklarını dile getirir. Ekman (2021b: 276), yalancı ve hedefin farklı kültürden olmasıyla yalanın anlaşılmasının daha zor olacağını ileri sürer. Lieberman (2004: 21), cinsiyet, etnik köken ve kültürel aidiyetler gibi değişkenlerin yalan ipuçlarının yorumlanması noktasında etkili olacağını belirtir. Leslie (2014: 240), yalanların yaratılmasını ve yalanlara verilen tepkileri; imgelem, dil ve kültürle donatılmış tür olmanın elzem özelliği olarak değerlendirir. Leslie (262), kültür konusundan bahsederken yalanın tamamen benimsendiği ya da yasaklandığı bir kültürün henüz keşfedilmediğini ve hemen her kültürde kimi yalanlar kabul edilebilir görülürken kimilerinin ayıplandığını bildirir. Bütün bu değerlendirmeler yalanın, kültür dolayısıyla folklorla ilişkisini aydınlatır niteliktedir.

Biyologlara göre ilkel erkek, ailenin beslenmesi ve savunmasıyla sorumluyken ilkel kadın, çocukları yetiştirmek ve gruptaki birliktelik duygusunu tesis etmekten sorumluydu. Bu durumlarda her daim gerçekliğe bağlı kalmamak, işe yarayan bir tavır olarak görülmüştür (Mayer, 2008: 70). Annelerin ailedeki birliğin korunması için yalan söylemeleri gerekir. Bu duruma daha geniş açıdan bakılacak olursa bireyleri ve toplumu bir arada tutmak için yalan söylemek gerekliliktir. İnsanların örgütlenmesi, birlik oluşturma

⁶¹ Toplamlar arasında yalan olgusu farklı şekillerde algılanır. Antropologlar, farklı toplumlarda yalanın günlük hayattaki rolleri hakkında bilgi verir. Bir Rum köyünde yalanın hayati önemi söz konusudur ve bu köyde ebeveynler çocuklarını, birinin yalan söylemesi durumunda bunu anlamaları için eğitmektedir. Ebeveynler, çocuklarına karşı kasıtlı şekilde yalanlar söyleyerek çocuklarının yalan yakalamayı öğrenmesi için çabalar (Barnes, 1994: 2, 74'ten akt. Demren vd., 2020: 968). Meksika'da bir köyde yalan ve manipülasyonlarla ilgili kısıtlamalar bilgiye ulaşma veya anlama açısından önem taşır. Peru'da Sharanahua halkı arasında akrabalarla ilişkilerin bozulmaması için bazı gerçekler toplumdan gizlenmektedir. Etnik hayati öneme sahip olduğu bu toplumda et miktarını saklamaya çalışırken diğerleri manipüle edilmektedir (Barnes, 1994: 68-70'ten akt. Demren vd., 2020: 968).

ması, bir arada bulunup bu birlikteliğin devam etmesi durumlarında yalanın işlevi yadsınamaz. Yalan; insanların birbirlerini kırmadan, üzmeden ve ortaya çıkan/çıkarılabilecek pürüzleri alt ederek bir arada yaşanmasına hizmet eden bağlamın ortaya konulmasında etkilidir. Bu yüzden Sezgin, yalanı “Bir arada yaşayan insanlar için mutlaka başvurulmuş bir yöntem” (2023a: 368) olarak değerlendirmektedir. Günlük hayatta başvurulmuş küçük hileleri toplumsal anlaşma biçimi olarak ele alan Mayer, beyaz/masum/nezaket/gerekli yalanlar hakkında “Bu tür yalanlar bir arada yaşamının temelidir ve onlar olmadan sosyal toplumun oluşması mümkün değildir” (2008: 30) demektedir. Demren vd. (2020: 968) yalanı, günlük hayat içinde insanın sosyalleşmesinin kurucu unsurları arasında gösterir. Ayrıca yalanın grup içi veya grup dışı ilişkiler boyutunda stratejik ya da taktiksel araç olarak kullanılabileceği ve çoğu zaman bu şekilde kullanıldığı vurgulanır (Demren vd., 2020: 969). Yalan söylenmesi konusunda aşırıya kaçılması gibi durumlar ise var olan toplumun ve toplum düzeninin dağılmasına sebebiyet verebilir.⁶²

“Yalan söylemek”, “Yalan söylüyorsun” ya da Türk sinemasının kalıplaşmış ifadesi olarak Türk insanının zihninde yer etmiş olan “Yalan söylüyorsun, yalan!” ifadelerinden anlaşılacağı üzere yalan, sözlü kültür ortamının ürünüdür. Bu daha sonraları yazılı kültür ortamında, gelişen teknolojiyle birlikte elektronik kültür/ikincil sözlü kültür ortamına aktarılmıştır. Günümüzde bu ortamların tümünde yalanla karşılaşmak mümkündür. Sözlü kültür ortamında yalan yaygınlığını korurken elektronik kültür ortamında da çok türlü yalan (yalan haber, kurgu, montaj, bilgi vb.) yer almaktadır. İnternet ortamı ve onun getirilerinden birini oluşturan sosyal medyada ise çeşitli yalanlara şahit olunmaktadır. İkincil sözlü kültürde, birincil sözlü kültürdeki olanaklara ek olarak emojiler de duygu ve düşünceleri aktarmada etkilidir. Yazılı kültürde gazete,⁶³ mektup vb. ürünlerde yalana rastlamak mümkündür. Askerden annesine mektup yazan biri, annesinin üzülmemesi için (zorluk çekmesine rağmen) zorluk çekmediğini, ortamın çok iyi ve rahat olduğunu bildirecektir. Bu masumane yalanı oluşturmasıyla birlikte yazılı kültürde yalana rastlanması konusunu da aydınlatmaktadır. Bunlara karşın yazılı kültürdeki yalan, sözlü kültürdeki

⁶² Bir toplumda çokça yalan söylenmesi o toplumdaki bireylerin birbirlerine karşı güven duygusunun azalmasına, bu durum da birlikteliğe hâle getirmesine sebebiyet verebilir. Son zamanlarda daha sık duyulmaya başlanan kimi (arabesk) söylemler (örneğin: ‘bu zamanda kimseye güvenilmez’, ‘yere düşsen kimse tutup kaldırmaz’, ‘yere düşsen bir tekme de dostun atar’ vb.) toplumdaki güvensizliğin gittikçe arttığına işarettir.

⁶³ Umur Talu (1998), gazetelerde yalanın, gerçeğin yansıması olarak kalmadığını, sonraki gerçekleri de oluşturduğunu belirtir. Gazete ve yalan ilişkisi hakkında bilgi için (bkz. Talu, 1998; Harris, 2014: 100-106).

yalanın yerini hiçbir zaman alamayacaktır. Çünkü sözlü kültür ortamında yalanın aktarımında kullanılan dil, takınılan üslup, hitabet, diksiyon, duygular karşdakine daha başarılı şekilde yansıtılmaktadır. İlgili durumlar yalanın inandırıcılığı açısından büyük bir öneme sahiptir. Walter J. Ong (2018: 122), konuşma esnasındaki vurgulamalar sayesinde duyguların karşdakine daha sağlıklı şekilde aktarıldığını, yazıda ise bu durumun noktalama işaretleri sayesinde asgari düzeyde gerçekleştiğini belirtir. Sözlü anlatı için bağlam elzemdir. Bronislaw Malinowski, “Hiç kuşku yok, metinlerin kendisi de son derece önemli ama kendi bağlamından ayırınca cansızlaşıyor” (1998: 107) demektedir ve Malinowski’nin bu ifadesi yalan için de geçerlidir. Bağlam, yalan için vazgeçilmez bir unsurdur. Burada yalan söyleyen kişinin ses tonu, jest ve mimikler, dinleyicilerin tepkileri gibi unsurlar yalanın tam anlamıyla değerlendirebilmesinde etkilidir. Sözlü kültür açısından elzem rol üstelenen bellek, sözlü kültür ürünü olan yalan hususunda da son derece önem taşımaktadır. İnsanlar, yalanlarını söylemeden önce kurgularken, söylerken ve söyledikten sonra yalanlarına göre hareket etmeleri gerektiğinden belleklerinden faydalanırlar.

Mahkemelerde sözlü şekilde tanıkların görüşleri alınırken yalan söylemelerini engellemek amacıyla kimi zaman yeminlere başvurulur. Bu durum Osmanlı’da da bu şekilde olmuştur.⁶⁴ Sözlü kültür ortamında kişinin doğru söylediğine dair yemin ettirilmesi istenip doğru söylediğine emin olunurken yazılı kültürde kişi ile anında iletişime geçip doğruluğunu teyit ettirmek daha zordur, bazen imkânsızdır. Çünkü onu yazan kişi ölmüş dahi olabilir. Yusuf Atılgan, “Ne çok yalan söyleniyordu yeryüzünde; sözle, yazıyla, resimle ya da susarak” (2004: 53) diyerek yalanın sadece sözle değil, yazı dili, beden dili ve görsellerle de söylenebildiğini belirtir. Mesela, lüks araç ve eşyalarla fotoğraf çekilerek sosyal medyada -bunlar kendilerininmiş- gibi paylaşım yapan kişiler sözsüz yalana yer vermiş olmaktadır.

Yalanın söylenmesi ve amacını gerçekleştirmesi hususunda beden dili veya halkbilimi bünyesinde değerlendirilen “Beden folkloru” göz ardı edilmemelidir. Beden folkloru terimini ortaya atan Katharine Young, bu terimi “Kişilikle ilgili kültürel yapılanmaları oluşturan düşünme, konuşma ve hareket etme biçimleri” (2006: 250) olarak tanımlar. Buna göre jest-mimik gibi bedensel unsurların toplumdan topluma ve/veya bağlamdan bağlama değiştiği görülmektedir. Yalan, yalanın anlaşılması, yalanın inandırıcılığı gibi

⁶⁴ Bu konuda bir çalışma için (bkz. Akis, 2015).

hususlarda bedeninin önemli rolü vardır. Ekman (2021b: 277), kültürel ve millî değerlerdeki farklılıkların ses, yüz ve vücutta etkili olmasıyla aldatma belirtilerini yorumlamayı zorlaştırdığını dile getirir. Dolayısıyla yalan, beden folkloru açısından ayrıca incelenmesi gereken bir konuyu oluşturmaktadır.⁶⁵

Yalan söylenebilmesi için en az iki kişi (yalan söyleyen ve söylenen) olmalıdır. Seager ve Mann'e göre "İki insanın bir araya geldiği yerde her zaman yalanlar söylenecektir" (2008: 76). Sartre (2011: 105), yalanın temel koşulu olarak aldatan-aldatılan ikiliğinden bahseder. Buna göre yalanın amacına erişmesi ve tam anlamıyla gerçekleşmesi için en az iki kişiye ihtiyaç vardır. Öztürk Dağabakan (2012: 40)'a göre söylemin yalan olmasının iki koşulu vardır: 1) Söyleyen kişinin düşüncesinin tersini yansıtmalı, 2) yalanı söyleyen kişinin yanı sıra yalanın söylendiği alıcı bulunmalıdır. Kısaca ifade etmek gerekirse yalanın söylenebilmesi için teorik olarak en az iki kişinin bulunması zorunludur.

⁶⁵ Bedenin yaşanan durumu belli etmemesi amacıyla kullanılması durumunda da karşı tarafa yalan söylemenin söz konusu olduğu belirtilmelidir. Bu durumu açıklamak için "Poker face" şeklinde kullanılan ifade mevcuttur. Poker oyunlarında elinin iyi veya kötü olduğunu belli etmemeye çalışan kişinin takındığı yüz ifadesine verilen isim olarak ortaya çıkan poker face, ilerleyen zamanlarda nötr olan yani herhangi bir duyguyu belli etmemeyi amaçlayan yüz ifadesini belirtmek için kullanılır hâle gelmiştir. Kişi o anda seviniyor, üzülüyor olsa dahi bunu belli etmemektedir. Bu durum beden dili etrafında değerlendirilebilir. Dolayısıyla beden diliyle yalan söylenmektedir. Mayer (2008: 150), iyi bir yalancının poker face (ifadesiz yüz) ifadesini takındığına dikkat çeker. Poker face konusunda bir değerlendirme için (bkz. Benlioğlu, 2017: 89-90). Mayer (2008: 43, 47), ayrıntılı makyaj, silikon, peruk ve kıyafet gibi unsurların da karşıdakini aldatılabileceğinden bahseder. A. Pease ve B. Pease (2008: 234), bunlara genç görünmek için saçların boyatılması, daha uzun bacaklı olarak görünmek için yüksek topuklu ayakkabıların giyilmesi, takma kirpik kullanılması gibi konuları ekler. Bunun yanı sıra mutsuzken yapılan gülümseme ve benzerleri de bu kapsamda değerlendirilebilir. Dolayısıyla yalan ile beden folkloru ilişkisi sorgulanırken bu durumlar da dikkate alınmalıdır. Diğer taraftan Seager ve Mann (2010: 132), dolandırıcılık hususunda en başarılı kişilerin çekici kadın ve erkeklerle, iyi giyimli kişiler olmasından söz ederek bedeninin, karşı tarafa etkisini göz önüne taşımaktadır. Bu durum beden folkloru ve yalan ilişkisi bağlamında değerlendirilebilir. Benlioğlu da beden dilinde bazı hareketlerin kültürden kültüre farklılık gösterdiğini belirtmekte ve 1995'te Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin ile ABD Kongre Üyesi Bill Richardson'un görüşmesini hatırlatarak ayak ayak üstüne atan Richardson'un ayağının altının kendini gösterdiğini fark eden Saddam Hüseyin'in bir anda ayağa kalkıp müzakerenin bittiğini söyleyerek odayı terk ettiğini aktarmıştır. Ortadoğu ve Asya kültüründe ayağının altının yani pis tarafın karşıdakine gösterilmesi, ona karşı hakaret olarak kabul edilir (2017: 134, 148). Diğer taraftan Benlioğlu (2017: 84), botoks yapılmasıyla -yalanın tespiti noktasında- mimiklerden ipucu yakalanmasının zorlaşacağına dikkat çekmektedir. Benlioğlu (2021: 70), şaşkınlık durumunun bir saniyeden daha kısa zaman aralığında gerçekleşen ani ve plansız tepkiler olduğunu, bu süreden daha fazla zamanda gerçekleşenlerin şaşkınlık değil, yalan olduğunu belirtir. Yalan söylendiği durumda, vicdani duygularını rahatlatmak veya kendini rahat hissetmek amacıyla orta parmak işaret parmağı üzerine koyulup yüzük ve serçe parmağı bükülerek baş parmağı üzerine getirilir. Bu hareketlerin yapıldığı kol, vücudun arkasına saklanır. Yalan söyleyen kişi, bu hareketleri sergileyerek istemeden yalana başvurduğunu veya baskı altında bulunduğunu bildirmeye çalışır. Mahkemelerde edilen yeminlerin geçersiz sayılması için de bu jestle başvurulur. Ayrıca yalan söylenirken parmaklar üst üste getirilirse büyük günah olmayacağı düşünülür (Mayer, 2008: 113, 115). Bu jest, Türkler arasında pek az şekilde başvurulmaktadır. Kimi zaman dizi ve filmlerde nadiren karşılaşılr. Ek olarak (bkz. Pease, 2002: 65-79). Burada yalanın beden folkloru ile ilişkisi hususunda kısa bilgiye yer verilmiş olup araştırmacıların ilgisini çekmek suretiyle konu üzerine çalışacaklar için fikir verilmesi amaçlanmıştır. Beden folkloruyla yalan ilişkisi incelemek için müstakil çalışma gereklidir.

Dundes (2006b: 16; 2014: 17), -halkbilimcilerin inceleme alanına giren- halkı, en az bir ortak faktörü paylaşan ve en az iki kişiden oluşan insan topluluğu şeklinde tanımlar ve halkbilimcilerin bu ortaklıkları inceleyebileceğini belirtir. Bu kapsamda yalanın oluşması gereken en önemli unsur ile halkbilimcilerin incelediği halkı oluşturan en önemli unsur hususunda ortaklık söz konusudur. Yalanın gerçekleşmesi için de ortak faktöre sahip olan en az iki kişinin bulunması halk oluşumunu sağlar. Yalan söyleyen ile söylenenin farklı kültürden olması yalanın hedefe hitap etmesi ve anlaşılması noktasında önemli güçlükler doğuracaktır. Dolayısıyla daha yalan söylenmeden ortaklıklar devreye girmektedir. Burada ortak faktör hususunda örnek vermek gerekirse “Onun da sana selamı var” denildiğinde karşı tarafın bahsedilen kişiyi tanıması ve bu şekilde bir ortaklığın söz konusu olması gerekmektedir. Ortak değerleri paylaşan kişilerin birbirlerine yalan söyleyecekleri zaman -yalana- bu değerlerin motiflerini işlemeleri de aynı noktaya işaret etmektedir. Yalan, toplumların şartları, niyeti ve sonuçlarına göre değerlendirilen eylem olmakla birlikte bir toplumda yalan sayılmayan eylem, başka bir toplumda yalan sayılabilmekte, kimi zaman yasaklanmakta, bazı zamanlarda ise belli ölçüde kabul edilmektedir (Öztürk Dağabakan, 2012: 29).

Duman (2019: 980)’ın yalan haber için söz ettiği konular, yalan için de değerlendirilebilir. Yalanın ortaya çıkmasına hizmet eden unsurlar anlatıcı, dinleyici ve metindir. Bunun yanı sıra yalan sözleri olarak tanımlanan ve halk arasında yaygın şekilde kullanılan yalan ifadelerini içeren sözlerde bulunan kompozisyon, söz sanatları ve diğer üslup özellikleriyle sanatsal kaygıyı ön plana çıkarmaktadır. Yalan, işlevini karşı tarafın inanmasıyla tamamlayacağından inançla yakın bağı bulunmaktadır. Bu inanç bağına oluşturmak için yalan haberler, insanların aşinalığı bulunduğu geleneksel anlatı yapısı üzerine inşa edilmektedir (Duman, 2023).

Dursun Yıldırım (1985: 549-551), folklorun özelliklerine yer verirken “sözlü olma”, “geleneğe bağlılık”, “çeşitlenme”, “anonimlik”, “kalıplaşma” unsurlarından bahseder. Yalan da bu özellikleri barındırmaktadır. Yalan genel itibarıyla sözlü şekilde icra edilmekte, belirli geleneğin bünyesinde meydana gelmekte, ortaya konulan yalan ifadeleri çoğu zaman çeşitlenerek varlığını sürdürmekte, bu yalan ifadelerinin ilk olarak kimler tarafından söylendiği bilinmemekte ve kalıplaşmış yalanlar bulunmaktadır. Bu şekliyle yalan, halk tarafından yaygın şekilde kullanılmakla birlikte halkbilimcilerin de üzerine düşmesi gereken konuyu oluşturmaktadır. Sözlü kültürün kalıp ifadeleri, uzun yılların

deneyimini, dil zenginliğini veya kültürel göstergelerini dile yansıtır; atasözü deyim, argo, küfür, alkış, kargış gibi türlerde kalıp ifadelerle karşılaşılır ve bunların tümü sözel-kültürel bağlam ile kullanma biçim ve kurallarına sahiptir (Oğuz, 2018: 70). Oğuz'un kalıp ifadeler hakkında belirttiği hususlar yalan için de geçerlidir. Bir söylemin yalan olarak kabul edilmesi, onun uzun yıllar boyunca yalan niyeti gözetilerek kullanıldığını göstermektedir. Söz gelimi, "Benim kızımı ne doktorlar ne mühendisler istedi" sözü, halk arasında uzun yıllar boyunca yalan olarak kullanıldığından dolayı yalan kabul edilmektedir. Kalıplaşmak suretiyle varlığını devam ettirmeleri yalan ile folkloru birbirine yakınlaştıran en önemli yanlardan birini oluşturmaktadır.

Halk arasında yalanı tanımlamak için "atmak, sallamak, üfürmek, kıvırmak, oyun oynamak, sınamak, palavra, düzmece, tıraş ("bırak tıraşı, doğru konuş!"), asılsız söz, maval, hikâye" gibi ifadeler kullanılmaktadır. Son iki sözcüğe "Bana hikâye anlatma", "Bana maval okuma" şeklinde başvurulur. Özgül Özbek (2020), Derleme Sözlüğünde yaptığı araştırmada halk arasında yalan için "palavra, abartmak, uyduruk, mızıkçı, kıtır, peşe, şavul, yalon, zavır" gibi ifadelerin kullanıldığını belirtir. Bu ifadelerin birçoğu yalancı için de kullanılmakla birlikte Emrah Tunç (2014: 1478), "dümbük" kelimesinin de kimi zaman yalancı anlamında değerlendirildiğine dikkat çeker.

Halk arasında yalan söyleyen kişiye karşı çeşitli cezalar da verilmektedir. Bu cezalar, yalan söyleyen kişinin yaşı ve söylenen yalanın büyüklüğüne göre şekillenmektedir. Örneğin, bir çocuk yalan söylediyse kızmak veya en fazla dövmek şeklinde cezaya başvurulurken büyük birinin yalan söylemesi o kişinin kınanmasına ve ötekileştirilmesine sebep olur.

Yalanın günlük ve törensel yaşamda önemli yeri bulunmaktadır. Söz, nişan ve düğün törenlerinde, kutsal günler ve ritüellerde, cenaze ve yas törenlerinde, misafirperverlikte yalanlar söylenmektedir. Türk folklorunda ayakkabı saklanması, makasın kesmesi ve damadın kaçırılması gibi geleneklerle karşılaşılmaktadır. Ayakkabılar yalancık-tan saklanır ve karşı tarafın para veya hediye vermesiyle teslim edilir. Makasın kesmesi durumunda, söz yüzüklerinin takılması esnasında kurdeleyi kesecek kişinin makasın kesmediği şeklinde yalana başvurarak karşı taraftan para veya hediye almaya çalışması söz konusudur. Damat kaçırma olayı da yalancık-tan yapılır. Hatta kimi yörelerde damadın

bulunulan mekânda kapı eşiğinden geçirilmesi kaçırıldığı anlamına gelir ve damadın alınabilmesi için para ya da hediye verilmesi gerekir. Küs olan kişilerin bayramlarda barışıkmiş gibi hareket etmesi, cenazelerde söylenen “İyi bilirdik” ifadesi, misafirlikte ev sahibinin bol gösterişli bir sofranın kurmasından sonra “Hiç zahmet olmadı” sözü yalanın günlük ve törensel yaşamdaki kullanımına örnek oluşturmaktadır. Yalan, halk kültürü uygulamalarında kullanılarak toplumsal düzenin korunması, uyumun sağlanması ve geleneklerin sürdürülmesi amaçlanmaktadır. Söz gelimi, halk hekimliğinde şifacılar, mucizevi güçlere sahip olduklarını iddia ederler veya bir şeyin “Her derde deva” olduğunu belirtirler. Sevilen bebekleri nazarlarından korumak için “Çirkin” yakıştırmasının yapılması bir diğer örnektir. Geçiş dönemlerinde (doğum, düğün, ölüm) de yalana başvurulur. Doğum esnasında annenin dayanma gücünü artırmak için doğum sancısının hemen geçeceği yönündeki telkin, düğünlerde damat ya da gelin hakkında gerçeği yansıtmayan olumlu sözler söylenmesi ve birinin ölüm haberini yakınlarına yumuşatarak (“Durumu ağır ama iyi olacak inşallah”) aktarma ilgili konuya örnek oluşturmaktadır. Çocukları korumak ve tertipli olmalarını sağlamak amacıyla da yalana başvurulur. Bu anlamda yalan, Türk halk kültürü içinde iyi ve faydalı bir araç işleviyle kullanılmaktadır. Aksi tarzda kullanımları ise toplum tarafından kınanmaya ve ötekileştirmeye sebep olmaktadır.

Yalan sözcüğünden çeşitli kelimeler türetilmekte (yalancı), birçok kelimeye eşlik etmekte (yalan at-), ikilemeleri yer almakta (yalan dolan), üzerine atasözleri (ağlarsa anam ağlar gerisi yalan ağlar) ve deyimler (gözünün içine baka baka yalan söyle-) söylenmekte ayrıca yine ondan türeyen ve yalan söyleyen kişiyi tanımlamak için kullanılan yalancı sözcüğüyle hayvan (yalancı zargana) ve bitki adları (yalancı akasya), tıp (yalancı gebelik), hastalık (yalancı koşullanma), veterinerlik (yalancı kuduz), biyoloji (yalancı çekirdekçik), matematik (yalancı biçme), dil bilimi (yalancı ikiz ünlü), mimarlık (yalancı kemer), madencilik (yalancı taş), hukuk (yalancı şahit), kimya (yalancı aromatikler) terimlerine kadar yaygın kullanım alanı bulunmaktadır (Bayraktar, 2015: 323-328). Gonca Tokuz, yalanın Türk folklorundaki yeri hakkında şu bilgileri aktarır:

“Bazen soframızda bir yemeğin adı, bazen yazmanın ucundaki oyunun bir motifidir. Bir masalın etik ilkeleri arasında yer alabilir, oyunların yapısal öğelerinden birisi de olabilir. Anlatmalar (destanlar, efsaneler, halk hikayeleri, masallar, fıkralar), anonim şiirler (türküler, ninniler, tekerlemeler, maniler, manzum destanlar), kalıplaşmış söz ve ifadeler (atasözleri ve deyimler, bilme-

celer, dua, beddua, yemin-okşamarlar, argo sözler, satıcı sözleri), hayatın dönüm noktalarıyla ilgili gelenek ve görenekler (doğum öncesi-esnası-sonrası, çocukluk çağı, oyun, evlenme, ölüm), günlük hayatla ilgili gelenek ve görenekler, halk hekimliği, halk hukuku ve halk mutfağında sayısız örnekleriyle her an karşılaşılabilir” (2015: 331-332).

Yalan, bunların yanı sıra çeşitli halk inançları ve pratiklerde de bulunur. Bu anlamda büyüsel törenler içinde büyük önem taşımaktadır. Ayrıca masaldan destana, Türk halk tiyatrosundan alkışa (dua) kadar pek çok alanda yalanın kullanıldığı görülmektedir. Bu şekliyle yalan, halk kültürü içinde pek çok yerde işlevsel amaç üstlenmektedir. Ayrıca kimi gelenekler içinde de yalanla karşılaşılır. Daşdemir (2015)’in bahsettiği Erzurum ve çevresinde bulunan kuymağı kusturmak için yalan söyleme geleneği bunlar arasında değerlendirilebilir.

Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı* içinde yeniçağlarda destancılarının da dinleyicilerin de tutumlarının değiştiğinden söz eder ve manascının Manas destanını anlatmaya girişirken kullandığı ifadelerle yer vererek çağdaş destancının eski kesin inanışını kaybetmekle birlikte yalanla katışmış olsa da destanın tamamıyla yalan olmadığını ve gerçeklere de destanda yer verildiğini belirtir. Bahsi geçen ifadeler şu şekildedir: “Yarısı yalan, yarısı gerçek / yârenlerin hâtırı için / çene çalıp söyleriz / Kaplan Manas’ın şanı için... / Çoğu yalan, çoğu gerçek / Cemaatin hatırı için / gümbürletip söyleriz / boz yeleli erin şanı için / Yanında bulunmuş kişi yok / Yalan ile işi yok...” (Boratav, 1969b: 39). Destan anlatma geleneğinde olduğu gibi masal anlatıcıları da masal anlatmaya başlarken anlatacaklarının gerçek olmadığını bildirmek için tekerlemelere başvurur.

Türk masal dünyasında Keloğlan adlı karakter karşısına çıkan engelleri aşmak için yalan ve hileye başvurmaktadır. Toplum içinde ötelenen kişilerin temsilcisi konumunda bulunan Keloğlan’ın masalları anlatılırken dinleyiciler/okuyucular tarafından engelleri aşması istendiğinden dolayı bu uğurda söylediği yalanlar, oynadığı oyunlar, yaptığı aldatmacalar halk tarafından mazur görülmektedir (Dursun, 2015: 11).⁶⁶ Türk masallarında yerine göre aldatici, yalancı ve kurnaz olabilen Keloğlan’ın iyi-kötü arasındaki dengeyi başarılı şekilde kurmuş bir karakter olarak aldatmacaları dinleyiciye/okuyucuya/izleyiciye sempatik şekilde sunulur (Demren vd., 2020: 971). Toplum tarafından onay alabil-

⁶⁶ Bu hususta örnek anlatılara “Masallarda Yalanlar” başlığı altında yer verilecektir.

mek için onaylanan davranışların sergilenmesi gerektiğini belirten Demren vd., Keloğlan'ın neden toplumda dışlanmadığını ve sevilip onaylandığını sorgular. Toplumda güç mücadelesini kazanan kişinin başkalarının onayını aldığı, Keloğlan'ın da güç ve kudrete duyduğu ilgisinin sonucunda aklını kullanarak sorunları çözmesi ve iktidarı ele geçirerek de başkalarının onayını kazanması tüm bu hareketlerinin mübah sayılmasını sağlamaktadır (971-972).

İnsanlar, anlatıları, hikâyeleri vs. dinlerken/okurken olay örgüsünde inanılmayacak, yalan olduğu bilinen unsurlar bulunsa da bunlara inanmak ister ve bu suretle anlatıya devam edilir. Özellikle romanlarda kurgulanmış konulara inanılmış gibi yapılır hatta inanılmak istenir ve eserler, baştan sona kadar bu heyecanla okunur. Bu eserlerde söz konusu unsurlar yalan olsa dahi, okuyucu buna inanma gereksinimi hisseder. Bunun yanı sıra halk hikâyesi anlatan âşıklar, kurgusal öğelere yer verseler de dinleyiciler tarafından bunlara inanılır ve tepkiler (şaşıрма vb.) bu uğurda gerçekleşir. Benzer şekilde dizi-filmlerde de kurgulanmış unsurlar bulunmasına rağmen izleyiciler bunlara inanır ve dizilerin sonraki bölümünü merakla beklemeye koyulurlar. Sosyal medyada pek çok kişi tarafından kurgulanmış içerikler paylaşılmasına karşın bunlar milyonlarca kişi tarafından izlenmektedir/okunmaktadır/etkileşim almaktadır. Bettetini (2008: 144), edebî ve görsel sanatlardaki yalanı, “sanatsal temsilin yalanı” olarak açıklar ve “gerçeği denetim altında tutma olanağı” sunduğunu belirtir. Bu şekliyle âşıkların hikâyelerinden romanlara, televizyon dizilerinden sosyal medyaya kadar sözlü ve yazılı kültür ortamlarının tümünde yalanla karşılaşmak mümkün olmakla birlikte bu durum halk arasında yalanın ne denli yaygın olduğunu da gösterir niteliktedir.

Tokuz'a göre, “Yalanlar ve yalancılar biz yaşadıkça var olacak kültürümüzde yaşayacak, bizleri yanıltmaya, şaşırtmaya, oyalamaya, ders vermeye ve mutfak kültürümüzü de şekillendirmeye devam edecektir” (2015: 342-343). Bu şekliyle yalan ve yalancı kültürün bir parçasını oluşturmaktadır. Çeşitli fonksiyonları olan yalanlar da bulunmaktadır. Çocukların çok kahve içmemesi için söylendiği masumane yalanlardan biri, içmeleri hâlinde Arap veya kara olacakları şeklindedir. Akşam saatlerinde dışarıda olan çocukları cinlerin kaçıracağı şeklinde örnekler çoğaltılabilir.

Dolayısıyla yalanlar, Türk folklorunda önemli yer kaplamaktadır; sözlü kültür ürünlerinden mutfak kültürüne, el sanatlarından çeşitli disiplinlere kadar ve kimi unsurları

(hayvan, bitki adlarında vb.) tanımlamak için kullanılır. Pek çok kültürel üründe olduğu gibi yalanın da zamanla gelişip dönüşeceği, yeni yalanların ortaya çıkacağı, özellikle medyanın ve modern medya olarak adlandırılan internet ortamının ortaya çıkmasıyla çeşitli yalanların üretildiği ve üretilmesine olanak tanınması göz ardı edilemeyecektir.

Bu kapsamda Türk folklorunda şairler, mutasavvıflar arasında olduğu gibi halk arasında da yaygın şekilde kullanılan “Yalan dünya” ifadesine yer vermek gerekir. Dünyanın aldatıcılığı, geçiciliği, gerçek mekânın ahiret olduğu vb. durumları vurgulamak için kullanılan bu ifade geçmişten günümüze çeşitli kaynaklarda kullanılagelmiştir. “Gerçek olmayan şey, gerçeğe aykırı söz” anlamlarına gelen yalanın, dünya ismine sıfat olması, onun (dünya) hakkındaki düşüncüyü de ortaya koymaktadır (Keskinkılıç, 2015: 57-58). Benzer anlamda kullanılan “Ölümlü dünya” ifadesi de ölümün dünyadaki her şeyden ettiğini, dolayısıyla dünyanın geçiciliğini vurgulamaktadır. Kur’an-ı Kerim’de çeşitli ayetlerde dünyanın geçiciliği, oyun ve eğlenceden ibaret aldatıcı bir meta olduğu vurgulanmıştır (Âl-i İmran 3/185; En’am, 6/32; Ankebût, 29/64). Besim Atalay, Divânu Lûgâtî’t-Türk’ün tercümesini yaptığı çalışmasında “arguç ajun” ifadesini “Aldatıcı dünya” (1985: 95) olarak çevirmesine karşılık daha sonra hazırladığı dizinde bu ifadeyi “Yalancı dünya” (1986: 95) olarak vermiştir. Dede Korkut hikâyelerinde yer alan “Kazılık Kocaoğlu Yeğenek Boyu” ve “Basat’ın Tepegözü Öldürdüğü Boyu”nda “Yalan dünya”, “Yalancı dünya” ifadesi geçmektedir (Gökyay, 2019: 159, 173). Kutadgu Bilig, Atabetü’l Hakâyık’ta, Divan-ı Hikmet’te ve Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Azîz Mahmud Hüdâyî, Edirneli Nazmî, Şeyh Galip, Karacaoğlan vb. şairlerin şiirlerinde “Yalan dünya” ifadesine yer verilmiş, dünyanın geçiciliği, aldatıcılığı, asıl yurdun ahiret olduğu vurgulanmıştır (Keskinkılıç, 2015: 49-92). Karacaoğlan’ın şiirlerinde (Boratav, 1982: 273-274, 274, 277-278), Dadaloğlu’nun şiirinde (Boratav, 1983: 33-34), 1940’larda Ruhi Su’nun söylediği Avşar ağıtında (Boratav, 1983: 458-459) “Yalan dünya” ifadesine rastlanmaktadır. Günümüze geldikçe çeşitli şarkı ve türkülerde bu ifadeyle karşılaşmakla birlikte bunlar arasında en bilineni Neşet Ertaş’ın “Yalan Dünya” (bkz. “Türkülerde-Şarkılarda Yalan” başlığı) adlı türküsüdür. Eldeki verilere göre “Yalan dünya” ifadesinin yaklaşık 1000 yıllık geçmişi söz konusudur ve günümüzde hâlâ kullanımı yaygın şekilde devam etmektedir.

Milletlerin kendilerine ait kültürel varlıkları bulunmaktadır. Kültürün bir parçasını

oluşturan yalan da toplumdan topluma farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla Türk folklorunda yalan hususu değerlendirilmesi gereken konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Harris, çalışması boyunca yalan söylenmemesi ve her koşulda doğruya başvurulması gerektiğinden yana olduğunu dile getirmiştir.⁶⁷ Okuyucularından biri Japonya’da yalan söylemenin ahlaksızlıktan ziyade sanat biçimi olarak algılandığını; Japoncada “Honne” sözcüğünün kişinin asıl olarak düşündüğünü gösteren kelime olduğu, “Tatemaie” sözcüğünün ise gerçeğin uygunsuz veya dezavantajlı olduğu durumlarda dile getirilen görüş ya da duygu olduğunu belirtir. Ayrıca Japonya’da insanların bu ikisi arasında gidip geldiklerini, bu şekilde yapmamanın toplumsal beceriksizlik olarak değerlendirildiğini; dürüstlük, doğrulanlık ve açıklığın ise ABD’den çok daha az önem taşıdığını, Japonya’da dürüstlük hususunda küçük değişikliklerin dahi kültürü baştan sona dönüştürülmesini gerektireceğinden bahseder (2014: 106). Buna karşılık Harris (107), görüşünde ısrarcı olarak yalan söyleme konusunda evrensel normların uygulanması gerektiğini aktarır. Bununla birlikte yalanı anlayış, kavrayış şekli dahi kültürden kültüre farklılık gösterdiğinden, yalan hususunda toplumlara özgü hatta millet, yöre, belli bölge kapsamında araştırma yapmak gereklidir. Bu anlamda yalanın Türk folklorundaki yeri ve yalan konusunda çeşitli ürünler ise müstakil araştırma konusu olabilecek derecede önem taşımaktadır.

Öztürk Dağabakan, Dietz’in “Die Kunst des Lügens” [“Yalan Söyleme Sanatı”] adlı kitabına atıfta bulunarak “Ona göre yalan, yalan söyleyen kişinin dil ile sanatsal bir etkileşim içerisinde olduğu, dil becerisi gerektiren, dilsel bir sanattır ve belli kurallara uyarak bunun ötesinde yaratıcılık gerektirmektedir” (2012: 46) demektedir. Dan Ben Amos (2006: 36), folkloru, artistik/sanatsal bir iletişimsel süreç olarak tanımlar. Yalanın dilsel sanat olarak kabul edilmesi, sanatsal iletişim süreci olan folklorla ortak özelliğine işaret eder niteliktedir.

Kimi araştırmacılar, bir tür uydurma yoluyla oluşturulduğu, gerçeği yansıtmadığı gibi sebeplerle hikâye, masal ve diğer anlatıların yalan olarak kabul edilmesi gerektiği fikrini savunmaktadır (bkz. Özgül, 2015). Oysa anlatıların kendi bünyelerinde yatan mantık bulunmaktadır ve anlatılar buna göre şekillenir. Bundan ötürü, kendi anlatı mantığına ve gerçekliğine sahip olan bu anlatılar yalan olarak değerlendirilemeyecektir. Bu anlatılardaki motiflerin, sembollerin taşıdığı anlamların gerçeğe işaret etmesi ya da bir olayı

⁶⁷ Harris (2014: 123), sadece çalışmasının bir yerinde doğruyu söylemenin yarar sağlamayacağı durumda, yalanın gerçekten “beyaz” görünebileceğini belirtir.

durumu, duyguyu aktarması yalan olarak değerlendirilmelerinin önüne geçmektedir. Olağanüstülükleri bünyesinde barındıran bu anlatıların yalan olarak değerlendirilmesi hatadır. Aksi takdirde folklor ürünlerinin pek çoğu yalan olarak değerlendirilebilir. Burada sahte bilgi anlamına gelen “Fakelore”dan da bahsetmek gerekir.

“Fakelore” sözcüğü ilk kez 1950’de Richard Dorson (2007) tarafından *American Mercury* dergisinde kullanılmıştır. Fakelore, sahte anlamına gelen “fake” ile bilim, bilgi anlamına gelen “lore” kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur ve sahte, sonradan üretilen, uydurulan ve halk bilgisi ürünü olarak pazarlanan ürünleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Dundes (2006c), Dorson’un görüşlerinden yola çıkarak James Macpherson’un *Ossian* şiirlerinin (1760), Grimm Kardeşler’in *Kinder und Hausmärchen* (1812, 1815), Finlandusul destanı *Kalevala*’nın fakelore’un ilk örnekleri olduğunu ve bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Bunların fakeloreu oluşturmaları, insanlığa karşı söylenen yalanı ifade etmektedir. Söz gelimi, Macpherson, “İskoçya Yaylalarından Derlenmiş Eski Şiir Parçaları” adlı eserinde bu şiirlerin on ikinci ve on altıncı yüzyıllardan kalan eski yazmada ele geçirildiği, bilinmeyen bir şair tarafından İngilizceye çevrildiğini ve Ossian adlı şaire ait olduğunu dile getirmektedir. Aslında bu şiirler Macpherson tarafından İskoçya’dan toplanmış ve İngilizceye çevrilmiştir (Çobanoğlu, 2020: 104). Dolayısıyla fakelore ürünü olarak kabul edilen bu tutum insanlara karşı söylenen yalanı oluşturmaktadır. Bu anlamda fakelore ürünleri, kasıtlı şekilde üretilip insanlara gerçekmiş gibi sunulduğundan ve insanları aldatmayı hedeflediğinden yalanı oluşturmaktadır. Yine de bu konu müstakil çalışmayı gerekli kılmakta ve ayrıntılı inceleme yapıldıktan sonra net görüş belirtilmelidir. Bu incelemeye “icat edilmiş gelenek” ya da “geleneğin icadı” (Hobsbawm ve Ranger, 2006) da dahil edilmelidir.

Kültürel farklılıklar veya başka toplumlarla ilgili eksik bilgi ya da bilgi yoksunluğu aslında yalan olmayan ifadeyi yalan olarak değerlendirmeye sebep olabilmektedir (Mayer, 2008: 98). Mesela, Batı toplumlarında konuşurken göze bakmak, Doğu toplumlarında ise göze bakmamak saygı meselesidir. Bu gibi bir durumda ‘yüzüme, gözüme bakmadı kesin yalan söylüyor’ çıkarımını yapmak yanlış sonuçlara sebebiyet verecektir. Dolayısıyla yalan çalışılırken kültürel farklılıklar da dikkate alınmalıdır.

Derlemeciler, kimi bilgileri almak için kaynak kişilere yalan söylemektedir. Kaynak kişiler de kimi konularda iyi olarak görünmek ya da göstermek için kendisi, yöre

veya bölge hakkında yalan söyleyebilir. Bu bakımdan kaynak kişilerden alınan kimi bilgilerde yalanın olmadığına dair bir kanıt ortaya sürülemeyecektir. Dolayısıyla elde edilen folklor ürünlerinde yalanın bulunduğu bir gerçek olarak kabul edilmelidir. Bu şekliyle yalan, kültürün bir parçası konumunda hayatını sürdürmektedir. Bu durum konunun bir yanını oluştururken diğer yandan yalanın halk arasında önemli yeri olduğu söylenmelidir. Öyle ki mesleklerin, cinsiyetlerin vb. kendilerine özgü kalıplaşmış denilebilecek yalanları dahi yer almaktadır. Ayrıca çok sayıda halkbilimi kadrosunda ve halk hayatının hemen her alanında yalanlar bulunmaktadır. Bir halkbilimcinin yalan hakkında bilgisi olması gerekir. Bu konuda en azından kimi okumalar yapıp bulunduğu kültürde yaygın şekilde söylenen yalanları bilmelidir. Halkbilimcilerin en sık kullandığı derleme yöntemi olan görüşmede/mülakatta kaynak kişinin verdiği cevapların yalan olup olmadığı konusunda en azından fikre sahip olmak açısından bu durum etkili olacaktır. Diğer taraftan toplumda sık kullanılan yalanlara vakıf olunduğu düşüncesinden hareketle kaynak kişiler tarafından espritüel ya da farklı amaçlarla kullanıldığında bunları anlamak, yapılan çalışmanın daha sağlıklı sonuçlar vermesine olanak tanıyacaktır.

Çalışmada ele alınacak yalanlar ortak kültürün birikiminin ürünleridir. Kültür kimi kaynaklarca insanın yaratmış olduğu maddi-manevi her şey olarak tanımlanır. Bu şekilde yalan da doğal olarak kültürün parçasını oluşturmaktadır ki toplumdaki yaygınlığı esas alındığında önemli parçasını oluşturduğu söylenebilir. Verilen malumatlardan hareketle yalanın kültür içinde dolayısıyla folklor bünyesinde geniş yer kapladığı görülmektedir. Anlatılardan halk mutfağına, halk inançlarından geleneksel el sanatlarına kadar folklor bünyesinde çok çeşitli kullanım alanına sahip olan yalan, sosyal hayatın vazgeçilmezlerinden birini oluşturduğu gibi folklorun da elzem olarak değerlendirilebileceği konularından birini teşkil etmektedir. Bütün bunlardan hareketle Sezgin (2023a), yalanın halkbilimi türü olup olamayacağını incelediği çalışmasında yaptığı araştırma ve değerlendirmelerden sonra halkbilimi türü olarak kabul edilmesi gerektiğinden söz etmektedir.⁶⁸

Yalan, sadece sözlü veya yazılı metinlerden ibaret olmadığından, daha geniş bir konuyu oluşturup oldukça farklı yönlerden incelenebileceğinden ve halkbiliminin birçok koluyla ilişkili olduğundan ötürü halkbilimi türü olarak; sözlü ve yazılı metinleri bulunduğu dolayısı ile halk edebiyatı türü olarak ele alınabilir. Bu anlamda yalan hem başlı

⁶⁸ Halkbilimi türü olarak yalan konusunda yapılan bir tasnif sistemi için (bkz. Sezgin, 2023a: 373).

başına halkbilimi türü hem de halk edebiyatı içinde tür konumundadır. Yalana, halk edebiyatında anonim halk edebiyatının ürünü olarak mensur ürünler içinde yer verilebilir. “Anonim halk edebiyatı, sözlü gelenek ortamında yaratılan, zaman içinde ilk yaratıcısının unutulmasıyla ondan bağımsızlaşan ve kuşaktan kuşağa aktarılırken yeniden üretilerek yaşatılan halk edebiyatı geleneği ve bu gelenekteki edebî metinleri ifade etmek için kullanılmaktadır” (Aça, Ekici ve Yılmaz, 2017: 134). Bu anlamda kalıplaşmış yalanlar; sözlü kültür ortamında yaratılması, zamanla ilk yaratıcısının unutulması ve kuşaktan kuşağa aktarımlarda dönemin şartlarına göre yeniden üretilmesi veya eş metinlerinin oluşmasıyla yaşatıldığından anonim halk edebiyatı içinde yer verilmelidir. Yalanlar, müstakil şekilde var oldukları gibi anlatılar içinde de yer almaktadır. Yalanın diğer anlatı türleri içinde kullanılması konu olarak değerlendirilmesini olanaklı kılsa da müstakil ürünleri de bulunmaktadır. Yalan, Şeref Boyraz (2012: 43)’ın anonim halk edebiyatı için yaptığı tasnifte “Konuşmalık Türler” esasında değerlendirilebilir. Yalana çoğunlukla konuşma esnasında başvurulması, ortaya çıkması için bir sebebe ihtiyaç olması söz konusu türler içinde değerlendirilmesinin başlıca nedenleridir.

Yalanın yanı sıra yalan hikâyelerden de söz edilmelidir. Yalan hikâyeler; yaşanmamış olayların yaşanmış, başkalarının başından geçen olayları kişinin kendi başından geçmiş gibi anlattığı, gerçekte yaşanmayan ama kişinin farklı amaçlarla (eğlenmek, itibar kazanmak vb.) kurgulayıp anlattığı anlatılardır. Anlatma ihtiyacının karşılanması noktasında mit, masal, efsane, destan, fıkra gibi türlerden yararlanmanın yanı sıra yalan hikâyeler de etkilidir. İnsanlar; duygularına, düşüncelerine, bastırdıklarına bu anlatılar içinde yer vermektedir. Bundan ötürü söz konusu anlatıların özellikle ‘psikoanalitik halkbilimi kuramıyla’ (Çobanoğlu, 2020: 167-177) ele alınması gerekmektedir. Bunun yanında töre ve gelenekleri yansıtan ve bunlara destek veren, içinde yaşanan toplumda kınanacak durum olduğunda “Bir arkadaşın başından geçmiş” şeklinde anlatılan bu anlatılar ilgili açılardan halkbilimi için önem taşımaktadır. Yalan hikâyelerde yalan, hikâyenin konusu değildir; bizzat hikâye genel olarak yalandır. Buna rağmen bahsedilen konularda da bilgi vermektedir. Yalan hikâyeler, halkbilimi türü olarak ileri sürülen yalanın içinde olsa da halk edebiyatı türü olarak düşünüldüğünde Boyraz (2012: 43)’ın ileri sürdüğü tasnifte anonim halk edebiyatı bünyesinde “Anlatmalık Türler” esasında değerlendirilebilir.

Yalanı halkbilimi türü olarak tanımlamak için öncelikle konusunu, yapısal, işlevsel, biçimsel ve bağlamsal nedenlerini belirlemek gerekir. Burada halkbilimi türünden kasıt

yalanın halkbilimi ürününü teşkil ettiğini ve halkbilimi kadro tasnifinde yer almasını meşrulaştırmaktır.

Yalanın konusunu hemen her şey oluşturabilir. Bir diğer deyişle yalan, hemen her konuda söylenebilir.⁶⁹ Ben Amos (2006: 36), folkloru, halk adı verilen küçük topluluklardaki artistik iletişimsel süreç olarak tanımlamaktadır. Yalanı artistik yapan unsursa karşı tarafa doğrudan hissedilenin veya düşünülenin söylenmesi yerine belirli işlevler güdülerek aksinin söylenilmesi suretiyle iletişim kurmak ve istenen duruma ulaşmaktır. İnsanları aldatarak yani onlara yalan söyleyerek de bireysel ve toplumsal ilişkiler devam eder. Dolayısıyla bu da bir iletişim yöntemidir. Bu anlamda yalan; iletişim için kullanılan bir araç ya da iletişimde kullanılan bir araçtır. Atasözü, deyim, alkış-kargış vb. ürünler de böyledir; iletişim esnasında kullanılan artistik, sanatsal araçlardır. Yalan da toplumdan her kesimin birbirleriyle iletişim kurmak için ya da iletişim kurarken kullandığı ürünlerden biridir. Folklor artistik iletişimsel süreç olduğu gibi yalan da söz konusu iletişimsel süreçte başvurulan bir üründür. Bascom, atasözlerinin işlevlerinden bahsederken “sosyal uyumsuzlukları ve hoşnutsuzlukları gidermek ve yaşadığı çevreye ve kaderine kendisini ayarlamayı çabalayan bireyi yatıştırmaktır” (2014: 82) demektedir. Söz konusu işlevler, yalanın da temel amaçlarıdır. Bahsi geçen unsurlarla yalan, toplumu bir arada tutarak folklor ürünlerinin oluşma zeminini hazırlamada etkili olmaktadır.

Yapısal olarak bakıldığında yalanın kendine özgü ifadeleri, kalıp sözleri bulunur. Bu sözler genellikle donmuş hâlde olmasına karşın konuya, olaya, duruma veya zamana göre eş metinleri oluşmaktadır. Yalanlar, insanlar arasında samimiyetin ve yakınlığın oluşmasında etkilidir. Halk yalanları, başlı başına kalıplaşmış ifadelerden oluşur. Yalanlar genelde şimdiki zaman kipiyle kullanılmakla birlikte geçmiş veya gelecek zaman kipiyle de kullanılabilir. Geçmişte yaygın şekilde kullanıldığı gibi günümüzde de kullanılan yalan, muhtemelen gelecekte de kullanılacaktır çünkü insanlık her daim yalana ihtiyaç duymuştur/duymaktadır. İnsanların tecrübeleri ile sabitlenen yalanlar, her geçen gün daha geniş kitleler tarafından kullanılmaktadır. Bununla birlikte yalan esasında söylenen atasözü, deyim, yemin, alkış-kargış vb. diğer halk edebiyatı ürünlerine de rastlanmaktadır. Ayrıca yalana özgü halk inançları da bulunur. Yalancının yalanının kısa sürede veya er

⁶⁹ İşlevler kısmında yer verilen özellikler de yalanın konuları arasında sayılabileceğinden konular bahsi burada kısa tutulmaktadır.

geç açığa çıkacağı inancı bu kapsamda değerlendirilebilir. Yalanlar; masal, efsane, destan vb. anlatı türleri gibi anlık anlatılmaz; yalanın söylenmesi için bir sebebe, vesileye ihtiyaç vardır.

İşlevsel açıdan bakıldığında yalan; örgütlenmeyi, birlik oluşturmayı ve kurulu birliğin devam etmesini sağlar ve dağılmasını engeller. Yalan; ortak yalanlarla “biz” bilinci oluşturması, geleneklerin yerine getirilmesinde etkili olması, halk hayatını yansıtmaması, diğer anlatı türleri ile ortak özelliklerinin bulunması (mesela, varyantlaşma), sözlü kültür ürünü olması, toplumsal ilişkileri geliştirmesi, artistik anlaşıma sağlaması, birçoğu folklorun işlevleriyle ortak olmak üzere çeşitli işlevlerinin bulunması, kültürel gerekliliklerin yerine getirilmesi veya yerine getirilmediği durumlarda kınanmaya, ötekileştirilmeye engel olmayı sağlaması, toplumun kolektif belleğini yansıtmada etkili olması, ilgili halk grubuna katılımı sağlaması gibi yönlerden halkbilimi içinde değerlendirilebilir. Yalan, geleneklerin uygulamasında da önemli rol üstlenmektedir. Önceki sayfalarda bahsedilen ayakkabı saklanması, makasın kesmemesi, damadı kaçırma ve ileride bahsedilecek kuymağı kusturmak için yalan söyleme geleneği ve Satı-Satılmış örnekleri bu kapsamda örnek olarak verilebilir. Yalanın; sosyal grup oluşturmayı, dayanışmayı ve bireyler arası kaynaşmayı sağlama, toplumsal kuralları düzenleme, üstünlük kurma-üstünlüğü gölgeleme, rahatlatma ve rahatlatma, eğlendirme, toplumsal, psikolojik, eğitim, var olma kaygısını giderme, gerçek olmadığına dair mesajlar verme, gerçeği ortaya çıkarma, tatmin olma veya etme, savunma, ikna etme, konuyu kısaca ifade etme veya geçiştirme, kültürel gereklilikleri yerine getirme, manipüle etme, nezaket, koruma ve korunma, isteği yerine getirme, haklı çıkma, kusurları kapatma, provokasyon, iyi hissetmeyi sağlama, ben merkezli işlev, araç işlevi, benliğin geliştirilmesi, eş güdüm işlevleri vardır ve kişiler arası iletişimi güçlendirir. Bütün bunlardan yola çıkarak yalanın söylendiği, derlendiği, dinlendiği veya herhangi bir şekilde kayıt altına alındığı yöre halkının kültürü hakkında bilgi sahibi olunabilir. Mesela, kişi, Cuma namazına gitmemesine rağmen soranlara gittiğini belirtiyorsa o bölgede Cuma namazına gitmemenin utandırıcı veya kınanan bir durum olduğu anlaşılır. Üstelik yalanlar; töre ve gelenekler hakkında bilgi verir, kimi halk inançlarını bildirir, sosyal hayatın ileri akmasını, sorunların halledilmesini, toplumsal birliğin devam etmesini sağlar.

Yalan hikâyelere de işlevsel açıdan bakılmalıdır. Bu hikâyeler, anlatma ihtiyacının

ürünü olarak da kullanılmaktadır. İnsan, geçmişten günümüze anlatma ihtiyacını hissetmiş, anlatmış, çeşitli anlatı türleri geliştirmiş, âdeta anlatarak varlığını devam ettirmiş ve bu anlatılanlar toplumsal düzenin oluşmasında etkili olmuştur (Gezgin 2022). Bunun bir yansıması da yalan hikâyeler şeklindedir. Yalan için söz edilen işlevlerin yanında kendini gösterme/var olma kaygısını giderme, itibar kazanma, dikkat çekme gibi amaçlarla yalan hikâyeler anlatılmaktadır.

Yalan, biçimsel açıdan ele alındığında kalıplaşmıştır ve klişe hâlini almış sözlerden oluşur. Bu kalıplaşma durumunda kimi zaman eş metinleri oluşmakta ve cümle içindeki belli başlı motifler konuya göre değişiklik göstermektedir. Halk yalanları, kısa sözlerden oluşur (genelde bir iki cümle) ve bu şekilde az kelimeyle amaca ulaşılabilir.

Yalan, her alanda, mekânda, bağlamda kullanılabilir. Sadece belli mekân, durumlarda saygı amacıyla yalan söylenmemesi gerektiği belirtilir. Cami ve dinî ayinler buna örnek olarak verilebilir. Bunun dışında birincil ve ikincil sözlü kültür, yazılı kültür gibi bütün ortamlarda yalana başvurulabilir. Yalan, bir arada yaşamının getirisiidir. Bu anlamda hemen her alanda, mekânda, ortamda başvurulmaktadır; belli mekânı, ortamı yoktur; mahkemeler gibi ciddi, kahvehaneler gibi daha rahat ortamlarda da söylenmektedir. Bunun yanında konularına veya söyleyenlerine göre bağlam oluşur. Mesela, bir esnaf, kendinden alışveriş yapıldığı esnada söylediği yalanı farklı alanda pek kullanamaz. Âşıklar, yalanlamalarını belli alanlarda (kahvehane vb.) dile getirir. Halk inanışlarında söylenen yalanlar için de ilgili bağlamın oluşması gerekir. İnternet ortamı da yalanların yaygın şekilde kullanıldığı alanlardan biridir. Kitle iletişim araçları ve sosyal medya uygulamalarıyla yalanlar daha fazla kitleye yayılmış, yeni yalanlar ortaya çıkmış fakat yeni olmasına rağmen kısa sürede geniş kitleler tarafından kullanılır hâle gelmiştir. Çeşitli internet sitelerinde de yalanlar üretilir ve kullanıcılar bunlardan faydalanır. Her bir halk grubunun kendine özgü yalanları olduğu gibi genel olarak kullanılan yalan ifadeleri de bulunmaktadır. Belli başlı konularda yalan söylemeyen kişiler, içinde bulundukları gruptan dışlanmakta veya bulundukları çevrelerce ötekileştirilmektedir.

Bütün bunlardan hareketle halkbilimi türü olarak yalanın bir tanımı yapılmalıdır. Halk yalanları; insanların hemen her alanda, ortamda, mekânda, durumda başvurabildiği, bazıları için belli ortamlar, durumlar ve kişilerin gerektiği, insanları aldatma, kandırma

veya olduğundan farklı bir şeye inandırmayı amaçlayan; sosyalleşme, örgütlenme, rahatlama, savunma, geleneklerin yerine getirilmesini sağlama, eğlendirme, eğitim, var olma kaygısını giderme gibi başlıca işlevleri bulunan sözlü, yazılı veya sözsüz gerçekleştirilebilen (beden hareketleri vb.) genellikle kısa ifadelerden (bir veya iki cümle gibi) oluşan toplum tarafından da benimsenerek gelenekselleştirilen kalıp sözlerdir.

Toplumsal bellek de söylenen yalanlarda etkilidir. Bir toplumda hangi yalanlar kullanılıyor, hangilerine inanılıyorsa onlara uygun yalana başvurulur. Yahut yalan içine o toplumun değerlerinden motifler dahil edilerek yalan daha inandırıcı hâle getirilir. Diğer anlatı türleri içindeki motifler incelenerek nasıl ki bağlı bulunduğu toplum hakkında bilgi sahibi olunuyorsa aynı durum yalan ve yalan hikâyeler için de geçerlidir. Yalanda da utarılan, çekinilen, kınanan, yasaklanan, desteklenen vb. unsurlar açığa çıkacaktır. Mesela, “Bizim düğüne neden gelmedin?” diye sorulduğunda karşıdaki kişi utandığından, kınanacağından ve toplumsal kurallara aykırılık teşkil ettiğinden doğruyu söylemeyecek ve bir yalan ileri sürecektir. Bu durum o toplumda düğüne katılım sağlamamanın geleneklere aykırı durum teşkil ettiğini ve kınanmaya sebep olduğunu göstermektedir.

Çeşitlenme/varyantlaşma, kalıp ifadeler diğer anlatı türleri ile benzer yönleri oluşturmaktadır. Bunun yanında diğer anlatılarda önem taşıyan sözel bellek, yalan konusunda da elzemdir. Söylenen yalanın unutulmaması ve yalanın açığa çıkmaması adına söylenen yalana göre hareket edilmesi gerekmektedir. Ayrıca toplumsal bellekte de kalıp yalanlar tutulur ve yeri geldikçe kullanılır. Yalan, inandırma esasında dayalıdır ve en temel amacı budur. İnandırıcılık temel amaç olduğundan diğer bazı anlatılarda olduğu gibi olağanüstü motifler bulunmaz. Bununla birlikte karşıdakinin dikkatini ve ilgisini cezbetmek için abartılara yer verilmektedir.

Özetle yalan; sözlü kültür ürünüdür, yöre kültürüne göre şekillenebilir, “biz” bilincini oluşturur ve devamını sağlar, halk inançlarının bazıları bu uğurda kullanılır, esasında kullanılan özlü sözler gibi durumlar yalanın halkbilimi bünyesinde değerlendirilmesini ve araştırılmasını gerektiren konular arasındadır. Halk yalanları, halk bilincinin ürünü olduğundan halkbilimcinin ilgi ve inceleme alanına girmektedir.

Yalanı tür bağlamında ele almak ve derlemek zordur. Derleme, yazıya geçirme gibi durumlar yalan ve yalan hikâyeleri için henüz söz konusu değildir. Mevcut çalışma, bahsi geçen durumu ilk kez gerçekleştirmektedir. Ayrıca bir halk grubu içinde söylenen yalan,

diğer halk grubunda karşılık bulmayabilir. Mesela, öğretmenlikte söylenen yalan, esnaf-
lar için çoğu zaman geçerli olmaz.

Yalanı tür olarak tanımlamak gerekirse gündelik hayattaki yalanlardan ayırmak lü-
zumu doğacaktır. Bundan ötürü gündelik hayatta söylenen her yalan, halkbilimi türü ola-
rak kabul edilen yalanın içine girmemektedir ve her yalan, halk edebiyatı türü içinde de-
ğerlendirilemez. Çünkü yalanın tür olması için belli başlı özelliklere sahip olması gerekir.
Kalıplaşmış yalan olmalı, kültür bahsinde işlevi bulunmalı, belirli kitle tarafından kulla-
nılmalı ve dahi yukarıda sayılan diğer özelliklere sahip olmalıdır. Belli bir halk grubunun
(yöre, meslek, cinsiyet vb.) yaygın şekilde kullandığı veya belirli konuda (nezaket esa-
sında vb.) geniş çevre tarafından belli işlev ve amaçlarla söylenen yalanlar bu bahiste
değerlendirilebilir. Halk tarafından ayıp, utanç addedilen konularda, töre, gelenek veya
kimi inanışlardan ötürü söylenen yalanlar da bu gruba dahil edilebilir. Bu türe, ‘halk ya-
lanları’ olarak halkbilimi türleri içinde yer verilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK FOLKLORUNDA YALAN

Yalan, geçmişten günümüze insanlar arasında yaygın şekilde söylenmektedir. Halkın içinde olan ve bu denli yaygınlığı bulunan konunun folklor bünyesinde değerlendirilmesi eksiklik, değerlendirilmesi ise gerekliliktir. Bu bölümde “Halk Edebiyatı” başlığı altında masal, hikâye, efsane, fıkra, tekerleme, türküler içindeki yalanlardan ve âşık yalanlamalarından bahsedilecektir. Bu kapsamda yalanın anlatılarda ne şekilde kullanıldığından ve işlevlerinden söz edilecektir. Ayrıca yalan hikâyeler mevzubahis edilecek, halk tiyatrosunda yalanın yeri sorgulanacak ve yalanla ilgili kalıplaşmış sözler (yalan esasında sözler, atasözü, deyim, yemin) paylaşılacaktır. “Günlük ve Törenselle Yaşama Dair Yalanlar” başlığında ise halk arasında yaygın şekilde ve sıklıkla söylenen kalıplaşmış olarak addedilebilecek yalanlara belli bir tasnif içinde yer verilecektir. Bununla birlikte muhtelif halkbilimi kadroları (halk mutfağı, halk inanışları vb.) içinde de yalanın kullanımı paylaşılacaktır. Kadroların seçiminde hakkında kayda değer veriye ulaşılabilenler esas alınmıştır. Hakkında daha az veriye ulaşılanlardaki veriler ise ilgili yerlerde aktarılmıştır. Burada temel olarak okuyucunun fikir sahibi olması ve merakının bir nebze olsun giderilmesi amaçlanmaktadır. Bu şekilde yalanın anlatılarda, günlük ve törenselle hayatta yerinden ve rolünden söz edilecektir.

Konuyla ilgili olarak Türkiye’de Türk halkbilimi bölümü öğrencilerinin en çok söylediği yalanla başlamak yerinde olacaktır. Bu öğrenciler, ne okuduğunu soran kişilere karşı çoğunlukla ‘halkbilimi değil, edebiyat öğretmenliği okuduğunu’ ifade ederler. Halkbiliminin ne olduğunu bilmeyen bireylere karşı bunu anlatma zahmetine girmemek, anlatılsa da karşıdakinin anlamayacağı veya önemsemeyeceği gibi hususlar öğrencileri bu yalanı söylemeye itmektedir. Durum bu şekilde devam ettikçe halkbiliminin ne olduğunu kimse öğrenemeyecektir, bundan ötürü ilgili konuda doğru söylenip halkbiliminin ne olduğunun açıklanması gerekmektedir. Bu şekilde toplum, halkbilimine karşı başışıklık kazanabilir ve öneminin farkına varıp daha dikkatli davranmaya, kültürlerine daha sıkı bağlanmaya, onları korumaya ve aktarmaya çalışabilir; derleme faaliyetlerine daha sıcak yaklaşabilir.

2.1. HALK EDEBİYATI

Anlatılarda genel itibariyle anlatıyı şekillendirmek, kurgulamak, eğlendirmek, öğretmek ve ders vermek gibi amaçlarla yalana başvurulmaktadır. Bu bölümde anlatılarda yalanlardan, bunların ne amaçla kullanıldığından, hangi işlevleri barındırdığından söz edilecektir. Bununla birlikte âşık yalanlamalarından, türkülerde-şarkılarda yalanlardan, yalan hikâyelerden, halk tiyatrosunda yalandan, yalan esasında ve yalanla ilgili kalıplaşmış sözlerden bahsedilecektir.

Kimi anlatıların (mit, masal vb.) gerçeği yansıtmadığından dolayı yalan, uydurma olarak tanımlanması hatalı bir düşüncedir. Masallar, toplumsal gerçeklerin belli sembol veya motifler aracılığıyla sunulduğu anlatılardır. Duman, “halk bilgisi ürünleri, toplumda karşılığı olan gerçek unsurların artistik/kurgusal sunumundan başka bir şey değildir” (2019: 974) demektedir. Kurgusallığın doğrudan yalanı oluşturmadığını, bu bağlamda mit, efsane ve herhangi bir halk bilgisi ürününün gerçeklikten bağımsız olarak düşünülmemesi gerektiğini belirtir. Söz gelimi, Altay Yaratılış Miti içinde yeryüzündeki dağların oluşumu, Erlik Han’ın ağzındaki toprağı tükürmesiyle açıklanır ve bu bilgi pozitif bilimle tanışmamış insanların gerçeğini oluşturmaktadır (Duman, 975). Bu anlamda mitler, onları ortaya koyan bireylerin gerçekleri olduğundan yalan olarak addedilmesi doğru olmayacaktır. Üstelik mitler, bağlı bulundukları toplumlarca kutsal kabul edilmektedir. Aynı zamanda bu anlatıların kendi içlerinde mantıkları ve gerçeklikleri mevcuttur. Bu yüzden bahse konu olan anlatıları kendi içlerindeki gerçekliğe ve mantığa göre değerlendirmek gerekir. Bu hususta Axel Olrik’in “Epik Yasaları”na bakıldığında bu yasalardan birinin de “Anlatı mantığı kuralı” olduğu görülür. Olrik, bu yasa hakkında anlatının kendine özgü mantığının bulunduğunu, anlatıdaki bu mantığın doğal dünya ile ölçülemeyeceğini ve akla yatkın olması hususunda oldukça nadir şekilde dış gerçeklikle karşılaştırılabileceğini aktarır (Olrik, 1965: 138’ten akt. Çobanoğlu, 2020: 133). Söz konusu durumların diğer anlatı türleri (efsane, destan, halk hikâyesi gibi) için de geçerli olduğu unutulmamalıdır.

2.1.1. Masallarda Yalanlar

Masallar, muhtelif konularda bastırılan duyguların dışavurumunu sağlayan; eğlenme, ders çıkarma, eğitim gibi amaçları bulunan anlatılardır. Masallar hem gerçek hayatın yansımalarından oluşmakta hem de bünyesinde olağanüstülükleri barındırmaktadır.

Bu yansıma masallarda kimi zaman doğrudan verilirken bazen semboller, motifler aracılığıyla sunulmaktadır. Masal türlerinden birini oluşturan yalanlamalı masallarda ise temel amaç, gerçekleşmesi olanaksız olaylara yer verilerek eğlenme ve eğlendirmedir. Bununla birlikte pek çok masal, giriş-bitiş formelleri ve tekerlemeler aracılığıyla gerçek olmadığı hatta kimi anlatıcılar tarafından bizzat yalan olduğu belirtilerek dinleyicilerini eğlendirir ve hoş vakit geçirmelerini sağlar. Ayrıca yalan konulu masallar da dikkat çekici boyuttadır. Bu şekilde pek çok masalda yalan söyleyenlerin cezalandırıldığı görülür ve dinleyicilere/okuyuculara yalan söylememesi gerektiği mesajı verilerek eğitim işlevi yerine getirilir. Kimi durumlarda yalan söylenmesi gerektiği mesajı da zorluklar karşısında yalana başvurulması o zorluktan kurtulmak şeklinde verilir. Masallarda yer alan yalanlar, hangi durumlarda yalan söylenip hangi durumlarda söylenmemesi gerektiği hususunda bilgi vermektedir. Kimi masallarda yalan söyleyen cezalandırılırken kimilerinde mükâfatlandırılmakta veya herhangi bir ceza verilmemektedir.

Masalları, yalan olarak adlandıran Platon, “Çocukları yetiştirirken önce yalan söylemeyi öğretmeliyiz” (2016: 93) dedikten sonra çocuklara beden eğitiminden önce masalların anlatılması gerektiğini ve bunların içinde her ne kadar gerçeklik payı varsa da çoğu zaman yalan-yanlış olduğunu belirtir. Platon, insanların belirli kalıba sokulmasının çocukluk döneminde gerçekleştiğinden dolayı çocuklara masal anlatmanın önemli olduğundan bahseder.⁷⁰ Platon, annelerin çocuklarına, tanrıların gece yabancı kılığına bürünüp dolaştığı şeklindeki zararlı masallarla çocuklarını korkutmamaları gerektiği, bunu yaparak hem çocuklarını korkak olarak yetiştirdikleri hem de tanrılar hakkında kötü söz söylemiş olduklarını ileri sürdükten sonra “... gerçek yalan hem tanrıların hem de kulların tiksindiği bir şeydir” (2010: 131) demektedir. Çocuklar, masallarla erken yaşlarda tanışmaktadır ve masallar, aslında onlara hayatın gerekliliği olan yalanı öğreten ilk anlatı türlerinden biridir.

Türk halk edebiyatında yalanlamalı masallar çeşidi bulunur.⁷¹ Bunlar kimi anlatıların içinde yer almakla birlikte müstakil şekilde de var olmaktadır. Boratav, masallarda

⁷⁰ “Her işte önemli olan, o işe başlamaktır. Konu çocukların eğitimi olduğunda bu konu daha da geçerlidir. Çünkü tam da bu yaşlarındayken istediğimiz şekilde eğitilebilirler” (Platon, 2016: 93).

⁷¹ Yalanlamalı masallar konusunda yer verilecek bilgiler, okuyucunun konu hakkında fikir edinmesi ve merakının giderilmesi içindir. Yalanlamalı masallar hakkında ayrıntılı bilgi için (bkz. Boratav, 1969b: 81-83, 101-102; Kumartaşlıoğlu, 2021); Anadolu sahasındaki Türk halk edebiyatı ürünlerindeki yalanlamalar

mantık aranmayan tekerlemeleri “yalanlama niteliğinde olanlar” (1969b: 83) şeklinde değerlendirir.⁷² Söz konusu masalların içeriğinde çoğunlukla “yalan yarışması” bulunur ve “en olmayacak, en şaşırtıcı yalanı söyleyen bir mükâfat kazanacak, ya da bir sınamayı başarıyla sonuçlandırmış sayılacaktır” (Boratav, 101).⁷³ Boratav (101-102), bu masalların tekerleme biçiminde anlatılmadığında, masalcının masalın anlatımını üçüncü şahıstan birinci şahıslı anlatıya çevirdiğini belirtir. Bunlara yalanlama adının verilmesinin temel sebebi anlatıların gerçek olmadığının hissettirilmesi, belli olmasıdır. Bahsi geçen masallar, gerçeküstü olayların birbiri ardınca sıralanmasıyla da oluşur.

Satı Kumartaşlıoğlu (2021: 307), yalanlamalı masal örneklerinin farklı çalışmalarda tekerleme, masal ve yalanlama türü içinde değerlendirildiğini aktarır. İsmail Abalı (2016: 4)’ya göre yalanlamalar müstakil türü teşkil etmenin yanında masal, fıkra, türkü, tekerleme gibi diğer türler içinde de bulunmaktadır. Yalanlamalarda ve yalanlamalı masallarda amaç dinleyiciyi kandırmak değildir ve dinleyici de anlatıcı gibi anlatının gerçek olmadığını bilir; buradaki asıl amaç mizah ve güldürmedir (Kumartaşlıoğlu, 301). Kumartaşlıoğlu’na göre yalanlamalı masallarda gerçeğe uyuşmayan, hayalî ve mantık dışı olaylara birbiri ardına yer verilerek gerçekmiş gibi yansıtılır. Anlatılanlar ile gerçek hayat arasındaki uyumsuzluk, dinleyenlerin zihninde oluşan kalıplara aykırılık teşkil ettiğinden gülmeye sebebiyet verir. Günlük hayatta söylen(e)meyen yalanlar, yalanlamalı masalların anlatımında dinleyici tarafından herhangi bir yargılanmaya veya ahlaki tutuma maruz kalmadan anlatılır (302-303). Bu durum, folklorun ‘kişisel ve toplumsal baskılardan kurtulma işlevini’ (Bascom, 2014) karşılar niteliktedir.

“Bok Böceği” (Boratav, 1969a: 29-32)’de Bok Böceği ile Sıçan’ın evlenmek üzere anlaşması ve imamla muhtarı çağırıp nikâhlarını kıydırmaları; “Yarım-Horoz” (Boratav, 33-37)’da Horoz’un canavarı, tilkiyi ve suyu götüne sokup taşıması yalanlamalı masala örnek teşkil etmektedir. Bunlardaki işlev, dinleyenleri şaşırtmak ve eğlendirmektir.

üzerine müstakil bir çalışma için (bkz. Kökus, 2018); “Anadolu ve Kırgız Sahasında Yalanlamalar ve İşlevleri” için (bkz. Abalı, 2016); yalanlamalı destanlar ile gelin-kaynana manilerinin mizah yönünden benzerlikleri için (bkz. Arı, 2013).

⁷² Tekerleme olarak kullanımına masalların başlangıç formellerinden birini oluşturan şu ifade örnek gösterilebilir: “Bir varmış bir yokmuş. Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, develer tellal iken, pireler berber iken, ben anamın beşiğini tıngır mıngır sallarken...”

⁷³ Yalan yarışması, sadece Türk kültürüne ait bir husus değildir. Mesela, “Yalancılar kasabası” adıyla da bilinen Fransa’nın Moncrabeau kasabasında 1973’ten bu yana yalan yarışmaları düzenlenerek “Yalancılar Kralı” seçilir ve taçlandırarak ödüllendirilir (Mayer, 2008: 35-37). Yalan yarışının folklor temelinde bir değerlendirmesi için (bkz. URL-16).

“Kuyruğu Zilli Tilki” (Boratav, 55-57)’de tilkinin çam, balta, ateş, su, öküz, canavar, köpek, çoban, fare ve kediyle konuşması gerçek hayatta mümkün olmayan bir durum olduğundan yalanlamalı masal olarak değerlendirilebilir. “Erler-Karısı’na Koca Olmağa Giden Keloğlan” (Boratav, 62-68)’da çeşitli yalanlamalar söz konusuyken bunlardan en göze çarpanı Keloğlan’ın kaplumbağanın kabuğunun içine girip saklanmasıdır.

Boratav (1983: 276-277), Türk masalcısının masalın gerçek olmadığı konusunda uyarmak için tekerlemeye başvurduğunu ileri sürer ve örnek olarak şu tekerlemeyi verir: “... Pireye vurdum palanı, kırdı kaçtı kolanı... Dinleyin ağalar benim koca yalanı.” Sonraları ise “... Şimdiye kadar söylediğimiz yalanı sahi edelim ağalar” şeklinde gelişen biçimde masalcının masalda vermek istediği anlamı açıklamak için kullandığını belirtir. Özgül (2015: 279) de masalların başlarında bulunan tekerlemelerin, masalcının biraz sonra anlatacaklarının birer yalandan ibaret olduğunu hatırlatması amacıyla kullandığından söz etmektedir.

Uluslararası masal kataloğunda (*The Types of the Folktale*) “Yalanlamalar” (*Tales of Lying*) olarak çevrilebilecek bölüm mevcuttur ve yalanlamalı masallar 1875 ile 1999 numaralar arasındadır (Aarne ve Thompson, 1961: 509-521). Bu anlatı türleri, Boratav ve Eberhard tarafından hazırlanan Türk masal tipleri kataloğunda (*Typen türkischer Volksmärchen*) 358 ile 363 numaralar arasındadır (Eberhard ve Boratav, t.y.).

Kumartaşlıoğlu (2021: 296-298)’nin aktardığı yalanlamalı masalda aç olan iki kişi (anlatıcı ve o yörede tanınan kimse), o ortamda bulunan poğaçayı almak için yalan söyleme yarışına girişmişlerdir. Buradaki yalanlar dinleyiciyi güldürmek ve eğlendirmek için söylenmektedir. Aynı çalışmada derlenen ikinci masalda (Kumartaşlıoğlu, 298) eşeğin üzerinde develer bulunur ve anlatıcı ile Dalgıra adlı kişi de develerden tutunurken gelen kuş, bunları tutarak havaya kaldırır. Burada söylenen yalanlarsa dinleyiciyi şaşırtarak güldürme ve eğlendirmeyi gerçekleştirir. Bu bakımdan bahsi geçen yalanların işlevleri, Bascom (2014)’un ‘eğlenme-eğlendirme ve hoşça vakit geçirme’ işlevi içinde değerlendirilebilir.

Yalan yarışları, masallarda sıklıkla karşılaşılan konulardan birini oluşturmaktadır. Masal kahramanları çeşitli sebeplerden ötürü yalan söyleme yarışına girmekte ve yalanı baskın gelen kişi ödülü/mükâfatı almaktadır. Sedat Adıgüzel (2010: 37-38)’in yer verdiği “Samet’in Nağlı” adlı Azerbaycan masalında da söz konusu durumla karşılaşılır. İlgili

masal şu şekildedir:

“Bir padişahın Nergis ve Firengiz adında iki kızı vardır. Vezir, daha güzel olduğu için Firengiz’i oğluna almak ister. Yarış düzenlenir, kim daha iyi yalan söylerse büyük kızla evlenecektir. Kel Samet adında bir ge[n]ç yarışa katılır. Ve padişahın büyük kızıyla evlenir. Bir süre sonra kız ölür. Samet’i de kızın ölüsüyle birlikte mağaraya kapatırlar. Samet, hayatta kalmayı başarır. Vezir, küçük kızı oğluna alır. Düğün günü vezirin oğlu attan düşerek ölür. Kızı da vezirin oğlunun ölüsüyle birlikte Samet’in bulunduğu mağaraya koyarlar. Samet’le kız bir çıkış yolu bulurlar. Bir gemi dolusu malla padişahın ülkesine gelirler. Padişah onları karşılarında görünce korkudan ölür ve Samet padişah olur.”

Masallarda yalan söyleyenler cezalandırılmaktadır. Adıgüzel (2010: 36-37)’in çalışmasında Azerbaycan’da anlatılan “Melik Cümşüt” adlı masalda padişahın büyük oğullarının yalan söylemesi üzerine Maleyke Cehan Efruz tarafından cezalandırılır. Yalanın cezalandırıldığı durumlarda dinleyicilere, yalan söylenmemesi gerektiği şeklinde ahlaksal mesaj verilmektedir.

Kimi masallardaysa doğrunun söylenmesiyle kişinin başının belaya girdiği görülür. “Üç Kızkardeş” (Boratav, 2009: 31-32) masalında padişahın, küçük kızdaki konuşulanları tekrar etmesini istemesi üzerine küçük kız, yalan söylemeye lüzum olmadığını, saraydaki hamama gitmeyi dilediği, bohçasını padişahın taşımasını istediği ve namlarını padişahın önüne çevirmesini arzu ettiğini anlatır. Padişah ise kızın daha fazla konuşmasına izin vermeyerek zindana attırır. Bu gibi masallarda, yalanın yeri geldiğinde kurtarıcı rolü üstlendiği ve ona başvurulması veya kimi durumlarda doğrulardan kaçınılması gerektiği mesajı verilmektedir.

“Ben Bir Yeşil Yaprak İdim” (Boratav, 2009: 121-127) masalında Yemen padişahının oğlu, narın tanelerini yere dökmeden yiyebildiğinden padişahın kızını almaya hak kazanır. Kızla evlendikten sonra Yemen’e gitmek için yola çıkarlar ve kız sınavdan geçirmek için “Ben Yemen Padişahının kaz çobanıyım. Bir ufak kulübemiz var. Oraya gidiyoruz” diyerek yalana başvurur. Bu anlatıda yalan, karşıdaki kişiyi sınavarak güvenilirliğin ve kendine yönelik duygu-düşüncelerini ölçme adına söylenmiştir.

Edinilen bilginin saklanması gerektiğinde veya söylenmek istenmeyen konular mevzubahis olduğunda da yalana başvurulmaktadır. “Yatalak Mehmet” (Boratav, 2009: 136-144) masalında su yolunu açması için Mehmet, -inen kişilerin sağ çıkamadığı bir kuyuya- indirilir. Mehmet kuyuya inerken ona yol gösteren ve ne yapması gerektiğini

bildiren dervişin yanı sıra Arap, dünya güzeli ve kurbağayla karşılaşır. Arap'ın sorduğu soruya doğru cevap veren Mehmet'e üç nar verilir ve bunları kimseye göstermemesi söylenir. Sonrasında Mehmet, ipi çekerek kendini çıkarmaları için kuyunun başındakilere seslenir. Mehmet'in canlı çıkmasına şaşırان halk, "Ne gördün? Kuyuda ne vardı?" diye sorar. Mehmet, "Hiçbir şey yoktu. Su yolunu açtım, çıktım işte" der. Anlatıda Mehmet, edindiği bilgileri diğerlerinden saklamak için yalana başvurmaktadır. Benzer bir duruma "Menekşe Yaprığından İncinen Kızım" (Boratav, 2009: 145-147) masalında da rastlanır. Padişah, beğendiği kızı istemesi için annesini gönderir. O evde bulunan kocakarı, kızının olmadığını belirtir. Padişah ise kızı gördüğünü söyleyerek kocakarının yalanını ortaya çıkarır. Kocakarı, kızından ayrılmak istemediğinden bu yalana başvurmuştur.

Yalana başvurulmasının bir başka sebebini mükâfatı kazanmak veya yarar görmek oluşturur. "Sabır Taşı" (Boratav, 2009: 198-202) masalında bir kız, 39 gün boyunca ölünün (şehzade) başında beklemiş olmasına rağmen uykusuzluğunu az da olsa hafifletmek amacıyla kapının önündeki Çingene kızını eve davet edip birazcık ölünün başında beklemesini ister. O sırada kendi uyuma fırsatı bulup uyur fakat bu uyku yaklaşık bir gün sürer. Bu sırada şehzade uyanır ve çingene kızına, "Kırk gündür benim başımı bekleyen sen misin?" diye sorar. Kız da "Benim" der ve bu şekilde çingene kızıyla evlenirler. Masalın ilerleyen kısımlarında Çingene kızının yalanı anlaşılıp cezalandırılır. Bu bakımdan anlatıda yalanın mükâfat kazanmak, yarar görmek amacıyla söylendiği fakat yalanın açığa çıkmasıyla ilgili kişinin cezalandırılacağı mesajı verilmektedir.⁷⁴ Aynı fonksiyonu üstelenen bir diğer masalsa "Yer-Altı Diyarının Kartalı" (Boratav, 1969a: 117-125) adlı anlatıdır. Bu masalda padişah, devi öldüren kişiye kızını vereceğini söyler ve bunun üzerine halktan pek çok kişi gelip devi öldürenin kendileri olduğunu belirtir. Oysa devi öldüren başka biridir ve insanlar, padişahın kızını alabilmek için yalana başvurur.

"Yıldırım Padişahı" (Boratav, 2009: 203-208) masalında A. Olric'in "Epik Yasaları" (Çobanoğlu, 2020: 130-133) içinde yer alan üçleme kuralına uygun şekilde yalan söylenmiştir. Üçleme kuralında, anlatı içindeki yineleme, üç kez tekrarlanır. Söz konusu

⁷⁴ Aynı konu "Muradına Eren Dilber" (Alangu, 1961: 61-69) masalında da geçer. Bu masalda şehzadenin başını otuz dokuz gün bekleyen kız, sarayı dolaşmak için dışarı çıkarken cariyeye biraz beklemesini emreder. Kırkinci gün olup şehzade uyandığında ise başında cariyeyi görür ve "Kırk gündür başımda bekleyen sen misin?" diye sorduğunda cariyeden de "Evet efendim, bendim efendim" yanıtını alır. Anlatının ilerleyen kısımlarında cariyenin bu yalanı aşikâr olur ve kırk katıra bağlanıp paramparça olmak suretiyle cezalandırılır.

anlatıda padişahın kızı, kırk bir kıza üç defa üst üste yalan söyler ve her defasında yalanı açığa çıkar. Anlatıda, kırk bir kız, padişahın kızını evlerine alıp ona, kırk odayı temizlemesini ve kırk birinci odaya girmemesini tembih eder. Kız merakına yenik düşerek kırk birinci odaya girer ve orada Yıldırım Padişahını görür. Yıldırım Padişahı kızın parmaklarına dokunur ve kız, odadan çıktığında parmaklarının kınalandığını görür. Bunun üzerine kız, ellerine bez geçirir. Kırk bir kız geldiğinde ellerine ne olduğunu sorar ve padişahın kızı, bıçakla parmaklarını kestiğini, ondan ötürü bu şekilde bez geçirdiğini belirtir. Kırk bir kız ise bıçağa karşı “Bıçak bıçak, ne kestin kızın parmaklarını?” diye seslenir. Buna karşılık bıçak, kendinin kesmediğini, kızın, Yıldırım Padişahının odasına girdiğini ve parmaklarının kınalı olduğundan dolayı bez geçirdiğini açıklar. Kırk bir kız, padişahın kızına sopa atar ve o odaya bir daha girmemesi için uyarır. Ertesi gün o odaya tekrar giren kızın göğüslerine dokunan Yıldırım Padişahı, kızın boynunda gerdanlık oluşmasını sağlar ve kız ne yapsa da bunu çıkaramaz. Bu gerdanlığın görünmemesi için boynuna bez sarar ve akşam olup kırk bir kız geldiğinde ne olduğunu sormaları üzerine boynunun ağrıdığını ve bu yüzden bez bağladığını belirtir. Kırk bir kız bu kez ağrıya seslenerek “Ağrı ağrı. Ne girdin kızın boynuna?” der. Buna karşılık ağrı ise kendinin girmedikini, kızın Yıldırım Padişahının odasına girdiğini ve padişahın ona gerdanlık yaptığını söyler. Kırk bir kız, padişahın kızını tekrardan dövüp uyarır. Ertesi gün tekrardan aynı odaya giren kızın saçlarına dokunan Yıldırım Padişahı, bu şekilde kızın başına başlık yapar. Kız, bu başlığın görülmemesi için başına koca bir yemen bağlar. Bunun üzerine akşam kırk bir kız geldiğinde başını tararken tarağın başına battığını ve bu yüzden yemen bağladığını belirtir. Kırk bir kız ise tarağa seslenerek, neden kızın başına battığını sorar. Tarak da gerçeği açıklar. Tekrar dayak mevzusu geçer ve anlatı bu şekilde devam eder. Görüldüğü üzere anlatı içinde padişahın kızı üç kez yalana başvurur. Yalana başvurulmasındaki amaçsa karşı taraftan tepki almamak (dayak yememek) adına yapılan ayıbın gizlenmesi, çığnemen yasağın saklanmaya çalışılmasıdır. Bu anlatıda yalan söylenmemesi gerektiği ve söylenen yalanın er geç açığa çıkacağı şeklinde mesaj verilmektedir.

“Bostancı Dede” (Boratav, 2009: 223-233) masalında yere saplanan bıçağı, sadece saplayanın çıkaracağını belirten padişah, çıkarana ödül vereceğini duyurur. Halk arasından pek çok kişi gelir ve hepsi, “Ben sapladım” demesine rağmen kimse bıçağı çıkaramaz. Burada söylenen yalanın amacı mükafatı kazanmak ve ödüle kavuşmaktır. Anlatının ilerleyen kısımlarında kahramanın, sevdiği kıza kurtarması için kanatlı ata ihtiyacı vardır.

Bu at, sadece bir padişahda bulunmaktadır. Kahraman o padişahın yanına giderek bugüne kadar her işi yaptığını, sadece seyislik yapmadığını ve izni olursa (padişahın) atlarına bakmak istediğini söyler. Burada kahraman yalana başvurmasına rağmen bu yalan, kızı kurtarmak için söylendiğinden iyiye hizmet etmektedir. Kahraman atı alıp işini gördükten sonra anlatının ilerleyen kısımlarında kızın başı tekrardan belaya düşer. Kahramanın kızı kurtarması için farklı padişahtan bir hikâyeyi öğrenmesi gerekir. Kahraman bu padişahın yanına gidip her meslekte bulunduğunu, yalnız bahçıvanlık yapmadığını, izin verirse kendinin bahçıvanı olmak istediğini ifade eder. Padişah, biraz konuşmadan sonra kabul eder. Burada amaç, bahçenin mahsul vermesiyle birlikte padişah, kendinden bir şey dilemesini isteyecek ve kahraman da bahsedilen hikâyenin anlatılmasını dileyerek kızı kurtaracaktır. İlgili anlatıda yalan, bir zorluğun, güçlüğün ve engelin üstesinden gelmek için kullanılmıştır.

“Erler-Karısı’na Koca Olmağa Giden Keloğlan” (Boratav, 1969a: 62-68) masalında Keloğlan, Dev-Karısı’nın kendini yemesinden korktuğundan ondan kurtulmak için “Annem bana her gece yatmadan baklava börek yapardı, onları yedim de öyle uyurdum”, “Baklava, börek mideme yapıştı. Annem olsaydı kuzu doldururdu. Onu da yer, uyurdum” ve “Abdestim geldi de ondan uyuyamıyorum” demesi anlatıdaki üç yalanı oluşturur. Burada kullanılan yalanlar zor durumdan kurtulmak ve rahata ermek adına söylenmiştir. Söylenen yalanlar gereklilik arz ettiğinden Keloğlan, herhangi bir yaptırıma veya cezaya tabi tutulmamıştır.

Masallarda sözsüz yani simgesel yalanlar da bulunur. Bunlardan en yaygını kanlı gömlek sembolüdür. Padişah, küçük kızının verdiği yanıtı sinirlendiğinden dolayı celladı çağırıp bu kızı götürüp öldürmesini emreder. Cellat ise kızı götürdüğünde güzelliğinden dolayı ona kıyamaz ve gömleğini alıp bir hayvanın kanına bulayarak padişaha götürür. Bu şekilde padişah, kızının öldüğünü anlar ve cellada hediyeler verir.⁷⁵ Burada herhangi bir söz bulunmamasına rağmen karşı tarafı aldatmak ve gerçeği saklamak adına yalan söylendiği görülür. Bu simgesel yalanlardan birini de kahramanın kılık değiştirmesi oluşturur. Söz gelimi, “Helvacı Güzeli” (Alangu, 1969: 25-39) anlatısında kahraman, erkek elbiseleri giyerek insanları erkek olduğuna inandırır.

⁷⁵ Bu motifle birçok masalda karşılaşılmaktadır: “Dev Baba” (Boratav, 1969a: 69-79); “Papağan” (Boratav, 1969a: 142-155); “Helvacı Güzeli” (Alangu, 1961: 25-39); “Sefa ile Cefa” (Alangu, 1961: 150-166).

“Can-Kuşu, Çor-Kuşu” (Boratav, 1969a: 129-141) masalında ise küçük kız, biri erkek biri kız olmak üzere iki tane altın perçemli çocuk doğurmuştur. Buna rağmen ebe, bu iki çocuğu alıp yerine iki köpek eniği koyarak padişaha, bu kızın iki köpek eniği doğurduğunu ileri sürer. İlerleyen kısımlarda ebenin yalanı ortaya çıkar ve cezalandırılır. Bu durumda yalan, bir olayı gizlemek için kullanılmıştır.

“Telli-Top” (Boratav, 1969a: 205-210) masalında üç kız kardeş vardır. İki kız, küçük kardeşlerini kuyuya atar ve eve döndüklerinde babalarına, küçük kardeşlerinin gittiğini ve onu dağda kurdun parçaladığını söyler. Buradaki yalan, yapılan kusuru örtmek, verilecek olumsuz tepkiye engel olmak için kullanılmıştır. Masalın sonunda yalan açığa çıkar ve ilgili kişiler cezalandırılır.

“Üç-Bilecenler” (Boratav, 1969a: 258-266) masalında kahraman, öncelikle mükâfatı almak, sonrasında ise kendini korumak için yalana başvurur. Anlatıda üç derviş, kahramanın söylediği yalanları ortaya döker ve gerçeğin ortaya çıkmasına hizmet eder. Ancak -diğer anlatılardan farklı olarak- kahramanın söylediği yalanlar, kötülüğe ve haksızlığa sebebiyet vermesine rağmen cezalandırılmamıştır. “Fesatçı Saliha” (Boratav, 1969a: 268-173) adlı masalda da Saliha, masal boyunca kendi çıkarını sağlayacak çeşitli yalanlara başvurarak işlerini yoluna koyar fakat bu şekilde birçok kişiye zarar verir. Buna rağmen anlatının sonunda herhangi bir cezayla karşılaşmamış, aksine mükâfat sahibi olmuştur.

“Allah Kerim, Padişahın Oğlu Erim” (Boratav, 1969a: 274-276) masalında kız, sürekli “Allah Kerim, padişahın oğlu erim” demektedir. Bunu laf olsun diye söylediğini belirten kızın, bu yalanının (bunu söylediğinde padişahın oğluyla evli değildir) kimseye zararı yoktur ve masalın sonunda kız ile padişahın oğlu evlenirler.

“Çiftçi Mehmed Ağa” (Boratav, 1969a: 282-298) masalında Kervancı-Başı ile Çiftçi Mehmed Ağa iyi birer dosttur. Padişahlar Kervancı-Başı’na Mehmed Ağa’nın nasıl biri olduğunu sorduğunda (Mehmed Ağa bir çiftçi ve fakir olmasına rağmen) -dostunu küçük düşürmemek için- onun çok zengin bir fabrikatör olduğunu söyler. Bu, masumane bir yalanı oluşturmaktadır.

“Üselek” (Boratav, 1969a: 315-320) masalında Üselek adlı kişi, annesinin hocaya götürsün diye yaptığı yemekleri yolda yemesine rağmen hocasına, yemekleri horozun

çaldığını belirtir. Burada yapılan hatanın, yanlışın üzerini örtmek ve olumsuz tepki almak için yalana başvurulmuştur. Bu yalanı fark eden hoca ise diğer talebelerin getirdiği yemeklerin (çocuğun onlardan yememesi için) zehirli olduğunu söyleyerek çocuğu yalandan dolayı cezalandırmaya çalışmıştır. Bu şekilde hoca hem yalan söylemiş hem de yalanı cezalandırma yöntemi olarak kullanmıştır.

“Tilki ile Çimenci Padişahının Oğlu” (Boratav, 1969a: 321-326) adlı masalda tilki, padişahın kızını Keloğlan’a almak için Keloğlan’ı padişaha, “Çimenci padişahının oğlu” diye tanıtır. Burada yalan, kişinin mertebesini yükselterek amacına ulaşmasını sağlama adına söylenir. İlerleyen kısımlarda tilki, ‘Ben öldüğümde ne yaparsın’ diye sorar ve Keloğlan, evinin ortasına tabutunu koyacağını bildirir. Buna karşılık, tilkinin ölmüş numarası yapmasıyla onu alıp dışarıya atar. Burada ise birini üzmemek adına gerçekleri saklayıp yalana başvurulduğu dolayısıyla nezaket yalanı söylendiği görülür. Anlatının devamında padişahın kızı, Keloğlan’ın çimenci padişahının oğlu olmadığını öğrenir ve buna üzüldürken Keloğlan’a ailesini özlediği için üzüldüğünü ifade eder. Bu, zararsız bir yalan olmakla birlikte alınacak olumsuz tepkiye de engel olmak için söylenmiştir.

“Nohut-Oğlan” (Boratav, 1969a: 327-332) masalında çocuklardan kurtulmak için yalan söylenmektedir. Bir kazanın içine su koyup kaynatıp çocukları onun içine atarak öldürmeyi amaçlayan aile, çocuklarına ‘onları yıkayacaklarını’ belirtir. Bu durumda yapılacak bir iş için oluşacak itirazlara engel olmak yani ortaya çıkacak sorunu engellemek amacıyla yalana başvurulur.

“Helvacı Güzeli” (Alangu, 1961: 25-39) adlı masalda kocakarı, kızı evden çıkarıp müezzinin belirttiği hamama götürmek için ‘bir yerde yeni hamam açılacağı’, ‘oraya çalgıcıların geleceği’, ‘güzel kızların bulunup eğleneceğini’ belirtmesi yalanı oluşturur. Çünkü müezzin, kocakarıyla kızı hamama getirmesi ve bu şekilde tuzağa düşürülmesi üzerine anlaşılmıştır. Buradaki yalan, amacı gerçekleştirmeye yöneliktir. Masalın ilerleyen kısımlarında vezir, kıza sahip olmak ister. Kız ise abdest tazeleyip namaz kılacağını, sonrasında Tanrı ne yazdıysa onun olacağını belirtir. Bu da bir yalandır çünkü kız, abdest tazeleyip namaz kılmak için değil, kaçıp kurtulmak için uzaklaşır. Bu durumda yalan, zor durumdan kurtulmak için kullanılır. Vezir ise suçunu örtmek amacıyla şehzadenin yanına gittiğinde kızın, çocukları da alıp kendi görmeden kaçtığını belirterek yalana başvurur. Anlatının sonunda yalanlar ortaya çıkar ve suçlular cezalandırılır.

“Ağlayan Nar ile Gülen Ayva” (Alangu, 1961: 40-60) masalında ise padişahın dokuz kızı vardır ve hanımı gebedir. Hanımına, bir kız daha doğursa çocuğuyla beraber onu da cellada vereceğini söyler. Buna karşılık çocuk, kız doğmasına rağmen padişaha erkek olduğu şeklinde haber verilir. Buradaki yalan, korkudan dolayı ve verilecek zararın önlenmesi adına söylenmiştir. Masalda atın, kızla konuştuğu görülmektedir. Bir hayvanın, insan ile konuşması mümkün değildir. Buna karşılık anlatıcının anlatıyı devam ettirebilmesi, dinleyenleri eğlendirmesi için kimi zaman bu şekilde yalanlamalara başvurması gerekir.⁷⁶ Anlatıda -verilecek mükâfatı/ödülü almak amacıyla- padişahın devi kimin öldürdüğü sorusuna o ortamda bulunanlar “Biz öldürdük” diyerek yalan söylerler.

“Zümrüdüanka Kuşu” (Alangu, 1961: 100-129) masalında padişahın büyük olan iki oğlu, küçük kardeşlerinin başarısını kıskanıp onun ölümüne sebep olmaya çalışmalarına rağmen küçük kardeş abilerinden habersiz şekilde ölümden kurtulur. Abiler, padişahın yanına gittiklerinde küçük kardeşlerini devin öldürdüğünü, kendilerinin de devi öldürdüğünü belirtir. Söz konusu yalan, alınacak olan olumsuz tepki ve cezaya engel olma, mükâfatı alma amacıyla söylenmiştir. Anlatının sonlarında büyük kardeşlerin yalanları açığa çıkmasına rağmen küçük kardeş, onları affeder ve cezalandırılmasını istemez.

“İğci Baba” (Alangu, 1961: 130-140) masalında İğci Baba, parmağını kesip kızlara yemesi için verse de kızların hiçbiri yemez ve yedik diye yalan söylerler. Bunun üzerine İğci Baba, parmağını çağırır ve yenilmediğini fark ederek onları cezalandırır. Bu durumda yalanın, kişinin istemediği bir şeyi yapmaması sonucu karşı tarafın gazabından korunmak için kullandığı görülür. Masalın ilerleyen kısımlarında İğci Baba, kızların evinin önünden geçerken her bir kız, ablasının nerede olduğunu sorar ve İğci Baba, onları şehzadeyle evlendirdiğini söyler (onları öldürmüştür). Burada amaca (kızları kendi evine götürmek) ulaşabilmek adına yalana başvurulur. İğci Baba, en sonunda küçük kızı da kandırıp evine getirir ve kıza anahtarları verip kırk odaya girip dolaşmasını ama kırk birinci odaya girmemesini tembih eder. Küçük kız ise merakından kırk birinci odaya girer ve alınacak olumsuz tepkiye engel olmak adına İğci Baba’ya “Girmedim” şeklinde yalan söyler. İğci Baba’nın elinden kaçıp kurtulan kızın evine başka kılığa bürünerek gelen İğci Baba, kendinin hac yolundan gelen derviş olduğunu belirtmek suretiyle yalan söyler. Bu durumda

⁷⁶ Hemen her masalda bu gibi durumlarla karşılaşıldığından bunları özel olarak almaya gerek duyulmamıştır. Söz gelimi, “Muradına Eren Dilber” (Alangu, 1961: 61-69) masalında kuşun, kızla konuştuğu görülür. Masallardaki bu durumlar olağanüstü, doğaüstü, gerçeküstü olaylar şeklinde değerlendirilir.

karşı tarafın, istenileni (kapının açılması ve içeri alınması) yapması için yalana başvurulur.

Masalların yalancı tiplerinden birini de “Keloğlan” oluşturmaktadır. “Köse Değirmenci ile Keloğlan” (Alangu, 1990: 18-25) masalında ortadaki çöreği kimin alacağını belirlemek için Keloğlan ve Köse Değirmenci yalan yarışına koyulur. Bu yalan yarışında en iyi, en büyük yalanı söyleyen ödülü alacaktır ki bu kişi Keloğlan olur. Seyfi Karabaş (1981: 45), Keloğlan’ın yalanının öykü kişilerince daha başarılı bulunduğunu ve güzel bir masal görünümü taşıdığını belirtir. “Hamamcı ile Keloğlan” (Dursun, 2015: 17-19) masalında ise Keloğlan, Hamamcıdan tavuklarını parasını almak için yalan söyler. Keloğlan, tavuğu sattığı Hamamcıdan parasını alamaz ve bundan dolayı çeşitli oyunlara kalkışır. Bu anlatıda Keloğlan hem kılık değiştirmek suretiyle hem de sözlü olarak yalan söylemektedir. Yalan burada Keloğlan’ın hakkı olanı alması yani adaletin yerin gelmesine hizmet etmektedir. Anlatıda Hamamcı, hakkı olanı Keloğlan’a vermediğinden dinleyici tarafından Keloğlan’ın yaptıkları makul görülür. Dursun (7, 9), Keloğlan’ın karşılaştığı engelleri aşabilmek adına yalan söylediği ve halkı temsil eden bir tip olmasıyla da halkın, Keloğlan’ın başarılı olmasını istediği, bu yüzden onun söylediği yalanları mazur gördüklerinden bahseder. Keloğlan masallarına genel olarak bakıldığında onun, uğradığı haksızlıklarla baş etmek, zor durumdan kurtulmak ve verilen görevleri yerine getirmek amacıyla yalana başvurduğu görülür.

Masallarda yalanlar çeşitli işlevleri yerine getirir. Bunlar; eğlenme, hoş vakit geçirme, ödülü/mükâfatı alma, karşıdaki kişiyi deneyip duygu düşüncelerini ölçme, elde edilen bilgiyi başkalarından saklama, çığnenen yasağın saklanması, alınacak olumsuz tepkiye engel olma, ayıbın gizlenmesi, hatanın üzerinin örtülmesi, zorluğun veya sorunun üstesinden gelme, engelleri aşma, belli bir olayı gizleme, çıkar sağlama, bir başkasının küçük düşmesine engel olma, cezalandırma yöntemi olarak, karşı tarafı üzme veya nezaket için gerçeklerin üzerini örtme, zor durumdan kurtulma, verilecek zararın önüne geçme, korkma, cezaya engel olma, amaca ulaşabilme, istenileni yaptırılabilme, aldatma olarak açıklanabilir. Masallarda yalanlar; masalı şekillendirmek, konu teşkil etmek, ahlaki öğretiler vermek gibi işlevler taşımaktadır. Bunun yanı sıra masallarda mükâfatı/ödülü alabilmek adına yalan yarışları yapılmaktadır. Ayrıca masallarda zararlı yalan söyleyen kişiler cezalandırılarak dinleyicilere yalan söylememeleri gerektiği şeklinde mesaj verilir. Bunun bir diğer göstergesi ise söylenen yalanın er geç açığa çıkacağı,

anlaşılacağı yönünde mesaj veren anlatılardır. Masallarda masum yalanlara da yer verilmekte ve bu yalanları söyleyen kişiler cezalandırılmamaktadır. Bu şekilde dinleyicilere gerekli yerlerde zarar oluşturmayacak şekilde yalana başvurulabileceği düşündürülür. Masallarda, kılık değiştirerek veya kanlı gömlek getirerek sözsüz/sembolik ve beden folkloru kapsamında ele alınacak yalanlara da yer verilmektedir.

2.1.2. Hikâyelerde Yalanlar

Halk hikâyeleri, toplumun sosyokültürel yaşantısını yansıtmaktadır. Türk halk hikâyelerinde çoğunlukla âşıkın kendi başından geçmiş, halk arasında yaşanmış veya yaşanabilecek olaylar yer almaktadır. Âşık, bunları hikâyeleştirerek dinleyiciye sunar. Halkın bir anlamda yansıması olarak düşünülebilecek bu hikâyelerde yalana rastlanması makul bir durumu oluşturur.

Dede Korkut hikâyeleri, halk hikâyeleri arasında başat rolü üstlenir. M. Fuat Köprülü, bu hikâyeler hakkında bütün Türk edebiyatını terazinin bir kefesine koyup diğer kefesine Dede Korkut hikâyelerini koyulmasıyla Dede Korkut hikâyelerinin ağır geleceğini belirtmiştir. Söz konusu söylem, bu hikâyelerin ne denli öneme sahip olduğunu gösterir niteliktedir. Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut hikâyeleri hakkında “Türk dilinin ve edebiyatının, Türklerin örf ve âdetlerinin, Türk ahlâk ve törelerinin, inançlarının, kahramanlıklarının, kısacası su katılmamış Türk hayatının olduğu gibi verildiği bir eserdir” (2019: 11) demektedir. Dede Korkut hikâyeleri, Türk milletinin ürünüdür. Bu bakımdan Türk halk hayatını yansıtan bu eserde, hayatın gerçeklerinden birini oluşturan yalana da rastlanmaktadır. Salahaddin Bekki (2015), Dresden nüshasının mukaddimesi ile on iki hikâye arasında organik bağ bulunduğunu belirtir. Erdal (2016: 87) ise buna mukabil mukaddime kısmında Dede Korkut’un “Yalan sözün hiç olmasaydı daha iyi olacağını ancak ne var ki olduğu” ifadesiyle on bir hikâyede söylenen yalanlara gönderme yaptığını ve Bekki’nin bahsettiği organik bağa, yalanın da eklenmesi gerektiğini ileri sürer. Bunlardan hareketle aşağıda öncelikle Dede Korkut hikâyeleri, sonrasında diğer halk hikâyeleri içinde yer alan yalan unsurlarına yer verilerek hikâyelerde yalanın işlenişi, nerelerde ve hangi durumlarda kullanıldığı incelenecektir. Burada yer verilen Dede Korkut anlatıları Gökyay (2019)’ın eserinden alınmıştır.

“Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu”nda Dirse Han’ın kırk yiğidi, Dirse Han’a oğlu

Boğaç Han hakkında çeşitli yalanlar söyler. Bu yiğitlerden yirmisi farklı, diğer yirmisi ise farklı yalanlarla Dirse Han'ın huzuruna gelir. Burada söylenen yalanlar şu şekildedir:

“Görür müsün, Dirse Han, neler oldu? Yüzü gülmesin, yitip onmasın, senin oğlun *kür* çıktı, uğursuz çıktı. Kırk yiğidini yanına aldı, soylu Oğuz'un üstüne yürüyüş etti. Nerede güzel gördüyse çekip aldı. Ak sakallı *kocanın* ağzına söğdü. Ak *pürçekli* kadının sütünü sordu” (...) “Kalkıp Dirse Han senin oğlun doğruldu, göğsü güzel dağlara ava çıktı. Sen varken av avladı, *kuş kuşladı*. Anasının yanına alıp geldi. Al şarabın *itisinden* aldı, içti. Anasıyla *sohbet eyledi*, atasına kasdeyledi” (35).

Anlatıda kırk yiğidin yalan söylemesi, kıskançlıktan kaynaklanmaktadır. Çünkü Boğaç Han beylik alınca babasının kırk yiğidinden bahsetmez olmuştur. Anlatının ilerleyen kısımlarında “Kırk namert”, Boğaç Han'ın yanına gidip amaçlarına ulaşabilmek (Dirse Han'a Boğaç Han'ı öldürtmek) için yalan söyler: “Baban geyikleri kovsun, getirsin, benim önümde tepelesin. Oğlunun at seğirdişini, kılıç চালışını, ok atışını göreyim, sevineyim, kıvanayım, *güveneyim* diyor, dediler” (36). Bunun ardından Dirse Han, kırk namerdin oyununa gelerek oğluna ok atıp vurur. Dirse Han eve döndüğünde oğlunun nerede olduğunu soran hanımına “Kırk namert” cevap vererek yalan söyler: “Oğlan sağdır, esendir, avdadır. Bugün yarın neredeyse gelir, korkma, kayırma, bey sarhoştur, karşılık veremez, dediler” (39). Kurdukları oyunun bozulmaması ve kendilerini sıkıntıya sokmamasını arzulayan “Kırk namert”, Dirse Han'ın hanımına bahsi geçen sebeplerden ötürü yalan söyler. Anlatının sonunda Boğaç Han, kırk namertten kiminin boynunu vurmakta, kimini ise tutsak etmektedir. Bu şekilde asilik edenler ve yalan söyleyenlerin cezalandırıldığı, dolayısıyla yalan söylenmemesi gerektiği şeklinde mesajın verildiği görülür. Ahmet Keskin (2024), kırk namerdin yalan ve iftiralarının sadece ideolojik mesajları yansıtmadığını, aile birliği ve toplum bütünlüğü, beylerin görev ve sorumlulukları, baba-oğul ve anne arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi gibi çok sayıda mesaj verdiğini belirtir. Keskin, anlatıdaki asıl hususu “ilgili kompleksin Türk töresi tarafından, sözün aslı olduğu ve “yalan sözün bu dünyada hiç olmamasının yeğ olduğu” bir kültürel evrende, sembolik biçimde, kırk namert aracılığıyla “bizden olmayanlarla”, “ötekiyle” ilişkilendirilmesi, nihayetinde yok sayılmasıdır.” (2024: 61) şeklinde açıklamaktadır.

“Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boyu” adlı hikâyede Şökli Melik, Salur Kazan'ın obasını basmış, karısı Burla Hatun'u, kırk ince belli kızı, oğlu Uruz'u, anasını ve

daha birçok değerini kaçırmıştır. Burla Hatun’a sağrak sürdürmeyi⁷⁷ hedefleyen Şöklı Melik, onun kim olduğunu öğrenmeye çalışır. Bu durumda Burla Hatun kırk ince belli kıza, “Hanginize yapışırlarsa Kazan’ın hatunu hanginizdir, diye, kırk yerden ses veresiniz” (57) şeklinde temkinde bulunur. Bu durumda Melik’in adamları bu soruyu yönelttiklerinde Burla Hatun ve kırk ince belli kız toplu şekilde Kazan’ın karısının kendileri olduğunu belirtirler. Bu şekilde kırk ince belli kızın söyledikleri, yalanı oluşturur. Fakat burada yalan, namusu koruma, kâfirin amacına ulaşmasını engelleme ve gerçeğin ortaya çıkmasıyla yaşanacak olumsuz durumun önüne geçmek amacıyla söylendiğinden gerekli ve makul yalan olarak kabul edilmelidir.

“Kam Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek Boyu” içinde Bamsı Beyrek, Banıçiçek’i görmeye gittiğinde Banıçiçek, “Ben Banıçiçek’in dadısıyım” (75) şeklinde yalan söyler. Söz konusu yalan, geleneğin yerine getirilmesi için söylenir. Erkeğin, kızı almak için onunla ava çıkmak suretiyle atlarını yarıştırmaları ve onu geçmesi, ondan daha becerikli ok atması ve güreşte onu yenmesi gerekir. Bamsı Beyrek, tüm bu adımları tamamladıktan sonra Banıçiçek, kendi olduğunu itiraf eder. Anlatının ilerleyen kısımlarında Beyrek, kâfirler tarafından kaçırlır ve on altı yıl boyunca ondan haber alınamaz. Banıçiçek’in kardeşi Deli Karçar da Bayındır Han’a ‘Beyrek’in sağ olduğu haberini getirene altın, ölüsünün haberini getirene de kız kardeşini vereceğini’ (84) bildirir. Bunun üzerine Yalancıoğlu Yaltacuk, Banıçiçek’i alabilmek için zamanında Beyrek’in kendine verdiği gömleği kana bulayıp Bayındır Han’ın önüne getirerek, Beyrek’in öldüğünü belirtir. Oğuz beyleri içinde yalan olmadığından (84) bu yalana inanılır. Bu şekliyle simgesel yalana (kanlı gömlek) rastlanır. Bu yalanın amacını istenilenin (Banıçiçek) ele geçirilmesi ve ona sahip olunması oluşturur. Anlatının sonlarında Beyrek, Banıçiçek’in evlendirileceğini öğrenip kâfirlerin elinden kaçarak⁷⁸ düğünün olacağı yere gelir ve kimsenin kendini tanımaması için kaftan giyerek ozan kılığına girer. İlerleyen kısımlarda düğün mekânında ok atmada

⁷⁷ Sakilik ettirmek.

⁷⁸ Beyrek, kâfir kızın yardımıyla hisardan kaçmıştır. Şöklı Melik’in kızı olan bu kişi Beyrek’ten, onun kaçmasını sağlaması ve emelini gerçekleştirmesi durumunda kendini helalliğe alması konusunda söz ister, Beyrek de bu sözü verir. Erdal (2016: 101), Beyrek’in sözünde durmadığını, bu yüzden yalan söylediğini ileri sürer. Buna karşın, anlatının devamına dikkatle bakıldığında “Melik’in kızı ile Beyrek söz vermişti, aldı geri döndü. Akban evine, ak otağına geldi” (Gökyay, 2019: 106) ifadesi yer almaktadır. Aynı kısım Muharrem Ergin’in eserinde “Pay Püre Bigün oğlanı Beyrek, melikün kızın aldı, ağ ban ivine ağ otağına girü döndü, düğüne başladı” (1964: 46) şeklinde geçmektedir. Bu ifade, savaştan dönülen esnada söylendiğinden ve Melik’in kızı denildiğinden bahsi geçen kız için olduğu anlaşılır ve kızın alınıp otağa getirilmesi de bir tür helalliğe alma, kabul görme olarak değerlendirilebilir. Bundan ötürü bahsi geçen durumu yalan olarak tanımlamadık.

gösterdiği başarılarından dolayı Salur Kazan, ona bugünlük beyliğini tahsis ederek istediğini yapabileceğini ifade eder. Beyrek, ozan kılığına girerek kızların yanına gider ve evlenecek kızın oynamasını ister. Evlenecek olan Banıçiçek ise yabancının karşısında oynamamak için yanındaki kızların oynamasını söyler. Erdal (2016: 105)'in tespitine göre Beyrek, burada kendinin ozan olduğunu söylememesine karşın hâli, tavrı ve kopuz çalmasıyla ozan gibi davrandığından karşısındaki kişilerin kendini Beyrek olarak değil, herhangi bir ozan olarak tanımalarını sağlamıştır. Beyrek'in amacı kendinin tanınmamasını sağlamak olduğundan ve beden hareketleriyle (giyimi, hâli, tavrı vb.) aldatmayı gerçekleştirdiğinden söz konusu durum beden diliyle söylenen yalan olarak tanımlanarak beden folkloru kapsamında değerlendirilebilir. Erdal (102), Banıçiçek'in oynamamasını sevdiği ölen kişinin, istemediği hâlde başka biriyle evlenmek zorunda kalması ve bundan ötürü duyduğu üzüntü yüzünden olduğunu açıklar. İlk olarak Kısırca Yenge adlı kadın "Ere varan kız benim" diyerek oynamaya başlasa da Beyrek, onun olmadığını bilir ve ere varacak kızın oynamasını ister. Devamında Boğazca Fatma adında biri de aynı evreden geçmekte ve aynı yanıtı almaktadır. Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma'nın söylemleri yalanı oluşturur. Sonrasında bahse konu olan kişinin Beyrek olduğu anlaşılır ve duyurulur. Bununla birlikte Yalancıoğlu Yaltacuk'un yalanı (Beyrek'in öldüğünü belirtmesi) ortaya çıkar ve Beyrek onu cezalandırmak istemesine rağmen af dilemesi, yalvarması sonucu onu affeder. Yalancıoğlu Yaltacuk, bir yalancı tipi olarak düşünülebilir. Adında geçen "Yalancıoğlu" ise atalarının da yalancı olduğunu gösterir niteliktedir. Bu durum halk arasında da tasdik edildiğinden böyle bir isim verildiği düşünülmektedir. Karabaş (1981: 178), Yaltacuk'un "Yalancı oğlu" olduğu belirtilerek Banıçiçek'e yaraşır bir koca olamayacağını anıştırıldığını belirtir.

"Kanlı Kocaoğlu Kanturalı Boyu"nda Kanturalı, kâfirlerle mücadele ederken Salcan Hatun ona yardım eder. Kanturalı, Salcan Hatun'a kendine yardım ettiğini birilerine söylemesi durumunda onu öldüreceğini dile getirir. Salcan Hatun'un mütevazı soylamalarıyla Kanturalı, sadece onu sınıdığını, öldürmeye kıyamayacağını belirtir. Burada yalan, karşı tarafı denemek, gerçek düşüncelerini ve gerçekleşmesi muhtemel olan konuda yapacağı hareketi öğrenmek adına söylenmiştir.

"Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü Boyu"nda Tepegöz, Basat'a yüzüğünü verip bunu takmasını ister, taktığında kılıç ve okun ona işlemeyeceğini belirtir. Bu durumda Tepegöz yalan söylemektedir çünkü yüzüğün bu özelliği sadece Tepegöz için geçerlidir. Tepegöz,

bu şekilde Basat'ı kandırarak onu etkisiz hâle getirmeye çalışır. Ayrıca anlatıda Basat'ın Tepegöz'den kurtulmak için koyunların arasına girip orada bir koçu keserek derisini kendi üzerine geçirip saklanmaya çalıştığı görülür fakat Tepegöz bunu fark eder. Söz konusu durum, beden folkloru kapsamında yalana örnek teşkil etmektedir.

Begiloğlu Emre'nin Boyu"nda Begil, ayağı kırıldığından ötürü attan inip döşeğinden çıkamasa da oğlu Emre'ye "üç gündür hoşluğum yok" demektedir. Bunun yanı sıra Begil'in ayağı kırıldığından dolayı yatıyor olmasına rağmen Emre, kâfirle karşılaştığında babasının durumunu farklı şekilde (Oğuz beyleriyle içtiğini söyler) aktararak yalan söylemiş olur. Bahse konu olan durumlarda bir kahramanın, hanın ayağının kırılması ve etkisiz hâle gelmesi utanç verici, onur kırıcı bir durumu temsil ettiğinden bu durum yerine yalan söylenmesi uygun görülmüştür.

"Kazan Bey'in Oğlu Uruz'un Tutsak Olduğu Boyu"nda oğluyla ava giden Salur Kazan, orada kendi düşmanlarla cenk ederken oğluna kenarda beklemesini söyler. Oğlu Uruz, sonrasında cenge dahil olur ve düşmanlara esir düşer. Salur Kazan ve yiğitleri eve döndüklerinde hanımı Burla Hatun, oğlu Uruz'un nerede olduğunu sorunca Kazan, avda olduğu şeklinde yalan söyler. Kazan'ın söylediğinin -oğlunun avda olduğunu bilmesinden dolayı- yalan olmadığı düşünülse de hanımının yanından ayrıldıktan hemen sonra yiğitlerine Uruz'un tutsak olduğunu bildirmesi, söylenenin yalan olduğunu göstermektedir. Bu yalan, Burla Hatun'un üzülmemesi ve telaşa kapılmaması için söylenmiştir.

"Uşun Kocaoğlu Seğrek Boyu"nda Seğrek, -yıllar sonra- Eğrek adlı kardeşinin tutsak olduğu bilgisini edinir. Seğrek, annesinden gerçeği öğrenebilmek için (halk arasında 'ağzını aramak') yalan söyleyerek Eğrek adlı bir yiğidin tutsaklıktan kurtulduğunu ve geldiğini söyler. Seğrek, kardeşini kurtarmaya gideceği sırada anasına ve atasına danışır; atası, bunun yanlış haber şeklinde açıklar ve onun abisi değil bir başkası olduğunu ifade eder. Burada söylenen yalanın sebebini babanın oğluna zarar geleceğinden korkması, oğlunu korumaya çalışması oluşturmaktadır. Anlatının ilerleyen kısmında kâfirler, Seğrek'i yenemeyeceklerini anlayınca, abisi Eğrek'e yalan söyleyip Seğrek'i işaret ederek gelip geçenin, çobanın çoluğun ekmeğini aldığını belirtirler. Bu yalanın amacı, kardeşleri birbirine kırdırmak ve kendilerinin üstesinden gelemediği zorluğu aşmaktır.

"Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı Boyu"nda Salur Kazan'ın

tutsak olduğunu öğrenen oğlu Uruz, o güne kadar babasının Bayındır Han olduğunu bilmektedir. Erdal (2016: 98), annesinin kâfirlerle savaşmaması için Uruz’a yalan söylediğini belirtir.⁷⁹ Uruz, beylerle beraber babası Kazan’ı kurtarmak için Tomanın Kalesine gider ve kaleye sızmak için yolda tacir kılığına bürünür. Kâfirler, kim olduklarını sorduğunda ise “Bezirgânlarınız” diye yalan söylenir. Buradaki yalan, gerekli yalan olarak kabul edilebilir çünkü dünyada hâlâ geçerliliğini koruyan bir sözlü kanun vardır: “Savaşta her şey mübahtır.” Ayrıca bu yalanla amacı gerçekleştiren Salur Kazan’ı kurtarmak hedeflenmiştir. Dolayısıyla amacı gerçekleştirmeye hizmet eden yalanı oluşturmaktadır. Bu anlatıda kâfirlerin Kazan’a “Bizi öğ, Oğuz’u kötüle” demesine rağmen Kazan’ın “Val-lahi, billahi, doğru yolu görürken eğri yoldan gelmeyeyim” şeklinde beyanı Oğuzların doğruluğunu temsil etmektedir. Buna rağmen kısa süre sonra Kazan, “Bir adam getirin, bineyim, sizi öğeyim” der fakat sadece kendini över.

“İç Oğuz’un Dış Oğuz’a Asi Olup Beyrek’in Öldüğü Boyu”nda Kılbaş, Aruz Koca’nın Kazan’a düşman olup olmadığını öğrenmek için Aruz’a karşı Kazan’ın zor durumda olduğu şeklinde yalana başvurur. Kılbaş’ın burada söylediği yalan gerçeğin ve merak edilenin öğrenilmesi amacına hizmet etmektedir. Bunun yanında Aruz Koca, Beyrek’i yanına getirebilmek için Kazanla barıştırma amaçlı olduğunu yazdığı bir kâğıt gönderir. Bu durum yazılı şekilde yalan söylenmesine örnek teşkil etmektedir. Burada yalan, istenenin yaptırılması amacıyla kullanılmıştır ve zarar verme amacı gütmektedir. Çünkü Aruz’un Beyrek’i çağırmasının sebebi kendilerinden taraf olması, olmazsa öldürülmesidir. Beyrek’in öldürülmesi sonrasında, yalan söyleyen Aruz Koca da Kazan tarafından başı kesilmek suretiyle öldürülerek cezalandırılır. Ayrıca bu anlatıda yalan söyleyerek er tutmak ve öldürmek Beyrek tarafından “avrat işi”, Kazan tarafından ise “Kancıklık” olarak tanımlanmaktadır. Erdal (2016: 96), hikâyelerin olduğu dönem ile kültürün göz önüne alınması durumunda erkeğin yalan söylemesinin hoş karşılanmadığını, hikâyelerde erkekler alp olarak yetiştirildiklerinden mert ve dürüst olmaları beklendiğini, Aruz Koca’nın yalan söylemesinin alplığa ve mertliğe sığmayan bir hareket olarak görüldüğünü ifade eder.

⁷⁹ Benzer bir durum “Kazılık Kocaoğlu Yeğenek Boyu”nda da geçer. Erdal (2016: 98, 99), burada -yalan söylendiği kısma yer verilmemesine rağmen- Yeğenek’e söylenen bir yalan olduğunu belirtir. Söz konusu anlatılarda yalan söylendiği bellidir ama söylenen yalana ve bu yalanın söylendiği bağlama yer verilmediği için bundan bahsetmemek uygun görülmüştür.

Dede Korkut hikâyelerinin Türkistan/Türkmen Sahra nüshasının soylamalar kısmında “Dedem Korkut sözü yalan olur” (Ekici, 2019: 184) şeklinde yer verilen “Sözü yalan olmak” deyiimiyle karşılaşılır. Bu deyim halk arasında “... desem yalan olur” biçiminde de kullanılır. Bahsi geçen deyme var olan bir durumun aksinin söylenmesinin yalanı oluşturacağını belirtmek için başvurulmaktadır. Bunun yanı sıra zamanın akışından ve kötü zamanların gelmesinden söz edilen başka bir soylamada “Ortalıkta kötü niyetliler ile yalancılara gün doğa” (Ekici, 2019: 192) ifadesi yer almaktadır. Yalancılara gün doğması, yalancıların eline fırsat geçmesi, onların hoşnut olacağı ortamın oluşması anlamını karşılamaktadır.

Gürol Pehlivan (2015: 291)’a göre Dede Korkut hikâyelerinde “Siyasi-askerî bunalm hâlleri”, “Aile içi dirlik-düzenlik için”, “Kız-erkek arasındaki ilişkiler” olmak üzere bu üç hususta yalan söylenmiştir. Boğaç Han, Bamsı Beyrek ve İç Oğuz-Dış Oğuz boylarında ihanet şeklinde yalana rastlanır ve bu anlatılarda Bamsı Beyrek anlatısında geçen Yalancıoğlu Yaltacuk af dilemesiyle affedilirken diğerleri ölümle cezalandırılır (Pehlivan, 2090). Yalan ve yalancılık hususunda Dede Korkut hikâyelerinde şu dört unsurla karşılaşılır: “Yalancılık soydan gelir”, “Yalanın ve kurnazlığın getireceği mutluluk çok kısa sürer”, “Yalan, şantaj, hile yoluna sapanlar sonuçta yaşamlarını yitirebilirler”, “Bazı hâllerde yalan hoşgörülebilir” (Pehlivan, 407-408).

Erdal (2016: 99), söz konusu hikâyelerde kadınların birçok kez yalan söylediğini fakat bu yalanlara kendilerini veya karşısındaki korumak amacıyla başvurduklarını ve kendilerine ya da başkalarına zarar getirmeyen yalanlar olduğunu vurgular. Ayrıca kadınların söylediği yalanları mecburi yalanlar oluşturur (105). Erdal (103-104)’a göre on iki hikâyeden on birinde kullanılan yalanlar, hikâyelerin kurgularında yer almaktadır ve bu yalanlar bağlamları ile niyetlerine göre farklılık gösterir.

Dede Korkut hikâyeleri, Türk sosyokültürel yaşantısını en saf hâliyle yansıtan anlatılardır. Dolayısıyla sosyokültürel hayatın vazgeçilmezlerinden olan yalana da bahsi geçen anlatılar bünyesinde rastlanmaktadır. Bu hikâyelerde karşılaşılan yalanların bazıları kâfir, namert (Dirse Han’ın kırk yiğidi) olarak değerlendirilen düşman ve olumsuz tipler (Yalancıoğlu Yaltacuk) tarafından söylenmiştir. Söylenen diğer yalanlar ise genel itibariyle gerekli yalanları oluşturmakta ve makul olarak görülen yalanlar bulunmaktadır. Ayrıca Erdal’ın dikkat çektiği üzere kadınların söylediği yalanlar hitap ettikleri kişileri

düşünerek söylenen yalanları oluşturur.

Ünlü seyyah Evliya Çelebi'nin yalan konusunda yer verdiği ve yalan olduğunu belirttiği bir hikâye bulunur. 1045 (1635-36) yılında Revân/Erivan'da Osmanlı kontrolündeki kale Safeviler tarafından kuşatılmıştır. Yahya Efendi'nin anlattığı ve Evliya Çelebi'nin aktardığı anlatıda Tabanıyassı Yavaşça Mehmed Ağa'nın -Erzurum'da- yaşanan soğuktan kaynaklı olarak sefere devam edemediğini ve yeri, hançerle kazıp altınlarının bulunduğu para kemerini gömdüğünü, bu sırada gökyüzünde bir bulut bulunduğu ve on ay sonra Erzurum'un kardan kurtulması ve havaların ısınmasıyla birlikte bu para kemerini almaya gelen Mehmed Ağa'nın bulutun aynı yerde olduğunu fark edip para kemerinin yerini tespit edebildiği belirtilmektedir. Bu hikâye karşısında Evliya Çelebi kimi itirazlarda bulunmasına rağmen ortamdaki kişiler tarafından hikâyeyi doğrulamak amacıyla açıklamalar yapılmıştır. Bu açıklamalar, o yılki kışın pek şiddetli olduğu, bundan kaynaklı olarak güneş ışınlarının birkaç ay boyunca donuk kaldığı, bu şekilde bulutların da donduğu ve yerlerinde kaldıkları, dolayısıyla para kemerinin olduğu yeri işaret eden bulutun da yerinde kaldığı şeklindedir (Evliyâ Çelebi, 1999: 83-85; Sheridan, 2011: 88-91).⁸⁰ Evliya Çelebi, bu durumu "... bu gûne bir yalan söyledi kim aklım gitdi" (84) şeklinde açıklar. Evliya'nın eserinde bulunan bu gibi anlatılar onun fantazici, abartıcı ve yalancı olarak tanınmasına sebebiyet vermektedir (Sheridan, 87). Aslında Evliya Çelebi bu gibi hikâyelerin anlatıcısı değil, aktarıcısıdır. Ayrıca Evliyâ (85), bu hikâyelerden sonra devlet vezirlerinin, nazırlarının ve erkânının yanında yaltaklanma ve pohpohlanma sözlerinin söylenmesi gerektiğini anladığını belirtir. Uzun hikâyelerin (*Tall story*)⁸¹ içinde yalan barındırdığı ifade eden Michael Douglas Sheridan (93), Seyahatname içindeki uzun hikâyelerin veya buna benzer yapımların teknik olarak yalan veya kurmaca olup olmadığının önem taşımadığını, asıl önemli olanın hikâye tarafları olduğunu dile getirir.

⁸⁰ Evliyâ Çelebi, bu hikâyeyi anlatan Yahya'ya yer verirken onu yalancı olarak değerlendirmesinin yanı sıra hikâyeyi anlattıktan sonra bir dizi itirazda bulunur. Bunlardan birincisi, para kemerini uşaklarının heybesine koyabileceği ya da hizmetlilerine emanet edebileceği şeklindedir ve buna rağmen altınları çorak arazide karın içine gömmesindeki amacın ne olduğunu sorgular. İkincisi, havanın bu denli soğuk olması, yerin donmuş bulunması durumunda kazmanın dahi yerin yüzeyini kıramayacağı hâlde hançer ile yer yüzeyinin nasıl kırılabilirdiği şeklindedir. Son olarak ise bulutların gökyüzünü katetmek için yaratılmasına rağmen on ay boyunca bir bulutun nasıl sabit kaldığını irdeler (1999: 84).

⁸¹ Uzun öyküler hususunda Dictionary of Literary Terms and Literary Theory'de "Abartılı, tuhaf veya son derece olasılık dışı bir hikâye ne kadar iyi olursa olsun, genellikle yanlış olarak kabul edilir. Fantastik ve peri masalı ile aynı ailedendirler" (Cuddon, 1999: 900) tanımı yer almaktadır.

“Çoban Süleyman ile Perişan Sultan Hikâyesi” (*Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, 2011: 1-22) içinde Süleyman, Mahmut ağanın yanında çoban olarak çalışmaktadır. Mahmut ağanın kızı olan Perişan Sultan ise Süleyman’ı çok beğenmiştir. Süleyman, bu durumun doğru olmayacağını düşünerek Perişan Sultan’dan uzak durmak için işten ayrılmak ister ve ağaya ailesinin yanına gitmek istediğini bildirir (bütün ailesi depremde ölmüştür). Ağa, Süleyman’a ‘ailesinin öldüğünü ve kimi kimsesi olmadığını’ söylediğini hatırlatır. Süleyman, o zamanlar söylediklerinin yalan olduğunu belirterek yalan söylemiş olur. Yani Süleyman’ın ailesi gerçekten ölmüştür fakat Süleyman, ağasına aşıkâr edemeyeceği ve zor durumda kaldığı konu (Perişan Sultan’ın kendini sevmesi) yüzünden yalan söyler. Anlatının ilerleyen kısımlarında Perişan Sultan’ı bir başka ağanın oğlu (Kahraman Bey) ister. Perişan Sultan, Mahmut ağanın tek kızı olduğundan ağa, ‘kızın gönlü varsa veririm yoksa vermem’ der. Annesi kıza sorduğunda, kız, gönlünün Süleyman’da olduğunu bildiren bir kâğıt yazmasına rağmen annesi bunu silip yerine “Baba gönlüm vardır, ver gideyim” (*Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, 11) yazar. Buradaki yalan, bizzat sözle değil, yazıyla söylenmiştir. Annesi, kızının zengin, varlıklı bir ağaya gitmesini ister. Dolayısıyla yalan, amacı gerçekleştirmek için kullanılmıştır. İlerleyen kısımlarda kızın olduğu köyden Tahir Bey adlı bir kişi Süleyman’ın olduğu köye gelir ve orada kızın durumunu haber vermek için Süleyman’ı aramaya koyulur. Karşısına bir delikanlı çıkar ki bu kişi Süleyman’dır ama Tahir Bey’e o olduğunu söylemez ve Süleyman’ın az önce burada bulunduğunu belirtmekle yetinir. Burada yalan, bir şeyi gizlemek, saklamak (Süleyman olduğunu) için kullanılmıştır. Anlatıda yalan söyleyen kişiler herhangi bir cezayla karşılaşmamıştır. Süleyman’ın söylediği yalan zararsız yalan olmasına rağmen Perişan Sultan’ın annesinin söylediği yalan neredeyse geri dönülemez sorunlara yol açacaktır fakat hikâyenin sonunda herhangi bir zarar olmamış ve her bir taraf mutlu olmuştur.

“Hüseyin ile Senem Hikâyesi” (*Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, 2011: 23-33)’nde Hüseyin, -kimi sorunlardan dolayı- babası ve karısını bırakıp Bağdat’a çalışmaya gider ve oradaki arkadaşına yaşadığı sorunları anlatır. Bir gün bu arkadaşıyla arası bozulur ve -arkadaşı- Hüseyin’in babasına, Hüseyin’in öldüğüne dair bir mektup yazar. Buradaki yazılı yalan, kızgınlıkla ve sinirle söylenmiş olup zarar verme amacı taşımaktadır. Araları düzelince arkadaş, Hüseyin’e her şeyi itiraf eder ve Hüseyin, arkadaşını affeder. Bu durumda herhangi bir cezayla karşılaşılmamıştır.

“Ülker Sultan Hikâyesi” (*Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, 2011: 35-48)’nde Ülker Sultan’ın babası padişaktır (Adil hükümdar). Ülker Sultan, bir gül koklamasıyla gebe kalır ve babası, adının çıkmaması için kızının ormana götürülüp bırakılmasını ister. Ülker Sultan, yaşadığı çeşitli zorluklar sonrasında karşısına çıkan şehzadeyle evlenir. Bir gün Adil hükümdarın sarayına saldırı olur ve padişah çareyi karısıyla birlikte kaçmakta bulur. İlerleyen zamanlarda padişah ve karısı, kızının olduğu memlekete gelir ve çobanlık yapmaya başlar. Günün birinde bir şekilde kızlarıyla karşılaşır. Kızı, annesini, annesi de kızını tanımıştır fakat annesi, kızının yanında şehzadeyi gördüğü için kızının itibarı zedelenmesin diye annesi olduğunu belli etmek istemez ve kızının, “Sen benim anamsın” demesine karşılık “Yok, evladım, ben senin nereden anan olayım, ben bir danacı karısıyım, sen bir şehzade hanımısın” (*Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, 46) demektedir. Burada yalan, oldukça masumane düşüncelerle sevilen kişinin itibarını zedelememek adına söylenmiştir.

“Necip ile Telli Hikâyesi” (*Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, 2011: 49-62) içinde Necip ve Telli birbirlerini delicesine seven iki âşıktır ve evlenirler. Askerlik kâğıdı gelmesiyle Necip askere gider ve geride karısı, bacısı, annesi kalır. Yani evlerine bakacak bir erkek yoktur. Bu yüzden evi, en yakın arkadaşı Kara’ya emanet eder. Necip askere gittiğinde - zamanında babasının da komutanlığını yapmış olan- Ahmet Paşa, Neciple konuşmaya başlar ve ona memleketinde kimlerin olduğunu sorar. Necip, annesi ve bacısının olduğunu bildirir ama hanımının olduğunu belirtmez. Hikâyenin içinde de bahsedildiği üzere eskiden büyüklerin yanında utanıldığından dolayı evli olunduğu söylenilmezdi. Bu duruma karşın Ahmet Paşa, “Bekâr olduğuna da sevindim, böylesi senin için daha kolay olacak” (*Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, 53) der ve Necip, başını sallayarak bunu onaylar. Burada Necip, memleketinde olanlar hakkında eksik bilgi vermesiyle ve sessiz kalmasıyla yalan söylemiştir. Bu eksik yalan olarak değerlendirilebilir ve buradaki yalanın sebebini gelenekler ve “utanç” duygusu oluşturur. Anlatının ilerleyen kısımlarında Kara, Telli’nin güzelliğinden etkilenip onunla birlikte olmak ister. Onu elde edemeyeceğini anlayıp arkadaşı Necip’e mektup yazar: “Necip, sen gittiğinden beri senin kapıda, bacanda zamparalar yatar oldu. Ben bir önlem alamıyorum. Telli kötü yola düştü. Ona göre, arzun, kararın neyse, bana cevabını yaz” (*Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, 55). Buradaki yalan, tamamen kötü niyetle ve kişinin amacına ulaşabilmesi için söylenmiştir. Bu yalan aynı zamanda iftirayı oluşturmaktadır. Hikâyenin sonlarına doğru Kara, Telli’yi babasının evine götürür, sonrasında çeşitli oyunlar ederek onu kendine eş olarak alır. Necip askerde, bu

konudan dolayı çeşitli hastalıklara yakalanmıştır. Askerden evine geldiğinde bu hastalıklar iyice ağırlaşır ve annesine Telli'nin nerede olduğunu sorar. Annesi, gerçeği bilmesine karşın oğlu iyice kötü olmasın diye suya yolladığını belirterek yalan söyler. Bu yalan ise masumane, zararsız ve zararı önleme adına söylenmiştir.

“Hamithan ile Melek Sultan Hikâyesi” (*Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, 2011: 99-119) içinde Hamit Han, Melek Sultan ile evlendikten sonra askere çağrılır. Askerde komutanı Yunus Bey kendi memleketinden çıkar ve o da Melek Sultan'ı sevmektedir. İlerleyen zamanlarda Hamit Han'ın babasına mektup yazar ve oğlunun şehit olduğunu bildirir. Bu acıya dayanamayan baba ve anne vefat eder. Yunus Bey, Melek Sultan'ı kendine alabilmek için bu yalana başvurmuştur. Dolayısıyla amaca ulaşabilmek adına yalan söylenmiştir. Anlatının sonlarına doğru Yunus Bey, yalanından dolayı ölümle cezalandırılmıştır.

“Alihan Hükümdar ile Peri Hatun Hikâyesi” (*Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, 2011: 121-144)⁸² adlı anlatıda Hacı Seyyad ve Nur Sultan, Hac'dan dönerken yolda bir çocuk (Taptuk) bulurlar ve onu evlat edinirler. İlerleyen zamanlarda Peri Hatun ve Hüseyin adlı iki çocukları olur. Günün birinde Taptuk, Peri Hatun'un kardeşi olmadığını öğrenince ona saldırmaya kalkışır. Hacı Seyyad geldiğinde onun yanına koşup Peri Hatun'un eve adam aldığını, onunla oynadığını ve kendi eve girmek istediğinde onu engellediği şeklinde yalan söyler. Burada elde edilemeyen bir şeyin getirdiği öfkeden ötürü yalan söylenmiştir. Anlatının ilerleyen kısımlarında Peri Hatun, Alihan Hükümdar ile evlenir. Peri Hatun'un üzüldüğünü, ağladığını gören Alihan Hükümdar, ona derdinin ne olduğunu sorsa da Peri Hatun, hiçbir şey olmadığını belirtir. Burada yalanın basit şekillerinden biriyle karşılaşılır. Günümüz dünyasında da üzülen, ağlayan birine neyi olduğu sorulduğunda genellikle “Bir şeyim yok, iyiyim” diye yanıt alınmaktadır. Bu yalanın sebebi, hissedilen şeyin o an için söylenmek istenmemesi veya karşı tarafın sorusunda ne kadar samimi olduğunu anlayabilmek için ısrar edip etmeyeceğini görmektir. Hikâyede Peri Hatun, memlekete dönüp ailesini görmek istediğinde Alihan Hükümdar izin verir ve göz kulak olabilmesi için Kara Vezir ile yüz asker gönderir. Yolda vezir, Peri Hatun'a sahip olmak ister, iki çocuğunu öldürür ve Peri Hatun bir oyun yaparak oradan kaçır. Vezir, hükümdarın yanına gittiğinde, gece vakti mola verdiklerini, bu esnada eşkıyaların çadırı basıp iki çocuğunu öldürdüğü, Peri Hatun'u ise kaçırdıkları şeklinde yalan söyler. Burada

⁸² Bu hikâye, “Helvacı Güzeli” anlatısıyla benzer olay örgüsüne sahiptir.

kişinin yaptığı yanlışları örtmesi, cezadan kurtulması ve nihayetinde korkudan dolayı yalan söylenmektedir. Peri Hatun, Keloğlan kılığına bürünerek baba evine dönmüştür ve sahipsiz bir adam olduğunu, anne-babasının öldüğünü (vs.) belirterek yalana başvurmaktadır. Aynı zamanda Keloğlan kılığına bürünerek beden diliyle yalana başvurulmuştur. Söz konusu yalanların işlevleri; gerçeği karşıdakinden saklamak, karşı tarafın tepkilerini ölçmek ve oluşabilecek tehlikelere karşı kendini korumaktır. Anlatının sonunda tüm yalanlar peyda olur ve Kara Vezir cezalandırılır.

“Köroğlu Hikâyesi Kiziroğlu Kolu” (*Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, 2011: 145-160) adlı anlatıda Köroğlu, Kiziroğlu Mustafa Bey’den çemçirak taşlarını almak için derviş kılığına girer ve kılık değiştirerek beden diliyle yalan söylemeye çalışır. Onu gören kişiler (halktan biri, Kiziroğlu Mustafa Bey’in hanımı, Kiziroğlu Mustafa Bey) Köroğlu’na benzetse de o, bu duruma itiraz eder; Köroğlu olmadığını, derviş olduğunu belirtir. Burada söylenen yalan gerçeğin ortaya çıkmaması ve amaca ulaşılmasına hizmet etmektedir.

“Şeyh Senan Hikâyesi” (*Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, 2011: 179-200)’nde Mürşit Şah ve Nur Sultan’ın çocukları olur ve başına değerli mücevherlerden bir taç yapılır. Oralarda yaşayan bir cazı nene gelip çocuğun odasına girip onu kaçırabilmek adına Hac’dan geldiğini ve efsun yaparak çocuğu nazardan, gözden korumak istediğini belirtir. Bu aslında daha önceden kurgulanmış yalanı oluşturur ve amaca ulaşmaya hizmet eder. Nene çocuğu kaçıır ve onu görüp çocuğu soranlara kendi torunu olduğunu, babasının öldüğünü anlatır. Burada yalan, gerçeğin ortaya çıkmasına ve gerçeğin ortaya çıkmasıyla oluşacak sorunlara engel teşkil etmek adına söylenmektedir.

“Kerem ile Aslı Hikâyesi ‘Akrep Bağları’” (*Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, 2011: 201-211) adlı anlatıda Kerem, uzun zamanın ardından Aslıyla karşılaşmasına rağmen kötü bir hâlde olduğundan (saç-sakal birbirine karışmış, kıyafetleri eski, yırtık vs.) Aslı’ya kendini aşikâr etmemek için kendinin Kerem olduğunu bildirmez ve söylediği türkünün buradan geçen bir deliye ait olduğunu belirtir (aslında kendine yani Kerem’e aittir). Bu yalan karşı tarafın düşüncelerini öğrenmek için söylenmiştir.

“Saraç İbrahim ile Perişan Sultan Hikâyesi” (*Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, 2011: 255-292)’nde Saraç İbrahim, Perişan Sultan’a âşık olur fakat günün birinde bu kız öldü diye babası mezara koyar. Saraç İbrahim ise kızı sevdiğinden ve onu görmek istediğinden gider mezarı kazar, doyasıya bakmak için kızı alır ve geri götürüp mezara koymak şartıyla

eve getirir. Bu sırada kız uyanır. Aslında Perişan Sultan, kan tutması sebebiyle bayılmıştır ama babası onu ölü sanmıştır. Kız, uyandıktan sonra Saraç İbrahim olanı biteni anlatır ama bir yandan da kız babasının yanına gidip bunları söylerse hükümdar benim boynumu vurur diye korkar. Buna karşılık kız “Benim adım Suna, ben bir çoban kızıyım, aldın, evlendik” (*Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, 260) şeklinde yalan planı yapar. Bu yalan, başa gelecek kötülüklerden korunmak, yaşanabilecek zararlara karşı önlem alma amacıyla oluşturulmuştur. Ayrıca Suna (Perişan Sultan), hamama gittiğinde annesi ile karşılaşmasına rağmen gerçeklerin ortaya çıkmaması için ona, bir çoban kızı olduğunu söyler. Kısa süre sonra Perişan Sultan, gerçekleri açıklar.

“Akıllı Mehmet ile Gülfidan Hanım Hikâyesi” (*Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, 2011: 293-319)’nde servet ile aklın konuştuğu görülmektedir. Bu durum mümkün olmayan bir hadisedir. Mümkün olmayan/olmayacak bir durumu, olmuş gibi anlatmak da yalanı/yalanlamayı oluşturur. Buradaki yalan, hikâyenin devamlılığını sağlama, olaylar arasındaki geçişi tesis etme ve kurguyu oluşturma işlevi görmektedir.

“Seyfet Çavuş ve Filiz Hikâyesi” (*Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, 2011: 321-336)’nde Seyfet ile Filiz evlidir ve Seyfet’in askerlik zamanı gelir. Seyfet askerdeyken köyün muhtarı Kâhya Mehmet, Filiz’e göz koyar ve çeşitli yalanlarla onu elde eder. Bu yalanlardan ilki sözlü olarak söylediği kocasının şehit olduğu şeklindedir. Buna inanmayan Filiz’e daha sonra kendinin yazdığı ve yazılı yalana örnek olarak verilebilecek Seyfet Çavuş’un Sarıkamış’ta şehit düştüğüne dair altında imza bulunan yazıyı gösterir. Bu yalanların hedefi, amaca ulaşmak ve karşı tarafı elde etmektir. Ayrıca yazıya olan güvenin daha fazla olması yalana inanılması noktasında da etkilidir (bkz. Ong, 2018). Anlatının ilerleyen kısımlarında Seyfet’in yolu, köyüne düşer ve Filiz’in muhtarla evlendiğini öğrenir. Bunun üzerine Ayşe teyzenin evine gider ve Filiz’i çağırmasını ister. Ayşe teyze ise Filiz’in evine gittiğinde onun başkası ile evli olduğunu bildiğinden ve gerçeği söylediği takdirde gelmeyeceğini düşündüğünden dolayı Filiz’e yemek pişirdiğini ama yaşlı olduğundan dolayı suyunu, tuzunu koyamadığını ve bu hususta kendine yardım etmesini ister. Buradaki yalan, istenilen durumun yerine getirilmesi için söylenir. Filiz eve gelip Seyfet ile görüşür. Seyfet, neden kendini beklemediğini sorduğunda söylediklerinin yalan olmadığını gösterebilmek adına Filiz, “Seyfet’im, Kur’an hakkı için, Allah’a yemin ederim ki muhtar, senin ölüm haberini, kara haberini bana imzalı mühürle getirdi” (*Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, 327) şeklinde yemine başvurur.

“Köroğlu Hikâyesi Keloğlan Kolu” (*Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, 2011: 337-352)’nda Keloğlan, Köroğlu’nun kıratını çalma girişiminde bulunur ama kıratın oğlu Ayvaz’ın atını çalar. Bunun üzerine yolda giderken bir değirmenciye rastlar ve unları inceleyip bunları kaba öğüttüğünü, Köroğlu’nun onu öldüreceğini, bundan dolayı kıyafetlerini değiştirmek suretiyle onu kurtarabileceğini söyler. Bu sırada Köroğlu çoktan yola çıkmıştır ve oraya gelir. Değirmenci kılığında olan Keloğlan, atını çalan Keloğlan’ın değirmende olduğunu bildirir ve Köroğlu’nu içeri yollar. Bu sırada kıratı çalar. Burada söylenen yalan, kişinin kendini kurtarması, asıl amacına erişmesi gibi işlevleri yerine getirmektedir. Keloğlan’ın bilinen bir özelliği olan hileyle zor durumlardan kurtulması burada yalan sayesinde gerçekleşir. Buna karşın Keloğlan, atı çalarken Köroğlu’na geri teslim edeceğini ve gittiği yeri (Silistre) bildirir. Köroğlu, derviş kılığına girerek belirtilen yere gider. Bu durum kişinin, beden folkloruyla yalan söyleme şeklini oluşturmaktadır. Yani Köroğlu, kıyafetini değiştirerek derviş kılığına girmesiyle insanlara beden diliyle yalan söyler. Bu yalanın amacı kendine ait olan atı geri alabilmektir. Ayrıca ilerleyen safhalarda bu yalanı (derviş olduğu) sözlü şekilde de dile getirir.⁸³

“Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi” (*Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, 2011: 353-400; Sakaoğlu, 2011: 91-96)’nde Şah Abbas’ın Van Kalesini kuşatmasına karşılık bir nine, Şah Abbas’ın yanına gidip oyun çevirerek kaleyi kuşatmadan kurtarmayı başarır. Kale içinde yiyecek ihtiyacı bitmek üzeredir ve bu yüzden kimsenin dayanacak hâli kalmamıştır. Bu esnada nine, son kalan unundan biraz ekmek yapıp biraz da yoğurt alarak Şah Abbas’a götürür. Şah Abbas, içeride hâlâ yiyecek olduğuna şaşırır. Nine, içeride yetmiş sene daha yetecek yiyecek olduğunu söyler. Şah Abbas, ninenin söylediklerine inanarak kuşatmayı durdurur ve çeker gider. Burada söylenen yalanın işlevleri zor durumdan kurtulma ve gelebilecek tehlikelere karşı insanları koruma, karşı tarafı yanıltarak amacından vazgeçirmedi. Anlatının ilerleyen kısımlarında Şah Abbas ile Selvi Han evlenecektir ama o anda bir şekilde oraya giden Emrah, Şah Abbas’ın yanında Selvi Han’ı sevdiğini dile getirir. Şah Abbas, Selvi’yi nereden tanıdığını sorması üzerine Emrah, ‘-ben onun kapıcısının oğluyum’ dersem boynumu vurdurur diye düşünerek- amcasının kızı olduğunu bildirir. Buna karşılık Şah Abbas, Selvi Han’ın yanına gider ve ona da aynı soruyu

⁸³ Bu durumun bir benzeri “Gülizar Sultan ile Çoban Serdar Hikâyesi” (*Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, 2011: 409-421)’nde geçer. Söz konusu hikâyede bir padişah, derviş kılığına bürünerek, kızıyla evleneceğini öğrendiği delikanlının ailesinin yanına gider ve onlara derviş olduğunu söyleyerek çocuğu para karşılığında satın alır.

sorar ve o da aynı cevabı verir. Burada yalan, durumu yumuşatma, zor durumdan uzaklaşma ve amacın gerçekleşmesine hizmet etme gibi görevleri üstlenmektedir.

“Perizan Hikâyesi” (*Âşıklardan Halk Hikâyeleri*, 2011: 401-408)’nde Timur Beyin, Perizan adlı kızı vardır. Bu kız, güreşte kendini yenebilen kişiye varacaktır. Turan Bey ile Borazan Bey’den ilk olarak Turan Bey yendiği için onunla evlenecektir. Fakat Borazan Bey bu durumu kabullenemez ve Perizan’ı kendine almak ister. Bunun için çeşitli oyunlar çevirir. Perizan’ı alabilmek için Turan Beyi kaçırp öldürmek ister ve güçlü adamlarından birtakımını Turan Bey’in yanına gönderir. Bu adamlar kendilerini bezirgân olarak tanıtır. Oysa bu bir yalandır. Buradaki yalanın işlevi, karşı tarafı inandırıp amaca ulaşarak tuzağa çekmektir. Bunlar, Turan Beyi kaçırp Borazan Beyin yanına getirir ve o da kuyuya attırır. Durumu fark eden Leyla ana (Turan Beyin annesi), arkadaşlarını yanına alır ve Borazan Beyin yanına gelir. Borazan Bey ise yeminler ederek bu durumdan haberi olmadığını, oldukça üzgün olduğunu belirtir. Bu yalan, gerçeğin saklanması, yapılan şeyden kaynaklı olarak ortaya çıkacak olası sorunların engellenmesi amacıyla kullanılmıştır. Anlatının devamında Borazan Bey, Turan Beyin öldü haberini meydanlarda adamlarıyla duyurur. Bu ise sorumluluktan sıyrılmak ve kendinden şüphe edilmemesi için söylenen yalanı oluşturmaktadır. Çünkü Turan Bey öldürülmemiştir ve Borazan Bey, onu gerdek gecesinde odasında bulundurarak acı çektmek istemektedir.

“Kirmanşah Hikâyesi” (Sakaoğlu, 2011: 76-79)’nde Kirmanşah’ın kardeşleri hem Kirmanşah’ın başarılarını kiskandıkları hem de onun sevgilisi olan Mahperi Han’ı sevdiklerinden dolayı Kirmanşah’ı devle mücadele ettiği sırada yalnız bırakıp eve dönerler ve babalarına Kirmanşah’ın öldüğü yalanını söylerler. Burada söylenen yalan, zarar verici bir yalan olmasının yanı sıra çekememezlik ve amaca ulaşmaya (Mahperi Han’ı almak) hizmet etmektedir.

Halk hikâyelerinde yalana başvurulmasının sebeplerini ve işlevlerini şunlar oluşturmaktadır: amaca ulaşmak, kurulan oyunun bozulmasını engellemek, sıkıntıya girmeyi sağlamak, namusu korumak, karşı tarafın amacına ulaşmasını engellemek, gerçeğin ortaya çıkmamasını sağlamak, bir başkasını korumak ve/veya kurtarmak, zor durumdan kurtulmak, bir şeyi gizlemek/saklamak, itibarı zedelememek, geleneğe ayak uydurmak (erkeğin evli olduğunu gizlemesi), zararı önlemek, cezadan kurtulmak, karşı tarafın tepkisini ölçmek ve düşüncelerini öğrenmek, kötülüklerden korunmak, yanlışları örtmek,

durumu yumuşatmak, ortaya çıkacak olası sorunların engellemek. Bunlara ek olarak kıskançlık, çekememezlik, korku, gurur ve onur da halk hikâyelerinde yalan söylenmesinin sebepleri arasında sayılabilir. Kızgınlık ve sinirle söylenip zarar verme amacı güdülen ve daha sonrasında pişmanlık duyulan yalanlar da vardır. Bunun aksi yönünde zarar verme amacı taşımayan masumane yalanlara başvurulduğu da görülmektedir. Ayrıca kimi zaman söylenenlerin yalan olmadığı yani doğru söylendiğine dair yeminler edildiği görülür. Hikâyelerde yalanlar, anlatının kurgusunun oluşması ve eksiksiz olması, anlatıda devamlılığı sağlama, olaylar arasında geçişin sağlıklı şekilde tesis edilebilmesi gibi amaçlarla kullanılmıştır. Halk hikâyeleri içinde kıyafet değiştirerek başka bir kılığa girme ve kanlı gömlek şeklindeki sembolik ve beden folkloru kapsamında değerlendirilebilecek yalanlara da başvurulmuştur.

Söz konusu hikâyelerin yanı sıra çeşitli kısa hikâyeler içinde de yalan konusu mevzu bahis edilir. Bu hikâyelerde genellikle yalan söylenmemesi gerektiği ve yalan söyleyenlerin yalanlarının er geç aşikâr olacağı şeklinde nasihat vermek amaçlanır. Bunlardan birini teşkil eden “Bir Yalan Yüzünden” (URL-17) adlı kısa hikâyede Bülent ve Recep adlı iki arkadaş bulunur. Recep’in ailesi oldukça zengindir ve bir gün babası ölünce tüm mal varlığı ona kalır. Bülent, orta hâlli bir ailenin çocuğudur ve okulu bitirince bir inşaat şirketinde mühendis olarak çalışmaya başlar. Recep’in babası oldukça dürüst ve her zaman doğruyu söyleyen karaktere sahiptir. Recep, bir inşaat şirketi kurar ve büyük bir otel inşaatı yapılması yönünde taahhüt alır. Otelı yaptıracak kişiler, Recep’in babasını tanıdıklarından dolayı onun da doğru ve dürüst insan olduğunu düşünüp yazılı taahhüt yaptırmazlar ve inşaatın en kaliteli malzemelerden yapılmasını isterler. Recep ise en kaliteli malzemeleri kullanacağına dair söz vermesine karşın inşaatı kalitesiz malzemeler kullanır. İnşaatı teslim ettikten kısa süre sonra inşaatı çeşitli çatlaklar meydana gelir ve nihayetinde yıkılır. Recep dava edilir ve davayı kaybetmesiyle tüm mal varlığından olur. Bülent ise çalıştığı şirkette işlerini düzgün yaparak, başarılar göstererek ve doğruluğu ile şirkete ortak olup tanınmış bir zengin konumuna yükselir. Bir gün yolda dilenci görür ve ona yaklaşınca Recep olduğunu anlar. Onu her ne kadar evine götürmek istese de Recep kaçır ve ertesi gün intihar haberi yayılır. Burada verilmeye çalışılan ders, yalanın tüm işleri mahvedeceği ve er geç aşikâr olacağı; doğruluğun ise insanları daha başarılı kılacağı şeklindedir.

“Genç Yalancının Hikâyesi” (URL-18)’nde çok yalan söyleyen bir genç vardır. Bir

gün hız sınırını aşmış şekilde yolda giderken polis durdurur ve ceza yazacağı sırada genç, annesinin ölüm döşeğinde olduğunu ve bundan dolayı hızla gittiği şeklinde yalan söyler. Polis, geçmesine izin verir. Genç adam eve gittiğinde annesinin gerçekten hastaneye kaldırıldığı öğrenir ve hastaneye gittiğinde ciddi bir durumun olmadığını görür. Allah onu, söylediği yalandan dolayı cezalandırdığını düşünür ve bu durumdan ders çıkararak bir daha yalan söylemez. Bu hikâyede yalan söylenmemesi gerektiği hususunda ders verilmektedir.

“Portakal Satıcısının Hikâyesi” (URL-19)’nde pazarda portakal satan adamın yanına yaşlı bir kadın gelir ve portakalların ekşi mi tatlı mı olduğunu sorar. Buna karşılık adam, kadının tatlı portakal istediğini düşünerek tatlı olduğu şeklinde yalan söyler. Kadın, gelininin hamile olduğunu ve canının ekşi portakal çektiğini belirtir ve portakal almadan gider. Ertesi gün ise hamile bir kadın gelir ve portakalların ekşi mi tatlı mı olduğunu sorar. Adam, dün yaşlı kadınla yaşadığı diyalogu hatırlar ve bu kez de ekşi olduğu şeklinde yalan söyler. Buna karşılık hamile kadın, tatlı portakal aradığını söyleyerek oradan uzaklaşır. Pazarcı adam ise satış yapamaz. Bu hikâyeden çıkarılacak ders; ne olursa olsun doğru söylenmesi gerektiği ve yalanla kazanç sağlanamayacağı şeklindedir.

Günümüzde de varlığını sürdüren ve anlatılan bu kısa hikâyeler okuyuculara/dinleyicilere ders vermek, yalanın kötü ve olumsuz bir unsur olduğunu ifade etmek için kullanılır. Kısaca, yalan konusunda ahlaksal dersler verilmesi amaçlanır. Bunların yanı sıra yalanla ilgili çeşitli hikâyelere ve kişisel anlatılara rastlanmaktadır (bkz. URL-20, URL-21, URL-22). Gürsoy Naskali (2015) çalışmasında modern hayatta anlatılan yalan hikâyelerini mevzubahis etmiştir. İnsanlar yalan hususunda kendilerinin yaşadığı olayları hikâyeleştirerek anlatmıştır. Yalan hikâyelerinin kökeninde korku olduğunu belirten yazar; çekinme, endişe, sakınma, korunma güdüsü ve sevilme, dışlanma, değerini kaybetme, cezalandırılma korkusu bulunduğunu aktarır (137).

2.1.3. Efsanelerde Yalanlar

Efsane, herhangi bir zamanda yaşamış ya da bulunmuş olan kişi, olay, yer veya şey (insana benzeyen kaya vb.) hakkında ortaya çıkışı anlatan, merak giderici rolü bulunan anlatılardır. Efsaneler, kökeni merak edilen “şeyler” üzerine anlatılır. Bu merakı gidermek için anlatılanlara efsane denilmektedir. Söz gelimi, herhangi bir şekle benzeyen taş

gören halk, bunun oluşumu hakkında zihin süzgeçlerinde oluşturduklarını anlatarak durumu açıklığa kavuşturur. Efsaneler, bünyesinde olağanüstü motifleri barındırmasına rağmen inandırıcılığı ve kendine inanılmasıyla diğer bazı anlatı türlerinden ayrılır. Platon (2016: 100), efsaneleri “gerçek yalan” olarak değerlendirir. Bunun dışında efsaneler, ahlaki açıdan toplum düzeninin sağlanmasına hizmet etmektedir. Çocukların eve geç gelmelerini ve yaramazlık yapmalarını önlemek (vb.) için anlatılan çeşitli efsaneler bu bağlamda değerlendirilebilir. Mevcut çalışmada, yalan hususunda karşılaşılan muhtelif örnekler paylaşılacaktır.

Sakaoğlu (1980: 35), efsanelerde taş kesilme motifinden bahsederken günah işleminin taş kesilmeye sebep olabileceğini belirtir ve bu günahlar arasında yalan söylemeye yer verir. Ayrıca yalan söylenmesiyle taş kesilmesi durumunun sadece Türk kültüründe değil, diğer kültürlerde de bulunduğunu aktarır (49).

“Şahitler Kayası” (Sakaoğlu, 1976: 54-55) efsanesinde Afyonkarahisar’ın bir köyünden mahkemeye şahitlik için giden altı kişi, mahkemede “Eğer yalan söylersem Allah beni taş etsin” şeklinde yemin eder. Mahkemeden çıkıp evlerine dönerken yolda taş kesilirler ki bu durum yalan söylediklerine işarettir. Böylelikle yalanları, taş kesilmeleriyle cezalandırılmış olur. Ayrıca bu anlatı, yalan söylenmemesi gerektiği hususunda ahlaksal mesaj vermektedir. Sakaoğlu (1980: 40), efsanelerde taş kesilme motifinde asıl amacın insanlara ders vermek olduğunu bildirir. Ele alınan anlatıda da bu durum yerini korumaktadır. Bir başka efsanede, zamanında Aydın Hükümet Konağı’nın önünde -nerede bulundukları tespit edilemeyen- iki insan heykeli yer alır ve anlatıya göre bunlar mahkemede yalancı şahitlikle bulunduklarından dolayı çıkışta taş kesilirler (Sakaoğlu, 1980: 36). Bir başka efsanede ise insana benzeyen taş, bir çobanın Allah’a verdiği sözü layıkıyla yerine getirmediği için taş kesildiği şeklinde açıklanır (Sakaoğlu, 1976: 37-38).

“Sarıkız Tepesi” (Sakaoğlu, 1976: 103-104) efsanesinde Sarıkız, bölgenin en güzel kızlarından biridir ve pek çok delikanlı bu kızla evlenmeyi arzu eder. Babası ise bunca zahmetle, emekle büyüttüğü kızını rahat ettirebilecek ve öğünebileceği birine vermek ister. İlerleyen zamanlarda kız hakkında babasına yalan söylenir ve kızının kötü yola saptığı belirtilir. Baba en başlarda buna inanmasa da sonraları inanır fakat kızını öldürmeye gönlü elvermez. Bunun üzerine kızını dağa götürür ve orada bırakır. Anlatının ilerleyen kısımlarında tekrar kızını görmeye gelen baba da kızı da orada ölür. Burada kullanılan

yalan, kişinin kendinin sahip olamadığı bir şeyi kötölemesine yönelik olarak halk arasında karşılaşılan tutumun örneğini gösterir ve kötü niyetle söylenmiştir.

“Söylemez Baba” (Sakaoğlu, 1976: 131-132) efsanesinde şekerin Osmanlı’da bulunmaz olduğu dönemde İran Şahı, Osmanlı padişahına bir kervan yükü şeker gönderir. Kervan, Erzurum’un Karayazı ilçesine bağlı Söylemez köyünde konaklar. Söylemez Baba, kervanın yanına gelip ne taşıdıklarını sorar, kervancılar ise şekerin kıt olduğu bir zaman olmasından dolayı baskına uğrayabileceklerini düşünerek tuz taşıdıklarını söylerler. Söylemez Baba, taşınanın tuz olmadığını ama tuz olmasını söyler ve şekerler tuz olur. Burada söylenen yalan gelebilecek zarardan korunma amacı taşımaktadır. Ayrıca şekerin tuza dönüşmesi yalanın cezalandırılması olarak düşünülebilir.

Al karısı, folklorda önemli bir yer edinmektedir. Al karısı, genel itibariyle vücuduna iğne batırılmak suretiyle yakalanmakta ve bir başka kişinin o iğneyi çıkarmasıyla da kurtulmaktadır. “Al Karısı” (Sakaoğlu, 1976: 144-145) başlıklı efsanede al karısı, korkutğundan dolayı üzerindeki iğneyi kendi çıkaramamakta ve bunu çocuklara belli etmeyerek onlara, elleri yara olduğundan dolayı çıkaramadığı yalanını söylemektedir. Burada yalan, bir şeylerin gizlenmesi, sorunların çözüme kavuşturulması amacıyla söylenir.

“Ferhat ile Şirin” (Sakaoğlu, 1976: 217-219), dillere destan olmuş bir anlatıdır. Sevenlerin kavuşmasının önüne çoğu zaman engel çıkmaktadır ve bu anlatıda da çıkmasına rağmen karşılaşılan engel aşılamamıştır. Amasya Beyinin dillere destan olan güzellikte kızı vardır ve adı Şirin’dir. Amasya Beyi, Ferhat’ın Şirin’i sevdiğini bilir ve ona kızı vereceğini ama bir şartı olduğunu belirtir. Ferhat, Kazankaya Mevki’sindeki suyu Amasya’ya getirebilirse kızı alabilecektir. Ferhat, bu görevi yerine getirebilmek için gece gündüz demeden çalışır ve görevin yerine getirilmesine çok az kalır. Bir cadı kadın ise bu sırada yana yakıla, perişan hâlde Şirin’in yanına gider ve ‘Ferhat’ın suyu getiremediğini, kendini kayalardan aşağı atarak öldürdüğünü’ bildirir. Şirin, bu duruma dayanamayarak kendi canına kıyar. Sonrasında cadı kadın, Ferhat’ın yanına gider ve ‘Şirin’in başkasına verildiğini’ söyler. Bunun üzerine Ferhat da kendi canına kıyar. Burada cadı kadının, gerçekleşmemiş olay hakkında gerçekleşmiş gibi bir beden dili takınması (perişan hâlde, yana yakıla), beden dili ile yalan söylenmesine örnek teşkil eder. Bunun yanı sıra sözlü şekilde yalan söylemesi de sevenlerin kavuşmasını engellemeye yöneliktir ve zararlı yalanı oluşturur. Anlatının sonunda kötüler cezalandırılır.

Boratav, Zonguldak maden ocaklarında anlatılan bir efsaneden bahseder. Efsanede maden ocağı ruhu bulunmaktadır ve bu ruha, Kuyunun Arabı adı verilmiştir. Bu efsanevi karakter, kuytu bir alanda işe yeni başlayan amelelerin karşısına çıkar ve ‘bu maden ocağının kimin malı’ olduğunu sorar. Orada çalışan işçi, bu soruya falanca şirketin veya falanca adamın şeklinde cevap verirse çeşitli cezalarla karşılaşır; kuyunun kimin olduğuna dair soruya Arab’a bakılarak “Senin” denilmesi gerekir. Kuyunun Arabı’na istediği cevabı veren kişilere Arab yardım eder; vermeyenleri ise başına kaza gelmek suretiyle cezalandırır (1982: 117-118). Bu konuda anlatılan çeşitli efsanelere bakıldığında kahramanların yalan söylenmeye zorlandığı, yalan söylemesiyle Arab’ın yardımını kazandıkları görülür. Söz konusu bağlamda yalanın olumsuz değil, olumlu etkisiyle karşılaşılmaktadır. Bu durum, efsanelerde her yalanın cezayla sonuçlanmadığını göstermektedir.

Efsanelerde, kılık değiştirmek suretiyle beden folkloru açısından yalan söylenmesiyle de karşılaşılmaktadır. Başkurt efsanelerinden “Aksak Timur” (Atnur, 2002: 465-466) adlı anlatıda casus görevini üstlenen kişinin dilenci kılığına girdiği görülmektedir. Tatar efsanelerinden “Ateşsiz Kaynayan Kazan” (Atnur, 2002: 623-624)’da ise Timur’un dilenci kılığına girmek suretiyle bir kadına kiracı olduğuna rastlanmaktadır.

Efsanelerde, diğer anlatılardan farklı olarak söylenen yalanın cezalandırılması çoğunlukla kişinin taş kesilmesiyle gerçekleşir. Efsanelerde yalan söyleyen, yalancı şahitlik yapan kişiler genel itibariyle taş kesilmeyle cezalandırılmaktadır ki bu da yalan söylenmemesi gerektiği hususunda ahlaksal mesaj işlevi taşır. Efsanelerde yalan, geneli itibariyle yalan söylenmemesi gerektiğini vurgulamak için kullanılır. Bunların yanında kişinin sahip olamadığı bir şeyi kötülemek yani bencillik duygusundan, zarardan korunma, bir şeylerin gizlenmesi, sorunların çözüme kavuşturulması, gerçekleşmemiş bir olayın gerçekmiş gibi sunulması, sevenlerin kavuşmasının engellenmesi gibi sebeplerden ötürü yalan söylendiği de görülmektedir. Efsanelerde yalana, çok sık rastlanmamaktadır. Bunun yanında kılık değiştirmek suretiyle beden diliyle yalan söylendiğiyle de karşılaşılmaktadır. Zararlı yalanlar esasında kişilerin cezalandırıldığı görülmesine rağmen kimi zararsız yalanlarda herhangi bir ceza verilmemiştir.

2.1.4. Fıkralarda Yalanlar

Fıkra, Türk halk anlatıları arasında kısa, komik, kimi zaman ders verici nitelikte

karşılaşılan türlerden birini oluşturmaktadır. “Fıkralar, herhangi bir düşünceyi güçlendirmek, dinleyenleri ikna etmek, bir olayı, durumu açıklamak amacıyla anlatılan; yapısında nükte, mizah, eleştiri ve yergi gibi öğeler bulunan kısa anlatılardır” (Aça, Ekici ve Yılmaz, 2017: 201). Fıkralar, kimi zaman hikâye olarak kabul edilmiştir. Bu anlatılara fıkra, lâtife, nükte ve hikâye denildiğini belirten Boratav, fıkralar hakkında “Sırası düşünce, herhangi bir düşünceyi örnek vererek güçlendirmek, karşısındakini ona inandırmak ya da direnişinde yanıldığına tanık göstermek, herhangi bir durumu açıklamak gibi vesilelerle anlatılır bu hikâyeler” (1969b: 91-92) demektedir. Fıkralarda da çeşitli şekillerde yalana yer verildiği görülür. Bu konudaki örnekler aşağıda incelenecektir.

“Karacabey Fıkraları”ndan biri olan “Yalan Yarışı” adlı fıkra şu şekildedir:

“Bir bayram günü Sorkun yaylasında halk toplanır. Karacabey ile Böcüoğlu’na bir söz yarışı için ricada bulunurlar. Her ikisi de toplumun ricasını kırmazlar. İçlerinden bir jüri seçerler. Ayrıca bir de ödül koyarlar. Yarışın konusu olarak “Yalan” verilir. Birinin yalanı öbürünü alt edecek şartı da koşulur. Kura çekilerek önce Böcüoğlu, yalanını anlatır.

-Konya’ya gidiyordum. Cebimde bir avuç pancar tohumu vardı. Giderken geçtiğim koyaklara (vadilere) saçarak gitmiştim. Konya’dan dönüşümde gözlerime inanmadım, koyaklar yemyeşil pancarla dolmuş.

Böcüoğlu sözünü bitirdikten sonra Karacabey söze başlar:

-Konya’ya gitmiştim. Ovanın bir ucundan öbür ucuna kadar uzanan, içinde yetmiş işçi, yetmiş ustanın çalıştığı ve işçinin sesini öbürünün duymadığı büyüklükte bakırdan bir kazan yapılıyordu. Kapısına yanaşarak ustabaşına:

“Bu kadar büyük bir kazan ne olacak?” diye sordum. O da:

“Böcüoğlu’nun pancarları pişecek” diye cevap verdi.

Ortaya konan ödülü Karaca Bey kazanıyor” (Usta, 1988: 16-17’den akt. Ar-tun, t.y.: 17).

Burada eğlence ve ödülü/mükâfatı kazanma amaçlı yalan yarışı yapıldığı görülür. Dolayısıyla bu anlatıda yalan, eğlenme ve hoş vakit geçirme işlevini yerine getirir. Yalan yarışları, yalan bahsinde anlatılar arasında sıklıkla karşılaşılan konulardan birini oluşturur. Bu yarışların sonucunda yalanı ağır gelen, en inanılmaz yalanı söyleyen kişi ortadaki ödülü kazanmış olur.

Abalı'nın İsa Yücel'den derlediği aşağıdaki fıkra da yalan yarısını işlemektedir. Bir padişah, kendini inandırabilecek yalan söyleyene bir küp dolusu altın vaat etmiştir. Bu fıkra da yalan yarışı bulunmakla birlikte yalan, mükâfatı ele geçirebilmek adına kullanılmıştır. İlgili fıkra şu şekildedir:

"Padişahın biri "Bana yalan söyleyebilene bir küp dolusu altın vereceğim" demiş. Yalancılar, hemen saraya koşuşturup başlamışlar yalana: İlk yalancı "Bir kuş, aslanı kapıp yuvasına götürdü." demiş. Padişah: "Bunun neresi yalan? Kuş kartaldır, aslan da kuzu kadar minik bir yavru. Kaptı mı götürür tabii" demiş. İkinci yalancı "Komşu ülkede bir eşiği kral yaptılar" demiş ve padişah "Ülkenin kralı, pencereden bakınırken tacını düşürmüş. Taç da pencerenin altındaki eşiğin başına geçmiş. Taç kimin kafasındaysa, kral odur tabii" demiş. Üçüncü yalancı da "Padişahım, ben gökyüzüne bir ok attım. Altı ay sonra geri döndü" demiş. Padişah "Ok bir ağacın üstüne düşmüştür. Ağaç, sonbaharda yapraklarını dökünce takılacak yer bulamayıp yere inmiştir." demiş. Böylece padişah, her yalana gerçek bir bahane bulmuş ve kimse padişaha bu yalandır dedirtememiş. Ama bir gün bir Kayserili gelmiş ve "Padişahım, sen benim babamdan borç olarak bir küp dolusu altın almıştın. Şimdi geri almaya geldim. Yalandır dersin ödülümü ver. Yalan değil dersin borcunu öde" (2016: 8).

Yalana, zor durumdan kurtulmak için de başvurulur. Artun'un "Karacabey Fıkraları" bölümünde yer verdiği "Kaçak" adlı fıkra da Karacabey, işlediği suçtan dolayı kaçaktır ve jandarmalar onu bir türlü yakalayamamıştır. Bir gün evi kuşatılır ve bunu fark eden Karacabey hemen namaz kılmaya koyulur. Jandarmalar, kapıdan içeri girerek Karacabey'in namazını kılmasını bekler. Karacabey soğukkanlılığı ve pratik zekâsıyla selamı verip jandarmalara dönerek: "Hayır ola evlatlar?" diye sorar ve bunun üzerine askerler "Biz Karacabey'i tutuklamaya geldik" şeklinde cevap verir. Karacabey, eliyle elli yüz metre ileride atını tımar yapan komşusunu göstererek: "Evlatlarım, size yanlış tarif etmişler durmayın, kaçacak, yakalayın onu" der. Jandarmaların atını tımar yapan adama doğru koştukları sırada Karacabey ortadan kaybolur (Usta; 1988: 16-17'den akt. Artun, t.y.: 18).

Botsalı Kara Kâmil fıkralarından biri olan "Cıngıldaklı Mevlüt" (Sakaoğlu ve Karadavut, 2011: 160) adlı anlatıda Mevlüt, Cumhuriyet ilan edildikten sonra köyde birkaç arkadaşıyla âlem yapmaktadır ve bu sırada askerlik arkadaşı olan Abdullah'a bir gün de onların evinde oturmak istediğini söyler. Abdullah, misafir ağırlamak istemez ama arkadaşını kırmamak ve hanımından korktu dedirtmemek için annesine, babası için mevlüt

okutacağını ve bunun için yemek hazırlamasını söyler. Burada yalan, karşı tarafın tepkilerine maruz kalmamak ve bir işin yerine getirilmesi amacıyla söylenmiştir.

“Eski Reçete” (Sakaoğlu ve Karadavut, 2011: 162) adlı fıkrada bir doktor, kapısına, ikinci gelişlerde ücret almayacağını yazar. Bunun üzerine bir adam gelir ve ücretsiz muayene olmak için daha önce de gelmiş edasıyla “Merhaba doktorcuğum, yine ben geldim” der. Doktor, adamı hatırlayamaz ama muayene eder. Sonrasında adam, reçete yazıp yazmayacağını sorduğu doktordan “Geçen gelişinizde yazdığım reçeteye dikkat ediniz” cevabını alır. Burada adamın söylediği yalan, kâr etmek ve mükâfata sahip olmak amacıyla söylenmiştir. Ayrıca bu fıkrada söylenen yalan, anlatıdaki mizahın oluşmasına katkı sağlamıştır.

“Gözünüz Aydın, Filin Dişisi de Geliyor” (Sakaoğlu ve Alptekin, 2014: 242; Sakaoğlu, 2018: 146-149) adlı fıkradaysa köylüler, Timur’un köye bıraktığı filden, köydeki besinleri yediği için şikâyetçidir. Bunun üzerine Nasreddin Hoca’ya gidip konuyu açarlar. Hoca da toplanıp Timur’un yanına gidip şikâyetlerini dile getirmeyi önerir ve köylüler bunu kabul eder. Bunun üzerine Timur’un yanına gidildiğinde Hoca etrafında kimsenin kalmadığını, tek başına olduğunu fark eder. Köylülerin kendini yalnız bırakmasına sinirlenen Hoca, Timur’a karşı yalan söyleyerek, ‘köylülerin filden çok memnun olduğunu ve bir tane de dişi fil istediklerini’ belirtir. Bu yalan, köylüler tarafından yapılan yanlış hareketin cezalandırılmasına yönelik söylenmiştir.

“Bu Kedi ise Et Nerede?” (Sakaoğlu, 2018: 163-164) adlı fıkrada Nasreddin Hoca, hanımına et getirir ve akşam pişirmesini söyler. Hanımı ise komşularını çağırır ve eti birlikte yerler. Hoca gelip eti sorduğunda karısı, kedinin yediği yalanını söyler. Hoca bu durumdan şüphelenip kediyi tartar ve kedinin yemediği ortaya çıkar. Bu yalan zor durumdan kurtulmak, alınacak olumsuz tepkiyi engel olmak için mahcubiyet durumunda söylenen yalanı oluşturmaktadır.

“Kazan Doğurdu” (Sakaoğlu ve Alptekin, 2014: 218-219) adlı fıkrada Nasreddin Hoca komşusundan kazanı ister ve işini gördükten sonra kazanın içine tencere koyarak komşusuna teslim eder. Komşusu tencerenin sebebini merak eder ve Hoca da kazanın doğurduğunu belirtir. Komşu, lehine olan bu durumdan memnun kalır. İlerleyen zamanlarda Hoca, yine aynı komşusundan kazanı alır ama bu kez uzun süre teslim etmez. Komşu gidip kazanı isteyince Hoca, kazanın öldüğünü söyler. Komşu buna itiraz ederken

Hoca, kazanın doğurduğuna inanıp öldüğüne inanmamasını eleştirir ve insanlara bu şekilde ders verir. Burada insanlara ders verebilmek ve mizah oluşturmak amacıyla kazanın doğurması ve kazanın ölmesi şeklinde iki yalan söylenmiştir.

“Hem Beni Dövüyorlar” (Sakaoğlu, 2018: 62) adlı anlatıda komşularından biri de-ğirmene gitmek için Nasreddin Hoca’dan eşeğini ister. Hoca, eşeğe sorması gerektiğini belirtir ve eşeğe sorup geldiğinde eşeğin gitmek istemediğini, kendini dövdüklerini, Hoca’ya ve hanımına sövdüklerini söylediğini ifade eder. Burada eşekle konuşmak, eşeğin de insan gibi konuşup düşüncelerini dile getirmesi imkânı olmayan bir durumdur. Bu anlatıda eşek, -sahibi tarafından- verilmek istenmez ve bundan dolayı yalan söylenir. Bu yalan, mizahi anlam taşımakla birlikte ders verici niteliktedir. Nasreddin Hoca’nın fıkralarında karşılaşılan ‘güldürürken düşündürme’ özelliğiyle bu anlatıda da karşılaşılr.

“Hoca’nın Yaşı” (Sakaoğlu, 2018: 68) adlı fıkroda topluluk içinde bulunduğu sırada Hoca’ya kaç yaşında olduğu sorulur. Hoca, elli yaşında olduğunu söyleyince, orada bulunanlardan biri, on yıl önce de Hoca’ya bu soruyu sorduğunu ve o zaman da elli dediğini belirtir. Bunun üzerine Hoca, lafının eri olduğunu, sözünden dönmediğini ifade eder. Bu anlatıda yalan, mizah oluşturma ve söylenmek istenmeyen konuda kişinin başvurduğu yöntem olarak kullanılmıştır.

Oyun ya da tuzak kurarak suçluyu tuzağa çekip yakalamak amacıyla da fıkralarda yalana başvurulduğu görülmektedir. Nasreddin Hoca, bir gün karısıyla yatarken damda hırsızın bulunduğunu fark eder. Bunun üzerine Hoca, hanımına dönüp geçen gece eve geldiğinde uyuduğunu, bu yüzden dua okuyarak ay ışığına tutunup eve girmek zorunda kaldığını söyler. Bunu duyan hırsız da aynı duayı okuyup ay ışığına tutunmaya çalışırken damdan aşağı düşer ve Hoca da hırsızı yakalar (Gölpınarlı, 1961: 27-28). Burada yalan, gelecek zarardan korunmak amacıyla suç işleyecek kimseyi kandırmak için kullanılmıştır.

Nasreddin Hoca ile ilgili anlatılan meşhur fıkralardan birinde komşu, Nasreddin Hoca’nın yanında gidip ondan eşeğini ister. Hoca, eşeği vermek istemediğinden dolayı eşeğin olmadığını söyler. Bunun üzerine komşu, giderken eşek bir anda anırmaya başlar. Bu durumda komşu, Hoca’ya dönüp sinirle “Hani yoktu eşek?” diye sorar. Hoca ise “Sen bana mı inanıyorsun yoksa eşeğe mi?” diye cevap verir. Burada Hoca’nın yalanı, karşı

tarafa açık şekilde söyleyip üzülmesine, darılmasına sebebiyet vermemek ve ısrarına engel olmak amacıyla söylenmiştir. Genel itibariyle Nasreddin Hoca fıkralarında yalan, ders verme, mizah, ironi amacıyla kullanılır.

Ebeveynlerin yalan söylemesine sebep olan en yaygın sorulardan biri çocuklarının “Ben nasıl dünyaya geldim?” şeklindeki sorusudur. Bu konuyu esas alan “Ali ve Babası” adlı bir fıkra Ali, babasına nasıl dünyaya geldiğini sorar. Babası ise, gece uyumadan evvel yatağın kenarına şeker koyduklarını ve sabah kalktıklarında çocuğun gelmiş olduğunu söyler. Bu fikir Ali’ye ilginç geldiğinden denemek ister ve uyumadan önce yatağının kenarlarına şeker koyar. Sabah uyandığında karıncaların, böceklerin yatağın etrafına toplandığını gören Ali, “Ulan, şimdi size elimin tersiyle bir korum. Ama baba yüreği dayanmaz ki” der (*Yalan Söylememek Mümkün mü?* 2006: 207). Bu anlatıda yalan, küçük yaştaki çocuğa açıklanamayacak bir konuda çocuğun, merakını yenmesi için söylenmiştir.

“Eşşek oğlu Eşşek” adlı fıkra yaşanan kaza sonucunda polis ve çevredeki halk kaza bölgesinin etrafını çevirir. Gazetesine iyi bir fotoğraf yerleştirmek isteyen foto muhabiri, çemberleri aşamayınca yalana başvurarak ‘kaza yapanın oğlu olduğunu’ söyler. Şaşkınlıkla foto muhabire bakan millet, açılıp yol vermişse de arabanın önünde eşeğin yattığı görülür (*Yalan Söylememek Mümkün mü?* 2006: 207). Bu durumda yalana, kişinin işini yerine getirmek ve amacına ulaşmak adına başvurduğu görülür.

Fıkra kahramanları arasında bulunan, önemli bir fıkra anlatıcısı olan ve mevcut konuda ön plana çıkan isimlerden biri de “Teyo Emmi” veya “Teyo Pehlivan” adıyla bilinen Cumhur Seval’dir. Teyo Emmi’nin hemen her anlatısı mevcut konu açısından değerlendirilebilir. Bu anlamda Teyo Emmi tipi üzerine müstakil çalışma hazırlanması gereklidir. Bundan dolayı Teyo Emmi’den konu itibariyle kısaca bahsedilecektir. Teyo Emmi’nin anlatılarında yalan, sıkça karşılaşılan ürünler arasındadır. Hatta anlatılarının temelini yalanın oluşturduğu söylenebilir. Teyo Emmi, eğlenmek ve eğlendirmek gibi amaçlarla yalana başvurmaktadır. İnsanlar bunu bilmesine rağmen o, “Bende yalan da yok, hilaf da yok” deyip söylediklerinin yalan olmadığını belirterek aslında bir kez daha yalan söylemektedir. Teyo Emmi, icralarını genellikle geleneksel ortam olan kahvehanede gerçekleştirir. Söylediği yalanların amacı mizah oluşturmak, insanları güldürmek, eğlenmek ve eğlendirmektir. Dinleyenler, bunların yalan olduğunu bilmesine rağmen büyük bir şevkle

dinler ve gülerler. Bu da bahse konu olan yalanların zararsız yalanlar olduğunu gösterir. Teyo Emmi'nin anlatılarını ve mizahını şekillendiren en önemli kaynağı yalan oluşturmaktadır. Teyo Emmi'nin bir anlatısında (URL-23) Amerika başkanının kendini yemeğe çağırdığını, Erzurum'dan Amerika'ya belediye otobüsü ile dört saate gittiğini ve mantı yediğini belirtmektedir. Bunlardan hareketle Teyo Emmi yalanı, anlatılarında mizah unsuru şeklinde kullanmaktadır.⁸⁴

Yalana fıkralarda eğlenme, eğlendirme ve hoş vakit geçirme, mükâfatı elde etme, zor durumdan kurtulma, malı sahiplenme, karşı tarafın tepkisine maruz kalmama, arzu edilen işin yerine getirilmesi, mizah oluşturma, yapılan yanlış hareketin cezalandırılması, mahcubiyete engel olma, insanlara ders verme, bir şeyi gizleme, zarardan korunma gibi amaçlarla başvurulmaktadır. Yalan; fıkra türü içinde eğlendirmek, kurgu oluşturmak, komiğin oluşmasını sağlamak gibi amaçlarla da kullanılmaktadır.

2.1.5. Tekerlemelerde Yalanlar

Tekerlemeler, gerçekleşmesine imkân verilmeyen olayların gerçekleşmesine tanık olunan masallarda, dinleyicileri anlatıdaki olağanüstü olaylara hazırlamaya ve az sonra anlatılacakların gerçek olmadığını belirtmeye yarayan görev üstlenir. Bunun yanı sıra müstakil şekilde var olan tekerlemeler de bulunmaktadır. Boratav tekerlemeleri iki kategoride değerlendirir ve ikinci bölümdeki tekerlemelerin kimi zaman üçüncü şahısla anlatılarak müstakil masal hâlinde görüldüklerini vurgular: “1. Masalın başında söylenmesi âdet olan “giriş klişeleri” (“Evvel zaman içinde” vb. masalın ortasında, sonunda söylenen bazı klişeler de bu bölüme girer); 2. Masalcının kendi başından geçmiş gibi -birinci şahısla- anlattığı garip maceralar” (2009: 40). Tekerlemelerin şaşırtıcı hayal oyunları ile yalanın perdesi arkasından gerçeği görmeye yardım ettiğini belirten Boratav, masalcıların bunu kimi zaman açıkça dile getirdiğini açıklar ve bu konuda bazı örneklerle yer verir: “Sineğe vurdum palanı, dinlettim mi sana bu koca yalanı”, “O yalan bu yalan; fili yuttu bir yılan: bu da mı yalan?”, “... gerçeğe çevirelim bu düzdüğüm yalanı” (41). Boratav’a göre uzun tekerlemeler (yalanlamalar) başlangıçta masaldan ayrı bir tür değildir. Teker-

⁸⁴ Teyo Emmi ve anlatılarının yalan ekseninde değerlendirilmesi hususi bir çalışmayı gerekli kılar ve konu hakkında mizah ekseninde çalışma hazırlanması gereklidir. Teyo Emmi'nin anlatıları için (bkz. URL-24). Teyo Pehlivan fıkraları üzerine bir inceleme için (bkz. Bedir, 2023).

lemelerde olağanüstü olaylarla örtülü sözler oyundur; bu oyunda hünerini sergileyen sanatçı, söylediklerini yalan ve şaka olarak değerlendirerek asıl anlamını bulmayı dinleyiciye bırakır (58, 59).⁸⁵

Boratav, yalanlama niteliğindeki tekerlemeler hakkında da bilgi verir:

“Bir de usta masalcıların geliştirdikleri uzun tekerlemeler vardır; masalın başında söylenir. Birinci şahısla anlatılan uzunca maceralardır bunlar: masalcı, asıl masalına girmeden önce, birtakım karışık, çapraşık, akla sığmaz, ya da şaşırtıcı olayları başından geçmiş gibi anlatır; uygun bir yerinde de kendi hikayesinden asıl masala geçiverir. Bu uzun tekerlemeler herhangi bir bağla, kısa “beylik” tekerlemelerin başlarına, ya da sonlarına eklenir. İçlerinde, üçüncü şahısla anlatılınca bilinen masal tiplerine tıpa tıp uyanlar da vardır; yani bazı konular hem sahici masal hem de “tekerleme” bicimi bir anlatı içine girebilirler: yalanlama masalları dediğimiz çeşitten, ya da gerçekçi masal tiplerindendir bunlar. Bu tekerlemelerden, mantık kayıtlarını hiçe sayan “yalanlama” niteliğinde olanlarla korkulu düşlere çalan maceraları anlatanlar kara-göz, orta oyunu türleriyle ortaklaşa kullanılan gereçlerdir; bazı örneklerinde, sonunda “düş” diye açıklandıkları olur” (1969b: 82-83).

Tekerlemeler, şaşırtma, eğlenme ve eğlendirme işlevlerini yerine getirmelerinin yanı sıra uzun olayları, durumları, zamanı kısa şekilde anlatma amacına da hizmet eder. Bu şekliyle tekerlemeler, dinleyicilerin hayal dünyalarını kullanmalarına olanak tanımaktadır. Ayrıca tekerlemelerde gerçekleşmesi imkânsız olan olaylar gerçekmiş gibi anlatılmakta yani yalanlamalara yer verilmektedir. Anlatıcılar, bu tekerlemelerin bazılarının yalan olduğunu kendilerini bizzat ifade eder. Aşağıda konuyu açıklayıcı nitelikte kimi örneklere yer verilecektir. Bunlar arasında sadece masalda bulunanlara değil, müstakil şekilde yer alan tekerlemeler de paylaşılmıştır.

“Zaman zaman içinde
Kalbur saman içinde
Develer top oynarken
Eski hamam içinde” (Boratav, 2009: 71).
“Ezel zaman içinde
Halbır sarat içinde
Sarada⁸⁶ bir od düştü

⁸⁵ Tekerlemeler hakkında ayrıntılı bilgi için (bkz. Duymaz, 2002; 2019).

⁸⁶ “Kalburun büyüğü” (Boratav, 2009: 72).

Karpuz domaldı kaçtı
Balık kavağa uçtu” (Boratav, 2009: 72).

“Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde
Develer tellak iken, eski hamam içinde
Hamamcının tası yok
Külhancının baltası yok
Bu yalanın ötesi yok (...)” (Boratav, 2009: 73).

“Zaman o aman idi,
Bit bineğim idi
Pire yedeğim idi
Dan topuzum idi, çavdar kalkanım idi
Bir tüfeğim var idi
Ayrılan ile doldurur
Şerbet ile avzutlardım..⁸⁷
Çıkardım dağlar başına “broy!”, “broy” der gezerdim.
Çamlı-Bel’de, çamur dizde,
Yetmiş karga ayağa kalkardı
“Ağa geliyor” diye...” (Boratav, 2009: 72).

“Evvel zamanda iken, kalbur samanda iken
Az iken, uz iken
Anam evde kız iken
Deve boku koz⁸⁸ iken
Kara-tavuk kömürcü, saksığan berber iken
At ekmekçi, köpek dülger iken
Deve bezzaz⁸⁹ horoz tellal iken
Tavuk saatçi eşek tuzcu iken
Koyun kayyum⁹⁰ keçi müezzin iken
Tilki simsar kedi çuhadar⁹¹ iken
Anam eşikte iken

⁸⁷ “Azutla-, avzutla-: Eski tüfeklerde namlunun içine doldurulan baruta ateş vermek için, çakmağın taş a
çarpacağı yere yakın az miktarda barut (yemleme barutu) yerleştirmek” (Boratav, 2009: 72).

⁸⁸ Ceviz.

⁸⁹ “Bezzaz: Bez, kumaş satan; manifaturacı; bez dokuyan” (Boratav, 2009: 74).

⁹⁰ “Kayyum: Cami hizmetlerine (temizlik vs.) bakan adam” (Boratav, 2009: 74).

⁹¹ “Çuhadar: Osmanlı devrinde, saray veya yüksek mevki sahiplerinin evlerinde kahyalığa benzer bir vazife
feyi gören adam” (Boratav, 2009: 74).

Babam beşikte iken
 Anam ağlar anamı sallardım,
 Babam ağlar babamı sallardım (...)" (Boratav, 2009: 73-74).

"Ondan Sonrası...
 (...)
 Sultan Ahmet minarelerini belime soktum
 Borudur diye,
 (...)
 Beni aldılar tımarhaneye götürdüler
 Delidir diye,
 İki adam geldi şahitlik etti
 Veli oğlu velidir diye,
 Tımarhaneyi dürdüm katladım sırtladım
 Halıdır diye, (...)" (Boratav, 2009: 75-76).

"Karpuz
 Koştum, eve vardım
 "Baban doğdu" dediler,
 Kucağıma bir yumurta verdiler.
 Yumurta elimden düştü
 İçinden bir kocaman horoz çıktı, sokağa kaçtı.

Kovalamaya başladım. Taş attım değmedi, Ceviz attım... Cevizden bir kocaman ağaç bitti. Üstündeki cevizleri düşüreyim diye taş attım, değmedi. Toprak attım: ağacın başı tarla oldu. Kimi dedi: "Buğday ek" , kimi dedi: " Karpuz ek. "

Karpuz ektim. Öyle karpuz verdi ki tarla, develer taşıyamadı. Karşıma bir adam çıktı:

"Karpuzundan versene" dedi.

Bir karpuz verdim, bir ordu yedi, yarısı arttı...

Ben de bir karpuz keseyim, dedim. Keserken çakım içine kaçiverdi. Elimi soktum, alamadım. Gözümü soktum, göremedim. Kendim girdim, yedi sene aradım, bulamadım. Yedi sene gezdim, dolaştım, nihayet karpuzun kapısına ulaştım.

Vay anam karpuz, evin köyün yıkılası karpuz...

Bir yanı sazlık samanlık

Bir yanı tozluk dumanlık.

Bir yanında demirciler demir döver denk ile,

Bir yanında boyacılar boya bayar bin bir çeşit renk ile,

Bir yanında Âl-i Osman devleti cenk eder top ile tüfenk ile..." (Boratav, 2009:

76-77).

“Pire
 (...)
 İki kalktım,
 Bir hopladım,
 Seksen ayak merdiveni birden atladım.

(...)
 Bindim Pire’ye, vardım Tire’ye,
 Anam yeğenim ordaki pireye...

(...)
 Bak şu Pire’nin işine:
 Halat bağladım dişine;
 (...)

Tuttum Pire’nin birisini,
 Kırdım ufağını irisini,
 Davula geçirdim derisini,
 Dabağa sattım gerisini...

Gel gelmez misin, yol bilmez misin?
 Bu işlere sen gülmez misin?

Tuttum Pire’nin irisini,
 Çadır çektim derisini,
 Altmış adam altında duldalamadık⁹² mı?

Tuttum Pire’nin eşini.
 Neler getirdi başıma:
 On sekiz bin mandaya çektirdim leşini.

Tuttum Pire’nin ağını,
 Çektim çıkardım yağın
 Doksan okka tartmadık mı?

Tuttum Pire’nin beğini,
 Sırtına kurduk düğünü.

⁹² Sığınmak anlamına gelmekte birlikte Anadolu Türkleri arasında “Daldaya geçmek, daldalanmak” şeklinde de kullanılır.

Altmış batman çör yağını⁹³
Gidip pazarda satmadık mı?

Pire'ye vurdum palanı,
Altından çektim kolanı,
Dinleyin ağalar benim koca yalanı...

Pire'ye vurdum palanı,
Kırdı kaçtı kolanı
Sen de beğendin mi benim düzdüğüm yalanı?" (Boratav, 2009: 82-84).

"Kafam
(...)
Enteşten, menteşten
Üç oğlan çıktı çirleşten⁹⁴
İkisi şallak mallak
Birinin gömleği yok çıplak.

Çıplak oğlanın cebinde üç kuruş buldum, aldım çarşıya gittim. Bir karpuz satıyorlar ki, mazi⁹⁵ kadar. Kaldırılmaz, koltuğa sığmaz.

Karpuzu aldım, keserken çakım içine kaçırverdi. Çakımı çıkarayım derken elim içine kaçtı, elimi çıkarayım derken kendim içine kaçtım...

Karpuzun içinde başımı kaldırdım, o yana bu yana bakarken bir adam bana bir tokat vurdu, kafam koptu, odun pazarına soğan sarımsak satmaya gitti. Ben de arkasından koştum, kafama eriştim. Orda: "Kafamsın", "Kafan değilim" diye onunla epiy patırdı ettik... Sürüşük, mürüşük, Kadı'nın kapısında buluştuk (...)" (Boratav, 2009: 84-85).

"Üvez
(...)

"Bunu heyle toplarız, heyle toplarız?" derken öteden bir kasırğa koptu, ekini topladı, harman etti. Bunu çal horozunan çil horoza sürdürdüm, savurdum. Altmış okka çal⁹⁶ horoza, yetmiş okka çil horoza vurdum, ben de çil horozun üstüne bindim, sürdürdüm değirmene...

Değirmene yaklaşınca susadım. Ordaki pınara indim. Pınardan ağzımınan içtim gözüm istedi, gözümünen içtim, kulağım istedi... Edemedim, kafamı kestim, pınarın içine attım. Ordan değirmene vardım. Değirmenci:

" Hani kafan, ulan?" dedi.

"Pınara attım," dedim. Herif:

⁹³ "Çör yağı: (Çöz yağı): İşkembe ve bağırsağı kaplayan yağ tabakası" (Boratav, 2009: 84).

⁹⁴ "Çirleş: Kavun cinsinden, elma büyüklüğünde, yuvarlak, kokulu bir meyve" (Boratav, 2009: 84).

⁹⁵ "Meşenin meyvesi, küçük soğan, zıpzip" (Boratav, 2009: 84).

⁹⁶ "Çal: Kır, kırçıl" (Boratav, 2009: 87).

"Ulan, şimdi onu çakal yer," dedi. Ordan koptum, geldiydim, baktım ki çakal kulağımın ucundan tutmuş. Çakala bir yumruk attım, yumruğum çakalın kamına girdi. İçini karıştırdıyım, "kusur kusur" ediyor. Çektim çıkardım: Bir kağıt. Okudum:

"Bir yanı yalan

Bir yanı dolan." (Boratav, 2009: 84-87).

"Tavşan Avı

(...)

Aziz cemaat... Vaktiyle biz üç arkadaş idik: Birimiz kör, birimiz topal, birimiz çıplak... Her üçümüz bir yere cem olup bir müşavere yaptık: "Herkes bir sanatla mahir. Biz ne yapalım?"

Netice üçümüz de şöyle karar verdik: "Biz de ava gidelim. Ondan kolay meslek yok..." Bunu üçümüz de makul gördük. Ve lakin, bizlere tüfek lazım. Kör dedi ki:

"Ben vaktiyle bir yerde üç tüfek görmüştüm. Gidelim getirelim."

Haydi bakalım vardık oraya. Baktık ki üç köy: İki viran miran, biri temelinden yok. Gittik temelinden yok köye, gördük üç yapı: İki yıkık mıkık, biri temelinden yok. Temeli yok yapıdan içeri girdik. Baktık ki üç tüfek asılı: Birinin kundağı yok, birinin namlısı yok, ötekinin çakmağı yok. Üçümüz üç tüfeği aldık. Şimdi bunlara mermi lazım... Tevisker'den⁹⁷ pekmez gelmişti, Kars'tan da yoğurt. Yoğurdunan doldurduk, pekmezle avzutladık.⁹⁸ Tüfekleri omuzlayıp, "Allahaismarladık" yola çıktık...

Kör diyor ki: Önde ben gideyim, gözlerim gayet keskindir."

Çıplak diyor ki: "Biraz dağların tepesine çıkalım." Çünkü üşümeden kaydı yok...

(...)

Nihayet, bir dağın başına çıktık. Kör dedi ki: "Durun."

"Ne oldu?" diye sorduk. Dedi ki:

"Bitmemiş ardıcın dibinde, doğmamış bir tavşan yatıyor."

Kör nişan alıp tavşana tüfeği çevirdi. Patlatınca dağlar zelzeleye geldi. Kör, tavşanı devirdi, topal seyirdip getirdi. Dedik:

"Bunu kim götürsün?"

"Çıplak götürsün." Çıplak, tavşanı koynuna koydu, geri geliriz... Geldik, üç köy: İki harap harap, biri temelinden yok. Temelinden yok köyde gördük ki bir duvarın dibinde üç nine yatıyor. İki ölmüş mölmüş, birinin hiç canı yok... Cansız nine:

"Ne var yavrum?" dedi.

"Nine, bize bir kazan."

Nine dedi ki: "Mutbağı yoklayın" (...) (Boratav, 2009: 87-90).

⁹⁷ "Tevisker: Kars civarında, pekmezi ile ünlü bir yerin adı" (Boratav, 2009: 88).

⁹⁸ "Avzutlamak: Yemleme barutu koymak" (Boratav, 2009: 88).

“Culfa Kadınları” (Boratav, 1969a: 334-337) adlı masalın girişindeki tekerleme:

“Forforadan, sürsüreden, Tire'den... Yiyip içerek, konup göçerek, inip çay başlarında soğuk sular içerek... Horoz imam iken, sinek padişah iken, kaplan baba benim yanımda çırak iken... Ali dost, Veli dost, tekkede kaldı bizim eski post... Avludan soktum elimi, kavradım ince belini, imamın kaykırı gelini... Bir var iken, bir yok iken, İstanbul'a çıktık... Haşlamacılar haşlama haşlamış, bizde de masal başlamış” (1969a: 334).

Boratav'ın *Az Gittik Uz Gittik* adlı eserinde yer verilen tekerlemeler de yukarıdakilerin benzerleridir (bkz. Boratav, 1969a: 17-21). Bu tekerlemelerden birinin sonu şu şekildedir: “Karıncaya vurduğum palanı, yedi yerinden çektim kolanı... Evvelki söylediğimiz yalanı şimdi essah edelim, ağalar!..” (1969a: 21).

“Telli-Top” (Boratav, 1969a: 205-210) adlı masalın girişinde anlatıcı bir tekerleme söyler ve sonunda bunun yalan olduğunu bildirir. İlgili tekerleme şu şekildedir: “Bir varmış, bir yokmuş... Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellâl iken, sinek berber iken... Eski hamamın taşı yok, peştimalın ortası yok, bu yalanın ötesi yok...” (Boratav, 1969a: 205). Bu tekerlemede eğlenme ve hoş vakit geçirme işlevini yerine getirmekle birlikte anlatının kurmaca olduğunu da açık etmektedir.

Sonuç olarak tekerlemelerdeki yalanlamalar, genel itibariyle eğlenme, eğlendirme, hoş vakit geçirme ve ileride anlatılacakların gerçeği yansıtmadığını bildirme işlevlerini yerine getirmektedir. Kimi müstakil tekerlemelerde anlatılanlar ise bizzat anlatıcıları tarafından yalan olarak ifade edilmiştir.

2.1.6. Âşık Yalanlamaları

Sözlü kültür içinde çeşitli alanlarda yalanlamalar bulunur. Bunlardan biri de âşık edebiyatındadır ve âşık fasıllarından birini oluşturur. Umay Günay, âşık fasıllarındaki yalanlama hakkında şunları söyler: “Yalanlama, âşık fasıllarında yalan söylemeye dayanan en çok ve inanılmaz yalanları bulup söyleme sanatı aynı zamanda kelime hazinesindeki zenginliği ortaya koyma bakımından da ilgi çekici bir bölümdür. (...) Tükellümün bu kısmı da karşılıklı paylaşılan koşma dörtlüklerden oluşur” (2008: 92).

Sözlü kültür ve edebiyat içinde bu yalanlamalara başvurulmasının ana sebebi, gerçekliği bulunmayan dünyalar kurgulayıp günlük yaşamdan ve bu yaşamın gerçeklerinden

uzaklaşarak rahatlamaktır (Arı, 2013: 59). Âşık tarzı yalanlamalarda eğlenme-eğlendirme, abartı ve mizah sayesinde gerçekleşir. Ali Duymaz (2002: 120), mizahî destan ve hayvan destanları metinlerinin temel özelliklerinden biri olarak gösterdiği yalanın bu şekliyle anlatıya gerçeküstü nitelik kazandırdığını belirtir. Âşıkların en inanılmayacak yalanları söylemek suretiyle birbirleriyle yarıştığı/atıştığı zamanlar da bulunur. Canan Kökus, âşıklık geleneğinde yalanlamalar hususunda yapılan tanımları değerlendirdikten sonra ortaya şu şekilde bir tanım koyar: “Yalanlamalar; sabit bir form teşkil etmeyen, icra edildiği geleneğin veya metnin şekil özelliklerine uyum sağlayan, yalana dayalı, gerçekleşmesi mümkün olmayan, akıl dışı durum veya olayları konu alan bir halk edebiyatı türüdür” (2018: 9). Yalanlamalarda âşıklar, içinde bulunulan yaşam şartlarından şikâyetlerini dile getirirler ve bu şekilde toplumu, bireyi, kurum ve kuruluşları eleştirirler. Bu yalanlamalar aynı zamanda âşığın kıvrak zekâsını, kelime hazinesi ile hayal dünyasının zenginliğini ve gelenek bağlamındaki ustalığını göstermesi açısından önem taşımaktadır (Kökus, 19).

Türk folklorunda Hengami, Hacı Karakılçık, Kara Mehmet, Kamili, Şihlioğlu gibi âşıkların yanı sıra âşık olmamasına rağmen yalanlama söyleyerek ün salmış Kırkyalan Köse, Teyo Pehlivan, Kırkyalan Memiş gibi tipler yer almaktadır (Abalı, 2016: 3). Yalanlamalı anlatıların asıl amaçlarının dinleyiciyi eğlendirmek olduğu görülür. Ayrıca bu anlatılarda her iki taraf (icracı ve dinleyiciler) da anlatılanların yalan olduğunu bilip eğlence amacı güttüğünden -ahlaki anlamda- rahatsızlık duymamaktadır. Dinleyiciler söylenenlerin yalan olduğunun farkındadır çünkü âşıklar nasıl ki yalanlarla eğlenip eğlendirmekteyse, dinleyiciler de yalanla, abartıyla eğlenerek günlük hayatın sıkıntı ve stresinden uzaklaşırlar (Arı, 2013: 56). Âşıkların yalanlamalarında eğlenme ve eğlendirme, protesto ve eleştiri işlevleri yer almaktadır. Konuları bakımından yoksullarla, hayvanlarla, esnaf ve meslekler ile sebze, meyve ve yiyecekleri konu alan yalanlamalar bulunmaktadır (Kökus, 2018).

Âşık fasıllarında yalanlama bölümü yer almasına rağmen bunun çok örneği bulunmaz. Mübalağa olarak da adlandırılan yalanlama bölümünde âşıklar, en inanılmaz yalanları şiirle anlatırlar (Artun, 2018: 118). Âşık fasıllarının yalanlama/mübalağa bölümlerinde olaylar ve varlıklar abartılı ve/veya inanılmaz yalanlarla anlatılmaktayken destanlarda kullanılan yalanlamaların güldürmeye yönelik olduğu anlaşılır. Söz gelimi Hen-

gami, meşhur Cenk Destanı'nın kapanış kıtasında şu dizelere yer verir: “Âşık yalanlamalarında da yalanlamaya başlarken âşık sözlerinin yalan olduğunu daha en başında vurgular: “Hengâmi bu cengin mehdin eyledim / Hafya deryasını gezip boyladım / Yalan yanlış bu destanı söyledim / Ömrümde demedim böyle yalanı” (Çobanoğlu, 2000: 313'ten akt. Kumartaşlıoğlu, 2021: 301).

Bunun yanında aşağıda, Diyarbakırlı birinin yetiştirmiş olduğu karpuzu övmesi karşısında Âşık Kara Mehmet'in Ceyhan Karpuzunu övdüğü yalanlamalı destan verilmiştir:

Satın almak için çok tüccar geldi
Kırkı ortak olup beş karpuz aldı
Birisini oyduk bir cami oldu
İçinde bir hafta namaz kıldırırım (Artun, 2018: 120)

Kara Mehmet ile Şihlioğlu arasındaki atışmalı yalanlamanın sözleri şu şekildedir:

Şihlioğlu:
Yatsan bile gene girmez düşünce
Hiç aklım ermedi bunun işine
Halat atmış Erciyes'in başına
Çeke çeke bölen gördüm ne dersin?

Kara Mehmet:
Kuyruğundan tuttum bak kova kova
Öldürürüm onu ben döve döve
Altı koyun yutmuş iki de deve
Bir küçükük yılan gördüm ne dersin

Şihlioğlu:
Acep ne dersin ki sen bu hususta
Bir yanı atlıya bir yanı posta
Bilmem mühendisti bilmem bir usta
Karıncada plan gördüm ne dersin?

Kara Mehmet:
Kara Mehmet der de değilim cahil
Caniye caniyim, ehile ehil
Yalan idim ama bu kadar değil

Seni benden yalan gördüm ne dersin? (Abalı, 2016: 8-9).⁹⁹
 Püryanî ile Çobanoğlu'nun atışmalı yalanlaması ise şu şekildedir:

Püryanî:

Aklıma geleni söylerim belki
 Âşıkta bulunan bu nasıl hal ki
 Sen bir horoz olsan biz de bir tilki
 Horozun boynunu biçti gördün mü?

Çobanoğlu:

Barekallah âşıkların medhine
 Mevlâ yardım eder sıdkı bütüne
 Şimdi yolum gayet düştü çetine
 Bu yolumuz çok dolaştı gördün mü

Püryanî:

Bu nasıl tecelli bu nasıl yazı
 Dikkat eyle âlem dinliyor bizi
 Sizin köyde kardaş muhtarın kızı
 Bekçinin oğluna kaçtı gördün mü

Çobanoğlu:

Ne güzel oluyor âşıklar cengi
 Eni geldi bu meydanın ahengi
 Belledim ki gitti yüzümün rengi
 Bu âşıklar iy savaştı gördün mü

Püryanî:

Çobanoğlu bakma sol ile sağa
 Gel sarılma burda çürük budağa
 İki tosbağayla bir de kurbağa
 Pirey' arabaya koştı gördün mü

Çobanoğlu:

Çobanoğlu der ki halimiz yaman
 Âşık bize burda vermiyor aman
 Vakıt geldi şimdi gün oldu tamam
 Vakıt geldi gün yanaştı gördün mü

⁹⁹ Püryani-Çobanoğlu'nun atışmalı yalanı için (bkz. Kaya, 2000: 222).

Püryanî:

Püryanî sözüne yeniden başlar

Aşkın ateşi var kalbini haşlar

Cem olup geldiler hep bütün kuşlar

Serçe Akdeniz'i içti gördün mü (Kaya, 2000: 222).

Aşağıda ise âşık, yalanlamada başarılı olduğunu dile getirmektedir:

Sergüzeştim size beyan ederim

Bilin merhametim ilâncılıkta

Acaip bir tuhaf destan söyleyim

Bakın ne erbabım yalancılıkla (Cunbur, 1968: 291-294'ten akt. Kökus, 2018: 12).

Aşağıda Abdülvahap Kocaman'ın yalanlamalı şiirine yer verilmiştir. Bu şiirde olma imkânı bulunmayan, birbiriyle tezatlık teşkil eden ifadelerden hareketle yalanlama oluşturulduğu görülür.

Cinayetim Var

Ben aslında karıncayı incitmem

Günde üç beş tane cinayetim var

Kılıbık değilim avrattan korkmam

Hanımına sonsuz itaatim var

Rütbem mareşalden daha yukarı

Otuz sene güttüm köyde davarı

Lüzumsuz idlerde yaptım başarı

Özürümden büyük kabahatim var

Kendime uymayan bir iş bulurum

Horozun sesine eve gelirim

Namaz kılmayana imam olurum

Alnı yere gelmez cemaatım var

Yaşantım çok tatlı baldan kaymaktan

Benim gibi erkek çıkmaz oymaktan

Günde on kez dayak yerim avrattan

Krallardan üstün bir rahatım var

Yalanı söylemem hiç doğru demem

Avantadan sevmem çalışıp yemem

Emanet alırım iyade etmem
Yüksek karakterli şahsiyetim var

Hep yerde gezerim uçaktan inmem
Eşşeği bulamam beygire binmem
On beş yaşlı kız verseler evlenmem
Koca karılarla kontratım var

Yeni fehmeyledim sağ ile solu
Bilmiye çalıştım gittiğim yolu
Kırk mağazam vardır rüzgarla dolu
Avluk Dağları'nda saltanatım var

Çok ince ruhluym değilim kaba
Yaptığım kusurlar gelmez hesaba
Bütün çingeneler bana akraba
Sülalesi temiz asaletim var

Her gün yemek yerim altın tabakta
Yiyip içip aç gezerim sokakta
Bir elbise yaptırırım her hafta
Çabut parçasından kravatım var

Altmış beşten kırka indi yaşlarım
Yolu yarı eder geri başlarım
Hep geri zekalı arkadaşlarım
Benim de kafamdan şikâyetim var

Bin bir mesleğim var yapmaz yıkarım
On beş avrat aldım halen bekarım
Yazın ağustosta soba yakarım
Kışın kırk derece hararetim var

Yoksulluk elinden halim pek yaman
Olamazlar benim gibi kodaman
Adım Abdülvahap soyu Kocaman

Koçlu Köy'ü denen vilayetim var (Kayırhan, 2007: 244-245).

Bu anlamda yalanlamalar, Türk halk edebiyatının zenginliklerinden birini oluşturmaktadır. Âşık yalanlamalarında öncelikli amaç eğlenmek ve eğlendirmekken bunun yanında protesto ve eleştirilere de rastlanır. Âşık yalanlamaları hususunda Kökus (2018), geniş çaplı araştırma yaptığından ve burada tekrara düşmemek adına ayrıntılı bilgiye yer verilmemiş; okuyucuların konuya aşina olabilmesi adına birtakım bilgi verilerek örnekendirilmiştir.¹⁰⁰

2.1.7. Türkülerde-Şarkılarda Yalan

Hayatın hemen her alanında bulunan yalan, müzikte de kendine yer edinmiştir. Bu anlamda çeşitli türkülerin/şarkıların adı olarak kullanılmış ya da bunlar içinde mevzu bahis edilmiştir. Ayrıca türkülerde-şarkılarda seslerin doğal hâlinde olmadığı, çeşitli programlardan geçirilip düzenlenerek piyasaya sürüldüğü düşünüldüğünde bu durum, kimi zaman dinleyiciyi yanıltmak ve dinleyiciye yalan söylemek olarak değerlendirilebilir. Bu kısımda türkülerde-şarkılarda yalandan bahsedilecek ve çeşitli örnekler üzerinden konu açıklanacaktır.

Âşık Murat Çobanoğlu'nun "İster Benden" adlı eserinin son dördlüğü şu şekildedir: "Çobanoğluyum ben iz bulabilmem / Kışın çok ararım yaz bulabilmem / İnsanlarda doğru söz bulabilmem / Yalan söylemeyen dil ister benden." Çobanoğlu, bu şekliyle insanların yalancılığından yakınmakta, hemen her insanın yalan söylediğini, yalan söylemeyen kişinin bulunmasının ise çok zor olduğunu dile getirmektedir.

Âşık Mahzuni Şerif'in eseri olan ve çeşitli sanatçılar tarafından seslendirilen "Yalancısının İnanamam" adlı eserin nakarat kısmında "Yalancısın inanamam / Gayrı sana güvenemem / Yalancısın yalancısın / Yalancısın sen" şeklinde karşılaşılan dördlükte karşıdaki kişinin yalan söylemesiyle ona inanılmadığı ve inanılamayacağı belirtilir.

"Yalan Dünya" adlı türkünün söz ve müziği Neşet Ertaş'a aittir. Bu türküde dünyanın geçiciliği "Yalan dünya" ifadesiyle vurgulanmıştır. Türkünün sözleri şöyledir:

"Hep sen mi ağladın hep sen mi yandın
Bende gülemedim yalan dünyada
Sen beni gönlünce mutlu mu sandın

¹⁰⁰ Âşık edebiyatında yalanlama şiirleri için (bkz. Artun, 2018: 118-121); "Ceyhanlı Âşık Karaahmet'in Yalanlamaları" için (bkz. URL-25).

Ömrümü boş yere çalan dünyada

Ah yalan dünyada yalan dünyada

Yalandan yüzüme gülen dünyada

Sen ağladın canım ben ise yandım

Dünyayı gönlümce olacak sandım

Boş yere aldandım boşuna kandım

Rengi gözümde solan dünyada

Ah yalan dünyada yalan dünyada

Yalandan yüzüme gülen dünyada

Bilirim sevdiğim kusurun yoğdu

Sana karşı benim gayet de çoğdu

Felek bulut oldu üstüme yağdı

Yaşları gözüme dolan dünyada

Ah yalan dünyada yalan dünyada

Yalandan yüzüme gülen dünyada

Ne yemek ne içmek ne tadım kaldı

Garip bülbül gibi feryadım kaldı

Alamadım eyvah muradım kaldı

Ben gidip ellere kalan dünyada

Ah yalan dünyada yalan dünyada

Yalandan yüzüme gülen dünyada”

İbrahim Tatlıses tarafından seslendirilen “Yalan” adlı şarkıda dünyanın geçiciliği “yalan” ifadesiyle açıklanmaktadır. Tatlıses’in “Yalan” adlı filminde de kullanılan eserin sözleri aşağıdaki gibidir.

“Şu koskoca dünya âlem

İçindeki neşe elem

Yazımızı yazan kalem

Anladım ki hepsi yalan

Yalan yalan yalan yalan

Şu yaşama hevesinin

İnsanların cümlesinin
 Aldığımız nefeslerin
 Anladım ki hepsi yalan yalan
 Hayat rüya dünya yalan yalan

Çok sevip de taptığımız
 Başlara taç yaptığımız
 Gerçek olan bir tanrımız
 Gerisinin hepsi yalan
 Yalan yalan yalan yalan

Bitmeyecek sandığımız
 Rüyasına daldığımız
 Bile bile kandığımız
 Ölüm gerçek ömür yalan yalan
 Hayat rüya dünya yalan yalan.”

Çeşitli sanatçılar tarafından seslendirilen “Sağım yalan solum yalan” adlı eserin nakarat bölümünde ise “Sağım yalan solum yalan / Giden yalan dönen yalan / Döndüm baktım dünya yalan / Senin gibi senin gibi” derken dünyadakilerin geçici olduğu ve yalanı ifade ettiği belirtilmektedir.

Yıldız Osmanova ve çeşitli sanatçılar (Tuğba Yurt, Candan Erçetin, Model vb.) tarafından seslendirilen “Yalan” adlı şarkıda da dünyanın geçiciliği “Yalan” kelimesi ile açıklanmaktadır. İlgili eserin sözleri aşağıdaki gibidir.

Geri döndüren gördün mü geçmiş
 Boşa soldurdun o nazlı gençliği
 Bir avuç toprak için yor kendini
 Dünyada ölümden başkası yalan
 Yalan başkası yalan
 Dünyada ölümden başkası yalan
 Zaman kendine benzetmez herkesi
 Hesapsız açar baharlar pembeyi
 Açmadığın dalda sözün geçer mi
 Dünyada ölümden başkası yalan
 Yalan başkası yalan

Dünyada ölümden başkası yalan
 Sitem etme haberi yok dağların
 Gözlerini ellerinle bağladın
 Faydası yok geç kalınmış figanın
 Dünyada ölümden başkası yalan
 Yalan başkası yalan
 Dünyada ölümden başkası yalan

Yalan dünya ifadesi halk arasında sıkça kullanıldığı gibi buna türkülerde-şarkılarda da rastlanmaktadır. Murat Çobanoğlu, “Neyine Güvenem Yalan Dünyanın” adlı türküsünde dünyanın geçiciliğini vurgulamıştır. Ozan Kaplani (Abuzer Kaplan)’nin “Yalan Dünya” adını taşıyan türküsünde ise dünyada yaşanan acı ve üzüntü veren olaylar mevzu bahis edilerek bu durumların hesabı dünyadan sorulmaktadır. Ayrıca Şanhurfa sıra gecesinde Kazancı Bedih adıyla nam salmış olan Bedih Yoluk tarafından “Bu Dünya Yalan” adlı türkü seslendirilmekte ve dünyanın geçiciliği vurgulanmaktadır.

Bunların yanında günümüz pop sanatçılarından Murat Dalkılıç’ın “Yalan Dünya” adlı şarkısı bulunur. Ceylan adlı sanatçının “Yalan Dünya” adlı arabesk türündeki eserinde ise yaşanan acı verici olaylardan dolayı geçici olan bu dünyaya karşı sitem söz konusudur. Dünyanın geçiciliğinin vurgulandığı eserlerden biri ise Dilber Ay tarafından da seslendirilen “Dünya Yalan Ölüm Gerçek” adlı şarkıdır. Gaye Aksu adlı sanatçı ise “Senin Olsun Yalan Dünya” şarkısında dünyada yaşanan sıkıntılardan söz etmektedir. “Yalan Dünya” ifadesinin ilahilerde kullanıldığı da görülür. Sedat Uçan tarafından seslendirilen “Yalan Dünya”, Mustafa Dursun tarafından seslendirilen “Çık Gönlümden Yalan Dünya” ve Yılmaz Sarıkaya tarafından seslendirilen “Kime Kaldı Yalan Dünya” adlı ilahilerde dünyanın geçiciliği vurgulanmıştır.

Kıvırcık Ali adıyla tanınan Ali Özütemiz, “Sen Yalan mıydın?” adlı şarkısında insanların yalancı, sahte davranışlar sergilemesinden yakınır. Bunu özellikle de kadın erkek ilişkileri hususunda ele almaktadır. Özcan Deniz, “Yalan mı?” şarkısında sevdiği kadına sitemini dile getirmektedir. Benzer şekilde Seyfi Doğanay da “Yalan mı?” şarkısıyla sevdiği kadına karşı sitemini ifade etmektedir. Güllü adıyla tanınan Gül Tut adlı sanatçı ise “Yalan Sevgiler” adlı eserinde yaşadığı aldatmalardan kaynaklı olarak insanların yalancı sevgilerine inanmayacağını bildirmekte ve bu şekilde dertlerini, sıkıntılarını dile getirmektedir. Selami Şahin, seslendirdiği “Gözler Kalbin Aynasıdır” adlı eserde “Gözler

kalbin aynasıdır / Yalan nedir bilmez onlar” demektir. Yavuz Bingöl tarafından seslendirilen “Haberin Var mı?” şarkısında ise “Gözler kalbin aynasıdır / Yalan söyler mi yar yar – yalan söyler mi?” denilmektedir. Verilen son iki eserde gözlerin yalan söyleyemeyeceği yani gözlerden gerçeğin anlaşılacağı vurgulanmıştır. Halk arasında da yaygın bir kanıya göre dil yalan söylese de gözlerden gerçekler anlaşılmaktadır.

Pop(üler) şarkılarda da yalan konusunun mevzubahis edildiği görülmektedir. Gülşen adıyla bilinen Gülşen Bayraktar adlı şarkıcının “Yalanlar Çok Güzel” adlı şarkısında kişinin kendini kandırarak ya da kendine yalan söyleyerek mutlu olmasının, acı verici gerçeklerden daha güzel olduğu bildirilir. Aleyna Tilki, “Yalan” adlı şarkısında insanların sevgilerinin ve söylediklerinin yalan olduğunu dile getirmekte, ayrıca bu şekilde yalan ile masalları ilişkilendirmektedir. Reynmen adıyla tanınan Yusuf Aktaş ve Zeynep Bastık adlı sanatçılar tarafından seslendirilen “Yalan” adlı şarkıdaysa düşünce ve duyguların sahteliğinden bahsedilmektedir. Fatih Bulut tarafından seslendirilen “Çok Sevdim Yalan Oldu” adlı eserde ise sevginin gerçekleşmemesi ‘yalan’ sözcüğü ile açıklanmaktadır.

“Hepsi” adlı şarkı grubu tarafından söylenen “Yalan” adlı şarkıda ise ilişki/sevgilik esnasında söylenen yalanlara yer verilmiştir. Teoman adıyla bilinen Fazlı Teoman Yakupoğlu adlı sanatçının “Bazı Yalanlar” adını taşıyan şarkısında bazı yalanların güzel, kimi gerçeklerin ise acı verici olduğu dile getirilmiştir. Karsu Dönmez ise “Yalan Masalları” adlı şarkısında yabancı masallardaki motiflerden bazılarını yer vermiş, sonrasında da ayna motifinden bahsederek aynaların söylediklerinin yalan olduğunu belirtmiştir. Anlaşılacağı üzere türkü ve şarkılarda çeşitli şekillerde yalanlara yer verilmiş ve yalan, birçok eserin konusunu teşkil etmiştir. Yalan, gerçek anlamının yanı sıra dünyanın geçiciliğini vurgulamak, sevgilerin ve dostlukların sahte olduğunu belirtmek gibi muhtelif amaçlarla kullanılmıştır.

2.1.8. Yalan Hikâyeler

Hikâye oluşturulabilmek adına yaşanmayan olaylar yaşanmış gibi anlatılır ve bu hikâyeler aracılığıyla ön plana çıkmak amaçlanır. Bunun için kullanılan en önemli malzemelerden birini ‘yalan’ oluşturmaktadır. Leslie, insanın gerçeklikle irtibat hâlinde olma gereksiniminin doğru olmayan hikâyeler uydurarak onlara inanma konusundaki gereksinimle çatıştığını belirtir. Bununla birlikte ilki olmadan insanın çevresiyle uzun süre uyum

sağlayamayacağı, ikincisi olmadan ise insan gelişiminde itici gücü bulunan imgesel kavrayışın olamayacağını aktarır (2014: 274). Bhattacharjee (2017: 66), hikâye yazmak için yalan söylendiğini belirterek internet ortamında yaygın olarak bilinen ‘Zardulu’ takma adlı bir sanatçıdan bahseder.

Ataç (1989: 93-94), sanatın, tiyatronun, romanın yalancılarının, kötü insanların sevildiğine dikkat çeker. Bu şekilde sanat adamının yarattığı yalancılara hayranlık duyulurken sanatçının kendinin yalancı olması ona hayran olmaya engel teşkil eder mi diye sorarak Evliya Çelebi’nin anlattıklarının inanılmayacak şeyler olduğunu fakat onu bir kenara atmak yerine okunduğunu, bunun da samimiliğinden geldiğini, uydururken dahi kendilerini oldukları gibi gösterdiklerini dile getirmektedir. Önceki sayfalarda Keloğlan için de benzer görüşü dile getirmiştik. Bu şekilde yalan anlatıların da dikkat çektiği ve insanlar tarafından sahiplenildiği görülmektedir.

İnsanlar, hatıralarını anlatırken çeşitli yalanlara başvurarak kendilerini ön plana çıkarmaya çalışırlar. Ayrıca burada kişiler, hikâyelerini ortamda dikkat çekici şekle büründürerek anlatmaktadır. Bu durum, anlatılanların akılda kalıcılığını kolaylaştırır. Ataç (1989: 43-44)’a göre yalan söyleyenlerin hatıraları kıymetlidir ve dinlemesini bilen insanlara çok şey öğretir. İnsanlar, hikâyelerini anlatırken tamamen doğru şekilde anlatamazlar çünkü onları tamamen doğru ve eksiksiz şekilde hatırlamazlar. Çevre, bilinç dünyası vb. durumlardan hareketle yaşanan hikâye de zaman içinde kişinin zihninde değişiklik göstermektedir. Bunun yanında bazı kişiler, ortamda dikkat çekmek, itibar kazanmak, ön planda olmak için çeşitli yalan hikâyelere başvurur ya da hikâyelerine yalan katarak anlatırlar. Çalışmada mevcut bölüme yer vermekle bu konunun varlığından haberdar etmek ve konuyu örneklendirmek amaçlanmıştır. Bölüm içinde ana konusu yalan olan, yalan etrafında şekillenen ‘yalan hikâyeler’ paylaşılmıştır.

“Anne-babanın en sık yalan söylediği konulardan birisi de çocuklarından gelen, bebek nasıl oluyor sorusu: Yine oğlum üç buçuk dört yaşlarında iken bana “Anne nasıl bebek oluyor” diye sordu. Bir kere yutkunduktan sonra başladım anlatmaya:

‘Bak şimdi minik kuşum, anne ve baba önce sevgili olup birbirlerini çok ama çok seviyorlar. Sonra evleniyorlar. Daha sonra bir bebek istediklerine karar veriyorlar ve doktora gidiyorlar. Bebek istediklerini söylüyorlar, doktorda ameliyatla annenin karnına miniminnacık bir bebek koyuyor. Sonra o bebek büyüyor, dokuz aylık

oluyor anne hastaneye gidiyor yine ameliyatla bebeği karnından çıkarıyorlar. Böylece bebek sahibi oluyorlar.’

Süper hayal gücü olmayabilir ama onu ikna ettiğim kesin. Aslını büyüyünce kendisi öğrenir artık” (URL-47).

Ebeveynlerin en çok zorlandıkları soru, çocukları tarafından gelen “Bebekler nasıl oluyor?” veya “Ben nasıl oldum?” sorusudur. Çeşitli sebeplerden (çocuklara bu konunun açıklanamaması, açıklansa dahi anlaşılamayacağı vb.) dolayı bu soruya doğru cevap verilememekte ve bu şekilde yalan hikâyeler anlatılmaktadır. Bu yalan hikâyeler sayesinde çocuğun merakı giderilir ve ebeveynler durumun getirdiği stresten kurtulur.

“- Usta kolay gelsin

+ Nerdeeee... Hoş geldin abim.

- Usta bizim banyo bataryası su kaçırıyor ne yapsak onu.

+ Abicim sizin batarya sizlere ömür. Hani başlığı falan bozul0sa o değişir de su kaçırmaması fena, komple değişmesi lazım (halbuki içindeki 5 liralık lastik değişse batarya sıfır olacak ama bizim usta malını satma peşinde).

- Hadi ya desene masraf çıktı yine... Neyse ne kadar banyo bataryaları?

+ Abim 70 ile 120 arasında değişiyor. Ben sana şu 90 liralık olanı veriyim hem sağlam hem çok da pahalı değil.

- Bize de mi 90 lira?

+ Senin yüreğin sağ olsun abim. Ver 75. Hah tamam (halbuki o bataryanın parakendesini zaten 75 lira)” (URL-58).

Tesisatçıların söyledikleri ya da bahse konu olan ürünü satan işletmelerde söylenen yalanla, kazanç sağlamakla birlikte müşteriye memnun etmek de amaçlanmaktadır. Bu şekilde hem kazanç sağlanmış olacak hem de müşteri kendine indirim yapıldığını düşünüp herhangi bir sorunda buraya yönelecek veya tanıdıklarını buraya yönlendirecektir. Bu sayede esnaf hem müşteri kazanacak hem de kazancını artıracaktır.

“- Bak o elbise sana çok uyar, tam bi bankacı veya öğretmene göre

+ E ben bankacı ya da öğretmen değilim ki

- Tutmadı mı?

+ Yok, tutmadı, avukatım.

- Haa o daha iyi olur bak benim sevgilim de avukat, ona da verdim bu elbiseden. Fransa'da mastıra gönderdim daha iki gün önce

+ Oooo çok para kazanır o ilerde, senden çok kazanır söylüyim bak.

- O önce benim kazandığım parayı kazansın da... Daha çok var.

+ İyi madem bak elinden kaçırma kızı, ihya olursun

- E sen de çok kazanırsın, seni alan da ihya olur
- + Ya ben kimseyi almazsam?
- Ha haaa, şimdi gençsin öyle dersin tabi, görürüm ben seni 3-5 sene sonra...
- ...” (URL-68).

Pazarcı tarafından müşteri çekmek amacıyla bir yalan denemesi yapılmış ama bu doğru çıkmamıştır. Sonrasında karşıdaki müşteriyle ortak bir paydada birleşerek ürün satımını gerçekleştirmek için yalana (sevgilinin avukat olması) başvurulmuştur.

“Arkadaş için beraber ev bakılır...

- + Kuzeye bakıyor ev, çatı katı hem de buz gibi olur. Yerler de döşemesiz...
- Bak, sen gençsin bilmezsin, biz bu yaşımıza kadar bir şeyler öğrendik. İnşaat işinde çalışıyordum. Şimdi bu güneşe bakan ev sıcak olur diyorlar, yalan. Güneşi az gören yer daha sıcak olur. Çatı katından soğuk ne kadar gelecek, asıl soğuk yerden gelir. Şimdi yerler laminant değil ama sen buraya halı ser sıcacık olur. Mutfakta pencere yok ama daha iyi soğuk gelmez havalandırma yeter. Bak sen abini dinle, küçüksün sen daha, bu evi tut. Nerede okuyorsun sen?
- + Öğrenci değilim, mimarım, çalışıyorum.
- (Sessizlik) hımm peki...” (URL-70).

Ev kiralama durumunda ev sahibi veya emlakçı ile gerçekleştirilen konuşmaya yer verilen hikâyede ev sahibi/emlakçı çeşitli yalanlara başvurmaktadır. Bu şekilde evin dezavantajlı yönleri avantajlı gibi gösterilerek müşterinin evi tutması amaçlanmaktadır.

“Evde var”, Annenin, çocuğunun isteğini hem kendisini hem de çocuğu tuhaf duruma düşürmeden, savuşturma amacına aracılık eden cümleciktir. Şöyle gelişir:

Çocuk bir şey ister anne almak istemez annenin arkadaşı falan filan şöyle açıklayayım:

- ç: Anne bana dondurma alsana.
- a: Olmaz hasta olursun.
- ç: Ühüühüh
- aa: Aaa al ya istedi çocuk ağlatma. E bırak ben alayım?
- a: Yok yok evde iki kutu var, aldı babası kirletmesin şimdi üstünü başını.
- Olaylar istenilen şeyin türüne göre sayı farkıyla böyle gelişir.

Ama anneannemin gafını unutamıyorum. Lunaparktayız, gondola binmek istedim. Anneannem gondolun ne olduğunu bilmiyordu galiba, olmaz dedi. Çok ısrar ettim, ağladım falan (evet yolda ağlayarak iş bitiren çocuk tipiydim). Arkadaşı da "E binsin ya" deyince anneannem bizim bahçede bir adet gondolun olduğunu iddia etti, yerse komşu” (URL-47).

“Evde var” yalanı özellikle anneler tarafından çocuklarının yerli yersiz isteklerinden veya istenileni (ebeveynlerin) alamayacak durumda olmalarından dolayı sıkça söy-

lenmektedir. (Örnekteki hikâyede yer verildiği şekilde) ortamdaki sohbette geçen nesnenin bilinmemesi durumunda bu yalana başvurulması yalanın peyda olmasına sebep olabilmektedir.

“Elemanımız Kâmil, ünlü modellerin saç modellerine imrenerek berbere ya da ismi havalı ama içi boş bir hair style center’a gider.

Kâmil (+)

Usta berberimiz ya da hair stilerımız (-)

Kalfa Adem (@)

+ Hayırlı işler, bol güneşler.

- Eyvallah kardeşim, hoş geldin.

+ Hoş bulduk abi sıra var mı?

- Kardeşim şu elimdeki işi bitireyim sonra senin tıraşı yaparız. (Yalan 1)

+ Tamam abi. Benim az bir işim var. Ne zaman uğrayayım?

- Kardeşim yarım saate sıran gelir.

+ Tamam abi, görüşürüz.

Aradan yarım saat geçer. Kâmil biraz dolanır. Daha sonra berbere gelir.

+ Tekrardan hayırlı işler abi.

- Eyvallah kardeşim.

+ Abi oturayım mı?

- Ah kardeşim. Unutmuşum. Bizim Tahsin abi dün aramıştı da unutmuşum. Onu tıraş etmem lazım. Kusura bakma, istersen benim kalfa yapsın tıraşını.

+ Eh, yok abi ya başka zaman yapalım.

- Bak kardeşim benim kalfa da iyi yapar tıraşı. İstedğin modeli yapar yani. Göster istediğin fotoğrafı şıp diye yapar. (Yalan 2)

Kâmil bir süre düşünür.

+ Tamam abi yapalım.

- Adem yapiver abinin tıraşını hadi bakayım.

@ Tamam abi.

Kâmil koltuğa oturur. Adem gerekli hazırlıkları yapar.

@ Evet abi nasıl olsun tıraşın?

+ Eh, bilmem ki. Ya şu fotoğraftakinden istiyorum. Yapabilir misin kardeşim?

Kalfa Adem fotoğrafa bir müddet bakar. Mankenin saçlarına bakar. Sonra Kâmil’e dönüp bakar. İçinden bir gülme gelir ama kendini tutar.

@ Tabi abim. Yaparız hem de en fiyakalısını yaparız. Bu ne ki ya. Uğraşmamışlar bile bu fotoğraftaki saçla. Çok da iyi kesmemiş zaten. (Yalan 3)

+ Tamam o zaman sende kardeşim.

Kalfa Adem tıraşa başlar. Kendince havalı görünecek hareketler yapar bizim Kâmil'i büyülemek için. Makasla uğraşır. Tıraş makinesiyle hareketler yapar. Arada aynaya bakarak Kâmil'in saçlarıyla oynar. Neyse efendim tıraş biter.

@ Tamamdır abi. Oldu mu?

Bizim Kâmil aynaya bakar. Sonra fotoğrafı düşünür biraz. İçinden olmamış gibi der.

+ Ya eline sağlık kardeşim de sanki tam benzemedi fotoğraftaki mankene?

@ Olur mu abi? Aynısı ya bak vallah aynısı. Hatta sen daha yakışıklı oldun abicim. (Yalan 4)

+ Harbi mi kardeşim?

@ Harbi abi harbi. Bak söylemesi ayıp bizim civardaki gençler her zaman bana gelir. Adem abi şunu yap der yaparım. Hepsı de memnun kalırlar. Hatta birinin saçları kıvrıcıkta senin gibi. Silindir sürdüm çocuk David Beckham'a benzedi. (Yalan 5)

+ Ooo öyle mi kardeşim? Şu silindir dediğin şey cidden iyi mi?

- İyi ne demek abi, valla sürüyorum 10 dakika uygulaması var zaten. Yıkıyorum saçları dümdüz oluyor. Hatta senin saç belki biraz da düzleşse gösterdiğin mankenin ikizi olursun canım abim. (Yalan 6)

+ Ha öyle diyorsun. Sağ ol var ol kardeşim. Ne kadar bu silindir denen zavazingo?

@ 100 lira abicim.

+ Hım iyi hoşta biraz pahalı değil mi kardeşim?

@ Abicim şimdi bunun piyasada çakması var. İşte hepsi aynı etkiyi göstermiyor. Biz özel olarak getiriyoruz bunu. Orijinal üründür yani. Hal böyle olunca fiyatı da pahalı yani. (Yalan 7)

+ Ha anladım kardeşim. Tamam dediğin gibiyse o zaman süper olur. Sana güveniyorum. Hadi yapalım.

@ Tamam abi.

Adem 15 dakikada bizim Kâmil'in saçlarını bir güzel düzleştirir. Fönünü de çeker.

@ Tamamdır abi.

Bizim Kâmil aynaya bakar. Saç iyi hoş düzleşmiştir ama halen mankene biraz da olsa benzememiştir.

+ Kardeşim çok güzel olmuş, eline sağlık. Dümdüz ve yumuşacık olmuş saçlar ama sanki tam benzememişim fotoğraftaki mankene.

@ Yok abicim yok. Cidden benzemişsin. Şimdi sana tuhaf geliyor

ama zamanla anlayacaksın. Ha bir de bu düzleştirme ve saç kesim işlemini düzenli yapmak lazım. O zaman tam sonuç verir. (Yalan 8)

+ Ha öyle diyorsan tamam kardeşim. Yani 15 günde bir tıraşa gelsem bir de saçını ayda bir düzleştirsek olur diyorsun.

@ Tabii abi. Olur, ne demek en baba mankene taş çıkarırsın abi. Sen gel sürekli, fiyatta indirim de sağlarız. (Yalan 9)

+ Tamam o zaman kardeşim. Eline sağlık tekrar.

@ Ne demek abicim, sıhhatler olsun.

Salak elemanımız kasaya gider. Hesabı sorar.

- Adem ne işlemler uyguladık abiye?

@ Abi saç kesimi var. Saç düzleştirme ve yıkama yaptık. Ağda yaptık.

- Hesabınız 200 lira tuttu abi.

Bizim Kâmil hesabı duyunca hafiften kazıklandığını anlamaya başlar ama yine de renk vermez.

+ Tabii buyrun.

- Teşekkür ederim abi, yine bekleriz.

+ Rica ederim. Hayırlı işler.

Kâmil'in içine oturan kazık öyle bir oturmuştur ki suratı beş karış bir şekilde hair style center'dan ayrılır.

Evet, Kâmil'in yediği kazıklar adlı bu hikâyede berberlerden sıkça duyulan yalanlardan bahsettim. Umarım beğenmişsinizdir. İyi günler" (URL-62).

Bu hikâyede erkek berberlerinde karşılaşılan çeşitli yalanlara yer verilmiştir. Burada yer verilen yalanlar, müşterinin memnun ayrılmasını, sürekli müşteri olmasını sağlamak ve daha fazla kazanç elde etmek adına söylenmiştir.

"- Anane, ben bu pilavı yemicem!

- Eşşek gibi yicen!

- Yemicem işte!

- Yemezsen ne olur, biliyor musun peki?

- Heee, arkamdan kovalar. Off anane ya, inanacağımı mı sanıyorsun?

- Hayır, daha kötüsü!

- Ne olurmuş?

- Cehennemde kirpiklerinle teek tek toplarsın bıraktığın her bir pirinç tanesini. Tabi kirpiklerine yapışacak bunlar. O yüzden yıllarca sürebilir bu işlem!

- Oha anane ya, oha!" (URL-37).

Yalan söylenerek karşı tarafa istediğini yaptırmaya çalışan kişilerce söylenen yalanın mevzubahis edildiği yalan hikâyesini oluşturmaktadır. Bu türde yalanlar (arkandan kovalar, arkandan ağlar vb.), çocukların ne denli fazla yemek yerseler o denli sağlıklı olacaklarını düşünen ebeveynlerce sıklıkla söylenmektedir.

“Genelde çocuğa yapmak istemediği bir şeyi yaptırmak ya da yapmaktan vazgeçmediği bir şeyi bıraktırmak için, önemsiz olduğu düşünülerek ancak çocukta ne tür travmalara yol açabileceği hakkında en ufak bir fikir sahibi bile olmadan söylenen yalanlardır.

Kardeşim parmağını emiyordu ve annem ne yaptıysa vazgeçiremedi. Acı ojeleler, parmakları bantlamalar, neler neler... Vazgeçmedi kardeşim. Sonra bir gün eve ağlayarak geldi ve sokakta gördüğü bir kediyi severken kedinin salyasının parmağına aktığını söyledi. Yavrum kuduz olacağını sanmış, "anne bana iğne yap" diye ağlıyor. Anneme fırsat doğdu tabii. "Eğer parmağını 6 ay boyunca ağzına götürmezsen bir şeycik olmaz amaa eğer elini ağzına sürersen kuduz olur ölürsün!" diye bir yalan attı orda.

Şimdi düşünün parmak emmek istem dışı bir hareket. Bu çocuk tamam gündüzleri kasıyor emmiyor ama gece bir uyanıyor ki, parmak ağzında. Hâlâ anneme sitem eder. 6 ay boyunca kuduz olma korkusuyla yaşadım diye. Ne oldu, parmak emmiyor artık evet ama tırnak yiyor! aferin anneme” (URL-47).

Kimi zaman karşı tarafın belli bir hareketi yapmaması için yalana başvurulsa da bunlar bazen birtakım sorunlara da neden olmaktadır. Bu türde yalanlar, yanlış ve kötü olan bir hareketten vazgeçirmek adına söylenmektedir.

“Bizatihi kendimin oğlumda uyguladığım beyaz yalanlar. Tamam itiraf ediyorum ama ne yapayım başka yol bulamadım.

Oğlum üç buçuk dört yaşlarında o zamanlar, yeni yeni olmayan şeyleri olmuştuk gibi anlatmaya başlıyor. Ben de yalan söylememesi konusunda ona uyarılarda bulunuyorum ama dinlemiyor tabi mütemadiyen uyduruyor yalan söylüyor. Düşündüm taşındım bir yol buldum kendimce. Oğlum yalan söylediğinde ona dedim ki; bak şimdi papatyam yalan söylediğinde alnından yazı geçiyor “Annesi papatyan yalan söylüyor aslında şöyle şöyle oldu” diyor. Yani ben senin yalan söylediğini alnındaki yazıya bakarak anlıyorum bebeğim dedim. O günden sonra eğer oğlum yalan söylüyorsa alnını kapatmaya başladı, söylemiyorsa da “Anne bak alnıma bak bak doğruyu söylüyorum demeye başladı.

Eheheheh tamam çok kötü bir şey yaptım ama ne yapayım böylece doğruyu söylemeyi öğrendi. Şimdi oğlum 6 yaşında ve artık biliyor ki yalan söylediğinde annesi hemen anlıyor. Bu yüzden de artık yalan söylemiyor. Yalnız işin püf noktası bunu 3-4 yaşlarında yapmanız aksi halde yemiyorlar” (URL-47).

Yalanın gerçeği ortaya çıkarma işlevinden daha önce söz edilmişti. Burada bu işlevin örneğiyle karşılaşılmaktadır ve yalan, rahatsız olunan bir alışkanlığın bırakılması noktasında etkili olmuştur.

“Yaşanmış gerçek bir olaydan örnek vermek gerekirse; adam sevgilisine aylarca karısının nasıl kötü bir insan olduğunu, onu asla ama asla

sevmediğini, sahip oldukları çocuklarının ilk gece tohumu olduğunu, 7 aydır kanepede yattığını falan anlatıyor bir güzel. Sonra bir gün bombok bir suratla sevgilisinin karşısına çıkıyor,

- Yaaa karım hamile yaa.
- Aaa karın da seni aldatıyor demek ki, işe bak ya
- Neeeee, hööö yok olur mu hiç öyle şey.
- Ee nasıl oldu o zaman bu çocuk, hani sen 7 aydır kanepede yatıyordun, kuştüyü yatak hasreti içerisindeydin, belin tutulmuştu?
- Ya evet evet orası öyle de işte bir kerecik şeytana uydum ama inan gözle-rimi kapatıp onun sen olduğunu hayal ettim, kesin çocuk sana benzere eh-heee” (URL-35).

Karısı dışında sevgilisi olan (karısını aldatan) erkeklerin sıklıkla başvurduğu “Karımla aram bozuk”, “Ayrı yataklarda yatıyoruz” ve benzeri yalanların açığa çıktığı durumu anlatan yalan hikâyesini oluşturmaktadır.

“Yıl 1997, henüz bir çocuk olmam sebebiyle olsa gerek şöyle bir diyalog yaşamıştım bir bilgisayarıcıyla:

Ben: Abi bu cd çalışmıyor bir bakar mısın?

Bilgisayarıcı: Ver bakim ne cd'si o?

Ben: FIFA cd'si.

(yalandan cd'nin altına üstüne bakarak) Haaa senin cd sürücü bitmiş koçum.

Ben: Nasıl ya daha 2 hafta önce aldık bilgisayarı?!!

Bilgisayarıcı: Bitmiş olum işte

Olaydan bir yıl sonra, bilişim dünyası konusundaki cahilliğimi giderince çalıştırmaya çalıştığım cd'nin pc değil playstation cd'si olduğunu anladım” (URL-59).

Bilgisayarıcı yalanı olsa da genellikle tamirciler tarafından çözülemeyen bir sorun olduğunda ya da sorunun ne olduğu anlaşılamadığında bu durum itiraf edilmez ve yalan söylenir. Söz konusu hikâyede de bunun örneğiyle karşılaşmaktadır.

- Remzi kim, Saliha?

- Bir arkadaş okuldan babacım, niye ki?

- Ya geçende su faturasını arıyordum, bir kâğıt geçti elime, fatura sandım, bakim dedim, mektupmuş galiba...

- Baba su faturasının benim çekmecemde işi ne? Ayrıca onların kâğıt cinsleri bile farklı!

- Gözlüklerim yoktu, anlamamışım.

- Ya baba gel sor, anlatırım ben sana, karıştırma özelimi!

- E soruyorum, bi arkadaş diyorsun!

- O yüzden karıştırdın yani çekmecemi...

- Gözlüklerim yoktu. (URL-79).

Babalar, çocuklarının kendilerinden bir şeyler gizlememelerini isterler. Eğer kız çocuk olursa daha titiz davranırlar. Evlatlarının güvende olması, başlarına herhangi bir sıkıntı gelmemesini isteyen babalar, kimi zaman bu niyetlerinden ötürü çocuklarının üzerine fazla gitmektedir. Yer verilen hikâyede de kızının, sevgilisi olduğundan şüphelenen baba, onun özelini karıştırmış fakat yaptığıının yanlış bir şey olduğunu fark ettiğinden ötürü bunu gizlemek için uğraşmıştır. Bu uğraş için yalandan faydalandığı görülür.

- Baba sen gençken çapkın mıydın?

- Hey gibi hey... Ben senin yaşındayken caddeden bi geçerdim, kızlar yerlere düşer bayılırlardı...

- Şimdi neden bayılmıyorlar peki?

- Yaşlandık tabi şimdi..." (URL-79).

İnsanlar, gençlik zamanlarıyla övünmeyi sevmektedir. Şu an yapamadıkları, yerine getiremedikleri hususları gençliklerinde pek âlâ şekilde yaptıklarını belirttikler yaşadıkları eksiklikleri tamamlarlar. Yer verilen hikâyede de durum bundan ibarettir. Yalan hikâyeleri ve yalan hikâyeler üzerine halkbilimi, antropoloji, psikoloji, sosyoloji vb. alanlarda incelemeler yapılabilir. Gerek muhteva bakımından gerekse bağlamsal açıdan yalan hikâyeler(i) incelenmesi gereken önemli bir konuyu teşkil etmektedir.

2.1.9. Halk Tiyatrosu

Yalanın kullanıldığı alanlardan biri de tiyatrodur. Halk tiyatrosuyla birlikte modern tiyatrodan da yalanla karşılaşılır. Tiyatro, kurgulama veya kurmaca eylemi olarak tanımlayan Öztürk Çetindoğan, bu eylemin özünde seyirciyi bir yalana inandırmanın yattığını ileri sürer. Gerçeğin '-miş gibi' yapılmak suretiyle taklit edildiği sahnelerde seyirciler de yalana bilinçli şekilde ortak olmaktadır. Tiyatronun kurmacası hakkındaysa "yalanlarla hakikatin sistematik bir biçimde karıştırılmasıdır" demek ve tiyatronun hakikate ulaşmak için yalandan dünya yarattığını, bunu da gerçeğe benzerlik ilkesiyle yerine getirdiğini belirtmektedir (2015: 121-123). Tiyatro oyuncusu, oyun içinde hareket ettiği için sahte davranışlar, yalan(cık)dan hareketler sergiler. Özdemir Nutku, bu durumu "Yabancılaştırma" (1970) olarak tanımlamaktadır.

Halk arasındaki tiyatro ise genel olarak halk tiyatrosu olarak adlandırılmıştır. Geleneksel Türk tiyatrosu, seyirlik halk oyunları, Türk seyirlik sanatları da halk tiyatrosu yerine kullanılmaktadır (Düzgün, 2002: 487). Geleneksel Türk tiyatrosunun kukla, kara-göz, ortaoyunu, meddah gibi çeşitli türleri bulunmaktadır (And, 1985a). Geleneksel Türk tiyatrosu için yapılan adlandırmalardan biri de köy seyirlik oyunlarıdır. Dilaver Düzgün, bu oyunların kaynaklarını kutsal törenler, ritler, totem ve ongunlar, kutsal hayvanlar, fıkralar, türküler ve günlük olaylar şeklinde açıklamaktadır (1994: 19-38). Cem İçyar (2016: 71), köy seyirlik oyunlarında yalancı, gerçek ve canlı olmak üzere üç türlü aksesuar bulunduğunu açıklar. Yalancı türündeki aksesuarları, köylünün tüfek, bıçak, kesici alet kullanmadığında sopa veya tahta parçasının aynı işlevde kullanılması şeklinde açıklamıştır. Geleneksel Türk tiyatrosunda veya Anadolu dramatik oyunlarında yalancı evlenme, yalancılıktan ölüp dirilme, yalancılıktan kız kaçırma, yalancılıktan kavga, yalancı savaş, ölüp dirilme + kız kaçırma vb. çeşitli motiflere rastlanır. Bunun yanı sıra Metin And (1962: 71, 75; 1985b: 56), yalancılıktan ölümün insan kurban edilmesinin yerini aldığını, yalancılıktan evliliğin de bolluk bereket getirmesi amacıyla yapıldığını vurgular. Yalancı savaş (kuraklığa karşı), yalancı evlenme, yalandan deri yüzmeye, -oyuncularla seyirciler arasında yalancılıktan kavga, yalancılıktan ölme oyununun ve/veya ritüelin gerçekleştirilebilmesi amacıyla yapılır (And, 1962: 9-10, 24, 47; 1985b: 57). Türkiye'nin hemen her tarafında bu motiflere yer veren köy seyirlik oyunlarına rastlamak mümkündür (And, 2012: 87-200). Bahse konu olan oyunlara burada yer vermiyor olmamızın sebebi, tarafımızca bunların yalanı teşkil etmediğinden ötürüdür. Çünkü bu oyunlar her ne kadar "yalancılıktan" yapılsa da oyuncuların seyircileri kandırma amacı bulunmaz, seyirciler de sahnedekilerin birer kurgu olduğunun farkındadır. Bu oyunlarda kadının erkek kılığına girmesi, erkeklerin kadın kılığına girmesi, karna yastık koyularak hamile rolü yapılması, hayvan kılığına girme vb. gibi yapılan hareketlerde birilerini kandırma amaçlanmaz, seyirciler de karnına yastık koyan kişinin hamile olmadığını, erkek kılığına girenin kadın olduğunu bildiğinden yalan olarak değerlendirilemez. Aynı zamanda bu oyunlar diğer türleriyle (günlük yaşamdan sahneler, esnaflık benzekleri, tarımsal oyunlar, çoban oyunları hayvan benzetmeceleri, efsane ve masallardan oyunlar vb.) birlikte düşünüldüğünde gerçek olayları temsil ettikleri veya ritüeller esasında oluşturulmaları yalan olarak değerlendirilmemelelerinin sebepleri arasında bulunur. Mesela, tarımsal oyunlarda köydeki tarımsal ve bitkisel yaşam canlandırılmakta; çoban oyunlarının önemli kısmı ise hayvanların sağlıklı kalması

ve çoğalmaları üzerine olan ritüel kalıntıları oluşturmaktadır (And, 2012: 212, 216). Aynı zamanda And, “Ölüp-dirilme, kız kaçırma gibi konuların mitologyadan çıktığı kesin olduğu gibi, öteki konuların da gene bir mithos ürünü olduğu kuşkusuzdur” (2012: 227) demektedir. Mitolojinin toplumun inancını dolayısıyla o toplumun gerçeklerini oluşturduğu düşünüldüğünde söz konusu oyunların da yalanın ürünü olmadığı anlaşılabacaktır.

Halk tiyatrosu geleneğinin ürünlerinden birini de meddah oluşturur. Meddah hikâyesine başlamadan hikâyenin geçtiği yer ve kahramanları hakkında bilgi verir. Hikâyedeki olayları ve kişileri kimsenin üzerine alınmaması için bugün film ve dizilerin başında yer verildiği¹⁰¹ gibi bir uyarıda bulunulur: “İsim isme, kisib kisbe, semt semte benzer, geçmiş zaman söylenir, yalan gerçek vakit geçer” (And, 1985b: 224-225). Bunun yanı sıra kimi dramatik oyunlar bünyesinde ‘yalan motifine’ rastlanır. Niğde-Aksaray’da saya gezmesinde Karabit, Karadirmir, gelin, iki mencik ve muhtar bulunur. Karabit ve Karadirmir durmadan selamlaşır. Karadirmir’in yanında konuşmayan gelin ve iki mencik (köpek) yer alır. Başlarından geçenleri birbirlerine yalan söyleyerek Arap ve Kürt şiveleleriyle anlatırlar. Karabit, Karadirmir’i öldürür ve sonra iğne yaparak diriltir. Sonrasında muhtara da yalan ifade verir (And, 2012: 189).¹⁰²

Halk tiyatrosunda söz edilmesi gereken konulardan biri de “Karagöz”dür. Şenödeyici (2013: 115), Karagöz’den söz ederken perdenin yalan sahnesi olduğunu, ışığın söndürülüp üstat oyuna son verdikten sonra hiçbir şeyin anlamı kalmadığını aktarır. Karagöz oyunu mukaddime (giriş/öndeyiş), muhavere (söyleşme) ve fasıl (olaylar dizisi) olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Muhavere bölümü genellikle Hacivat ve Karagöz arasında geçer. Bu bölümde çeşitli yalanlarla karşılaşılır. And (2013a: 51), “Mandıra” oyunundaki ara muhavere Karagöz’ün Çelebiyle yalan söyleme oyunu oynayıp kazandığını belirtir. Dolayısıyla masallarda karşılaşılan yalan söyleme yarışıyla/oyunlarıyla Karagöz oyununda da karşılaşılır. Yarışmalı muhavere içinde bilmece ve bulmacanın yanı sıra yalan da yer almaktadır (And, 1985b: 322; 2013a: 53). “Yalan Küpü” adlı ara muhavere Çelebi, en başarılı yalan söyleyeni ödüllendirecektir. Burada öncelikle Karagöz ve Hacivat arasında, sonrasında Karagöz ile Çelebi arasında yalan yarışı yapılır. “Karagöz, Çelebi’nin babasının kendi babasına ödünç para verdiğini söyler. Çelebi bunu doğru

¹⁰¹ Dizi-filmlerdeki başlangıcında “Bu dizideki/filmdeki kişi ve kurumlar tamamen hayal ürünüdür. Gerçek kişi ve kurumlarla hiçbir ilgisi yoktur.” veya benzeri yazılara yer verilmektedir.

¹⁰² Bu konuda diğer örnekler için (bkz. And, 2012: 205, 229-230, 335-336).

kabul etse babasının borcunu ödemek zorunda kalacak, yalan olduğunu kabul etse bu kez de Karagöz ödülü kazanacaktır” (And, 1985b: 322).

Farklı bir muhavere konusu ise -ortaoyunundaki tekerlemelerde olduğu gibi- öncelikle olmayacak olay yaşanmış gibi anlatılıp sonrasında bunun düş olduğunu açıklanması şeklindedir. Boratav’ın bahsettiği tekerleme türleri arasında yer alan ve çoğu zaman “yalan masalları” olarak anlatılan olağandışı serüvenlerle karagöz ve ortaoyununda da karşılaşılır (And, 1985b: 316). “Karagöz Dans Salonunda” ve “Ortaklar” oyununun muhavere-leri bu bağlamda değerlendirilebilir. Örneğin, “Ortaklar” oyununun muhavere-sinde Hacivat, iki güzel kadına rastlar ve onları takip etmek suretiyle gittikleri yeri öğrenip (onların) evine gider, kadınlarla yiyip içip eğlendikten sonra yatak odasına geçer ve yataktan düşer, sonrasında ise bunun düş olduğunu açıklar (And, 2013a: 53).¹⁰³ Bu durum oyunda yalanın önemli bir etken olduğunu göstermektedir. “Hayır Hiç” adı verilen muhavere-ye yalandan hasta rolü yapan Karagöz’e yiyecek alır gibi yapan Hacivat, Karagöz’ü aldatmaktadır (And, 2013a: 54). Bu muhavere-ye Karagöz ve Hacivat, sözlerini beden hareketleriyle destekleyerek birbirlerine yalan söylemektedir. Ortaoyunun söyleşme bölümünde de benzer unsurlara yer verilir. Mesela, “Beygir Kuyruğu Tekerlemesi”nde Kavuklu Beyrut’a gidip at alım satımına başlar ve parası bittiğinde at kuyruğu toplar. Bu at kuyrukları bitki gibi olduklarından ötürü yirmi dört saat suda bekletilip sonrasında bir çukura dikildiğinde bir ay içinde büyür ve hepsi birer tay olur. Ağaçtan tayları toplarken huysuz olanlarından biri Kavuklu’ya çifte atar ve Kavuklu, sırt üstü düşer. Olayın aslında ise uyurken yanında bulunan oğlu, minderden göğsüne düşmüştür (And, 1985b: 396). Bir diğer örnekte ise Kavuklu, bir Hintliden kabak tohumu alıp diker ve kabak tohumu öylesine büyür ki bahçenin yarısını kaplar, saplarına salıncak kurulur, tahterevalli oynanır. Testereyle dört kişi üç günde kesebilir. İçini komşular yer, kabuğundan kayık yapılır, kayık hızla ilerler, birden gevşer, yumuşar ve kayıktakiler su üzerine yayılır. Kavuklu ise tek başına su üstünde kalır ve yüzerken yarış yaptığı biri ona şamar atar. Olayın aslında Kavuklu uyurken, yanında yatan teyzesinin oğlunun üstüne düşmüş, o da Kavuklu’ya şamar atmıştır (And, 1985: 395). Ortaoyunun söyleşme bölümü, karagöz oyunundaki muhavere bölümü gibidir. Kavuklu ve Pişekâr arasında karşılıklı söyleşmeler gerçekleşir. Burada da Kavuklu, Pişekâr’a olağanüstü bir olayı başından geçmişi gibi anlatır, Pişekâr

¹⁰³ Bu konuyla ilgili kimi örnekler için (bkz. And, 1985b: 322-323; 2013b: 62-63).

bunu gerçekmiş gibi dinler ve anlatının sonunda bunun düştten ibaret olduğu belirtilir (And, 2014: 49-56).

‘Salıncak Safası’ oyununda Karagöz’ün para konusunda kendini aldattığını fark etmesiyle Hacivat, kadın kılığına girerek müşteri gibi Karagöz’ün işliğine gider (Göktaş, 2013: 71). Burada beden dilinin kullanılmasıyla gerçekleşen aldatma söz konusudur. “Yalova Safası” adlı oyunun muhavere bölümünde ise Karagöz, hanımının yapmış olduğu yalancı dolmayı çalıp yedikten sonra karısına dolmaların suya düştüğü yalanını söylemektedir (*Karagöz Kitabı*, 2013: 272-273). Burada yalan, mizahı oluşturmak için kullanılmaktadır. Aynı oyunun fasıl bölümünde Lokma Beyin, sigarasını yaktıktan sonra kibriti denize atmasıyla denizin tutuşması olayı anlatılır ve birçok kez bu olayın yalan olduğu ifade edilir (*Karagöz Kitabı*, 276-280). “Aşçılık” oyununun muhavere bölümünde Karagöz, kendini kedinin doğrduğunu ve babasıyla birçok akrabasını da kendinin doğrduğunu belirtmektedir (*Karagöz Kitabı*, 304-306). Burada mizah oluşturmak ve insanları güldürmek için yalana başvurulmuştur.¹⁰⁴ Söz konusu oyunlarda yalanın motif olarak kullanıldığı görülmektedir. Buna ek olarak yalancıkdan yanlış anlamalar yapılır ve bu şekilde seyirciyi güldürmek, eğlendirmek amaçlanır. Karagöz oyununda bu durumla sık sık karşılaşılır. Yalan kimi zaman da oyunların konusunu oluşturmuştur. Mesela, karagözün muhavere bölümünde “Yalan”, “Yalan Küpü” adlı konular bulunurken ortaoyununda “Yalancının Mumu” adlı oyuna rastlanmaktadır. Ayrıca Karagöz’ün yalancı olup olmadığının soruşturulduğu “Yalancı” oyunu yer almaktadır (And, 1985b: 319-322, 400, 431). Bunlarla birlikte Niğde/Aksaray’da oynanan “Köse” ile karagöz oyunlarından “Bahçe yahut Murgzar Bahçesi” ve “Sahte Gelin” oyunlarında yalan motifinin kullanıldığı görülür (And, 1985b: 102, 434, 452).

Geleneksel Türk tiyatrosunun türlerinden biri de kukladır. “Kukla oyunu; bir sanatçının, insan veya hayvan şeklindeki bebekleri eldiven gibi ellerine geçirmek suretiyle veya bebekleri, hareketli yerlerinden bağlanmış ipleri vasıtasıyla manipüle ettiği oyun türü olarak tanımlanabilir” (Daştan, 2018: 231). Türk kukla tiyatrosu üzerine en geniş çalışmayı hazırlayan Nihangül Daştan (2018)’in aktardığı kukla oyun metinleri içinde “Baldız Meselesi” (125-126), “Cinli Yazıcı” (Spies, 1959: 135-154’ten akt. 127), “İbiş

¹⁰⁴ Karagöz ve ortaoyununda yalanlamalar hakkında bilgi için (bkz. Kökus, 2018: 90-115, 168-208).

Köy Bekçisi” (Oral, 2002’den akt. 132-133) ve “İbiş ve Bücü” (134)’de yalanla karşılaşmaktadır. Baldız Meselesi’nde evin hanımına Baldız hakkında yalan söylenir. Cinli Yazıcı’da eski Katip’in yazıhanede cin olduğunu söylemesi sözlü yalana, şeytan kılığına girerek Dursun’u kandırması ise beden diliyle söylenen yalana örnek teşkil etmektedir. İbiş Köy Bekçisi’nde de benzer bir durum vardır; Osman’ın, köy odasında şeytan olduğunu söylemesi ve şeytan kılığına girerek yeni köy bekçisi İbiş’i korkutmaya çalışması yalanı oluşturmaktadır. İbiş ve Bücü’de Kasım Bey’in Bücü kılığına girmesi yalanı oluşturur. Bu anlamda kukla tiyatrosu içinde de yalanla karşılaşıldığı ve bu yalanların çoğunlukla kurguyu oluşturmak için kullanıldığı görülmektedir. Daştan, “Kukla oyunlarında her türlü ahlaki değerlere vurgu yapılır” (2018: 167) dedikten sonra bunlar arasında yalan söylemeye de yer verir.

Bunların yanında Hokkabazlar (And, 2014: 27-29) da el çabukluğuyla hünerlerini gerçekleştirerek seyircileri aldatmayı hedefler. Yapılanların el çabukluğunun ürünü olsa da bunların sihirbazlık olarak yansıtılması vb. durumlar belli anlamda yalanı oluşturmaktadır. Yapılan açıklamalar ve verilen örneklerden hareketle geleneksel Türk tiyatrosunun muhtelif alanlarında yalanın kullanıldığı görülmektedir. Yalan, kimi zaman kurguyu oluşturmakta, bazı zamansa mizahı oluşturmak için elzem roller üstlenmektedir. Ayrıca oyunlar içinde motif olarak da yalana rastlanmaktadır. Pek çok alanda olduğu üzere tiyatro alanında da yalandan önemli düzeyde faydalanılmaktadır.

2.1.10. Kalıplaşmış Sözler

Bu kısımda yalanla ilgili sözler, atasözleri, deyimler ve yeminler paylaşılacaktır. Bunlara ek olarak yalan esasında birer alkış/dua ve kargış/bedduaya rastlanmıştır. “Tanrı seni, ilin harmanından hırsızlık etme ve yalan söyleme günahlarını işlemekten korusun!” anlamını karşılayan “Allah harmandan elini, yalandan dilini çeksın” (Boratav, 1969b: 136) duası bulunmaktadır. “Yalancının Allah belasını versin” bedduası ise kimi zaman yalancıyı ortaya çıkarabilmek kimi zamansa yalan söyleyen kişinin Allah tarafından cezalandırılması için söylenmektedir.

2.1.10.1. Yalan Esasında Sözler

Yalanı ve yalancıyı, yalancılık derecesi gibi hususları tanımlamak için yalan esasında söylenen kimi sözler bulunmaktadır. Bu sözlerle ve kullanım amaçlarına aşağıda yer verilecektir.

Sen onu benim külahıma anlat: Anlatılanlara inanılmadığını göstermek ve anlatılanların yalan olduğunu vurgulamak için kullanılır.

Yalan bizde ata sporu: Yalan söyleyip yakalanmayan veya hedeftekini inandıran kişiler kendilerini övmek amacıyla başvurmaktadır.

Yalanı doğru gibi söyler: Yalan söyleyip yalanı peyda olmayan, karşı tarafı inandırarak başarılı şekilde yalan icrasını gerçekleştiren ve bunu süreklilik hâline getirmiş kişiler için kullanılmaktadır.

Yalanın batsın: Karşı tarafın söylemine inanılmadığını belirtmek için kullanılır.

Yalan parayla olsa kredi çeker yine söyler(dim): Yalana duyulan ihtiyaç neticesinde söylenmekte ve sık sık yalan söyleyen kişiler için kullanılmaktadır.

On lafından dokuzu yalan biri şaibeli: Birinin söylediği sözlerin çoğunun yalan olduğunu ve onun sözlerine kanmamak gerektiğini belirtmek için kullanılmaktadır.

Bu yalan da en çok sana yakışıyor: Birinin yalan söylediğini artistik şekilde ifade etmek için kullanılır. Söz gelimi, karşıdakinin söylediğine inanılmadığını belirtmek adına o kişinin söylemi bittikten sonra “Bu yalan da en çok sana yakışıyor” denilir.

Bu yalanı ne zaman bırakırsın: Bireyin anlattıklarının yalan olduğunu belirtmek için söylenmektedir.

Sana mı inanayım? Gözümlle gördüğüme mi?: Karşıdaki kişinin söylediklerinin yalan olduğunu belirtmek için söylenmektedir. Gözle görülerek şahit olunan bir durumda karşı tarafın görülenin aksine sözler söylemesi üzerine kullanılmaktadır.

İki yalan söyle de dinleyelim: Halk arasında çoğu zaman sohbeti başlatma epizodu olarak kullanılmaktadır.

Yalandan kim ölmüş: Belli durumlardan kurtulmak için yalan söylemenin meşrulaştırılması noktasında söylenmektedir.

Anlat, sen seversin yalanı: Halk arasında sohbetler esnasında kullanılır ve çoğu zaman mizahi amaç taşır. Anlatılacakların yalan olduğunu belirtmek amacıyla söylenir.

Yalanı beşten Osman'ı taştan atmak: Konuşma esnasında “Yalanı beşten, Osman'ı taştan attın” şeklinde ifade edilen bu deyim ile Erzurum'da karşılaşmıştır ve karşı tarafın yalan söylediğini artistik şekilde ifade etmek için kullanılmaktadır.

2.1.10.2. Atasözlerinde Yalan¹⁰⁵

Yalan hakkındaki atasözleri kimi zaman yalana ve yalancıya eleştirel şekilde yaklaşırken kimi zaman yalanın yapısı ve yalancı hakkında bilgi vermektedir. Yalan konusunda rastlanan muhtelif atasözlerine aşağıda yer verilmiştir.

Çok söz yalansız, çok para haramsız olmaz: Çok konuşan kişilerin sözlerinde yalan, zengin olan kişilerin de varlıklarında haram barındırdığını ifade etmek için kullanılır.

Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar: Kişinin sevilmesi için yalan söylemesi gerektiği, doğru söyleyenin toplumda sevilmediğini ifade etmektedir. Doğruların, kimilerini rahatsız ettiğini belirtmek adına kullanılmaktadır.

Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış: ‘Sürekli yalan söyleyen kişiler, doğruyu söyledikleri zaman kendine inanacak kimse olmaz’ anlamında kullanılmaktadır.

Yalanın dibi delik olur: Yalanın bir açığı, eksik noktası bulunduğunu ve kendini oradan ele vereceğini belirtmek için kullanılmaktadır.

Ardıcın közü olmaz, yalancının sözü olmaz: Ardıc odunu yanıp kül olur ve arkasında köz bırakmaz. Yalancının sözlerinin de bir önemi yoktur ve gelip geçicidir.

İmanla yalan bir arada olmaz: İnanan insanların yalan söylemeyecekleri veya söylememeleri gerektiğini anlatmak için kullanılır.

Yalancının mumu yatsıya kadar yanar: ‘Ortada bir yalan bulunuyorsa bu, geç olmadan ortaya çıkacaktır’ anlamını karşılamaktadır.

Yılandan korkmam yalandan korktuğum kadar: Yalanın ne denli tehlikeli bir unsur olduğunu belirtmek için kullanılmaktadır.

¹⁰⁵ Atasözleri ve deyimlerin tespitinde TDK Güncel Türkçe Sözlük ve Ayverdi (2010)'nin çalışmasının yanı sıra bazı internet sitelerinden yardım alınmıştır (bkz. URL-82, URL-83, URL-84, URL-85).

Dünya tükenir, yalan tükenmez: Dünyada pek çok yalancı bulunur, bunları yalancılıktan vazgeçirmenin imkânsızlığından bahsedilmektedir. Bu şekilde yalanın her daim var olacağı ifade edilmektedir.

Yalancı kim? İşittiğini söyleyen: Her duyduğunu doğru olarak söyleyen kişiler yalancı olarak değerlendirilmiştir.

Yalancıyı kaçtığı yere kadar kovalamalı: Bir kişinin yalan söylediği düşünülüyorsa onu sonuna kadar takip etmek gerekir çünkü bir yerde kendini ele verecektir.

Yalanın kemiği yok ki boğazına bata: İnsanların rahat şekilde yalan söyleyebileceği, bunu anlamının yolu olmadığı belirtilmektedir.

Ramazan'da yalan söyleyenin (oruç yiyenin) bayramda yüzü kara olur / Arife günü yalan söyleyenin bayram günü yüzü kara çıkar. / Perşembe günü yalan söyleyenin cuma günü yüzü kara çıkar: Söylenen yalan, kısa sürede ortaya çıkacaktır ve bu durumda birey, utancından kimsenin yüzüne bakamayacaktır. Ayrıca bir sözün yalan olduğunun ilerleyen safhalarda ortaya çıkacağı anlatılmaktadır.

Mal da yalan mülkte yalan, var biraz da sen oyalan¹⁰⁶: Geçici olan bu dünyada mala çok değer verilmemesi gerektiği, bunların gelip geçici olduğunu hatırlatmak amacıyla kullanılmaktadır.

El eliyle yılan tutan, yarısını yalan tutar: Bireyin, kendi işini kendinin yapması gerektiği belirtilmektedir.

Sevda geçer yalan olur, sonra sokar yılan tutar: İlk başlarda insanı mutlu eden sevdalar, sonrasında biter ve ilerleyen zamanlarda insana acı verir. Sevdaların geçici olduğu, önceleri mutluluk verirken sonunda rahatsız edeceği belirtilmektedir.

Dervişe “Bağdat’ta pilav var” demişler, “Yalan değilse irak değil” demiş: ‘Bir şeyleri elde etme noktasında gönülden istekli olan kişilere, bu uğurda verecekleri mücadele zor gelmez’ anlamında kullanılmaktadır.

Ağlarsa anam ağlar, başkası (kalanı) yalan ağlar: Bireyin başına dert, keder geldiğinde onu anlayacak ve samimiyetle yanında olacak kişi annesidir. Diğerlerinin samimiyetine güvenilmeyeceği belirtilmektedir.

¹⁰⁶ Bu söz, asıl olarak Yunus Emre’ye ait olmasına rağmen halk arasında atasözü olarak da kullanılmaktadır.

Yalanın dibi kıldır, başı dağ: Yalan, en başta küçük ve önemsiz görülürken zamanla çok büyük ve tehlikeli boyutlara ulaşabilir.

Zan hatıranın yalanıdır: Zannın olayları, hatıraları yalan-yanlış şekilde anımsatacağı dile getirilmektedir.

Yalancının ipi kısa olur: Yalancının kısa sürede kendini ele vereceği belirtilir.

Yalancı topaldan kolay tutulur: Yalanın kısa sürede ortaya çıkacağı belirtilir.

Çocuktan al haberi: Bu deyim, çocukların sürekli doğru söylediğine işaret etmektedir. Ailede veya bir ortamda gizlenen durumlarda çocukların -o durumun neden gizlendiğini idrak edemediklerinden ve yanlış düzeltmek istediklerinden ötürü- doğruyu söylemeleriyle ortaya çıkar. Çocuk, kendini korumaya gerek duymadığı konularda genel itibarıyla doğruyu söyler. “Çocuktan al haberi” deyiminin de bunu ifade ettiği düşünülür.

Bir yalanı kırk doğruya saklar: Doğru söyler gibi (rahat şekilde) yalan söyleyen insanlar için kullanılmaktadır. Ayrıca yalanın, doğrularla desteklendiği durumları ifade etmek için de başvurulur.

Allah’ın bildiğini kultan saklamak: “Allah’ın bildiğini kultan neden saklayayım”, “Allah’ın bildiğini kultan saklama” gibi şekillerde kullanılmaktadır. Birey, yaptıklarından ötürü öncelikle Allah’a karşı sorumludur, bundan ötürü Allah’ın bildiğini kultan saklamanın gereksiz olduğu düşüncesinden dolayı söylenmektedir.

Ana yılan, sözü yalan, karı çiçek, sözü gerçek: Annesi ile karısı arasında karısını daha çok seven, aralarındaki tartışmada karısını haklı bulan ve annesinin, eşiyle aralarını bozmaya çalıştığını düşünen erkek tarafından söylenmektedir.

Yalan parayla alınmaz: Yalanın parayla satılmadığı, dolayısıyla herkesin yalan söyleyebileceği belirtilir.

Gerçek ortaya çıkana kadar yalan dünyayı dolaşmıştır: Halk arasında yalanın doğrudan daha hızlı yayıldığını belirtmek için kullanılır.

2.1.10.3. Deyimlerde Yalan

Yalanla ilgili olarak çok sayıda deyime rastlanmaktaysa da burada sadece yaygın olarak kullanılanlar paylaşılacaktır. TDK’nin tanımına göre deyim, “Genellikle gerçek

anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir”dir. Deyimlerle çeşitli durumlar ve olayların akıcı ve çekici söz dizimiyle ifade edilmeye çalışıldığı görülür. Bu anlamda yalanla ilgili en sık başvurulanan deyimlere aşağıda yer verilecektir.

Yalan çıkmak: Bir haberin, olayın yalan olduğunun anlaşılması durumlarında kullanılır.

Yalancı çıkmak: Bilmeden yalan söylenen ve verilen sözün yerine getirilememesi gibi durumları ifade etmek için kullanılır.¹⁰⁷

Yalancı çıkarmak: Birinin yalan söylemiş olmasına sebep olmak anlamında kullanılır.

Yalan oldu: Belirli bir olayın, durumun, konunun gerçekleşmediğini, olmadığını ifade etmek için kullanılır.

Yalan atmak (kıvırmak, savurmak): ‘Yalan söylemek’ anlamını taşır.

Yalan dünya: Dünyanın gelip geçiciliğini anlatmak için kullanılır.

Yalan makinesi: 1) Suçlu kişilere işledikleri suçu itiraf ettirmek amacıyla özel olarak hazırlanmış makine. 2) Mecaz olarak ise devamlı ve kolayca yalan söyleyen kimseyi ifade etmektedir.

Yalan uydurmak: ‘Yalan söylemek’ anlamını karşılamaktadır.

Yalan yanlış: 1) Doğru olmayan unsurları belirtmek için başvurulanan bir deyimdir. 2) Doğru ve düzgün olmasına önem verilmeden, üstünkörü yapılmış veya söylenmiş ifadeler için kullanılır.

Yalan yere: “Gerçeğe uygun olmayarak, boş yere” anlamında kullanılır.

Yalan yere yemin etmek: Gerçeğe uygun olmadığını bile bile yemin etmek anlamını karşılar.

Yalana karnı tok olmak: Aldanmaya niyeti olmamak ve anlatılanlara inanılmadığını belli etmek için kullanılır.

¹⁰⁷ Bilmeden yalan söylenmesi teorik olarak yalanı değil, yanlışlı oluşturuyorsa da burada bir başkası tarafından yalancı olarak bilinmek ifade edilmektedir.

Yalana şerbetli olmak: Yalanının ortaya çıkmasından çekinmeden rahat rahat yalan söyleyebilen kişiler için kullanılır.

Yalancı pehlivan: Görünüşünün, söylediklerinin adamı olmayan, büyük işler yapacakmış gibi görüldüğü hâlde hiçbir şey yapamayan kimseleri tanımlamak için kullanılır.

Yalancı şahit (tanık): Doğruyu söylemeyen, taraf tutarak veya menfaat karşılığı yalan beyanda bulunan şahidi ifade etmek için kullanılır.

...’nın yalancısı olmak: “Ben ...’nın söylediğini aktarıyorum, ortada bir yalan veya yanlış varsa bu ona aittir” anlamında kullanılmaktadır. Birinin verdiği bilgi doğruluğu teyit edilmeden başkasına aktarılırken bu ifadeye başvurulmaktadır.

Yalandan-Yalancıktan: Birilerine göstermek amacıyla yapılan veya üstünkörü yerine getirilen iş için kullanılır.

Ne desem yalan olur: Bir konuda bilgi sahibi olmayan kişiler tarafından kullanılır ve kişinin o konuda bilgisi bulunmadığını ifade eder.

Yalanı yüzünden okunmak: Söylediklerinin yalan olduğu mimik hareketlerinden anlaşılan kişiler için kullanılmaktadır.

Foyası ortaya çıkmak: Yalan söylediğinin anlaşılması ve yalanın aşikâr olması durumunu ifade etmektedir.

Yalandan yapmak: Niyeti, düşüncesi farklı olmasına rağmen niyetinin ve düşüncesinin zıddı bir şey yapmak anlamında kullanılır.

Yalandan ağlamak: Üzüldüğünden dolayı değil, kendini acındırarak isteği yerine getirtmenin amaçlandığı durumları ifade etmek için kullanılır.

Yalancı bahar: Kış aylarında hava sıcaklığının mevsim normallerinin üzerine çıkması sonucunda oluşan hava durumunu açıklamak için kullanılır.

Yalanına Allah’ı da şahit etmek: Söylenilen şey yalan olmasına rağmen karşındakini bunun doğru olduğuna inandırmak için yemin ederek Allah’ı şahit gösteren kişiler için kullanılır.

Yalanını yakalamak: Birinin söylediği yalanın anlaşıldığı durumları belirtmek için kullanılır.

Yalanı tutmak: Bir konu hakkında söylenen unsurun doğruluğu bilinmese dahi

doğru çıkması durumunu ifade etmek için kullanılır.

Sana yalan, bana gerçek: Bir söylemin birey için doğruyu, karşı taraf için yalanı temsil etmesi durumunu ifade etmek adına kullanılır.

Tek ayak üstünde kırk yalanın belini bükme / Tek ayak üstünde kırk yalan söylemek: Çokça yalan söyleyen insanları tanımlamak için kullanılır.

Gerçek yüzünü göstermek: Yapılan sahte hareketlerden sonra asıl hâlini yansıtan hareketler yapması durumunu belirtmek için kullanılır.

Kuyruklu yalan: Arka arkaya söylenen yalanları tanımlar.

Yalan dolan: Bir işin veya olayın gerçeklikten uzak olması veya gerçeğe yalan karışık olarak anlatılmasını tanımlar.

Gözünün içine baka baka yalan söylemek / Yüzüne baka baka yalan söylemek: Söylenen kişinin yalan olduğunu bildiği konuların bireyin yüzüne karşı cesaretle, çekinmeden söylenmesi durumunu ifade etmek için kullanılır.

Yalancı sarışın: Saçlarını sarıya boyatan bireyleri tanımlamak için kullanılır.

... desem yalan olur: Belli bir konu hakkında yalan söylemek istenmediği ve söylenmesi düşünülen konunun yalanı oluşturacağını ifade etmek için kullanılmaktadır.

Sallamak / Atmak / Sıkma / Atıp tutmak / Bunlar hep palavra: Söylenenlerin yalan olduğunu ifade etmek için kullanılır. Kimi zaman ‘yalan’ sözcüğünün yerine de kullanılmaktadır.¹⁰⁸

Yalan ağzına/diline yuva yapmış: Sürekli yalan söyleyen kişiler için kullanılır.

Sözü senet yerine geçmek: “Onun sözü senettir/Onun sözü senet yerine geçer” şeklinde kullanılan bu söz, bir başkasının sözlerine güveni ifade etmektedir.

Su katılmamış yalan: Yalanın hası, açık ve bariz yalan anlamlarında kullanılır.

¹⁰⁸ Yalan sözcüğü bulunan deyimler, yalan sözcük alanından sözcüklerin bulunduğu deyimler, yalan sözcüğü bulunmayan ama yalanı ifade eden deyimler için (bkz. Öztürk Dağabakan, 2012). Yalan kelimesinden türetilen kelimeler için (bkz. Çiftöglü Çabuk, 2015); birleşik eylemler için (bkz. Bayraktar, 2015).

2.1.10.4. Yeminlerde Yalan

İletişimin sağlıklı şekilde gerçekleşmesi için karşı tarafın söylenenlere inanması gerekmektedir. Bu yüzden birey, söylediklerine karşı tarafı inandırabilmek adına çeşitli yöntemlere başvurur. Bu yöntemlerden biri yeminlerdir. İnsanlar, yemin ederek söylediklerinin doğruluğunu ispat etmeye çalışırlar. Yemin/ant, kutsal olarak değerlendirilen veya önem verilen bir şeyi şahit göstererek söyleneni doğrulamaktır. Yeminler, kişinin sözlerinin yalan olmadığını, doğru olduğunu göstermeye yarayan etkili kelime ve kelime gruplarından oluşur. Bu yeminler genellikle önemli durumlarda ve sözlerinde yalan barındıran kişilerce kullanılır. Sözlerinde yalan barından kişiler şeklinde halk arasında etiketlenenlerin söylemlerine inanılması hususunda tereddüt yaşanmaktadır. Söz konusu kişiler bunu bildiklerinden dolayı sözlerine inanılmayacağı düşünüldüğünde veya inanılmadığında yemine başvurmaktadır. Türk halkı arasında karşı tarafı inandırmak için muhtelif şekillerde yeminlere başvurulur. Üzerine yemin edilen unsurlar ulu bir varlık (ör: Allah veya Gök Tanrı), ulu bir varlığın insanlara sunduğu bir şey (ör: Kur'an, peygamberler), büyük değer atfedilen kişiler (ör: anne-baba, eş, çocuk) olabildiği gibi değer verilen bir şey veya çok farklı konular da olabilmektedir. Bunlardan hareketle söylenenlerin doğru olduğunu belirtmek amacıyla yapılan yemin sözlerinin konuyla alakalı olanlarına bu bölümde yer verilecektir.

Yalan söylüyorsam Arap olayım: Türk halkı arasında özellikle çocukların sıkça başvurduğu söz, zenci olmak anlamında kullanılmaktaysa da bu şekilde yayılmıştır. Arapları tamamen zenci olarak düşünen kişiler ve yaşanan toplum içinde bazı kimselerin zencileri ötekileştirmesinden kaynaklı olarak bu şekilde bir yemine yer verilmektedir. Bunun yanı sıra Arapları sevmeyen kişilerce de söylenmektedir. Bu sözü kullanan kişi, söylediklerinin doğruluğuna inandırmak için etkili bir yöntem başvurmaya amaç edinmiştir.

Yalan söylüyorsam (yalanım varsa) şuradan şuraya gitmek nasip olmasın: Kimi zaman el-kol hareketleriyle mesafe belirtilerek yer verilen bu yemin, bireyin doğru söylediğine kanıt olarak canını ortaya koyduğunu gösterir. Canın yanı sıra ayak, bacak gibi beden uzuvlarını geçersiz kılabilecek bir vaziyete gelme anlamında da kullanılmaktadır.

Yalan söylüyorsam iki gözüm önüme aksın / İki gözüm önüme aksın ki doğru söylüyorum: Vücudun en önemli organlarından birini teşkil eden gözler şahit gösterilerek

doğru söylendiğini ispat etmeye çalışmak için başvurulmaktadır.

Yalan söylüyorsam Allah belamı versin: Yalan söylenilmişse inanılan varlığın kendine vereceği cezaya razı olunacağı belirtilerek doğru söylendiği ifade edilmektedir.

Yalan söylüyorsam Allah beni taş etsin: Eğer yalan söyleniyorsa yaratıcının vereceği cezaya razı olunacağı belirtilerek doğru söylendiğini ifade etmek için kullanılır. Yalan söyleyenin taş kesilmesi durumuyla efsanelerde karşılaşılmaktadır.

Yalan söylüyorsam ekmek Mushaf çarpsın: Yalan söylenmediğini ifade etmek için Türk kültürü ve İslâm medeniyeti içinde büyük önem atfedilen ekmek ve Mushaf (Kur'an-ı Kerim) üzerine yemin edilmektedir.

Yalan söylüyorsam çocuğumun ölüsünü öpeyim: Genellikle anne-babalar tarafından yapılan bu yemin -Türk kültüründe ailenin en değerli varlıklarından birini teşkil eden çocuğun şahit gösterilerek doğru söylendiğine inancı sağlamak için kullanılmaktadır. Birey, yalan söylüyorsa hayatında en önemli unsurlarından birini oluşturan çocuklarının acı sonunu görmeyi kabul etmektedir.

Valla, Allah şahit: Bu şekillerde yemine başvurularak, söylenen şeye inanılan varlığı şahit gösterip doğru söylendiği ifade edilmeye çalışılmaktadır.

Allah seni inandırсын: Bu sözün kullanıldığı durumda çoğunlukla yalan veya abartı söz konusudur.

Anam-avradım olsun doğru söylüyorum: Türk kültüründe namus, oldukça büyük bir öneme sahiptir. Erkekler tarafından başvuru olan bu ifadede annenin ve hanımın namusu şahit gösterilerek doğru söylendiğine işaret edilmektedir.

Ölümü gör doğruyu söylüyorum (yalan söylemiyorum) / Ölünü göreyim ki doğru söylüyorum (yalan söylemiyorum): Bireyin kendi canı veya değer verdiği kişinin canı üzerine yemin ederek doğru söylediğine, yalan söylemediğine inandırma amacını ortaya koymaktadır.

Yalan yere yemin etme: Üsteki yemine/antlara rağmen karşıdakinin sözlerine inmayan kişiler bu cümleye yaygın şekilde başvurmaktadır.

... dili olsa da konuşsa: Olayın gerçekleştiği yerdeki cansız unsurlar konuşabilse

kişinin kendine hak vereceğini belirtmek amacıyla doğru söylendiği ifade edilmeye çalışılır.

“Yemin ederim, vallahi billahi, Kur’an çarpsın ki” şeklinde başlayan cümlelerden sonra “doğru söylüyorum”, “yalan söylemiyorum” gibi ifadeler kişinin doğru olanı söylediğine dair kanıt niteliği taşımaktadır.¹⁰⁹ Yalan konusunda yeminler, kendi söylediklerine inandırma gayreti içinde olan insanlar tarafından söylenmektedir. Yalanın, işlevini tam olarak yerine getirmesi için hedefteki kişinin/kişilerin buna inanması gerekir. Bunu mümkün kılmak için yemine başvurulur. Ayrıca halk arasında adı “Yalancı” olarak anılan veya genellikle yalan söyleyen kişiler, kendi sözlerine inanılmayacağı düşüncesiyle yemine başvurur ya da diğer insanlar, o kişinin söylediklerine inanmak için yemin etmesini isterler. Dolayısıyla yemin, -yalan konusunda- kişinin söylediklerinin doğru olduğunu ispat etme işlevini yerine getirmektedir. Bununla birlikte yemine başvurmasına rağmen söylediklerinde yalan içeren kimi kişiler de bulunmaktadır.

2.2. GÜNLÜK VE TÖRENSEL YAŞAMA DAİR YALANLAR

Günlük ve törensel hayatta çok sayıda yalan sözleriyle ve yalanla ilgili konularla karşılaşmaktadır. Bu anlamda yalan, halk hayatının (*folk life*) hemen her alanında yer almaktadır. Halk arasında yaygın şekilde kullanılan yalanları tanımlamak için “Yalan sözleri” ifadesi kullanılacaktır. Bunlar aynı zamanda “Halk yalanları” olarak da değerlendirilebilir. Yalan sözleri olarak tanımlanan konuyu yaygın şekilde söylenen yalanlar oluşturmaktadır; belli alanda, toplumda ya da mesleğe, cinsiyete özgü yalanlar bu kapsamda düşünülebilir. Söylenen tüm yalanların toplanması, değerlendirilmesi imkânsız ve gereksiz olduğundan yaygın şekilde söylenen yalanlar toplanmış ve incelenmiştir. Söz konusu yalanların pek çoğu kalıplaşmış veya kalıplaşmaya müsaittir. Bu yüzden öncelikle kalıp ifadeler ve bahse konu olan yalanların kalıp yalanlar olup olmadığı konusunda değerlendirme yapılacaktır.

Türkçe, bünyesinde çok sayıda kalıp ifade barındıran bir dildir. Bu kalıp ifadelerin çokluğu Türk dilinin zenginliğini gösteren etmenlerden biridir. Kalıp ifadeler; durumu, olayları standartlaşmış şekilde ifade etme işlevini yerine getirir. Aynı zamanda az sözle

¹⁰⁹ Yemin türlerinden bazıları için (bkz. Bulut, 2012: 1140-1142).

çok şey anlatmayı veya ayrıntıya boğulmaktan kurtulmayı sağlar. Ong (2014: 51), sözlü kültürde bir konuyu kalıplaşmamış açıdan düşünmenin zaman kaybı olduğunu belirtir. Adam Parry ise kalıp sözleri “Belli bir temel düşünce dile getirmek için dize ölçüsünü bozmadan kullanılan söz kümesi” (Parry, 1971: 272’den akt. Ong, 2014: 39) olarak tanımlar. Kalıp sözler, toplumda sıklıkla ve yaygın şekilde kullanılarak alışlagelmiş ifadeleri oluşturmaktadır.

Kalıp sözlerin bir kısmı tamamen donmuş ve değiştirilemez durumdayken diğer kısmı ad çekim, kip ve kişi ekleri alarak konuşana veya dinleyene göre yeni dil bilgisel yapılara bürünmektedir (Gökdayı, 2008: 93). Kalıp sözler, az sayıda sözcükten meydana gelmektedir. Bu sözler, günlük konuşma içinde duyguların aktarılması, konuşmayı süslemesi, toplumun kültürünü yansıtmayı, tarafların birbirini anlaması ve uyumlu ilişkiler kurulması noktalarında etkilidir (Gökdayı, 96-98). Kalıp sözlere günlük hayatta ve çeşitli özel olaylarda sıklıkla başvurulmaktadır; misafir gelirken/giderken, bir ortama girildiğinde/çıktığında, işe başlarken/bitirirken, cenazeye katıldığında, bebek görmesine gidildiğinde, sohbet esnasında vd. durumlarda. Hürriyet Gökdayı, kalıp sözlerin tanımlanmasını şu şekilde yapmaktadır:

“Bu sözler önceden belirli bir biçime girip öylece hafızada saklanan, söyleneceği sırada yeniden üretilmeyip olduğu gibi hatırlanarak ve eğer gerekiyorsa bazı eklemeler ve çıkarmalar yapılarak kullanılan, tek bir sözcükten, ardışık veya aralı sözcüklerden oluşabilen, belirli durumlarda toplumun benimsendiği sözleri sunarak iletişimin kurulmasına veya devamına yardım eden ve kullanım yerleri çok sınırlı olan kalıplaşmış dil birimleridir.” (2008: 106).

Kalıp ifadeler, ortak bilince seslenme araçlarıdır. Bu ortak bilinç folklordur. Çalışmada kullanılan yalanlar da ortak bilince seslenişin ürünüdür. Yalan sözleri olarak addedilen yalanlar ilgili ortamlarda kullanıldığında bireyler bunların yalan olduğunu anlamakta ya da düşünmektedir. Bu yalanların kimilerine hemen herkes aşınayken bazılarını belli topluluklar, gruplar (meslekler, cinsiyetler vb.) aşınadır. Bu anlamda kalıplaşmış yalanlar, belirli zümre ve/veya yöre halkı için geçerli olabilir. Ong (2014: 51), sözlü kültürdeki hazır kalıpları, toplumun ortak malı olarak görmekle birlikte deneyimlerin zihinsel düzenlenişi ve düşüncenin tarzını belirlediğini dile getirir. Söz konusu yalanlar da toplumun ortak malı olduğundan toplumda yaygın şekilde kullanılmakta ve bilinmektedir. Diğer kalıp ifadelerden farklı olarak yalan sözlerinin etkili olması için hedefteki kişilerin, söylenenin yalan olduğunu anlamaması gerekir.

Gökdayı (2008: 91), Türkçenin, Türk kültürünü yansıtan göstergelerden olduğunu belirterek baş sağlığı, doğum, ayrılık gibi durumlarda kullanılan kalıp ifadelerin, Türkçe konuşanların kültürleri hakkında bilgi verdiğini ileri sürmektedir. Yalanlar da halkın kültürüne göre şekillenmektedir. Halk kültürü; yalanın söylendiği konular, söylenme biçimleri gibi hususlarda şekillendirici etkiye sahiptir. Bunun yanında bölge halkının inançları, töreleri, değerleri kısaca kültürü, yalanda kullanılırsa yalan daha inandırıcı hâl alacaktır. Söz gelimi, misafirlğe gelmiş kişileri uğurlarken söylenen “Yine bekleriz” ifadesi, -çoğu zaman- halk arasında ayıplanmamak, kınanmamak için söylenen nezaket yalanlarından birini oluşturur. Bunun yerine halkın alışık olmadığı tabirlerin kullanılması (ör: tekrar gelebilirsiniz) söylenenlerde samimi olunmadığının anlaşılmasına sebebiyet verecektir.

Serdar Bulut (2012: 1149-1151)’un kalıp sözler hakkında ulaştığı sonuçlara göre; aynı türdeki kalıp sözler kimi ses değişikliklerine rağmen Anadolu’nun her yerinde benzer şekillerde görülür. Kalıp sözler; sohbetleri daha zevkli hâle getirir, kimi durumlarda söylenme beklentisi oluşturur ve söylenmesi gerekli olan durumlarda söylenerek iletişimi kolaylaştırır. Bu sözlerde söylenen insanı övme amacı da bulunur (“Senden iyi olmasın”). Ayrıca ölçülü ve kafiyeli olanların yanı sıra tek ve daha fazla sözcükten oluşan, emir kipiyle çekimlenmiş olanları da yer almaktadır. Bu sözlerde eksilteli yapılar mevcuttur (“Allah” ellerine sağlık “versin”) ve birçoğu dilek-şart çekiminde kurulmuştur (“Yalanım varsa gözüm kör olsun”). Kalıp sözlerdeki hazır malzemeler sohbet esnasında söylenecek söz bulunamadığında kurtarıcı rol üstlenirler. Toplumsal kurallar, dini faktörler, inançlar, kültür ve yaşam kalıp sözler üzerinde etkilidir. Kalıplaşmış dil biriminin kalıp söz olup olmadığını açıklayan net göstergeler bulunmamaktadır. Kalıp sözlerin yüklemli isim veya fiil yapısında olabilir; soru (“Sende Allah korkusu yok mu?”) ve ünlem kalıbında olduğu da görülür.

Bulut’un ileri sürdüklerinden yola çıkıldığında yalanların da kalıp sözler esasında değerlendirilmesi gerektiği görülmektedir. Kalıp sözlerde olduğu gibi yalanlar da kimi zaman sohbetleri eğlenceli ve zevkli hâle getirmekte, kimi durumlarda söylenme beklentisi oluşturmakta (söz gelimi, “Kıyafetim nasıl olmuş?” sorusuna karşılık), söylenmesi gerekli durumlarda söylenerek iletişimi kolaylaştırmakta, övgü amacıyla da söylenmekte, tek sözcükten olduğu (“İyiyim”) gibi daha fazla sözcükten de oluşmaktadır. Ayrıca söylenebilecek söz bulunamadığında kurtarıcı rol üstlenmektedir (örneğin, yapılan bir yanlış

veya hatadan dolayı azara, şiddete maruz kalınacağı esnada). Yalanın gerekli yerde kullanımı dünyadaki sözlerin pek çoğundan daha tesirli olmakla birlikte karşıdaki kişi de kimi zaman bu yalanları duymayı arzu etmektedir (mesela, düğüne gidileceği esnada sorulan “Nasıl olmuşum?” sorusuna beklenen cevap). Bu ve bunun gibi özelliklerden hareketle yalan, kalıp sözler arasında değerlendirilmeye açıktır.

Çalışmada yer verilen yalanların önemli bir kısmı “halkbiliminin yeni araştırma sahası” (Sezgin, 2022: 125; 2023b: 22) olarak nitelendirilen internet ortamından alınmıştır.¹¹⁰ Halkbilimi ürünlerinin en az birincil sözlü kültür ortamındaki kadar sergilenmesine, halkbilimi kapsamında değerlendirilebilecek yeni ürünlerin (capsler, internet memleri, katılımcı sözlükler, forumlar vd.) meydana gelmesine, geleneğin değişip dönüşmesine, kültürün yaşatılmasına ve gelecek kuşaklara aktarılmasına aracı olan internet ortamı ve onun en önemli kolunu oluşturan sosyal medya uygulamaları, halkbilimi alanında araştırma yapacaklar için yoğun malzeme bulundurmaktadır. Bu çalışmada yer verilen yalanların önemli bir kısmı internet ortamından alınmakla birlikte çalışma boyunca günlük hayatta karşılaşılan veya gözlemlenen yalanların yeri de azımsanamayacak derecededir.

Yalanın çeşitli türleri bulunmaktadır; belirli söz/yazı/ileti birileri tarafından yalan, bir başkaları tarafından doğru olarak kullanılmaktadır. Söz gelimi, “İyiym” ifadesi, bireyin gerçekten iyi olduğunu belirtmesinin yanı sıra dertlerini, sıkıntılarını anlatmak istemesinden kaynaklı da söylenebilir. Bu yüzden bağlam, yalan için vazgeçilmez öneme sahiptir. Lerner (2013: 11), bağlamın yalan söylemeyi belli perspektife oturtmada etkili olduğunu ileri sürer. Bundan ötürü bir ifadenin yalan olup olmadığını belirleyen en önemli unsur bağlamdır. Belli ifadelerin doğrudan fazla yalan olarak kullanılması, belli yalan kalıplarının oluşmasını sağlamıştır. Söz konusu yalanlar halk arasındaki kullanımında da aynı etkiyi ve düşüncüyü çağrıştırmaktadır. Çalışmada bu türden yalanlara yer verilmesi uygun görülmüştür.

¹¹⁰ (Bkz. URL- 26, URL-27, URL-28, URL-29, URL-30, URL-31, URL-32, URL-33, URL-34, URL-35, URL-36, URL-37, URL-38, URL-39, URL-40, URL-41, URL-42, URL-43, URL-44, URL-45, URL-46, URL-47, URL-48, URL-49, URL-50, URL-51, URL-52, URL-53, URL-54, URL-55, URL-56, URL-57, URL-58, URL-59, URL-60, URL-61, URL-62, URL-63, URL-64, URL-65, URL-66, URL-67, URL-68, URL-69, URL-70, URL-71, URL-72, URL-73, URL-74). Yalan sözlerinin alındığı bu sitelerde, ortak yalanların alınmasına özen gösterilmiştir. Bunun yanında çalışmaya başlandığı zamandan bitimine kadar günlük hayatta sıklıkla karşılaşılan yalanlara yer verilmiş, bunlar internet sitelerindeki yalanlarla karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma yapıldıktan sonra bu yalanların çoğunluğunun internet ortamındakilerin aynılığı olduğu görüldüğünden elde edilen malzemeler bir arada değerlendirilmiştir.

Yalanın sahip olduğu güç yadsınamaz. Yalanın gücü konusunda Bettetini (2008: 120), her sahte hikâyenin bilerek kurulduğunu fakat bu şekilde gerçekte yaşanmış olaylardan daha inandırıcı olduğunu belirtir. Yalanı hazırlayan ve söyleyen kişi, eksiksiz kurgu oluşturup sunmaya çalışarak gerçek olandan daha inandırıcı hâle getirmektedir. Bahsi geçen durum hitap edilen kişilerin yalana inanmasında etkilidir. Yalanın asıl gayesi inandırmaktır, inanılmayan yalan işlevini yitirir. Bu inanma, kültür ortamlarına göre değişiklik gösterir: Sözlü kültür ortamında kişi, yalanını, ses şiddeti/tonu, jest-mimik ve benzeri hareketleriyle destekler ve daha inandırıcı hâle getirebilir. Yazılı kültür ortamı, söz konusu unsurlardan yoksundur; bu unsurlar noktalama işaretleri ve vurgulamalarla (kalın/altı çizili/italik yazım vb.) asgari ölçüde de olsa yakalanmaya çalışılır. Bununla birlikte yazıya güven daha fazla olduğundan yazılı yalanlara inanç azımsanamayacak derecedir. Elektronik kültür ortamında radyo ve televizyonda duyulanlar/görülenler genelde doğru kabul edilmektedir. İnsanlar, böylesine üst teknolojilerde yalana yer verilmeyeceğine inanmaktadır. Yakın zamanla birlikte gazete, radyo ve televizyon gibi medya olanaklarında sunulanların yalan olabileceği düşüncesi, yalan haberler yapıldığı şeklindeki görüşler halk arasında yayılmaktadır. Elektronik ortamın en büyük getirilerinden biri olan ve en büyük kolunu oluşturan internet ortamında ise yalanlar -tabir yerinde olursa- başını alıp gitmiş, durdurulamaz bir hâl almıştır.

Bu bölümde toplumda sıkça kullanılan ve kalıplaşmış olarak ifade edilebilecek yalanlara yer verilmesi konusunda baskın davranılmıştır. Bunların dışında kalan kimi yalanlar ve yalan hikâyeler de değerlendirilmiştir. Ayrıca halkbiliminin çeşitli alanlarında yalanın ne şekilde yer aldığı, hangi işlevleri barındırdığı gibi konuları aydınlatmak amaçlanmış, bunun için halkbiliminin muhtelif alanlarından örnekler paylaşılmıştır. Bu bölümde yer alan yalanlardan bazıları, kimi zamanlarda doğru olarak da kullanılmaktadır. Yani yalan olarak kullanılan cümle yerine göre doğruyu teşkil ediyor olabilir. Bu hususta bağlam önem taşımaktadır; bir ifadenin yalan olup olmadığının anlaşılmasında bağlam güçlü etkiye sahiptir. Çalışmada yer verilen yalanlarsa toplumda büyük oranda yalan olarak kullanılır ve halk arasında yalan olarak kabul edilir. Söz gelimi, bir sosyal medya kullanıcısı, yalan olarak tabir edilen sözlerin farklı düzeye ulaştığını, insanların söylemlerinde samimi olmaları durumunda bile genellemenin kurbanı olarak duygularına yalan sıfatının yapıştırılacağını belirtmektedir (URL-34). İnsanlar, bu sözleri duyduklarında genellikle doğruluğu üzerine araştırma yapmadan çoğunlukla doğrudan yalan olarak kabul

etmektedir. Bu açıdan elde edilen verilerin yalan olarak değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Sezgin “Bu durumda atasözlerinin her daim vermek istedikleri anlamı karşılayıp karşılamadıkları düşünülmelidir. “İyi insan lafın üstüne gelir.” Peki her zaman böyle midir? Elbette değildir. Dolayısıyla “İti an, çomağı hazırla” şeklinde bir atasözü de bulunmaktadır. Halk inançları olarak değerlendirilen inançlar her daim doğru ve gerçek midir? Buna karşın halk onları doğru ve gerçek olarak kabul edip inanmıştır” (2023a: 371) demektedir. Dolayısıyla yalan sözleri de halk arasında çoğunlukla yalan şeklinde değerlendirildiğinden yalan olarak addedilmesinde bir mahzur bulunmamaktadır. Bunlarla birlikte edinilen yalanların günlük hayatta kullanımı sorgulanmış, çeşitli sitelerde ve sosyal hayat içinde kullanım yaygınlığı değerlendirilmiştir. Ayrıca araştırmalar sonucunda elde edilen yalanların büyük çoğunluğu yakın zamanda ve günümüzde kullanılan yalanları kapsamaktadır. Bu durum geçmişte günümüzden daha az yalan söylendiği veya medya olanaklarının sınırlı olmasıyla söylenen yalanların yaygınlaşmadığını ya da tespit edilemediğini düşündürmekteyse de bu konuda kesin karar vermek eldeki bilgi ve belgelerle mümkün gözükmemektedir.

Verilerin/malzemenin büyük kısmı internet sahasından derlenmekle birlikte günlük hayatta karşılaşılan olaylar, durumlar, hâl ve hareketler, bulunulan ortamlarda yapılan gözlemlerle de veri elde edilmiştir. Her sözlü kültür ürününde görülen varyantlaşmaya/çeşitlenmeye/eş metine sözlü kültür ürünlerinden birini teşkil eden yalanda da rastlanmaktadır. Bu bakımdan çalışmada, elde edilen yalanların eş metinlerinin verilmesine de gayret gösterilmiştir. Burada yer verilen yalanlar, konuyu aydınlatmanın yanı sıra okuyucunun bundan sonra sosyal hayat içinde karşılaşacağı konulara daha sağlıklı şekilde yaklaşımını da mümkün kılacaktır. Dolayısıyla çalışma; başta halkbilimi olmak üzere antropoloji, psikoloji, sosyoloji gibi disiplinlere katkı sağlayacak ve sosyal hayat için faydalı olacaktır.

2.2.1. Genel Yalanlar

Halk arasında yaygın şekilde kullanılan yalanlar bu kısımda paylaşılmıştır. Söz konusu yalanlar, -içinde bulunduğu topluma özgülüğünü vurgulamak için- kullanıcıları tarafından çoğunlukla “Millî yalanlar” olarak değerlendirilir. Burada yer verilen yalanların çoğu günümüze yakın zamanlarda ortaya çıkmış ve kullanılmaya başlanmıştır. Teknoloji

ile ilgili olan yalanlar bunu açık şekilde belli etmektedir. Dolayısıyla yer verilen yalanların yüzyıllardır kullanılagelen yalanlar olduğu söylenemeyecekse de halk arasında büyük bir kullanım yaygınlığına sahiptirler. Bu anlamda aşağıda; halk arasında kullanılan yalanlara, kullanıldıkları bağlamlara ve söylenme sebeplerine yer verilecektir.

Onun da sana selamı var: Türk halkı arasında en yaygın söylenen yalanlardan biridir. Telefonda konuşulan kişi, telefonla konuşanın yanındaki kişiye selam söylediği durumlarda nezaket amacıyla kullanılmaktadır.

İyiyim: Üzgün olunduğunda sıkıntılarını paylaşmak istemeyen veya karşı tarafın ısrarını bekleyen (samimi olup olmadığını anlamak için) kişilerce söylenmektedir.¹¹¹

Ben de tam seni arayacaktım, kaç gündür (günlerdir) aklımdasın: Arayan kişiyle uzun zamandır görüşülmemesinden ve bunun üzerine karşı tarafın aramasından duyulan mahcubiyet durumunda söylenmektedir.

Şu an 65/70/75/80/85 milyon bizi izliyor / 65/70/75/80/85 milyon kişinin gözü önünde: Türkiye’de televizyon kanallarında sunulan programların geçmişten günümüze başvurduğu en meşhur yalan olarak ele alınabilir. Sayılar, ülkenin mevcut nüfusuna göre artış göstermiştir ve program sunucusu, 85 milyon kişinin kendilerini izlediklerini bildirmektedir. Bu şekilde kanala ve programa büyük rağbet olduğu gösterilmeye çalışılır.

Makas kesmiyor: Kız istemede söz yüzüklerinin erkek ve kadının parmağına takılıp sonrasında kırmızı kurdelenin kesileceği sırada damat tarafının jest yapması (para, altın vermek gibi) için söylenmektedir. Bu durum halk arasında gelenek hâlini almıştır.

Anlamadım: Karşı tarafın absürt bir şey söylemesi üzerine anlaşılса dahi bu şekilde tepki verilir. Bunun sebebi, söylediğinden memnun kalınmadığını göstermek veya söylediğini geri çekmesini sağlamaktır.

Arkadaş misafir: Belli bir alanda alınan ürün veya hizmetin hesabı ödenirken işletmecinin, ücreti kendinden alması (arkadaşından almaması) için söylenmektedir. Türk folklorunda geçerliğı bulunan bu durumda ücret, şehre gelen misafirden değil, oranın yerlisinden alınmaktadır. İlgili durumun yansıması olarak söylenen yalanı oluşturmaktadır.

¹¹¹ “Nasılsın?” sorusunu soran kişi bu anlamda önemlidir. Söz gelimi, müdür veya hoca soruyorsa ‘laf olsun’ diye sorduğı düşünöldüğünden “İyiyim” diyerek geçitirilir; eğer doktor soruyorsa durum ayrıntılarıyla açıklanır.

Ben hiç yalan söylemem: Bir anket şirketi tarafından yapılan araştırmada Türkler arasında en çok söylenen yalan olduğu tespit edilmiştir (URL-71). İnsanlar, kendilerinin güvenilir olduklarını ispat etmek ve dış dünyaya ya da yeni tanıştığı kişiye kendini iyi bir kimse olarak tanıtmak için bu yalana başvurmaktadır.

Benim yalanla ne işim olur / Yalandan nefret ederim: Bireyin, yalan söylemediğini belirtmek için söylediği yalandır. Kendini ahlaklı, dürüst kimseler olarak tanımlamaya çalışan kişilerce söylenmektedir.

Gerçekten yalan söylemiyorum: Genel itibarıyla bu da bir yalanı oluşturmaktadır. Karşı tarafı inandırmak için cümlelerin başına “Gerçekten” ifadesi eklenmektedir.

Biliyorum: Belli konularda bilgi sahibi olunmamasına rağmen ortamda küçük düşmemek adına söylenmektedir. Ayrıca rahatsız olunan veya gerekli görülmeyen konuları uzatmamak adına da başvurulur.

Oğlum/kızım diye demiyorum: Oğlu veya kızının iyi bir özelliğinden bahsedecek veya farklı bir deyişle çocuklarını övecek olan ebeveynler tarafından söylenmektedir.

Sen yaparsın: Sınava girecek veya zorlu bir işle uğraşan kişilere karşı söylenir. Doğruları söyleyip moral bozmamak ve cesaretlendirmek amacıyla başvurulmaktadır.

İstanbul’u avucumun içi gibi bilirim: Bir yeri çok iyi bildiğini iddia eden kişilerce söylenmektedir. Ayrıca sadece İstanbul değil, farklı şehirler/bölgeler için de başvurulur ve çoğunlukla erkekler tarafından kullanılır.

Trafik çok fenaydı (o yüzden geç kaldım): Kişi farklı sebeplerden (makyaj, yemek, kıyafet, farklı bir iş vb.) dolayı geç kalsa da karşı taraftan tepki almamak için elinde olmayan bir sebepten ötürü geç kaldığını bildirmek adına bu yalanı kullanır.

İki dakikaya geliyorum / Çıktım şimdi beş dakikaya oradayım / On dakikaya kadar oradayım: Halk arasında iki/beş/on dakika olarak belirtilen sürenin ne kadar olabileceğini tahmin etmek zordur. Bunlar kalıplaşmış ifadeler hâlini almakla birlikte çoğunlukla belirtilen sürede oraya gidilmemektedir. Söyleyen kişi de bunun farkındadır fakat olumsuz tepki almama ve karşı tarafa ‘fazla bekletmeyeceği’ şeklinde mesaj verme amacıyla bu yalana başvurmaktadır.

Evden çıktım: Buluşma/görüşme için anlaşılmış bir arkadaşına karşı (tam olarak hazırılanılmamış dahi olursa) söylenmektedir. Bu yalanın amacı, hedefteki kişi karşısında

mahcup duruma düşmemek ve karşı tarafı bekletmeyeceği şeklinde mesaj vermektir.

Yoldayım: Buluşulacak kişiye karşı söylenmekle birlikte onu bekletmeyeceği şeklinde mesaj verilmektedir. Evden çıkılmadan söylendiğinden yalanı oluşturmaktadır.

Geldim sayılır: Buluşmak için anlaşılmış kişinin “Neredesin?” sorusuna verilen yanıtı ve yola henüz çıkılmıştır. Karşı taraftan olumsuz tepki almamak adına söylenmektedir.

Geldim: Buluşma yerine yaklaşmış olunması durumunda karşı tarafın olumsuz tepkilerine maruz kalmamak amacıyla söylenmektedir.

Işıklardayım geliyorum: ‘Işıklar’ olarak bahsedilen yerin uzağında olunmasına rağmen ışıklarda beklendiğinden dolayı geç kalındığı mesajı verilerek karşı taraftan olumsuz tepki almamak amaçlanır.

Oradayım, seni göremiyorum: Kişi oraya gelmemiş olsa dahi karşıdaki bireyin bahsedilen yere gidip gitmediğini sorgulama amacıyla bu yalana başvurmaktadır. Bu şekilde gerçeğin ortaya çıkmasını da sağlamaktadır.

Yok: Çoğunlukla “Sigara/dakika/para/internet (vb.) var mı kanka/abi/abla?” şeklindeki sorulara (olmasına rağmen) herhangi bir şey verilmek istenmediğinden dolayı çoğu zaman “yok” yanıtı kullanılır.

Yoo / Yok: “Bana söyleyeceğin bir şey var mı?” sorusuna, söylenecek pek çok şey olsa da saklamayı tercih eden kişi tarafından başvurulmaktadır.

Yok, iyiyim: Yaşanan bir olaydan sonra “Bir şeyin var mı?” sorusuna karşılık söylenmektedir.

Yalan söylüyor: Bir başkasının söylemi hoş gitmediğinde veya bireyin çıkarlarıyla çeliştiği durumlarda karşı tarafın söylemlerine karşı kullanılmaktadır.

Bende de yok, olsa verirdim: Kendinden para istenen kişi tarafından söylenmektedir.

Şaka yaptım: Gerçek söylendiği esnada karşı tarafın tepkilerinden memnun kalınmadığı durumda bu yalana başvurulur. Kimi zaman “nabız yoklamak” için kullanılır.

Görüşmek üzere: Görüşülmek istenmeyen kişilere karşı da söylenmektedir. Nezaket amaçlı veya alışkanlıktan dolayı kullanılır.

Spor yapmak, kitap okumak, belgesel izlemek hobilerim arasındadır: Tanışma esnasında ve öz geçmiş oluştururken başvurulmaktadır. Kendini entelektüel olarak göstermek isteyen birey tarafından muhatabını olumlu yönde etkilemek amacıyla söylenmektedir.

İngilizce anlıyorum ama konuşamıyorum: Entelektüel olarak görünmek için kullanılmaktadır.

Ben bir dolaşayım sonra gelirim: Bir ürün/eşya almak için girilen mağaza veya herhangi bir alışveriş merkezinde birey, ürünü beğenmemesinden, ürünün pahalı olmasından ya da farklı sorundan dolayı ürün almak istemeyebilir. Bu durumda kişi, satıcıdan tepki almamak, onu üzmemek veya mahcup duruma düşmemek için bu yalana başvurmaktadır.

Şu anda müsait değilim, müsait olunca arayacağım: Arayan kişiyle konuşulmak istenmediği durumlarda söylenmektedir.

Aradığını duymadım/görmedim / Telefonum sessizdeydi / Telefon şarjdaydı görmemişim / Uyuya kalmışım, aradığını/mesaj attığını şimdi gördüm: Günümüz dünyasında insanların elinden düşürmediği ve yakınından ayırmadığı cep telefonlarında birinin aramasını görmemek pek ihtimal dahilinde görülmemektedir. Buna karşın arayan kişiden hoşlanılmaması, o an müsait olunmaması veya konuşulmak istenmemesi gibi durumlarda arayan kişiye karşı birtakım mazeretler sıralanmaktadır. Bu gibi yalanlara özellikle baba, arkadaş ya da sevgilinin aradığı durumlarda sıkça başvurulur.

Duştaydım / Tuvaletteydim: Aramaya cevap verilmediği durumlarda söylenmektedir. Bu durumla daha az karşılaşılmasıyla birlikte kapı çalındığında açılmaması hâlinde ev içinde olan kişi de söylemektedir. Bu kişinin farklı bir işi olsa veya bilerek açmasa dahi bunları belirtmek yerine bahsedilen yalanlara başvurur.

Aradım ama meşguldün / Kaç defa aradım telefonun kapalıydı: Karşı taraf aranmamasına rağmen “Neden aramadın?” şeklinde bir soruyla karşılaşılması hâlinde kullanılmaktadır.

Ne alakası var: Konuyla alakalı olmasına rağmen alakasının olmadığı belirtilerek yapılan hatanın/yanlışın sorumluluğunu üstlenmemek veya onu inkâr etmek için kullanılmaktadır. Özellikle erkeklerin bu ifadeyi kullanması kadınlar tarafından ‘erkek, verecek

cevabı olmadığı veya yalan söylediği durumlarda bu ifadeyi kullanır' şeklinde açıklanır. Bu durum yalanın ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Benzer bir sebeple kadınlar tarafından da kullanılmaktadır. Diğer yandan kimi konularda kadınlar kadar ayrıntılı düşünemeyen erkek, kadının söylediklerini tam olarak anlayamadığı noktalarda bu ifadeye başvurur.

Bu son sigaram: Arkadaşlar arasında sigara vermemek veya kendinden sigara istenmemesi için söylenmektedir. Sigara fiyatlarının arttığı dönemlerde yaygın şekilde kullanılır.

Sigarayı bırakıyorum: Sürekli yanındaki arkadaşının sigarasından içen kişi tarafından söylenmektedir. Bu durumda ilgili kişiye "Sigara içmeyi mi yoksa almayı mı bırakıyorsun?" şeklinde soru sorularak espri de yapılır.

Ay yok ben oynamayı hiç beceremem / Oynamayı bilmiyorum: Bu yalanlardan ilki kadınlar tarafından, ikincisi ise erkekler tarafından kullanılmaktadır. Düğünde veya farklı bir eğlence ortamında halaya katılmak istemeyen kişiler tarafından başvuru yalanları oluşturur. Bunun yanında kimi oyunlar oynanmak istenmediğinde söylenmektedir. Söz gelimi, okey veya tavla oynamak istemeyen kişi, arkadaşının teklifine karşılık bu cevabı vermektedir.

Seni seviyorum: Cinsiyet fark etmeksizin en yaygın söylenen yalanlardan birini oluşturmaktadır.

Yoğun ilgiden dolayı programın başvurularını ileri bir tarihe kadar uzatıyoruz: Belli bir programa (vb.) başvuran sayısının az olması durumunda daha fazla kişinin başvurmasına imkân tanımak için söylenmektedir. Program hakkında olumsuz portre çizmek ve prestijine zarar vermemek adına kullanılır.

Benim param senin paran: Karşıdaki kişiye güven aşlamak, yakın olduklarını belirtmek ve cömert olduğunu hissettirmek adına söylenmektedir.

Sen bir de beni gençliğimde görecektin: Bu cümlemin ardından söylenenler kimi zaman yalanı çoğu zaman abartıyla karışık yalanı oluşturmaktadır. Gençliğinde üst düzey yakışıklılığa/güzelliğe sahip olduklarını iddia eden yetişkin ve yaşlı kimseler tarafından söylenmektedir.

Selanik göçmeniyiz biz: Bu yalana başvurulmasının sebebi prestijdir. Mustafa Ke-

mal Atatürk'ün memleketinden olmanın onur ve gurur vermesinden kaynaklı olarak başvurulduğu düşünülmektedir. Bunun yanında Selanik, Osmanlı zamanında önemli bir kültür ve medeniyet merkezi olduğundan sosyal prestij kazanmak amacıyla da başvurulur. Ayrıca güzellik/yakışıklılık esasında da söylenmektedir.

Senden iyisini mi bulacaklar: 'Senden iyisini bulamazlar' anlamında kullanılan bu ifade, karşı tarafın muhtelif durumlarda (iş başvurusu yaptığıında, sevgilisi tarafından terk edildiğinde vb.) kendini iyi hissetmesi için söylenmektedir.

Sana kız mı yok: Aslında soru gibi görünen bu cümle, "Sana çok kız var" anlamını karşılar ve arkadaşı teselli etmek için söylenen yalanı oluşturur.

Okulu bitir işin hazır: Herhangi bir meslek sahibi bilhassa özel işletmelerdeki kişiler, tanıdıkları öğrencilere karşı söylemektedir. Bu yalanın sebebi okuyan kişiye öz güven aşılama veya bireyin (iş verecek olan kişi), -söz konusu konularda güçlü olduğunu göstererek- kendini toplumda ön plana çıkarmaya çalışmasından kaynaklıdır.

Hiç kopya çekmedim: Kopya, öğrencilerin büyük kısmının vazgeçilmez ve gerekli olarak gördüğü konulardan birini oluşturmaktadır. Bu bakımdan kopya çekmeyen öğrenci sayısı yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte kişiler, kopya çekseler dahi bunun yanlış hareket olduğunu bildiklerinden dolayı kopya çekmediklerini belirtirler. Genellikle öğrenciler tarafından kullanılsa da okula giden toplumun hemen her ferdi tarafından da söylenmektedir. Mesela, "Ben öğrenciyken hiç kopya çekmezdim" şeklinde çeşitlilik göstermektedir.

Bir yerden para bekliyorum, gelsin hemen borcumu ödeyeceğim: Borçlu olan kişi, karşı taraftan olumsuz tepki alarak mağduriyet yaşamamak ve mahcup duruma düşmek için bu yalana başvurmaktadır. Burada yalan, kötü ve olumsuz sonuçların önüne geçmek amacıyla kullanılır.

Uzun mesele / Uzun hikâye: Kısa olmasına rağmen anlatılmak istenmeyen durumlarda/olaylarda kullanılır.

Bir arkadaş soruyor da / Bir arkadaşla lazımmiş: Toplum tarafından kınanan, hoş karşılanmayan veya kişinin utanmasına sebep olan kimi ürünlerin (örneğin, alkol) alımlarında söylenen yalanlardan birini oluşturmaktadır. Kişi, istediğine erişmek ve utanç duygusuna engel olmak için bu yalana başvurmaktadır.

Bir arkadaş ... yapmış / Bir arkadaşın başına gelmiş: Kişi, yaptığı hareketler, davranışlar ya da gerçekleştirdiği olaylar hakkında anlatacaklarının ortamda ne şekilde karşılanacağını tahmin edemediği ve olumsuz tepki almaktan çekindiği durumlarda sorumluluğu üzerinden atmak için söylemektedir. Aynı zamanda utanca sebep olacak durumlarda başvurulmuş yalanlardan birini oluşturur.

Dedikodu yapmadık, olanı konuştuk/bilgi alışverişi yaptık: Bireyler, dedikodu yaptıklarının farkında olsalar dahi toplum nezdinde hoş karşılanmayan bir durum olduğunu bildiklerinden dolayı dedikodu yaptıklarını kabul etmeyip yapmadıklarını belirtmek için söylemektedir.

Aynı şeyi yüzüne de söylerim: Bir kişinin arkasından dedikodusu yapılırken kullanılan bu ifadeden hareketle gururdan kaynaklı olarak yüzüne karşı söylenebileceği ifade edilse de durum çoğu zaman bu şekilde olmaz. Sezgin (2021: 144), dedikodu üzerine yaptığı araştırmada benzer cümleyi kuran kişinin, dedikodusu edilen kişiyle karşılaşması durumunda önceki hâlinde tamamen uzaklaştığını ifade etmektedir.

Ben her şeyi herkesin yüzüne karşı söylerim / Ben kimsenin arkasından konuşmam / Yüzüne söylemeyeceğim şeyi arkasından söylemem: Dürüst, mert, cesur bir kimse olduğunu ve dedikoducu olmadığını vurgulamaya veya kendilerini öyle göstermeye çalışan kişiler tarafından söylenmektedir.

Dış görünüşün benim için hiçbir önemi yok / Benim için önemli olan iç güzellik/ruh güzelliği / Kalbi güzel olsun yeter: Dış görünüme önem vermediğini belirten insanlar tarafından kullanılmaktadır. Eş adayı, sevgili veya sevgili adayı olan kişiye yahut arkadaşlar arasında konuşulurken ilgili konunun açılması noktasında söylenmektedir. İç güzelliğe önem vermek daha romantik ve iyimser bir durumu oluşturduğundan ötürü bu yalan yeni tanışılan kişilere karşı onları etkilemek adına sıkça kullanılır.

Zamanım yok: Herhangi bir konu (buluşmak, mesajlaşmak, iş yapmak vb.) yapılmak istenmediğinde mazeret olarak söylenmektedir.

Üniversiteyi kazan sonra rahatsın / YGS LYS’de iyi yap üniversitede yatarsın: Bu, yerine göre yalan veya yanlış olarak değerlendirilebilir. Üniversite ortamını, durumunu bilen bir birey bu sözü, karşıdaki kişinin sağlıklı ve yoğun çalışma sergilemesi için yapıyorsa yalanı oluşturmaktadır. Diğer taraftan üniversite ortamı hakkında bilgi sahibi

olmayan veya eksik bilgiye sahip olan kişi bu sözü ediyorsa yanlış olarak değerlendirilebilir. Bu yalanın ikinci kısmının miladı dolmuştur ve günümüzde -bahsedilen sınavlar yerine- TYT, AYT gibi sınavlar yapılmaktadır.

Sana güveniyorum, çevreye güvenmiyorum: Sevgililer tarafından birbirlerine karşı söylenmektedir. Karşı tarafa güvenmediğini açık şekilde söylemesiyle ortaya çıkacak sorunları hesaplayan kişi, çevreye güvenmediğini bildirerek sevdiği insanın daha güvenilir olacak şekilde hareketler sergilemesini istemektedir. Nadir olmakla birlikte arkadaşlıklar, evlilikler içinde de söylenmektedir.

Okudum ve kabul ettim: Genellikle üyelik sözleşmelerinde (vs.) karşılaşılan bu ifadeyi çoğu kişi okumasa bile -başka şansları olmadığından- “okudum ve kabul ettim” şeklinde işaretler. Bu yalana, dijital hayata geçilmesiyle birlikte daha yaygın şekilde başvurulmaktadır.

Sen ver, ben sana veririm: Bir ortamda hesap ödemeye giden arkadaşta söylenen bu ifade, kendinden para eksilmesini istemeyen kişiler (‘cimri’) tarafından kullanılmaktadır. Bununla birlikte parası olmayan kişiler tarafından da söylenmektedir.

Cüzdanım evde/ arabada kalmış: Hesap ödemekten kaçınma amacıyla söylenmektedir.

Dedem/nenem/teyzem/halam/amcam/dayım vefat etti, cenazedeydim / Cenazemiz vardı: Türk halkının hassas olduğu noktalardan birini teşkil ettiği bilindiği için karşı tarafın buna karşı çıkamayacağı ve inanmasa bile inanmış gibi yapacağı düşünülerek başvurulmaktadır. Bununla birlikte verilen sözün tutulmadığı durumlarda (gidilecek bir yere gidilmediğinde, yapılacak bir iş yapılmadığında veya geciktirildiğinde vb.) sıkça kullanılır. Ayrıca öğrenciler hocalarına, arkadaşlar birbirlerine, yapılması gereken işlerin yerine getirilmemesi durumunda söylemektedir.

Tünele giriyorum: Telefonla konuşurken karşı taraf, hoşlanılmayan bir şey söylediğinde (“işine gelmemek”) tünele girme yalanına başvurulur, telefon bağlantısının kesildiği söylenmekte ve telefon kapatılmaktadır. Bu durumda yalan, hoşlanılmayan veya zorlayıcı bir durumdan kurtarma işlevini üstlenmektedir.

Telefonumun şarjı bitiyor: Karşı tarafla olan konuşmanın bitirmek istenmesi durumunda söylenmekle birlikte onun tekrar araması ihtimaline karşılık telefon kapatılarak

şarjının bittiği izlenimi verilmektedir.

Sıkıntı yok: Bir sıkıntının olduğu ama karşı tarafın bunu fark etmesinin istenilmediği veya onunla paylaşmanın tercih edilmediği durumlarda kullanılır.

Telefonu değiştirdim numaralar silinmiş / Telefonumda bütün numaralar silindi: Kişi, numarasını sildiği birinin numarasını tekrar alırken veya aradığında açıp tanıyamadığında söylemektedir. Karşı taraf sevilmesine dahi bilerek silindiğini düşünmemesi için başvurulmaktadır.

Acil bir durum varmış, gitmem lazım: İçinde bulunduğu ortamdan memnun kalmayan ve oradan kalkmak isteyen kişi, arkadaşına mesaj atıp kendini aramasını ve acil bir durum varmış gibi konuşmasını istemektedir. Telefondaki kişiyle konuşurken şaşkınlığı, üzüntüyü veya siniri yansıtan hareketler sergiledikten ve konuşmayı bitirdikten sonra ortamda bulunan kişilere karşı söylenen yalanı oluşturmaktadır.

Rüyamda seni gördüm: Karşı tarafa duyulan samimiyeti (“kanı kaynamak”) belirtmek için kullanılmakla birlikte kimi zaman uzun zamandır görüşülmeyen kişiyle buluşulduğunda söylenmektedir. Ayrıca sevilen kişiye karşı söylenerek yakın bir bağ kurmak amaçlanır.

Kuzenim yazmış: Türkiye’de yakın zamanda sıklıkla kullanılan bu yalan, günümüzde pek inandırıcı olmadığından dolayı daha az kullanılmaktadır. Bu inandırıcılığı kaybetmesinin sebebi bir dönem yaygın şekilde kullanılması ve popüler olmasından kaynaklıdır. Yalan, popülerleştikçe -bunun yalan olduğu fark edildiğinden- inandırıcılık özelliğini yitirmektedir. Karşı tarafa gönderilen yanlış mesajdan veya kişinin kendi isteğiyle bilinçli şekilde gönderdiği mesajdan pişmanlık duyması sonucunda söylenmektedir.

Yüzü/kendi burada diye demiyorum: Kişiyi, yüzüne karşı övmek, karşı tarafta mahcubiyet ve borçluluk duygusunu oluşturmaktadır. Bunu bilen kişiler hem bu hareketi sergileyip hem de bu yalanı söyleyerek yaptıkları hareketi gizlemeye çalışmaktadır.

Bir şey yok, kapıya çarptım: Yüzü yara ve morluklar içinde olan kişinin, dayak yediğinin belli olduğu durumlarda veya dövüşmesine karşın karşı taraftan (örneğin, bir çocuğun, ailesinden) alacağı olumsuz tepkiden çekindiğinden dolayı söylenmektedir.

Toplantı var / Toplantıday(d)ım: Eve veya arkadaş ortamına geç gelecek olan

kişi tarafından söylenmektedir. Daha çok çalışan erkeklerin eşlerine karşı başvurduğu yalanlardan biri olmasına karşılık iş hayatındaki kadınlar tarafından da söylenmektedir.

İş yerinde mesaiye kaldım: Eve geç gelen birey, karşısındaki kişiden tepki almak için başvurur. Evlat ebeveynlerine, baba ailesine, eşler birbirine söylenmektedir.

Geçiyorduk uğradık: Bir yere lehe olan bir durumdan dolayı bilerek ve isteyerek gidilmesine rağmen rastgele şekilde gelinmiş gibi bir durum oluşturma amacıyla söylenmektedir.

Çocuğunuz da çok güzelmiş, annesini/babasını çekmiş (veya ‘annesine/babasına benziyor’): Annenin tarafları anne, babanın tarafları babanın lehine söylemektedir. Kimi zaman bu durum rekabet hâlini almaktadır.

Tuvalet arızalı: Dışarıdan gelen kişilerce kullanılması istenmediğinden (pis bırakılmasından vb. dolayı) ötürü söylenmektedir.

Bozuk yok: Bakkal, market, büfe gibi işletmelerin müşteriye karşı söyledikleri yalanı oluşturmaktadır. Hesap düşük miktar olduğunda müşteri tarafından yüksek banknotlardan biri verilir ve para bozdurulmaya çalışılır. Kimi zaman işletmecinin sorusu beklenmeden bazen de işletmecinin “Bozuk yok mu?” sorusuna karşılık kullanılır. Ayrıca doğrudan para bozdurmak isteyen kişiye işletme sahibi tarafından da söylenmektedir. Bu yalanı ortaya çıkarmanın en kolay yolu ise birkaç dakika sonra aynı markete tekrar girip birkaç küçük ürün aldıktan sonra aynı miktardaki parayı uzatarak paranın bozulduğunun görülmesi şeklindedir.

Bilsem söylemez miyim? Her ne kadar bir soru gibi görülse de aslında “Bilsem, söylerim” anlamında kullanılan ifadedir. Ayrıca bilinse dahi söylenmek istenmeyen durumlarda başvurulmaktadır.

Başım ağrıyor: Genelde söylenmek istenmeyen durum olduğunda veya yapılmak istenmeyen iş olduğunda kullanılır. Bu yalanla birlikte karşı tarafa verilmek istenen artistik mesaj “Şu an konuşmak istemiyorum/yapmak istemiyorum, kafamı dinlemek istiyorum, lütfen beni yalnız bırak” şeklindedir.

Doğruyu söyle bir şey yapmayacağım / Söyle kızmıcam: Karşı tarafa doğrunun söylenmesi telkin edilirken yalan söylenmesine örnektir. Muhatabın yaptığı hata veya

yanlışı inkâr etmesi veya herhangi bir konuda gerçeğin öğrenilmek istenmesi gibi durumlarda başvurulmaktadır. Karşı taraf doğruyu söylediğinde ona kızmak ve cezalandırmak gibi hareketler sergilenerek doğru söylediğine pişman edilmektedir. Bu yalan özellikle ebeveynler tarafından çocuklara karşı söylenmekte ve bu şekilde çocuklara, bazı durumlarda yalan söylemesi gerektiği öğretilmektedir.

Hiç acı(t)mayacak: Genellikle aşından korkan çocuklara hemşireler tarafından söylenmektedir. Çocuğun içini rahatlatmak, korkusunun önüne geçmek gibi masum amaçlarla söylenen yalanı oluşturmaktadır.

Valla biz de öğrenciyiz, bizde de yok: Genellikle dilencilerin para istemesi esnasında söylenmektedir. Öğrenci olmayan kişiler de -dilenci ısrar etmesin diye- bu yalana başvurmaktadır. Kimi zaman birinci kısmı doğru olsa ikinci kısmı, bazı zaman ikinci kısmı doğru olsa da birinci kısmı bazen her iki kısmı da yalanı oluşturmaktadır.

Buraya bir kamyon adam yığarım: Kavga veya karşı tarafı tehdit etme durumunda onun gözünü korkutmak ve arkasında pek çok kişi olduğunu belirtmek adına söylenmektedir. Zor durumdan kurtulmak için kullanılır.

Yedik de geldik / Ben tokum: Gidilen misafirlikte veya herhangi bir ortamda yemek beğenilmediğinden ya da dışarıda yemek yenileceği esnada kişinin parası olmadığından dolayı misafirliğe gittiği kişilere veya arkadaşlarına karşı söylediği yalanı oluşturmaktadır. Yerine göre karşı tarafı kırmamak adına söylenen nezaket yalanı olduğu gibi bazen de kişinin yaşadığı mahcubiyet veya utanç duygusundan kaynaklı olarak söylenmektedir.

Paranın ne önemi var, mühim olan insanlık: Para önemli olsa da halk arasında ya da bulunduğu çevrede “paragöz” olarak bilinmek istenmeyen kişilerce söylenmektedir.

Parasında değilim / Ben paraya önem vermem: Kişi için para önemli olsa da “paragöz” olmadığını düşündürmek için söylemektedir.

Bizde kimsenin parası kalmaz: Karşı tarafa güven aşılamaya çalışmak veya borç olarak alınan paranın ödeneceğine dair teminat oluşturmak amacıyla başvurulmaktadır.

Arabada hasta var, acil servise yetiştirmeye çalışıyorum: Yapılan hızdan veya belge eksikliğinden kaynaklı olarak ceza yememek adına trafik polisine karşı söylenmektedir.

Merak etme, kimseye söylemem: Herhangi birinin anlattığı konudan dolayı “Aramızda kalsın” dediği hususlarda başvurulmaktadır.

İspat etsin, istifa ederim: Herhangi bir görevde olan kişilerce özellikle siyasiler tarafından söylenmekle birlikte bahse konu olan mevzular ispat edilse de istifa söz konusu olmamaktadır. Amaç ise halkın veya seçmenin dikkatini çekmek ve üzerindeki suçlamayı bertaraf etmektir.

Tanıdım tanıdım, tanımaz olur muyum: Yolda karşılaşılan ve bireyi tanıyan kişi, tanınmasa dahi -ayıp olacağı düşünüldüğünden dolayı- tanınmış gibi yapılır ve “Beni tanımadın mı?” sorusuna karşılık söylenir.

Abicim oraya mal gelecek / Abicim arabayı oraya park etme kamyon gelecek: Genellikle esnafların başvurmasıyla birlikte kendi veya tanıdık birinin arabası geleceği zaman, o yere park eden/edecek olan kişiye karşı söylenmektedir. Kimi zaman park eden insanlar “İki dakika işim var, çıkaracağım” der ama durum pek öyle olmaz. Dolayısıyla karşı tarafın söylediği yalana, yalanla karşılık verilir. Araç sayısının arttığı günümüzde park yeri bulmak zor olduğundan ötürü bu yalana sıklıkla başvurulmaktadır.

Yalan olmasın....: Yalan söyleneceği zaman bu ifadeye başvurularak söylenenlerin doğru olduğu şeklinde artistik mesaj verilmeye çalışılır. Ortamda bu ifadeye yer verildikten sonra söylenenler genellikle yalanı oluşturmaktadır.

Bizde yalan olmaz: Karşı tarafa güven vermek adına söylenmektedir.

Bizde söz senettir: Verilen sözde durulacağına işaret etmek ve güven vermek adına söylenmektedir.

Sen gerçekten çok farklısın: Özellikle sevgililer arasında kullanılır ve genelde her sevgiliye söylenmektedir. Ayrıca sevgili adayı olan kişileri etkilemek adına başvurulur.

X partili değilim ama şu yaptıkları çok mantıklı / X takımlı değilim ama yaptıkları yanlıştı: Bir başkasının düşüncelerini öğrenmek (“ağzını aramak”) için söylenmektedir. X partili olursa da olunmadığı belirtilerek karşı tarafın X partisi hakkında düşüncelerinin öğrenilmeye çalışıldığı durumlarda başvurulmaktadır. X partili olduğunun belli edilmesinin sebebi karşı tarafın görüşlerinde değişikliğe gitmemesidir. Ayrıca karşı taraf muhalifse onun tepkilerine maruz kalmamak adına söylenmektedir. Benzer bir durum futbol takımları için de geçerlidir.

Bu hediye, gidelim sana yenisini alayım ama bunu isteme / Hediye olmasa verirdim, hiç önemli değil ama manevi değeri var: Arkadaşın elindeki herhangi bir tespih, yüzük, bileklik, kolye vb. eşyalar istendiğinde bunun hediye olduğu bildirilerek verilmemektedir. Türk halk kültüründe hediyeye duyulan saygıdan kaynaklı olarak bireyin ısrar etmeyeceği bilindiğinden bu yalana başvurulur.¹¹²

Bu aralar çok yoğunum: Bir kimseye karşı yapılacak veya yapılması gereken işler yerine getirilmediğinde, sevgiliyle ilgilenilmediği, buluşma sözü verilen kişiyle buluşulmadığı, aranacak kişi aranmadığı (vb.) durumlarda söylenmektedir.

İnandım: Konunun uzamaması ve muhtemel bir tartışmaya mahal vermemek için söylenmektedir.

Haklısın: Konunun uzamaması ve muhtemel bir tartışmaya mahal vermemek amacıyla söylenmektedir.

Bir şey yok: Sorun olmasına karşın bunu paylaşmak istemeyenler tarafından söylenmektedir. Belli bir duruma sinirlenip karşıdakine tepki göstermek amacıyla da kullanılır.

Önemli değil: Konu önemli olmasına rağmen teşekkür karşısında başvuru alan alışlagelmiş yalanı oluşturmaktadır. Yapılan hata, yanlış veya verilen zarar karşısında nezaket amacıyla da kullanılmaktadır.

İyi bilirdik: Ölünün cenazesinde imam tarafından “Merhumu nasıl bilirdiniz?” sorusuna cemaat hep bir ağızdan “İyi bilirdik” şeklinde cevap vermektedir. Buna karşılık cemaatte merhumu tanımayan, iyi olarak bilmeyen bulunsu da göreceği tepkilerden veya karşı tarafa borçlu kalacağı düşüncesinden hareketle iyi olarak bildiğini söylemektedir.

Kol bozuk(tu): Playstation (vb.) oyunlarında -özellikle FIFA veya PES- yenilen kişi tarafından yenilgisine mazeret göstererek başarısız olduğunu gizlemek için başvurulur.

Küçükken sarışınmışım (sonra esmer olmuşum): Sarışınlık, güzellik ve çekicilik

¹¹² Hediyeye duyulan saygının kökeninde verilen hediyein bireyin ruhundan parça taşıdığı inancı vardır. Hediye verilen kişi, hediyeye zarar verirse, iyi bakmazsa veya başkasına verirse, hediyeyi verenin ruhunun rahatsız olacağına inanılır. Hediyein başkasına verilmemesinin temelinde bu durumun yattığı düşünülür (bkz. Mauss, 2005: 218-223).

ile bağdaştırıldığından kişiler tarafından bu özellik vurgulanmak istenmektedir. Geçmişinde “ideal güzelliğe” sahip olduğunu belirtmeye çalışan kişiler tarafından kullanılır.

Yaşınızı hiç göstermiyorsunuz: Nezaket esaslı olarak genellikle erkekler tarafından kadınlara söylenmektedir. Bununla birlikte karşı taraftan bir şey istenileceği zaman onu yumuşatarak isteğini kabul edeceği düşüncesinden hareketle başvurulur. Bazı kadınlar tarafından erkekler için de kullanılmaktadır.

Daha önceden planlanmış bir programım var: Davet edilen yere gidilmek istenmediğinde kullanılmaktadır.

Çocuklar yapmış: Yanlış gönderi paylaşımı, yanlış mail veya mesaj gönderimi gibi yanlış yapılan bir şey karşısında başvurulmaktadır.

Aynısını söyleyecektim, lafı ağzımdan aldı: Sohbet esnasında soru sorulan kişi cevabı veremediği takdirde farklı birinin cevap vermesi durumunda söylenir. Bu şekilde kişi, sorunun cevabını bildiğini belirtmeye çalışır.

Bu saatten sonra çağırса da gitmem: Gidilecek olmasına rağmen o anda yapılan gururdan ötürü söylenen sözü oluşturur.

Burada torpil geçmez: Bu ifadenin kullanıldığı kurumun, yerin liyakate önem verdiğini belirtmek veya yapılan/yapılacak ahlaksızlıkları gizlemek adına söylenmektedir.

... şahit: Söylenenin doğru olduğunu belirtmek amacıyla birini şahit gösteren kişi tarafından başvurulmaktadır.

Dökülsün bir şey olmaz (misafir evinde): Türk misafirperverliği geçmişten günümüze takdir edilen bir gelenek olmuştur. Eve gelen misafire onun incineceği bir şey söylemekten kaçınılmaktadır. Misafir gelenler arasında çocuk, yemeği veya içeceği yere döktüğü durumda ev sahibi sinirlense de misafirlere karşı “Bir şey olmaz” şeklinde yalana başvurarak nezaketini korumakta ve karşı tarafı kırmamaya, incitmemeye çalışmaktadır.

Benim nazarım yoktur: Halk arasında bir şeylerde (eşya, çocuk vs.) gözü kalanların gözünün kaldıkları şeyin sahibi tarafından tepki almamak için söyledikleri yalanı oluşturmaktadır.

Ben de nerede kaldı bu diyordum: Beklenen kişi gecikmesine rağmen bekleyenler içinden kimse onu arayıp sormadığında, beklenen kişi gelirse -ayıp olmaması adına- bu

yalana başvurulmakta, o kişinin unutulmadığı hissettirilmeye çalışılmaktadır.

Öyle demek istemedim, beni yanlış anladın: Söylenen sözün sonrasında karşı tarafın üzüldüğü veya sinirlendiği görüldüğünde başvuru yalanlardan birini oluşturmaktadır. Aslında öyle söylenmek istenmesine rağmen olumsuz bir durumun ortaya çıkmaması için söylenmektedir.

Tuvalete gitti/dışarı çıktı de selamını söylerim ben: Genellikle sevilmeyen akrabayla konuşurken telefondaki kişi konuştuğu kişinin eşiyle, çocuğuyla (vs.) da konuşmak isteyince, “Yok, konuşmayacağım” şeklinde hareketler yapılarak, konuşmak istenmediği dile getirilmektedir. Telefonu elinde bulunduran kişi ise -konuştuğu bireye- “Tuvalete gitti de selamını söylerim ben” şeklinde yalana başvurmaktadır. “Tuvalete gitti” kısmı değişiklik gösterebilmekte, banyoda olduğu veya dışarı çıktığı/evde bulunmadığı, ders çalıştığı şeklinde yalanlar da söylenmektedir. Sadece ailede değil, toplumsal anlamda farklı statüde bulunan kişilerce de başvurulmaktadır.

Bize de bekleriz: Misafirliğe gidilen evden ayrılırken bu cümle kullanılmaktadır. Bu cümle nezaketen kullanılmasının yanı sıra yalanı da teşkil etmektedir.

Yine bekleriz: Misafir gidilen kişilerce uğurlama esnasında söylenmektedir.

Daha sonra anlatırım: Anlatılmak istenmeyen bir olayda başvurulur ve bu yalan ile karşı tarafın konuyu unutması amaçlanır.

Bende aynısından bir tane daha var. Bu sende kalsın/kalabilir: Kendi eşyasının karşıdaki kişi tarafından beğenilmesi durumunda onu mahcup etmeyecek şekilde hediye etmek için kullanılan ve iyiye hizmet eden yalanı oluşturmaktadır.

Anneannem-babaannem hastalandı: Yapılması gereken bir iş yapılmadığı esnada veya geç kalındığı durumda kullanılmaktadır.

Öylesine sordum: Karşı taraftaki kişiden istenilen yanıtın alınamadığı ve sorulan sorunun sebebinin paylaşılacak istenmediği durumlarda başvurulmaktadır.

Uyumuyorum, gözlerimi dinlendiriyorum: Uyuyarak suç işliyormuş gibi düşünen kişiler tarafından söylenmektedir. Uyumaması gereken durumlarda uyuyan kişilerce de kullanılır. Özellikle ebeveynler, çocuklarına karşı söylemektedir.

Şu an işim var da işim bitsin ben seni ararım: Karşıdaki kişiyle konuşmak veya

buluşmak istemeyen birey tarafından kullanılmaktadır.

Yemin ederim doğruyu söylüyorum: Söylenen yalanın anlaşılınması ve hitap edilen kişinin söylenenlere inanması için başvurulmaktadır.

Kovulmadım, ben istifa ettim: Herhangi bir işte çalışan kişinin işten kovulması üzerine çevredekilerin “Kovuldun mu?” sorusuna karşılık söylenmektedir. Birey, çoğunlukla gururundan dolayı bu yalana başvurmayı tercih etmektedir.

Ağlamıyorum, gözüme toz kaçtı sadece: Birey ağlasa da bunu belli etmekten utanıldığından veya herhangi bir sebepten ötürü belli etmek istemediğinden dolayı söylemektedir.

Yarım saattir durakta otobüs bekliyorum: Gidilecek yere geç kalınması durumunda söylenmektedir. Amaç, geç kalınmasında kendi suçu olmadığını belirterek kendini bekleyenlerin tepkisine maruz kalmamaktır.

Ben bu şartlar altında çalışamam: İş yeri sahibinden zam istenmesi durumunda istifa edebileceği izlenimini vererek (“gözünü korkutarak”) zam vermesini sağlama amaçlı söylenmektedir.

Bugün işim var / Bugün için başka birine söz verdim: Genelde görüşülmek istenmeyen kişilere karşı söylenmektedir. “Seninle vakit geçirmekten hoşlanmıyorum, seninle görüşmek istemiyorum” gibi ifadelerin faili kıracağı, üzeceği veya inciteceği düşünüldüğü için bu gibi yalanlara başvurulur.

Arabayı yeni yıkattım / Mazot-benzin yok: Arabası olan bireyin, kendini eve bırakmasını veya herhangi bir işini yerine getirmesini söyleyen kişiye karşı başvurduğu yalanı oluşturmaktadır. Özellikle erkekler tarafından sıkça kullanılmaktadır.

Yüzük, parmağıma sıkıştı: Yüzük, hediye olarak veya denemek amacıyla biri tarafından istendiğinde vermemek için söylenen yalanı oluşturmaktadır.

Biz şakalaşıyorduk: Şakalaşma gibi bir durum olmasa dahi karşı tarafa bu izlenim verilmek istendiğinde söylenmektedir.

Selam verdim, görmedin: Bir ortamda, bireyin bir yere gidişini veya hareketini gören kişiye “Neden yanıma gelmedin/selam vermedin?” diye sorulduğunda verilen cevabı oluşturmaktadır. Bu yalan genellikle sevilmeyen kişilere karşı söylenmektedir.

Düşüncene saygım var: Karşı tarafın düşüncesine saygı duyulmamasına rağmen konunun uzaması istenmediğinden dolayı başvurulmaktadır.

Benim hiçbir şeyden haberim yoktu: Bunu söyleyen kişinin hemen her şeyden haberi olsa dahi karşı tarafın tepkisine maruz kalmamak, üzerine sorumluluk almamak için söylemektedir.

Bilmem: Aslında bahsi geçen konu bilinmesine rağmen karşı tarafın düşüncesinin öğrenilebilmesi için yalan söylenmektedir. Ayrıca konuşulmak istenmeyen konularda da konunun uzamaması adına başvurulur.

Yok ya ödem bu: “Sen kilo mu aldın?” şeklinde sorulan sorulara karşı kilo aldığını belli etmek istemeyen kişiler tarafından söylenmektedir.

Seni severim bilirsın: Karşı taraftan bir şey isteneceği ve onun üzerinde hâkimiyet kurulmak istendiği zaman söylenmektedir.

İyi insan lafın üzerine gelir: Bu söylemle, gelen kişi hakkında iyi şeyler konuşulduğu belirtilmeye çalışılır. Gelen kişi hakkında kötü şeyler konuşulsa dahi ona karşı bu şekilde söylemde bulunarak durum ona hissettirilmez. Kimi zaman da ironi yapmak amacıyla kullanılır.

“Bak şimdi şöyle”: Bu ifade ile başlayan cümlelerden sonra gelen ifadeler genellikle yalanı oluşturmaktadır.

Hiç izlemedim: Pornografik öğelerin izlenmesinin hoş karşılanmadığı toplum olmasından kaynaklı veya utanmanın sebep olduğu durumdan dolayı söylenen yalanı oluşturmaktadır. Özellikle kadınlar tarafından söylenmektedir.

Türkler, beklemeye alışkın bir millet olmadığı gibi beklemeyi hazzeden bir millet de değildir. Bunun göçebe yaşayan Türklerinin genlerinin aktarımından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Günümüzde de bir taraf diğer tarafı beklemekten -en hafif tabirle- hoşlanmamaktadır. Bunu bilen kişi, buluşma noktasından uzak olmasına rağmen yakın olduğu şeklinde çeşitli yalanlara başvurur. Yukarıda yer verilen “İki/beş/on dakikaya oradayım, evden çıktım, yoldayım, geldim sayılır, oradayım seni göremiyorum” şeklinde yalanlar söz konusu durumdan dolayı söylenmektedir. Diğer yandan Areda Survey adlı anket şirketinin 2022’de yaptığı araştırmaya göre Türkler arasında en çok söylenen ya-

lanlar sırasıyla şöyledir: “Ben asla yalan söylemem”, “Telefonum sessizdeydi”, “Kullanım şartlarını okudum, kabul ediyorum”, “Söyle kızmayacağım”, “Telefonu değiştirdim, numaran kayıtlı değil”, “Üzerimde nakit yok”, “Önemli olan ruh güzelliği”, “Önemli olan kazanmak değil, yarışmaktır”, “Yok ya ben de yeni gelmiştim zaten” (URL-71).

Yalanların çoğu incelendiğinde fark edildiği gibi yalan söylenmesine sebep olan yaygın durumlardan biri karşı taraftan alınacak tepkiden korkmaktır. Dolayısıyla bireyin yalan söylemesinde içinde bulunduğu toplumun değerleri ve karşısındaki kişi önem taşımaktadır. Birey, içinde bulunduğu toplumun kurallarının, törelerinin, geleneklerinin izin vermediği bir şeyi yapıyorsa bunun hoş karşılanmayacağını farkına varıp olumsuz tepki almamak için yalana başvurmaktadır.

Halk arasında sıklıkla başvuru bu yalanlar kimi zaman bir sorunun ortaya çıkmasını engelleme, bazen eğlence, yapılan hata veya yanlışların üzerinin örtme, ön plana çıkma, konunun uzamaması gibi çeşitli amaçlarla söylenmektedir. Bunların toplum içinde sıklıkla başvuru yalanları temsil etmesi halk arasında yalanların kullanım amaçlarını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca bu yalanların -özellikle gençler olmak üzere- halk arasında millî yalanlar şeklinde ifade edilmesi, bahse konu olan kişilerin bu yalanları içinde bulundukları toplumla özdeşleştirdiklerini göstermektedir.

2.2.2. Aile Yalanları

Aile, en küçük halk oluşumunun timsalidir. Toplumun temelini oluşturan aile içinde düzeni oluşturmak veya korumak, mahcubiyeti gidermek, zor durumdan kurtulmak, olumsuz tepkilere engel olmak, açıklanamayacak durumları geçiştirmek gibi çeşitli sebeplerle yalanlara başvurulmaktadır. Bu bölümde çocukların ve ebeveynlerin yalanlarına yer verilecektir.

2.2.2.1. Çocukların Söylediği Yalanlar

Çocuklar yalan söylemeyi, yetişkinlerden görerek-duyarak veya doğru söylediği konularda aldığı olumsuz tepkiler sonucunda öğrenmektedir. Söz gelimi, teyzesinin aldığı hediye beğenmeyen ve bunu açıkça belli eden çocuk, annesinin azarlamasına maruz kalır ve artık yalan söylemesi gerektiğini öğrenir (Seager ve Mann, 2010: 62). Seager ve Mann, çocukların cezadan kurtulmak, kendini fiziksel zarardan korumak, arkadaşlarını

korumak, reddedilmemek, beklentileri karşılamak, dilek ve arzuları gidermek, güç elde etmek, otoriteye meydan okumak gibi amaçlarla yalan söylediklerini belirtir. Ayrıca çocukların başarılı yalan söyleyebilmeleri için diğer insanların bakış açılarını anlamaları, iletişim becerilerinin gelişmiş ve -söylediklerine diğerlerini inandırabilmeleri için- dillerinin akıcı ve sofistike hâl almış olması gerekir (62-68).

Leslie (2014: 32)'ye göre ebeveynler, çocuklarının ilk yalanlarını ilk sözlerini kutladıkları gibi kutlamalıdır. Bu durum, yalanın zihin gelişiminde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Leslie (32), çocukların yalan söylemeye başlama yaşının konuşmaya başladıkları zamanla (2-4 yaş arası) aynı olduğunun altını çizmekte ve üç yaşındaki bir çocuğun kız kardeşine vurmasının ardı sıra "Ben vurmam" diyebileceğini vurgulamaktadır.¹¹³ Yalan söylemenin zorluğundan bahseden Leslie'ye göre bunu yapabilmek için gerçeğin farkında olunmalı, ona -yanlış da olsa- tutarlı yorum getirilmeli, bu yorum ve gerçek olan akılda tartılmalı, tüm bunlar yapılırken karşı tarafın ne hissediyor olabileceği düşünülmelidir. Bundan dolayı dört yaşındaki çocuğun yalan söylemesinin şaşırtıcı durum olduğuna dikkat çeker. Ayrıca çok yalan söylemeleri durumunda aile, öğretmen ve arkadaşlarından alacakları tepkiler, güvenilirliklerini kaybetmeleri, sevilmemeleri gibi durumlar yalanın sadece bazı durumlarda söylenmesi gerektiği düşüncesini hâkim kılacaktır (40-41). Yalana karşılık ceza ile tehdit edilen çocuk ise daha iyi bir yalancı konumuna gelecektir (Leslie, 50).

Çocukların yanında yalan söylemek, bir başkası hakkında arkasından farklı, yanında farklı konuşmak çocuklarda güvensizliğe sebebiyet vermektedir. Mayer (2008: 73), çocukları yalan söylemeye itenlerin ebeveynler olduğunu dile getirir. Amerikalı Psikiyatr Charles Ford yalanın, çocukların kendi kimliklerini geliştirmesi ve aileleriyle aralarına sınır koymaları noktasında önemli anlam taşıdığını belirtmektedir (Mayer, 77).

Çocuklar, folklor açısından büyük önem taşırlar. Mesela, çocuk oyunlarının derlenmesi hususunda en iyi kaynak kişi konumundadırlar. Çocuklar, kimi zaman yalanlara da başvururlar. Bu yalanlar, yetişkinlerin yalanları kadar büyük olmasa da kendi çaplarında

¹¹³ Glass (2015: 42-43), son araştırmalardan hareketle dört yaşından küçük çocukların (bebeklerin) da yalan söylediğini bildirir. Bu araştırmalara göre bebekler daha altı aylıkken istedikleri ilgiyi elde edebilmek için yalandan ağlamaya başlamakta (arada durup ağlamalarına tepki verilip verilmediğini kontrol edip yeniden ağlamaya koyulurlar) ve gülüyormuş gibi yaparak aldatma sinyalleri göstermektedir.

etki göstermektedir. Çocukların yalan söyleme sebeplerinden bazılarını korku, kendilerini savunma, istediklerine ulaşma oluşturmaktadır. Aşağıda yer verilecek yalanlar, çocuklar arasında yaygın şekilde kullanılmaktadır. Bu kapsamda onların ortaklıkları dolayısıyla onları halk yapan unsurlar arasına yalanlar da dahil edilebilir.

Ben yapmadım, kendisi oldu / Ben kırmadım, kardeşim kırdı: Evde bir eşyayı kırması üzerine annesinden/babasından alacağı tepkiden korkan çocuk tarafından söylenmektedir.

Acımadı ki acımadı ki: Arkadaşıyla veya kardeşiyle atışırken, karşı tarafın acı çektiirmek için vurma, saç çekme gibi eylemleri neticesinde onları sinir etmek amacıyla söylenmektedir.

Ders boştu anne: Okulda canı sıkıldığından dolayı kaçıp okul saatleri içinde eve gelen çocuğun annesi tarafından sorgulanması durumunda söylenir.

Ama anne/baba sınıftaki herkes kötü not aldı: Sınavdan düşük not alan çocuk, annesinin/babasının sinirlenmesi sonucunda kendini savunmak için bu yalana başvurur.

Anne midem bulanıyor/karnım ağrıyor, bugün okula gitmesem: Okula herhangi bir başka sorundan dolayı gitmek istemeyen çocuk tarafından söylenmektedir.

Bugün ödevim yok: Arkadaşlarıyla oyun oynamak için dışarı çıkmaya çalışan çocuğun, annesi/babası tarafından “Ödevlerini bitirdiğinde çıkabilirsin” şeklindeki uyarısına karşı kullanılmaktadır.

Yazılılar daha okunmadı ki: Sınavdan düşük not alan bir çocuğa, annesi/babası sınav notunu sorduğunda söylenen yalanı oluşturmaktadır.

Kapıya çarptım / Düştüm: Arkadaşlarıyla kavga edip yüzünde morluk oluşan veya yara olan çocuğun, eve geldiğinde annesiyle/babasıyla karşılaşması durumunda onların “Ne oldu sana böyle?” şeklindeki sorusuna karşı verilen cevabı oluşturmaktadır.

Oraya saklamadım anne, orada değil: Çocuklar, annelerinden herhangi bir eşyayı sakladıklarında annelerinin, eşyanın bulunduğu yere yaklaşması durumunda kullanırlar. Örneğin; çocuğun, televizyonda izlemek istediği çizgi film başlayacağı sırada (annesinin sevdiği programın saatine denk geldiğinden) televizyon kumandasını saklaması sonucu, kumandayı arayan annenin, kumandanın saklandığı yere yaklaşması üzerine söylenir.

Bütün çocuklar/sınıf gidiyor: Bir okul gezisi (vb.) düzenlenmesi durumunda ebeveynlerini ikna etmek isteyen çocuklar tarafından söylenmektedir.

Bizinkiler seni evlat edinmişler: Bir abinin/ablanın dalga geçmek veya eğlenmek amacıyla kardeşine söylediği yalanı oluşturmaktadır.

Aç değilim ben: Çocuk, eğer oyun oynuyorsa (veya başka bir işi varsa) aç olsa dahi olmadığını belirterek annesinin kendini rahat bırakmasını sağlamak için söylemektedir.

Doydum: Çocuğun doymasa dahi başka bir işi olduğundan (arkadaşlarıyla oyun oynamaya yetişmek gibi) ailesinden özellikle annesinden tepki almamak ve -gitmek için izin alabilmek adına söylediği yalanı oluşturmaktadır.

Dişlerimi fırçaladım: Gece üşendiğinden dolayı dişlerini fırçalamayı es geçen çocuklar tarafından ebeveynlerine karşı söylenmektedir.

Ders vardı / Hoca ek ders yaptı: Çocuklar okul sonrasında farklı uğraşlardan ötürü (oyun salonlarına gitmek gibi) eve geç gittiklerinde ailelerine söyledikleri yalanı oluşturmaktadır.

Daha uykum gelmedi: Gözlerinden ve esnemesinden uykusunun geldiği anlaşılan çocuğun, sevdiği çizgi film olmasından veya eve gelen misafirin çocuğuyla eğlenceli vakit geçirdiklerinden dolayı uyumak istemediğinde, uykudan söz eden ebeveynlerine karşı söylediği yalanı oluşturmaktadır.

İçmiyorum: Ebeveynler ya da akrabalar tarafından sigara içilip içilmediğinin sorulması üzerine söylenmektedir.

Arkadaşın paketi cebimde kalmış: “Ne sigarası anne saçmalama” cümlesinin ardından kullanılan ifadedir. Bu yalan, oğlunun kıyafetinin cebinde sigara paketi bulan annenin oğluna, sigara içtiği şeklinde ithamda bulunmasına karşın oğlunun söylediği yalanı oluşturmaktadır ve zor durumdan kurtarma işlevine sahiptir.

Arkadaşlar içiyor, kokusu üzerime sinmiş: Üsteki yalanla benzer duruma işaret eden husustan hareketle oğlunun elbiselerinin sigara koktuğunu fark edip sigara içtiğini düşünen anne, oğluna bunu söylediğinde aldığı yanıtı oluşturur ve zor durumdan kurtulmak için başvurulur.

Pahalı bir ücret karşılığında alınan eşyaların (genelde kıyafet ya da ayakkabı olur)

fiyatını ebeveynler sorunca daha makul bir ücret söylenir. Bu durumda çocuk, ebeveynlerinin gereksiz harcama yaptığı konusunda tepki göstereceğini bildiğinden tepkiye engel olmak için bu yalana başvurur. Çocuklar, genellikle olumsuz ve kötü niyet güderek değil; kendilerini korumak, savunmak, alınması muhtemel olan olumsuz tepkilere engel olmak veya korktuklarından dolayı yalan söylerler.

2.2.2.2. Ebeveynlerin Çocuklara Söylediği Yalanlar

Ebeveynler; çocuklarını kötülüklerden korumak, iyiliklerini düşünerek yönlendirmek veya açıklayamayacakları konulardan dolayı (örneğin, “Anne ben nasıl oldum?” sorusunun cevabı) onlara karşı çeşitli yalanlara başvurmaktadır. Ebeveynlerin yalanları genellikle çocuklarını korumak, mutlu etmek, onlara güven vermek ve onların çıkarını gözetmek adına söylenmektedir. Kimi zaman söylenen sözün dinlenmemesinden kaynaklı korkutmak suretiyle de yalana başvurulmaktadır. Aşağıda bu yalanlar arasında yaygın kullanıma sahip olanlar paylaşılabacaktır.

Seni leylekler getirdi yavrum / Seni dereden tuttuk: Çocukların “Ben nasıl oldum anne/baba?” şeklindeki sorularına karşılık ebeveynler konuyu açıklayamayacaklarından dolayı bu yalanlara başvurmaktadır.¹¹⁴

Biz seni cami avlusunda bulduk, sen bizim çocuğumuz değilsin ki: Ebeveynlerin, çocuklarına, onların tepkilerini ölçmek ve eğlenmek adına söyledikleri yalanı oluşturur.

Oğlum şimdi sünnet olmazsan askerde orayı balta ile keserler: Sünnet olmaktan çekinen veya korkan erkek çocuklara söylenen yalandır ve amaç, onları erken yaşlarda sünnet olmaya teşvik etmektir.

Amca sana kızar: Çocuklarının yapmasını istemediği şeyler için bu yalana başvurulur ve yabancı bir kimse gösterilerek, -eğer istenileni yapmazsa- o kişinin çocuğa kızaçağı söylenir.

Seni kızıma alacağım: Teyzeler veya küçük yaştaki kız çocuğuna sahip olan anneler tarafından erkek çocuklarına karşı söylenmektedir.

¹¹⁴ İnsanı leyleklerin getirmesi durumu mitolojide farklı şekilde yer almaktadır (bkz. Ergun, 2011). Ancak burada bahsedilen durum, çocuğun sorusuna karşılık doğrunun söylenememesinden kaynaklı olarak onu kandırmayı hedefleyen bir yalana başvurmadır. Yalan söyleme niyeti bulunması ve karşı tarafı aldatmanın amaçlanmasından ötürü ilgili ifade (bu bağlamda) yalanı oluşturmaktadır.

Kahve içersen Arap’a dönersin/kara olursun: Çocukları korkutarak çok kahve içmemelerini sağlamak için söylenmektedir.

Ben okulun en parlak öğrencisiydim: Ebeveynler, çocuklarının ders çalışmasını sağlamak ve kendilerini onların gözünde ‘kahraman’ konumuna getirmek için başvurmaktadır.

Biz çocukken soframızda böyle yemekler göremezdik: Çocukların var olanla yetinmesi ve şükretmeyi öğrenmesi için söylenmektedir.

Ağzını öyle çarpıtma, ağzın burnun yamuk kalır: Çocukların terbiyeli olmaları için kullanılmaktadır.

Dönerken alırsız: Çocuk bir yerin önünden geçerken oradaki gördüğü şeyi almak istediği sırada ebeveyni tarafından söylenmektedir. Ailenin maddi durumunun yetersiz olması ya da çocuğun anlık heves edip daha sonra unutacağı düşüncesinden hareketle kullanılmaktadır.

Kuşlar söyledi: Çocuğu hakkında edindiği bilgiyi herhangi bir yerden duymuş ya da görmüş olmasına rağmen bunu çocuklarına belli etmeyen ebeveyn tarafından söylenmektedir.

Ben senin yalan söylediğini gözlerine bakınca anlarım: Bu bilgiyi farklı yerden edinmiş olmasına rağmen bunu aşikâr etmeyerek çocuğunun bundan sonra kendinden bir şey saklamaması için söylenmektedir.

Rüyamda gördüm sigara içiyormuşsun: Bu rüyada değil ya biri tarafından söylenmiştir ya da bizzat görülmüştür. Ayrıca çocuğun gerçekten içip içmediğini öğrenmek (‘ağız aramak’) için de söylenmektedir.

Aç ağzını uçak geliyor: Çocuğuna yemek yedirirken, onun yemesini sağlamak adına sevdiği konulara benzeterek yemek yedirmeye çalışmak için söylenmektedir.

Al hadi kolanı iç: Kola diye pekmez içirilmektedir. Çocukların faydalı içeceği tüketmeleri için söylenen yalanı oluşturmaktadır.

Demir para kâğıt paradan daha büyük: Çocuklara düşük miktarda para vermek veya karşılığında demir para vererek onların elindeki kâğıt parayı almak için söylenmektedir.

Sen yemezsen komşunun çocuğu yer: Çocuğun yemek yemesi için söylenmektedir.

Bak Allah kızıyor: Gök gürlemesi durumunda söylenerek çocuğun o an yaptığı hareketi yapmaması ve istenen hareketi, davranışı sergilemesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

Televizyonun içinde insanlar var: Ebeveynler, televizyondaki görüntüleri sorgulayan çocuğa, konuyu tam olarak açıklayamayacaklarından veya çocuğun anlamayacağını düşündüklerinden dolayı söylemektedir.

Senin baban da süper kahraman: Çocukların babasını ciddiye almaları, onunla gurur duymaları için söylenmektedir.

Öpiyim de geçsin: Çocukta, ağrıyan veya yara olan yer için ebeveynler tarafından söylenmektedir.

Kızım kalk kahvaltı hazır: Anne, kızının yataktan geç kalkacağını bildiğinden veya kalkıp kendine yardım etmesi için bu yalanı söylemektedir.

Sen bir hastalan, bakmayacağım sana: Evladının sağlığına dikkat etmeyişi sine nirlenen anne, onu korkutarak daha fazla dikkat etmesi gerektiği konusunda uyarmak ve kendi sözlerini dinlemesini sağlamak için bu yalana başvurmaktadır.

Baban izin vermedi / Baban ‘olmaz’ dedi: Anne, yapılmasını kendi istemese dahi, çocuğun, babasının sözüne önem vermesinden ve onun sözünü dinleyeceğini düşündüğünden ötürü başvurduğu yalanı oluşturmaktadır.

Baban kızıyor çabuk eve gel: Anneler, çocuklarını -babaları üzerinden- korkutarak istediklerini yapmalarını sağlamak amacıyla söylemektedir.

Ben aç değilim siz yiye / Ben tokum: Sofrada yeterince olmayan ürünlerden yemeyen anneye, çocukları tarafından neden yemediği sorulunca verilen yanıttır. Anne, çocuklarını düşünerek, onların yemesini istediğinden dolayı bu yalana başvurmaktadır. Annenin bu hareketi halk arasında “Yemez yedirir, giymez giydirir” şeklinde tarif edilmektedir. Yeri geldikçe baba tarafından da söylenmektedir.

Anneler asla yalan söylemez yavrum: Çocukların, kendilerine (anneye) güvenmeleri için söylenmektedir.

Hadi kalk okula geç kalıyorsun: Saat erken olsa da çocuğunun yataktan geç çıkacağını bilen ebeveynler tarafından kullanılmaktadır.

Uyursan seni otobüste bırakırım: Çocuğu otobüste uyuklamasını diye onu korkutmak adına kullanılmaktadır.

Alamayız yavrum paramız bitti: Para olmasına rağmen çocuğuna faydası olmayacağını, gereksiz harcama olacağını düşündüğü veya çocuğun paranın kıymetini anlaması için söylenmektedir.

Kereviz değil bu patates: Anneler, çocuklarına -faydalı bir besin olan- kerevizi yedirebilmek için söylemektedir.

Televizyonun/bilgisayarın uykusu gelmiş, biraz dinlenmesi lazım: Çocukların televizyon veya bilgisayarlardan uzaklaşması ve onlarla daha az vakit geçirmesi için söylenmektedir.

Yalan söylediğinde Pinokyo gibi burnun uzar: Çocukların yalan söylememeleri için söylenen yalanı oluşturmaktadır.

İğne yapmayacak, sivrisinek ısırarak: İğneden korkan çocuklara aşı olacakları esnada söylenmektedir.

Düşen dişin yerine diş perisi yenisini getirecek: Çocukların düşen dişi için üzülmemeleri adına söylenmektedir.

Yemezsen büyüyemezsin: Çocuklarını yemek yemeye teşvik etmek isteyen ebeveynler tarafından söylenmektedir.

Öğretmenin aradı ödevlerini yapsın dedi: Ebeveynler, bu yalanla hem çocuğunun ödevinin olup olmadığını öğrenmekte hem de onu ödevini yapması hususunda uyarmaktadır.

Ben zaten et sevmem: Etin az miktarda olmasından ve onu da çocukların yemesini istediğinden ebeveynler tarafından çocuklarına söylenmektedir. Bu yalan genelde anneler tarafından söylenmektedir.

Süt içmezsen boyun uzamaz / Sütünü içmezsen cüce kalırsın: Çocuklara süt içrebilmek için söylenmektedir.

Ben bir beş dakikalığına komşuya gidiyorum: Anne, bunu söylemesine karşın bu

süre çoğunlukla beş dakikayla sınırlı kalmamaktadır. Bunu kendi de bilmesine rağmen çocuğunun tepki göstermemesi için bu yalanı söylemektedir.

Beş dakika oturacağız / Beş dakikaya kalkacağız: Komşuya veya misafirlığe gitmek istemeyen çocuğuna karşı anne tarafından söylenmektedir. Kısa süre kalacaklarını ifade ederek çocuğun ikna olması sağlanmaktadır.

Pipinle oynarsan düşer: Toplumda cinsel organla oynamak hoş karşılanmaz. Bu yüzden anneler de erkek çocuklarının, pipileriyle uğraşmamaları için bu yalana başvurur.

Bir daha yemek yapmayacağım, ye de demeyeceğim, ne halin varsa gör: Anneler, söz dinlemez veya sürekli sorun çıkaran çocuklarını korkutmak ve yemek yemelerini sağlamak amacıyla söylemektedir.

Baban sen küçükken öldü: Yeşilçam filmlerinin ve televizyon dizilerinin kalıplaşmış ifadelerinden birini oluşturan bu yalan, kocasıyla kötü şekilde ayrılan kadınlar tarafından söylenmektedir.

Bak kızım, seni istemeye gelenlere peşin peşin söyleyeceğim ki bu kız ne iş biliyor ne güç, pasaklı. Baştan her şeyi söyleyeyim ki iki gün sonra kapının önüne bırakmasınlar: Evde iş yapmayan kızlarına karşı anneler tarafından söylenen yalanı oluşturmaktadır. Amaç, kızlarının iş yapması ve maharet kazanmasıdır.

Valla kalmasın diye diyorum yoksa çöpe gidecek, yazık-günah: Anne, yemeği evladına yedirmek için bu şekilde söylemektedir. Söz konusu yemek, çöpe gitmeyecek ve kuvvetle muhtemel kendi yiyecektir.

Salata yemezsen boyun kısa kalır / Peynir yemezsen saçın uzamaz: Anneler, çocukları yemek yesin diye çok çeşitli yalanlara başvururlar. Özellikle besin değeri yüksek olan yiyecekler konusunda yaygın şekilde yalan söylenmektedir. Yer verilenler de bu konudaki yalanlar arasında yer almaktadır.

Annenin vurduğu yerde gül biter: Anneler, çocuklarına vursa da onların kendilerine küsmemeleri için bu yalana başvurmaktadır.

Acı iyidir, karnındaki kurtları öldürür: (Anneler tarafından) yapılan yemek acı olduğunda söylenmektedir.

Gözün kenarındaki çapaklar şeytanın sidiğidir: Çocuklara, uyandıklarında yüzlerini yıkama alışkanlığı kazandırmak için söylenmektedir.

Ben görmedim: Çocuğun “X eşyayı gördün mü?” diye sormasına karşılık anne olumsuz tepki almamak veya tartışmamak için bunu söylemektedir. Çünkü bahse konu olan eşya çoğu zaman anne tarafından çöpe atılmış olmaktadır.

Annesinin sözünü dinlemeyip elinden tutmayanları yolda çingeneler kaçırıyor-muş: Yolda yürürken çocuğunun başına tehlike gelmemesi için elini tutmasını isteyen annenin, çocuğunu ikna etmek için söylediği yalanı oluşturmaktadır.

Evde de aynısı var ama yemiyor / Evde ben yaptığımda yemez, burada yiyeceği tuttu / Vallahi evde de aynısından yapıyorum, yüzüne bakmıyor. Burada görünce kuduruyor: Çocuğunun dışarıda bir şey (yiyecek olarak) canı çekmesi ve ona karşı yakınlık göstermesi üzerine insanlar arasında küçük düşmemek için annelerin söylediği yalanı oluşturmaktadır.¹¹⁵ Maddi durumu iyi olmayan ebeveynler tarafından da diğer insanlar bu durumun farkında olmasın diye başvurulmaktadır.

Aşağıdaki yer verilen ifadeler bugüne değin halk inançları olarak kayda geçmiştir. Günümüzde ise büyük oranda inanç faktörü ortadan kalkmış ve çocukları kandırarak eğitmek için söylenen yalanlar hâlini almıştır. Ayrıca günümüzde bu ifadeler, kullanıcıları tarafından inanç faktöründen ötürü değil, hitap edilen kişiyi kandırıp istenilenin yaptırılmasını sağlamak için kullanıldığından dolayı yalanı teşkil etmektedir.

Ayakta yemek yersen altından şeytan yer, doymazsın: Çocuğun düzenli şekilde yemeğini yemesi, ayakta yiyerek yerlere dökmemesi için söylenmektedir.

Ekmeğini/yemeğini yemezsen arkandan ağlar: Çocukları, yemeklerini bitirmeleri konusunda ikna ederek alışkanlık kazanmaları için söylenmektedir.

Bak annene babana karşı gelirsen Allah seni de böyle taş yapar: Heykel gördüklerinde çocuklarının/torunlarının saygılı olması amacıyla çoğu zaman anneler, kimi zamansa nineler tarafından söylenmektedir. Yalanın eğitim işlevine örnek oluşturur.

Gece sakız çiğneyince ölü eti çiğniyor olursun: Anne-babalar tarafından çocukların gece sakız çiğnememesi için söylenmektedir.

¹¹⁵ Burada küçük düşme meselesi, dedikodu edilmesi ve kınanmalarıyla ilgilidir. “Şimdi diyecekler ki bu evde çocuğuna hiçbir şey yedirmiyor” vb. düşüncelerden hareketle ortaya konulmaktadır.

Gece ıslık çalarsan yılanlar gelir: İnsanları rahatsız edeceğinden dolayı geceleri ıslık çalınmamasını öğütlemek amacıyla söylenmektedir.

Tabağını temiz bırak yoksa nişanlın çirkin olur: Tabakta yemek bırakılmaması için çocuklara söylenen yalanı oluşturmaktadır.

Ekmeğini yarım bırakma yoksa ileride karın da seni bırakır: Sofrada ekmeğin yarım bırakılması çoğu zaman israfa sebep olduğundan Türk-İslam toplumunda hoş karşılanmamaktadır. Bundan hareketle sofrada ekmeğin yarım bırakılmaması adına söylenmektedir.

Ebeveynler, çocuklarının faydasını gözeterek onlara karşı çeşitli yalanlara başvurmaktadır. Kimi zamansa onlara açıklayamayacakları konulardan dolayı yalan söylemektedirler. Ebeveynlerin söylediği yalanların büyük çoğunluğu çocuklarla arasındaki ilişkilerin düzen içinde sürdürülmesi noktasında etkilidir. Aksi takdirde ebeveynlerin çocuklara sürekli doğruları söylemelerinin sonucunda ortaya çıkacak durumu düşünmek için yukarıda yer verilen yalanların zıddı düşünülmeli ve çocuğun üzerindeki oluşturacağı etki ile ortaya çıkaracağı sorunlar hesaplanmalıdır.

2.2.3. Cinse Dayalı Gruplar

Yalan konusunda cinsiyetlere göre ayırım yapılabilir. Kimi yalanlar erkek ve kadınlar tarafından ortak olarak kullanılmasına rağmen bazıları çoğunlukla kadınlar veya erkekler tarafından söylenmektedir. Bir diğer deyişle bazı yalanlar erkeklere, bazıları da kadınlara özeldir. Yapılan bir araştırmaya göre “Kadınlar öncelikle başkaları için erkeklerse kendileri için yalan söylüyor” (Mayer, 2008: 69). Kadınlar, çoğunlukla başkalarını kırmamak adına yalan söylerken erkekler kendilerini üstün göstermek için yalana başvurmaktadır (*Yalan Söylememek Mümkün mü?* 2006: 71). Farklı bir araştırmaya göre ortalama olarak bir insanla iletişime geçilen her beş seferde bir yalan söylenmekte, bu rakam sevgililerde her üç konuşmada bire, evli çiftlerde her on seferde bire düşmektedir (Seager ve Mann, 2010: 76). Seager ve Mann (85)’e göre, birine olan duygusal yakınlığın artması ve onunla daha fazla zaman geçirilmesi o kişinin yalanının daha kolay anlaşılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla evli çiftlerde her on seferde bir yalanın söyleniyor olması, eşlerin birbirlerini tanımalarından ve birbirlerinin yalanlarını anlamalarından kaynaklanmakta-

dır. Seager ve Mann (90-92), sevilen kişinin yalanlarını yakalamak konusundaki başarısızlıkları üç ana temel (“Motivasyon bozulması”, “Doğruluk önyargısı”, “İpucu eksikliği”) üzerinden ele almaktadır. Motivasyon bozulması, partner yalan söylediğinde bunun birbirleri arasında sorun çıkaracağını düşünüp yalanı anlamak istememeleri durumudur (özellikle ilişkinin varlığını tehdit edecek yalanlar olduğunda, mesela aldatma). Gerçeği keşfederek kişinin kendine büyük acı çektirmek ve daha az hasarla yalanı sürdürmek koşuluyla ilişkiye devam etmek seçenekleri arasında pek çok kişi ikinci seçeneği tercih edecektir. Dolayısıyla motivasyon bozulması oldukça etkili bir durumdur. Doğruluk ön yargısı, partnerin hiç yalan söylemeyeceği, söylediğinde de bunun iyi bir nedeni olduğu düşüncesidir. İpucu eksikliğinde ise yalanı ele verecek ipuçlarının bulunmamasıdır ki, bu durum karşı tarafın iyi bir yalancı olduğunu göstermektedir.

İnsanların partnerlerine karşı yalan söylemesinin sebepleri arasında karşı tarafa özen gösterildiğini fark ettirmek ve kendini iyi hissetmesini sağlamak, etkilemek ve kendini iyi göstermek, beklentileri karşılamak, ilgi görmek, çatışmalardan kaçınmak, tehlikede (fiziksel veya ruhsal) hissedilen durumdan kaçmak, fazla samimiyetle mahremiyetin yitirilmesinden korkulduğundan sevgiliyi belirli mesafede tutmak, birlikte olunan insanın terk edeceğinden korkmak, eşin yalan söylediğini fark etmek gibi durumlara yer verilebilir (Seager ve Mann, 2010: 78-79).¹¹⁶ Benlioğlu (2017: 33), erkeklerin ekonomik durum ve statüleri hakkında, kadınlarınsa fiziksel durumlar ve aileleri hakkında sık sık yalan söylediklerinden söz etmektedir. Eşler arasındaki en yaygın yalanlardan birini bir başkasıyla birlikte olmak suretiyle aldatmak oluşturmaktadır.

Kadın ve erkek cinsiyetlerinin kendilerine özgü olanlarının yanı sıra ortak yalanları da bulunmaktadır. Bu yalanlar, kimi konuların üzerine örtmek, oluşacak olumsuz durumlara engel olmak, gizli olarak yapılan şeylerin aşikâr olmasını engellemek, tartışmalara sebep olacak konuları saklamak, sürpriz yapmak gibi amaçlarla söylenmektedir. Örneğin, doğum günü, evlilik yıl dönümü, sevgililer günü, anneler günü, babalar günü veya benzeri

¹¹⁶ Serdar Ortaç, bir şarkısında “Aşk yalanı sever” ifadesini kullanmaktadır. Aslında bu bir gerçeğe işaretir çünkü yalan, çoğu zaman aşkın oluşmasını ve bunun devamını sağlar. “Yalan romantizm ve aşkta da yaygındır. Bu ilişkilerde, yalan söylemenin ilişkinin kalitesi, aşkı çevreleyen değer ve normlar, ilgili kişilerin arzuları, ilgileri ve motivasyonları ve başkaları için duyduğumuz endişe ile ilgili olduğu ortaya çıkıyor. Burada yalan, insan tutkularıyla bağlantılıdır. Örneğin, bir insan neden sevdiğine ilişkiyi bitirmesinin ana sebebinin iğrenme olduğunu söylesin? Ayrıldığımızda bile bazen birbirimize zaten olduğundan daha fazla zarar vermek istemeyiz” (Dongen ve Fainzang, 2002: 3). Ekman (2021b: 73), romantizm esasında söylenen yalanları iyi niyetli yalanlar olarak değerlendirir.

günlerde yapılanlar bu kapsamda ele alınabilir. Ayrıca kadınlar, yalan söylerken el-kol hareketleriyle konuşmalarını destekleyerek inandırıcı görünmektedir; erkekler ise gözlemini kaçırma, kızarma, terleme vb. durumlardan dolayı kadınlara karşı yalan söylerken kolaylıkla yakalanmaktadır (*Yalan Söylememek Mümkün mü?* 2006: 81).

Anneler tarafından, -babanın kızacağı düşünüldüğünden- evlatların yaptığı veya yapacağı faaliyetler konusunda yalan söylenir. Ayrıca babanın yaptığı kimi hareketler veya yapması gereken ama yapmadığı hareketler konusunda da anneler çocuklarına karşı yalan söyleyerek sorun çıkmasını engellemektedir. Bu şekilde aile bütünlüğünün bozulmaması ve devam etmesi sağlanır. Bu durumda genellikle düzeni tesis eden annedir. Söz gelimi, kadının kocası eve geç geldiyse ve karısı, onun başka kadınlarla birlikte olduğunu ve içkili şekilde eve geldiğini bilse de çocuklarına karşı babalarının işlerinin uzun sürdüğünü söylemekle yetinecektir. Kız çocuk, sevgiliyle buluşmasına ve annesinin bundan haberi olmasına rağmen kocası kızın nerede olduğunu sorduğunda anne, kız arkadaşlarının yanına gittiğinden söz edecektir.

Kadınların birçok konuda yalan söylemesine sebebi erkekler, erkeklerin birçok konuda yalan söylemesinin sebebi de kadınlardır. Aldığı kıyafetten dolayı sevgilisine veya eşine “Güzel olmuş mu?” şeklinde soran kadına ‘Hayır’ demek görgüsüzlük ve nezaketsizlik olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden güzel olmamışsa dahi yalan söylemekten başka yol görünmemektedir. Bunun yanı sıra kadınlar tarafından “Sence ben şişman mıyım?”, “Güzel görünüyor muyum?”, “Beni seviyor musun?”, “Neden o kadına öyle bakıyorsun?”, “Ne düşünüyorsun?”, “Benim en çok neyimi beğendin?” vb. sorular çoğu zaman yalan söylemeye sebebiyet vermektedir. Bunun yanı sıra kadınlar, evi geçindirenin erkek olduğu durumlarda aldıkları ürünler ve fiyatları konusunda çok kez yalan söylemektedir. Lerner (2013), feminist dünya görüşüyle hazırladığı ve kadınların yalanlarını, sakladıklarını, ‘miş’ gibi yapmalarını esas aldığı çalışmasında kadınların yalan söylemesine sebebiyet veren temel unsurun ataerkil toplum düzeni olduğunu dile getirmekte ve bu konuların tespit edilerek yalan söylenmemesi ve doğru söylenmesi için yollar göstermektedir. Benlioğlu (2017: 33), erkeklerin çekici, ahlak dışı seçimleri olmamış kadınları tercih ederken kadınların da başarılı erkekleri tercih ettikleri vurgulayarak, bu beklentilerin yalan söylemeyi tetiklediğini ve yönlendirdiğini belirtmektedir. Ayrıca cinsiyetler arasında yaşanan tartışmalardan dolayı karşı tarafın duygularına hitap edecek şekilde ya-

lanlar da söylenmektedir. Mesela, hasta olduğunu belirtmek veya acı çektiğini ifade etmek gibi yalanlar söylenerek karşı tarafın kendini affetmesi, yaptığı yanlış/hatayı unutmaları sağlanmaktadır. Bu bölümde kadınların ve erkeklerin yaygın şekilde söyledikleri yalanlar ayrı ayrı ele alınmış; bununla birlikte kadın ve erkeklerin ortak yalanlarına ayrı bir başlık altında yer verilmiştir.

2.2.3.1. Kadınların Söylediği Yalanlar

Kadınlar, yaşları ve kiloları hakkında sıkça yalana başvurmaktadır. Aynı zamanda çocuklarının yaşları konusunda da yalan söylerler. Bunları tümüyle olduğundan düşük gösterirler (bu durumun tek istisnası, nazar degeceği düşünülen ortamda normal veya daha yüksek olarak söylemektir). Kadınlar; birbirlerine saç, kıyafet ('Saçların çok güzel', 'Kıyafetin muhteşem olmuş' vb.) gibi konularda ve birbirlerini çok sevdiklerini söyledikleri kimi durumlarda da yalana sıkça başvurmaktadır. Bu durumun en bariz örneklerine sosyal medyada yapılan paylaşımların yorum bölümlerinde rastlanmaktadır. Bazen de kadınlar, sevgilisinin/eşinin/arkadaşının maddi durumunun iyi olmamasından dolayı ve onun bu konuda küçük düşmemesi için oturulacak mekânlar, yenilmek ve içilmek istenenler konusunda ve her ne kadar memnun olmasalar da memnuniyet duyduklarını dile getirmek şeklinde yalan söylemektedir. Erkeklerde de kadınlarda da yalan konusunda araştırma yapılması esnasında cinsel yalanlara da sıkça rast gelinmiş, bu yalanların çoğu tekrardan oluştuğundan ve hepsinin yaygın şekilde kullanılmadığı görüldüğünden bunlara nadir şekilde yer verilmiştir. Bu yalanlarda kişiler karşı tarafı elde edebilme, cinsel ilişki yaşadığı erkeğin kendini kötü hissetmesine mahal vermeme gibi amaçlarla başvurmaktadır. Kadınlar; kibarlık, kıskançlık, korku, merhamet ve eğlence gibi başat sebeplerle yalan söylemektedir. Kadınlar, birçok yalanı erkeklerden korktuğundan veya onlara hoş görünmek için söylemektedir. Bazı yalanlara ise hemcinslerine karşı başvurumaktadırlar.

Baban beni gördüğünde tutulmuştu, sonra sürekli peşimde koştu: Gençken çok güzel ve vazgeçilmez bir kimse olduklarını belirtmek isteyen kadınlar tarafından çocuklarına karşı söylenmektedir.

İyi iyi deden, bir şeyi yok, telefona gelemiz uyuyor: Kocasıyla tartıştıktan sonra torunuyla telefonda konuşan nine tarafından söylenmektedir.

Evlendiğimde 48/49/50 kiloydum: Evli kadınlar tarafından gençliklerinde oldukça

güzel ve sağlıklı vücuda sahip olduklarını belirtmek için kullanılmaktadır.

Çocuklar evde, yemek yapacağım: Komşu oturmaya çağırdığında gidilmek istenmediği durumlarda kullanılmaktadır.

Canım çok güzel oldun: Kadınların, hemcinslerine karşı söylediği yalanlar arasındadır. Bu yalan, karşı taraf güzel olduysa basit şekilde geçiştirmek, güzel olmadıysa güzel olduğunu belirterek kendi kadar güzel olmamasının amaçlandığı durumlarda kullanılır. Kimi zaman nezaket amacıyla da başvurulmaktadır.

Annen çok tatlı bir kadın, çok iyi birine benziyor: Sevgili adayının, sevgilisinin veya eşinin gönlünü fethetmek isteyen kadınlar tarafından kullanılır. Erkeklerin, annelerine önem verdiklerini bilen kadınlar tarafından söylenmektedir.

Ocakta yemeğim var: Sohbetin kişinin aleyhine döndüğü konularda veya karşı tarafa belirtilmek istenmeyen bir konudan dolayı ortamdan uzaklaşmak gerektiğinde söylenmektedir.

Aramışsın telefon çocuktaydı görmedim: Biri aradığında o an konuşulmak istenmiyorsa belli bir süre sonra arayıp bu yalana başvurulmaktadır.

Ben oynamayı hiç beceremem: Düğünlerde veya farklı halaylı etkinliklerde oynamak istemeyen kadınların söylediği yalanlardır ve bu yalan kimi zaman performans yalanlama için kullanılmakta ve bu şekilde karşı taraftan ısrar beklenmektedir.

Eltim ile kardeş gibiyiz: Eltisiyle arasında sorun olmasına rağmen bunu dışarıya belli etmek istemeyen kişilerce veya karşı tarafı kıskandırmak amacıyla söylenmektedir.

Gelinim benim kızım gibidir: Kaynana tarafından, -geliniyle aralarında sorun olsa dahi- diğer insanlara belli etmemek için başvurulmaktadır.

Kemiklerim iri: Şişman olan kadınlar kilolu olduklarını saklamak için söylemektedir.

Evliliğe hazır değilim: Karşı tarafla evlilik istenmediğinde ya da farklı herhangi bir sorun olup karşı tarafla paylaşılmak istenmediği durumlarda kullanılmaktadır.

Beş dakikaya hazırım / Beş dakikaya hazırlanırım: Kadınlar tarafından özellikle erkeklere karşı kullanılmaktadır. Hazırlanma sürelerinin uzunluğuyla bilinen kadınlar, er-

keklerden olumsuz tepki almamak, sorun çıkmasına engel olmak ve karşı tarafı çok bekletmeyeceği mesajı vermek amacıyla söylemektedir.

Yoo hayır trip atmıyorum: Kadınlar, trip attığı/nazlandığı durumlarda söylemektedir. Trip atılsa dahi bu kabul edilmez ve ilgi görmek arzu edildiğinden ötürü bu yalana başvurulur.

Yok alınmadım, neden alınayım ki: Naz yapmak ('trip atmak') adına söylenmektedir.

Trip atmıyorum, normal halim bu: Trip atmasına rağmen bunu inkâr eden kadınlar tarafından söylenmektedir.

Yoo kıskanmadım, o kıızı mı kıskanıcam: Bir kişiyi kıskanmasına rağmen bunu inkâr eden kadınlar tarafından başvurulmaktadır. Kadınlar, bir başkasını kıskanmaları durumunda bunu genellikle açık şekilde dile getirmeyip bu anda yanındaki kişilerin "Onu kıskandın mı?" vb. şeklindeki sorularına karşılık bu yanıtı vermektedirler.

Utandım ya: Karşısındaki erkeğe şirin görünerek onu etkilemeye çalışan kadın tarafından söylenmektedir.

Çok yemiyorum ama kilo alıyorum: Çok yiyerek kilo alan veya kilolu kadınlar tarafından başvurulmaktadır. Kilo almasında kendinin bir 'suçu olmadığını' belirtmek için kullanılmaktadır.

Kendim için süsleniyorum, kendime güzel görünmek için: Kadınların başka kadınlar veya erkekler için süslendiğini belirtmek istemediği durumlarda kullanılmaktadır.

Futbol en sevdiğim spordur: Kadınların, sevdikleri erkeklerin nezdinde dikkat çekmek için başvurdukları yalanlar birini oluşturmaktadır.

Benim sevgilim var: Yeni tanışılan erkek tarafından kendine (ilişki anlamında) yakınlık duyulmaması için söylenmektedir.

Hayatımda biri olsun istemiyorum / Kendimi bir ilişkiye hazır hissetmiyorum: Karşı taraftaki erkek beğenilmediği ve bunun açık şekilde ifade edilemediği durumlarda söylenmektedir. Karşıdaki bireyi kırmamak, üzmemek amaçlanmaktadır.

Sadece ruj sürdüm, başka makyaj yok yüzümde / Sadece rimel sürdüm / Sadece

göz kalemi sürdüm: Makyajdan pek anlamayan ve kadının makyaj yapmasından hoşlanmayan erkek arkadaşlara karşı söylenen yalanları oluşturmaktadırlar. Kimi durumlarda kadın, doğal hâlinin de güzel olduğunu vurgulamak adına bu yalanı söylemektedir.

O benim çocukluk arkadaşım / O aslında gay: Bir erkek arkadaşla oturulması durumunda yanlış anlaşılması veya sevgilinin kıskanıp sorun çıkarmaması için söylenmektedir. Kimi zamansa bahse konu olan kişiler sevgilisini aldattığı erkekleri oluşturmaktadır ve durumun anlaşılmasını için bu şekilde yalana başvurulur.

Baba ben dondurma almaya çıkıyorum: Erkek arkadaşıyla kısa süre için buluşacak/görüşecek olan kadının, babasına karşı söylediği yalanı oluşturmaktadır.

Ayakkabım yok / Çantam yok / Kıyafetim yok / Giyecek hiçbir şeyim yok: Bütün bunlar olmasına rağmen var olanlardan tatmin olunmadığından söylenmektedir.

Yeni değil daha önce almıştım: Eşinin “Yine harcama mı yaptın?” vb. şeklindeki sorularına karşılık kadının söylediği yalanı oluşturmaktadır. Harcama veya gereksiz harcama yapılmasına sinirlenen erkeklere karşı söylenmektedir.

Baba bugün Mervelerde kalabilir miyim? Doğum günü varmış beni de davet etti / Baba bugün Mervelerde kalabilir miyim? Yarın çok önemli bir sınavımız var, sınava çalışacağız / Mervelerde kalacağım/Mervelere gideceğim / Bu akşam Mervelerdeyiz aşkım: Kadınlar, erkek arkadaşlarıyla beraber olacakları/kalacakları zaman ailelerinden izin alabilmek amacıyla veya sevgililerinden gizli iş yaptıkları durumlarda bu yalanlara sıkça başvurmaktadırlar. Nedeni bilinmemesine rağmen bu yalanlarda çoğunlukla “Merve” ismi kullanılmaktadır.

Yok yok üşümüyorum, hava gayet sıcak: Erkek arkadaşının montunu çıkarıp vermemesi için söylenmektedir. İnce bir düşünceyle söylenen de bu yalanla amaç, erkek arkadaşın üşümemesidir.

Trafik çoktu, bir de bindiğim dolmuşu polis çevirdi: Hazırlanmaları uzun süren kadınların başvurduğu yalanlardan birini oluşturmaktadır.

Çok güzel zeytinyağlı sarma yaparım / Çok güzel yemek yaparım: ‘Erkeklerin kalbine giden yolun midesinden geçtiğini’ düşünen kadınlar tarafından onları etkilemek için söylenmektedir. Aynı zamanda hamarat olduğu belirtilmeye çalışılır.

Saçların çok güzel olmuş, nerede yaptırdın?: Aslında kötü olmuştur ama gerçek

söylenerek karşı tarafı üzme istenmediğinden ve bireyin kendini kötü hissetmemesi için söylenmektedir. Kimi zamansa yanlışlıkla o kuaföre gitmemek için sorulmaktadır.

Beni ne doktorlar ne mühendisler istedi de ben gitmedim: Hemen her kadın veya anneleri tarafından ('benim kızımı ne doktorlar ne mühendisler istedi de ben vermedim') söylenmektedir. Amaç, kadınların kendilerini, annelerin de kızlarını değerli göstermeleridir. Geçmişe oranla kullanım sıklığı düşmüştür.

Ailem öğrendi, telefonu alıyorlar: Sevgiliden ayrılmak, kendini aramasını/mesaj atmasını engellemek ve uzak durmasını sağlamak amacıyla başvurulur. Kimi zaman karşıdaki erkek arkadaşı/sevgiliyi denemek adına söylenmektedir.

Ucuza aldım, üstelik taksit de yaptılar / İndirimden aldım / Ucuzluktan aldım / Sezon sonu indirimi vardı: Koca parasıyla geçimini sağlayan kadınların, kocalarının gereksiz harcama yapmamaları konusunda uyarıları üzerine yaptıkları harcamalar doğrultusunda sıkça başvurdukları yalanlar arasında bulunmaktadır. Kocadan olumsuz tepki almamak ve her iki tarafın da moralinin bozulmaması için bu yalanlara başvurulmaktadır.

Sana o beğendiğin gömleği alacaktım ama bedeni yoktu, ben de kendime bunu aldım. Kızdın mı?: Kadınların, kocalarına karşı söyledikleri yalanlar arasındadır ve kendilerine kıyafet almalarını meşrulaştırmak adına söylenmektedir.

29 yaşındayım / 59 kiloyum: Yaşın 30 ve kilonun 60 olduğu durumlarda başvurulmaktadır. 30 yaşın büyük ve 60 kilonun şişman olarak düşünüldüğünden ötürü söylenmektedir.

Para benim için hiç önemli değil, kuru ekmek bile yerim seninle: Karşı tarafa (sevgili, sevgili aday, eş) iyi biri, parada gözü olmayan bir birey olarak gözükme için başvurulmaktadır.

Canım çok güzel çıkmışsın: Kadınlar tarafından hemcinslerine karşı söylenmektedir. Çekilen fotoğraf beğenilmese dahi bu yalana başvurarak fotoğraf çekme sıkıntısından kurtulmaya çalışılır ya da karşıdaki kadının kendininki kadar güzel fotoğraflarının olması için söylenir. Ayrıca arkadaşlar sosyal medyada fotoğraf paylaştığında onların güzel çıkmadıklarını düşünülse dahi genellikle altına bu şekilde yorumlar yapılır.

Küpemi bulamadım: Herhangi bir buluşmaya geç kalınca söylenmektedir.

Her şeyi anlat, kızmayacağım ve bir daha bu konuyu açmayacağım: Kadınlar tarafından sevgili veya eşlerine karşı başvurulmaktadır. Karşı tarafın her şeyi anlatması, gizli olarak bir şeyin kalmaması için söylenmektedir. Erkekler, bir şeyleri anlattıktan sonra aldıkları tepki sonucunda artık bir şeyleri anlatmamaları gerektiğini ve başta verilen ifadelerin yalan olduğunu anlarlar.

Saçımın doğal rengi: Saçlarını boyatan kişilerce saçlarına yapılan övgülerden sonra söylenmektedir.

Hayatım seni uzaktan gördüm de gelemedim, işim vardı: Kız arkadaşlara karşı söylenen bu yalanda karşı taraf sevilmez veya yanına gidilmek istenmez kişiye, daha sonra karşılaşıldığında söylenen yalanı oluşturmaktadır.

Dedikodu etmeyi hiç sevmem ama: Dedikodu başlangıcında sıkça başvuru olan bu yalan, dedikodular için başlangıç formeli olarak da değerlendirilebilir (Sezgin, 2021: 147).

Beni istemeye gelecekler / Aşkım bana görücü gelecekmiş: “Acele et, gel iste artık beni” şeklindeki düşüncelerini açık şekilde söyleyemediğinden dolayı karşı tarafa yalan söyleyerek onun anlaması sağlanmaktadır. Bu şekilde sevgilinin acele etmesi, artık gelip kendini istemesi gibi düşünceler örtülü veya artistik şekilde ifade edilir. Bunun yanında değerinin bilinmesini sağlamak, önemli ve istenilen biri olduğunu vurgulamak için bazen ayda birkaç kez bu yalana başvurulur.

Boş ver zaten yakışıklı değildi: Sevgilisinden ayrılan kız arkadaş teselli edilirken söylenmektedir.

Kendi ellerimle yaptım: Getirilen yemek konusunda karşıdaki kişiye (genellikle sevgili) hamarat olduğunu belli etmek için söylenmektedir. Çoğunlukla anneler tarafından hazırlanan yemekler getirilmektedir.

Ayy seni çok özlemişim: Belli bir zaman sonra karşılaşılan kız arkadaşla karşı söylenmektedir.

Mağazada işim uzun sürmez, sadece bir şey değiştireceğim: Alışveriş mağazasına giren veya girecek olan kadınlar tarafından söylenmektedir.

Sevgililer günü benim için bir anlam ifade etmiyor: Karşısındaki erkeğin düşüncelerini öğrenmek, dikkatini cezbetmek veya ilgisini çekmek için söylenmektedir.

Maddiyat benim için önemli değil: Karşısındaki erkeği gerçekten sevdiğini, onun malında gözü olmadığını belirtmek için söylenmektedir.

Maddiyata ve tipe önem vermem: Erkeklere karşı söylenen bu ifade çoğunlukla yalanı oluşturmaktadır.

Kızsal bir şey: Erkek arkadaşın konuşulanları merak edip sorması üzerine söylenmek istenmeyen bir konu olduğunda başvurulmaktadır. Bu durumda erkeklerin daha fazla soru sormayacağı bilindiğinden dolayı söylenir.

Evde temizlik var: Hamarat olduğunu bildirmek için söylenmektedir. Bunun yanı sıra mesajlara geç cevap verilmesi veya aramalara dönülmemesi durumunda başvuru yalanı oluşturmaktadır. Genellikle erkeklere karşı söylenmektedir.

Misafir geldi: Farklı bir işin olması, yapılması ya da konuşulması istenmeyen durumlarda veya dışarı çıkılması hâlinde mesajlara/aramalara cevap verilemeyeceğinden dolayı söylenmektedir. Genellikle mesafeli ilişkilerde sevgiliye karşı kullanılmaktadır.

Sonuncuyu ben aldım, zaten bedeni yoktu: Kız arkadaşlara karşı söylenen bu yalandan elbisenin, arkadaşları tarafından çok beğenilmesi üzerine nereden alındığı şeklinde soruyla karşı karşıya kalındığında onların da aynı elbiseyi almamaları için söylenmektedir.

Yurttayım anne/baba: Kızlarını farklı bir şehre üniversite okumaya gönderen anne-babanın, kızlarını akşam vakitlerinde aradıkları zaman dışarıda olmalarına karşın bu yalan söylenmektedir. Anne-babalarının endişelenmemesi ve kimi durumlarda kızmamaları için başvurulur.

Aaa bilmem öyle mi olmuş, çok teşekkür ederim, hiç fark etmemişim: Giyilen kıyafetin, yapılan makyajın, boyatılan ve kestirilen saçın (vb.) beğenildiği ve övgülere yer verildiği durumlarda mütevazı görünmek için söylenmektedir.

Canım sıkılıyor, üzüliyorum: Erkeklere karşı söylenen bu ifadeyle ilgi ve sevgi görmek amaçlanmaktadır.

Kilolu olduğumu söyleyen de bozulmam: Karşı tarafın gerçek düşüncelerini öğrenmek için söylenmektedir.

Babama senden bahsettim: Evlilik için erkekleri harekete geçirmek ve karşısındaki

erkeğin düşüncesini öğrenmek ('ağız aramak') için söylenmektedir.

Cildim hassas benim: Kadınlar tarafından çoğunlukla övünmek, imaj oluşturmak, gereksiz temastan ve bir ürünü kullanma ısrarından kaçınmak amacıyla söylenmektedir.

Hatırlamıyorum: Erkeklerle karşı söylenen bu yalana, konunun uzamasının istenilmediği durumlarda başvurulmaktadır.

Başım ağrıyor, hiç halim yok: Cinsel ilişki yaşama konusunda erkekler, 'istemiyorum' yanıtını cevap olarak kabul etmediğinde söylenen yalanları oluşturmaktadır.

Bugün hastayım/regliyim, o yüzden olmaz: Cinsel ilişkiye girmek istemeyen kadının sevgilisine veya kocasına karşı söylediği yalanı oluşturmaktadır.

Küçükken bisiklet kazası yüzünden oldu / Küçükken bisikletten düştüm, o yüzden oldu / Çocukken kazayla kaybettim, oyun oynarken: Toplumda baskılanan durum olması hasebiyle kadınlar, genelde bir başkasıyla ilişkiye girdiklerini ve bu şekilde hymenini (halk arasında 'kızlık zarı') kaybettiklerini belirt(e)mezler. Dolayısıyla bu durumu açıklamak için çeşitli yalanlara başvurulur. Yer verilenler, bahsedilen yalanlar arasında yaygın olarak kullanılmaktadır.

Aslında tipim de değilsin ama büyülenmiş gibiyim / Genelde erkekler benim peşimden koşarlar ama senin çok garip bir çekiciliğin var: Kadınlar, genelde cinsel birliktelik yaşadıkları erkeklerle karşı onların gönlünü hoş etmek gibi amaçlarla bu yalanlara başvurmaktadırlar.

Ön sevişme o kadar da önemli bir şey değil: Karşıdaki erkeğin üzülmemesi veya gururunun zedelenmemesi için söylenmektedir. Ayrıca onun hoşuna gitmek de amaçlanmaktadır.

Çok zevk aldım, çok iyiydin, harikaydın / Çok iyiydin / Senin kadar iyi sevişen bir erkek görmedim / Yaşadığım en güzel sevişmeydi, daha önce hiç böyle hissetmedim: Erkeklerle girilen ilişkiden sonra çok iyi geçmese dahi karşı tarafı mutlu etmek ve onun özgüven kaybı yaşamasına engel olmak (vb.) için söylenmektedir.

Kadınlar; erkeklerle, torunlarına, çocuklarına ve kadınlara çeşitli sebeplerle yalan söylemektedir. Kadınlar, çocuğun düzenli ve ahlaklı şekilde büyümesi, erkeğin veya kocanın olumsuz tepkisine maruz kalmama ve onu memnun etme, hemcinslerine karşı on-

ları kırmadan, asıl düşüncelerini söyleyerek kendilerinden uzaklaştırmak istemediklerinden ya da kıskanmalarından ve toplum baskısından ötürü çeşitli yalanlara başvurmaktadır.

2.2.3.2. Erkeklerin Söylediği Yalanlar

Kadınlardan (arkadaş, kız arkadaş, eş) gizlenen veya onlara söylenmek istenmeyen konularda erkekler tarafından çeşitli yalanlara başvurulmaktadır. Erkeklerin karşı cinse karşı söyledikleri iltifatların zaman zaman yalan olduğu, karşı tarafın da buna inandığı, inanma ihtiyacı hissettiği veya inanmış gibi yaptığı görülmektedir. Söz gelimi, “Sen dünyanın en güzel kadınısın” şeklinde yapılan iltifata kadının vereceği tepki sıcakkanlı, samimi ve inanmış şekilde olacaktır. Bu şekilde erkeğin, kadını elde etme amacıyla başvurduğu sözlerin birçoğu yalan olarak değerlendirilebilir. Aynı durum kadınlar için de geçerlidir. Elde edilmek istenen erkek, yalandan iltifatlarla kazanılmaya çalışılır. Karşı cinsi elde etme amacı, kendini beğendirmek olarak da görülmektedir. Dolayısıyla kişiler, kendilerini tanıtmaya noktalarında çeşitli yalanlara başvurmaktadır. Bunun yanı sıra erkekler, maddi imkânları yetersiz olsa dahi partnerleri olan kadınların gözünde küçük düşmemek için onların maddi yardım tekliflerine karşılık maddi durumlarının iyi olduğunu belirtirler. Mayer, erkek kadın ilişkilerinde örnekler verdikten sonra “yalansız aşk olmaz” düşüncesinde karar kılmakta ve şöyle demektedir: “Yalansız aşk olmamıştır ya ondan kaçınacağız ya da onunla yaşamayı öğreneceğiz” (2008: 94). Mayer (87), tanışmanın ilk aşamalarında her iki tarafın da aynı oranda yalan söylediğini belirtmektedir.

Bunların yanı sıra erkeklerin hemcinslerine karşılık söyledikleri yalanlar da bulunmaktadır. Bunlar genellikle ‘erkeklik gururu’¹¹⁷ olarak addedilen konudan veya kendilerini iyi, güçlü, çekici, cesur vb. göstermek adına söylenmektedir. Bu konudaki yalanlar daha çok güçlü bir erkeği dövmeleri, olağanüstü güzellikle bir kızın kendi peşlerinden koşmaları, kendilerinden üst olan kişilere karşı (mesela, patron veya hoca) verdikleri ağır cevaplar şeklinde anlatılar hâlinindedir.¹¹⁸ Aşağıda erkeklerin yaygın şekilde söyledikleri

¹¹⁷ Geleneksel toplumda erkeğe yüklenen onur, şeref, cesaret, kibir, korkusuzluk gibi duyguların erkeğin üzerindeki oluşturduğu etkiye denilebilir. Bu durum kimi zaman aşırıya kaçmakta ve erkeğin yapacağı veya anlatacağı olayları yönlendirmektedir.

¹¹⁸ Erkeklik rollerinin belirlenmesinde bu konudaki anlatıların etkileri de söz konusudur. Bu yüzden bahse konu olan anlatılar derlenerek incelenebilir ve üzerine muhtelif çalışmalar hazırlanabilir.

yalanlara yer verilecektir.

Annen beni ilk gördüğünde peşimi bırakmamıştı: Erkekler çocuklarına, anneleri ile tanışma hikâyesini anlatırken başvurmaktadır. Aynı zamanda kendilerinin gençken pek yakışıklı olduklarını belirtmek için söylemektedirler.

Ben izin almam, haber veririm: “Kılıbık”, “Hanım köylü” olmadığını ifade etmeye çalışan erkeğin söylediği yalanlardan birini oluşturmaktadır. İlişkide kendi sözünün geçtiğini ve sert (halk arasında ‘maço’, ‘taş fırını’) erkek olduğunu vurgulamak için söylenmektedir.

Çocuklar bırakmıyor: Evli bir erkek, arkadaşlarının dışarı çıkmaya çağırmasına rağmen karısının izin vermemesi üzerine söylemektedir. Arkadaşlar arasında “kılıbık” olarak bilinmemek ve onların dalga geçmesine mahal vermemek adına bu yalana başvurulur.

Bizim evde son sözü ben söylerim / Evde benim sözüm geçer, elimi masaya vurdum mu her şey biter, ben izin vermeden hiçbir şey yapmaz / Karımdan izin almam ben, sadece yapacağımı söylerim, haberi olur, o kadar: Erkeklerin en çok yalan söyledikleri konulardan birini oluşturmaktadır. Sevgili veya hanımlarıyla ilgili olarak sert ve ağır bir erkek olduğu izlenimini vermeye çalışan kişilerce ‘maçoluk’ veya ‘kılıbıklık’ esasında söylenmektedir. Bu yalanlar, erkeklerle bir arada olunduğu sırada söylenmekte ve bu şekilde erkek, erkekliğini kanıtladığını düşünmektedir.¹¹⁹

Üstündekiler çok yakışmış: Kadınların giydiği her kıyafete karşı onları etkilemek için söylenen nezaket yalanlarından birini oluşturmaktadır.

Çok güzel yemek yaparım: Kadınları etkilemek için söylenmektedir.

Bu çakmak hediye ya: Bu yalan sadece çakmak için değil, tespih, yüzük vb. eşyalar için de söylenmektedir. Hediyeye karşı duyulan saygıdan dolayı söylenir ve bu durum, eldeki eşyanın karşı tarafa verilmek istenmediğini gösterir.

Yakıştı canım, çok güzel oldu / Çok yakıştı: Sevgilisi veya eşiyle alışverişe giden erkek, alışverişin uzun sürmesi ve sıkılması durumunda “Bu güzel mi?”, “Yakıştı mı?”

¹¹⁹ “Kılıbık” ve “Maçoluk” folkloru üzerine müstakil çalışmaya rastlanmamıştır ve irdelenmesi gereken konuları oluşturmaktadır.

şeklindeki sorulara verdikleri bu yanıtlarla bir an önce alışverişin bitmesi için çabalamaktadır. Kimi zaman arkadaşla çıkılan alışverişte de yaşanan bir durumdur.

Yok la ne küsecem: Erkeklerin atar yaparken başvurdukları yalanı oluşturmaktadır. Karşı taraftan küsmüş olunsu dahi bunun ‘erkekliğe’ yakışmayacağından ötürü kabul etmemeleri doğrultusunda söylenmektedir.

Annemden daha güzel yemek yapıyorsun: Erkek, eşinden bir şey isteyeceği zaman veya onun gönlünü yapmak/almak istediğinde başvurmaktadır.

Hayvanseverim: Kadınları etkilemek için söylenmektedir.

Kendimi bugün pek iyi hissetmiyorum, rahatsızım biraz: Sevgilisinin dışarı çıkmak için mesaj atması veya araması durumunda erkeğin başka bir işinin olması (erkeklerle halı saha maçı sözü vb.) hâlinde söylediği yalanı oluşturmaktadır.

Aşkım çok uyum geldi, yatıyorum: Başka bir işle uğraşmak için (söz gelimi, arkadaşlarla çevrim içi oyun oynamak) sevgiliye söylenen yalanı oluşturmaktadır.

Oynamayı bilmiyorum: Düşünlerde halaya girmemek, diğer bazı oyunlar (okey vb.) konusunda oynamak istenmediği durumlarda başvurulmaktadır.

Annem seni çok sevdi: Sevdiği kızın annesiyle tanıştıran erkeğin, bir sorun çıkarması için kız arkadaşına söylediği yalanlardan birini oluşturmaktadır.

Unutmadım, sana sürpriz yapacaktım: Sevgilileri veya eşlerinin doğum gününü, evlilik yıl dönümünü (vb.) unutan erkeklerin, olumsuz tepki almamak ve huzursuzluk çıkarmaması için başvurduğu yalanlardan birini oluşturmaktadır.

Siz bir de onu görün / Siz bir de karşı tarafı görün: Genellikle kavgadan sonra dayak yiyen kişi tarafından başvurulmaktadır. Dövüş esnasında darbe almış ve vücudunda yaralar olan kişilerce “Ben de karşı tarafa zarar verdim hatta bana verdiklerinden daha çok zarar verdim” anlamında söylenmektedir.

Ben küçükken X takımın altyapısındaydım da sakatlandım dizimden / Eskiden okul takımında oynardım: Erkekler, kendilerini önemli kimse olarak göstermek adına yaygın şekilde söylemektedir. Bu şekilde futbol hakkında konuşulacak konularda söylediklerine önem verilmesini sağlamak ve içinde bulunduğu çevrede prestij kazanmak amaçlanmaktadır.

Hakeme yumruk attım / Hocayla tartıştık / Soyunma odasında rakip takımdan birini dövdüm / Babam istemiyordu: Küçükken bir takımın altyapısında oynayıp futbol tecrübesi olduğunu bildiren kişiler oldukça fazladır ve bu konuda çeşitli yalanlar bulunur. Futbol takımında olan bu kişiler başarılı olduklarını fakat başlarına gelen talihsiz olaylardan dolayı futbolu bıraktıklarını belirtirler. Bu ifadeler söz konusu kişilerin başvurdukları yalanları oluşturmaktadır.

Vallahi sarıda geçtim memur bey: Trafikte kırmızı ışıhta geçen kişi, trafik polisine yakalandığında söylemektedir.

Yol verdim: Sevgilisi veya ilişki amacıyla konuşulan kadın tarafından terk edilen erkeğin, arkadaşları arasında olayı anlatırken söylediği yalanı oluşturmaktadır.

O bana yüz vermedi değil, ben umursamadım: Ortamda konusu geçen kızla ilişkili olan erkeğin söylediği yalanı oluşturmaktadır. Bir araya gelmeleri ihtimal dahilindeyken bir anda uzaklaşmaları durumunda da kullanılır.

Gençken uzun saçlarım vardı, kızlar bayılırdı: Saçları olmayan (“kel”) veya önemli kısmı dökülmüş erkekler tarafından söylenmektedir.

Kadınlar en çok kel erkeklerden hoşlanır: Saçları olmayan erkekler tarafından söylenmektedir.

Parfüm kokusu mu? Sana alacaktım ama beğenmedim: Erkeğin üzerindeki kadın parfümü kokusunu fark eden sevgili veya eşin sorusuna karşı söylenmektedir.

Gözüm çıksın ki o kadına bakmadım: Eşlerinden veya sevgililerinden alacakları olumsuz tepkinin farkında olan erkekler tarafından başvurulmaktadır.

Merak etme hayatım, sekreterimi görsen çok çirkin: Birey, sekreteri güzel olmasına rağmen eşinin kıskanmaması ve kendini kısıtlamaması için başvurmaktadır.

Yoo, valla bakmadım / Kıza bakmadım başka bir şeye bakıyordum: Yanlarından geçen kadına bakan erkeklerin hanımlarına veya sevgililerine karşı söyledikleri yalanı oluşturmaktadır.

Özledim / Çok güzel olmuş(sun): Karşı tarafın (eş, sevgili vb.) duymak istedikleri söylenmektedir. Mesela, “Beni özledin mi?” sorusuna yanıt olarak verilmektedir. Ayrıca “Kıyafetim nasıl olmuş?”, “Ben nasıl olmuşum?” gibi sorulara karşı da söylenmektedir.

Seni kardeşimden ayırmıyorum: Erkeklerin, kimi kız arkadaşlarına karşı söylediği yalanlardan birini oluşturmaktadır.

Seni aldatmayı düşünmedim bile: Erkekler sevgililerine karşı onlara güven vermek amacıyla söylemektedir.

Bu gece iş yemeği var: Farklı işler olmasına rağmen bunun söylen(e)memesi durumunda başvurulmaktadır.

Karıcığım bu akşam iş yerinde toplantı var, biraz gecikebilirim / İş yerinden aradılar: Farklı bir işi olmasına rağmen karısına karşı bu şekilde (meşru ve kabul edilebilir) bir yalana başvurarak, olumsuz tepki alınmaması sağlanmaktadır.

Bence de güzel bir kız değil / Yok ya o kadar güzel değil: Hanımının veya sevgilisinin gösterdiği kıızı değerlendiren erkek tarafından başvurulmaktadır. Eşi veya sevgilisi tarafından başka bir kız hakkındaki fikri sorulduğunda söylenmektedir. Eş veya sevgili olan kız, onu kıskanmasıyla birlikte düşüncelerini onaylatmak için sorduğu soruya verilen yanıtı oluşturmaktadır. Kadınların, erkeklerin yalan söylemelerine sebebiyet verdiği durumlara örnek teşkil etmektedir.

Erkek erkeğe takılacağız: Ortamda kız bulunacak olmasına rağmen erkeklerin hanımlarının veya sevgililerinin verecekleri tepkiden ve izin vermemelerinden duydukları şüpheden dolayı söylenmektedir.

Tamam suçlu benim, kabul ediyorum: Erkekler, kadınlarla tartışırken sıklıkla başvurur. Burada sevgilinin/eşin fazla konuşmasından şikâyetçi olan erkek, yorulmuş olmasından kaynaklanan durumla beraber konunun uzamasını istememektedir ve karşı tarafı kırmamak adına durumu bu şekilde ifade etmektedir.

Seni: Hanımı veya sevgilisinin “Ne düşünüyorsun?” sorusuna verilen yanıtıdır ve çoğunlukla düşünülen şeyin söylenmek istenmemesi durumlarında başvurulmaktadır. Ayrıca karşı tarafın hoşuna gideceği düşünüldüğünden söylenmektedir.

Merak etme anne, bir kıza âşık olup peşinden koşacak değilim: Annenin, çevrede yaşanan sevgili olaylarını görüp oğlunu uyarması üzerine oğlunun, annesine karşı söylediği yalanlardan birini oluşturmaktadır.

Giyimine karışmam: Sevgililik/evlilik öncesinde kız arkadaşla söylenmektedir.

İşten izin alamıyorum yoksa olurdu: Karşıdaki kişinin (karısı, sevgilisi vb.) isteğinin yapılmak istenmediği durumlarda gerçek söylendiğinde ortaya çıkması muhtemel olan sorunları engellemek amacıyla kullanılmaktadır.

Bu akşam halı saha maçında beş gol attım: Sevgilisine veya hanımından ilgi görmek, takdir edilmek, onun gözünde daha yüksek mertebeye ulaşmak, -tabir yerinde olursa- ‘hava atmak’ için söylenmektedir.

Yemek yapmasan da olur, her akşam dışarıda yeriz: İlişkilerde “Canım cicim ayları” olarak isimlendiren zamanlarda başvurulmaktadır. Kadının, yemek yapmayı bilmediğini belirtmesi üzerine erkek tarafından söylenmektedir.

O mu? İş yerinden arkadaşım. Hem zaten sevgilim olduğunu da biliyor. Hem onun da erkek arkadaşı var. Muhtemelen işle ilgili bir şeyi danışmak için aramıştır: Üç yalanın bir arada söylenerek karşı tarafı inandırma anlamında daha fazla etkiye sahip olacağını düşünen erkek tarafından başvurulmaktadır. Arayan kadınla yakın ilişkisi bulunmasına rağmen hanımını veya sevgilisini bu duruma inandırmak için söylenmektedir.

Anneannem öldü / Dedem ölmüş: Erkekler, uzun bir süre karşı tarafın (sevgili vb.) mesajına, aramasına cevap ver(e)memeleri durumlarında söylemektedir. Bununla birlikte yapılan bir hatanın üzerinin örtülmesi amaçlanmaktadır.

Mesaj yazmayı sevmiyorum / Telefonla konuşmayı sevmiyorum: Karşıdaki kişiyle konuşulmak istenmemesi durumunda onu incitmemek için söylenmektedir.

Zamanında bir kız vardı, adını şimdi unuttum: Sevgilisi veya hanımının kıskançlık yapmaması ve herhangi bir sorun çıkmaması için ismin unutulduğu belirtilmektedir.

Yok ya ne kaybolması, nerede olduğumuzu biliyorum: Pek bilinmedik bir yerde araba kullanırken veya yürürken kaybolunması durumunda söylenmektedir. Erkeklik gururundan ötürü ve karşı tarafı (eş, sevgili vb.) telaşa sokmama adına kullanılmaktadır.

Param yok: Parası olmasına rağmen harcamak istemeyen kişilerce söylenmektedir.

Bırak şimdi o işleri, sonra beraber yaparız. Şimdi çay yap içelim: Erkek, iş yapan eşine karşı söylemekteyse de çaylar içildikten sonra çoğunlukla yardım edilmez. Bu yalanın amacı, canı çay çeken erkeğin isteğinin yerine getirilmesi ve yorulmuş olan eşinin dinlenmesini sağlamaktır.

Arkadaşım trafik kazası geçirdi, onun yanına geldim: Sevgilisi veya arkadaşıyla buluşmayı veya verdiği sözü tutmayı unutan erkek tarafından söylenmektedir.

Annemgile gidiyorum: Evden çıkmak için bahane bulmaya çalışan erkek, evden çıkarken eşinin “Nereye gidiyorsun? Ben de geleyim” şeklindeki ifadesine karşılık bu yalana başvurarak arkadaşlarının yanına gidebilme şansı elde etmektedir. Türk kültüründeki gelin-kaynana ilişkisine hitaben söylenmektedir.

Manita 1 saattir deli gibi kesiyor beyler / Şu kızla bir saattir bakışıyoruz: Herhangi bir kızın birkaç saniyelik bakışı sonucu söylenmektedir. Kişi, kendinin değerli, yakışıklı bir kimse olduğunu belirtmek için başvurmaktadır.

Sen de haksızsın, ben de haksızım: Sadece kendi haksız olmasına rağmen karşı tarafı da haksız göstererek tepki vermesine engel olmak amacıyla söylenmektedir.

Erkek erkeğe sizin muhabbetiniz geçmiyor, kızların arkasından dedikodu yapıyoruz: Erkekler tarafından kadınlara karşı söylenmektedir (bkz. Sezgin, 2021).

Batum’u gezmeye gideceğim: Batum (Gürcistan) kültürel açıdan zengin bir şehir olmasının yanında genelevleriyle de ünlüdür. Erkekler orada geneleve gideceklerse de Batum’u gezmeye gideceklerini söyleyerek amaçlarını belli etmemektedir. Bu yalan o kadar yaygınlaşmıştır ki Batum’u gerçekten gezmek için gidecek kişiler dahi bunu açıkça dile getirmekten çekinmektedir.

Makyajsız daha güzelsin: Erkekler, makyaj yapmaması için kadınlara (genellikle sevgilisi ya da karısı) karşı söylemektedir. Bunun sebebi kimi zaman makyaj malzemelerinin fiyatlarının pahalılığı kimi zamansa doğal güzellik yanlısı olmak ve sevdiğinin diğer insanlar arasında dikkat çekmemesini sağlamaktır.

Halı saha maçındaydım: Erkek, farklı yerde olmasına rağmen sevgilisinin/hanımının kızacağını düşünerek halı sahada olduğunu belirtmektedir. Bu yeri belirtmenin sebebi ise burada sadece erkeklerin bulunmasından kaynaklıdır.

Bursa’dan bir yapıştırdım, İzmir’e 45 dakikaya vardım: Mekânlar sembolik olarak verilmiştir. Genelde kişiler bulundukları yerler hakkında bu yalanları söylemektedir. Mesela, Erzurum’da olan bir kişi de Oltu’ya gidiş gelişi için benzer ifadeler kullanmaktadır.

Ben zaten fanatik değilim: Fanatiği olunan takım maçı kaybedince arkadaşlar arasında dalga geçilmemesi amacıyla söylenmektedir.

Şişman değilsin, harika bir vücudun var: Erkek tarafından sevgilisi veya eşine - özellikle kilo konusunu fazlasıyla sıkıntı eden kadınlara- karşı söylenmektedir.

Romantik filmlere bayılırım: Karşı cinsinin hoşuna gitmek ve onu etkilemek adına söylenmektedir.

Dişi sineğe bile bakmam: Hanımına veya sevgilisine güven vermeye çalışan erkek tarafından söylenmektedir.

Ailemle ilgili problemlerim var: Erkek, bir başka olayı bahane göstererek yaptığı hata veya yanlışın affedilmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Özellikle sevgili veya sevgili adaylarına karşı söylenmektedir.

İşim var / Rahatsızım: Dışarı çıkmak için eşlerinden izin alamayan veya eşlerini evde yalnız bırakmak istemeyen erkekler tarafından erkek arkadaşları arasında dalga konusu olmamak için -onlara karşı- söylenmektedir.

Yüzük alerji yapıyor bende / Bekâрім: Yüzük takmayarak bekâr olduğunu belirtmeye ve bununla birlikte başka kadınlarla birlikte olma şanslarını yüksek tutmaya çalışan erkeklerin yüzüğü neden takmadığı sorulduğunda başvurdukları yalanı oluşturmaktadır.

Ellerine sağlık karıcığım çok güzel olmuş: Eşinden bir şey isteyecek olan erkek tarafından söylenmektedir. Onu yumuşatarak, yumuşak anında bu isteğe olumlu cevap vereceği düşüncesinden hareketle bu yalana başvurmaktadır. Diğer yandan yapılan yemeğin nasıl olduğunu soran eşe karşı -yemek güzel olmamış olsa dahi- onun kalbini kırmamak, yaşanacak olumsuz olaya mahal vermemek adına söylenmektedir.

Bulaşıkları yıkayacaktım da süngeri bulamadım: Karısının dışarıda olduğu veya işi olduğu durumda evde bulunan kocasına neden bulaşıkları yıkamadığını sorduğunda söylenen yalanlardan birini oluşturmaktadır.

Mahmut Usta: Eşini veya sevgilisini aldatan erkeklerin, ilişki yaşadıkları diğer kişiyi telefonlarına erkek olarak kaydetmeleri durumu söz konusudur. Bu şekilde dikkat çekmemek ve yakalanmamak amaçlanmaktadır. Yer verilen ifade de telefonun çalması durumunda eşinin, “Kim arıyor?” sorusuna karşılık söylenmektedir.

Karımı boşayıp seni alacam. Zaten ben görmemişim ki annemgil beğenmişler, almışlar / Karımdan ayrılıp seninle evlenecem / Evliyim ama altı aydır koltukta yatıyorum: Eşleri dışında farklı bir kadınla birlikte olan erkeklerin o kadınlara karşı söyledikleri yalanları oluşturmaktadır.

Bize gelsene film izleriz: Kadınlara karşı söylenen bu yalandan amaç film izlemek değil, cinsel anlamda yakınlaşmaktır.

Sadece uyuyacağız: Erkeklerin, sevgililerini evlerine davet ettiklerinde başvurdukları yalanlar arasında bulunmaktadır.

Sana pul koleksiyonumu göstereyim mi?: Erkeklerin kadınlara karşı söylediği bir ifadedir ve amaç pul koleksiyonunu göstermek olmadığından bir yalanı oluşturmaktadır. Erkekler arasında sıkça kullanılan “Eve atmak” tabirinin yerine getirilmesi adına söylenmektedir.

Yatmadan önce ön sevişmeden hoşlanırım: Karşısındaki kadını etkilemek adına söylenmektedir.

Normalde bir saat falan sürüyor ama şimdi niye böyle oldu anlamadım / Normalde böyle olmuyordu: Kadınlara girilen cinsel ilişki esnasında prematür ejakülasyon yaşanması durumunda söylenmektedir.

Aslında benim yatak performansım daha iyidir: Cinsel ilişki yaşanmış olan kadına karşı söylenmektedir.

Eve bir kadın attım, çok memnun kaldı bir daha yap dedi / Karı benden çok memnun kaldı, para almadı: Bu ve bunun gibi yalanların sebebi, erkeğin erkekliğini kanıtlama gereksinimi duymasıdır. Bu gereksinimin karşılanması için daha çok cinsel ögelere başvurulmaktadır. Yer verilen yalanlar da bunların neticesinde oluşmaktadır.

O kızla yattım: Erkekler arasında güzel bir kızın dedikodusu dönerken ortamda birey, kendini ön plana çıkarmak için söylemektedir.

Şimdiye kadar gördüğüm en iyi fizik seninki: Karşısındaki kadını etkilemek adına söylenmektedir.

Evli erkekler, bir araya gelip pikniğe gitme, faaliyet yapma vb. gibi durumlarda karılarına çeşitli yalanlar söylemektedir. Bu konuda yalan söylenmesinin sebebi onlardan

izin almak ya da onların rızasını almaktır. Erkek yalanları, genellikle kadınlarla karşı kullanılır gibi genel kanı varsa da erkekler, erkek arkadaşları arasında da çeşitli yalanlara başvurmaktadır. Ayrıca erkeklerin söyledikleri yalanlarda karşı taraftaki kadını elde edebilme veya ona hoş görülme gibi amaçlar bulunur. Bir kullanıcı, erkeklerin kadınlarla ilişkiye girmek için yalan söylemeleri durumunun, kadınların sevişmeyi lütuf gibi sunmasından kaynaklandığını, erkek tarafının tacizci ve sapık durumuna düşmemek için ortaya çıkardığı sözlü girişimler olduğunu belirtmektedir.¹²⁰ Kadınların “Saçım nasıl olmuş, kıyafetim nasıl, nasıl olmuşum” gibi soruları da çoğunlukla yalanla karşılık bulmaktadır. Doğru söylendiğinde huzursuz ve olumsuz bir ortam oluşacağından ötürü çoğunlukla yalanla cevap verilmektedir. Bu bakımdan erkeklerin kimi yalanları söylemelerinin sebebi olarak kadınlar gösterilebilir. Bu yalanlar kadınlara yönelik nezaket, incelik ya da romantizm barındıran sözlerden meydana gelmektedir. Bir kullanıcı, kadınların yalan söylemelerine sebep olması durumunu şu sözlerle açıklamıştır: “Söylenmesi istenilen yalanlardır, söylemeyince odun oluyor” (URL-34). Bu hususta en yaygın söylenen yalanlardan biri, “Bendeki değişikliği fark ettin mi hayatım?” şeklinde kadının erkeğe karşı sorduğu soruya verilen cevaptır. Bu durumlarda erkek fark ettiğini belirtmesine rağmen aslında fark etmemiştir ve çoğu zaman kısa süre sonra kendini ele vermektedir.

Kadınların sık sık sorduğu ve alacağı cevaba göre tepki koyacağı düşünüldüğü hususlarda yalan söylenmektedir. Örneğin, “Beni seviyor musun?”, “Ortamda hiç kadın var mı?”, “Orada ne yapacaksın?” vb. sorulardan hareketle erkek, karşı tarafı üzmemek, doğruların söylenmesiyle ortaya çıkacak sorunlara engel olmak için çoğu zaman yalan söylemektedir. Bu gibi sorulara ilk başlarda doğru cevap verilmesine rağmen kadının ortaya koyacağı tepki düşünüldüğünde veya doğru cevap verildiğinde ortaya koyduğu tepki akla getirilip memnun kalınmadığında artık yalanlar cevap olarak ileri sürülecektir. Erkeklerin bu yalanları söylemelerindeki sebeplerden birini de “aldatma” oluşturmaktadır.

2.2.3.3. Kadın-Erkek Ortak Yalanlar

Kadınlar ve erkeklerin ortak yalanları da azımsanmayacak derecededir. Çünkü yalan; cinslere değil, insanlığa özgü bir durumdur. Bu bölümde kadın ve erkeklerin ortak

¹²⁰ Erkekler arasında söylenen yalanlar reklamlara da konu olmuştur (bkz. URL-75, URL-76, URL-77). Kadınların söylediği yalanların reklamlara konu olması açısından (bkz. URL-78).

olarak kullandıkları yalanlardan bahsedilecektir.

Bir şeyler hissettiğim ilk erkeksin/kadınsın: Cinslerin birbirlerine karşı söylediği yalanlardan birini oluşturmaktadır. İlk olmak, bireyi özel hissettirdiğinden dolayı bu şekilde yalanlara başvurulmaktadır.

Senin annen benim annemdir: Eşinin annesine önem verdiğini gösteren kişiler tarafından kullanılmaktadır. Doğrular söylendiğinde ortaya çıkacak sorunlara ve anlaşmazlıklara engel olmak için bu yalanlara başvurulmaktadır.

Hiç kimseyi senin kadar sevmedim: Partnerin gönlünü hoş etmek amaçlanır ve hemen her sevgili ya da sevgili adayına karşı söylenmektedir.

Seni üzmem istemem: Bu söylemden sonra ayrılık mesajı verilmeye başlandığından dolayı bir yalanı oluşturmaktadır.

Ben ilk defa böyle hissediyorum: Partneri çok sevdiğini belli etmek ve daha önceki ilişkilerinden farklı olduğunu söyleyerek kendini özel hissetmesini sağlamak için söylenmektedir.

Ben seni arkadaş olarak görüyorum: Karşıdaki kişinin beğenilmediği durumlarda gerçeğin söylenmesiyle oluşacak gönül kırıklığı ve üzüntüye engel olmak için kullanılmaktadır.

Elimi sallasam ellisi: Bu ifade, kişinin kendine pek ilginin bulunduğunu ve birçok taliplisinin olduğunu belirtmek için kullanılmaktadır. Kimi zaman abartı kimi zamansa kişinin kendini överek hava atması amacıyla başvurulmaktadır.

Peşimden koşuyor da yüz vermiyorum: Kendini değerli gören veya aşırı beğenen kişiler, karşı cinsten yakışıklı veya güzel kimseler tarafından sevildiklerini belirtmektedir. Ortamda bulunanlara ne denli değerli/havalı olduğunu göstermek için kullanılmaktadır.

İlk görüşte aşka inanmam ama sen beni fena etkiledin: Karşı cinse karşı iltifat etme amacıyla başvurulmaktadır.

Anneme yardım ediyordum: Kadınlar tarafından genelde sevgiliye ya da arkadaşlara karşı söylenmektedir. “Hanım hanımcık” görünmek ve bilinmek isteyen kadınlar tarafından kullanılmaktadır. Ayrıca mesajlara ve aramalara cevap verilememesi durumunda

da söylenmektedir. Bununla birlikte ileride eşine yardım edecek erkek portresi çizerek karşı cinsi etkilemeye çalışan erkekler tarafından başvurulmaktadır.

Ben kıskanç değilim: Karşı tarafı kısıtlayıp sıkmayacağını belirtmek için verilen artistik bir mesaj olmasına rağmen çoğu zaman yalanı oluşturmaktadır.

Üzülme sevgilim, evlenince anneni yanımıza alırsız: Aslında böyle bir düşünce ya da istek olmamasına rağmen sırf o ânı geçiştirmek için söylenmektedir.

Annenle babanı çok sevdim: Sevgilisinin ailesiyle tanışmış olan erkek/kadın tarafından başvurulmaktadır ve gerçeklerin söylenmesiyle ortaya çıkacak sorunlara engel olmak amaçlanmaktadır. Ayrıca hemen herkesin (kendi) ailesine kıymet verdiği düşünülürse, bu yalanla, sevgili tarafından daha çok beğenilip yakınlık gösterilecek düşüncesinden hareketle söylenmektedir.

Benim için öz annemle babamdan farkınız yok: Kaynana ve kayınpederle aralarını iyi tutmak ve onlara karşı iyi biri olarak görünmek isteyen kişilerce söylenmektedir.

Annen tabii ki bizimle istediği kadar kalabilir: Karı-koca arasında başvuru bu yalana, karşı tarafı kırmamak, üzmemek, onun gözünde kötü konumuna düşmemek ve nezaket amacıyla başvurulmaktadır.¹²¹

İşten aradılar, gitmeliyim: Arkadaş çevresinin çağırması veya farklı bir olay olması durumunda dışarı çıkmak gerektiğinde başvurulmaktadır. Bu yalana başvurulmasının sebebi işin, titiz bir husus olması ve eşinin buna itiraz etmeyecek olmasından kaynaklıdır.

Birçok ortak noktamız var: Ortak noktaları bulunmamasına rağmen ortak noktaların insanları birbirine yaklaştırdığını bilen kişilerce söylenmektedir.

Bunu daha önce hiç kimseye söylemedim / Bunu ilk kez sana söylüyorum: Hayatı hakkında özel bir konudan bahsedecek olan kişi tarafından söylenmektedir. Aynı zamanda karşıdaki kişiye değer ve önem verdiğini ifade etmek için kullanılmaktadır.

Ben ilişki düşünmüyorum: Kadın-erkek ilişkilerinde karşılaşılan bu yalana birey,

¹²¹ Karı-kocanın kaynanaları/kayınpedeleri hakkında yalan söylemeleri durumunu açıklayan bir bölüm için (bkz. A. Pease ve B. Pease, 2008: 135-150).

karşı tarafı beğenmediğinde ve bunu açıkça söyleyerek onu incitmek istemediğinde başvurmaktadır.

İşler uzadı / Çok yorulduğum uyuyacağım / Şarjım bitmişti: Erkeklerin, erkek arkadaşlarıyla oyun oynamak, zaman geçirmek ve eğlenmek için sevgililerine karşı söyledikleri yalanları oluşturmaktadır. Kadınlar tarafından da farklı meşguliyetler söz konusu olduğunda erkeklere karşı söylenmektedir. Aynı zamanda birbirlerini aldatan çiftler tarafından da başvurulmaktadır. ‘Uyuyacağım’ yalanı, kişilerin birbiriyle konuşmak istemedikleri, farklı işlerle uğraşmak istedikleri (video izlemek, sosyal medyada gezinmek vb.) veya yazmaya üşendikleri durumlarda da kullanılmaktadır.

Uyumuşum: Farklı herhangi bir sebepten ötürü mesaj atılmaması ve aramalara dönüşmemesi durumlarında söylenmektedir.

Bu gece mesaiye kalıyorum: Farklı uğraş ve durumların söz konusu olduğu ama gerçeklerin söylenmesiyle karşı taraftan olumsuz tepkilerin alınacağı durumlarda başvurulmaktadır. Eşler arasında başvurulduğu gibi eve geç gelecek kişiler tarafından ebeveynlere karşı da söylenmektedir.

Toplantıdaydım: Çalışan erkek veya kadınların başka bir işi olması durumunda özellikle eşlerinden gelen mesaj ve aramalara cevap veremediklerinde başvurumaktadırlar.

Kızmadım: Sinirli olunsa dahi karşı tarafın “Kızdın mı?” şeklindeki sorusuna karşılık verilen yanıtı oluşturmaktadır.

Eşimle mutsuzum / Eşimle ayrılacağız / Eşimden ayrı yaşıyoruz / Çocuk için katlanıyorum / Boşanacağız yakında / Bizimkisi formalite evliliği / Ayrı odalarda yatıyoruz: Eşleri dışında sevgilisi olan erkeklerin veya kadınların, sevgililerine söylediği yalanları oluşturmakta; ondan kısa zamanda ayrılıp kendileriyle evlenecekleri şeklinde artistik mesaj verilmeye çalışılmaktadır. Çoğu zaman yalanı oluşturmakta ve karşıdaki kişinin kendilerinden uzaklaşmasını engelleme ve onları elde etme adına söylenmektedir.

Gerçekten unuttum onu artık, adını bile zor hatırlıyorum: Erkekler ve kadınlar tarafından eski sevgililer hakkında söylenen yalanı oluşturmaktadır.

Düşündüğün/sandığın/zannettiğin/göründüğü gibi değil: Olaylar görüldüğü gibi olmasına rağmen bahse konu olan olumsuz olaydan sıyrılmak amacıyla söylenmektedir.

Sana güveniyorum da çevreye güvenmiyorum: Erkek veya kadınlar tarafından sevilen kişilere karşı söylenmektedir. Karşıdaki kişiye de tam olarak güvenilmemesine rağmen bunu açık şekilde belli etmenin oluşturacağı sorunlardan dolayı bu yalana başvurulmaktadır.

Seni üzerim diye korkuyorum / Sen daha iyilerine layıksın: Karşı tarafın beğenilmediği durumlarda ilişki yaşamamak, ilişki yaşanan durumlarda da erken vakitte ayrılmak için bahane olarak ileri sürülmektedir.

Seni rüyamda gördüm: Hoşlanılan kişiye karşı söylenerek konuşma başlatmak için kullanılır. Aynı zamanda arada belli bir yakınlık oluşturmak amacıyla başvurulur.

Ağlamıyorum, gözüme toz kaçtı: İnsanî bir duygu olmasına karşın kimi durumlarda ağlamak, kabullenilmek istenmeyen duygu konumunda bulunmaktadır. Kadınlar tarafından da başvurulmasına rağmen halk arasında “Erkek adam ağlamaz” anlayışından hareketle onların ağlamasının güçsüzlük göstergesi olduğu düşünüldüğünden erkeklerin bu yalana daha sık başvurduğu görülmektedir.

Ben uyuyorum, sabah konuşuruz / Ben uyuyorum iyi geceler: Farklı bir iş olmasına rağmen sevgilinin buna izin vermeyeceği ya da darılacağı düşünüldüğünden bu yalana başvurulmaktadır. Ayrıca trip ya da atar cümlesi olarak kullanılmaktadır. Partnerden ilgi beklenildiği durumlarda da söylenmektedir.

Hastayım, uyuyacağım: Sevgiliyle konuşulmak istenmediği ya da naz veya atar yapıldığı durumlarda kullanılmaktadır.

Tamam, neyse ya problem değil. Konuyu kapatalım: Aslında ciddi bir problem söz konusu olmasına karşın olayların çözülemeyeceği anlaşılmış olmasından ve daha fazla tartışmak istenmediğinden dolayı söylenmektedir.

Üşüyorum: Sevgili ya da eş ile kurulmak istenen yakın ilişkiden (sarılma gibi) dolayı başvurulmaktadır.

Dünyanın en güzel kadınısın / Dünyanın en yakışıklı erkeğisin: Partnerin kendini iyi hissetmesi için söylenmektedir.

Senden başka kimse bana çekici gelmiyor: Karşı tarafı etkilemek ya da ondan bir şey istemek için söylenmektedir.

Sana karşı her zaman dürüst oldum / Sana asla yalan söylemedim: Sevgililer veya eşler arasında söylenen yalanı oluşturmaktadır. Partnere karşı her zaman doğru söylendiği mesajı verilmeye çalışılmaktadır.

Benden daha iyilerine layıksın: Sevgililerin ayrılması durumunda bahane olarak ya da karşı tarafın üzülmemesi için söylenmektedir.

Sen daha iyilerine layıksın / Sorun sende değil bende: Sevgililerin ayrılması esnasında karşı tarafın üzülmemesi için söylenmektedir. Ayrılan kişi tarafından vicdani bir rahatlık sağlama da bu yalanın işlevleri arasındadır.

Sadece arkadaşız: Erkek ve kızın sevgilisi olması ve bu durumu kimsenin bilmesini istediği durumlarda aralarındaki ilişkiyi soranlara karşı söyledikleri yalanı oluşturmaktadır. Aynı zamanda magazin dünyasında ünlü kişiler, birlikte görüldüklerinde de bu yalana başvurmaktadır.

Aman ne üzüleceğim, unuttum onu ben: Burada eski sevgiliden bahsedilmektedir ve hâlâ unutulmamış olmasına rağmen arkadaşın tavırlarına maruz kalınmamak için yalana başvurulmaktadır.

Şu an kimseyle konuşmak istemiyorum!: Bu ifade kimi zaman insanın yalnız kalma ihtiyacıyla alakalı olarak doğruyu karşılarlarken kimi durumda da karşı taraftan gelecek olan ilgi beklenildiği için yalanı oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra birey, karşıdaki kişiyle konuşmak istemediğini açık şekilde dile getirdiğinde üzüleceğini, kırılacağını düşündüğünden bu yalana başvurmaktadır.

Dış görünüşe önem vermiyorum: Cinsler birbirlerini etkileyebilmek adına söylemektedir.

Para benim için önemli değil: Kimi zaman erkekler kimi zamansa kadınlar, karşıdaki kişiyle parasından dolayı birlikte olmaktadır ve bu durum açıkça belirtilemediğinden yalana başvurulmaktadır. Kadın ve erkeklerin ortak yalanlarından biri olmakla birlikte bunun karşı tarafta olumlu etki bırakacağı düşünülmektedir.

Sen kafanda kurmuşsun/kuruyorsun: Karşıdaki kişinin belli bir konu hakkında söylediklerinin doğruyu teşkil etmesi ve bu durumda kişinin kendinin haksız, mahcup duruma düşeceği durumlarda partneri manipüle etmek amacıyla kullanılmaktadır. Çoğunlukla ilişkilerde erkekler tarafından kadınlara karşı kullanılmaktaysa da daha az olmasıyla

birlikte kadınlar tarafından erkeklere karşı kullanıldığı örneklere de rastlanmaktadır.

Sen benim ilk göz ağrısın / Seni çok özledim / Seni çok seviyorum / Ben seninle ciddi düşünüyorum / Dünyalar güzeli / Sen benim prensesimsin / Beyaz atlı prensimsin / Sesin çok iyi geldi: Bu gibi ifadeler, ilişki yaşayan kişilerin birbirlerine karşı söylediği romantik yalanlar içinde değerlendirilebilir. Bireyler, hemen her ilişkilerinde bu ve benzeri ifadelere başvurmaktadır.

Bizi hiç kimse ayıramaz: İlişkinin kontrolünü elde tutmak ve partnerini çok sevdiğini ve her türlü güçlüğü karşı mücadele edeceğini belirtmek amacıyla kullanılmaktadır.

Kafam karışık, biraz zamana ihtiyacım var: Zaman kazanmak, sorunu ötelemek veya farklı bir fırsatı değerlendirmek ve o olmazsa tekrardan bu kişiye geri dönmek düşüncesiyle söylenmektedir.

Her zaman önceliğim sensin: Kişi bunu söyleyerek partnerine güven aşılama çalışmaktadır.

Sen benim ilk ve son aşkımsın: Mevcut birlikteliğin devamını sağlamak ve karşı tarafa güven vermek için söylenir. Aynı zamanda ilk olmanın hissettireceği güzel duygulardan ötürü de başvurulmaktadır.

Seni hâlâ ilk günkü gibi seviyorum: Partnere ilişkiye dair güven vermek ve yok olduğu düşünülen sevginin varlığına dair motive etmek amacıyla söylenmektedir.

Senden başka kimseyi düşünmüyorum: Bir şeyden şüphelenmiş ve kıskanç olan partnere karşı güven vermenin yanı sıra romantik bir hareket sergilemek amacıyla söylenmektedir.

Bunu ilk defa yapıyorum / Aşkım sen ilksin: Seks esnasında genellikle kadınlar, kimi zamanda erkekler tarafından başvurulmaktadır. Daha önce herhangi bir cinsel ilişkiye girilmiş olsa dahi bu açıkça ifade edil(e)mez. Ayrıca bakir(e) olmanın toplum içinde kişiyi çekici kılmasından kaynaklı olarak da söylenmektedir. Bu yalanın bir diğer sebebi ilk olduğunu bilmenin karşı tarafa vereceği haz duygusunu desteklemektir. Bu şekilde kişi kendini değerli göstermekte ve karşı tarafa değer verildiğini hissettirmek istemektedir. Her iki cins tarafından da partnere karşı zaman zaman söylenmektedir.

Bunu ilk defa seninle yapıyorum / Ben de ilk defa böyle bir şey yapıyorum: Genellikle cinsel ilişkiler veya bu uğurda yapılan kimi yakınlaşmalardan dolayı söylenir.

Bir kere izledim, onda da midem bulandı kapattım / Hiç porno izlemedim: Pornografik ögeler izlenmesi hususunda genellikle kızların kimi zaman da erkeklerin söylediği yalanlardan birini oluşturmaktadır. Toplum içinde hoş karşılanmayan ögeler olmasından dolayı bunlar izlense dahi açıkça ifade edilmemektedir.

Başka kadınların isimlerini cep telefonlarına erkek ismiyle kaydederek arayan kişinin erkek arkadaşı olduğunun söylenmesi ya da kadınların, sevgililerini yahut farklı erkekleri telefonuna kadın ismiyle kaydedip ailelerinin yanında kız arkadaşlarının aradığını belirtmeleri de yalanı oluşturmaktadır. Bu durumlarda yalan, yapılan hata/yanlışın üzerini örtme veya karşı tarafın vereceği tepkiye maruz kalmama adına söylenmektedir.

2.2.4. Nezaket Esasında Söylenen Yalanlar

İnsanlar, karşı tarafı üzmemek, kırmamak veya mutlu etmek için çeşitli yalanlara başvurur. Bunlar nezaket esaslı yalanlar, masum yalanlar veya beyaz/pembe yalanlar olarak addedilebilir. Ekman (2021b: 263), bu yalanları söyleyen kişilerin -karşı tarafın isteklerini yerine getirdiklerini düşündüklerinden dolayı- daha az suçluluk hissettiklerini belirtmektedir. Leslie (2014: 38) ise aldatmaya yabancı olmanın toplumsal görgü kuralları açısından soruna sebep olabileceğini dile getirmektedir. Dolayısıyla nezaket, terbiye, görgü kuralları, kibarlık, gönül alma gibi amaçlar doğrultusunda söylenen yalanlar da bulunmaktadır. Bu yalanlar arasında sık kullanılanlara aşağıda yer verilecektir.

Önemli olan kazanmak değil, yarışmaktır: Kaybeden tarafın üzülmemesi ve kendini iyi hissetmesi için söylenmektedir.

Kilo vermişsin / Ooo görmeyeli baya zayıflamışsın: Kilolu (şişman) insanlara karşı kendilerini iyi hissetmeleri ve moral aşlamak için söylenmektedir.

Her zamanki hâlim: Çeşitli bakım ve özenmelerden sonra mütevazı görünmek için söylenmektedir.

Hayır ya o kadar önemli değil, arkadaşım abartıyor: Gerçekleştirdiği büyük başarıların bir başkasına övgü ile anlatılması durumunda bireyin alçakgönüllülük sergilemek adına başvurduğu ifadeyi oluşturmaktadır.

Düşünmen yeter: Alınan hediye beğenmeyen ya da sadece sözlü/yazılı kutlama

yapıp (doğum günü vb. günlerde) herhangi bir hediye al(a)mayan kişilere karşı söylenmektedir.

Her zamanki hâlim, düşünmen yeter: Bireyin herhangi bir derdi, sıkıntısı olması durumunda karşıdaki kişiye bunu anlatmak istemediğinde başvurulmaktadır.

Hiç bu kadar lezzetli yemek yememiştım: Misafirliğe gidilenlerin veya hatırı sayılır kimsenin yaptığı yemeği yiyen kişinin, yapılan yemekler hakkında nezaket göstergesi olarak söylediği ifadeyi oluşturmaktadır.

Asla yaşını göstermiyorsun: Toplum içinde genç gösteriyor olmak güzel bir durum olarak kabul edildiğinden hedefteki kişiyi etkilemek için bu gibi yalanlara başvurulmaktadır. Çoğu zaman kadınlara, kimi zamansa erkeklere karşı söylenmektedir.

Sen daha iyilerine layıksın: Sevgililerin ayrılması esnasında kullanılan bu söz, ayrılan kişi tarafından karşı tarafın üzülməsi durumunda kendi içindeki rahatsız edici duyguyu sindirmek için söylenmektedir.

... için üzgünüm: Bir şey için üzgün olunduğunun dile getirildiği durumdur. Söz gelimi, “Beklettiğim için üzgünüm” ifadesi kullanılmaktadır fakat aslında kimsenin üzgün olduğu bir durum yoktur ve nezaket esaslı söylenen yalanı oluşturmaktadır.

Ben tokum / Yeni yedim / Yedim de geldim: Bu yalanlar kullanıldığı bağlama göre anlam kazanır. Başkalarının yemeğini beğenmeyen kişilerce yemeği yapan kişiyi kırmak için söylendiği gibi bir işletmede toplu şekilde yemek yenileceği zaman parası olmayan kişilerce de başvurulmaktadır.

Bu hayatımda aldığım en güzel hediye: Alınan hediye nin maddi açıdan düşük değerli olması ya da beğenilmemesi durumunda karşı tarafın kendini kötü hissetmemesi için söylenmektedir.

Zahmet etmişsin, çok beğendim, çok güzel: Hediye alan kişinin hediyesi beğenilmese dahi nezaket düşünülerek ve karşı tarafın kendini kötü hissetmemesi için söylenmektedir.

Yok canım ne bekletmesi, ben de yeni geldim: Karşı tarafın geç gelmesi ve “Çok beklettin mi?” şeklinde sorması üzerine erken gelinse dahi nezaket göstermek için söylenmektedir.

Biz size döneceğiz: Şirket temsilcileri tarafından söylenen nezaket yalanını oluşturmaktadır.

Çok güzel: Bireye, karşı taraf kendi hakkında bir şey (kıyafet, eşya vb.) sorduğunda ona karşı söylenen yalanı oluşturmaktadır. Mesela, “Kıyafetim nasıl olmuş?” sorusuna karşı söylenmektedir.

2.2.5. Diğer Yalanlar

Belli kurumlar veya kişiler tarafından yapılan açıklamalar, günlük hayatın muhtelif alanlarında söylenen ve karşılaşılan yalanlar (mesela, iş başvuruları) bu bölümde değerlendirilecektir. Bu başlık altında paylaşılanlar yukarıda yer verilen tasnifin dışında kalan yalanlardan oluşmaktadır.

İhtiyaç sahiplerine / Eğitime: Yarışmalarda, yarışmacıya kazandığı parayla ne yapacağı sorulduğunda seyirciye karşı sempatik görünmek için söylenmektedir.

Siz cv'nizi bırakın biz size geri döneriz: İş yerlerindeki ilgili görevliler tarafından işe başvuran kişilere karşı söylenmektedir.¹²²

Reklamlardan sonra devam edecek: TV programı sunucusu tarafından söylenmektedir ve reklamlardan sonra çoğunlukla program bitmektedir. Bu yalanla kanalın izleyici sayısının düşmemesi ve diğer kanallara izleyici kazandırmama amaçlanmaktadır.

Kız istemeye gideceğim / Nişan yapacağım: Çalışılan kurumdan izin alabilmek için müdürlere veya ilgili kişiye karşı söylenen yalanı oluşturmaktadır.

... videosu gündem oldu / ... gündeme oturdu / ... milyonlarca kez tıklandı: Magazin haberlerinde veya diğer programlarda sosyal medyada izlenmesi, görülmesi istenen bir şeyi (video, gönderi, konu vb.) gündeme taşımak için söylenmektedir.

¹²² İşe başvuran kişi tarafından da çeşitli yalanlar söylenir. Bu yalanlar, öz geçmiş kısmından başlamakta, mülakat esnasında ve iş girdikten sonra da devam etmektedir. Seager ve Mann, iş görüşmesinin aldatmacalar tiyatrosu olduğundan bahsederek, oyuncuların seyirciler üzerinde iyi etki bırakmayı amaçladıklarını ve bunun için yalana başvurulduğunu belirtmektedir. İşe girildikten sonra işe gitmemek adına patrona çeşitli yalanlar (hasta olunduğu ve akrabalarından birinin vefatı en yaygın yalanlardandır) söylenmektedir (2010: 101, 102). Bu durumlarda herhangi bir işteki mülakatta “Bizi neden tercih ettiniz?” sorusuna “İşsiz olduğum ve paraya ihtiyacım olduğundan dolayı” şeklinde doğruları söylemek işe alınmamaya sebep olmaktadır. Oysa bunun yerine jürileri hoş edecek ve iş yerinin çıkarlarıyla uyuşan çeşitli yalanlar söylemek işe alınmayı kolaylaştıracaktır. Söz konusu durumlar, bahsi geçen konularda yalan söylemeyi gerekli kılan unsurlar arasında değerlendirilebilir.

İnternette izlenme rekorları kırdı: Bazı videolar için haber programlarında söylenmesine rağmen aslında internette herhangi bir izlenme rekoru kırılmamış, sadece belli oranda izleyici sayısına ulaşılmıştır. İzleyicilerin haber kanalı değişmemeleri, takip etmeleri ve habere rağbet göstermeleri için söylenmektedir.

Ben yapmadım: Belli durumlarda suç işleyen kişiler, kendilerini savunmak amacıyla başvurmaktadır.

Yeni çektim: “Okey” adlı oyunda başvuru bu yalan, elini neden daha önce açmadığı sorulan kişi tarafından söylenmektedir.

Elim çok kötü: Okey, bataklık, pişti vb. oyunlarda rakipleri yanıltmak amacıyla söylenmektedir.

Kimde bu okeyler, bana niye hiç okey gelmiyor: Okey’de çift okeyin kendine geldiği durumda bunu rakiplerine belli etmek istemeyen kişiler tarafından söylenmektedir.

Yalnız kalmaya ihtiyacım var: Karşı taraftan ilgi görmek amacıyla söylenmektedir. Kimi zamansa “Seni istemiyorum” demenin kibar şeklini oluşturur.

Gel ama sıkılırsın: Bir kişinin kendileriyle gelmesi istenmeyip o kişi tarafından da “Ben de geleyim mi?” şeklinde teklifte bulunulduğunda, kişinin gelmemesi için söylenmektedir. Çoğunlukla arkadaş çevrelerinde kullanılır.

Dürüstlüğüm: “En sevmediğiniz özellik nedir?” sorusuna, karşı tarafa doğru sözlü, iyi bir kimse olduğunu düşündürmek için söylenmektedir.

Bugün işe gelemiyorum, az önce amcamı kaybettim: İşe gitmek istemeyen kişi, makul bir sebep sunmak için ilgili kişiye (patron vb.) karşı söylemektedir.

Biz bu akşam evde yokuz: Misafir gelmeden önce haber verdiği sırada gelecek olan kişiler sevilmediğinden ya da farklı bir iş olduğundan karşı tarafa gelmemeleri için söylenmektedir.

Bunu sadece sana söylüyorum: Arkadaş tarafından söylenmektedir. Bu durumda karşı tarafın güvenilirlik derecesi ölçülmekle birlikte anlatılanın başkasına söylenmemesi için de artistik iletişimle telkinde bulunmaktadır.

Bana her zaman güvenebilirsin: Bireyin, karşı tarafın anlatacağı şeyi kimseye söylememesini tembih etmesi üzerine söylenen yalanı oluşturmaktadır.

Cüzdanım üstümde değil: Camilerde yardım toplanırken yardımda bulun(a)mayan kişilerce söylenmektedir.

Göndermiştim, gelmedi mi? Tekrar atayım: E-posta/mail gönderimleri durumunda söylenmektedir. E-postanın gönderimi unutulmuş olmasına rağmen kişi, unuttuğunu belirtmemekte ve gönderdiğini ifade etmektedir.

Bir öğrenci: Dolmuşçulara karşı söylenmektedir. Öğrenciler indirimli şekilde dolmuşlara bindiğinden, diğer binen kişiler de öğrenci olmasa dahi öğrenci olduklarını iddia ederek bu yalana başvurmaktadır.

Ben şişman değilim ki / Kemiklerim iri / Vücudum su tutuyor / Yağ değil selülit / Metabolizmam ağır çalışıyor / Lisedeki kilomu koruyorum / Tiroit bezimde sorun var: Kilolu (şişman) olan kişiler tarafından söylenmektedir. Toplum tarafından oluşturulan baskılardan dolayı bu gibi yalanları söylemeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Yolda bir arkadaşı gördüm de o yüzden geç kaldım: Herhangi bir görüşmeye, buluşmaya vb. geç kalan kişilerce başvurulmaktadır.

Sigarayı istesem hemen bırakabilirim ama istemiyorum: Sigara içen bireyler tarafından bulunulan ortamdaki kişilere karşı söylenmektedir.

Anımsayamadım: Mülakatlarda sorulan sorunun cevabı bilinmese dahi bilinmediği belirtilmez ve bu şekilde söylenerek ‘biliniyormuş ama o an unutulmuş’ edası oluşturulur.

Projenin son günü, teslim etmem lazım: Böyle bir durum olmasa da konuşulan kişiyle görüşülmek istenmemesi veya ona söylenmek istenmeyen farklı bir iş olması durumlarında ilgili konuyla ilişkisi olan kişiler tarafından başvurulmaktadır.

Biz eskiden çok zengindik, babam battı, sonra buraya taşındık: Aşağılık kompleksinin sebep olduğu duygulardan dolayı söylenmektedir.

Boş masamız yok: Yanında kadın olmadan (‘damsız’) alım yapmayan mekânlarda söylenmektedir.

Bu çok önemli bir soru, üzerine düşüneneğim, teşekkürler, başka soru: Çeşitli kişilerce birçok alanda kullanılmaktaysa da bilhassa düzenlenen sempozyum vb. ortamlarda dinleyiciler tarafından sorulan sorulara cevap verilemediği durumlarda bunu gizlemek için başvurulmaktadır.

Önerilerini dikkate alacağım: Karşı tarafın verdiği önerileri dikkate almıyormuş gibi görünmemek adına söylenmektedir.

Çalışmalarımız tüm hızıyla devam ediyor / Çalışmalara başladık: Çeşitli konularda ortaya çıkan sorunlar, aksaklıklar neticesinde kurumların veya kişilerin yaptığı açıklamayı oluşturmaktadır.

Kimseye söylemem: Belli bir konuda bir şey anlatan kişinin, anlattığı kişiye karşı “Kimseye söyleme” vb. şeklinde tembihte bulunması noktasında dinleyen kişi tarafından söylenmektedir.

Kitap okumaya vakit bulamıyorum: Kitap okumayan kişiler tarafından durumdan duydukları mahcubiyetten ötürü söylenmektedir.

Son biletler bunlar: Bilet satıcıları tarafından biletleri bitirmek için söylenmektedir.

Bunlar bugün geldi: Pastacı, tatlıcı vb. tarafından ürünlerin taze olduğunu belirtip satışını gerçekleştirmek için söylenmektedir.

Masrafsız, ek ücret yok, faizsiz: Bankalar tarafından müşteriye kredi vermek ve müşterinin de almasını sağlamak için söylenmektedir.

Cumaya kadar hesabına yatıracağım: Borçlu kimseler tarafından duyulan mahcubiyet veya korku neticesinde alacaklı kişiye karşı söylenmektedir.

Bu şikâyeti ilk defa alıyoruz: Turizm sektöründe çalışanlar, herhangi bir şikâyet alınması durumunda iyi bir işletme oldukları izlenimini vermek için söylemektedir.

Valla 1 ay içinde tamamlanır: Herhangi bir iş, işi yapacak kişi tarafından kısa sürede halledilebilecek olmasına rağmen işçi, rahat olmak için bu süreyi daha fazla tutmaktadır.

Bu aralar işler yoğun diye ilgilenemedim, akşama bitmiş olur: Unutulan bir çalışma için söylenmektedir.

O iş o kadar kısa değil, ben iş sırasına aldım yapacağım, sizi burada bekletmeye-yim: Bahse konu olan iş kısa olsa dahi karşı taraftaki kişinin başucunda bekleyip kendini rahatsız etmesini istemeyen çalışanlarca söylenmektedir.

Lastik patladı: Araba kullanarak geç kalan kişiler özellikle nakliyeciler tarafından

söylenmektedir.

Abi/abla yanlış anlama dilenci değilim: Dilenciler tarafından dilencilere karşı oluşan ön yargıdan ötürü söylenmektedir.

Eşya taşıyorum: Arayan kişi, bir iş için çağırdığı/çağıracağı sırada veya arayan kişiyle görüşülmek istenmediği durumlarda söylenmektedir.

Türk filmi/dizisi izlemiyorum: Kendini entelektüel olarak göstermeye çalışan kişiler tarafından söylenmektedir.

2.2.6. Mesleklerde Yalanlar

Mesleklerin kendilerine özgü yalanları mevcuttur. Bu yalanlar meslek sahipleri arasında bilinmesine/anlaşılmasına rağmen diğer kişiler tarafından çoğunlukla bilinmemekte ve anlaşılmamaktadır. Bu da karşıdaki kişiyi (müşteri, meslek dışındaki kimse vb.) aldatmayı kolaylaştırmaktadır. Meslek folkloru bağlamında yalanlar önemli bir konuyu oluşturmaktadır. İtalya’da yapılan araştırmada katılımcıların yüzde onu doktorları yalancı olarak görürken yüzde doksanı ise doktorlardan önce politikacıları, tüccarları, gazetecileri ve diğerlerini suçlamaktadır (Bettetini, 2008: 107).¹²³ Türkiye’de de benzer bir durum söz konusudur. Öyle ki meslek erbaplarının kendi örgütlerine özel yalanları dahi oluşmuştur. Bu yalanlara başvuran kişinin hangi meslekten olduğu veya bu yalanlar söz konusu olduğunda hangi meslekten bahsedildiği çoğunlukla anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bahsedilen yalanlar artistik şekilde mesleği tanımlamaktadır. Bu da meslek yalanlarıyla folklor arasındaki bağa işaret eder.

Meslekler içinde öğrenci, öğretmen, avukat, doktor, asker, giyim mağazası görevlisi, berber, pazarcı, bilgisayar tamircisi, emlakçı, galerici yalanlarından bahsedilmiştir. Bu mesleklerin yalanlarına ayrı şekilde yer verilmesinin sebebi ilgili alanlarda çok sayıda malzemeye/yalana ulaşılmasıdır. Bunun yanı sıra hakkında az sayıda malzemeye/yalana ulaşılan meslekler ise “Diğer Mesleklerde Yalanlar” başlığı altında değerlendirilmiştir.

Öğrenci Yalanları

Öğrenci folkloru bünyesinde önemli yere sahip konulardan biri de yalanlardır. Öğrenciler, öğrencilik hayatları içinde başta öğretmenleri ve aileleri olmak üzere çevrelerine

¹²³ Bettetini’nin “Doktor, bana doğruyu söyleyin” başlıklı yazısını okumak için (bkz. 2008: 107-110).

karşı çeşitli yalanlar söylemektedir. Öğrenciler, özellikle sorumlu olduğu derslere karşı sorumluluklarını yerine getir(e)medikleri takdirde çeşitli yalanlara başvurmak suretiyle durumdan kurtulmaya çalışırlar. Dolayısıyla bu yalanlarının başat sebebini korku oluşturmaktadır. Korkunun yanı sıra utanma, çekinme, şaka yapma gibi durumlar da söz konusudur. Bu yalanlar bazen de öğrenci arkadaşına destek olmak, onunla aynı duyguları yaşadığını vurgulamak için söylenmektedir. Türk öğrenci kültüründe öğrenciler arasında arkadaşın sınavı kötü geçtiyse eğer kendininkinin iyi geçmesine rağmen bu açıkça belli edilmez. Bu durumda yalana başvurulur, kendi sınavının da kötü geçtiği belirtilip arkadaşına destek olmak istenmektedir. Sınava çalışıp çalışmama konusunda da benzer durum bulunmaktadır. Yani arkadaş sınava çalışmamışsa, -çalışılmış olsa bile- “Ben de çalışmadım” şeklinde yalana başvurulur aynı dertten muzdarip olduğu gösterilmeye çalışılır.¹²⁴ Bu durumlar Türk folklorundaki öğrenci dayanışması şeklinde değerlendirilebilir. Yine de söz konusu durumdaki yalan, sınav sonuçlarının ilan edilmesiyle açıklığa kavuşmaktadır. Bu yalanların yaygın şekilde kullanılanlarına aşağıda yer verilecektir. Bu bölümdeki yalanları, ilkökul öğrencilerinden başlayarak üniversite öğrencilerinin de dahil olmasıyla birlikte öğrencilerin söylediği yalanlar oluşturmaktadır.

Ben de hiç çalışmadım: Girilecek olan sınava arkadaşının çalışmadığını belirtmesi üzerine birey çalışmışsa bile çalışmadığını ifade etmektedir. Burada arkadaş çalışmadığı için kendinin de çalışmaması gerektiği düşüncesi bulunur. Bu yalanın kullanılmasının bir diğer sebebiyse arkadaşının kendinden kopya isteyeceği düşüncesidir. Ayrıca arkadaşla aynı dertten muzdarip olduğu da gösterilmeye çalışılmaktadır.

Benim de sınavım çok kötü geçti: Türk öğrenci folklorunda arkadaşının sınavı kötü geçtiğinde kişinin kendi sınavı iyi geçse dahi bunun aksi belirtilmektedir. Bu şekilde arkadaş teselli edilmeye çalışılır.

Dolmuştan yanlış yerde inmişim / Servis geç geldi: Derse geç gelen öğrencinin öğretmenine söylediği yalanı oluşturmaktadır. Geçerli bir mazeret sunarak öğretmenden alınması muhtemel olan olumsuz tepkiye engel olmak amaçlanmaktadır.

Hocamıza soru soruyorduk o yüzden geç geldik / Rehber hocasının yanındaydık

¹²⁴ Bahsedilen bu konular Türk folklorunda hemen her alanda yer almaktadır. Yani karşısındaki kişinin muzdarip olduğu konuda kendi başarıları, iyilikleri, davranışları anlatılmaz ve ona destek olmaya çalışılır. Bu durum insanlar arasında dayanışmanın ve birliğin oluşmasını sağlamaktadır.

/ Müdür kapıda bekletti / Müdür yardımcısının yanındaydım: Derse geç kalan öğrencinin, öğretmenden olumsuz tepki almamak (kızma, sinirlenme, bağırma vb.) ve derse girebilmek için söylediği yalanları oluşturmaktadır.

Hocam çok hastaydım: Öğretmeni, derse veya okula neden gelmediğini sorduğunda öğrenci tarafından -olumsuz tepki almamak- adına söylenmektedir.

Yaptım ama evde kaldı: Öğretmenin, öğrenciden ödevini istediği sırada ödevini yapmayan öğrenci tarafından söylenmektedir. Buradaki asıl amaç, ödevin yapıldığı şeklinde mesaj vererek öğretmenden alınacak olumsuz tepkiyi yatıştırmaktır.

Anladık hocam: Konuyu anlatan öğretmenin “Anladınız mı?” sorusuna toplu olarak verilen yanıtı oluşturmaktadır. Aynı anda anlamayanlar da durumu fırsat bilip anlamadıklarını belirttiğinden bu durum yalanı oluşturmaktadır. Öğretmen, öğrencilere soru sorup cevap alamadığında öğrencilerin yalan söylediği ve anlamadıkları anlaşılmaktadır.

Düğünümüz vardı / Taziyemiz vardı / Dedem öldü hocam: Okula gelmeme veya sınava girmeme sebebi olarak geçerli mazeret sunup olumsuz tepki almamak adına söylenmektedir.

Ailevi sorunlarım vardı: Ailevi sorunlar mevzubahis olduğunda öğretmenin, -en azından- sınıf ortamında çok ayrıntıya girmeyeceği ve üstelemeyeceğini bilen öğrenciler tarafından söylenmektedir.

Hocam ödevden haberim yoktu: Ödevini yapmayan öğrenci tarafından öğretmene karşı söylenmektedir. Geçerli bir mazeret sunarak öğretmenin sergilemesi muhtemel olan olumsuz tepkisine engel olmak amaçlanmaktadır.

En sevdiğimiz öğretmenimiz sizsiniz: Öğrenciler tarafından hemen hemen her öğretmene karşı söylenmektedir. Öğretmenin sınav sorularını kolay sorması, ek puan alabilme veya farklı bir menfaatten dolayı buna başvurulmaktadır.

Dilimin ucunda hocam: Öğretmenin sorduğu sorunun cevabı bilinmemesine rağmen bilmediğinin anlaşılmaması için öğrenci tarafından söylenmektedir.

Misafir geldi ödevlerimi yapamadım öğretmenim: Öğrencinin ödevlerini yapmama sebebi olarak başvurduğu yalanlardan birini oluşturmaktadır.

Dersle ilgili bir şey sordu hocam: Derste arkadaşıyla konuşan öğrencinin, öğretmeninin uyarılarından hareketle olumsuz tepki vermemesi ve ders esnasında arkadaşıyla konuşmasını meşru göstermesi amacıyla söylediği yalanı oluşturmaktadır.

Zilin sesini duymadım hocam: Derse geç kalan öğrenci tarafından öğretmene karşı söylenen yalanı oluşturmaktadır.

Hocam aslında çok çalıştım da niye böyle oldu anlamadım: Sınavdan düşük alan öğrenci, öğretmenin kanaat/sözlü notunu yüksek vermesi için söylemektedir.

Hoca işlemediği yerden sordu: Dersin sınavından geçemeyen öğrenci tarafından geçememe veya düşük not alma sebebi olarak söylenmektedir.

Kaydırma yapmışım: Optik formulu yapılan sınavlarda düşük puan alma durumunda başvurulmaktadır.

Bende de not yok: Sınav zamanı yaklaştığında not isteyen arkadaşla söylenmektedir. Özellikle üniversite öğrencileri arasında başvurulmaktadır.

Hepsini biliyorum ama sınavda heyecan yapıyorum: Sınavdan düşük puan almış ya da alması muhtemel olan kişi tarafından başarısızlığının üzerini örtmek ve çevreden olumsuz bir tepki almamak için söylenmektedir.

Dört yıllık tutuyordu bilerek yazmadım: Ön lisans (iki yıllık) bölümlerin herhangi birinde okuyan öğrenciler tarafından söylenmektedir.¹²⁵

Hocam ilk önce o başlattı: Okuldaki tartışma veya dövüşlerde öğretmen ya da idarecilerden tepki almamak ve haklı görünmek adına söylenmektedir.

Var anne/baba, zaten bir yere çıkmıyorum ki çok gitmiyor para: Ailesinden uzakta okul okuyan öğrencinin, ailesi tarafından “Paran var mı oğlum/kızım?” şeklindeki sorusuna parası olmaması ve paraya ihtiyaç duymasına rağmen ailesinin maddi durumunun iyi olmadığını bildiğinden onları zor duruma sokmamak için söylediği yalanı oluşturmaktadır.

¹²⁵ Önceleri toplumda dört yıllık üniversite bölümü okumak, iki yıllık bölümler okumaktan daha prestijli görüldüğünden bu ifade yalanı oluşturmaktaydı. Günümüzde ise dört yıllık pek çok bölümde iş imkânı sorunu yaşanırken iki yıllık birçok bölümde iş imkânı mevcuttur. Bu yüzden bahse konu olan ifade günümüzde çoğu durumda yalanı oluşturmamaktadır.

Ben geçen sene sınava girememiştim: Özellikle üniversitede alttan alınan bir dersin kolay olduğu bildirildiğinde ve karşı tarafın da kolaysa neden geçemediğini sorduğunda cevap olarak söylenmektedir.

Aslında tıp geliyordu da ben mühendislik seçtim: Üniversite öğrencisi tarafından kendini başarılı, çalışkan, zeki gösterebilmek adına söylenmektedir. Özellikle mühendislik olmakla birlikte farklı bölüm öğrencileri tarafından da kullanılmaktadır.

Defterim evde kaldı: Ödevini yapmayan öğrencinin söylediği yalanı oluşturmaktadır.

Hoca bana taktı, geçirmiyor: Özellikle üniversitede bir dersi geçemediğinden dolayı üst üste birkaç kez almak zorunda kalan öğrenci tarafından söylenmektedir.

Hiç ders çalışmıyorum, dersi derste dinliyorum o kadar: Derslerde başarılı olan ve zeki olduğunu vurgulamaya çalışan öğrenci tarafından başvurulmaktadır.

Daha o konulara gelmedik: Çevreden bir kişi, öğrenci olan kişiye karşı aldığı derslerin herhangi biriyle ilgili soru sorduğunda ve öğrenci de cevabı bilemediği takdirde karşı tarafa söylenen yalanı oluşturmaktadır. Burada küçük düşme/rezil olma gibi duygular harekete geçtiğinden yalana başvurulmaktadır.

Öğretmen para istedi: Çocuk, arkadaşlarıyla oyun salonuna gitmek veya farklı bir işten dolayı ailesinden para alabilmek için söylemektedir. Doğruyu söylediğinde ebeveynlerinin para vermeyeceğini düşünen çocuk, makul bir sebep sunarak isteğini yerine getirmeye çalışmaktadır.

Derslerimin hepsi iyi: Çevreden bir kişinin “Derslerin nasıl?” sorusuna verilen yanıttır. Kötü olduğunu söylediklerinde karşı taraftan azar işiteceklerini düşünen çocuklar, buna engel olmak için bu yalana başvurmaktadır. Ayrıca karşı tarafa uzun uzun konuyu açıklamak istemeyen kişilerce de konunun kısa kesilmesi adına söylenmektedir.

Okul nasıl gidiyor? –İyi: Üsteki yalanla benzer bir anlam taşımaktadır ve herhangi bir sorun olsa da daima iyi gittiğini söylenmektedir.

İyi geçti: Sınavdan çıkan öğrenci tarafından aile, akraba veya dışarıdan kimselerin sorularına karşı açıklama yapmak istememe, karşısında anlayabilecek kimselerin olmaması vb. durumlarda konuyu geçiştirmek amacıyla söylenmektedir.

Hocam x puan daha verirsiniz teşekkür alıyorum: Bu ifade, öğrenciler tarafından hemen her öğretmene karşı söylenmektedir. Bu şekilde her öğretmenin yüksek puan vermesini sağlayarak belge almalarına imkân tanınmış olmaktadır.

Evet öğretmenim: Tatil sonrasında okula gelen öğrencilere, öğretmenin tatilde ders çalışıp çalışmadıklarını sorması üzerine öğrencilerinin tümünün verdiği yanıtı oluşturmaktadır. Çalışanlar da çalışmayanlar da toplu şekilde bu yanıtı vermektedir.

Öğretmenim dün elektrikler kesikti / Öğretmenim sular kesikti: Ödevlerini yapmayan bir çocuğa, öğretmenin neden yapmadığını sorması üzerine, çocuğun verdiği yanıtları oluşturmaktadır. Elektriklerin kesilmesi bir nebze olsun durumu idare edebilecek yalan olsa da suların kesilmesi durumun yalan olduğunu gözler önüne sermektedir.

Yaptık hocam: Öğretmenin, sınıfa “Ödev(ler)inizi yaptınız mı?” şeklinde sorması üzerine ödevi yapmayanların da kargaşadan yararlanarak söyledikleri yalanı oluşturmaktadır.

Kâğıdına bakmadım: Yanındaki arkadaşından kopya çekmiş olan kişi tarafından söylenmektedir. Arkadaşının bu duruma sinirleneceğini düşündüğünden dolayı bu yalana başvurur. Ayrıca sınavı, kendi emeğiyle yaptığını ifade etmek için de kullanılır.

Hocalar çok kitap aldırıyor o yüzden param bitiyor: Özellikle üniversite öğrencileri tarafından ebeveynlerden para isterken söylenmektedir.

Baba hoca bugün okulda 20 lira para istedi: Aslında öğretmen 10 TL istemesine rağmen babadan daha fazla para alabilmek için çocuğun söylediği yalanı oluşturmaktadır. Kimi durumlarda çocuk, bu durumu annesine söylemekte, annesi ise kocasına okuldan 50 TL istediklerini söyleyerek kocasından daha fazla para alıp kalanını kendine ayırmaktadır.

Param yok, krediden harcıyorum ben de: Öğrencilik hayatı içinde özellikle üniversite öğrencileri tarafından borç para isteyen arkadaşlara karşı söylenmektedir.

Üniversite geziye götürüyor: Başka bir şehre -herhangi bir sebepten ötürü- gitmek isteyen öğrencinin, izin alabilmek veya sonradan öğrendiklerinde olumsuz tepki vermeleri için ailesine karşı söylediği yalanı oluşturmaktadır.

Ben hiç kopya çekmedim: Öğrencilerin veya diğer kişilerin, okul hayatı hakkında konuşmaları durumunda kendilerini hakkaniyetli, ahlaklı göstermek için başvurdukları

yalanı oluşturmaktadır.

Koronavirüsten kaynaklı olarak yaşanan pandemi sürecinde eğitim kurumları çevrim içi eğitim modeline geçiş yapmıştır. Bu şekildeki derslerde öğrenciler, cevabını bilmedikleri soru olduğunda veya derse katılmak istemedikleri durumlarda çeşitli yalanlara başvurmaktadır. Aşağıda yer verilen yalanlar, öğrencilerin uzaktan/çevrim içi/online derslerde yaygın şekilde söyledikleri yalanları oluşturmaktadır.

Hocam sesiniz gelmiyor: Öğretmenin sesi gelse dahi öğrenciler bu şekilde yalan söyleyip derste zamanın geçmesini sağlamaktadır. Bunun yanında öğretmenin sorduğu sorunun yanıtını bilmeyen öğrenci de sorudan kurtulmak için bu yalana başvurmaktadır.

Hocam internetim bitiyor: Dersi uzatan öğretmene, dersi bir an önce bitirmesi için söylenmektedir.

Dinliyorum hocam: Dersin ve görüntünün açık olmasına karşın arka planda bilgisayarda oyun oynayan öğrencinin, öğretmenin seslenmesi sonucunda söylediği yalanı oluşturmaktadır.

İnternette sorun var galiba hocam sesiniz kesik kesik geliyor, o yüzden anlayamadım: Öğretmeni dinlemediğinden dolayı sorduğu soruyu ya da söylediğini anlamayan öğrenci tarafından başvurulmaktadır.

Hocam normalde çalışıyordu ama ne oldu ben de anlamadım: Kamerasını açmak istemeyen öğrencinin bozuk olduğunu söylemesi akabinde başvurduğu yalanı oluşturmaktadır.

Mikrofonum çalışmıyor hocam: Derse katılım sağlamak istemeyen veya dersi açıp bırakıp giden öğrenci tarafından söylenmektedir.

İnternet gitti / Sistem atıyor hocam: Öğretmen zor soru sorduğunda sistemden çıkıldıktan sonra tekrar bağlanıp (ya da arkadaşı tarafından) söylenen yalanı oluşturmaktadır.

Öğretmen Yalanları

Öğretmenler, öğrencilerini memnun etmek, onlara iyi görünmek ve örnek olmak, onlar karşısında küçük düşmemek, kendi eksiklik, kusur, hatalarını gizlemek gibi sebep-

lerle çeşitli şekillerde yalan söylemektedir. Aşağıda öğretmenlerin yaygın şekilde kullandıkları yalanlara yer verilecektir.

Derste ne anlatıldıysa onu soruyoruz: Sınavın zor olduğunu belirten öğrencilere karşı derste anlatılanlar dışında soru sorulmuşsa dahi bunu açıkça ifade edip öğrencilerden alınabilecek herhangi bir tepkiye mahal vermemek adına söylenmektedir.

Zeki ama çalışmıyor: Öğretmenler tarafından öğrenci velilerine karşı en sık söylenen yalanlardan birini oluşturmaktadır. Burada karşı tarafı kırmadan, üzmeden ve sinirlendirmeden öğrencinin başarısız olduğunu ifade etme düşüncesi yer almaktadır. Bazı öğretmenler tarafından ise öğrencinin okul ve derslerde isteği olmadığını, bu yüzden şimdiden bir işe verilip çalıştırılmasını belirten artistik ifadedir.

Çocuğunuzun kapasitesi var ama kullanmıyor / Çalışmıyor ama çalışsa yapar: Öğrencinin çalışmadığı ve derslerinin iyi olmadığını veliye nazik şekilde anlatmak için söylenmektedir.

Siz benim en sevdiğim sınıfsınız: Öğrencilerin “En sevdiğimiz öğretmen sizsiniz” yalanıyla benzerlik taşımakta ve hemen her sınıfta söylenmektedir.

Şiddet en sevmediğim şeydir: Hemen her öğretmen tarafından bu belirtilmesine rağmen öğrenciye şiddetle karşılık verildiği durumlara da rastlanmaktadır (bu geçmişte olan bir durumu oluşturmaktadır, şu anda eğitim-öğretimde fiziksel şiddet bulunmamaktadır). Rastlanan bu durumun ardından söylenmektedir.

Hayatımda ilk defa bir öğrenciyi dövdüm: Öğrenciye karşı şiddet uygulayan öğretmen tarafından söylenmektedir.

Ödevlerin/sınavların çoğunu okudum, okumadığım birkaç tane kaldı, o yüzden sonuçlar yarına: Sınavların üzerinden belli bir süre geçtikten sonra öğrenciler tarafından sınavların okunup okunmadığı sorulduğunda öğretmen okumamışsa dahi öğrencilerin gönlünü hoş etmek için bu yalana başvurmaktadır.

Doğrusunu ben de biliyorum, dersi dinliyor musunuz diye sizi denedim: Öğretmen derste bir bilgiyi yanlış verdiği takdirde bu yalana başvurup bunu bilinçli şekilde yaptığını ifade ederek öğrenciler karşısında itibarını kurtarmayı amaçlamaktadır.

Soru yanlış: Öğretmenin çözemediği ya da yanlış çözdüğü soru söz konusu olduğunda, öğrencinin karşısında küçük düşmemek için söylediği yalanı oluşturmaktadır.

Evde sakın kafayla bakmam lazım: Öğretmene, öğrenciler tarafından zor bir soru götürüldüğünde ve öğretmen bu soruyu çözemeyince, öğrencileri karşısında küçük düşmemek için bu şekilde bir yalana başvurmaktadır.

Biz de öğrenci olduk ama siz gibi değildik: Öğrencileri gibi olsa da bunu belli etmeyip öğrencilerinin daha iyi hareketler sergilemesi için söylenmektedir.

Ben hiç kopya çekmedim: Bugünün öğrencileri ilerin öğretmenleri olduğuna göre veya diğer bir deyişle her öğretmen bir zamanlar öğrenci olduğuna göre kopya çekilmemesi pek mümkün gözükmemektedir. Burada öğretmen, öğrencilerine karşı ahlak dersi vermeye çalışmak amacıyla yalan söylemektedir.

İyi dinleyin, sınavda çıkacak / Bu anlattıklarım sınavda çıkacak: Öğrencilerin dikkatini derse vermelerini sağlamak için söylenmektedir.

Çocuğunuz iyi ama arkadaşları kötü: Aslında bahsedilen çocuk da kötüdür ama arkadaşlarından ayrılırsa daha iyi olabilir düşüncesinden hareketle söylenmektedir. Ayrıca ailesine karşı evlatlarının kötü olduğunu söylemenin hoş sonuçlar doğurmayacağı düşüncesinden kaynaklı olarak da bu şekilde bir yalana başvurulmaktadır.

Konularda ilerleyiz, şimdi oturup sınavınıza çalışın: Öğrencilerin olduğu gibi öğretmenlerin de canının ders işlemek istemediği zamanlar olabilmektedir. Bu durumlarda öğretmenler bunu açıkça dile getirememekte ve bu gibi yalanlara başvurmaktadır.

O konu hâlâ araştırılıyor: Öğrencinin sorduğu sorunun cevabını bilemeyen bir öğretmen tarafından durumu geçiştirmek için başvurulmaktadır.

Sınavları okudum ama kâğıtlar evde kaldı: Sınavları okumayan bir öğretmene öğrenciler tarafından sınavın sorulması durumunda söylenmektedir.

Ben notla tehdit etmem: Öğretmenler dönem başlarında bunu belirtmelerine rağmen ilerleyen dönemlerde -sınıfın durumuyla da alakalı olmak üzere- “Şunu yapmazsanız kalırsınız”, “Ödevi yapmayanlardan on puan kırılacaktır” gibi açıklamalara yer vermektedir. Dolayısıyla söz konusu durum, belli bir disiplin sağlanması için gerçekleştirilmektedir.

O konu dahil değil / Sınavda buradan sormam: Öğretmen, sınav öncesinde öğrencilerden sınava dair gelen sorular arasında bu ifadeye yer vermesine rağmen sınavda “Sormam” dediği konudan soru sormaktadır. Öğretmenin buradaki amacı öğrencinin sadece

sınava yönelik mi yoksa öğrenmeye yönelik mi çalıştığını görmektir. Bu yalana kanıp sadece sınava çalışan öğrencilerin yaptığı hareketin yanlış olduğu, önemli olanın sınav değil, öğrenmek olduğu sınav esnasında fark edilecektir.

Hepiniz benim gözümde aynısınız: Öğrencilere güven vermek ve onlar arasında adaletli olduğunu/olacağını göstermek için söylenmektedir.

Karneler yetişmedi çocuklar: Karne gününde öğrencilere şaka yapmak amacıyla söylenmektedir.

Ben sizin bir abiniz, bir ablanız sayılırım, gelip bana her şeyinizi anlatabilirsiniz, anlattıklarınız ben de kalır, aramızda kalır: Bu durum her daim bu şekilde olmamakta, anlatılan çeşitli sıkıntılar öncelikle rehberlik öğretmenine aktarılmakta, daha önemli konular ise idareyle paylaşılmaktadır.

Ödevlerini yapmayıp oyun oynuyormuşsun: Genellikle ilkokul birinci sınıf öğrencilerine karşı söylenmektedir. Onları izliyormuş, görüyormuş veya onlar hakkında haber alıyormuş gibi yapılarak asıl yaptıkları öğrenilmeye, oyun oynuyorsalar ders çalışmaya yönlendirmek amacıyla kullanılmaktadır.

Konu olarak çok gerideyiz, diğer sınıflar susup dinliyor ama siz hep konuşuyorsunuz / Diğer sınıfta daha ilerdeyiz: Bu şekilde sınıfta dersin dikkatli dinlenmesini ve dersin huzurunun bozulmamasını sağlamak amaçlanmaktadır.

Herkese 10 puan ekledim: Öğrencilerin ek puan istememesi için söylenmektedir.

Bunu geçen sene anlatmıştım: Aslında geçen sene anlatılmamış ve anlatılmak istenmeyen ya da yeterli bilgi sahibi olunmayan bir konudur ama bunun açıkça belirtilmesi abes kaçağı için bu şekilde yalana başvurulmaktadır.

Okuduğunuz bölüm geleceğin mesleği olacak kıymetini bilin: Üniversitede hemen her bölümde öğrencilere karşı söylenmektedir.

Sigara içmiyorum: Öğretmen, sigara içmesine rağmen öğrencilerine kötü örnek olmamak için bu yalana başvurmaktadır.

Cevap anahtarı yanlıştır: Öğrencinin getirdiği soruyu çözüp bir cevap bulduğunda ve buna karşılık öğrencinin, cevap anahtarında farklı şıkkın doğru olduğunu belirtmesi üzerine söylenmektedir. Öğretmen, kendi çözümünün yanlış olduğunu belli etmemek

adına bu yalana başvurmaktadır.

Oğlunuz aslında çok harika bir çocuk ve öğrencim olmasından dolayı çok mutluyum: Özel ders veren öğretmenler tarafından veliye karşı söylenmektedir.

Bilmiyorum, bilsem size sormazdım zaten / Bilmiyorum, anladığın gibi yap: Sınav esnasında öğrencilerin sorulara açıklık getirilmesini istediği durumlarda söylenmektedir. “Öğretmenim, bu soru nasıl yapılıyordu?” gibi sorulara cevap oluşturmaktadır.

Anlamadığınız her şeyi sorabilirsiniz, ben anlatmaktan hiçbir zaman bıkmam, siz yeter ki sorun: Bu durum kimi zamanlarda yalanı oluşturmaktadır ve anlamadığını söyleyen öğrenciye öğretmen tarafından “Anlatırken dinleseydin” şeklinde yanıt verilebilmektedir.

Avukat Yalanları

Avukatlar, çeşitli şekillerde yalana başvurabilir. Bunlar genellikle müvekkile ve müvekkili savunmaya yöneliktir. Çoğu zaman müvekkiline açıklayamayacağı, açıklasa dahi müvekkilin anlayamayacağı durumlardan ötürü yalan söylenmektedir. “Hukuk dilini baştan yalancı kabul edenler vardır” diyen Bettetini, “Doğruluk yalnızca bir şeyi savunmak adına disiplinle ilgili bir tedbir, bir yaptırım istendiğinde yani temelde yargıcın müdahale etmesi istendiğinde zorunlu hale gelir” diye ekler ve bunları asıl doğruluktan ayrı tutarak yasaların belirlemiş olduğu “yasal doğruluk” adı altında değerlendirir (2008: 111, 113).¹²⁶ Bettetini (114-115), bunların yalan veya doğru olarak isimlendirilemeyeceğini, mesleğin gereği olarak bir savı desteklediğini ya da ona karşı çıkıldığını belirterek bunlardan “Hukuki yalan” şeklinde söz etmektedir. Avukatlar arasında yaygın şekilde kullanılan yalanlara aşağıda yer verilecektir.

Duruşmadan yeni çıktım/duruşmadaydım, telefon sessizdeydi yeni gördüm: Telefona cevap vermeyen avukatların klasik yalanlarından birini oluşturmaktadır. Gerçek (bilerek açılmadığı) söylendiğinde ortaya çıkacak sorunlara engel olma ya da o sorunlarla uğraşmama adına başvurulmaktadır. Çoğunlukla müvekkile karşı söylenmektedir.

Saatinde hazırdım ama duruşmayı erken başlatmışlar: Herhangi bir sebepten ötürü duruşmayı kaçırın avukat tarafından söylenmektedir.

¹²⁶ Hukuk-kurgu-yalan ilişkisini teorik açıdan inceleyen bir çalışma için (bkz. Gözaydın, 1998: 211-215).

Benim uzmanlık alanıma girmiyor: Avukatlar, işini almak istemediği müvekkil adaylarına karşı söylemektedir.

Benim uzmanlık alanım bu zaten, kesin kazanırsınız rahat olun: Avukat tarafından müvekkile güven vererek davayı almak için söylenmektedir.

Müvekkilim suçsuzdur hâkim bey: Müvekkilin suçlu olduğu bilinmesine rağmen görevi olan müvekkilini savunmak ve davayı kazanmak için söylenmektedir.

Bizim de başka duruşmamız var, bekliyoruz: Başka adliyedeki duruşmasına yetişebilmek amacıyla sıra isteyen meslektaşına karşı söylenmektedir.

Yargıtay kesin bozar merak etme: Dava kaybedildiğinde müvekkili teselli etmek ve/veya sakinleştirmek için kullanılmaktadır.

Yargıtay biz davayı açtıktan sonra içtihat değiştirmiş, yoksa kesin kazanırdık: Yeterince içtihat araştırması yapılmadan açılan ve devamında kaybedilen davalar sonrası müvekkile karşı söylenmektedir.

Ben de tam sizin dosyayla ilgileniyordum: Müvekkil aradığında söylenerek davayla ilgilenildiği izlenimi verilmeye çalışılmaktadır.

Randevu usulü hacze çıkıyorlarmış, randevu aldık bekliyoruz: “Neden dosyada hâlâ hacze çıkılmadı?” sorusuna sıklıkla verilen cevabı oluşturmaktadır.

Dünden kalma haciz dosyaları varmış, önce onları halledecekler, bizim dosyayı sıraya aldırдық: Dosyanın hâlâ hacze gitmemesine gerekçe olarak söylenmektedir.

İcra müdürlüğü, iş yoğunluğundan dolayı gelen evrakları dosyaya henüz takmamış, onu bekliyoruz: “Ne oldu bizim icra dosyası?” sorusuna sıklıkla verilen cevaplardan birini oluşturmaktadır. Kendi işini yerine getirmediğinden dolayı iş uzamasına rağmen bunu farklı bir görevlinin üzerine atarak kendini -tabir yerinde olursa- temize çıkarmak amacıyla söylenmektedir.

Mazeret/bekletme dilekçesini UYAP’tan gönderdim ama mahkeme kalemi görmemiş: Duruşmayı kaçırdıktan sonra dosyayı müracaata bırakan avukat tarafından söylenmektedir.

Hâkime dedim ki: “Karşında çocuk yok sen kime bağıırıyorsun?”: Dost meclisinde ön plana çıkmak (‘hava atmak’) için söylenen yalanlardan birini oluşturmaktadır.

Hâkim benim dilekçemi almış, gerekçeli kararına kopyalayıp gerekçe yapmış: Mesleğinde çok başarılı olduğunu göstermek amacıyla söylenmektedir.

Türkiye’de hukuk bitmiş: Dava kaybedildiğinde, kendini savunmak ve kendi başarısızlığını örtmek amacıyla söylenmektedir.

Dosya kayıp, aylardır arıyoruz. Karşı taraf yürüttü muhtemelen. Peşindeyim ama merak etme: Aylardır işlem yapılmayıp ihmal edilen icra dosyası için müvekkile karşı söylenmektedir.

Tarifenin altında fiyata dava alırsak Baro hakkımızda disiplin soruşturması başlatıyor: Vekâlet ücretini yüksek tutabilmek amacıyla söylenmektedir.

Bu ücretten daha fazla indirim yapamam, olmaz yoksa vergi dairesi peşimize düşüyor: Belirlenen fiyattan aşağı inilmek istenmediği durumlarda söylenmektedir.

Bana bir şey kalmıyor inan: Aslında kendine iyi bir miktar para kalsa da fiyatta daha fazla indirim gitmek istenmediğinde söylenmektedir.

Borçluyu aradım, cevap vermedi, mesaj attım. Yeniden arayacağım, aklımda merak etme: Müvekkil tarafından dosyalarının durumu sorulduğunda söylenmektedir.

Avukatın hata yapmış, ben olsam bu davayı kazanırdım: Müvekkil kazanabilmek amacıyla söylenmektedir.

Bu tür davalara daha önce çok bakmışlığım var: Müvekkile karşı kendini başarılı şekilde göstermek ve güven vermek amacıyla söylenmektedir.

Savcılıkta tanıdıklarım var: Müvekkili etkilemek, davayı kazanacaklarına dair artistik mesaj vermek ve bu şekilde davayı almak amacıyla söylenmektedir.

Hâkim taraflı karar verdi: Avukatın kendi hatasından dolayı dava kaybedilmesine rağmen bunu belli etmemek için söylenmektedir.

Davayı kesin kazanırız: Müvekkile güven vermek ve parayı peşin olarak almak için söylenmektedir.

En çok bu dosya üzerinde çalışıyorum emin olabilirsiniz: Her bir müvekkile karşı söylenmektedir.

Hâkim karşı taraftan rüşvet almış, ama bunu ispat etmemiz mümkün değil: Davayı kendi hatası yüzünden kaybeden avukat tarafından müvekkiline bunu belli etmemek

için söylenmektedir.

Dosya zor gözüküyor ama ben bir çıkış yolu buldum: Büyük bir iş başarmış gibi görünerek müvekkilden daha fazla kazanç sağlamaya çalışan avukat tarafından söylenmektedir.

Benim istinafta, yargıtayda tanıdıklarım var senin dosyanı öne alacaklar: Müvekkile karşı güven vererek davayı kazanacaklarını belirtmek amacıyla söylenmektedir.

Adliyedeki hâkimlerin yarısı zaten beni tanıyor: Müvekkil karşısında ona mesleği açısından ne denli ‘güçlü’ olduğunu göstermek ve dolayısıyla davayı kazanacaklarına dair artistik mesaj vermek amacıyla söylenmektedir.

Toplantıdayım / Duruşmadayım / Şehir dışındayım / Yurt dışındayım / Tatildayım: Müvekkil aradığında onunla ilgilenmek istenilmediği veya yapılması gereken işin yapıl(a)madığı zamanlarda söylenmektedir.

Dilekçemiz hazır ama son bir defa daha gözden geçirip size öyle göndereyim: Dilekçeyi yazmaya başlamamış veya yazmayı unutmuş olan avukat tarafından söylenmektedir.

Davayı kaybettik ama bu dava temyizden (yargıtaydan) döner: Dönmeyeceği bilirse dahi müvekkilin içini rahatlatmak için söylenmektedir. Dönmemesi durumunda “Yargıtay görüş değiştirmiş” şeklinde ifade kullanılmaktadır.

Kazanamayacağım davayı almam: Müvekkile güven aşılayarak davayı alabilmek için söylenmektedir.

Doktor ve Hasta Yalanları

Doğu kültürlerinde doktorlar, (çoğunlukla) hastanın moralinin bozulmaması veya hastaya moral vermek için; Batı toplumlarındaysa hastaları en kötü durumlara hazırlamaya çalışmak adına yalan söylemektedir. Ekman, hastaların kendini daha iyi hissetmelerini sağlamak veya kendine zarar verecek ilaçlar için doktorla tartışmaya girdiğinde hastaya şekerden hapların verildiğini [*plasebo* konusundan bahsedilmektedir] ve pek çok doktorun bu yalanı haklı olarak gördüğünden söz etmektedir. Aynı zamanda Hipokrat yemini hastaya karşı dürüst olmayı gerektirmemektedir; doktor hastaya yardımcı olacak şeyleri yapmakla sorumludur (2021b: 66). Bu kapsamda doktor ve hastaların da çeşitli şekillerde yalanlara başvurduğu bilinmektedir. Bahsi geçen konudaki yalanlar arasında

en sık kullanılanlara aşağıda yer verilecektir.

Kurtulacaksın / İyileşeceksin / Ciddi bir şey yok zaten / Böyle hastalıklar kolay atlatılır: Söz konusu hastalığı atlatmanın zor olduğu bilinmesine rağmen hastaya moral vermek adına söylenmektedir.

Bu ilaç kesin çözüm: Belli bir ilacın satışının sağlanması için söylenmektedir.

Ameliyatta hemşire içerde gazlı bez unuttu. Tekrar ameliyat olmanız gerekiyor: Başarısız geçen ameliyat sonrasında tekrar ameliyat olması gereken hastaya karşı söylenmektedir.

En dayanıklı hastamız sensin: Hasta olan kişi için en önemli konulardan biri moralidir. Bu ifade de özellikle çocuk hastalara moral vermek için söylenmektedir.

Turp gibisin: Hastaya moral vermek için söylenmektedir.

Sizi çok iyi gördüm: Hastaya moral vermek için söylenmektedir.

Tedaviye başlamak için çok geç kalmışsınız: Kimi zaman yalan olarak değerlendirilebilecek bu ifade doktorun, bahse konu olan hastalık konusunda pek yeterliliği bulunmadığından dolayı söylenmektedir. Doktor, bu durumu açık şekilde belli etmek yerine bu ifadeye başvurmaktadır. Bazen de ortaya çıkacak sorunların sebebi olarak kendinin bilinmemesi için söylenmektedir.

Üzülmeyin diye size söylemediğimiz başka hastalıkları da vardı: Hasta öldükten sonra yakınlarına karşı üzerinden sorumluluğu atmak isteyen doktor tarafından söylenmektedir.

Ameliyat oldukça riskli ama yapmak zorundayız: Ameliyat esnasında hastanın herhangi bir durumdan dolayı rahatsızlanıp başına bir şey gelmesi ihtimaline karşı hasta yakınlarına söylenmektedir.

Doktor bey ameliyatta/kongrede: Danışman veya doktorun asistanı tarafından söylenmektedir ve genellikle söylenmesi doktor tarafından istenen yalanı oluşturur.

Hastaların doktorlara karşı söylediği yalanlar da bulunmaktadır. Bu yalanlar genellikle hastanın utanç verici veya gülünç bir şey yapmış olmasından dolayı rahatsızlık yaşamasına rağmen bunu inkâr etmesi durumunda veya belli bir olayı gizlemeye çalışma-

sından kaynaklı olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca hasta, muayene olabilmek adına doktorun odasına geldiğinde eğer yanında başka biri daha varsa, rahatsızlıklarını tam anlamıyla açıklayamaz (yanındaki kişinin üzülmemesi için veya utanç gibi sebeplerle) ve doktorun başka rahatsızlığı olup olmadığı şeklindeki sorulara “Hayır” cevabını vererek yalan söylemiş olur (bu hususta örnekler için bkz. URL-72). Bunların yanı sıra doktorun, verilen ilaçları kullanıp kullanmadığı sorusuna -kullanmamış olmasına rağmen- doktorla sorun yaşamamak için kullandığının söylenmesi, sigara kullanıp kullanmadığı sorulan hastanın kullanmasına rağmen kullanmadığını ya da bıraktığını belirtmesi, içki içilmesine rağmen içilmediğinin söylenmesi, halihazırda bir ilaç kullanılmasına rağmen doktora herhangi bir ilaç kullanılmadığının bildirilmesi (doktorun ilaç kullanıp kullanmadığını sormasının sebebi vereceği ilaçların kullanılan ilaçla reaksiyona girerek oluşturacağı tehlikelerdir) şeklinde yalanlar yer almaktadır. Doktorların hastalarına karşı çeşitli yalanları bulunmakla birlikte hastalar da doktorlarına karşı yalana başvurmaktadır. Bunlar çeşitli sebeplerden ötürü söylenmektedir. Doktorlar, hastaya moral vermek ve yapılan hatayı gizlemek; hastalar ise bir ayıbı, utancı, hatalı veya yanlış bir hareketi doktordan saklamak gibi amaçlarla yalana başvurmaktadır.

Hastalıklar arasında değerlendirilebilecek konulardan biri de estetikdir. Estetik, son dönemlerin gözdesi ve büyük artış gösteren sektörlerden birini oluşturmaktadır. Yaşanan kazalar veya sorunlar neticesinde estetik kimi zaman vazgeçilmez bir hâl almaktadır. Estetik kimi zamansa hiçbir sorun olmasa dahi bedensel güzellik amacı güdülerek yaptırılmaktadır. Bunlar arasında dikkat çekenlerden biri de burun estetiğidir. Burun estetiği yaptıran insanlar, bunu açıkça ifade etmekten çekindikleri için çeşitli yalanların ardına sığınmaktadır. Burun estetiği çoğunlukla burnun yapısı beğenilmediğinden ve güzel gözükmeyen burnu güzel gözükür hâle getirmek adına yapılmaktadır. İnsanlar bunu kabullenmek yerine farklı sebepler ileri sürerek burun estetiği olmalarını kendileri ve çevreleri için meşrulaştırmaya çalışırlar. Bu estetiği olan kişilerin sıklıkla başvurdukları yalanlara aşağıda yer verilmiştir.

Burnumda et olduğu için estetik (ameliyat) oldum.

Nefes almakta zorlanıyordum, onu yaptırırken aradan çıkardım.

Trafik kazası geçirdim, ondan dolayı yaptırmam gerekti.

Kavga ettim, sopayla burnuma vurdular.

Burnumda deviasyon¹²⁷ vardı.

Burnumda et vardı.

Küçükken kırılmıştı, yamuk kaynadı.

Küçükken yolda giderken ayağım taşa takılmıştı ve burnumun üzerine düşmüştüm, o yüzden yaptırmam gerekti.

Nefes alamadığım ve geceleri rahat uyuyamadığım için.

Sürekli burnum tıkalı olduğu için.

Burnum çok kanyordu benim ondan.

Küçükken boks yaptım ben, burun kemiğim kırıldı.

Kavgada eğildiği için ameliyat oldum zaten yoksa burnumda bir şey yoktu.

Aslında benim burnum kırılmış, hiç fark etmedim.

Ben boşuna burun ameliyatı olmuşum önceki burnumda güzeldi benim: Her halükârda güzel olduklarını vurgulamaya çalışan kişiler tarafından söylenmektedir. Başka bir deyişle, güzel olduklarını iddia edip güzelliklerini, burun estetiğine borçlu olmadıklarını düşünen kişiler tarafından söylenmektedir.

Aşağıda yer alan yalanlarsa burun estetiği olup burnunun estetik olduğunu kabul/itiraf etmek istemeyen veya diğer kişilerin bilmemesi için uğraşan insanların en sık başvurdukları yalanları oluşturmaktadır. Bu kapsamda durumlarının doğal güzellikten kaynaklandığını belirtmek için de söylenmektedir.

Allah vergisi, babamdan almışım genlerimi.

Kanka insan vücudu kendini geliştirip büyötmeye odaklı olduğu için zamanla burnumdaki kemik de gelişip kaynadı arada o yüzden dümdüz, sivri, hafif kalkık ve estetikli bir burna sahibim. Yok yani estetik falan.

Kanka ne estetiği ya yüzüm oturdu bir kere.

Benim burnum doğal, burnumun doğal hâli bu.

Doktorlar ve hastalar birbirlerine karşı kimi zaman zaruri olduğundan dolayı yalan

¹²⁷ Burun eğriliği.

söylemektedir. Hastalar, genellikle doktordan alacağı tepkilerden çekindiğinden ötürü ona karşı yalana başvururken doktorlar da hastanın daha iyi olmasını, üzülmemesini amaçladığından ya da yapılan bir hata vb. yüzünden yalana başvurmaktadır. Bunun yanında burun estetiği konusundaki yalanlarda da son dönemde artış ve yaygınlık görülmektedir.

Pazarcı Yalanları

Pazarcılar; ürünlerinin satımını gerçekleştirmek, müşterilerin dikkatlerini cezbederek onları kendilerine doğru çekmek, ürünlerinin kalitesinden bahsederek müşteri kazanmak gibi çeşitli amaçlarla yalanlara başvurmaktadır. Söz konusu yalanlar arasında en sık kullanılanlar aşağıda paylaşılabacaktır.

Hepsi taze hiç çürük malım yok: Müşteri kazanmak ve müşterilerin dikkatini çekip ürün satımını gerçekleştirmek için söylenmektedir.

Batan geminin malları / Gel vatandaş gel gemi battı, fiyatlar düştü:¹²⁸ Bir malın çok ucuza satıldığını ifade etmek için söylenmektedir ve amaç, müşterinin dikkatini cezbetmektir.

3 ay Paris'te kaldım, ben böyle şey görmedim: Satıldığı ürünlerin kaliteli olduğunu vurgulamak ve yurt dışındaki ürünlerden daha iyi olduğu mesajını vererek ürünün satışını gerçekleştirmek için söylenmektedir.

Doğalgaz faturasını yarı yarıya indiren tayt: Satılan taytın, kişiyi sıcak tuttuğunu artistik şekilde anlatmak ve ürünün satışını gerçekleştirmek için söylenmektedir.

Abi gel, abla gel! Seçene değil, seçmeyene kıızıyorum!: Bu şekilde söylemin sebebi müşteri kazanmaktır/çekmektir. Aslında bu yalana başvuran kişilerin büyük bir bölümü

¹²⁸ Bahsi geçen deyim (‘‘Batan geminin malları’’) ortaya çıkışı hakkında yaygın olarak anlatılan hikâye  u şekildedir: İkinci Dünya Savaşı sıralarında İngiltere’den gemiyle Türk parası gelecektir (o dönemlerde Türkiye’de yeterli teknoloji olmadığından k  it paralar İngiltere’de üretilmekteydi). Yunanistan’ın Pire limanına gelen bu gemi,  zerindeki İngiltere bayra ından dolayı Almanlar tarafından batırılmı tır. Da ılan paralar ise Yunan halkı tarafından toplanmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye haber gitmesi  zerine İnönü, batan geminin mallarının yani k  it paraların geçerliliğinin olmadığı yönünde kanun hazırlamış ve bunun bildirilmesini istemi , Yunan h k metiyle de iletişime geçerek durumu açıklamıştır. Bunun  zerine Yunan h k meti de kendi halkına, aldıkları paraların değerinin olmadığını belirtmiş, halkın büyük bir kısmı bu paraları h k mete, hükümet ise Türkiye’ye teslim etmiştir. Paraları teslim etmeyen kişiler ise Türkiye’ye gelip alışveriş yapmak istese de paraların bir geçerliği bulunmadığından onlar da ‘‘batmı tır.’’ (URL-68).

ürünlerini seçtirmemektedir.

Bu eşofmanlar masal okuyor, giy yat masal okusun: Özellikle çocuklara karşı söylenmekte ve dikkatleri çekilerek ürünün satışının gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Gel abla gel gel Adriana Lima'dan Angelina Jolie'ye kadar herkesin taktığı süt-yen 5 liraaa 5, yanlış duymadınız: Müşterileri ya da müşteri adaylarını etkilemek için söylenmektedir. Dünyaca ünlü isimler telaffuz edilerek dikkat çekmek amaçlanmaktadır.

Bizde yalan yok, doğru hiç yok: Yalan ve doğru söylemediğini belirterek yalan söylenmektedir. Bu şekilde satıcılar, müşteri adaylarını güldürme, eğlendirme amacı güderek onları kendi müşterisi yapmaya çalışmaktadır. Kelime oyunları ile müşteri kazanılması amaçlanmaktadır.

Benim adım Deli Bekir, beğenmezsen geri getir: Kelime oyunları ile müşteri kazanmak için yalana başvurulmaktadır. Kişinin adı Deli Bekir olmadığı gibi beğenilmediği takdirde geri getirilse de ürün çoğunlukla kabul edilmemektedir. Bu gibi söylemlerle müşteri kazanmak amaçlanmaktadır.

Kıvırcıklara ütü yaptık düzelmedi. O kadar kıvırcık yani. Gelll abla, gel gel kıvırcığa gel: Satılan marulun kıvırcık marul olduğuna müşteriye inandırmak ve söylemlerle müşteriye etkilemek için kullanılmaktadır.

Amerikalıların göt göte verip yapamadığı don lastiği burada, al ablam. James Bond üçüncü katın camından aşağı bu don lastiği ile indi gel abla gel: Ürünün satımını gerçekleştirmek ve lastiğin kaliteli, dayanıklı olduğunu belirtmek için söylenmektedir.

Beş tane alana kaynanasız koca, on tane alana asansörlü gecekondur veriyoruz: Aslında böyle bir durum söz konusu değildir ve amaç, kelime oyunları ile müşteriye etkileyip kendilerine çekerek ürün satışını gerçekleştirmektir.

Hişşşt hişşşt hişşşt ablaa biz seninle komşuyduuuk: Pazarda tezgâhın önünden geçenlerin dikkatini çekmek için söylenmektedir.

Bunları kaynanam gönderdi, sat da kızıma iyi bak dedi: Müşteriye etkilemek ve bu şekilde ürün satışını gerçekleştirmek için söylenmektedir.

Şeftaliiii yarılıyooooo almayana darılıyo haaa!: Şeftalinin kaliteli olduğu belirtilmek istenmekte, bunun yanında müşteri etkilenmeye çalışılmaktadır.

Acı abla / Tatlı abla / Karışık var: Biber acı mı, tatlı mı sorularına pazarcılar tarafından verilen yanıtlardır. Müşteri hangi biberi almak isterse o çeşitten biber satıldığı belirtilir. Söz gelimi, müşteri acı biber istiyorsa biberlerin acı olduğu, müşteri tatlı biber istiyorsa biberlerinin tatlı olduğu belirtilir. Bazı durumlarda müşterinin hangi biberden istediği bilinmediğinden karışık (hem acı hem tatlı) olduğu söylenmektedir.

Ekşi / Tatlı: Mandalina alacaklara pazarcı tarafından verilen yanıtı oluşturmaktadır. Müşterinin ekşi istemesi durumunda satılan mandalinaların ekşi olduğu, tatlı istemesi durumunda da tatlı olduğu bildirilmektedir.

Hepsi taze abla, sıfır çürük: Pazarcılar tarafından sattıkları malların kalitesini ifade etmek için söylenmektedir.

Hülya Avşar gelip her şeyi benden alıyor. Sen de al abla sen de al / Fatih Ürek de buradan alıyor / Tarkan bile buradan aldı, 50 lira borcu kaldı / Paris Hilton bile buradan alışveriş yapıyor / Gülben Ergen de buradan aldı, parası yetmedi bir lira da borç taktı / Hülya Avşar da buradan alıyor. Borcu vardı Kaya¹²⁹ geldi ödedi / Banu Alkan buradan aldı, 10 milyon borcu kaldı, geell / Demet de buradan aldı, 500 lira borcu kaldı: Bu şekilde çeşitli söylemlerle müşterileri etkilemek, kimi zaman güldürmek ve tezgâhlarına çekmek amaçlanmaktadır. Söz edilen kişilerin ünlü kişiler olması ve onların, kendi mallarından satın aldıklarını belirtmeleri satılan malların kaliteli olduğunun artistik şekilde vurgulanmasıdır. Bu durum, müşteri çekmek için kullanılan bir yöntemdir.

İçinden bir tane çürük çıkarsa getir paranı geri vereyim: Pazardan alınan meyve veya sebzeler için pazarcı tarafından söylenmektedir fakat parayı geri verme gibi bir durum bulunmamaktadır. Kimi satıcılar, tezgâhta müşterinin göreceği tarafa sağlam olan meyve ve sebzeleri, satıcının önüne ise çürükleri ya da sağlam olmayanları yerleştirmektedir. Satıcı, kendi önünden doldurup poşetin ağzını sıkıca bağlamakta ve müşterinin o karabalıkta onunla uğraşmayacağı veya açmakta zorlanacağını bildiğinden bu yalana başvurmaktadır.

Ev Sahibi ve Emlakçı Yalanları

¹²⁹ Hülya Avşar'ın eski kocası.

Ev sahipleri ve emlakçılar tarafından evlerin/arsaların/iş yerlerinin durumu, konumu hakkında yalan söylenmektedir. Ayrıca kimi zaman var olan kiracıya karşı da yalana başvurulmaktadır. Bu konulardaki yalanlarla, evleri/iş yerleri/arsaları daha fazla fiyata satmak veya kiralamak amaçlanmaktadır. Verilecek yerin eksiklikleri konusunda yalan söylenerek karşı tarafın kiralaması veya satın alması da sağlanmaktadır. Ev sahibi ve emlakçıların çeşitli yalanlarına aşağıda yer verilecektir. Bunlar içinde verilen fiyatlar semboliktir.

(Burada ev sahibi tarafından kullanılan yalanlara yer verilmektedir.)

Almanya'dan oğlum/kızım gelecek, evi boşaltın: Daha yüksek fiyata kiracı bulunduğu durumda mevcut kiracının evden çıkması için söylenmektedir.

Evi satılığa çıkardım / Evi satıyorum kardeşim, bilgin olsun: Mevcut kiracıdan memnun olunmadığı durumlarda veya evin kirasını artırmak amacıyla o kişiyi evden çıkarmak için söylenmektedir. Daha fazla fiyata evi tutacak olan kiracı bulunmuştur ve bundan dolayı şu andaki kiracı evden çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Klima taktırırız o problem değil: Evin soğukluğundan şikâyet eden kiracı adayına söylenmektedir.

Ben gireceğim, evi boşaltın: Ev sahibi kendinin duracağını iddia etse de amaç mevcut kiracının çıkması ve evi başka bir kiracıya daha fazla fiyata vermektir.

Ev rutubetli ama içinde durulmadığından dolayı durulunca rutubeti gider: Evin içinde durulmadığı için rutubet olmasına karşılık bu cümle, normalde rutubet olan evler hakkında da söylenmektedir. Bu bakımdan yalanı oluşturmaktadır ve amaç, kiracı adayının evi kiralamasını veya satın almasını sağlamaktır.

(Buradan sonrasında ise emlakçılar tarafından kullanılan ve başvuru yalana yer verilmektedir.) Burada yer verilen kimi yalanlar, internet ortamında ev satışının ve kiralık ev durumlarının yaygınlaşması noktasında ortaya çıkan sorunlardan hareketle söylenmektedir.

Deniz manzaralı ev: Evden deniz gözükmemektedir veya evin bir kısmından denizin çok küçük bir alanı görülmektedir fakat bu yalana başvurularak hem fiyat yükseltilmekte hem de müşteri adayları etkilenmektedir.

Sizden hemen önce gelen adam evi çok beğendi, 550 TL'ye tutacağını söyledi ama

daha kesin vermedim evi, verirsem akşam haber edeceğimi söyleyip yolladım. Doğrusunu söylemek gerekirse ben seni çok sevdim kardeşim, 500'e tutarsan evi sana vereceğim. Zaten onu hiç sevmemiştim / Sabah evi gezdirdim çok beğendiler, elini çabuk tutmazsan kaçırırsın / Ev için çok arıyorlar niyetliyseniz acele edin, bak yine çalışıyor telefon: Evi kimse tutmayacaktır fakat bu şekilde bir yalana başvurularak mevcut müşteriye ev kiralanmaya çalışılır.

Sizden önce iki bekâr evi beğendi, gözümüz tutmadığı için vermedik: Aslında böyle bir durum söz konusu değildir ve şu anki müşterinin sevildiği hissi verilmeye çalışılarak evi tutması amaçlanmaktadır.

Komşular çok iyi: Kiralık olarak tutulacak veya da satın alınacak evler için müşteri adaylarına söylenmektedir. Türk kültüründe “Ev alma komşu al” atasözünden hareketle komşunun ne denli öneme sahip olduğu görülmektedir. Bu yüzden komşuya önem atfedilen insanlara karşı komşunun iyi kimseler olması, evi almak ya da tutmak için önemli bir sebebi oluşturmaktadır.

Mahallenin insanları çok iyidir, güvenli bir muhittir: Ev tutulması ya da satın alınması için önemli faktörler olarak kabul edilen bu iki unsur hakkında yalan söylenerek müşterinin evi tutması veya satın alması amaçlanmaktadır.

Ulaşım araçlarına çok yakın / Metroya 5 dakika uzaklıkta / Toplu taşımaya 5 dakika / Metroya yürüme mesafesinde / İleride buradan metro geçecek, daha dün ihalesi yapıldı: Ev tutulurken ya da satın alınırken dikkat edilen önemli hususlardan biri de ulaşım olanakları veya ulaşım noktalarına yakınlıklarıdır. Müşterinin, evi tutması noktasında önemli bir konu olduğundan ev sahipleri ve emlakçılar tarafından -söz konusu yalana- sıklıkla başvurulmaktadır.

Elimde hiç kiralık yok: Bekâr erkek, erkek öğrenci vb. kişilerin kiralık ev sorması durumlarında ev sahipleri veya emlakçılar tarafından söylenmektedir. Bahse konu olan kişilerin evi kötü şekilde kullandığı düşüncesinden hareketle ev sahipleri veya emlakçılar bu yalana başvurmaktadır.

Yarım saat önce gelseydiniz çok güzel ev vardı, tutuldu: Çok rağbet gören işletme olduğu hissi verilmeye çalışılmaktadır.

Bu civarda bende ev yoksa başka emlakçıda hiç yoktur: Emlakçılar, birbirinin başarısını istememelerinden kaynaklı olarak söylemektedir. Bölgede en önde gelen emlakçı olduğunu artistik şekilde ifade etmek için kullanılmaktadır.

Evcil hayvan hiç sorun olmaz. Ev sahibi beyefendi bayılır, hatta onların da vardı galiba: Emlakçı, evcil hayvanı olan müşterinin evi tutması için bu yalana başvurmaktadır. Sonraki süreçlerde ise evcil hayvandan kaynaklı çeşitli sorunlar yaşanmaktadır.

Elimde hazır müşteri var: Emlakçılar tarafından ev veya iş yerinin kiralama yetkisini emlakçıya devreden ev sahibine karşı söylenmektedir. Bu şekilde ev sahibinin -tabir yerinde olursa- gözüne girmeye ve onu memnun etmiş gibi gözükmeye çalışılmaktadır.

Sizin daire daha fazla etmez: Müşteriyi kaybetmemek adına emlakçı tarafından ev sahibine karşı söylenmektedir. Bu şekilde fiyatı aşağı çekerek bir an önce satışını gerçekleştirip komisyon almaya çalışılmaktadır.

Hızla değerlendirilen alanda: Ev/arsa alacak kişilerin amaçlarından biri de aldıkları evi/arsayı, satacakları zaman daha fazla fiyata satarak kâr edebilmektir. Bunu bilen emlakçılar, bahsedilen yalana başvurarak müşteri adaylarını etkilemeye çalışmaktadır.

Abi buranın önü park olacak / Şu köşeye AVM yapılacak / Yan sokakta sağlık ocağı olacak / Ulaşım çok rahat olacak / Arsa devri yapıldı 2 seneye kadar büyük hastane yapılacak / X üniversitesi hemen şuradan y dönüm yer aldı, yeni kampüs yapılacaktır: Bu gibi yalanlar, evin çevresinde olanlara dikkat eden müşteri adayları tarafından dikkat çekmektedir. Bunu bilen emlakçılar da yer verilen yalanlara sıkça başvurmaktadır.

Masrafsız / Hiçbir masrafı yok, eşyanı taşı otur: Ev satın alımında evin herhangi bir masrafı gerektirmediği yani evin eksiksiz olduğu ve bir şey yapılması gerekmediği belirtilerek müşteri adaylarının dikkatini çekmek ve evi almalarını sağlamak amacıyla söylenmektedir. Kimi zaman kiralık evler için de söylenmektedir.

Şehir merkezine beş dakika / Ana caddeye 1 bina: Ev alımlarında veya kiralamalarında dikkat edilen konulardan biri de merkeze yakınlığıdır. Bunu bilen emlakçılar, evin merkeze yakın olduğunu vurgulamak için bu yalana başvurmaktadır.

Depreme dayanaklı: Türkiye'nin büyük kısmı deprem bölgesinden oluşmakta ve sürekli depremler olmasından dolayı bu şekilde bir yalana başvurularak müşterilerin olumlu düşünmesi sağlanmaktadır. Bu da bahsedilen binayı almaları konusunda önemli

etki göstermektedir. Ayrıca bu sayede, evin fiyatı konusundaki itirazların da bir nebze önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

Bu binanın inşaatında sadece birinci kalite malzeme kullanıldı: Binanın depreme dayanıklı olduğunu söylemenin artistik yolunu oluşturmaktadır.

Bu binalar çok dayanıklı. Adam kendisi için yapmış, sonra satmış. 10 büyüklüğünde depreme dayanır: Depremlere karşı dayanıklılığı vurgulayarak müşterinin evi tutması/almasını sağlamak için söylenmektedir.

Bunu yapan müteahhit de burada oturuyor merak etmeyin bina sağlam: Deprem bölgesi olarak ifade edilen Türkiye’de binaların dayanıklılık oranına bir hayli önem verilmektedir. Bunu bilen emlakçılar, binaların dayanıklı olduğu şeklinde yalan söyleyerek müşterinin evi almasını/kiralamasını sağlamaktadır.

Bir önceki kiracı ev alıp çıktı / Eski kiracının maddi gücü kirayı karşılayamadığı için çıktı / Senden önce o evde bir bekâr kız kalıyordu evlendi öyle çıktı: Kiraya verilecek evlerde önceki kiracıyla sorunlar yaşanmış olsa da bu durum yeni kiracıyı etkileyeceğinden kesinlikle söylenmez ve bu gibi yalanlara başvurulur.

Ben gençleri çok seviyorum ya hepsi pırıl pırıl, sizi gördükçe gençlik zamanlarımız geliyor aklıma: Eve bakmaya gelen gençlere evi kiralamalarını sağlamak amacıyla söylenmektedir.

Bu dairenin duvarları o kadar kalındır ki, gürültünün ‘g’sini bile geçirmez: Ev kiralama ve satın alma konularında önemli mevzulardan birini de sesin yan tarafta kalan kişilere gitmemesi oluşturmaktadır. Bu yüzden satıcılar tarafından sıklıkla bu şekilde yalan söylenmektedir.

Tam bir kelepir, bu fiyata böyle bir ev asla bulamazsınız: Bir şeyin değerinin altında bir fiyatta satıldığını belirtmek için söylenmektedir ve ev satışlarında da aynı amaca hizmet etmektedir. Bu şekilde müşteri etkilenerek evi alması amaçlanmaktadır.

Komisyonu için yapılmaz bu iş baba mesleği olmasa bir dakika durmam bu işte: Çoğunlukla komisyonundan dolayı emlakçılık yapılmasına rağmen bu reddedilmektedir. Komisyonun düşük olduğu ve pek bir kazanç sağlanamadığı, işin çok zor olduğu vb. gibi anlamlar verilmeye çalışılmaktadır.

Kışın sıcak yazın serin: Ev alımında veya kiralık ev tutma esnasında emlakçılar

tarafından söylenmektedir. Müşteri adaylarının evin sıcaklığına/soğukluğuna dikkat etmesi üzerine söylenerek evi tutmaları/almaları sağlanmaya çalışılmaktadır.

Kışın kombi açmazsın atlette terlersin bu evde: Evin sıcak olduğu ve eve giren kişinin kombi açmayarak kâr edebileceğini, yakıt masrafının az olacağını bildirmek için söylenmektedir. Tüm bu konular, müşteriye etkileyeceğinden ve evi tutmasını sağlayacağından dolayı bu gibi ifadelerle başvurulmaktadır.

Okullara yakın / Okula yürüyüş mesafesinde: Öğrencisi olan ailelere veya okulda görevli olan kişilere (öğretmen vb.) karşı söylenmektedir.

Ev sakinleri hep memur / Apartmanda doktor, hâkim, savcı oturuyor: Ev alımlarında veya kiralık ev tutulacağı zaman emlakçı, müşteri adayına karşı söylemektedir. Ev sakinlerinin tümünün memur olarak ifade edilmesi ‘anlayışlı oldukları, sorun çıkmayacağı’ vb. şeklinde anlamlar taşımaktadır.

Ev sahibi nakite sıkıştığı için bu fiyata: Evin kimi eksikliklerinden dolayı fiyatı uygun olmasına rağmen bu durum söylenmemekte ve ev sahibinin acil ihtiyacı olmasından kaynaklı evin satıldığı şeklinde yalana başvurulmaktadır.

Evet, o ev dün satıldı ilandan kaldırmayı unutmuşuz ama o ayarda başka bir ev var oraya bakalım isterseniz / O evi verdik ama şu şekilde seçeneklerimiz de var / O daire için biraz önce kapora aldık: İlanda yer verilen lüks ev, emlakçı tarafından satılmıyor olmasına rağmen müşterilerin dikkatini çekmek için o görsele yer verilmiştir. Müşteri adayları o evi sormaya geldiklerindeyse bu yalana başvurarak olayın üzeri kapatılmaktadır. Gerçekte satılık/kiralık olmayan, uygun fiyatlı ve dikkat çekici şekilde lüks fotoğrafları bulunan daire ilanlarıyla müşteri ofise çekilmektedir ve bu gibi yalanlara başvurularak farklı dairelerin satışı gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Abi hemen 1500 liraya kiracısı hazır: Evini kiralaması için emlakçıya veren ev sahibine karşı -emlakçı tarafından- söylenmektedir.

Ben sizin nasıl bir ev istediğinizi çok iyi anladım ama maalesef elimizde şu an bu şartlarda daire yok: Bu söz üzerine ilanlara bakılıp bahsedilen tarzda bir ev bulunmaktadır. Burada emlakçı, psikolojik taktik uygulamaktadır. Karşı tarafı öncelikle umutsuzluğa itmekte ve sonrasında onlara umut ve mükâfat vermiş gibi görünerek gösterilecek herhangi bir evin satın almaları veya kiralamaları sağlanmaktadır.

Evin ikinci oturanının abiciğim/ablacığım, ilk oturan da evin sahibiydi zaten: Evin eskimediğini, yıpranmadığını belirtmek için söylenmektedir.

Yakında buralara imar gelecek: Ev ıssız bir yerde olsa da buralara imar geleceğini belirterek müşteri adayının evi almasını veya kiralamasını sağlamak için söylenmektedir.

Ev sahibimiz çok iyi bir insandır: Ev sahibi, evi kiralık olarak tutacak kişiler için büyük önem taşımaktadır. Bundan ötürü emlakçı, ev sahibinin iyi bir kimse olduğunu vurgulayarak, müşteri adayının endişesini giderip evi tutmasını amaçlamaktadır.

Param olsa ben alacağım: Emlakçılar tarafından müşteriye evi alması noktasında ikna etmek için söylenmektedir. Aynı zamanda evin sağlam ve iyi olanaklara sahip olduğu da vurgulanmaktadır.

Abi bence kaçırmayın. Bu daireye çok talep var, yarına çıkmayabilir: Bahse konu olan konuta herhangi bir veya çok talep olmamasına rağmen müşterinin bir an önce bu evi alması/tutmasını sağlamak için söylenmektedir. Emlakçıların alacakları komisyon, söz konusu durumda etkili olmaktadır.

Camiye/kiliseye/ sinagoga okula, markete, karakola, toplu taşımaya 2 dk yürüyüş mesafesinde: Müşteri adaylarının evi tutmasını sağlamak için önem arz eden her bir yere yakın olduğu vurgulanmaktadır.

Ev sahibi bu fiyattan inmeyi kabul etmiyor / Ev sahibiyse konuştuğum fiyatı düşürmüyor: Emlakçının söylediği bu yalanda ev sahibi ile konuşulmamıştır ve daha fazla kazanç sağlamak ya da uğraşmamak için bu yalana başvurulmaktadır.

Abi başka bir müşteri var. Senden sonra o da bakacak eve. Sen tamam dersin ona göstermeyeceğim: Müşterinin evi bir an önce tutması/alması için söylenmektedir.

Daire yok abi daire, bu ev satıldı mı bir daha bulamazsın: Müşteri adayına evi bir an önce satmak için söylenmektedir.

Az önce biri daha baktı ona da o paraya vermedim: Evi isteyen çok sayıda kişinin olduğu şeklinde yalana başvurulmakla birlikte müşterinin istediği fiyata inmemek için de söylenmektedir.

Burada herkes birbirini tanır: Samimi, saygılı ve sakin bir ortamın olduğunu vur-

gulamaya çalışarak, müşterinin buradan memnun kalacağı ve herhangi bir sorun yaşamayacağı ifade edilerek evi tutması sağlanmaya çalışılmaktadır.

Gerçi o ev için pazarlık yaptığımız 3 müşteri var, biriyle de kapora aşamasındayız ama ben sizin için ev sahibiyle özel görüşeceğim: Müşteri adayına evi bir an önce vermek için söylenmektedir.

Abi bizim araba zor gelir, siz de araba varsa onla çıkalım: Emlakçı tarafından yakıta para harcamamak için söylenmektedir.

Önü asla kapanmaz / Kentsel dönüşüm bölgesinde / Bu bölgede imar çalışması var / Bulunmaz konumlu-çok iyi lokasyonda / İleriye dönük kazançlı yer: Müşterinin evi almasını sağlamak adına söylenmektedir.

O evi o fiyata verseydi ben alırdım zaten: Emlakçı tarafından müşterinin -fiyat konusundaki- teklifine yönelik söylenmektedir.

Kirayı öde istediğin kadar kal kendi evin gibi: Evi şu anlık tutması yani ‘durumu kurtarmak’ için söylenmektedir.

Burada acayip işler olacak, şimdi aldın aldın: Bu yalanla, bahsedilen bölgeye yatırımların yapılacağı, oranın değerlendirileceği ifade edilmektedir. Özellikle arsa satımlarında söylenen bu yalanla müşterinin bir an önce yeri alması amaçlanmaktadır.

Giyim Mağazası Görevlisi Yalanları

Giyim mağazası görevlileri, müşteriyi etkileyerek ürünlerin satışını gerçekleştirmek için kimi zaman yalanlara başvurmaktadırlar. Bazen de müşteriler bu şekilde yalanlar duyarak ruhlarının hoşnut edilmesini -açık şekilde belli etmeseler de- istemektedirler. Bu yalanların etkili olmasından hareketle hemen her mağazadaki görevliler tarafından kullanıldığı görülmektedir. İlgili görevlilerin yaygın olarak kullandıkları yalanlara aşağıda yer verilecektir.

Giydikçe açılır: Alışveriş yapılan mağazada kıyafetin büyük bedeni kalmamışsa ve küçük bedeni elden çıkarılmaya çalışılıyorsa bu yalana başvurulmaktadır.

Yıkınınca toparlar: Alışveriş yapılan mağazada kıyafetin küçük bedeni kalmamışsa ve büyük bedeni elden çıkarılmaya çalışılıyorsa bu yalana başvurulmaktadır. Dolayısıyla kıyafet, kişinin üzerine büyük geldiğinde bu yalan söylenmektedir.

Asla çekme yapmaz: Kıyafet, kişinin üzerine tam olduysa (büyük veya küçük gelmediyse) bu yalana başvurulmaktadır.

O çok yakışmadı ablacım/abicim, sen bir de bunu dene: Mağaza görevlileri ilgilendikleri çeşitli müşterilerden hareketle âdeta birer ‘insan sarrafı’ hâline gelmişlerdir. Bu şekilde gelen müşterinin maddi durumunu ve vereceği tepkileri tahmin etmektedirler. Bu yalana başvurulmasının amacı, müşterinin maddi durumunun iyi olmaması, buna karşın kıyafetinse pahalı olmasıdır. Kıyafetin fiyatını duyan müşteri, onu almadan mağazayı terk edebilecektir. Buna karşın mağaza görevlisi pahalı olan kıyafet yerine daha uygun fiyata olan kıyafeti müşteriye denettirerek onu almasını, bu şekilde ürün satımını gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Uygun fiyata olan kıyafetin denendiği esnada ise “Çok yakıştı” gibi çeşitli yalanlara başvurulmaktadır. Bunun yanı sıra “Ben bunlardan prim alıyorum, dürüst olmasam daha pahalı olanı size satmaya çalışırım” denilerek güven kazanılır ve en az bir ürünün satılması garantilenmiş olur.

Hakiki deri: Deri mont, çanta veya herhangi bir ürün alacak olan kişiye söylenmektedir. Bu şekilde daha fazla indirim yapılamayacağı, satılacak malın kaliteli olduğu şeklinde mesajlar verilmektedir.

Bu giydiğiniz çok güzel oldu hanım efendi: Satılmak istenen kıyafetler için söylenmektedir. Kimi zaman giyilen her kıyafet için söylenerek müşterinin kıyafeti alması hedeflenmektedir.

Her bedene olur bunlar: Kıyafetlerin farklı bedenlerinin bulunmadığı durumlarda söylenmektedir.

Yemin ederim sanki üstünüze dikmişler: Müşteriyi etkileyerek kıyafeti satın almasını sağlamak için söylenmektedir.

Bu tam sizin tarzınız: Mağazada görevli kişinin, müşterinin denediği kıyafete yorumu olan bu cümle bariz yalan örneğidir. Müşterisini tanımayan dolayısıyla onun tarzını da bilmeyen görevlinin bunu söylemesi açık şekilde yalana işaret etmektedir. Bununla birlikte ilgili ürünü satmak amaçlanmaktadır.

Üzerinize cuk oturdu: Mağazalarda sıklıkla başvuru olan bu yalanla müşteriyi memnun ederek ürünü satmak amaçlanmaktadır.

Bu size çok yakıştı: Ürünün satımını gerçekleştirmek için söylenmektedir.

Yok, ablacığım/abiciğim hayatta tiftiklenmez: “Bu kazak tiftiklenir mi?” sorusuna verilen cevaptır ve ürünün satışını sağlamak için söylenmektedir.

Bu sizi çok açtı, çok yakıştı: Satış danışmanları tarafından ürünün satılması amacıyla söylenmektedir.

Kıyafet sahibini buldu: Müşteriyi etkileyerek kıyafeti satmak için söylenmektedir.

Giydikçe esner: Kıyafetlerin dar olduğu durumlarda söylenmektedir.

Bu sene bunlar moda: Eldeki ürünü satmak için söylenmektedir.

Askerlikle İlgili Söylenen Yalanlar

Askerlik, geçiş dönemlerinden birini oluşturmaktadır. Askerlik anıları; erkeklerin defalarca anlattığı, anlatmaktan bıkmadığı, her sorulduğunda tekrar aynı heyecanla anlatılan hikâyelerden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra çeşitli yalan sözleri de bulunmaktadır. Bu yalanlar bazen ailelerin üzülmemesi bazen arkadaş çevresinde değer, itibar kazanmak (‘hava atmak’), ilgi görmek bazen de askerdeyken cezaya çarptırılmamak veya komutanlardan olumsuz tepki almamak adına söylenmektedir. Askerlikle ilgili sıklıkla kullanılan yalan sözlerine aşağıda yer verilecektir.

Kapıya tekmeyi koydum, komutanın odasına girdim: Askerler, askerlikleri bittikten (terhis olduktan) sonra arkadaşları arasında askerlik anılarını anlatırken itibar kazanmak amacıyla söylerler.

Komutanım uyumuyordum, dalmışım: Bir askerin nöbette uyuduğunu gören komutanın, ona neden uyuduğunu sorması üzerine söylenmektedir.

Sancağı çalıp cumhurbaşkanına götürürsen askerliğin o dakika bitiyormuş: Askerde, yeni gelenlere şaka yapmak amacıyla söylenmektedir.

Hayır (komutanım): Komutan tarafından sorulan “Yoruldu mu asker?” sorusuna verilen yanıttır. Bu yanıt sınav, mekik gibi spor faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi sırasında verilmektedir. Eğer asker yorulduğunu bildirirse komutan tarafından faaliyete devam etmesi söylenmektedir. “Hayır” der ise faaliyet genellikle sonlandırılmaktadır. Bunu bilen askerler de yorulmuş olsalar dahi ilgili soruya “Hayır” demektedir.

Neyse bir gün Ankara’ya gidiyoruz, yaktım sigarayı, uzattım buna da dedim yak

komutan çekilmez bu yol: Askerliğini şoför olarak yapmış kişi tarafından söylenmektedir.

Komutanın kızını tenise götürüyorum bir gün. Dönüşte çantasını aldım bunun, bir ara sendeler gibi oldu. Sarıldım belinden yakaladım hemencecik. Bunun da gönlü varmış herhalde bir yapıştı dudaklarıma. Neyse abicim götürdüm hatunu: Askerliğini koruma olarak yapmış kişiler tarafından bulundukları ortamda prestij ve itibar kazanmak için söylenmektedir.

Askerde nöbetleri ben yazıyordum, kendime hiç nöbet yazmazdım: Askerlik bittikten sonra arkadaşlar arasında askerlik anıları üzerine konuşulurken söylenmektedir.

Bölük komutanım çok severdi beni, askerlik yapmadım ben: Askerliğin rahat şekilde yapıldığını belirtmek için söylenmektedir.

Çarşıya tankla çıktıyordum: İtibar kazanmak ve ego tatmin etmek amacıyla söylenmektedir.

Her gün çavuş tokathyoruz: Cinsel anlamı barındıran bu ifade de askerliğin rahat ve kolay geçtiği vurgulanmaktadır.

Hiç sürünmedim / Hiç içtimalara gitmedim / Hiç muntka yapmadım / Komutanla kankaydım / Askerlik zordu ama benim yerim rahattı / Hiç silah görmedim: Askerliği rahat ve kolay şekilde yaptığını belirtmek amacıyla söylenmektedir.

Parolayı bilmeyen komutanı korkuttum, nöbetçi kulübesine yaklaştırmadım / Nöbetteyken, parolayı unutan (ast)subayı yatırdım, kıvrandırdım: Toplum içinde itibar kazanmak ('hava atmak') için söylenmektedir. Parola, askerlerin birbirlerini tanımalarını sağlayan iletişim yöntemini oluşturmaktadır. Askerde, nöbet tutulan kulübeye yaklaşmaya çalışan kişilere karşı parola sorulmakta ve bilen kişilerin yaklaşmalarına izin verilmektedir. Bununla birlikte komutanlar genelde tanındığından dolayı onlar parolayı hatırlamasalar dahi anlayış gösterilir, o durumdan sonrası da düşünülerek onlara karşı yaptırımlarda bulunulmaz.

Helikopterden helikoptere atlarken şarjör değiştirmeyi öğrendik: İlgi görmek ve itibar kazanmak amacıyla söylenmektedir.

Ben askerde dayak yemedim: Askerliğinin rahat geçtiğini belirtmek için kullanılır.

maktadır. Buna karşın günümüzde askeriyede dayağa son verilmiştir. Bu yüzden bu yalanın geçerliği kalmadıysa da eş metinlerinin çıkması muhtemeldir.

Şafak saymadım: Şafak saymakla askerlik birbirini tamamlayıcı unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla askerde şafak saymayan kişi yok denecek kadar azdır. Öyle ki Türk halkı arasında “Şafak saymak” ifadesinin kullanıldığı sıra akla ilk gelen konu askerliktir. Askerliği rahat geçirdiğini ifade etmek adına söylenmektedir.

Bölük komutanı beni oğlu gibi severdi: Askerliğinin rahat geçtiğini ve orada itibar sahibi olduğunu belirtmek amacıyla söylenmektedir.

Bir gün albayla oturuyoruz: Askerdeyken itibarlı biri olduğunu vurgulamak amacıyla söylenmektedir.

(Emri yerine getirmemek): Komutanların verdiği emri yerine getirmemenin itibar kazanmak için yol olduğunu düşünen kişilerce komutanlarının verdiği emri yerine getirmedikleri şeklinde söyledikleri çeşitli yalanlar bulunmaktadır.

Kısa dönem/astek/rütbeli dövdüm: Değer ve itibar kazanılacağı düşüncesinden hareketle söylenmektedir.

Atışlarda üçte üç yapardım: Askerlik anıları anlatılırken başvurularak ortamda değer ve itibar kazanmak amaçlanmaktadır.

Hiç kamuflaj giymedim: Askerde kamuflaj giymek zorunluluktur ve birey, bu yalanla askerliğini rahat şekilde geçirdiğini belirtmektedir.

Palaskasız, kepsiz gezerdim: Askerde kep takmak gereklidir ve bu söylemin amacı askerliğin rahat geçirildiği şeklinde mesaj vermektir.

Top sakal bırakırdım: Askerde top sakal bırakmak yasaktır ve bu söylemin amacı, askerde kimsenin kendine karışmadığını, dolayısıyla rahat olduğunu belirtmektir.

Üst devreler benden tırsardı: Kendinden korkulduğunu belirterek itibar kazanmaya çalışan kişi tarafından söylenmektedir.

Koğuşa karı atardık: Askerde bunun çok zor bir durum olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Bunu gerçekleştirdiklerini bildirerek olağanüstü bir şeyi yapmış oldukları şeklinde hava oluşturup itibar kazanmak amaçlanmaktadır.

Gündelik hayatta sıklıkla kullanılmayan kelimelere kurulacak cümle içinde yer vermek, yalanı daha inandırıcı hâle getirmektedir. Ayrıca yalanın söyleneceği alanla ilgili kelimelere yer vermek de aynı etkiyi uyandırmaktadır. Bu durum yalan söyleyen kişiler tarafından da kullanılır. Söz gelimi, şu şekilde cümlelere başvurulmaktadır: “Bir gün gene bir intikaldeyiz...”, “1807 rakımlı tepeye kuzey-kuzey doğu yönünden 150 kişilik timimle hava indirme yaptım...”, “Teğmen yaralandı...”, “Komutayı bana verdiler...”

Askerler veya askerlik yapmış kişiler, bu anılarını sıklıkla anlatma ihtiyacı hissetmektedir. Askerlik vazifesini yerine getirmenin “Vatan borcu” olarak tarif edildiği millet arasında, onur duymaktan dolayı defalarca ve sıkılmadan anlatıldığı düşünülmektedir. Her kişi benzer şeyler anlatırken her kişinin askerliği aynı şekilde geçmemektedir. Askerdeki anılarına başvurarak halk arasında veya çevresinde değer ve itibar görmek isteyen kişiler bu ve benzeri kimi söylemlere yer vermektedir.

Teknolojik Alet Satıcılarının ve Tamircilerinin Yalanları

Teknolojik alet satıcıları veya tamircileri tarafından çeşitli amaçlarla yalana başvurulmaktadır. Teknolojinin gelişimi ve toplumda gittikçe yayılan kullanımı bu konuda yalanların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Bahsi geçen yalanlarla halk arasında sıklıkla karşılaşılmaktadır. Müşteriden daha fazla kazanç sağlamak, müşteriye güven vermek, müşteriye açıklayamayacağı konuları geçiştirmek gibi sebepler yalanın ortaya çıkmasında kimi nedenleri oluşturmaktadır. Mesela, bilgisayarıcılar tarafından müşterilerin anlayamayacağı veya anlatmanın uzun süreceği bir durum söz konusu olduğunda yalana başvurularak konu kısa kesilmektedir. Teknolojik alet satıcıları ve tamircileri arasında sıklıkla başvuru alan yalanlara aşağıda yer verilecektir.

O modeller sorunlu abi/abla, getirmiyoruz: Satılacak eşya stokta kalmadığında müşteriye karşı söylenmektedir. Bu yalanın sebebi elde olmayan malı sorunlu olarak gösterip elde olan malı satmaktır.

Bunun işi bitmiş abla/abi, bu beş para etmez, ben 50 lira veririm, o da içindeki birkaç malzeme için: Teknolojik alet tamircileri veya ikinci el ürün satanlar tarafından sıklıkla söylenmektedir. Bu şekilde istedikleri malzemeyi ucuza alıp pahalıya satma şansı elde etmiş olmaktadır.

Bu cihazdan kaç kişiye sattık geri getiren olmadı: Satılacak olan cihazın, kaliteli olduğunu ifade etmek adına başvurulmaktadır.

Bana gel garantisi benim: İkinci el satımlarda müşteriye güven aşılayıp ürünü almasını sağlamak için söylenmektedir.

Aynısını ben kullanıyorum / Aynısını kuzenime aldık: Gösterilen teknolojik cihazın (bilgisayar, telefon, tablet vb.) kaliteli olduğunu vurgulayarak müşterinin onu almasını sağlamak adına başvurulmaktadır.

Donanımcıyım / Yazılımcıyım: Bilgisayar tamircisi olan veya bu işlerden anlayan kişiye danışıldığında problemi anlamamışsa, uğraşmak istemiyor veya uğraşmaya değmeyecek bir durumsa problemin ilgili olduğu alanın zıddı söylenmektedir. Örneğin, problem yazılımla ilgiliyse kendinin donanımcı olduğu belirtilir.

Bırakman lazım abi/abla: Herhangi bir teknolojik alet tamire götürüldüğünde tamirci, problemin ne olduğunu anlamadığında bu yalana başvurmaktadır.

50 TL'ye format atalım düzelir: “İnternete girmiyor”, “mavi ekran veriyor”, “klavye çalışmıyor”, “bilgisayar yavaşladı” gibi sorunlara karşılık format atmanın etkili olduğunun belirtilmektedir. İlgili durumlar format atmayla düzelmediğinden yalanı oluşturmaktadır. Amaç, müşteriden kazanç sağlamaktır.

Anakart yanmış / Ekran kartı yanmış: Bilgisayardan pek anlamayan kişilere söylenen bu yalanda müşteriden daha fazla kazanç sağlamak amaçlanmaktadır.

Parça falan almaya kalksan aynı paraya gelir, bunun yerine yeni bir bilgisayar al: Elindeki malı satmak için uğraşan işletme sahibi tarafından söylenmektedir.

Programı yazmaya başladım, bir iki gün daha çalışayım, bitirip getiricem: Program yazılmaya başlanmamıştır ve süre kazanmak adına bu yalana başvurulmaktadır.

Yaptım evet iki üç saat sonra getiriyorum: Tamirin yapılması unutulduğunda müşteriye karşı söylenmektedir. Bu yalanın asıl anlamı ise “İki üç saate ne yapabilirsem onu getireceğim” şeklindedir.

Gösterdiğiniz gibi ayarlayacağım: Kişi, nasıl kolayına geliyorsa o şekilde yapacaktır fakat müşterinin bir tepkide bulunmaması ve dükkândan memnun ayrılması için söylenmektedir. Özellikle grafik tasarımcıları tarafından başvurulmaktadır.

Yanmış bu değişmesi lazım: Bilgisayarın içindeki bir parça hakkında söylenmek-

tedir. Bu şekilde işletmeci veya tamirci, karşı taraftan daha fazla kazanç sağlamayı hedeflemektedir.

Bu anakart bu ekran kartıyla pek uyumlu değildir biz sana şunu verelim: Müşteriden daha fazla kazanç sağlamak amacıyla söylenmektedir. Burada anakart yerine farklı eşyalar da söz konusu olabilir.

Ben Windows bilmiyorum: Emeğin, alınacak paraya değmeyeceği durumlarda tamiri yapmamak için söylenmektedir. Yaşanan sorunu çözüme kavuşturabilecek kişinin uğraşmak istemediği durumlarda söylediği yalanlar arasında da bulunmaktadır.

İnternet bağlatmışsınız ama ayarlarının yapılması gerek. İş uzun sürer, akşama doğru uğrayın hazır olur: 1990'lı yılların sonlarına doğru yaşanan bu sıkıntıda çevrim dışı çalış seçeneğinin yanında yer alan tik işareti kaldırılarak sorun birkaç saniyede çözüme kavuşturulmaktaydı. Tamirci, uzun süre uğraş gösterilmesi gerektiğini belirterek daha fazla kazanç sağlamak için söylemektedir.

Virüs girmiş: Bunun üzerine format atılması gerektiği belirtilir. Sorunun ne olduğunun tam olarak anlaşılmadığı durumlarda başvurulmaktadır.

Komple değişmesi lazım: Küçük bir sorun olmasına rağmen tamircinin bunu anlamaması üzerine veya daha fazla kazanç sağlamak adına söylediği yalanı oluşturmaktadır.

Bu modeller böyle: Bilgisayar tamirinden veya o anki sorundan pek anlamayan kişiler tarafından anlamış gibi görünmek için söylenmektedir.

Aynısını ben kullandım, bir kere kamerası çok iyi bu cihazın: Teknoloji marketi satış temsilcisi tarafından söylenmektedir.

Bu bilgisayar GTA5 bile rahatça oynatır: Bilgisayarın üstün özelliklere sahip olduğunu belirterek müşteriyi, alması konusunda ikna edebilmek adına söylenmektedir.

Bu parçayı tek başına değiştirirsek 1 haftaya gene gelirsin. ...'ları da değiştirmek lazım: Telefon veya bilgisayar gibi elektronik araçların tamirini yapan kişilerce, müşterilerden daha fazla kazanç sağlayabilmek için söylenmektedir.

Özellikle telefon ve bilgisayar tamirlerinin belirtilen tarihte yapılmaması veya geç yapılmasına karşın müşteriler de çeşitli yalanlara başvurarak işlerinin zamanında hatta erkenden yerine getirilmesini amaçlamaktadır. Söz gelimi, “Acele işim var”, “Biletim

var, yolculuğa çıkacağım” vb. yalanlara başvurarak tamircilerin bir an önce tamirata yapmaları sağlanmaktadır. Anlaşılacağı üzere işletmecinin yalanlarına karşı savunma aracı olarak müşteriler de bu kapsamda kimi yalanlar geliştirmiş ve geliştirmektedir.

Oto Satıcı/Galerici Yalanları

Oto satıcı veya diğer bir adıyla galericiler halk arasında yalanın sıklıkla kullanıldığı alanlardan birini oluşturmaktadır. Söylenen yalanlarda araçların satışını gerçekleştirmek veya daha fazla fiyata satmak, araçlarda var olan eksiklikleri gizlemek, aracın değerinin azalmasına sebep olabilecek durumları saklamak ve değerli göstermek temel amaçları oluşturmaktadır. Ayrıca müşteri ve müşteri adaylarına güven vermek için de yalan söylenmektedir. Otomobil satıcıları tarafından yaygın şekilde başvuru olan bu yalanlara inanç, günümüzde azalmasına rağmen yine de sıklıkla başvurulmaktadır. Özellikle internet sitelerinde satışa sunulan arabalar arasında pek çok ilanda söz konusu yalanlarla karşılaşılır. Bu durum bahsi geçen yalanlara hâlâ inanan kişilerin olduğunu göstermektedir. Oto satıcısı yalanları arasında yaygın şekilde söylenenlere aşağıda yer verilecektir.

Eşe, dosta gider: Satılacak bir ürün için başvuru olan bu ifade kişinin, dostuna en iyi ürünleri layık görmesinden kaynaklı söylenmekte olup ürünün sağlamlığı, kaliteli olduğu şeklinde mesajlar verilmeye çalışılır.

Tavanı çizilmişti, arabayı komple boyattık: Satılacak olan arabayı hak ettiğinden daha fazla fiyata satmak için söylenmektedir. Farklı kusurlar (hasar vb.) söz konusu olmasına rağmen sadece bu belirtilerek aracın değer kaybına uğramasının önüne geçmek amaçlanmaktadır.

Değişen yok, sigara içilmemiş: Alıcılar tarafından tercih sebebi olduğundan dolayı arabada herhangi bir değişen parçanın olmadığı iddia edilerek orijinal hâlinde olduğu, ağır bir hasar almadığı veya kaza geçirmediği ve sigara içilmediği belirtilir. Bu durumlardan hareketle eldeki arabayı hak ettiğinin üzerinde fiyata satmak amaçlanır.

Güneş yanığından dolayı boyalıdır: Kaza vs. gibi farklı sebeplerden olmasına rağmen bu durumu açık etmemek adına söylenmektedir.

Avuç içi kadar boyalı: Araçta daha fazla alan boyalıdır ve fiyat düşüşüne sebep olacağı için bu şekilde söylenerek araçtaki kusurlar gizlenmeye çalışılmaktadır. Araç,

herhangi bir zarar (kaza vb.) görmesinden dolayı boyanır ve bu yalanla araçta zarar olmadığı belirtilir.

Çıtır hasarlı, garaj arabası: İkinci el araçlar için küçük bir hasar dışında başka kusurunun olmadığını belirtmek için kullanılmaktadır. Bu şekilde söylenerek aracı, fiyatının üzerinde satmak ve daha fazla kazanç sağlamak amaçlanmaktadır.

Uzun yolda kullanılmış araba: Uzun yolda kullanılan arabanın motor, fren balataları, şanzımanı, debriyaj baskı balatası (vb.) daha az yıpranmaktadır. Sürekli dur-kalk yapılmadığından ve uzun yolda genellikle sabit şekilde gidildiğinden aracın parçaları daha az hasar görmektedir. Bundan dolayı aracın kilometresinin fazla olması uzun mesafeye bağlanarak satış esnasında müşteriye karşı aracın ekipmanlarının sağlam olduğu belirtilmektedir.

Aynı arabayı bu fiyata kimse de bulamazsınız: Müşteri kaybetmemek ve aracı, ilana koyduğu fiyattan satmak amacıyla söylenmektedir.

Bu arabaların piyasası bu: Mevcut fiyata aracı satmaya çalışan ve indirim yapmak istemeyen kişilerce söylenmektedir.

Etek altı boyalı: Aracın sağ ve sol alt kısımlarının boyalı olduğunu anlatmak için kullanılmaktadır. Aracın birçok yeri boyalı olmasına rağmen bu saklanır ve sadece etek altının boyalı olduğu belirtilir.

Bel altı çiziklerden dolayı boyalı: Bel altı çizik, araçlarda çıta adı verilen kısımların alt taraflarını belirtmek için kullanılmakla birlikte aslında sağ ve sol alt taraflarını ifade etmektedir. Bu kısmın tamamının boyalı olması çiziklerle alakalı gibi gösterilmesine rağmen farklı sebepleri (kaza, hasar vb.) de bulunmaktadır.

Keyfe keder temizlik boyalı: Araç kazadan, hasardan dolayı boyalıysa da bunun yerine keyif amaçlı boyalı olduğu şeklinde yalan söylenerek, aracın kazalı veya hasarlı olduğu gizlenmeye çalışılmaktadır. Bu sayede araç, değerinden daha fazla fiyata satışa sunulmaktadır.

Çizikten dolayı lokal boya vardır: Kaza ve/veya hasardan dolayı boya atılmasına karşın bu durumlar aracın değerini düşüreceğinden bunun yerine çizikten kaynaklı olarak boya atıldığı söylenmektedir.

İlk sahibinden satılık: Aracın ilk sahibinden satışa sunulması alıcıları etkileyen bir

faktördür. Bundan dolayı satıcılar bu yalana sıklıkla başvurmaktadır.

Sigortadan para almak için hesabı abartmışlar / Sigorta şişirmesi hasar kaydı var: Arabada fazla hasar olmasına rağmen aslında bu denli bir hasar olmadığı, sigortadan daha fazla para alabilmek amacıyla bu denli hasar kaydığına yer verildiğini belirtmek için söylenmektedir.

Doktordan az kullanılmış / Bayandan az kullanılmış: Halk arasında bahsedilen kişilerin (doktor ve kadınlar) arabalarını temiz ve düzenli şekilde kullandıkları düşünülmektedir. Bundan ötürü satılacak araçlar için bu yalanlara başvurarak aracı ederinden daha fazla fiyata satmak amaçlanmaktadır.

Kazasız: Satılacak aracın kazasız olarak değerlendirilmesi, aracın herhangi bir hasar almadığını ve orijinal parçalarının bulunduğunu ifade etmektedir. Aracın kazasız olması ilerleyen zamanlarda satışını yaparken ('elden çıkarmak') de iyi bir fırsat oluşturmaktadır. Bu şekilde aracı alacak adaylar etkilenmeye ve kazasız olduğu ifade edildiğinden dolayı araçtaki fiyat fazlalığının makul görülmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

Çocuk çocuğumun ölüsünü göreyim araba değişensiz: Araçta değişen parçanın bulunmadığı, tümünün orijinal olduğunu ifade etmek için söylenmektedir. Arabada pek çok parça değişmiş olabilir ama bu yemine başvuran kişilerin genellikle çocuğunun olmaması yemini geçersiz kılmaktadır.

Berber/Kuaför Yalanları¹³⁰

Berberler/kuaförler ile müşterileri arasında ayrı bir ilişki söz konusudur. Erkekler arasında bağlı oldukları berberden başkasına gitmek utanç verici durum olarak görülmektedir. Başka berbere tıraş olursa dahi asıl berber dükkânının önünden geçilmez hatta o berberin kendiyile de karşılaşılmanmaya çalışılmaktadır. Erkeklerle berberleri arasında bir yakınlık bulunmaktadır. Bundan ötürü berber müşterisinin, müşteri de berberinin kalbini kırarak, üzecek şeyleri söylemekten kaçınmaya çalışır ki bu da yalanı ortaya çıkarmaktadır. Söz gelimi, berberin tıraş yaptıktan sonra müşteriye "Nasıl oldu?" şeklindeki soru-

¹³⁰ TDK Güncel Türkçe Sözlük içinde berber, "1. Saç ve sakalın kesilmesi, taranması ve yapılması işiyle uğraşan veya bunu meslek edinen kimse; erkek berberi, perukar. 2. Bu işin yapıldığı dükkân; erkek berberi, perukar" (URL-1) şeklinde tanımlanırken kuaför, "Kadınların saçını kesen ve saç tuvaleti yapan berber; kadın berberi." (URL-1) şeklinde tanımlanmaktadır. Bundan ötürü mevcut çalışmada da erkeklerin saç kesimi için gittiği mekân ve kişi olarak 'berber' kullanılırken kadınlar için 'kuaför' ismi kullanılacaktır.

sunu müşteri, beğenmese bile çoğu zaman iyi olduğunu söylemektedir. Bu özellikle sürekli gidilen berberlerde karşılaşılan bir durumdur. Kuaförlerde de muhtelif konularda yalan sıkça kullanılmaktadır. Berberler/kuaförler, müşterilerini memnun etmek, yaptıkları hataları örtmek, müşteri kazanmak ve kaybetmemek gibi amaçlarla yalana başvurmaktadır. Müşteriler de aralarındaki samimiyetin bozulmaması ve berberin/kuaförün gösterdiği samimiyet karşısında mahcup duruma düştüklerinden ötürü gerçek düşüncelerini gizleyerek yalanı kullanmaktadır. Bu yalanlar arasında yaygın olarak kullanılanlara aşağıda yer verilecektir. Bahsi geçenler ve bunun gibi sebeplerden ötürü berber/kuaför folkloru da araştırılmaya muhtaç konular arasında bulunmaktadır.

Abi merak etme, o saç bir haftaya şeklini alır, tam oturur / Kardeşim biraz uzasın şekil alır: Müşteri, istediği şekli veremeyen berbere çıkışırken berber tarafından durumu atlatmak için söylenmektedir.

Yıkayınca toparlar / Bir haftaya toparlar o / İki haftaya toparlar / Bir iki güne toparlar: Saç kesiminin istediği şekilde olmadığını gören müşteri, bu durumu kuaförüne/berberine bildirdiğinde aldığı cevabı oluşturmaktadır. Saçın toparlanma süresiyle ilgili olarak da çeşitli yalanlar söylenmektedir.

Bir sakal var sadece 15 dakikaya alıyorum seni / Otur 5 dakikaya alacam seni: Müşteri, berber salonuna girip sıra olup olmadığını sorduğunda berber, müşterisini kaybetmemek için söylemektedir.

Bu kesim ve renk size çok yakıştı: Yakışmamış olsa dahi müşterinin memnun ayrılması ve tekrar kendini tercih etmesi için söylenmektedir. Bu şekilde müşterinin gönlü hoş edilmekte ve kendini iyi hissetmesi sağlanmaktadır.

Saçınız bir iki yıkamaya açılır / Yıkanınca açılır / Yıkandıkça renk oturacak: Saçlarını boyatan müşterilerin, istediği renk olmadığı konusunda şikâyetleri üzerine kuaför/berber tarafından söylenmektedir.

Söylediğinden daha az kestim: “Az kestin”, “Çok kestin” gibi hususlar kuaför/berberler ile müşterileri arasında sıkça yaşanan tartışmalar arasında bulunmaktadır. Kuaför/berber, müşterinin söylediğinden daha fazla kesmiş olmasına rağmen hatasını belli etmemek için söylenenden az kestiği şeklinde yalana başvurmaktadır.

Aynadan öyle gözüküyor / Işıktan öyle gözüküyor: Saç tıraşı olunduktan sonra

aynaya bakılıp istedikleri şeklin olmadığını veya bazı kusurların olduğunu fark eden müşterilere söylenmektedir. Berber/kuaför, kendi hatalarının ortaya çıkmaması için bu yalanlara başvurmaktadır.

Abicim aynadan ters görüyorsun da ondandır: Müşterinin, kafasının arka tarafındaki (ense kısmı) saçının istediği şekilde olmadığını belirtmesi üzerine berberin -kendi hatasını belli etmek istemediği için- söylediği yalanı oluşturur.

Bu sene asimetrik moda: Hatalı kesim sonrasında berberin kendi hatasını belli etmemek için söylediği yalanı oluşturmaktadır.

Yeni moda bu, hatunlar hasta olur bak kesin söylüyorum: Kesimden memnun olmayan müşterinin çıkışmaları sonucunda berber tarafından söylenmektedir. Saç kesimini, kendi beğenilerinden öte kadınların beğenmesi amacıyla gerçekleştiren erkeklere, sıklıkla söylenir ve hâlâ inandırıcılığı bulunmaktadır.

Artık herkes böyle kestiriyor be abi: Berber tarafından saç kesimi hakkında kuşku duyan müşteriye karşı söylenmektedir. Herkesin bu şekilde kestiriyor olması durumu meşrulaştırıcı etkiye sahip olduğundan müşterinin bu yalana kanacağı düşüncesinden hareketle kullanılmaktadır.

Senin saçları başkası kesemez, ben farklı bir şekilde kesiyorum çünkü: Berber/kuaför, müşterinin kendine muhtaç olduğunu ve bu şekilde başka bir berbere/kuaföre gitmemesi gerektiğini artistik şekilde bildirmek için bu yalana başvurmaktadır.

Sana zaten uzun saç gitmiyor: Saç, müşterinin istediğinden daha kısa şekilde kesildiğinde söylenmektedir.

Ben istersem yaparım dediğin modeli ama senin saç uygun değil. Yaparım, eve gidince pişman olup geri gelirsin, abi kazıt dersin / Senin saç tipine uygun değil / Senin saçın yapısı farklı: Berberlerin yapamayacağı saç modeli olduğunda sıklıkla başvurdukları yalanlar arasında bulunmaktadır. Bu şekilde yalana başvurarak istenilen modeli kendilerinin yapamayacağı aşikâr edilmez ve farklı bahanelerden dolayı bu modelin uygun olmadığı belirtilir. Yaptıkları zaman ise kötü sonucun ortaya çıkacağını “Pişman olup geri gelirsin” sözleriyle anlatmaktadırlar.

Kardeşim o saç sana uymaz: Berber, müşterinin istediği saç kesimini yapamayacağından dolayı bu yalana başvurmakta ve kendi eksikliğini gizlemektedir.

Sürekli gelmen gerekiyor yoksa bozulur: Kuaför/berber tarafından müşterisinden sıklıkla kazanç sağlayabilmek için söylenmektedir.

Bu modeli bir tek ben yapıyorum. Ödül aldım: Berber tarafından müşteriye elde tutmak için söylenmektedir.

Abi yakışmıyor gel keselim: Saçları uzun olan kişiye söylenerek müşteri yapılmaya dolayısıyla kazanç sağlanmaya çalışılmaktadır.

Abi yanları toplamak lazım: Saçları kısa olan kişiler için berberler tarafından söylenmektedir. Amaç, kazanç sağlamaktır.

Kısa saç sana çok yakışıyor: Saçı, müşterinin istediğinden daha kısa kesen kuaför/berber, hatasını gizlemek için söylemektedir.

Boya saç besler: Bu cümle kimi durumlarda yalanı oluştururken kimi durumlarda da galatimeşhur hâlini almak suretiyle yanlış olarak değerlendirilebilecektir.

Daha önce kime tıraş oldun? Saçı mahvetmiş / Bu saç daha önce kim kesti?
Yamuk kesmiş: Berber/kuaför, müşterinin kendinden önce gittiği berberi/kuaförü kötüleyip artık kendine gelmesi gerektiğini artistik şekilde bildirerek müşteri kazanmak için bu yalana başvurmaktadır.

Sen dur ben en son makasla düzelteceğim: Müşterinin saç kesiminde bazı eksiklikleri belirtmesi üzerine söylenmektedir ve buradaki amaç, kuaförün/berberin kendi eksikliğini gizlemeye çalışmasıdır. Ayrıca çoğu zaman herhangi bir düzeltme yapılmamaktadır.

Kardeşim şimdi saç yıkamadık diye öyle gözüküyor sen merak etme: Saç kesiminde bazı eksiklikleri dile getiren müşteriye karşı söyleyen berber, bu şekilde kendi hatalarını gizlemektedir.

Sadece kırıkları aldım: Saçları fazla kesmiş olan berberin/kuaförün kendini savunması esnasında söylenmektedir.

Merak etme iki kere yıka rengi istediğin gibi olacak: Saçlarını boyatan müşteri, saçlarının istediği renkte olmadığını fark ettiğinde berber/kuaför, durumu geçiştirmek için başvurmaktadır.

Bu model size çok yakıştı: Yapılan tüm modeller için söylenmektedir ve amaç,

müşterinin memnun kalması, iyi hissetmesi ve bu sayede kendini tekrar tercih etmesidir.

Satıcı ve Müşteri Yalanları (Genel)

Esnaf teşkilatlarında yalan hoş karşılanmaz. Ahilik teşkilatında doğruluk, esnaf-larda bulunması gereken temel vasıflardan biriyken yalan, meslekten atılmayı gerektiren sebepler arasındaydı ve birçok fütüvvetnamede, kişinin bu özelliği bırakmadığı sürece Ahîliğe alınmayacağı belirtilirdi (Sancaklı, 2010: 4, 6). Ayrıca Ahîlikte, kalfalıktan ustalığa geçmek için ustaya ahî babası tarafından verilen öğütler arasında yalan söylememesi gerektiği de yer almaktaydı (Sancaklı, 18). Bütün bunlara karşın günümüzde gerek satıcılar veya esnaf- lar gerekse müşteriler tarafından çok kez yalanlara başvurulmaktadır. Bu yalanlarda çeşitli amaçlar bulunurken esas itibarıyla satıcı veya hizmeti veren taraf daha fazla kâr etmeye, müşteri ise uygun fiyata ürünü veya hizmeti almaya çalışmaktadır.

Alışveriş, yalanların sıklıkla söylendiği alanlardan birini oluşturmaktadır. Satıcılar, ürünlerin satımını gerçekleştirmek; müşteriler ise ürünü uygun fiyata almak için yalana başvurmaktadır. Bettetini (2008: 152), güveni, tüccarın temel varlığı olarak tanımlar ve yalancı olarak bilinen kimsenin satış yapamayacağını belirtir. Günümüz alışverişinde ise yalan, ürünlerin satışı noktasında vazgeçilmez bir unsur olarak görülmektedir. “Kapitalizmin görünür hâle geldiği yükselen burjuva ahlak anlayışı, (...) herkesin yalan söylediği bir dünyada yalan söylememenin aptallık olduğu bilinci yaratır. (...) Tüccarın malını satabilmek için yalan söylemesi ticaretin cilvesi olarak görülen bir hakikate dönüşür” (Öztürk Çetindoğan, 2015: 120).

Satıcıların söylediği yalanların genel nedenlerini ürünlerin satılması, ürünlerin daha pahalıya satılarak daha fazla kâr elde edilmesi, müşterilerin gönlünü hoş tutarak devamlı müşterileri olmalarını sağlaması oluşturmaktadır. Ayrıca satıcılar, müşteriyi olumsuz etkileyecek unsurlardan kaçınmak adına da yalan söylemektedir.¹³¹ Bunun yanı sıra müşteriler de ürünü veya hizmeti uygun fiyata alabilmek için çeşitli yalanlara başvurmaktadır. Müşterilerin söylediği muhtelif yalanlara karşın satıcılar, -onları savunmaya geçirip inatçı kılacağından veya müşteri kaybına sebebiyet vereceğinden- müşterilere, onların yalan söyledikleri şeklinde söylemde bulunmamaya çalışırlar (Seager ve Mann, 2010: 114).

¹³¹ Piyasa ağzı, esnaf ağzı vb. hakkında müstakil bir çalışma hazırlanması gerekmektedir. Burada sadece ele alınan konu çerçevesinde yalanlar değerlendirilecektir.

Aslında her iki taraf da genellikle söylenenlerin yalan olduğunun farkında olmasına rağmen bu durum alışverişin kuralı olarak görüldüğünden itirazda bulunulmaz. Satıcı, müşterisini kaybetmemek adına müşterinin her daim haklı olduğunu belirtir ve itirazda bulunmaz. Bu şekilde “Müşteri her zaman haklıdır” mottosunun nasıl ortaya çıktığı açıklığa kavuşur. Bunlardan hareketle bu bölümde satıcıların ve müşterilerin yaygın şekilde başvurdukları yalanlardan söz edilecektir. Aşağıdaki örneklerde yer alan fiyatlar semboliktir ve duruma göre farklı sayılar da kullanılabilir.

Senin güzel hatırına 250 TL olur / İyi birine benziyorsun sana 250 TL olur / Bunu kimseye yapmam ama sen öğrenci adamsın 250 ver yeter: Bu söylemlerde sanki normal fiyatından daha uygun fiyat söylenmiş, indirim yapılmış gibi bir eda vardır ama tam aksine kişi, karşı tarafa normal fiyattan satmaktadır ve bu yalana başvurmasının sebebi onun gönlünü hoş edip uygun fiyata verdiği hissini ileterek müşteriyi sürekli kendinden alışveriş yapar hâle getirmek veya indirim istemesinin önüne geçmektir.

Aşağıdaki on liraya satıyordu: Halk pazarında müşteriler tarafından strateji olarak söylenen yalanı oluşturmaktadır. Müşteri, aşağıda on liraya satıldığını belirtip pazarcıdan ürünü on liraya kadar düşürmesini artistik şekilde talep etmektedir. Pazarcı da genellikle “Ben satmazsam aşağıdan alacak” diye düşünüp on liraya ürünün satışını gerçekleştirmektedir.

Bundan aşağısı kurtarmaz, zarar ederim / Valla kurtarmaz, kurtarsa vereceğim ama kurtarmıyor: Kurtarmıyor ifadesi, ‘beni zarara sokmakta, aldığım fiyattan daha düşük fiyata vererek zarar etmeme sebep olmakta’ gibi anlamlara gelmektedir. Esnafların veya herhangi bir ürünün satımını gerçekleştiren kişilerin sıklıkla başvurdukları bu yalan, aslında kurtarmasına rağmen fiyatta indirime gitmemek için söylenmektedir. Bu yalana karşı tarafı inandırmak için “Bak zararına sattım, benim de kârım yok bundan” gibi söylemler gerçekleştirilir.

Bana gelişi o kadar / Bana gelişi o fiyat: Müşterinin istediği indirim fiyatına ithafen ürünü satan kişi tarafından o denli indirim yapılamayacağı anlamında kullanılmaktadır.

Biz diğer dükkânlara bakalım dönüşte alırız: Müşteriler, girdikleri dükkânda fiyatların pahalı olduğunu görmeleri üzerine satıcının gönlünü kırmadan ve kendi maddi durumunun düşük olduğunu fark ettirmeden dükkândan ayrılmak için başvurmaktadır.

Hiç şikâyet gelmedi: Satıcıların, sattığı ürünler hakkında bir başka müşteriye söyledikleri yalanlardan birini oluşturmaktadır. Karşı tarafa, ürünlerinin kaliteli olduğu ve herhangi bir sorun çıkarmayacağı şeklinde artistik mesaj vermeye çalışılmaktadır.

Sadece sana olur: Dükkânda müşterilerin olduğu anda müşterinin biriyle pazarlık yapılırken kimsenin görmemesi için çaba sarf edilme edasıyla yalandan hesap makinesinde birkaç işlem yapılarak hesap makinesine fiyat yazılıp müşteriye gösterildiği anda söylenmektedir. Amaç, müşteriye indirim yapıldığı şeklinde düşündürülerek ürünü satın almasını sağlamaktır.

Sen yabancı değilsin, sana 50 TL olsun / Sana özel 50 TL: İndirim yapmış gibi görünerek müşteriye etkilemeye çalışan işletme sahibi tarafından söylenmektedir. Aslında kişiye özgü tutum değildir fakat müşterinin kendini özel hissetmesi sağlanarak ürünü almasının önü açılmaktadır.

Bu fiyat sana özel: Satıcı tarafından müşteriye karşı söylenmektedir. Müşterinin kendini özel hissetmesini sağlamakta ve fiyat indirimini diğer müşterilerine nazaran daha fazla yaptığını belirtmek suretiyle ürünü veya hizmeti satmayı amaçlamaktadır.

Aynısını ben kullanıyorum, çok memnunum / Kendi kullanmadığım ürünü satmam ben / Aynısını evde hanım kullanıyor: Kişi sattığı ürünü kendinin de kullandığını belirterek ürünün kaliteli olduğu şeklinde mesaj vermektedir. (Satıcının erkek olması durumunda) kadınlar tarafından kullanılan ürünü satmak üzere olan esnafsa bu ürünü evde hanımının kullandığını belirtmektedir.

Daha ucuzunu bulursan gel paran iade abiciğim/ablacığım: Müşteriye, en ucuza kendinin sattığını belirterek ürünü almasını sağlamak amacıyla söylenmektedir.

Kurye çıktı, birazdan gelir / Şimdi çıktı abi/abla / Siparişiniz yolda 5 dakikaya geliyor efendim / Abicim gönderdim elemanı, orada olması lazım: Sipariş alan işletmeler tarafından siparişinin durumunu öğrenmek isteyen müşteriye karşı söylenmektedir. O kurye daha çıkmamıştır fakat bunun açık şekilde müşteriye açıklanmasının müşteride oluşturacağı memnuniyetsizlik duygusu düşünülerek bu yalan söylenmektedir. Bu ifadeler söylendikten sonra siparişi veren kişi siparişe ekleme yapmak isterse işletme sahibi tarafından bu isteğin kabul edilmesiyle yalan açığa çıkmış olur.

Olsa dükkân senin: Müşterinin, alacağı mal veya hizmetle ilgili olarak uygun fiyat

istemesi üzerine mal ya da hizmet sahibi tarafından söylenmektedir. Amaç, indirim yapılmadan belirlenen fiyatın müşteriden tahsil edilmesi suretiyle daha fazla kazanç sağlamaktır.

Kaçı kadar açkırsınız, para çekip geleyim: Günümüzde oldukça azalmış olmasına karşın banka veya kredi kartıyla işlem yapmayan iş yerlerindeki görevlilere karşı söylenmektedir. Alınacak mal veya hizmetin pahalı olması ya da ürünün beğenilmemiş olmasından dolayı başvurulmaktadır.

Elimizde son/tek bu kaldı: Elde bulunan malzemenin satılmasından veya bu malzemenin müşteriler tarafından sıkça tercih edildiğini belirtmek amacıyla söylenen yalanı oluşturmaktadır. Amaç, eldeki ürünü müşterinin almasını sağlamaktır. Kimi zaman satılmayan ürün hakkında bu söylenerek, eldeki ürünün çıkarılması amaçlanmaktadır.

Kalmadı, haftaya gelecek: Ürüne zam geleceğinin haberini alan işletme sahipleri, ürünleri raftan kaldırarak zam geldikten sonra koyup zamlı fiyata satmaktadır. Bu durumda amaç, daha fazla gelir elde etmektir.

Aslında 70 TL ama sen 50 TL versen yeter: Normalde 50 TL oran bir ürün için daha fazla fiyat belirlenip indirim yapılmış gibi gösterilerek müşteriyi etkilemek ve ürünün satışını gerçekleştirmek amacıyla söylenmektedir.

Bozuk para yok: Kimi işletme sahipleri tarafından müşteriye para üstü vermemek ya da müşterinin, parayı bozması (daha küçük miktarlara bölmesi) isteğine cevap vermemek için söylenmektedir. Bu yalana müşteriler tarafından başvurulduğunda ise amacı, küçük bir meblağı işletme sahibinin almaması düşüncesi oluşturmaktadır.

Sürekli sizden alıyoruz: Esnaftan uygun fiyata mal almak için müşteriler tarafından söylenmektedir. Sürekli kendinden alışveriş yapıldığını düşünen esnafın, müşterisini kaybetmemek için malı indirimli vereceği düşünülmektedir.

Patron çıldırdı / Kapatıyoruz / Fiyatlarda damping / Zararına satışlar / Dev indirim kampanyası başladı: Ürünlerini satamayan işletme, bu şekilde reklam yaparak müşterilerin ilgisini çekmeyi amaçlar ve müşteriler de indirim olduğu düşüncesiyle alışveriş yaparlar. Halk arasında bu ‘oyunu’ fark eden kişilerin “İndirim yerine bindirim var” şeklinde sözü bulunmaktadır. Buradaki bindirim ifadesi, fiyatların artırıldığı ve insanların kandırıldığı şeklinde bir anlam taşımaktadır. Bir fiyatın üzerine çizik çekilmesi ve ondan

daha düşük fiyatın belirtilmesi şeklinde indirim süsü verilmek suretiyle de kullanılmaktadır.

Çok kötü, dükkânın kirasını çıkaramadım: Özellikle turizm sezonlarında işletmenin sahibine bu dönemde kazancının nasıl olduğu sorulduğunda alınan yanıtı oluşturmaktadır. Bu gibi işletmeler fazla para kazanmaları durumunda da bu yalana başvurmaktadır. Bunun çeşitli sebepleri olmakla birlikte karşı tarafın kendinden para istememesi en büyük sebeplerden birini teşkil etmektedir.

Ben zaten çok kâr etmiyorum bunlardan: Satılmakla olan kimi ürünler için söylenir ve aslında kâr edilmesine rağmen müşteri ya da müşteri adaylarına bu belirtilmeyerek indirim istemelerinin önüne geçilmeye çalışılır.

Bana bir şey kalmıyor inan: Söz konusu üründen iyi bir miktar kazanç/kâr sağlanmasına rağmen fiyatta daha fazla indirim gitmek istenmediğinde söylenmektedir.

Ürünlerimiz hep tazedir: Gıda alışverişlerinde işletme sahipleri tarafından söylenmektedir. Ürünlerinin taze olduğu şeklinde müşteriye yalan söylenerek, müşterilerin ürünü almaları sağlanmaktadır.

İthal ürün bu: Ürünün kaliteli olduğunu belirtmek için söylenmektedir.

Dolar yükselince mecbur biz de zam yattık: Ürünlerin fiyatlarında artış yapan esnafın söylediği yalanı oluşturmaktadır.

Fiyat araştırması yapıyorum, döneceğim size: Ürünü veya hizmeti alacak olan müşteri, fiyatın fazla gelmesinden dolayı söylemektedir.

Boğazımızdan haram lokma geçmedi: İşletme sahipleri (esnaf vb.), kendilerini güvenilir olarak gösterme amacıyla söylemektedir.

Hacı çocuklarıyız biz / Ben hacı torunuyum / Ben müftü torunuyum: İşletme sahipleri (esnaf vb.), kendilerini güvenilir olarak göstererek müşteri üzerinde olumlu etki bırakmak için söylemektedir.

Bizde kimsenin hakkı kalmaz: Kimi zaman müşteriler kimi zaman da işletme sahipleri tarafından güvenilir bir kimse olunduğu belirtilmek için söylenmektedir.

Kalmadı / O maldan kalmadı ama gelecek: Esnaflar tarafından belli bir ürünü so-

ran müşteriye verilen yanıttır. Türk esnaf folkloru içinde yer edinen anlayışa göre “Müşteriye yok denilmez” veya “O ürünü satmıyoruz” gibi bir cevap verilmez. Bu yüzden kalmadı denilmektedir.

Bana geliş fiyatı bu, o kadar indirim yapamam: Bir üründen daha fazla kâr etmek için esnaf veya satıcılar tarafından söylenmektedir.

Ben bundan zaten %5 kazanıyorum, indirim isteme lütfen: Aslında daha fazla kazanılmasına rağmen müşterinin indirim istememesi ve bu şekilde daha fazla kâr sağlama düşüncesinden hareketle söylenmektedir.

Zararına veriyorum: Satıcı, bu söylemle müşterinin hiçbir yerde bulamayacağı derecede uygun fiyata verdiği şeklinde artistik mesaj vererek, müşterinin ürünü almasını sağlamaya çalışmaktadır.

Dosta gider: Satılacak bir ürün için başvuru bu ifade kişinin, dostuna en iyi ürünleri layık görmesinden kaynaklı olarak söylenmektedir ve ürünün sağlamlığı, kaliteli olduğu şeklinde mesajlar verilmeye çalışılmaktadır.

Bizde yemekler günlük: Lokantalar ve restoran işletmeleri tarafından müşteri adaylarının kendilerini tercih etmeleri için söylenmektedir.

Piyananın en iyisi bu: Satıcılar, sattıkları ürün hakkında söylemektedir. Sattıkları ürünün en iyisi olduğunu söyleyerek müşterinin dikkatini çekme ve ürünün satımını gerçekleştirme amaçlanmaktadır.

Bizde kötü mal olmaz: Pazarcı veya ürün satımı gerçekleştiren esnafın söylediği yalanlardan birini oluşturmaktadır. Karşı tarafın alması ihtimal dahilinde olan ürünlere güvenle bakmasını sağlamak ve bu şekilde ürün satımını gerçekleştirmek için kullanılmaktadır.

En doğru seçimi yaptınız / Zevkiniz çok güzel / Çok doğru seçim: Genellikle ürün satışının olduğu hemen bütün işletmelerde özellikle ise kuyumcularda müşterilerin seçtiği her ürüne karşı söylenmektedir. Müşterinin ilgi ihtiyacının karşılanmasıyla ürünü alması sağlanmaktadır.

Size çok yakıştı / Bu da teninize çok uydu / Ben olsam bunu seçerdim: Kuyumcular tarafından ön plana çıkmakla birlikte farklı meslekler tarafından da (söz gelimi, mağaza görevlisi) söylenmektedir. Müşterinin kendini iyi hissetmesini sağlayarak ürünün

satımı gerçekleştirilmeye çalışılır.

Anneme sorayım bir / Babamla geleceğim / Kızımı arayacağım: Kişi, bu şekilde işletme görevlisinin kalbini kırmadan, ürünlerinin pahalı ya da kalitesiz olduğunu belirtmeden yahut farklı bir sebepten ötürü ürünleri almayacak olmasından kaynaklı ilgili yalancılara başvurarak oradan uzaklaşmaktadır.

20 TL'yi de kesersem zarar ederim: Esnaf tarafından müşterinin daha fazla indirim istememesi için söylenmektedir. Bunun yanı sıra müşterinin daha makul bir fiyat söylemesi üzerine de başvurulmaktadır.

Sen iyi birine benziyorsun, sana 100 lira olur abicim/ablacım: Her müşteriye söylenerek belli samimiyet kurulmakta ve bu şekilde istenilen fiyattan satış sağlanmaktadır.

Ben zaten kendim 400'e aldım sana 450'ye bırakırım / Bu malı 400 liraya aldım: Esnaf tarafından ürünün geliş fiyatının yüksek olduğu, kendinin pek kâr etmediği anlamında başvurulmaktadır. Amaç, müşterinin indirim istemesinin önüne geçmektir. Ayrıca satıcı, bu ifadeyle alt limiti de belirlemiş olmaktadır.

Bana gelişi bu kadar: Esnaf tarafından müşteriye karşı söylenen bu yalanda, ürünün fiyatı için alt sınır belirlenmiş olmaktadır ve o sınırdan aşağı inilmeyeceği mesajı verilmektedir.

Az önce 150 lira verdiler vermedim: Bir ürün satan kişi tarafından ürüne 100 TL verilmesi durumunda satıcı tarafından ürüne 150 TL verildiği ama satmadığı yani daha fazla değer atfedildiği belirtilmektedir. Bu şekilde ürünü daha fazla fiyata satarak daha fazla kâr elde etmek amaçlanmaktadır.

O fiyata bulursan söyle ben de alayım: Satılan ürün hakkında müşterinin makul bir fiyat istemesi üzerine esnaf tarafından söylenmektedir.

Diğer Mesleklerde Yalanlar

Bu kısımda ayrı başlık oluşturulacak kadar malzeme elde edilemeyen meslekler içinde sıkça kullanılan yalanlara yer verilecektir.

Seni buraya almaya çalışıyoruz ama rektörlük sorun çıkartıyor: Akademisyenler tarafından danışmanı oldukları öğrencilere karşı söylenmektedir. Öğrenciye çalışma hırsı aşılacak ve mevcut çalışmalarına devam etmesini sağlayarak akademiden uzaklaşmasını

engellemek amacıyla söylenmektedir.

O kitabımdan elimde üç tane kaldı, birini imzalayıp sana vereceğim: Akademisyenler ve yazarlar tarafından söylenmektedir. Karşıdaki kişiye önem verildiğini göstermek amaçlanmaktadır.

Biz, siz de uğraşın ve öğrenin istiyoruz: Görevi dışındaki işleri asistanları, öğrencilerine yaptıran akademisyenler tarafından söylenmektedir.

Özel olarak alacağımız biri yok. Bilim sınavında kim başarılı olursa onu alıyoruz: Araştırma görevlisi, öğretim görevlisi gibi öğretim elemanı alımı yapan üniversitedeki ilgili akademisyenlere alım hakkında sorulan sorulara karşı alınan cevabı oluşturmaktadır.

Kullanmazsanız üç ay sonra kapanıyor: Herhangi bir bankanın sokaktaki kredi kartı satıcıları tarafından karşı tarafı kredi kartı almaya ikna edebilmek amacıyla söylenmektedir.

Maliyeti kurtarmaz abicim: Vereceği ürün veya hizmetin karşılığında alacağı ücret için belli bir miktarın altına düşmek istemeyen birçok meslek sahibi tarafından söylenmektedir.

Elimde iş var, sen arabayı bırak ben bitirince ararım: Aslında oto tamirci arabadaki arızayı tam olarak anlayamadığından dolayı bu şekilde bir yalan söylemektedir. Müşteri gittikten sonra arabayla ilgilenecek ve ne olduğuna bakacaktır.

Projem var / Benden senaryo istediler / Bağlantılarım var / Sektörün içindeyim / yönetmen beni istedi / O proje benimdi, çaldılar, kendi projemi tvde izledim: Senaryo işleriyle ilgilenen amatör kişiler tarafından söylenmektedir.

Ekranım çalışmıyor: İşlemi normal süresi içinde tamamlayamayan ve karşı tarafı bekleten müşteri temsilcileri tarafından söylenmektedir.

Ekranın açılmasını bekliyorum / Kontrol ediyorum: Müşteri temsilcileri tarafından farklı işle uğraşılması durumunda hattaki kişiye karşı söylenmektedir.

Genel müdür onaylamadı: Bankaya kredi çekmeye gelen fakat kriterleri sağlamayan müşteriye, borçlarından dolayı kredi çıkmamasına karşın durumu nazik şekilde ifade etmek için söylenmektedir.

Hallederiz / Bakarız: Hemen her meslekte başvurulmaktadır ve hallederiz denilmesine rağmen genelde daha sonraları halledilmemektedir ya da mevzusu geçen hususa bakılmamaktadır.

Çayı yeni demledim: Kahvehaneciler tarafından çayın geç getirilmesi durumunda söylenmektedir.

Çaylar taze: Kahvehaneciler tarafından müşterilere karşı söylenmektedir.

Diğer otobüs hemen arkada geliyor: Dolmuş şoförleri tarafından otobüs dolu olduğunda binemeyen kişilere karşı söylenmektedir.

Aynısını ben kullanıyorum, çok memnunum: Satış danışmanları tarafından ürün satışını gerçekleştirmek amacıyla söylenmektedir.

Sapasağlam ev, 10 şiddetinde depreme dayanır: Müteahhit tarafından satılacak ev hakkında söylenmektedir.

Damarlarınız ince yapılı / Hareket ettiğin için damarın kaydı: Hemşireler tarafından kan alınırken acı verilmesi veya ilk denemede başarısız olunması durumlarında söylenmektedir.

Abi şimdi bir müşterinin evindeyim işim bitince gelicem: Usta (tesisat vb.) olarak ifade edilen tamirci vb. tarafından söylenmektedir. Ücret alınamayacak, az alınacak ya da gidilmek istenmeyen kişilerin araması durumlarında başvuru yalanı oluşturmaktadır.

İşçilik koymadım abla/abi malzeme parası: Tesisatçılar tarafından söylenen yalanlar arasındadır. İçine işçilik payı koyulmasına rağmen müşterilerine ‘indirim yapılmış’ gibi göstererek müşterinin indirim istememesi amacıyla söylenmektedir.

Tesisatın komple değişmesi lazım: Tesisatçılar tarafından daha fazla kazanç sağlamak için söylenmektedir.

Ben bunu kendi çocuğuma da yediriyorum: Gıda sektörü içinde müşteriyi, ürünü almaya ikna etmek için söylenmektedir.

Trafik oradan çok sıkışık x istikametinden gidelim: Taksici tarafından mesafeyi uzatmak ve bu şekilde daha fazla kazanç sağlamak için söylenmektedir.

Nöbet değişimi geldi / Karşı tarafın taksisiyim: Özellikle İstanbul gibi yoğun nüfusun olduğu şehirlerde taksiciler tarafından söylenmektedir. Yakın mesafeye ve Türk

müşterilere karşı kullanılmaktadır.

Çok yakındayım zaten: Müşteriyi kaybetmek istemeyen taksiciler tarafından söylenmektedir.

En güzel odamızı size verdik: Otellerde resepsiyonist tarafından söylenir ve amaç müşteriye değer verildiği hissiyatı oluşturmaktır.

Binin, hepsi sonraki durakta inecek: Dolmuş şoförleri tarafından dolmuşun içi dolu olmasına rağmen binecek müşterilere söylenmektedir.

Ben de evde bundan kullanıyorum: Çoğunlukla beyaz eşyacılar tarafından ürünün kaliteli olduğunu belirtmek ve ürünü alması konusunda müşteriyi ikna etmek için söylenmektedir.

Beş kuruşum yok, oradan bir tane sakız al: Sakızın beş kuruş olduğu dönemlerde bakkalcılar tarafından söylenmekteydi. Bozuk paranın bulunması zor olduğundan veya uğraşılacak istenmemesinden kaynaklı başvurulmaktaydı.

Makine bozuk: Resmî daire fotokopicisi tarafından söylenmektedir

Bayat değil günlük geliyor / Bu sabah geldi / Bugün geldi / Hepsi taze: Ekmek, pasta, tatlı, süt gibi ürünlerin satıldığı mekânlarda işletmeciler tarafından söylenmektedir. Bu ürünler dünden kalmış olsa dahi yeni olduğu söylenerek satışı yapılmaya, müşterinin memnun olması ve alması sağlanmaya çalışılmaktadır.

Kapatıyoruz, zararına satışlar: Çoğunlukla ellerinde ürün biriken mağazalar tarafından ürünlerin satışını sağlanmak istediğinde söylenmektedir. İnsanlar, indirim olduğunu düşünerek gidip alışverişlerini normal fiyatlar üzerinden yapmaktadır.

Bugün kampanyamızın son günü, yarın fiyatlar güncellenecek: Satış sektöründe müşteri çekmek amacıyla söylenmektedir.

Cumaya gittim döneceğim /...’ye gittim 15 dakikaya dönerim: Esnaflar tarafından iş yerinin kapısına asılan bu ifadelerle amaç, müşteriyi kaybetmemektir. İlgili kişiler farklı işlerle meşgul veya daha uzun süre söz konusu olsa da bu gibi ifadelere başvurmak-tadır.

Kesinlikle aramızda kalacak: Gazeteciler tarafından röportaj yapılan veya görüşülen kişilerden alınan özel bilgiler hususunda söylenmektedir.

Beş dakikaya kalkıyor: Minibüs şoförleri tarafından sıkça kullanılan bu ifade hem müşterilerin bir an önce toplanmasını hem de bekleyen müşterilerin fazla bekletilmeyeceğini belirtmek için kullanılmaktadır.

Şu an sistemsal bir sorun yaşanmakta, sizi biraz bekleteceğim: Müşteri hizmetleri temsilcileri tarafından herhangi bir işlem yapılamadığında veya başka işle uğraştıkları sırada söylenmektedir.

Makine ısınmadı daha: Fotoğrafçı tarafından söylenmektedir.

O ilaç tam etki yaratmıyor zaten piyasada da kalmadı, size muadilini vereyim / O ilaç piyasada yok, bu ilaç aynısı / Muadilini vereyim, diğerinin aynısı hatta daha iyisi: Eczacı, elinde bulunmayan ilaç için söylemektedir ve bu şekilde elindeki ilgili ilacın satışını yapmak amaçlanmaktadır.

O ilaç piyasada bulunmuyor: Eczacının elinde olmayan ilaç istendiğinde, görevli kişi, ilacın elinde bulunmadığını açık şekilde söylemez ve piyasada bulunmadığını ifade eder.

Biz sizi ararız / Biz size döneceğiz / Biz size olumlu-olumsuz dönüş yapacağız: İnsan kaynakları ofisi tarafından iş başvurusu sonrasında söylenmektedir.

Müdür Bey toplantıda efendim: Müdürün gelen kişilerle görüşmek istememesi durumunda gelenleri baştan savma amacıyla söylenmektedir.

Kendi şu an toplantıda / Kendi şu an burada yok, buyurun ben yardımcı olayım: Odasına kimsenin alınmamasını veya kendine telefon bağlanmamasını isteyen iş insanının sekreteri tarafından söylenmektedir.

En kısa zamanda maaşınıza zam yaparız / Çok istisnai durumlarda mesaiye kalınır: Özel sektördeki iş başvurusu yapan kişilere karşı söylenmektedir ve maaş zammı uzun süre sonra gerçekleştiği gibi çoğunlukla da mesai olmaktadır.

Önce başlatalım seni, kısa sürede maaşında bir iyileştirme yaparız: İşverenler tarafından söylenmektedir. Yapılması gerekenden daha fazla iş yükü verilmekte ve kişinin bu işleri yapamayacağı bilinerek zam isteyemez duruma gelmesi sağlanmaktadır. Bu şekilde ilerleyen süreçlerde maaşta herhangi bir iyileştirme yapılmamaktadır.

Sunucuda bir problem var, en kısa sürede halledilecek: Farklı bir işi olduğu veya

farklı bir sorun olduğu sırada web tasarımcı tarafından müşteriye karşı söylenmektedir.

Eğer orayı öyle yaparsak, bütünlük bozulacaktır: Grafik ve web tasarımcısı tarafından söylenen bu yalanda aslında çalışma daha güzel olacaksa da üşenildiğinden ya da uğraşmak istenilmediğinden dolayı söylenmektedir.

Bunun beyni yanmış: Elektronik alet tamircileri tarafından söylenmektedir. Bu şekilde söylenerek daha fazla iş yapmış gibi düşündürerek müşteriden fazla kazanç sağlanmaya çalışılmaktadır.

Bu otun kalp, ciğer, dalak hepsine faydası var / Ölümden başka her derde deva: Aktarlar tarafından eldeki ürünleri satabilmek amacıyla söylenmektedir.

Günlük süt kullanıyoruz: Kahveciler, kafeler gibi sütle yapılan ürünlerin var olduğu işletmelerde söylenmektedir.

Sizin hocanıza da ben sattım bu kitabı: Korsan kitapçılar tarafından müşteriye kitabı alması konusunda ikna etmek amacıyla söylenmektedir.

Literatürü tamamen araştırdım: Özellikle üniversite veya akademi içinde yer alan öğrenciler tarafından söylenmektedir. Literatürü tamamen araştırmak zor ve kimi zaman da sıkıcıdır. Bu duruma katlanamayan öğrenci söz konusu yalana başvurmaktadır.

Etin en iyi yerini verdim: Kasaplar tarafından müşteriye karşı söylenmektedir.

Ne alırsan 1 lira: ‘Bir milyoncu’ denilen ve çeşitli malzemelerin satıldığı mağazalar yer alsa da buralarda söylendiğinin aksine her şey bir lira değildir. Bu fiyatın çeşitleri de bulunmaktadır.

Dosta gider: İkinci el eşya satanlar tarafından müşterilere söylenmektedir. Yani dosta satılacak eşya anlamına gelmekte ve eşyanın sağlam olduğu artistik şekilde belirtilmektedir.

Ben onun suç olduğunu bilmiyordum. Bilsem hiç yapar mıydım? Vallahi hâkim bey suç işleme kastım yok: Suç işlemeyi ‘meslek hâline getirmiş’ kimseler tarafından ceza almamak adına mahkemede hâkime karşı söylenmektedir.

Kursiyerlerimizin işsiz kalanını görmedik: Meslek kursları ve sertifika programlarında eğitmenler tarafından söylenmektedir.

Bu halde bu arabayı buraya kadar nasıl getirdin: Oto sanayi ustaları, daha fazla

kazanç sağlamak ve müşterilerin fiyata itiraz etmemesi adına arabanın mahvolmuş ('öl-müş, bitmiş') olduğunu belirtmek için söylemektedir.

İlgili birime ilettik. 24 saat içinde şikâyetiniz ile ilgili size geri dönüş yapacaklar: Müşteri hizmetleri, müşteri memnuniyetini sağlayabilme adına söylemektedir.

Doktorun yanımdayım / Eczanedeyim / Yoldayım, koşturuyoruz: Tıbbi mümessil tarafından söylenmektedir.

Saat 14:00'e randevunuzu ayarlamıştım ama önceki hastanın işi uzadı: Diş doktorunun farklı işi olduğundan dolayı hastanın randevusu gecikmesine rağmen bunu açıkça belirtmemekte ve geçerliği daha yüksek olan bir yalana başvurmaktadır.

Yeni çıktı: Fırıncılar tarafından -insanların yeni çıkan ekmeklere rağbet gösterdiği bilindiğinden- ekmekleri hakkında söylenmektedir.

Bu arılar sokmaz: Arıcılar tarafından söylenmektedir.

Bu balda şeker yok, bende var bu balda yok: Balcılar tarafından balda şeker olmadığını ve balın doğal olduğunu belirtmek için söylenmektedir.

Çok güzel oldunuz: Estetik cerrah tarafından estetik operasyonunu yaptıkları kişilere karşı söylenmektedir.

Her şey düzelecek, halledeceğiz: Psikologlar tarafından hastalarına karşı söylenmektedir. Tedavinin bir parçası olduğu düşünüldüğünden karşıdaki kişiyi söz konusu duruma güçlü şekilde inandırma amacı güdülmektedir.

İndirim var: Kapitalist dünya içinde söylenen en büyük yalanlardan birini oluşturmaktadır. Aslında herhangi bir indirim olmamasına rağmen indirim varmış gibi empoze edilerek insanların tüketmeleri ve ilgili iş yerlerinin kazanç sağlaması amaçlanmaktadır.

Havada düzelir: Uçak bakım teknisyenleri, uçak hakkında çözemedikleri küçük problemler olduğunda söylemektedir.

Onu öyle yaparsak çalışmanın estetiğini ve vermek istediğimiz mesajı bozarız: Grafikerler tarafından söylenen bu yalanla aslında çalışmanın estetiği ya da mesajı bozulmayacak; aksine daha iyi bir çalışma ortaya çıkacaktır fakat grafiker, üşendiğinden veya yorulduğundan dolayı bu işe kalkışmak istemediğinde başvurmaktadır.

Sistem gitti / Sistem yok / Sistemde sorun var / Sistem henüz gelmedi: Devlet kurumlarında veya özel kurumlarda memurlar tarafından başka işleri olduğu esnada veya uğraşılmak istenmediği durumlarda ilgili kişileri geçiştirmek adına söylenmektedir.

Yazıcının mürekkebi bitti: Yazıcıdan herhangi bir belgenin çıkarılması istendiği durumda memurlar, uğraşmak istemediğinden veya farklı sebepten ötürü söylemektedir.

Çok yoğunum, sırası geldiğinde: Memurlar yapması gereken işleri yap(a)madıkları veya unuttukları zaman söylemektedir.

Sabah çay geldi onu içmedim daha: Devlet memuru olan kişiler yoğunluklarını belli etmek için söylemektedir.

Giydikçe açılır / Zamanla açılır / Biraz giy o esneme yapar / Ayağının şeklini alacak: Müşterinin ayağına tam olarak olmayan veya küçük olan ayakkabılar için müşteriye karşı söylenmektedir ve amaç ürünün satışını gerçekleştirmektir.

Müşteri adreste yok / Geldik yoktunuz / Geldik bulamadık / Zile bastık kapıyı açan olmadı / Ürün dağıtımına çıktı, sizi evde bulamamışlar: Adresteki yere gitmeyen, adresi bulamayan, isteksizlik sonucu kargoyu götürmeyen kargocu tarafından söylenmektedir.

Kargonuz yolda / Kargonuz teslimatta / Gün içinde kargonuz size teslim edilecektir: Kargocular tarafından müşterilere karşı söylenmektedir.

Adresi bulamadık: Kargoyu getirmemiş ya da getirmeye tenezzül etmemiş olan kargo çalışanı tarafından söylenmektedir.

İhbar üzerine buraya geldik: Polisler tarafından söylenmektedir. Emniyeti sağlamak üzere görevli olan polis memurları, herhangi bir yerde olay olduğunu bilmelerine rağmen oraya gelişlerinin şikâyet üzerine olduğunu belirtmektedir.

Sisteme girdim daha iptal edemem: Trafik polisleri tarafından yazılacak ceza henüz sisteme girilmemiş olsa dahi karşı tarafın zorluk çıkarmaması için bu şekilde söylenmektedir.

Aybaşını çıkaramadım / Ayın 15'i değil, param yok: Memurlar tarafından sıklıkla söylenmektedir ve amaç, kimsenin kendinden maddi beklenti içinde olmamasını sağlamaktır.

Bu saçları meslekte döktüm: Bahse konu olan işte pek değerli çalışmalar yaptığını, yoğun çalıştığını, tecrübeli olduğunu ifade etmek adına söylenmektedir.

2.2.7. Halk Mutfağı

Türk mutfağı dünyanın önde gelen mutfaklarındanıdır. Bünyesinde barındırdığı zenginliklerin, tatların ve lezzetlerin pek çoğu dünyada ismini duyurmuştur. Halk mutfağının büyük bir bölümünü yemekler oluşturmaktadır. Ülkeye gelen turistlere yöre yemeklerinin sunulması veya yurt dışında bulunan Türklerin bu yemekleri yapması, söz konusu yemekleri esas alan iş yeri açmaları, medyada Türk yemeklerine yer verilmesi vb. durumlar Türk yemeklerinin dünya çapında bilinirliğini artırmaktadır. Bu anlamda Türk halk mutfağı, Türk folkloru içinde önemli bir yere sahiptir.

Halk mutfağında yalan, kimi zaman işlevsel bir rol de üstlenmektedir. Söz gelimi, Daşdemir, Erzurum ve çevresinde kuymağın kusması için yalan söylemenin gerektiğini aktarmaktadır. “Kısık ateşte karıştırılan kuymağın kabararak kıvamına gelmesi” (2015: 126) şeklinde açıkladığı kuymağın kusması için yalan söylenmesi gerektiğine inanılmaktadır. Kuymağın kusması için söylenen çeşitli yalanlar bulunmaktadır.¹³² Bu yalanlar içinde ‘kan akması’ ve ‘çoban’ bulunması dikkat çekicidir ve yalancı çoban hikâyesini hatırlatmaktadır. Yalanlar, kuymağın kıvamına gelmesi için söylenmesine karşın bazıları bunun batıl inanış olduğunu belirtirken kuymağın lezzetli olması için yalan söylemenin zorunluluk olduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır (Daşdemir, 132).

Yalan ve yalancı kelimeleri Türk folklorunun hemen her alanında kullanıldığı gibi mutfak kültüründe de yerini almıştır. Mutfak kültüründe -özellikle kullanılan malzemelerden kaynaklı olarak- “yalancı tatlar” ortaya çıkmıştır. Yemeklerin aslından uzaklaşması, asıl malzemesi yerine farklı malzemeler kullanarak aynı tadın verilmesi gibi durumlardan dolayı yemeğin isminin başına ‘yalancı’ ifadesi getirilerek yemekler yeniden isimlendirilmiş ve bu şekilde yemeğin içeriği aktarıldığı gibi mutfak kültürüne yeni tatlar

¹³² Daşdemir, kuymağın kusması için yalan söylemenin gerekliliği hususunda bir kaynak kişiden derlediği bilgiyi şu şekilde aktarır: “İki komşu arasında geçer. Kuymağı sobanın üstünde çalan (*pişiren*) evin hanımına diğer komşu koşa koşa bağırarak gelir. Der ki; ‘Dağda çobanlar döğüşmüş, birbirlerin başlarını kırmışlar. Şırl şırl kanlar akıyor, çabuk gel, bak!’ Tam o sözle kuymak kusar ve anlarlar ki acele abartı sözle kuymak hemen kusuyor ve bu sözler hâlen devam eder” (K 2). Kuymağın bir an önce kusması ve lezzetli olması için abartılı şekilde yalan söylenmelidir. Bu uygulamanın örnekleri şöyledir: “Duydun mu komşu! Dağda çobanlar kavga etmiş birbirlerinin başlarını kırmışlar. Şırl şırl kanlar akıyor. Vay vay vay, aman aman aman” (K 2)” (2015: 126).

da kazandırılmıştır. Tokuz (2015: 333), özellikle zeytinyağlı yemeklerin “yalancı” olarak adlandırıldığını, bunun temel sebebinin ise Türklerin hayvansal besinlerle (et, tereyağ-sadeyağ, kuyruk yağı) beslenmesi olduğunu belirtmektedir. Yalancı dolma olarak değerlendirilen yemeğin kıymasız ve zeytinyağlı şekilde yapılması bu duruma örnek teşkil etmektedir. Yalancı dolma, yalancı sarma, yalancı köfte, yalancı içli köfte, yalancı türlü, yalancı tarhana çorbası, yalancı pilaki, yalancı kelle, yalancı ilik, yalancı tatlı, yalancı hoşmerim, yalancı perde pilavı, yalancı ekler, yalancı profiterol bunlardan bazılarıdır (Tokuz, 335-341).

Sevilen yemekleri yapacak malzemenin bulunmaması, asıl malzemelerin pahalılığı, beğenilen yemeklerin tatlarına kolayca ve istenilen zaman ulaşabilme isteği gibi durumlar yalancı tatların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum örnekle açıklanacak olursa bir kullanıcı, yalancı tavuk göğsünün yapımını anlatırken verdiği tarifte¹³³ tavuğa rastlanmamasına rağmen asıl tatlıyla aynı tadı verdiğini belirtmekte ve şu ifadeleri kullanmaktadır: “İçinde tavuk bulunmamasına ve sadece bir muhallebiden ibaret olmasına rağmen; bu tatlı da aşağı yukarı orijinalinin yerini alan tariflerden biri. Bazı şeylerde alınan duygu, tadın önüne geçiyor sanırım. Bu durumda ‘tavuk göğsü’ yiyormuş gibi hissetmekten öte geçilmesi imkânsız çünkü” (URL-80). Yer verilen örnekte olduğu gibi çok sayıda yalancı yemek ve tarifi bulunmaktadır.¹³⁴ Bunlar içinde sadece yemekler değil, çorbalar, tatlılar da yer almaktadır. Ayrıca bu yalancı tatlar çok çeşitli şekilde yapılmaktadır. Mesela, yalancı tavuk göğsü, sadece verilen örnekte olduğu gibi değil, daha farklı şekillerde de yapılabilmektedir.

Yalancı tatlara bazı örnekler: Yalancı tavuk göğsü, yalancı profiterol, yalancı su böreği, yalancı işkembe çorbası, yalancı tiramisu, yalancı beyti, yalancı boyoz, yalancı baklava, yalancı cheesecake, yalancı laz böreği, yalancı antep fıstıkla sarma, yalancı krem karamel, yalancı mantı, yalancı Boşnak mantısı, yalancı yaş pasta, yalancı fıstık topları, yalancı rafaello, yalancı paça çorbası, yalancı işkembe çorbası, soslu yalancı su böreği,

¹³³ Malzeme olarak; 150 gr. margarin, 1 su bardağı un, 1 kaşık nişasta, 1,5 su bardağı şeker, 1 paket vanilin, 1 litre süt gerekmektedir. Hazırlanışı ise şu şekildedir: “Orta boy tencerede yağı eritin. Un ve nişastayı yağa ekleyip biraz kavurun. Daha sonra kalan malzemeleri de ekleyip yoğun bir kıvama gelinceye kadar karıştırarak pişirin. Ateşten aldıktan sonra mikser ile birkaç dakika çırpın. Geniş bir kaba yayıp, buzdolabında soğutun. Servis ederken üzerine tarçın ekleyebilirsiniz” (URL-80).

¹³⁴ Yalancı tatlar, üzerine müstakil çalışma hazırlanabilecek derecede geniş bir konudur. Bu yüzden mevcut kısımda örnek oluşturması amacıyla bu tatların bazılarının isimlerine ve tariflerine ulaşılabilecek adreslere yer vermekle yetinilecektir.

kıymalı yalancı tarhana çorbası, yalancı kelle paça çorbası, yalancı eti puf, yalancı tavuk kebabı, yalancı içli köfte, yalancı cezerye, yalancı gözleme, yalancı tavuk kalamar, yalancı fıstık sarma, yalancı milföy böreği, yalancı kumpir, yalancı tavuk göğsü tatlısı, yalancı Arnavut böreği, yalancı ekmek kadayıf tatlısı, yalancı çiğ köfte, yalancı dondurma, yalancı çarşaf böreği, yalancı kestane şekeri, yalancı peynirli sufle, yalancı tavuk but, yalancı waffle, yalancı Çerkez tavuğu, yalancı ekmek kadayıfı, yalancı krem karamel, yalancı çıtır patates böreği, yalancı cezerye, yalancı tulumba tatlısı , yalancı kumpir, yalancı kiş, yalancı kalamar, yalancı acı badem keki, yalancı iskender, yalancı Girit ezme, yalancı kokoreç, yalancı kruvasan, yalancı sütlaç, yalancı pizza, yalancı kremalı makarna, yalancı çörek, yalancı manolya, yalancı kadınbudu köfte, yalancı fasulye suflesi, yalancı ekler, yalancı kestane şekeri, yalancı katıklı dolma (URL-81).

Yalancı tatların yanı sıra yalancı bitkiler de bulunmaktadır. Asıl bitkiyle bazı farklara sahip olan bitkiler için “yalancı” denilmektedir. Söz konusu bitkilerin pek çoğu Türk halk mutfağında da kullanılmaktadır. Bu bitkilerden bazıları şu şekildedir: Yalancı ısırğan (leylim otu, boz ot), yalancı iğde, yalancı safran (aspir), yalancı bezelye, yalancı lavanta çiçeği (karabaş otu), yalancı buğday, yalancı diş otu, yalancı kavak, yalancı keçi otu, yalancı keçiyoynuzu, yalancı kekik, yalancı kendir, yalancı karanfil, yalancı servi, yalancı sümbül (dağ sümbülü), yalancı yasemin, yalancı akasya, yalancı biber, yalancı hurma (hurma), yalancı madımak, yalancı palmye, yalancı portakal ağacı (ayı elması), yalancı sümbül, yalancı tespih ağacı (Hint leylağı, şeytan zeytini), yalancı vanilya, yalancı öd ağacı, yalancı karabiber ağacı, yalancı defne, yalancı porsuk bitkisi, yalancı çiriş (çiriş otu), yalancı eğir (bataklık süseni), yalancı havacıva (emzik otu), yalancı kenevir (renk otu), yalancı eğir (bataklık süseni) (Baytop, 2007; Yıldız, 2020).

Sonuç olarak hayatın hemen her alanında kullanılan yalan, halk mutfağına da sirayet etmiştir. Halk mutfağında özellikle yalancı tatların bulunması ve bunların günümüzde yaygın şekilde yapılıyor olması, yalanın halk mutfağındaki etkisini gösterir niteliktedir. Ayrıca kuymağı kusturmak için yalan söylenmesi geleneği halk mutfağında yalanın kullanımına örnek teşkil etmenin yanında yalanın, gelenek içindeki rolünü de göstermektedir.

2.2.8. Halk Sanat ve Zanaatları

Halk sanat ve zanaatlarında yalanla ilgili olarak yalancı oyalar ve örgü modelleri gibi örneklerle karşılaşılmaktadır. Bununla birlikte varmış gibi gösterilip olmayan unsurlar da bulunmaktadır. Mesela, yalancı cep. Yalancı cep; ceket, yelek gibi kıyafetlerde cebin olması gereken yerde bulunan dikili kapağa verilen addır. Asıl olana benzeyen ama farklı şey olanlar için de yalancı ifadesi kullanılmaktadır. “Yalancı altın” olarak değerlendirilen pirit taşı bu konuya örnektir. Pirit taşı, altına pek âlâ benzediğinden ötürü onun için ‘yalancı altın’ adlandırması yapılmaktadır.

El sanatlarının nadide örneklerin olan oyalar başta başörtüsü (yazma kenarları gibi) olmak üzere giysiler üzerinde, çeyiz eşyaları vb. alanlarda kullanılmaktadır. Oyalar da pek çok farklı motif bulunmaktadır. Bu oyalarından birini de “yalancı biber oyası (Nallıhan/Ankara)” (Tokuz, 2014: 100) oluşturur. Bunun yanında yalancı iğne oyası ve yalancı iğne tığ oyası ile çeşitli modeller (sepette çiçek yapımı, üzüm vb.) yapılabilmektedir. Yalancı mekik oyası da söz konusu oyalarından birini oluşturmaktadır. Asıl oyaların yapımı zor olduğundan zaman içinde daha basit ve kolay şekilde oya yapım şekli geliştirilmiş, bunun adına da ‘yalancı oya’ denilmiştir.

Yalancı oyaların yanı sıra yalancı örgü modelleri de bulunmaktadır. Bunlar arasında en yaygını ‘yalancı Selanik’ örgü modelidir. Yalancı burgu, yalancı saç, yalancı Tunus işi, yalancı işkembe, yalancı bal peteği, yalancı pirinç örgü modelleri de bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu örgü modellerine yalancı denilmesinin sebebi asıllarından farklı olarak daha ince ve hafif ipliklerle yapılmalarından kaynaklıdır. Mesela, Selanik örgüsünde daha kalın iplikler kullanılırken yalancı Selanik örgüsünde daha ince iplikler kullanılmaktadır. Yine de temelde dizilim aynıdır. Buna karşın yalancı Selanik örgüsünün sağlamlığı ve dayanıklılığı daha azdır.

Halk sanat ve zanaatları alanında kıyafet, oya ve örgü modellerinde de yalana rastlanmaktadır. Asıl oya ve örgü modellerinin yerine daha basit ve kolay yapılan fakat daha dayanıksız olan modeller için yalancı ifadesi kullanılmaktadır.

2.2.9. Halk Hukuku

Halk hukuku, yalanla karşılaşılana bir diğer alanı oluşturmaktadır. Bu alanda yalancılıkla ilgili olarak ‘yalancı şahitlikle’ karşılaşılmalıdır. Toplumda yalancı şahitliğin bulunduğu ve bunun neredeyse meslek hâlini aldığı görülmektedir. Tanpınar (1969: 204), *Beş Şehir* kitabında İstanbul’da 1826’dan sonra şeyhülislamlık olarak kullanılan ve Süleymaniye’nin arkasında bulunan Ağakapısının etrafındaki kahvelerde cüzi bir para karşılığında yalancı şahitler bulunduğunu belirtmektedir. Bu şekilde yalancı şahitlik mesleğinin durumundan haberdar olunmaktadır. Modern hukuk mahkemelerinin yanında geleneksel hukukta da yalancı şahitlik yer almaktadır. Bu kişiler başlarına bir iş gelmemesi ya da karşı taraftan aldıkları belli yardımlardan dolayı yörenin güçlü olan kişisi lehine yalancı şahitlikte bulunurlar. Yalancı şahitliğin yansımaları halk anlatılarında da görülmektedir. Efsaneler kısmında yer verilen bir anlatıda (“Şahitler Kayası”) yalancı şahitlikte bulunanların taş kesildiğine rastlanmaktadır. Aşağıdaki anlatıda da yalancı şahitlik konusu işlenmiş ve yalancı şahit olmanın cezası köstebeğe dönüştürülmek suretiyle verilmiştir.

“Köstebeğin aslı insanmış. Yahudi ile Müslüman arasında bir toprak kavgası olmuş. Müslüman, tarlanın kendi malı olduğuna tanıklar getirmiş, ama Yahudi direnmiş ve kimin malı olduğunun tarladan sorulmasını istemiş. Gizlice bir adamını tarlaya gömmüş. Kadı: “Sen kiminsin?” deyince tarladan: “Yahudi’nin.” sesi gelmiş. – Tanrı yalancı tanığı köstebeğe dönüştürmüş” (Boratav, 1984: 63; benzer bir şekli için bkz. Boratav, 2012: 77).

Vefat eden kişiden kalan mirastan faydalanabilmek adına yalanlar da söylenmektedir. Belli bir çocuğun gelip “O, benim babamdı” veya annenin gelip “O, benim çocuklarımın da babasıydı” diyerek miras bölünmesinde etkili olmaları söz konusudur. Halk arasındaki cinayet davalarında da kişiyi başkasının öldürmesine rağmen suçu bir başkasına yükleyerek verilecek cezayı onun çekmesinin sağlandığı durumlarla karşılaşılmalıdır.

Halk hukuku alanında yalan; kimi zaman yalancı şahitlikle ön plana çıkmaktayken kimi zaman da mirastan faydalanmak ve cezadan kurtulmak amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca bir kimsenin yalan söylemesiyle onun toplumsal ceza alması (kınanma gibi), güvenini kaybetmesi ve iş bulmada zorlanması gibi çeşitli durumlar söz konusudur. Bununla birlikte yalan, adaletin toplumsal düzenin bozulmasına sebep olabilir. Toplumda yalan söyleyen kişi, halk arasında dışlanır, itibarsızlaştırılır, üzerinde baskı kurulur. Bahsedilen

hususlar yalan söyleyen kişinin halk hukuku esasında aldığı cezalar olarak kabul edilebilir. Bu cezalar, yörenin yaşlı kimseleri, saygı duyulan kişileri veya arabulucuları tarafından verilmektedir.

2.2.10. Halk İnanışları

Yalan, halk inanışları içinde önemli bir yere sahiptir. Büyü, üfürükçü, nazar ve fal gibi inanışlar hususunda yalanla karşılaşmaktadır. Büyü konusunda kapsamlı bir araştırma yapan James George Frazer, yalancıkıtan yapılan çok sayıda büyüsel törenden bahsetmektedir. Konuyu örneklendirmesi açısından bunların birkaçına aşağıda yer verilecektir.

Bohemya'nın Pilsen bölgesinde Whit-Monday günü Kral, çiçekler ve kurdelelerle süslenmiş ağaç kabuğundan kıyafetler ile yaldızlı kâğıttan bir taç giyer; çiçeklerle süslenen ata biner. Yargıç, cellat ve bir dizi askerle köy meydanına gidilir. Mayıs-ağaçları ('köknar') yeni kesilip ucuna kadar soyulmuş ve çiçekler ile kurdelelerle süslenmiştir. Bir dizi âdetler gerçekleştirildikten sonra iki gruba ayrılırlar ve Kral kaçır. Bu gruplar Kralı yakalayamazsalar o bir yıl daha Kral olur. Eğer yakalanırsa fındık çubuğuyla kamçılanır ve tahtadan kılıçla dövülür. Bunun üzerine cellat, "Kral'ın kafasını keseyim mi?" diye sorar ve "Kes" yanıtını alır. Cellat, baltasını sallayarak "Bir, iki, üç, Kralın kafası uç" sözleriyle Kral'ın başındaki tacı uçurur ve Kral, ölmüş gibi yere düşer. Bu şekilde taklidi/yalancıkıtan ölüm gerçekleştirilir. Burada yer alan Mayıs Kralı, ağaç-ruhun temsilidir. Kralın öldürülmesinin amacı da bulunmaktadır. Bu amaç, ağaç-ruhunun temsilcisinin öldürülmesi, bitkilerin büyümesini artırma ve hızlandırma doğrultusundadır. Bunun yanı sıra "Kuzey Avrupa halk töresinde Vahşi Adamın ve Kralın yalandan öldürülmesinin onları gerçekten öldürme eski töresinin yerine geçtiği varsayılmaktadır" (Frazer, 2004: 238-245).

Frazer, "dünyanın birçok yerinde insan kurban etmenin yerini yalancıların aldığını biliyoruz" (2004: 245) diyerek inanışlar temelinde bahsi konu olan törenleri gerçekleştirmek amacıyla yalandan yararlanıldığını belirtmektedir. Kimi zamansa yalandan öldürme, canlı bir insan değil, tasvir üzerinden yapılmaktadır (2004: 246). Batı Prusya'da hasat tarlası içinde yalandan çocuk doğurma töresiyle karşılaşmaktadır. Bu törede yalancı ana, tahıl-anayı; yalancı çocuk ise tahıl-bebeği temsil etmektedir. Bu törenin tümü gelecek yıl

iyi bir ürün almak için yapılan büyüü oluşturmaktadır (2004: 347-348). Yabanıl toplum-
larda tarlaların bereketliliğini artırmak için tarım töreni olarak genellikle insanların öldü-
rülmesiyle karşılaşılır ve bu kişiler, tahıl ruhunun kişisel temsilcileri konumundadır
(2004: 368). Ayrıca Rusya’da yalancı gök gürültüsü ile şimşek, yağmur büyüünün bir
bölümünü oluşturmaktadır (2004: 23). Yalan yere yemin etme üzerine inanışlar da mev-
cuttur. Mesela, Kafkas halkları arasında yer alan Abhazlarda bir yiyecek üzerine yalan
yere yemin edildiğinde bedenine aldığı ve kendine kattığı öç tanrısının gazabından kur-
tulamaz (Frazer, 1992: 131). Frazer’in eserinin pek çok bölümünde yalandan ölümler,
töreler ve büyülerden bahsedilmektedir. Bu şekilde büyüsel uygulamalarda yalanların ne
derece aktif şekilde yer aldığı görülmektedir.¹³⁵

Johan Huizinga ise kült eseri olan *Homo Ludens*’te ilkel kabilelerde gerçekleştirilen
kutsal bayram törenlerinde erkeklerin aktif rol aldıklarını ve bu törende gerçekleştirenleri
kadınlardan sakladıklarını belirtmektedir. E. Jensen, *Beschneidung und Reifezermonien
bei Naturvölkeren* [İlkel Toplumlarda Sünnet ve Olgunluğa Erme Törenleri] adlı eserinde
söz konusu törenlerde erkeklerin kutsal ormanda gerçekleşen olaylar hakkında kadınlara
yalanlar söylediklerinden bahsetmektedir (Jensen, 1933: 156’dan akt. Huizinga, 2013:
43).

Yalan, Türk halk inançları ve pratiklerinde de yer almaktadır. Boratav (2015: 82), Ba-
likesir’de ensesinden öpülen çocuğun yalancı olacağı inancının bulunduğunu dile getirir. Ay-
rıca yeni doğan çocuk, sokağa veya cami önüne bırakıldığında ahaliden biri alıp evine götü-
rerek yalancıktan satın alır ve bu şekilde çocuğun anne-babası geçici olarak değiştirilmiş olur
(Boratav, 1984: 89). Bu ritüelin Türk folklorunda muhtelif şekillerde icra edildiği görülmek-
tedir. Söz gelimi, çocuğu yaşamayan ailelerin -daha bebek dünyaya gelmeden- bebeği sata-
cağı anne belirlenir. Bebeğin satılacağı annede aranan özelliklerden biri yaşayan çok çocu-
ğunun bulunmasıdır. Satıp-alma uygulaması, ölüme yol açtığına ve ölümü gerçekleştirdiğine
inanılan kara iyelere (‘kötü ruhlara’) karşı gerçekleştirilir. Kara iyenin bu tehdidi giderildik-
ten sonra bebek kendi ailesine verilir (Abdurazzak ve Kalafat, 2018: 16). Çocuk sahibi ola-
mayan kadınların ‘yalancıktan’ satılması durumu da söz konusudur. Burada kadınlar, bir
türbe etrafında çocuklar tarafından satışa çıkarılır ve en yüksek ücreti kocası vererek alır. Bu
şekilde kara iyenin aldatıldığına inanılır (Abdurazzak ve Kalafat, 2018: 19). Kadınların ve

¹³⁵ Yalandan öldürme, yakma, gömme; yalancı idamlar gibi çok sayıda büyüsel tören söz konusudur (bkz. Frazer, 1992; 2004).

çocuklarının satılması ritüeli sayesinde çocuk sahibi olduklarına inananlar, çocuklarına “Satı”, “Satılmış”, “Satıpaldı” gibi isimler verir (Boratav, 1984: 89; Abdurazzak ve Kalafat, 2018: 19; Örnek, 2000: 151). Bundan hareketle olağanüstü güçleri kandırabilmek adına yalan söylendiği görülür.

Halk inanışları arasında büyü, fal, nazar gibi çeşitli inanışlar bulunmaktadır. Büyücü yalanları olarak “Sende büyü var, bozacağım”, “Sende domuz büyüğü var”, “Sende papaz büyüğü var” şeklinde söylemlerle para talep edilmektedir. Bir nevi dolandırıcılık faaliyeti olarak kullanılmaktadır. Üfürükçüler tarafından “İçine cin kaçmış”, “Senin basiretin kapalı”, “Bahtın kapalı” gibi söylemlerde bulunmaktadır. Nazar ekseninde “Benim nazarım yoktur” yalanına yaygın şekilde başvurulmaktadır. Ayrıca bazı ebeveynler özellikle anneler, çocuğuna nazar değememesi adına yaşını olduğundan büyük söylemektedir. Bir başkasının bebeği -nazar değmemesi için- “Çirkin” vb. ifadeler kullanılarak sevilmektedir. Yemin konusunda ise yalan yere yemin eden kişinin çarpılacağı inancı mevcuttur. Ek olarak fal, falcılık alanındaki yalanlar ayrı başlık altında değerlendirilecektir.

2.2.10.1. Falcı Yalanları¹³⁶

Falcıların söylediği yalanlar, çoğu zaman falına baktıran kişilerce duyulmak istenen bazen de falcılar tarafından itibar kazanmak için söylenen yalanlardan oluşmaktadır. Bu yalanlardan bazıları hiç değişmemekle birlikte falcı, bu şekilde yalanlar söyleyip karşı tarafın gönlünü hoş ederek parasını almayı veya itibar kazanmayı amaçlamaktadır. İnsanlar, bazen kendilerini mutlu edecek, ilgi ihtiyacını karşılayacak vb. yalanlar duyma ihtiyacı hissederler. Bu yüzden falcılar tarafından söylenen çoğu yalana, fal baktıran kişilerce inanılmaktadır. “Fala inanma, falsız kalma” sözünün ortaya çıkmasında da bahse konu olan durumun etkisinin olduğu düşünülmektedir. Falcı, öncelikle bazı öngörülerde bulunup karşıdaki kişinin beden hareketleri, jest-mimiklerini inceleyerek söyleyeceklerini değiştirip yönlendirmektedir. Bir diğer deyişle falcılar karşı tarafın hâl ve hareketlerine göre tahminde bulunmaktadır. Amatör şekilde fal bakan kişi tarafından da bunların uydurma olduğu ifade edilmektedir:

“Ben şahane kahve falı bakarım. Tanıdığım insanlara tabii. Hayatında ne olup

¹³⁶ Bu bölüm, falcılık konusunda uzman olmayan, işini dürüst şekilde yapmayan ve amatörce sürdüren kişiler düşünülerek hazırlanmıştır. Burada yer verilen yalanlar da söz konusu kişilerce söylenmektedir.

bittiğini bildiğimden duymak istediklerini söyler, mutlu ederim. Aslına bakarsanız ne bir şekil gördüğüm var ne de şekilleri bir şeye benzettiğim ama dedim ya ne duymak istiyorlarsa onları dedim mi benden iyisi olmaz. İnanmayın böyle şeylere, hepı topu söylenecek 3-5 şey var zaten. Dedikodunu yapanlar var -ki herkesin vardır mutlaka. Yol gördüm zaten herkesin aklında bir gitme fikri vardır. Bir şeye üzölmüşsün, yaşadığımız dünyada üzölmemek ne mümkün. Dileğin yakın zamanda olacak, kim falı kapatırken dilek tutmaz ki. Amatör olarak fal bakma kılavuzu isteyenler mesaj atsınlar, bu kadar bilgi şimdilik yeter” (URL-69).

Fal baktıran bir kişi söylenenlerin yalan olduğunu şu şekilde belirtir: “Zor olacak ancak her istediğin olacak, sevdiğin adama kavuşacaksın sonunda, lüks bir villan ve lüks bir araban olacak demişti. 25 yaşındayım, hâlâ anamın evindeyim, sevdiğim adam çoluk çocuğa karışacak artık. Falcılık bir ders olsaydı kadın herhalde f alırdı her sene” (URL-69).

Bahsedilen konuların yanı sıra falcılıkta, belli başlı birtakım yalan sözleri de bulunmaktadır. Söz konusu ifadeler, falda göröldüğünden dolayı değil tahmini veya genel bir çıkarımı oluşturup sanki falda görölüyormuş gibi yapıldığından ötürü yalanı oluşturmaktadır. İlgili yalanlar arasında en sık kullanılanlara aşağıda yer verilecektir.

Üç vakte kadar kısmetin karşına çıkacak / Üç vakte kadar biriyle tanışacaksın:

Falcılar tarafından fal baktıran kişinin gönlünü hoş etmek ve beklentisini karşılamak amacıyla söylenmektedir.

Hayatına biri girecek: Bu oldukça normal bir durum olmasına karşın falcının bunu biliyor veya görüyormuş gibi davranması ve bu şekilde söylemlerde bulunması yalanı oluşturmaktadır.

Göz var burada: Bu söylemin aslı nazarın olduğunu ifade etmektir. Karşıdaki kişiye güzel ve başarılı olduğundan dolayı nazar değdiği hissettirilmeye çalışılarak gönlünü hoş etmek ve memnun ayrılmasını sağlamak amaçlanmaktadır.

Güzel kızım seni hiç çekemezler, çok kısıkanıyorlar: Kadınlara söylenir ve onları mutlu ederek söyleneceklerle inanmaları sağlanmaktadır. Ayrıca bundan hareketle karşıdaki kişinin davranışları esas alınmak suretiyle çeşitli tahminlere başvurulur. Günümüzde kimsenin birbirini çekemediği düşünöldüğünde falcının var olan bir toplumsal gerçeği sanki falda görüyormuş gibi aktardığı, kişiye özel tahminde bulunmadığı görölecektir.

Senin için kabarmış: Her insanın çeşitli dertleri, sıkıntıları bulunmaktadır. Kişi, falcıya gittiğine göre öğrenmek istediği, kendini sıkan bir durum vardır. Falcı bunu falda görerek söylemeyip genel çıkarım yaptığından yalanı oluşturmaktadır.

Senin canın bir şeye sıkılmış, bunalmışın: İnsanların canının bir şeye sıkılması ve bunun beden diline yansması doğal ve hemen her insanda karşılaşılabilecek bir durumdur. Ayrıca buradaki söz konusu tespit, fala bakmaktan değil, karşı tarafın hareketlerine göre tahminde bulunmaktan veya deneme-yanılma yönteminden hareketle söylenmektedir.

Ailenden biri hasta onu ara bir, ihmal etme: Ortaya atılan bir ihtimaldir. Eğer bu yalanın tutmadığı anlaşılırsa uzakta da olabilir şeklinde konu çevrilmektedir.

Bak normalde kimseye bakmam biliyorsun: Fal bakan kişiler tarafından karşı tarafın kendini önemli hissetmesini sağlamak adına söylenmektedir.

2.2.11. Halk Eğlenceleri

Halk eğlenceleri alanında muhtelif yalanlara başvurulmaktadır. Söz konusu eğlenceler esasında oyunlar ilk sırayı almaktadır. And (2012: 77-78), oyunlar hakkında bilgi verirken oyunda kullanılan unsurlardan biri olarak yalan söylemeyi (ör.: poker) göstermektedir. Oyunda sürekli yalan söyleyen ve hile yapan bireye “mızıkçı”, “oyunbozan” gibi tanımlamalar yapılmaktadır. Oyunlarda söylenen yalanların ana sebebini ebe ya da cezalı kişi olmamak veya oyunu kazanmak oluşturur. Bu şekilde oyunların içeriğine göre muhtelif şekillerde yalan söylenmektedir. Mesela, saklambaç oyununda ebenin, sayıyı sayarken gözlerini kapatması gerekir. Buna rağmen birçok saklambaç oyununda diğer oyuncuların saklandıkları yerleri görüp kolayca ebelikten kurtulmak için fark ettirmeden gözler açılarak oyuncuların saklanacakları yerler takip edilir. Bunun yanı sıra Türk kumar kültüründe yer alan okey oyununda “Taş çalmadım” şeklinde yaygın bir yalan söz konusudur. Aynı zamanda kumar oyunlarında kartı, taşları saklayıp lehine kullanarak da rakiplere yalan söylenmektedir. Oyunlardaki bu kazanma hırsı heyecan ve rekabetin (*agon*) getirmiş olduğu bir etki olarak düşünülebilir. Söz konusu durumlar ise yalan söylenmesine sebebiyet vermektedir.

Uzun eşek oyununda bir kişi duvara yaslanarak yastık olur. Diğer kişiler ise iki grup hâlini alırlar. Bir grup yastık olanın bacaklarının arasına başını sokarak eğilir ve

arkadaşları da o şekilde birbirleri arkasına geçer. Diğer gruptakiler, bu kişilerin üzerine atlar ve buradaki amaç eşeği çöktürmektir. Atlayan kişiler, eliyle bir sayıyı işaret eder ve altta eğilmiş olanlar bu sayıyı bilirse diğer grup eşek konumuna geçer. Fakat çoğunlukla tam da burada yalan söylenmektedir. Sayı doğru söylenmiş olmasına rağmen üsttekiler tarafından yalan söylendiği belirtilerek yine onların eşek olmasına sebep olunmaktadır. Burada çoğu zaman yastık olan kişi de yalana ortak olmaktadır.

Körebe oyununda, ebenin gözleri bağlanarak diğer kişileri bulması amaçlanır. Kime dokunursa o ebe olur. Bu durumda kimse ebe olmak istemediğinden herkes ebeyi yanıltmaya çalışır. Bu yanıltma kimi zaman yalan söylemeyle yapılmaktadır. Ayrıca ebe olan kişi kimi zaman bağlanan örtünün altından görmesine rağmen görmediği konusunda yalanlara başvurmaktadır.

Kulaktan kulağa oyunu, kalabalık kişilerce oynanmaktadır. Bu oyunda grubun başındaki kişi yanındaki kişinin kulağına bir şey söyler ve sırasıyla herkes birbirinin kulağına bunu söyler. Sondaki kişiye ise kulağına söylenen sorulur ve çoğunlukla ilk söylenenden çok farklı bir şey ortaya çıkar. Bu oyunda kimileri oyunbozanlık yapmak veya kendilerince eğlenmek adına bilinçli şekilde yanındaki kişinin kulağına çok farklı bir şey söylemektedir. Burada söylenen şey yalanı oluşturur. Bu yalanın belli bir düzeni bozarak uyumsuzluğa sebep olup eğlenme amacıyla kullanıldığı söylenebilir.

Türk oyun kültüründe oynanan oyunlardan biri de yüzük oyunudur. Bu oyun, yüzüğün saklanması ve bulunması esasına dayanmaktadır. Bununla birlikte oyunun oynanışı konusunda yöreden yöreye çeşitli farklar söz konusudur (bkz. And, 2012: 247-252). And (249), kimi yerlerde yüzüğün nereye saklandığının anlaşılması için “yüzük gözüktüyor” şeklinde yalan söylenerek karşı tarafın yüzüğün olduğu yere veya fincana bakması sağlandığından bahseder. Bu şekilde yüzüğün bulunması kolaylaşmış veya başarılmış olur.

Vızzz veya kim vurdu adıyla bilinen oyununda bir kişi ebe olur. Ebe, sağ elini, sol kolunun altından geçirir ve avucu görünecek şekilde tutar. Bu sırada ebenin gözleri kapalıdır ve kimseyi görmez. Oradaki kişilerden biri ebenin eline vurur ve ebe dönüp vuran kişinin kim olduğunu tespit etmeye çalışır. Bu sırada oyuncular ebeyi şaşırtmak için “vızzzz” şeklinde ses çıkarırlar. Ayrıca yine ebeyi şaşırtmak için farklı kişileri hedef gös-

terirler. Bu durumda söylenen yalanla ebenin şaşırması ve yanlış karar vermesi amaçlanmaktadır.

Çocuk oyunlarında çoğu zaman “Portakalı soydum, başucuma koydum, ben bir yalan uydurdum, duma duma dum” tekerlemesiyle ebe seçilmektedir (Oğuz ve Ersoy, 2007: 97, 99, 124, 151). Oyun kurucu kişi, bu tekerlemeyle söylediklerinin yalan olduğunu ifade etmektedir.

And (2012: 283), çocuklar tarafından bazı oyunların “yalancıkdan” olarak değerlendirildiğini belirtir ve bunlara başlıca olarak evcilik, komşuluk, hırsız-polis oyunlarını örnek gösterir. Oyunların yanında eğlenmek amacıyla şakalar da yapılır. Şaka yapmak için de yalanlara başvurulur. Bu da halk eğlencesinin bir türüdür. Görüldüğü üzere yalan, halk eğlenceleri içinde kullanılmasıyla birlikte bunların çoğu oyunlara dayanmaktadır. Buna karşın yalanla oyunda avantaj elde etmek, ebelikten kurtulmak amaçlanmaktadır.

SONUÇ

Türk folkloru içinde yalan, muhtelif şekillerde yer edinmektedir. Bu yalanlar halk inançlarında, geleneklerde, anlatılar bünyesinde, çeşitli kültürel etkinliklerde veya günlük hayatta tezahür etmektedir. Halk tiyatrosu, halk mutfacı, halk sanatları, halk hukuku, halk eğlenceleri gibi halkbiliminin hemen her alanında yalanın izi görülür. Sinema, reklamlar ve sosyal medya gibi bağlamlarda da yalanlara sıkça rastlanmaktadır. Yalanın halkbilimi bünyesinde değerlendirilmesini gerektiren unsurlardan biri de halk arasında kalıplaşmış yalanların yer almasıdır. Toplumda genel olarak kullanılan, yeminlerde ve nezaket amacıyla başvuru yalanlar bulunmaktadır. Bunlara ek olarak meslek, cinsiyet, aile gibi toplumsal grupların kendilerine özgü yalanları bulunur. Mesela, belirli bir mesleğe ait yalanların söylenmesi durumunda mesleğin ne olduğunun anlaşılabilirliği düzeyine ulaşmış yalan yargıları söz konusudur. Bu durum, her bir halk topluluğunun o topluma özgü yalanlarının olabileceğini akla getirmektedir. Çalışmanın sonucunda elde edilen verilerden biri de zaten bu yöndedir: her bir topluluğun, yörenin, mesleğin, cinsiyetin kendine özgü yalanları mevcuttur. En küçük halk olarak iki kişi değerlendirilecekse iki kişinin de sadece kendilerinin anlayabileceği yalanları bulunmaktadır. Bunun yanında halk olarak aileyi değerlendirecek olursak ailelerin de kendine özgü yalanları söz konusudur veya arkadaşların da sadece o arkadaş grubundaki üyelerin anlayabileceği, o gruba hitap eden yalanları bulunmaktadır. Bütün bu yalan sözlerinden ve halkbilimindeki yerinden hareketle yalanın, halkbilimi türü olarak değerlendirilmesi olağan görünmektedir.

Yalanın pek çok işlevi bulunur ve bu işlevlerin birçoğu folklorun işlevleriyle ortaklık taşır. Bu anlamda çalışmada yer verilen işlevlerden hareketle sosyal hayatta yalan kimi konularda gerekli bir unsur konumunda bulunur. Bu yönden bakıldığında yalan; toplumsal ilişkilerin sağlıklı şekilde devam etmesi, kaos ortamına engel olması, örgüt oluşumuna yardım etmesi gibi durumlarda etkilidir. Yalanın folklor araştırmalarına diğer katkısı; belli bölgede yaygınlıkla söylenen yalanlar derlenerek yöre kültürü hakkında bilgi sahibi olunabilir. Yalan, halk kültürü içinde önemli bir yere sahiptir ve toplumları tanımak, değerlendirmek için bölge veya yöre halkı arasında yaygın şekilde kullanılan yalan yargılarına bakmak gerekir. Bir toplum içinde yaygın şekilde söylenen yalanlar, toplumların neleri benimsediklerini ve neleri dışladıklarını göstermektedir. Toplumların kendilerine özgü yalanları da söz konusudur. Birtakım toplumlarda kimi konular için yalan söyleme

gereği hissedilirken diğer bir toplumda hissedilmez. Hatta bu durum bağlama, olaya, zamana, mekâna göre değişiklik gösterebilir. Bazı durumlarda yalan söylenmesi nezaket olarak görülürken kimi durumlarda utanç verici unsur olarak kabul edilmektedir. Bu ve benzeri durumlar dahi kültürden kültüre yalanın anlamının farklı olduğunu ispat eder niteliktedir. Yöre halkının en çok hangi konularda yalan söylediği ve bunların sebepleri tespit edilebilir. Bu doğrultuda çıkarımlarda bulunarak folklorla ilişkisi araştırılıp yöre halkının kültürel yapısı hakkında bilgi sahibi olunabilir. Toplumların kendilerine özgü yalanlarını ya da belli bir toplumda yaygın şekilde kullanılan yalanları derleyerek o bölge halkının kültürü hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür.

Yalan, halk nezdinde oldukça geniş bir yer edinir. Bu yer, belli başlı toplumsal grupların yanı sıra yanı sıra kültür ve geleneklerde de önem taşımaktadır. Ayrıca genel kabulün aksine yalanın birleştirici gücü de bulunmaktadır. Bu güç; ortaklıklara vurgu yapmak, ortaya çıkması muhtemel olan kırılganlıklara ve sorunlara engel olarak toplumu bir arada tutmak ya da toplumsal ayrılıklara mani olmak, barışı sağlamak, toplumsal anlamda aynı gruptaki insanların benzer yalanları kullanmaları gibi durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bahsi geçen unsurlarla yalan, toplumu bir arada tutarak folklor ürünlerinin oluşma zeminini hazırlamada etkili olmaktadır.

Türk folklorunda yalanın önemli bir yer ettiği görülmüştür. Bu yerin sorgulanması, hakkında çalışmalar yapılarak aydınlatılması halkbilimcilere düşen bir görevdir. Çalışmada yer verilen yalan sözlerine ve yalan sözleri konusundaki değerlendirmelere daha önce herhangi bir çalışmada rastlanmamıştır. Bu anlamda çalışmada paylaşılan yalan sözleri ve toplum içindeki kalıplaşmış yalanlar şeklinde ifadelerle ortaya konulan yalanlar alandaki ilk teşebbüstür ve halkbilimi bağlamında yapılacak diğer çalışmalarda da kullanılabilir. Bahse konu olan yalanlar için belli bir adlandırma yapmak gerekirse bunlar, “Halk yalanları” olarak değerlendirilebilir. Bu yalanlar tamamen olumsuz anlamda ve durumlarda değil, kimi zaman olumlu sonuç elde etmek veya gerekliliklerden dolayı kullanılmaktadır. Bu anlamda yalanı sadece olumsuz bir unsur olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Çalışmada nezaket yalanları olarak değerlendirilenler yalanın olumlu etkilerinin sadece bir yansıması olarak düşünülebilir.

Elde edilen yalan sözleri, kalıp ifadelerin hâlâ üretildiğini dolayısıyla folklorun

canlı ve dinamik olduğunu gösterir. Bununla birlikte belirli bir toplumda derleme çalışmaları yapılırken o yörede yaygın olarak söylenen yalanlar da derlenip analiz edilerek toplumun yapısı hakkında bilgi sahibi olunabilir. En çok hangi konularda, nasıl, neden, ne zaman, ne sıklıkla (vb.) yalan söylendiği gibi sorular sorularak toplumun sosyokültürel yaşantısı hakkında bilgi elde edilebilecektir. Bununla birlikte yalan, toplulukları bir arada tutması açısından da önem taşır. Toplumda herkes doğruları söylüyor olsaydı ortaya çıkacak kaos düşünüldüğünde yalanın kullanımı kimi konularda makul görülecektir. Dolayısıyla geçmişten günümüze kullanılan yalan, halk arasında artık yadsınamaz yer edinmiştir. Halk arasında bu denli geniş yere sahip yalan, kimi zaman olumsuzluk ve kötülük düşünülerek, bazı zamanlarsa iyilik etmek ve toplumsal ilişkileri sağlıklı şekilde sürdürmek adına kullanılmaktadır.

Türk folklorunda genel itibariyle halk arasında olumsuz addedilen ama yaygın şekilde kullanılan dedikodu, küfür ve yalan gibi konular pek ilgi çekmemiş ve ötekileştirilmiştir. Bu anlamda yalan konusu da ilk defa bu denli geniş şekilde çalışılmıştır. Yalan, folklor bahsinde geniş bir alanı kapsamaktadır ve halk hayatının hemen her alanında kullanılmaktadır. Çalışmadaki verilerden halkbiliminin yanı sıra antropoloji, psikoloji, sosyoloji gibi disiplinler de faydalanabilecektir.

KAYNAKÇA

- Aarne, A. ve Thompson, S. (1961). *The Types of the Folktale*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Abalı, İ. (2016). “Anadolu Sahası ve Kırgız Folklorunda Yalanlamalar ve İşlevleri”. *Journal of Turkish Language and Literature*, 2 (1), 1-12.
- Abdurazzak, A. O. ve Kalafat, Y. (2018). “Halk Kültüründe “Satmak-Satıp Almak” İnançının Mitolojik Boyutu”. *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek Görenek ve İnançlar*, 20-22 Kasım 2017 (ss. 15-24). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü.
- Aça, M., Ekici, M. ve Yılmaz, A. M. (2017). “Anonim Halk Edebiyatı”. M. Öcal Oğuz (Ed.), *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* (ss. 133-238). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Aça, M. ve Yolcu, M. A. (2017). “Folklorda Örtük ve Bozuk İşlev”. *Folklor/Edebiyat*, 23 (90), 49-60.
- Ada, S. (Güz 1998). “Yalan, Yanlış, Yanılgı, Yanılsama ve Yan Ürünleri”. *Cogito*, 16, 216-218.
- Adıgüzel, S. (2010). “Batı Azerbaycan Masallarında Yarış ve Rekabet Örnekleri”. *Acta Turcica*, 2(1), 30-38.
- Adler, A. (2000). *Yaşama Sanatı*. (Çev.: Kâmuran Şipal). İstanbul: Say Yayınları.
- Adler, A. (2002). *Sosyal Duygunun Gelişiminde Bireysel Psikoloji*. (Çev.: Halis Özgü). İstanbul: Hayat Yayınları.
- Agâh Sırrı Levend (1969). *Şemsettin Sami*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmet Hâşim (1988). *Türk Klasikleri Üç Eser, Bize Göre, Gurabâhâne-i Laklakan, Frankfurt Seyahatnamesi*. Mehmet Kaplan (Haz.), İstanbul: Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.
- Akaş, C. (Güz 1998). “Bireysel Hak, Toplumsal Görev ve Kaçınılmaz Durum Olarak Yalan”. *Cogito*, 16, 230-235.
- Akis, M. (2015). “Osmanlı Kadı Sicillerine Göre 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Antep’te Sosyal Yaşam İçerisinde Kişileri Kandırmaya Yönelik Hareketler ve Dönemlere

- Göre Değişimi”. Emine Gürsoy Naskali (Ed.), *Yalan Kitabı* (ss. 255-271) içinde. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Akpınar, Ş. (2014). “Divan Şiirinin Söz Varlığında “Yalan”. *Turkish Studies*, 9 (3), 43-78.
- Alangu, T. (1961). *Billur Köşk Masalları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Alangu, T. (1990). *Keloğlan Masalları*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Altıntaş, H. (1989). “Psikoloji Sözlüğü Üzerine Deneme II”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31 (1), 29-71.
- DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı*. (2013), (Çev.: Ertuğrul Köroğlu). Ankara: He- kimler Yayın Birliği.
- And, M. (1962). *Dionisos ve Anadolu Köylüsü*. İstanbul: Elif Yayınları.
- And, M. (1985a). *Köy Seyirlik Oyunları*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- And, M. (1985b). *Geleneksel Türk Tiyatrosu, Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- And, M. (2012). *Oyun ve Büğü, Türk Kültüründe Oyun Kavramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- And, M. (2013a). “Karagöz’de Muhavere”. Sevgül Sönmez (Ed.), *Karagöz Kitabı* (ss. 49-54) içinde. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- And, M. (2013b). “İonesco ve Karagöz”. Sevgül Sönmez (Ed.), *Karagöz Kitabı* (ss. 59-65) içinde. İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- Arat, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig (I Metin)*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R. (1992). *Edip Ahmed B. Mahmud Yükneci, Atebetü’l-Hakayık*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arendt, H. (2018). *Siyasette Yalan, Pentagon Belgeleri Üzerine Düşünceler*. (Çev.: İmge Oranlı ve Berfu Şeker). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Arı, B. (2013). “Güldürücü Destanlardan Yalanlamalı Destanlar ile Gelin-Kaynana Ma- nilerinin Mizah Yönünden Benzerlikleri”. *Turkish Studies*, 8 (8), 53-64.

- Aristoteles (1982). “Metafizik”. (Çev.: Ahmet Arslan). *Felsefe Yazıları 2. Kitap* (ss. 149-180). İstanbul: Yazko Yayınları.
- Arslan, H. ve Evlice, Y. E. (1995). “Psödologia Fantastika (Düşlemsel Yalan)”. *Kriz Dergisi*, 3 (1), 69-72.
- Artun, E. (2018). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Âşıklardan Halk Hikâyeleri-I. (2011). (Der.: Timur Yılmaz). Ankara: Eğiten Kitap.
- Ataç, N. (1989). *Günlerin Getirdiği*. Can Yayınları.
- Atalay, B. (1985). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi-I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1986). *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini “Endeks”*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (t.y.). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi-III*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atılğan, Y. (2004). *Anayurt Otel*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Augustinus (Güz 1998). “Yalan Üzerine”. (Çev.: Özden Arıkan). *Cogito*, 16, 39-43.
- Atnur, G. (2002). *Başkurt ve Tatar Efsaneleri Üzerine Karşılaştırmalı Motif Çalışması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Lugatı.
- Bacon, F. (1998). “Hakikat Üzerine”. (Çev.: Özden Arıkan). *Cogito*, 16, 45-46.
- Bascom, W. R. (2014). “Folklorun Dört İşlevi”. (Çev.: Ferya Çalış), M. Öcal Oğuz ve Selcan Gürçayır Teke (Yay. Haz.). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2* (ss. 71-86) içinde. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Başgöz, İ. (1996). “Protesto. Folklorun Beşinci İşlevi (Fonksiyonu)”. *Prof. Dr. Umay Günay Armağanı* (s. 1-4) içinde. Ankara: Feryal Matbaacılık.
- Bat, N. (Haziran 2017). “İlk Yalan Son İtiraf”. *National Geographic Türkiye*, 194, 1.
- Batuk, C. (2009). “Mit, Tarih ve Gerçeklik Sorunu Üzerine Notlar”. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 27-53.

- Bayraktar, N. (2015). “Kavram, Anlam ve Biçim Boyutunda Yalan ile Yalancı Sözcükleri”. Emine Gürsoy Naskali (Ed.), *Yalan Kitabı* (ss. 319-330) içinde. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Baytop, T. (2007). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bedir, A. (2023). “Üstünlük Teorisi Bağlamında Teyo Pehlivan Fıkraları.” *Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Belgü Dergisi*, 8, 117-122.
- Bekki, S. (2015). “Dedem Korkut Kitabı’nın Mukaddimesi ile Boylar Arasındaki Organik Bağ”. *Millî Folklor*, 14 (107), 5-13.
- Ben Amos, D. (2006). “Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru”. (Çev.: Metin Ekici). M. Öcal Oğuz vd. (Yay. Haz.). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar* (ss. 27-39) içinde. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Benlioğlu, O. (2017). *Yalan Radarı, 5 Adımda Yalanı ve Yalancıyı Yakalamak*. İstanbul: Mona Kitap.
- Benlioğlu, O. (2021). *Mikro İfadeler, Mimiklerimiz Yalan Söylemez*. Ankara: Elma Yayınevi.
- Berger, J. (1995). *Görme Biçimleri*. (Çev.: Yurdanur Salman). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bettetini, M. (2008). *Yalanın Kısa Tarihi*. (Çev.: Çiğdem Akçar). İstanbul: Karakutu Yayınları.
- Bhattacharjee, Y. (Haziran 2017). “Neden Yalan Söylüyoruz”. (Çev.: Fahire Kurt), *National Geographic Türkiye*. 194, 48-69.
- Bloch, H., Chemama, R. ve Dépret, E. vd. (1999). *Grand dictionnaire de la psychologie*, Paris: Larousse.
- Bond Jr., C. F. ve Robinson, M. (1988). “The Evolution Of Deception” [Aldatmanın Evrimi]. *Journal of Nonverbal Behavior*, 12, 295-307.
- Bonhoeffer, D. (Güz 1998). “Doğruyu Söylemekten Kasıt Nedir?”. (Çev.: Özden Arıkan). *Cogito*, 16, 73-76.
- Boratav, P. N. (1969a). *Az Gittik Uz Gittik*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Boratav, P. N. (1969b). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

- Boratav, P. N. (1982). *Folklor ve Edebiyat (1982) I*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (1983). *Folklor ve Edebiyat (1982) II*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (1984). *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (2009). *Zaman Zaman İçinde*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Boratav, P. N. (2012). *Türk Mitolojisi Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*. (Çev.: Recep Özbay). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Boyraz, Ş. (2012). “Anonim Halk Edebiyatı Araştırmalarının Tanım ve Tasnif Sorunları Bağlamında “Söylemelik ve Konuşmalık Türler”le İlgili Çalışmaların Durumu”. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36(1), 31-55.
- Bryant, E. M. (2008). “Real Lies, White Lies and Gray Lies: Towards a Typology of Deception” [Gerçek Yalanlar, Beyaz Yalanlar ve Gri Yalanlar: Aldatmanın Bir Tipolojisine Doğru]. *Kaleidoscope: A Graduate Journal of Qualitative Communication Research*, 7, 23-48.
- Bulut, S. (2012). “Anadolu Ağzlarında Kullanılan Kalıp Sözler ve Bu Kalıp Sözlerin Kullanım Özellikleri”. *Turkish Studies*, 7 (4), 1117-1155.
- Büyükkavas Kuran, Ş. (2015). “Yalan ve Peyami Safa”, Emine Gürsoy Naskali (Ed.), *Yalan Kitabı* (ss. 359-369) içinde. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Cevizci, A. (2005). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Collodi, C. (2021). *Pinokyo*. (Çev.: Dost Körpe). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Conrad, P. (2020). *Mitomani: Apple'dan İŞİD'e Günümüzün Masalları*. (Çev.: Mehmet Doğan). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Cuddon, J. A. (1999). *The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. London: Penguin Books.
- Cuşa, H. (2019). “Recaizade Mahmut Ekrem'in Araba Sevdası Romanında Mitomani (Yalan Söyleme Hastalığı)”. İrfan Polat, Tolga Öntürk, Halit Yabalak (Ed.), *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu Tam Metin Kitabı, 26-28 Eylül 2019*, (ss. 432-437) içinde. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

- Çakmakçı, S. (2019). “Türk Şiirinde Yalan-Gerçek İlişkisi”. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 18 (4), 1266-1286.
- Çelik, A. (2019). *Türk Anlatı Geleneğinde Stereotipler*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, A. (2019). “Türk Sözlü Anlatı Geleneğinde Hristiyan İmajı”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 28, 902-924.
- Çetin, O. C. (Güz 1998). “Yalanlar, Kuyruklu Yalanlar ve Fotoğraflar”. *Cogito*, 16, 126-131.
- Çıkla, S. (2002). “Romanda Kurmaca ve Gerçeklik”. *Hece Dergisi (Türk Romanı Özel Sayısı)*, 65/66/67, 111-129.
- Çiftioğlu Çabuk, A. (2015). “Yalan Kelimesi”. Emine Gürsoy Naskali (Ed.), *Yalan Kitabı* (ss. 291-318) içinde. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2020). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çoruk, A. Ş. (2016). “Abdülhak Hâmid’in Mütareke Döneminde Ali Kemal’e Gönderdiği Bir Mektup”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. 55 (55), 29-34.
- Daşdemir, Ö. (2015). “Erzurum ve Çevresinde Kuymağı Kusturmak için Yalan Söyleme Geleneği”, Emine Gürsoy Naskali (Ed.), *Yalan Kitabı* (ss. 125-135) içinde. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Daşdemir, Ö. (2021). “Türk Edebiyatında Bülbülname ve Kuşların Bülbül Hakkındaki Dedikodusunun Hikâyesi”. Emine Gürsoy Naskali (Ed.), *Dedikodu Kitabı* (ss. 85-96) içinde. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Daştan, N. (2018). *Dramatik Bir Gösterim Türü Olarak Türk Kukla Tiyatrosu*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Demren, Ö. (2015). “Sözlü Kültürümüzde Yalancı Çoban”, Emine Gürsoy Naskali (Ed.), *Yalan Kitabı* (ss. 95-124) içinde. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Demren, Ö. ve Köse Karaca, B. ve Demren, Ç. (2020). "Evaluation of the role of lie in daily life and Turkish tale type Keloğlan/The Bald-boy in the frame of Other-directedness schema domain" [Yalanın Günlük Hayattaki Yeri ve Türk Masal Tipi Keloğlan'ın Değerlendirilmesi]. *Journal of Human Sciences*, 17 (4), 967-973.
- Denkel, A. ve Beyazyürek, I. (Güz 1998). "Bir Uğraş Olarak Yalan: Felsefe Açısından Yalana Bakış", *Cogito*, 16, 185-197.
- DePaulo, B. M., Ansfield, M. E., Kirkendol, S. E. ve Boden, J. M. (2004). "Serious Lies" [Ciddi Yalanlar]. *Basic and Applied Social Psychology*, 26 (2), 147-167.
- Dike, C. C., Baranoski, M., Griffith, E. E. H. (2005). "Pathological Lying Revisited" [Patolojik Yalan Gözden Geçirildi]. *J Am Acad Psychiatry Law*, 33 (3), 342-249.
- Dobelli, R. (2013). *Hatasız Düşünme Sanatı*. (Çev.: İtir Arda). İstanbul: NTV Yayınları.
- Dongen, E., Fainzang, S. (2002). "Lying, Misery and Illnes: Towards a Medical Anthropology of the Lie" [Yalan, Sefalet ve Hastalıklar: Yalanın Tıbbi Antropolojisine Doğru]. *Antropology & Medicine*, 9 (2), 1-7.
- Dorson, R. M. (2007). "Folklor ve Fake Lore". (Çev.: Selcan Gürçayır), Selcan Gürçayır (Haz.), *Folklorun Sahtesi: Fakelore*, (ss. 11-22) içinde. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Dorson, R. M. (2011). *Günümüz Folklor Kuramları*. S. Gülçayır, Y. Özay (Yay. Haz.). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Dundes, A. (2006a). "Doku, Metin ve Konteks". (Çev.: Metin Ekici), M. Ö. Oğuz, M. Ekici, N. Özdemir, G. Öğüt Eker, S. Gürçayır (Yay. Haz.), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I* (ss. 40-52) içinde. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Dundes, A. (2006b). "Halk Kimdir". (Çev.: Metin Ekici), M. Ö. Oğuz, M. Ekici, N. Özdemir, G. Öğüt Eker, S. Gürçayır (Yay. Haz.), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I* (ss. 11-26) içinde. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Dundes, A. (2006c). "Fakelore Fabrikasyonu". (Çev.: Aslı Uçar ve Selcan Gürçayır). *Millî Folklor*, 18 (70), 92-101.

- Dundes, A. (2014). “Folklor Nedir”, (Çev.: Gülay Aydın). M. Öcal Oğuz ve Selcan Gürçayır Teke (Yay. Haz.), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2* (ss. 16-18) içinde. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Duman, M. (2019). “Geleneksellik-Gerçeklik İlişkisi Bağlamında Bilginin Niteliği ve Folklorda Yalan Haber-I”. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 100, 971-984.
- Duman, M. (2023). “Folklor ve Yalan Haber – II: Türkiye’deki Suriyeliler Hakkındaki Haberlerde Sunulan İki Suriyeli Tipolojisi”. Adem Öger ve Mehmet Surur Çelepi (Ed.), *Prof. Dr. Mustafa Arslan Armağanı* (ss. 325-336) içinde. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Dursun, A. (2015). “Keloğlan Masallarında Yalan ve Hilenin İşlevi”. Emine Gürsoy Naskali (Ed.), *Yalan Kitabı* (ss. 5-35) içinde. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Duymaz, A. (2002). *İrfanı Arzulayan Sözler: Tekerlemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Duymaz, A. (2019). *Tekerlemeler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Duymaz, A. (2022). “Türk Halk Serinde Gerçeküstü Destanlar Üzerine Bir Değerlendirme”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 5 (8), 107-121.
- Düzgün, D. (1994). *Erzurum Köy Seyirlik Oyunları* (Yayımlanmış Doktora Tezi) Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Düzgün, D. (2002). “Geleneksel Türk Tiyatrosu”. *Türkler Ansiklopedisi*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 15, 487-496.
- Eberhard, W. ve Boratav, P. N. (t.y.). *Typen Türkischer Volksmärchen*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- Edîp Ahmed Yüknê (2019). *Atebetü’l-Hakâyık*. Serkan Çakmak (Yay. Haz.), Hatice Coşkun (Ed.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Ekici, M. (2016). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası Soylamalar ve 13. Boy, Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi, Orijinal Metin (Tıpkıbasım), Transkripsiyon, Aktarma*. Ankara: Ötüken Neşriyat.

- Ekman, P. (2021a). *Yalan Söylediğimi Nasıl Anladın?! (Çev.: Erdem İlgi Akter)*. İstanbul: Okuyan Us Yayınevi.
- Ekman, P. (2021b). *Ne Düşündüğünü Biliyorum, Yalanı Söylemekten, Sözünü Tutmama, İnsanlar Nasıl Yalan Söyler ve Nasıl Yakalanırlar? (Çev.: Esra Karababa)*, İstanbul: Diyojen Yayıncılık.
- Engin, A. (Güz 1998). “İnsanlık Tarihi -Belki de- Resmi Yalanların Tarihidir”. *Cogito*, 16, 151-160.
- Erdal, T. (2016). “Dede Korkut Kitabı’nda Yalan ve Aldatma Kavramları”. *Millî Folklor*, 14 (109), 83-106.
- Erdem, T. (2021). *Josephe Goebbels Büyük Yalan Tekniği Ustası*. İstanbul: Arya Yayıncılık.
- Ergin, M. (1964). *Dede Korkut Kitabı Metin-Sözlük*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ergun, P. (2011). Bebekleri Dünyaya Leyleklerin Getirdiğine Dair İnancın Türk Mitolojisindeki Kökleri Üzerine. *Millî Folklor*, 12(89), 133-146.
- Ergüven, M. (Güz 1998). “Gerçeğin Maskeleri”, *Cogito*, 16, 86-92.
- Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî (1999). *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi (III Kitap)*. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı (Yay. Haz.). Yapı Kredi Yayınları.
- Frazer, J. G. (1992). *Altın Dal, Dinin ve Folklorun Kökleri II*. (Çev.: Mehmet H. Doğan). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Frazer, J. G. (2004). *Altın Dal, Dinin ve Folklorun Kökleri I*. (Çev.: Mehmet H. Doğan). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (1995). *Psikanaliz ve Uygulama*. (Çev.: Muammer Sencer). İstanbul: Say Yayınları.
- Freud, S. (2017). *Mutluluk Dediğimiz Şey-Aforizmalar*. (Çev.: Peren Demirel). İstanbul: Aylak Adam Yayınları.
- Friedman, H. A. (2021). *II. Dünya Savaşı’nda Seks ve Propaganda*. (Çev.: Işıtan Gündüz). İstanbul: Urzeni Yayınları.

- Gezgin, İ. (2022). *Homo Narrans: İnsan Niçin Anlatır? Mit, Masal ve Hikâyenin Arkeolojisi*. İstanbul: Redingot Kitap.
- Gilsenan, M. (Güz 1998). “Yalan, Şeref ve Çelişki”. (Çev.: Yurdanur Salman). *Cogito*, 16, 93-125.
- Glass, L. (2015). *Yalancının Beden Dili, Küçük Beyaz Yalanlardan Patolojik Yalancılığa, İnsanların Size Her Gün Söylediği Küçük Yalanların, Sahtekârlıkların ve Hilelerin Gerçek Yüzünü Görmek*. (Çev.: Gizem Yalboluoğlu). İstanbul: Paloma Yayınevi.
- Goebbels, P. J. (2021). *Büyük Yalanlar*. Duygu Bolut (Der. ve Çev.). İstanbul: Zeplin Kitap.
- Gogol, N. (t.y.). *Bir Delinin Hatıra Defteri, Burun-Fayton-Palto*. Ankara. Panama Yayıncılık.
- Gökdayı, H. (2008). “Türkçede Kalıp Sözler”. *Bilig*, 44, 88-110.
- Göktaş, U. (2013). “Türk Gölge Oyunu Tasvirleri, Kişileri: Asıl Kişiler ve Kadınlar”. Sevgül Sönmez (Ed.), *Karagöz Kitabı* (ss. 66-85) içinde. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (2019). *Dede Korkut Hikâyeleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Gölpınarlı, A. (1961). *Nasreddin Hoca*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gözaydın, İ. B. (1998). “Fictio Legis Neminem Laedit (Hukuki Bir Kurgu Kimseye Zarar Vermez) Doğru mu? Yalan mı?”. *Cogito*, 16, 211-215.
- Grimm, J. ve Grimm, W. (1999). *Masallar (Kinder-und Hausmarchen)*. (Çev.: Kemal Kaya), Egemen Berköz (Yay. Haz.). Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık.
- Grubin, D. (2005). “Commentary: Getting at the Truth about Pathological Lying” [Yorum: Patolojik Yalan Söyleme Hakkında Gerçeğe Ulaşmak]. *J Am Acad Psychiatry Law*, 33 (3), 350-353.
- Günay, U. (2008). *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Günay, U. ve Horata, O. (2019). *Risâletü’n-Nushiyye Yunus Emre*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Günaydın, Y. T. (2015). “Kur’an-ı Kerim’de k-z-b- (Yalan Söylemek) Kökünden Türe-
miş Kelimeler”. Emine Gürsoy Naskali (Ed.), *Yalan Kitabı* (ss. 347-356) içinde.
İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Gündoğar, D. ve Demirci, S. (2007). “Konfabulasyon (Masallama): İlgi Çeken Ancak
Yeterince Bilinmeyen Bir Belirti”. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18 (2), 172-178.
- Gürbüz, A. (2021). “Alımlama Estetiği”. Ulaş Bingöl ve Enser Yılmaz (Ed.), *Edebiyat
Yazıları-II Eleştiri Kuramları ve Metin Tahlilleri* (ss. 153-173) içinde. İstanbul:
Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Gürel, E. ve Muter, C. (2007). “Psikomitolojik Terimler: Psikoloji Literatüründe Mitolo-
jinin Kullanılması”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7 (1), 537-569.
- Gürsoy Naskali, E. (2015). “Yalan Hikâyeleri”. Emine Gürsoy Naskali (Ed.), *Yalan Ki-
tabı* (137-252) içinde. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Güvenç, A. Ö. (2014). “İnternet Folkloru Üzerine Önerilen Bir Terim: E-Folklor”, *Ata-
türk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (2), 31-46.
- Güvenç, A. Ö. (2018). “Anlatıdan Görsele Elektronik Mizah Kültürü”. *Atatürk Üversi-
tesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 61, 101-112.
- Güvenç, A. Ö. (2022). “Halk Hikâyelerinin İşlevleri”. *Turcology Research*, 73, 57-83.
- Hanoğlu, M. F. ve Akca, A. (2017). *Yalan Dili Edebiyatı*. Ankara: Dorlion Yayınları.
- Hariri (Güz 1998). “Makamât”. (Çev.: Sabri Sevsevil). *Cogito*, 16, 23-35.
- Harris, S. (2014). *Yalan-%100 Dürüst Yaşamak Mümkün mü?* (Çev.: Kemal Atakay). İs-
tanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Harrod, R. F. (Güz 1998). “Gözden Geçirilen Faydacılık”. (Çev.: Özden Arıkan), *Cogito*,
6, 67-72.
- Hobsbawm, E. & Ranger, T. (2006). *Geleneğin İcadı*. (Çev.: Mehmet Murat Şahin), İs-
tanbul: Agora Kitaplığı.
- Huizinga, J. (2013). *Homo Ludens Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*. (Çev.:
Mehmet Ali Kılıçbay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İrzık, G. (1998). “Bilimde Yalana Yer Var mı?”. *Cogito*, 16, 198-206.

- İçyar, C. (2016). “Köy Seyirlik Oyunları’nın Yapısal Özellikleri”. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*. 30, 68-72.
- İnan, A. (1948). “Eski Türklerde ve Folklorda Ant”. *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 6, (4), 279-290.
- İzgören, A. Ş. (2002). *Şu Hortumlu Dünyada Fil Yalnız Bir Hayvandır*. Elma Yayınları.
- İzgören, A. Ş. (2010). *Dikkat Vücudumuz Konuşuyor! Türkiye’de Beden Dili, İş Yaşamı ve Renkler*, Elma Yayınevi.
- Jung, C. G. (2009). *İnsan ve Sembolleri*. (Çev.: Ali Nahit Babaoğlu). İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2016). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kant, I. (Güz 1998). “İnsanseverlikten Ötürü Yalan Söyleme Konusunda Bir Sözümona Hak Üzerine”. (Çev.: Oruç Aruoba). *Cogito*, 16, 47-51.
- Kaplan, M. (2015). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karabaş, S. (1981). *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru*. Ankara: Pan Matbaacılık.
- Karagöz Kitabı* (2013). Sevgül Sönmez (Haz.), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Karataş, Ö. F. (2021). “Türk Romanının Mitoman Karakteri: Fahim Bey”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 72, 33-54.
- Kavalcı, T. (2017). “Üç Önemli Kuramcı Üzerinden Alımlama Estetiğinin İncelenmesi ve Bir Uygulama”. *Söylem Filoloji Dergisi*, 2(1), 52-74.
- Kaya, D. (2000). *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kayırhan, F. E. (2007). *Abdülvahap Kocaman’ın Hayatı ve Şiirleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keskin, A. (2024). “Yalan Söz Bu Dünyada Olmasa Yeğ”: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Anlatmasındaki “Yalan” ve “İftira” Söylemlerinin Psikomitolojik Temelleri”. *Millî Folklor*. 18 (142), 53-64.
- Keskinkılıç, E. (2015). “Yalan Dünya”. Emine Gürsoy Naskali (Ed.), *Yalan Kitabı* (ss. 49-92) içinde. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yaşamın Ucu’ndan*, (Güz 1998), (Çev.: Aydın Engin). *Cogito*, 16, 161-171.

- Koyré, A. (Güz 1998). “Yalancı Epimenides Bütün ve Kategori”. (Çev.: Turhan Ilgaz). *Cogito*, 16, 219-229.
- Kökus, C. (2018). *Anadolu Sahası Türk Halk Edebiyatı Metinlerinde Yalanlama ve Yalanlamalı Türler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2021). “Yalanlamalı Masallar Üzerine-Kütahyalı Bir Anlatıcıdan Dört Örnek ile-”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 68, 292-310.
- Lerner, H. (2013). *Kandırma Dansı, ‘miş’ gibi Yapma ve Doğruyu Söylemenin Kadın Yaşamındaki Yeri*. (Çev.: Ezgi Deniz). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Leslie, I. (2014). *Doğuştan Yalancı, Neden Yalan Söylemeden Yaşayamayız*. (Çev.: Erhan Derya Kibaroglu). İstanbul: NTV Yayınları.
- Levine, E. E. ve Schweitzer, M. E. (2014). “Are Liars Ethical? On the Tension between Benevolence and Honesty” [Yalancılar Etik mi? İyilikseverlik ve Dürüstlük Arasındaki Gerilim Üzerine]. *Journal of Experimental Social Psychology*, 53, 107-117.
- Lieberman, D. J. (2004). *Kimse Size Yalan Söyleyemez*. (Çev.: Sinem Sonuvar), İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.
- Lieberman, D. J. (2020). *Aklındakini Okuyabilirim, Bir Daha Asla Aldatılmayın, Kullanılmayın, Yalana Kanmayın*. (Çev.: Selim Yeniçeri). İstanbul: Diyojen Yayınevi.
- Llosa, M. V. (1986). “Anlatı Yalan Söyleme Sanatı Mıdır?”. (Çev.: Celâl Üster). *Sanat Adam Dergisi*. 3, 34-37.
- Malinowski, B. (1998). *İlkel Toplum*. (Çev.: Hüseyin Portakal). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Masallar Aisopos*. 1998. (Çev.: Nurullah Ataç), (Yay. Haz. Egemen Berköz). Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık.
- Mauss, M. (2005). *Sosyoloji ve Antropoloji Claude-Lévi Strauss’un Önsözüyle*. (Çev.: Özcan Doğan). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Mayer, C. (2008). *Yalana Övgü, Neden Onsuz Yaşayamıyoruz?* (Çev.: Nihal Ünver). Ankara: Phoenix Yayıncılık.
- Morreal, J. (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak*. (Çev.: Kubilay Aysevener ve Şenay Soner). İstanbul: Iris Yayınları.

- Nietzsche, F. (Güz 1998). “Ahlakdışı Anlamda Doğruluk ve Yalan Üzerine”. (Çev.: Oruç Aruoba). *Cogito*, 16, 55-66.
- Nutku, Ö. (1970). “Orta Oyunu’nda “Yabancılaştırma” Kavramı”. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 33-47.
- Oğuz, M. Ö. (2018). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Oğuz, M. Ö. ve Ersoy, P. (2007). *Türkiye’de 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel Çocuk Oyunları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (THBMER) Yayınları.
- Oğuz, M. Ö., Ölçer Özünel, E., Gürçayır Teke, S., Erdal, T. ve Baki Nalcıoğlu, Z. S. (Ed.). (2018). *İnternet Folkloru: Netlore ve Netnografi*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Ong, W. J. (2014). *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü Teknolojileşmesi*. (Çev.: Sema Postacıoğlu Banon). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Ong, W. J. (2018). *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü Teknolojileşmesi*. (Çev.: Sema Postacıoğlu Banon). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Orwell, G. (2022). *Kitaplar ve Sigaralar*. (Çev.: Begüm Kovulmaz). İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Oskay, Ü. (Güz 1998). “Yalanı Doğru Yapan Ne?”. *Cogito*, 16, 137-143.
- Öğün, S. S. (2006). “Yalan hep vardı”. Aylin Yelkenli (Haz.), *Yalan Söylememek Mümkün mü?* (ss. 12-27) içinde. İstanbul: Yakamoz Yayınları.
- Önder, S. G. (2023). *Yalanın Antropolojisi -Yalan Üzerine Göstergebilimsel Bir İnceleme*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Örnek, S. V. (2000). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özbay, B. (2015). “Manihaist Bir Tövbe Duasında Yalan”. Emine Gürsoy Naskali (Ed.), *Yalan Kitabı* (ss. 39-45) içinde. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Özbek, Ö. (2020). “Derleme Sözlüğü’nde Yalan ve Yalancı Anlamında Kullanılan Sözcükler”. *Homeros*, 3 (4), 139-150.

- Özgül, M. K. (2015). “Dağı Yuttu Bir Yılan...”. Emine Gürsoy Naskali (Ed.), *Yalan Kitabı* (ss. 275-287) içinde. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Öztürk Çetindoğan, M. (2015). “Yalan ve Tiyatro”. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 14, 117-124.
- Öztürk Dağabakan, F. (2012). *Yalanın Dildeki Gerçeği*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Pease, A. (2002). *Beden Dili, Karşınızdakinin Davranışlarından Düşüncelerini Anlamanın Yolu*. (Çev.: Yeşim Özben). İstanbul: Rota Yayınları.
- Pease, A. ve Pease, B. (2008). *Erkekler Neden Yalan Söyler & Kadınlar Neden Ağlar?* (Çev.: Doğan Yılmaz). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Pehlivan, G. (2015). *Dede Korkut Kitabı'nda Yapı, İdeoloji ve Yaratım -Dresten ve Vatikan Nüshalarının Mukayeseli Bir İncelemesi-*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Platon (2010). *Devlet*. (Çev.: Can Ersöz). İstanbul: Şûle Yayınları.
- Platon (2016). *Devlet*. (Çev.: Furkan Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- Platon (2011). *Küçük Hippias*. (Çev.: Furkan Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- Platon (2015). *Sofist*. (Çev.: Furkan Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- Platon (2016). *Devlet*. (Çev.: Furkan Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- Polat, Ü. G. (2012). “Savaş, Propaganda ve Kartpostallar”. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1(2), 243-268.
- Recaizâde Mahmut Ekrem (2016). *Araba Sevdası*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Rosenhan, D. L. (1973). “On Being Sane in Insane Places” [Çılgın Yerlerde Akıllı Başında Olmak]. *Science*, 179, 250-258.
- Sancaklı, S. (2010). “Ahilik Ahlâkının Oluşumunda Hadislerin Etkisi”. *İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-28.
- Sakaoğlu, S. (1976). *101 Anadolu Efsanesi*. İstanbul: Damla Yayınevi.
- Sakaoğlu, S. (1980). *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

- Sakaoğlu, S. (2011). *Halk Hikâyeleri*. Ali Berat Alptekin ve Çiğdem Kara (Ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.
- Sakaoğlu, S., Karadavut, Z. (2011). *Halk Masalları*. Ali Berat Alptekin ve Çiğdem Kara (Ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.
- Sakaoğlu, S., Alptekin, A. B. (2014). *Nasreddin Hoca*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2018). *Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Samsakçı, M. (2015). “Sanat-Edebiyatta “Yalan”ın Yeri ve Değeri Üzerine”. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 14, 91-109.
- Sartre, J. P. (2011), *Varlık ve Hiçlik-Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*. (Çev.: Turhan Ilgaz ve Gaye Çankaya Eksen). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Seager, P., Mann, S. (2010). *Yalan, İlişkilerde, İşte ve Yaşamda Yalanı Yakalamak*. (Çev.: M. Onur Doğan). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Sezgin, R. (2021). “Türk Folklorunda Erkek Dedikodusu”. *Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi*, 1 (2), 134-156.
- Sezgin, R. (2022). “Sosyal Medyada Nasreddin Hoca Tipi”. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 110-130.
- Sezgin, R. (2023a). “Yeni Bir Halkbilimi Türü Olarak “Yalan”. *Turcology Research*, 78, 367-376.
- Sezgin, R. (2023b). Geleneğin Dijital Kültür Ortamına Aktarımı Bağlamında “Âşıklar Kahvesi”. *Folklor Akademi Dergisi*, 6 (1), 12-24.
- Sezgin, R. (2024). Türk Halk Bilimi Araştırmalarında Dedikodunun Yeri ve Önemi. *Millî Folklor*, 18 (144), 64-75.
- Shenkman, R. (1996). *İnsanlık Tarihinde Büyük Yalanlar*. (Çev.: Mehmet Harmacı). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Sheridan, M. D. (2011). “The “Lies” of Courtiers: A Performative Analysis of the Aleppan Tall Tales in Evliya Çelebi’s Book Travels” [Saraylıların “Yalanları”: Evliya Çelebi Seyahatlerinde Halep Masallarının Performatif Bir Analizi]. *Millî Folklor*, 23 (92), 86-94.

- Sidgwick, H. (Güz 1998). “Ödevlerin Sınıflandırılması: Doğruluk”. *Cogito*. 16, 52-54.
- Stephens-Davidowitz, S. (2018). *Bana Yalan Söylediler, İnternet ve Gerçek Yüzümüz*. (Çev.: Ferit Burak Aydar). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Şenödeyici, Ö. (2013). “Klâsik Şiire Akseden Karagöz”. *Gazi Türkiyat Dergisi*. 13, 111-120.
- Talu, U. (Güz 1998). “Ne Yalan Söyleyeyim ki...”. *Cogito*. 16, 172-178.
- Tamer, Ü. (Güz 1998). “Yalan, “İhanet Yılları”nın En Yaygın Aracıydı”. *Cogito*. 16, 144-150.
- Tam ve Tekmil Yunus Emer Divanı -Yeni İlavelerle-*. (1968). İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası.
- Tanpınar, A. H. (1969). *Beş Şehir*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Tanpınar, A. H. (1988). *19’uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tekin, Ş. (2001). *İştikakçının Köşesi Türk Dilinde Kelimelerin Ekleri ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Tekin, T. (1998). *Orhon Yazıtları Kültigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Thom, R., Teslyar, P., Friedman, R. (2017). “Pseudologia Fantastica in the Emergency Department: A Case Report and Review of the Literature” [Acil Serviste Psödologia Fantastika: Olgu Sunumu ve Literatürün Gözden Geçirilmesi], *Case Reports in Psychiatry*, 1-5.
- Timuçin, A. (2004). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Toker, A. (2022). "Sosyal Bilimlerde Nitel Veri Analizi İçin Bir Kılavuz", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51, Özel Sayı: 1, 319-345.
- Tokuz, G. (Mayıs-Haziran-Temmuz 2014). “Oyalarımızda Beslenme Kültürümüzden İzler”. *Metro Gastro Dergisi*, 73, 98-106.
- Tokuz, G. (2015). “Mutfaklarımızdaki Yalancı Tatlar”. Emine Gürsoy Naskali (Ed.), *Yalan Kitabı* (ss. 331-345) içinde. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Tosun, Ö., Güreli, N. (1964). "Heyecan Göstergesi ile Yalanın Bulunması ve Ceza Hukuku". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 30 (3-4), 498-544.
- Tunç, E. (2014). "Anlamanın Tarihsel Dönüşümü Işığında Halk Şiirine Okur Odaklı Bir Yaklaşım Denemesi". *Turkish Studies*, 9 (3), 1467-1480.
- Twain, M. (2021). *Yalan Söyleme Sanatı*. (Çev.: Belkıs Dişbudak). İstanbul: Kopernik Kitap.
- Vassaf, G. (Güz 1998). "Yalanın Kısa Tarihi". *Cogito*, 16, 182-184.
- Warnock, G. J. (Güz 1998). "Ahlakın Nesnesi". (Çev.: Özden Arıkan). *Cogito*, 16, 77-78.
- Wilde, O. (2015). *Yalanın Yozlaşması*. (Çev.: Peren Demirel). İstanbul: Zeplin Kitap.
- Yalan Söylememek Mümkün mü?* (2006). Aylin Yelkenli (Haz.). İstanbul: Yakamoz Yayınları.
- Yıldırım, D. (1985). "Türk Folklor Araştırmalarının Problemleri". *Erdem*. 2, 545-558.
- Yıldırım, M. H. (24.09.2001). "Süper Yalanlar". *Yeni Mesaj Gazetesi*, <https://www.yeni-mesaj.com.tr/super-yanlar-H1056083.htm> (erişim tarihi: 18.12.2022).
- Yıldız, Y. (2020). *Türkçe Bitki Adlarının Anlam Biçimi Açısından İncelenmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Young, K. (2006). "Beden Folkloru". (Çev.: Serpil Cengiz). M. Ö. Oğuz, M. Ekici, N. Özdemir, G. Öğüt Eker, S. Gürçayır Teke (Yay. Haz.). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1* (ss. 250-253). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Yûnus Emre Dîvân -Seçmeler-* (2021). Mustafa Tatcı (Haz.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Zweig, S. (1991). *Sigmund Freud: Cinselliğin Yeryüzü-Biyografi ve Freud'tan Seçmeler*. (Çev.: Ali Avni Öneş). Broy Yayınları.

İnternet Kaynakları

- Artun, Erman (t.y.). "Çukurova Yerel Fıkra Tiplerinin Türk Fıkra Anlatma Geleneğindeki Yeri". 1-24, https://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/erman_artun_cukurova_yerel_fikra_tipleri.pdf (erişim tarihi: 08.08.2022).

- URL-1: (<https://sozluk.gov.tr/> , erişim tarihi: 05.07.2022).
- URL-2: <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/A'r%C3%A2f-suresi/974/20-21-ayet-tefsiri> , (erişim tarihi: 03.07.2022).
- URL-3: <https://www.youtube.com/watch?v=OdN6dZsYvnM> (erişim tarihi: 03.07.2022)
- URL-4: Doğu Erdener, 18 Eylül 2017, <https://www.yeniduzen.com/yalancinin-mumu-yatsidan-da-ote-yanar-konusmanin-ve-yananin-deneysel-psikolojisi-uzer-94044h.htm> , (erişim tarihi: 25.11.2022).
- URL-5: <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/%C5%9Euar%C3%A2-suresi/3156/224-227-ayet-tefsiri> , (erişim tarihi: 25.11.2022).
- URL-6: <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/zamani-durduran-o-buyuk-acinin-uzerinden-tam-50-yil-gecti-bir-fotograf-bir-savasi-bitirebilir-mi-42079231> (erişim tarihi: 28.09.2023).
- URL-7: <https://www.indyturk.com/node/527811/dunya/napalm-kızı-50-yıldır-süren-te-davisinde-son-adımı-da-tamamladı> (erişim tarihi: 28.09.2023).
- URL-8: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/dezenformasyonla-mucadele-merkezi-hamas-direniscileri-40-bebegin-kafasini-kesti-iddiasini-yananladi-/3017035> (erişim tarihi: 18.10.2023).
- URL-9: <https://www.ntv.com.tr/amp/dunya/beyaz-saray-baskani-yananladi-biden-hamas-tarafından-kafasi-kesilmiş-cocukların-fotografalarını-gor-medi,5063zQkbgkWEsiwTljxdtA> (erişim tarihi: 18.10.2023).
- URL-10: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/gazgede-hastanenin-hamas-tarafından-vurulduğunu-yananlandı-804566.html> (erişim tarihi: 18.10.2023).
- URL-11: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/dezenformasyonla-mucadele-merkezi-gazde-deki-hastaneyi-hamas-vurdu-iddiasini-yananladi/3023777> (erişim tarihi: 18.10.2023).
- URL-12: <https://www.ntv.com.tr/amp/dunya/abd-baskani-biden-israilde-saldırıyı-diger-taraf-yapmış-gibi-gorunuyor,bqudHxg7IEGsn4TIbqpBcA> (erişim tarihi: 18.10.2023).
- URL-13: <https://sites.pitt.edu/~dash/type1965.html> (erişim tarihi: 20.07.2022).

- URL-14: <https://islamansiklopedisi.org.tr/yalan> (erişim tarihi: 06.12.2022).
- URL-15: http://hoaxes.org/af_database/permalink/origin_of_april_fools_day (erişim tarihi: 16.10.2022).
- URL-16: <https://csmaccath.com/blog/atu-852-lying-contest> (erişim tarihi: 10.11.2024).
- URL-17: <https://www.nkfu.com/yalan-ile-ilgili-hikaye-kisa-bir-yalan-yuzunden-isimli-hikaye/> (erişim tarihi: 17.08.2022).
- URL-18: <https://newyeni.com/yazili-yalan-hakkinda-cocuklar-icin-kisa-hikayeler/> (erişim tarihi: 17.08.2022).
- URL-19: <https://newyeni.com/yazili-yalan-hakkinda-cocuklar-icin-kisa-hikayeler/> , (erişim tarihi: 17.08.2022).
- URL-20: <https://egitimdedegerler.com/2019/06/yalan-soylemek-hikaye-ornegi-yalan-konulu-hikaye.html/hikaye-ornekleri/03/> (erişim tarihi: 17.08.2022).
- URL-21: <https://www.derszamani.net/yalan-soylemek-ile-ilgili.html> (erişim tarihi: 17.08.2022).
- URL-22: <https://irfandunyamiz.com/cocuklar-icin-yalanla-ilgili-hikaye-yahya-eyup-basar-irfandunyamiz/> (erişim tarihi: 17.08.2022).
- URL-23: <https://www.youtube.com/watch?v=iUbPy4aC7XE> , (erişim tarihi: 21.08.2022).
- URL-24: <https://www.youtube.com/c/F%C4%B1kralarlaT%C3%BCrkiye> , (erişim tarihi: 21.08.2022).
- URL-25: https://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/artun_karamehmet.pdf (erişim tarihi: 07.08.2022).
- URL-26: <https://onedio.com/haber/surekli-soyledikleri-milli-bir-yalani-bizlerle-paylasarak-ibretlik-itiraflarda-bulunan-21-kisi-897784> (Erişim tarihi: 06.09.2022).
- URL-27: <https://onedio.com/haber/milli-yalanlarimiz-349236> (erişim tarihi: 06.09.2022).
- URL-28: <https://eksisozluk.com/milli-yalanlarimiz--5479722> (erişim tarihi: 06.09.2022).

- URL-29: <https://eksisozluk.com/turklerin-en-cok-soyledigi-yananlar--2552777> (erişim tarihi: 06.09.2022).
- URL-30: <https://www.ensonhaber.com/galeri/865-turklerin-en-cok-soyledigi-yananlar> (erişim tarihi: 08.09.2022).
- URL-31: <https://www.ensonhaber.com/galeri/soyledigimiz-en-komik-yananlar> (erişim tarihi: 08.09.2022).
- URL-32: <https://www.memurlar.net/album/13658/mesleklere-gore-komik-yananlar.html> (erişim tarihi: 08.09.2022).
- URL-33: <https://eksisozluk.com/kadinlarin-soylemekten-bikmadigi-yananlar--2235638> (erişim tarihi: 08.09.2022).
- URL-34: <https://eksisozluk.com/erkeklerin-en-cok-soyledigi-yananlar--42596?p> (erişim tarihi: 09.09.2022).
- URL-35: <https://eksisozluk.com/evli-erkek-yananlari--2236335> (erişim tarihi: 10.09.2022)
- URL-36: <https://www.neoldu.com/kadin-ve-erkeklerin-en-populer-yananlari-15833h.htm> (erişim tarihi: 09.09.2022).
- URL-37: <https://eksisozluk.com/anneanne-yananlari--144298?p> , erişim tarihi: 12.09.2022)
- URL-38: <https://normalsozluk.com/b/erkeklerin-sevismek-icin-soyledigi-yananlar--84899> (erişim tarihi: 12.09.2022).
- URL-39: <https://eksisozluk.com/askerlik-palavralari--879049> (erişim tarihi: 10.09.2022).
- URL-40: <https://www.hurriyet.com.tr/aile/cocukken-soylenilen-13-masum-yanan-421400> (erişim tarihi: 11.09.2022).
- URL-41: <https://www.youtube.com/watch?v=bdaecAkpjt4> (erişim tarihi: 11.09.2022).
- URL-42: https://www.youtube.com/watch?v=H_ezF1UWcDE , erişim tarihi: 11.09.2022).
- URL-43: <https://www.youtube.com/watch?v=EhzJyJOkteU> (erişim tarihi: 11.09.2022).
- URL-44: <https://www.youtube.com/watch?v=sVvdFwtPOL4> (erişim tarihi: 11.09.2022).

- URL-45: <https://normalsozluk.com/b/annelerin-soyledigi-yananlar--78597> (erişim tarihi: 12.09.2022).
- URL-46: <https://www.hurriyet.com.tr/aile/20-klasik-anne-yanani-417966> (erişim tarihi: 12.09.2022).
- URL-47: <https://eksisozluk.com/anne-yananlari--40420> (erişim tarihi: 12.09.2022).
- URL-48: <https://normalsozluk.com/b/burun-estetigi-yaptiranlari-soyledigi-yananlar--82855> (erişim tarihi: 12.09.2022).
- URL-49: <https://eksisozluk.com/doktor-yananlari--392552?p=1> (erişim tarihi: 12.09.2022).
- URL-50: <https://www.uludagsozluk.com/k/kal%C4%B1pla%C5%9Fm%C4%B1%C5%9F-%C3%B6%C4%9Fretmen-yananlar%C4%B1/> (erişim tarihi: 12.09.2022).
- URL-51: <https://www.uludagsozluk.com/k/klasik-ogretmen-yananlari/> (erişim tarihi: 12.09.2022).
- URL-52: <https://www.hukukihaber.net/dinlence/avukatlara-ozgu-yananlar-h70683.html> (erişim tarihi: 12.09.2022).
- URL-53: <https://eksisozluk.com/avukat-yananlari--6011167> (erişim tarihi: 13.09.2022).
- URL-54: <https://www.facebook.com/165072866893356/posts/1063508007049833/> (erişim tarihi: 13.09.2022).
- URL-55: <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/mesleklere-gore-yananlar-bilin-bakalim-hangi-meslek-hangi-yanani-soyluyor-532655h.htm#17> (erişim tarihi: 13.09.2022).
- URL-56: <https://www.gzt.com/gztmzt/her-meslegin-kendine-ozgu-yanani-2911978> (erişim tarihi: 13.09.2022).
- URL-57: <https://ikmagazin.com/galeriler/mesleklere-ozgu-yananlar/> (erişim tarihi: 13.09.2022).
- URL-58: <https://eksisozluk.com/mesleklere-ozgu-yananlar--5393848> (erişim tarihi: 13.09.2022).

- URL-59: <https://eksisozluk.com/bilgisayardan-anlamayan-bilgisayarci-yanlari--335269?p> (erişim tarihi: 14.09.2022).
- URL-60: <https://eksisozluk.com/bilgisayardan-anlayan-bilgisayarci-yanlari--728150> (erişim tarihi: 14.09.2022).
- URL-61: <https://hairist.com.tr/kuafor-salonlarinda-soylenen-tatli-yanlar/> (erişim tarihi: 14.09.2022).
- URL-62: <https://eksisozluk.com/berber-yanlari--756099> (erişim tarihi: 14.09.2022).
- URL-63: <https://www.thegeyik.com/soylenmesi-alisilagelmis-10-komik-berber-yanlari/> (erişim tarihi: 14.09.2022).
- URL-64: <https://www.gzt.com/gztmzt/sikca-soylenen-berber-ya-da-kuafor-yanlarini-paylasalim-3601972> (erişim tarihi: 14.09.2022).
- URL-65: <https://www.gzt.com/jurnalist/birbirinden-efsane-9-satici-yanlari-2353263> (erişim tarihi: 14.09.2022).
- URL-66: <https://onedio.com/haber/her-gun-duymaya-ve-yan-oldugunu-bile-bile-inanmaya-devam-ettigimiz-meslek-yanlari-801355> (erişim tarihi: 14.09.2022).
- URL-67: <https://www.uludagsozluk.com/k/pazarc%C4%B1-sloganlar%C4%B1/> , erişim tarihi: 14.09.2022).
- URL-68: <https://eksisozluk.com/pazarci-replikleri--148877?p=11> (erişim tarihi: 14.09.2022).
- URL-69: <https://eksisozluk.com/ev-sahibi-yanlari--6060161> (erişim tarihi: 14.09.2022).
- URL-70: <https://eksisozluk.com/emlakci-yanlari--3942583> (erişim tarihi: 14.09.2022).
- URL-71: <https://www.gzt.com/jurnalist/areda-survey-arastirdi-en-sik-soylenen-yan-belli-oldu-3673498> (erişim tarihi: 08.09.2022).
- URL-72: <https://onedio.com/haber/her-gun-onlarca-insanin-hayatini-kurtaran-doktorlara-hastalari-tarafindan-soylenen-birbirinden-sacma-13-yan-877464> , (erişim tarihi: 12.09.2022).
- URL-73: https://www.youtube.com/watch?v=V_opqJjRI1E , (erişim tarihi: 04.10.2022).

- URL-74: <https://normalsozluk.com/b/falcilarin-soyledigi-yananlar--105941> (erişim tarihi: 12.09.2022).
- URL-75: <https://www.youtube.com/watch?v=rfeRHydAxVc> (erişim tarihi: 09.09.2022).
- URL-76: <https://www.youtube.com/watch?v=uQEUGoMljCA> (erişim tarihi: 09.09.2022).
- URL-77: <https://www.youtube.com/watch?v=879MqcUzHSI> (erişim tarihi: 09.09.2022).
- URL-78: <https://www.youtube.com/watch?v=3NzawY5pOH4> (erişim tarihi: 09.09.2022).
- URL-79: <https://eksisozluk.com/baba-yananlari--248994?p=2> (erişim tarihi: 12.09.2022).
- URL-80: <https://www.tumblr.com/gastronomi101/79995137610/yalanc%C4%B1-ye-mekler> (erişim tarihi: 21.09.2023).
- URL-81: <https://www.nefisyemektarifleri.com/ara/?s=yalanc%C4%B1> , <https://yemek.com/tarif/?q=Yalanc%C4%B1> (erişim tarihi: 21.09.2023).
- URL-82: <https://www.huzursayfasi.com/atasozleri-ve-anlamlari-sayfasi/79931-yanan-ile-ilgili-atasozleri-ve-anlamlari-s1.html> (erişim tarihi: 10.09.2022).
- URL-83: <https://www.dostkelimeler.com/yalan-ile-ilgili-atasozleri/> (erişim tarihi: 10.09.2022).
- URL-84: <https://www.nkfu.com/yalan-ile-ilgili-atasozleri-deyimler-ve-anlamlari-aciklamalari-yanan-sozleri/> (erişim tarihi: 10.09.2022).
- URL-85: <https://www.mardinlife.com/yalan-ile-ilgili-atasozleri-ve-anlamlari.html> (erişim tarihi: 10.09.2022).

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Ramazan Sezgin
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	
Yüksek Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetleri	

	Sezgin, R. (2022). İnternet Ortamında Âşık Cemal Divanî. <i>Culture and Civilization</i>, 1(3), 59-77. Sezgin, R. (2022). Sosyal Medyada Nasreddin Hoca Tipi. <i>Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi</i>, 5(1), 110-130. Sezgin, R. (2021). Türk Folklorunda Erkek Dedikodusu. <i>Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi</i>, 1(2), 134-156. Kitap Bölümü:
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	